مُنتخبات

از

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرهندی قدس سره

قد اعتنى بطبعه طبعة جديدة بالأوفست

مكتبة الحقيقة

يطلب من مكتبة الحقيقة بشارع دار الشفقة بفاتح ٥٧ استانبول-تركيا

هجري قمري	هجري شمسي	ميلادي
١٤٣٥	١٣٩٢	٢٠١٤

من اراد ان يطبع هذه الرسالة وحدها او يترجمها الى لغة اخرى فله من الله الاجر الجزيل ومنا الشكر الجميل وكذلك جميع كتبنا كل مسلم مأذون بطبعها بشرط جودة الورق والتصحيح

۱- بعد کتاب الله وبعد کتب ستة افضل کتب مکتوبات است

۲- مانند مکتوبات امام ربّانی هیچ کتاب چاپ نشده است

النقشبندی المجدّدی الخالدی
از عُلماو سادات تُرکیه
آرواسی زاده
عبد الحکیم بن مصطفی

فرق مبتدعه در مکاتیب ٥٤ و ٨٠ و ٢١٣ است

Baskı: İhlâs Gazetecilik A.Ş. Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İhlâs Plaza No: 11 A/41 34197 Yenibosna-İSTANBUL Tel: 0.212.454 30 00

بصیرت اول۔ قال اللہ تعالیٰ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لَا خَوْفٌ عَلَیْھِمْ وَلَا ھُمْ یَحْزَنُوْنَ اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانُوْا یَتَّقُوْنَ لَھُمُ الْبُشْرٰی فِی الْحَیٰوۃِ الدُّنْیَا وَفِی الْاٰخِرَۃِ لَا تَبْدِیْلَ لِکَلِمٰتِ اللّٰہِ ذٰلِکَ ھُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ۔ وفی صحیح البخاری عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ان اللہ تبارک وتعالیٰ قال مَنْ عَادٰی لِیْ وَلِیًّا فَقَدْ اٰذَنْتُہٗ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ اِلَیَّ عَبْدِیْ بِشَیْءٍ اَحَبَّ اِلَیَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَیْہِ وَمَا یَزَالُ عَبْدِیْ یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُہٗ کُنْتُ سَمْعَہُ الَّذِیْ یَسْمَعُ بِہٖ وَبَصَرَہُ الَّذِیْ یُبْصِرُ بِہٖ وَیَدَہُ الَّتِیْ یَبْطِشُ بِھَا وَرِجْلَہُ الَّتِیْ یَمْشِیْ بِھَا وَاِنْ سَاَلَنِیْ اَعْطَیْتُہٗ وَلَاِنِ اسْتَعَاذَنِیْ لَاُعِیْذَنَّہٗ۔

بصیرت دوم۔ باید دانست کہ کشف اہل اللہ راست و درست است ولیکن در بعض اوقات حقیقۃ الامر بطریق اجمال رمزی یا بند و در بعض اوقات بتفصیل و در بعض اوقات بشبحے و در بعض اوقات بغیر حجاب، و متبعان کلام صوفیہ ناچار اند از دانستن اجمال و تفصیل و اغماض نظر از مخالفتے کہ فی مابین کلام مجمل و کلام مفصل مے باشد و نیز ناچار دانستنی است کہ حقائق اجمالیہ کہ بر اہل اللہ ظاہر میشود چون لغت و عرف از تعبیر آن قاصر است این طائفہ لفظے از کتاب و سنت کہ بحسب فن اشارہ و اعتبار بر آن حمل توان کرد میگیرند و آنرا عنوان آن حقائق اجمالیہ فائضہ بر قلب ایشان میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضہ را در پردۂ آن لفظ ادا میفرمایند۔ مطالعہ کنندگان متفرس را لازم کہ از خصوصیت این لفظ اغماض کنند و مطمح نظر خود بہان حقیقت اجمالیہ و معرفت غامضہ سازند چنانکہ در صورت رأیت اسدا یرمی اعتراض بفقد ناب و اظفار و ذنب اسد وجہے ندارد۔ و یا متشابہات کلام ایشان را موافق محکمات کلام شان تاویل کنند و یا بجام السر و العلانیہ واگذارند و معذور دارند چراکہ این قوم را عذرہائے بسیار عارض میشوند گاہ و در غلبہ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کنند و گاہ اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمے آید و گاہ در معلومات بنا بر غلط وہم و خیال خطا واقع مے شود و در ان خطا مثل خطا اجتہادی معذور اند بلکہ یک درجہ صواب یابند۔

بصیرت سوم۔ بدانکہ بعد از ہزار سال از ہجرت نبویہ علی صاحبہا الف الف صلوۃ و سلام و تحیہ فتح دورہ دیگر شدہ است کہ بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمہ ساست و بعض اعتبارات تفصیل فیوض سابقہ۔ و حضرت شیخ مجدد قدس سرہٗ اساس این دورہ اند بسا معارف مختصہ این دورہ از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سرزدہ و بسیارے از علوم غیر متعارفہ کہ در قرون اولیٰ مشہود باطن خیر شیوع داشتہ و بعد قرون ثلثہ در پردہ کمون رفتہ از جناب ایشان بظہور پیوستہ بجہت خصوصیت طینت مطہرہ حضرت ایشان کہ از بقیہ طینت مقدسہ حضرت رسالت مآب بودہ و فیض قطب ارشاد این دورہ است و بدست وے بسیارے از گمراہان بادیہ ضلالت و بدعت خلاص شدند تعظیم حضرت شیخ مجدد و تعظیم حضرت مدبر امور و مکون کائنات است و شکر نعمت حضرت شیخ شکر نعمت منعم است و ست تعالیٰ و تقدس۔

بصیرت چہارم۔ اگر میسر شود مجلدات ثلثہ مکاتیب حضرت ایشان را قدس اللہ سرہم الاقدس مطالعہ باید نمود کہ این از برائے رفع توہمات فاسدہ و ازالہ خیالات باطلہ اقرب ترین طرق است۔

بصیرت پنجم۔ خواجہ محمد ہاشم جامع مجلد ثالث مکتوبات شریف در خطبہ از حضرت امام ربانی نقل مے فرمایند کہ "دوش نداء در داوند و ظاہر ساختند کہ این ہمہ علوم کہ نوشتہ بل ہر چہ در گفتگوئے تو آمدہ ہمہ مقبول و مرضی است" و اشارت بنوشتہ ہائے من کردہ فرمودند "این ہمہ ما گفتہ ایم و بیان ما است" و در ان وقت آن علوم را بنظر من داشتند و من بریک یک اجمالا تفصیلا نظر میکردم سیاہ علومیکہ وقتے مردود انہا تردد ے بود و ہمہ را در ان حکم داخل یافتم۔

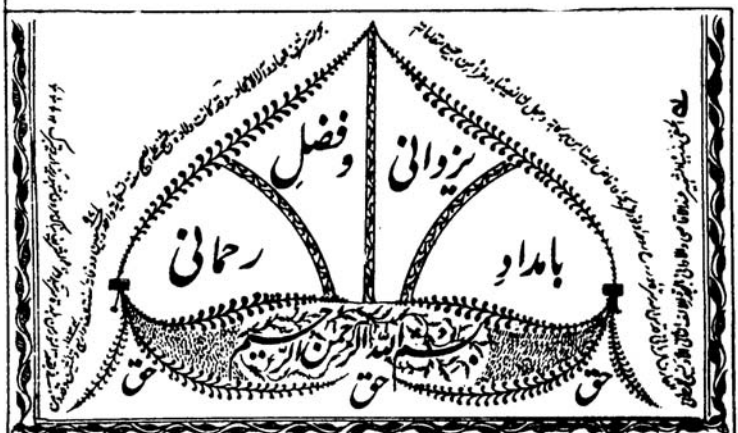

الحمدُ للهِ ربِّ العٰلمین اضعافَ ما حمدَه جمیعُ خلقِه کما یحبُّ ربُّنا ویرضٰی والصلوٰةُ والسلامُ علٰی من ارسلَه رحمةً للعٰلمین کلّما ذکرَه الذّاکرون وکلّما غفلَ عن ذکرِه الغافلون کما ینبغی لَه ویجزی وعلٰی آلِه واصحابِه البررةِ التّقی النّقی ۔

اما بعد نموده می آید که این دفتر اول است از مکتوباتِ قدسی آیات حضرتِ غوثِ المحققین قطبِ العارفین برهانِ الولایةِ الحمدیّةِ حجّةِ الشریعةِ المصطفویّةِ شیخِ الاسلام والمسلمین شیخنا واما منا الشیخ احمد الفاروقی النقشبندی سلّمه الله سبحانه وابقاه (بن الشیخ عبد الاحد قدس سرہ)

این حقیر قلیل البضاعة کمترین خاک نشینان آن مقدس درگاه یار محمد الجدید البدخشی الطالقانی جمع نموده در تحریر آورده رجا آنکه نفعے ازان بطالبان حق جل وعلا برسد۔

والمسئولُ من اللهِ سبحانه العصمةُ والتوفیق ۔

مُنتخبات

مکتوب (۲۹) بست و سیوم

بشیخ نظام تھانیسری صدور یافتہ در بیانِ ترغیب در ادائے فرائض و رعایت سُنَن و آداب و قلّتِ مبالات در ادائے نافلہ در جنبِ فرائض و منع نمودن از ادائی نماز خفتن در نصفِ اخیر از شب و منع کردن از تجویز نمودنِ خوردنِ آبِ مستعمل وضو و منع کردن از تجویز نمودنِ مریدان کہ سجدہ کنند عصمنا اللہ سبحانہ وایاکم عن التعصب والتعسف وعفانا وایاکم عن التلہف والتاسف بحرمۃ سید البشر المنیف عنہ نزیح البصر علیہ وعلی الہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا مقربات اعمال یا فرائض اند یا نوافل نوافل را در جنبِ فرائض ہیچ اعتبار نیست ادائے فرضی از فرائض در وقتی از اوقات بہ از ادائے نوافلِ ہزار سالہ است اگرچہ بہ نیتِ خالص ادا شود ہر نفلیکہ باشد از صلوٰۃ و زکوٰۃ و صوم و ذکر و فکر و امثالِ اینہا بلکہ گوئیم کہ رعایتِ سنّتے از سُنَن و اَولیٰ از آداب در حینِ ادائے فرائض نیز ہمین حکم دارد و منقول است کہ روزے امیر المؤمنین حضرتِ فاروقی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نمازِ بامداد را بجماعت گذارند بعد از فراغ از صلوٰۃ در قوم نگاہ کردند شخصے را از اصحابِ خود در آن وقت نیافتند فرمودند کہ

سلیمان ابن ابی حثمہ

عیناء فقال عمر لان اشہد صلوٰۃ الصبح فی جماعۃ احب الیّ من ان اقوم لیلۃ ۱۲ منہ رحمہ اللہ تعالیٰ

(۱) مکتوب صدو بست و سیوم (۱۲۳) را نیز بخوانید

فلانی بجماعت حاضر نشد حاضران عرض کردند که او اکثر شب بیدار میباشد بحکم که در ین وقت
خوابش برده باشد فرمودند که اگر تمام شب خواب میکرد و نماز بامداد را به جماعت می گزارد بهتر بود
پس رعایت آداب و اجتناب از مکروهی اگرچه تنزیهی باشد تکلیف که تحریمی برا ترک از ذکر
و فکر و مراقبه و توجه بهتر باشد آری این امور با این رعایت و اجتناب اگر جمع کند فقد فاز
فوزاً عظیماً و بدون آن خرط القتاد مثلاً تصدق دانگی در حساب زکوة همچنانکه از تصدق
جبال عظام از ذهب بطریق نفل برا ترک بهتر است رعایت ادبی از آداب در تصدق آن
دانگ مثلاً آنرا به فقیر قریب دادن نیز برا ترک ازان بهتر است پس نماز خفتن را در نصف
اخیر از شب گزاردن و آن تاخیر را وسیله تاکید قیام لیل ساختن بسی مستنکر باشد چه نزد
حنفیه رضی الله تعالی عنهم اداء نماز خفتن در ا نوقت مکروه است ظاهرا ازین کراهت
کراهت تحریمه اراده دارند زیرا که اداء نماز خفتن را تا نصف لیل مباح داشته اند
و از نصف آن طرف مکروه گفته اند پس مکروهی که مقابل مباح است مکروه تحریمی است
و نزد شافعیه در آنوقت اداء نماز خفتن جائز نیست پس بواسطه قیام لیل و حصول ذوق
و جمعیت در آنوقت مرتکب این امر گشتن بسیار مستکره است از برای این غرض
تاخیر اداء وتر هم کافیست و آن تاخیر مستحب است هم وتر در وقت نیک ادا می یابد هم غرض
قیام لیل و بیداری وقت سحر بیشتر گردد پس ترک این عمل باید نمود و صلوات گذشته را قضا
باید کرد امام اعظم کوفی رضی الله تعالی عنه بواسطه ترک ادب بی از آداب وضوء نماز
چهل ساله را قضا فرمودند و ایضاً آب مستعمل که ازاله حدث نموده باشد یا به نیت قربت استعمال
کرده باشند در وضو تجویز نه کنند که مردم آن آب را نجورند که آن آب نزد امام اعظم نجس
مغلظ است و فقها منع خوردن آن آب کرده اند و خوردن آنرا مکروه داشته اند آری

بقیهٔ آب وضو را خوردن شفا گفته اند اگر از اعتقاد کسے طلب نماید ازان آب بدهند
این فقیر را درین دفعه در دهلی مثل این ابتلا واقع شده بود بعضی از یاران را در واقعه نموده بود
که آب مستعمل وضو فقیر را بخورند والا ضرر عظیم لاحق خواهد شد هر چند دفع کرد فائده نکرد و کتب
فقهیه رجوع نمود مخلصی پیدا نشد که اگر بعد از تثلیث غسل نیت قربت نکنند در مرتبهٔ چهارم
آب مستعمل نمی شود باین حیله تجویز نموده آب غسل چهارم را بے نیت قربت بخورد نوش
داد و ایضاً مروی معتمد نقل کرده اند که بعضی از خلفاء شمار مریدان ایشان سجده میکنند
بزمین بوس هم کفایت نمیکنند شناعت این فعل اظهر من الشمس است منع شان کنید
و تاکید در منع نمائید اجتناب این قسم افعال از همه کس مطلوب است علی الخصوص شخصی که
باقتداء خلق خود را برآورده باشد اجتناب این قسم افعال اورا از اشد ضروریات است
که مقلدان باعمال او اقتدا خواهند کرد و در بلا خواهند افتاد و ایضاً علوم این طائفه علوم
احوال است و احوال موارث اعمال اند و کسی را از علوم احوال میراث بود که اعمال را
درست کرده باشد و بحق آن قیام نموده و اعمال را تصحیح وقتی میسر شود که اعمال را بشناسد
و کیفیت هر عمل بداند و آن علم احکام شرعی است از نماز و روزه و سائر فرائض و علم
معاملات و نکاح و طلاق و مبایعات و علم هر چیز که حق سبحانه و تعالیٰ بر و واجب ساخته است
و او را بدان دعوت فرموده است و این علوم اکتسابیه است از آموختن آن هیچکس را چاره
نیست و علم میان دو مجاهده است یکے مجاهده در طلب آن قبل از حصول و مجاهدهٔ دوم
در استعمال آن بعد از حصول پس باید همچنانکه در مجلس شریف از کتب تصوف مذکور
میشود از کتب فقهیه نیز مذکور شود و کتب فقهیه بعبارات فارسی بسیار اند مثل مجموعه خانی و
عمدة الاسلام و کنز فارسی بلکه از کتب تصوف اگر مذکور نشود باک نیست که آن باحوال تعلق دارد

ودر قال درنمی آید واز کتبِ فقہی مذکور نا شدن احتمالِ ضرر دارد و زیادت چہ اطناب
نماید اَلْقَلِیْلُ یَدُلُّ عَلَی الْکَثِیْرِ
اندکے پیشِ تو گفتم غمِ دل ترسیدم کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است
رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ کَمَالَ اتِّبَاعِ حَبِیْبِہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

المنتخبات — مکتوب (۳۳) سی وسیوم

بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیان مذمتِ عُلماءِ سُوء کہ بہ محبتِ دنیا گرفتار اند و علم را وسیلۂ حصولِ دنیا ساختہ و در مدحِ عُلماءِ زُہّاد کہ از دنیا بے رغبت گشتہ اند عُلماء را
محبتِ دنیا و رغبت دران کَلَفِ چہرۂ جمالِ شانست خلائق را اگرچہ ازیشان حصولِ
فوائد است اما علمِ شان در حق ذاتہائے ایشان نافع نیامد ہر چند تائیدِ شریعت و تقویتِ
ملت بر ایشان مترتب است اما گاہ است کہ این تائید و تقویت از اہلِ فجور و ارباب فتور
ہم می آید چنانکہ سیدِ انبیاء عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمْ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ از تائیدِ آن مردِ
فاجر خبر دادہ اند و فرمودہ اِنَّ اللّٰہَ لَیُؤَیِّدُ ھٰذَا الدِّیْنَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ در رنگِ سنگِ
پارس اند کہ از مس و آہن ہر چہ باو رسد زر گردد و او فی حدِّ ذاتہ بر مجرّتہ خود است و ہمچنین آتشی
کہ در سنگ و نے موضوع است عالم را ازان آتش حصولِ منافع است اما آن سنگ و
نے ازان آتشِ درونی بے نصیب اند بلکہ گوئیم کہ این علم در حقِ ذواتِ ایشان مُضر آمد
کہ محبت را بر ایشان تمام ساخت اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللّٰہُ
بِعِلْمِہٖ چگونہ مضر نباشد علمیکہ نزدِ خدائے عزوجل عزیز است و اشرفِ موجودات آنرا وسیلۂ
دنیائے دنیۂ از مال و جاہ و ریاست ساختہ اند و حال آنکہ دنیا نزدِ حق تعالیٰ ذلیل و خوار است

وبدترین مخلوقات پس عزیز خدارا عزوجل خوار ساختن وذلیل اورا سبحانہ عزت دادن
بغایت مستقبح است وفی الحقیقت معارضہ است بحق سبحانہ وتعالیٰ وتدریس وافتاوفتی نافع
آید کہ خالصاً لوجہ اللہ سبحانہ باشد واز شائبۂ حبِّ جاہ وریاست وحصولِ مال ورفعتِ خالی
باشد وعلامتِ این خلوصِ زہد در دنیا است وبے رغبت بودن است از دنیا ومافیہا علمائیکہ
باین بلا مبتلا اند وبہ محبتِ این دنیہ گرفتار از علماءِ دنیا اند ایشانند علماءِ سوء وشرارِ مردم وتصویرِ
دین وحال آنکہ ایشان خود را مقتدائی دین میدانند وبہترینِ خلائق می انگارند ویحسبون
انھم علی شیئ الا انھم ھم الکاذبون ۔ استحوذ علیھم الشیطان فانساھم
ذکر اللہ اولئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ھم الخاسرون عزیزے
شیطانِ لعین را دید کہ فارغ نشستہ است واز تضلیل وإغواخاطر جمع ساختہ آنعزیز سیر
آزار پرسید لعین گفت کہ علماءِ سوءِ این وقت درین کار بامن خود مدِ عظیم کردند ومرا
ازین مہم فارغ ساختند والحق درین زمان ہر سستے ومداہنتے کہ در امورِ شرعیہ واقع شدہ است
وہر فتورے کہ در ترویجِ ملت ودین ظاہر گشتہ است ہمہ از شومیِ علماءِ سوء است وفسادِ
نیاتِ ایشان آرے علمائے کہ از دنیا بے رغبت اند واز حبِّ جاہ وریاست ومال ورفعت
آزاد از علماءِ آخرت اند وورثۂ انبیا اند علیہم الصلوٰت والتسلیمات وبہترینِ خلائق
ایشانند کہ فردائے قیامت سیاہی ایشانرا بخونِ شہدائے فی سبیل اللہ وزن خواہند کرد
وبلکہ این سیاہی جواہر چربید ونوم العلماء عبادۃ درشانِ ایشان متحقق است ایشانند کہ
جمالِ آخرت در نظرِ شان مستحسن آمدہ وقباحتِ دنیا وشناعتِ آن مشاہدہ گشتہ آنرا بنظرِ بقا
دیدند واین را بداغ زوال متسم یافتند لاجرم خود را بباقی سپردند واز فانی باز داشتند شہود
عظمتِ آخرت ثمرۂ شہودِ عظمتِ جلال لایزال است وذلیل داشتنِ دنیا ومافیہا از لوازم

شہود عظمتِ آخرت است لِاَنَّ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃَ ضَرَّتَانِ اِنْ رَضِیَتْ اِحْدٰھُمَا سَخِطَتِ الْاُخْرٰی اگر دنیا عزیز است آخرت خوار است و اگر دنیا خوار است آخرت عزیز است جمع این دو امر از قبیلِ جمعِ اَضداد است ۔ ع مَا اَحْسَنَ الدِّیْنَ وَالدُّنْیَا لَوِ اجْتَمَعَا آرے جمعی از مشائخ کہ از خود و بایستِ خود بتمام برآمدہ اند بواسطۂ بعضے بنیاتِ حقانیہ اختیارِ صورتِ اہلِ دنیا نمودہ اند و بظاہر راغب مینمایند فی الحقیقت ہیچ تعلقے ندارند و از ہمہ فارغ و آزاد اند رِجَالٌ لَّا تُلْھِیْھِمْ تِجَارَۃٌ وَّلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰہِ تجارت و بیع ایشاں را مانعِ ذکرِ خدا نیست در عینِ تعلق باین اُمور بے تعلق اند حضرتِ خواجہ نقشبند فرمودہ اند قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی سِرَّہُ الْاَقْدَسَ کہ در بازارِ منٰی تاجرے را دیدم کہ پنجاہ ہزار دینار کم و بیش را خرید و فروخت نمود و یک لحظہ دلِ او از حق سبحانہ غافل نگشت ؛

المنتخبات ۳ مکتوب (۲۴) سی و چہارم

نیز بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافتہ در بیان جواہرِ خمسۂ عالمِ امر بطریق بسط و تفصیل مہما امکن نقدِ سعادتِ دارین وابستہ باتباعِ سید کونین است عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُھَا فلسفی کہ دیدۂ بصیرتِ او بکحلِ متابعتِ صاحبِ شریعت عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ تکحیل نشدہ است از حقیقتِ عالمِ امر نابینا است فضلاً عَنْ اَنْ یَّکُوْنَ لَہٗ شُعُوْرٌ عَنْ مَرْتَبَۃِ الْوُجُوْبِ تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ نظرِ کوتاہِ او مقصور بر عالمِ خلق است و در آنجا نیز ناتمام است جواہرِ خمس کہ اثبات نمودہ اند ہمہ در عالمِ خلق اند نفس و عقل را کہ از مجرّدات شمردہ اند از نادانی است نفسِ ناطقہ خود ہمین نفسِ امّارہ است کہ بتزکیہ محتاج است و بالذات ہمّتِ او بدنائت

وبیتی است بعالمِ امر او را چہ نسبت و تجرّد را باو چہ منا سبت و عقل خود بادراک نیکند از معقولات
مگر اُمورے را کہ بمحسوسات منا سبت دارند بلکہ حکم محسوسات پیدا کردہ اند اما امر کہ بمحسوسات
منا سبت ندارد و شبہ و مثالِ او در مشاہدات پیدا نیست در ادراکِ عقل نمی آید و بند او
بہ کلیدِ عقل نیکشاید لہذا نظرِ او از احکامِ بیچونی کوتاہ است و در غیبِ محض گمراہ و این علامتِ
عالمِ خلق است عالمِ امر را رو بہ بیچونی است و توجہ بہ بیچگونگی ابتدا عالمِ امر از مرتبۂ قلب
است و فوقِ قلب روح است و فوقِ روح سر است و فوقِ سر خفی است و فوقِ خفی
اخفی است پنجگانۂ عالمِ امر را اگر جواہرِ خمسہ گویند گنجائش دارد و از کوتہ نظری خذف ریزہ
چند را فراہم آوردہ جواہر انگاشتہ است ادراکِ این جواہرِ خمسۂ عالمِ امر و اطلاع بر
حقائقِ اینہا نصیبِ کُلِّ تابعانِ محمد رسول اللہ است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ
وسلم و چون در عالمِ صغیر کہ انسان است نمونہ ایست از آنچہ در عالمِ کبیر است در عالمِ
کبیر نیز اصولِ این جواہرِ خمسہ ثابت باشند عرشِ مجید مبدا این جواہرِ عالمِ کبیر است در رنگِ
قلبِ انسان و باین منا سبت قلب را نیز عرشِ اللہ تعالیٰ گویند و باقی مراتب از جواہرِ
پنجگانہ فوق العرش اند عرش برزخ است در میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ کبیر و در رنگِ
قلبِ انسان کہ برزخ است در میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ صغیر قلب و عرش اگرچہ
در عالمِ خلق ظاہر اند اما از عالمِ امر اند نصیبے از بیچونی و بیچگونگی دارند اطلاع بر حقیقتِ
این جواہرِ خمسہ کُلِّ افرادِ اولیاء اللہ را مسلّم است کہ مراتبِ سلوک را بہ تفصیل گزرانیدہ
بہ نہایت النہایت رسیدہ اند ؎

ہر گدائے مردِ میدان کے شود　　پشۂ آخر سلیمان کے شود

و اگر بہ محضِ فضلِ ایزدی تعالیٰ شانہ نظرِ بصیرتِ صاحبِ دولتے را بہ تفصیلِ مرتبۂ وجوب

علی حسب الامکان واکشایند مطالعهٔ اصولِ این جواہر را دران موطن نیز نماید و این جواہر صغیرہ و کبیرہ را در رنگِ ظلالِ آنجواہرِ حقیقیہ معلوم فرمایند ع این کار دولتست کنون تا کرا رسد

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ منع از اظہار حقائقِ عالمِ امر بواسطهٔ دقتِ آنمعانی مکنونه است تا ہر کوتہ نظرے از انجا چہ فراگیرد و راسخان در علوم کہ بشرفِ وَمَا أُوتِيتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا مشرف اند ازین ما جرا آگاہ اند ع هنيئا لارباب النعيم نعيمها

ع مصلحت نیست کہ از پردہ برون افتد راز ۔ ورنہ در مجلسِ رندان خبری نیست کہ نیست

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ مِّنَ الصَّلَوَاتِ وَالتَّسْلِيمَاتِ أَتَمُّهَا وَأَدُومُهَا ثانیا بخاطر آمد کہ شمّہ از جواہرِ مقدسهٔ علیا نیز بتحریر آورده شود باید دانست کہ ابتداءِ آن جواہر از صفاتِ اضافیه است کہ کالیه از رخ اند بین الوجوب والامکان و فوقِ اینہا صفاتِ حقیقیه کہ روح را از تجلیاتِ اینہا نصیب است و قلب را بصفاتِ اضافیه تعلق است و بتجلیاتِ اینہا مشرف است و بقیهٔ این جواہر علیا کہ فوقِ صفاتِ حقیقیه اند داخلِ دایرهٔ حضرتِ ذات اند تعالیٰ و تقدس لہذا تجلیاتِ این مراتب سہ گانہ را تجلیاتِ ذاتیه میگویند سخن ازانجا راندن مصلحت نیست ۔ ع

قلم اینجا رسید و سر بشکست

۷ — مکتوب سی و پنجم (۳۵)

نیز بسیان حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیانِ محبتِ ذاتی کہ اِلغام و ایلام در انتقام برابر است نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَإِيَّاكُمْ عَنْ زَيْغِ الْبَصَرِ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ مقصود از سیر و سلوک تزکیهٔ نفس امّاره است

وتطہیر آن تا از عبادتِ آلہۂ باطلہ کہ ناشی است از وجودِ ہوائی نفسانی بجائے تیسّر شود و بحقیقت جز یک معبودِ برحق تعالیٰ وتقدس قبلۂ توجہ نماند و ہیچ مقصدے بروے نگزیند چہ از مقاصدِ دینی و چہ از مطالبِ دنیاوی مقاصدِ دینی ہر چند از حسنات است امّا کارِ ابرار است مقرّبین آنرا سیئہ میدانند و جزیکی را مقصود نمی شمارند این دولت وابستہ بحصولِ فنا است وتحقّقِ محبتِ ذاتی کہ در آن سوطنِ انعام و ایلام متساوی است از تعذیبِ آنچنان التذاذ است کہ از تنعیم اگر بہشت را خواہند برائے آن خواہند کہ محلِّ رضائے اوست تعالیٰ وتقدس و در طلبِ آن مرضیِ اوست عز سلطانہٗ واز دوزخ پناہ برائے آن جویند کہ مقامِ سخطِ مولیٰ است تعالیٰ نہ مقصود و از بہشت طلبِ حظِّ نفس است و نہ فرار از دوزخ بواسطۂ رنج و محنت چہ ہر چہ از محبوب است نزدِ این بزرگواران مرغوب است و عینِ مطلوب کُلُّ مَا یَفعَلُہُ الْمَحْبُوْبُ مَحْبُوْبٌ حقیقتِ اخلاص اینجا دست میدہد و خلاصی از آلہۂ باطلہ اینجا حاصل میشود و کلمۂ توحید این زمان درست می آید وَبِذٰلِکَ حَرْطُ الْقَتَادِ بے محبتِ ذاتی کہ بی ملاحظۂ اسماء و صفات و بی توسّلِ انعام و اکرام محبوب است کمر دخل و قلّ است و فنائے مطلق بے این محبت شرکت سوز دست نمیدہد **مثنوی** عشق آن شعلہ است کو چون برفروخت ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت

تیغ لا در قتلِ غیرِ حق براند — در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند
ماند الّا اللہ باقی جملہ رفت — شاد باش اے عشقِ شرکت سوز رفت

۵ — مکتوب (۳۶) سی و ششم

المنتخبات ۷

نیز بہ ملّا حاجی محمّد لاہوری صدور یافت در بیانِ آنکہ شریعت متکفّل جمیع سعاداتِ دنیویہ واُخرویہ است و مطلبی نیست کہ در حصولِ آن بماورائے شریعت احتیاج افتد طریقت

وحقیقت خادمانِ شریعت اند و مأیناسِبُ ذٰلِکَ حَقَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَاِیَّاکُمْ بِحَقِیْقَةِ
الشَّرِیْعَةِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ وَیَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا
شریعت راسه جزو است علم و عمل و اخلاص تا این هر سه جزو متحقق نشوند شریعت متحقق نشود و چون
شریعت متحقق شد رضائے حق سبحانه و تعالیٰ حاصل گشت که فوقِ جمیعِ سعاداتِ دُنیویه و اُخرویه
است وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَکْبَرُ پس شریعت متکفّلِ جمیعِ سعاداتِ دُنیویه و اُخرویه آمد و مطلبی نماند
که ما ورائے شریعت در آن مطلب احتیاج افتد طریقت و حقیقت که صوفیه بآن ممتاز گشته اند
هر دو خادمِ شریعت اند در تکمیلِ جزوِ ثالث که اخلاص است پس مقصود از تحصیلِ آن هر دو تکمیلِ
شریعت است نه امرِ دیگر ورائے شریعت اَحوال و مواجید و علوم و مَعارف که صوفیه را در آشنا پیدا
دست میدهند از مقاصد اند بَلْ اَوْهَامٌ وَّخَیَالَاتٌ تَرَبَّی بِهَا اَطْفَالُ الطَّرِیْقَةِ از جمیعِ اینها گزشته
بمقامِ رضا باید رسید که نهایتِ مقاماتِ سلوک و جذبه است چه مقصود از طَیِّ منازلِ طریقت و حقیقت
ما ورائے تحصیلِ اخلاص نیست که مستلزمِ مقامِ رضا است از تجلیاتِ سه گانه و مُشاهداتِ
عارفانه گزرانیده از هزاران یکے را بدولتِ اخلاص و مقامِ رضا میرسانند گو ته اند یشانِ اَحوال
و مواجید را از مقاصد می شمرند و مُشاهدات و تجلّیات را از مطالب می انگارند لاجرم گرفتارِ زندانِ
وَهم و خیال میمانند و از کمالاتِ شریعت محروم میگردند کَبُرَ عَلَی الْمُشْرِکِیْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَیْهِ
اَللّٰهُ یَجْتَبِیْ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَیَهْدِیْ اِلَیْهِ مَنْ یُّنِیْبُ [1] دآرے حصولِ مقامِ اخلاص و وصول
برتبهٔ رضا منوط بطَیِّ این اَحوال و مواجید است و مَربوط بتحقق این علوم و مَعارف پس اینها
مُعِدّات مطلوب باشند و مُقدّماتِ مقصود و حقیقتِ این معنے بصدقهٔ حبیب الله عَلَیْهِ وَعَلٰی
اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ برین فقیر بعد از ده سال کامل درین راه بوضوح انجامید و شاید
شریعت کما ینبغی جلوه گر گشت هر چند از اوّل گرفتاری اَحوال و مواجید نداشت و غیر از تحقق

(١) یعنی خدای تعالی هر کسانی را که میخواهد صراط مستقیم را احسان میکند و ایصال میکند هر کسی را بهر چه میخواهد بعدل خود که عدالت او هر کس را شامل است

بہ حقیقتِ شریعت مطلبی در نظر نبود ولیکن بعد از عشرہ کاملہ حقیقتِ امر کما ہو نظہور آمد الحمد للہ علی ذالک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ مبارکاً علیہ قوتِ مغفرت پناہی میان شیخ جمال جمیع اہل اسلام را باعث حزن و تفرقہ است مخدوم زادہ ہائے ایشان از جانب فقیر عزا نبودہ فاتحہ خوانند والسلام

۶ — مکتوب سی و ہفتم (۳۷) المنتخبات ۵

شیخ محمد چنری صدور یافتہ در تحریض بر اتباع سنت سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و در ترغیب بحصول نسبت نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم مراسلہ شریفہ و مکاتبہ لطیفہ کہ از روی کرم اصدار فرمودہ بودند بمطالعہ آن مسرور و مبتہج گردید از استقامت و ثبات خود بریں طریقہ علیہ نقشبندیہ نوشتہ بودند الحمد للہ سبحانہ علی ذالک حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بہ برکت اکابر این طریقہ علیہ ترقیات بے نہایات کرامت فرماید طریق ایشان کبریت احمر است و مبنی بر متابعت سنت علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ این فقیر از نقد وقت خود می نویسد کہ مدتہا از علوم و معارف و از احوال و مقامات در رنگ ابر نیسان ریختند و کار یکہ باید کرد بعنایت اللہ سبحانہ کردند والحال آرزوئے نماندہ است الا آنکہ احیائے سنتے از سنن مصطفویہ علی صاحبہا الصلوات والتسلیمات نمودہ آید و احوال و مواجید مر ارباب ذوق را مسلم باشد می باید کہ باطن را بہ نسبت خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم معمور داشتہ ظاہر را بکلیت بمتابعت سنن ظاہرہ متحلی و متزین دارند مصرعہ کار این است غیر این ہمہ ہیچ + نماز پنجگانہ را در وقت اول ادا نمایند الا عشاء زمستان کہ تاملے شب تاخیر دران مستحب است دریں امر فقیر بے اختیار است نمیخواہد کہ سر مو تاخیر را در ادائے صلوٰۃ گنجائش باشد و عجز بشریت مستثنیٰ است ؛

مکتوب چہلم ۷ —

نیز بشیخ محمد چتری صدور یافت در بیان تحصیل مقام اخلاص کہ جزویست از اجزائے ثلثہ شریعت و در تکمیل این جزو طریقت و حقیقت خادمان شریعت اند و امثال آنہا

نَحْمَدُہٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی نَبِیِّہٖ وَنُسَلِّمُ محمد و ما بعد از طی منازل سلوک و قطع مقامات جذبہ معلوم شد کہ مقصود از ین سیر و سلوک تحصیل مقام اخلاص است کہ مرتبط بفنائے آلہٰۂ آفاقی و انفسی است و این اخلاص جزویست از اجزائے شریعت چہ شریعت راستہ جزو است علم و عمل و اخلاص۔ پس طریقت و حقیقت خادم شریعت اند و در تکمیل جزو او کہ اخلاص است حقیقت کار این است اما فہم ہر کس اینجا نرسد اکثر عالم بخواب و خیال آرمیدہ اند و بجز و موہوز اکتفا نمودہ اند از کمالات شریعت چہ دانند و بہ حقیقت طریقت و حقیقت چہ و از سند شریعت را پوست خیال میکنند و حقیقت را مغز میدانند نمیدانند کہ حقیقت معاملہ چیست بہ ترہات صوفیہ مغرور اند و بہ احوال و مقامات مفتون ھٰذا ھُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ سَوَاءَ الطَّرِیْقِ

مکتوب چہل و یکم ۸ —

المنتخبات ۸

حق سبحانہٗ و تعالیٰ ظاہر و باطن را بمتابعت سنت سنیۂ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام التحیۃ متحلی و متزین گردانا و بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوٰت والتسلیمات) محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم محبوب رب العالمین است ہر چیز کہ خوب و مرغوب است از برائی مطلوب و محبوب ست لہذا حق سبحانہٗ و تعالیٰ در کلام مجید خود میفرماید (انک لعلیٰ خلق عظیم) و نیز می فرماید تعالیٰ و تقدس انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم و نیز فرموده تعالیٰ و تقدس ان ھذا صراطی مستقیما فاتبعوہ ولا تتبعوا السبل علیہ الصلوٰۃ والسلام صراط مستقیم خوانده و ماسوای او را داخل سبل گردانیده و از اتباع آن منع فرموده

---

۱ — و السلام علی عباد اللہ الصالحین ۲ — یشیخ درویش صدور یافتہ در ترغیب بمتابعت سنت سنیۂ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ و در بیان آنکہ طریقت و حقیقت متممان شریعت اند و در میان علوم شرعیہ و علوم صوفیہ کہ در مقام صدقیت کہ اعلای مرتبۂ ولایت است فاصلی می گردند اصلا مخالفت نیست و ما یناسب ذلک

وآن سرور فرموده علیه الصلوٰة والسلام اظهاراً للشکر واعلاماً للخلق وهدایتهم (خیر الهدی هدی محمد) ونیز فرموده علیه الصلوٰة والسلام ادّبنی ربّی فاحسن تأدیبی) وباطن متمم ظاهر است ومکمل آن سر موی بایک دیگر مخالفت ندارد مثلاً دروغ بزبان ناگفتن شریعت است واز دل نفی خاطر کذب نمودن طریقت وحقیقت است اگر این نفی بی تکلف وتحمل است طریقت است واگر بی تکلف میسر است حقیقت پس فی الحقیقت باطن که طریقت وحقیقت است متمم وظاهر آمد که شریعت است پس سالکان سبل طریقت وحقیقت را اگر در اثنای راه امور یکه بظاهر بامر شریعت درجنگ اند ظاهر شوند وظاهر سازند مبنی بر سکر وقت وغلبهٔ حال است اگر ازان مقام گذرانند وبصحو آرند آن منافات بالکلیه مرتفع میشود وآن علوم متضاده به تمام هباءً منثوراً میگردند مثلاً جمعے از سکر باطنهٔ ذاتی قائل گشته اند وبالذات حق را تعالی وتقدس محیط عالم میدانند این حکم مخالف آرائے علمائے اهل حق است ایشان باحاطهٔ علمی قائل اند فی الحقیقت آرائے علما بصواب اقرب است هرگاه همین صوفیه قائل باشند بآنکه ذات حق تعالیٰ وتقدس بهیچ حکمے محکوم نمیگردد وبهیچ علمے معلوم نمیشود پس حکم دروے باحاطه وسریان نمودن مخالف آن قولست والحق که ذات او تعالی بیچون وبیچگونست هیچ حکمے را بوے راه نیست انجا حیرت ونادانی است ودران موطن جهل صرف ست وسرگردانی محض احاطه وسریان را در جناب قدس چه یارا مگر آنکه از جانب صوفیه که قائل باین احکام اند اعتذار نموده شود که مراد ایشان از ذات تعین اول است وچون آنرا زائد بر تعینات نمیدانند آن تعین را عین ذات میگویند وآن تعین اول که معبر بوحدتست در جمیع ممکنات ساریست پس حکم باحاطهٔ ذاتی درست آمد اینجا دقیقه ایست باید دانست که ذات تعالیٰ وتقدس نزد علماء اهل حق بیچون وبیچگونه است وماسوائے او هرچه هست بروے زائدست آن تعین هم اگر نزد ایشان ثابت شود نیز زائد خواهد بود واز دائرهٔ حضرت ذات بیچون بیرون خواهند داشت پس احاطهٔ اورا احاطهٔ ذاتی نخواهند گفت پس نظر علما، از نظر آن صوفیه بلند آمد

نسیتهم الخ علیه المعول لانه تقریبا الناظر بما قال ههنا وقد نبهت علیه فیما قبل بحواشی المکتوبات الاحد والثلثین من الدفتر الاول ۱۲ المصحح

وذائیکه نزد آن صوفیه لست نزد این علماء داخل ما سوا است و همین قیاس است قرب و معیت ذاتی و موافقت معارف باطن با علوم شرعیه بر تمام و کمال بحدیکه در حقیر و نقیر مجال مخالفت نماند و مقام صدیقیت است که بالاتر مقامات ولایت است و فوق مقام صدیقیت مقام نبوت است علومیکه نبی را علیه الصلوٰة والسلام بطریق وحی آمده است صدیق را بطریق الهام منکشف گشته است درمیان این دو علم خبر از فرق وحی و الهام نیست پس مخالفت را چه مجال باشد و دون مقام صدیقیت هر مقامیکه باشد نحوی از شکر متحقق است صحو تام در مقام صدیقیت است و بس و فرق دیگر درمیان این دو علوم آنست که در وحی قطع است و در الهام ظن زیرا که وحی بتوسط ملک است و ملائکه معصوم اند احتمال خطا در ایشان نیست و الهام اگرچه محل عالی دارد و آن قلب است و قلب از عالم امر است اما قلب را با عقل و نفس نحوی از تعلق متحقق است و نفس هر چند بتزکیه مطمئنه گشته است اما **بیت** هر چند که مطمئنه گردد ٭ هرگز ز صفات خود نگردد پس خطا در ان موطن مجال پیدا شد باید دانست که در ابقاء صفات نفس با وجود اطمینان او فوائد و منافع است اگر نفس بالکل از ظهور صفات خود ممنوع باشد راه ترقی بسته و میگردد روح را حکم ملک پیدا میشود و محبوس در مقام خود میگردد ترقی اولیه بواسطه مخالفت نفس است اگر در نفس مخالفت نماند ترقی از کجا شود و سرور کائنات (علیه من التحیات اتمها و من التسلیمات اکملها) وقتیکه از جهاد کفار مراجعت می فرمودند مے فرمودند (رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر) جهاد نفس را جهاد اکبر فرمودند و مخالفت نفس درین موطن بترک عزیمت و اولیست بلکه بارادهٔ آن ترک است منها انکه متحقق ترک هم متصور نیست و بهمان ارادهٔ آن قدر ندامت و پشیمانی و ابتهال و تضرع بجناب قدس خداوندی جل سلطانه دست می دهد که کار یکساله مثلاً در یکساعت میسر میشود و بر اصل سخن رویم مقرر است و بر هر چیز که اخلاق و شمائل محبوب یافته میشود آن چیز نیز بتبعیت محبوب محبوب میگردد و بیان این رمز است در کریمه

فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ پس در متابعۃ او علیہ الصلوٰۃ والسلام کوشیدن منجر بمقام محبوبیت آمد فعلیٰ کل عاقل ذی لُبّ السعی لکمال لاتباع حبیبہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ظاہراً وباطناً سخن بطویل انجامید معذور فرمایند جمال سخن چون از تمثیل مطلق است ہر چند دراز تر میگردد زیباتر می آید لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثلہ مددا سخن بجاے دیگر باید برد حامل رقیمہ دعا مولانا محمد حافظ اہل علم است وکثیر العیال از قلت اسباب معیشت متوجہ عسکر گشتہ اگر توجہ فرمودہ از سرکار نصرت آثار سیادت ونقابت دستگاہے شیخ جیو وظیفہ یا امدادی از برائے مشار الیہ حاصل کنند عین کرم خواہد بود زیادہ تصدیع ننمود

۹ — مکتوب چہل و دوم ۴۲ — المنتخبات ۹

نیز بشیخ درویش صدور یافتہ در بیان آنکہ بہترین مصقلہا از برائی زدودن زنگ محبت ماسوی اللہ حق سبحانہ از حقیقت جامعہ قلبیہ متابعت سنت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام سلّمکم اللّٰہ تعالیٰ وسبحانہ وابقاکم آدمی تا زمانیکہ بدنش تعلقات پراگندہ متلوث است محروم ومہجور است تصیقل مرآت حقیقت جامع از زنگ محبت ماسوی اوعزّ وجلّ لابد است وبہترین مصقلہا در ازالۂ آن زنگ اتباع سنت سنیہ مصطفویہ است علی صدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ مدار این بر رفع عادات نفسانی در دفع رسوم ظلمانی است فطوبیٰ لمن شرّف بہذہ النعمۃ العظمیٰ وویل لمن حرم من ہذہ الدولۃ القصویٰ بقیۃ المرام آنکہ جناب اخوی اعزی میان مظفر ولد مرحومی شیخ گہورن از مردم اعیان وبزرگ زادہ اند مجمع کثیر با ایشان وابستہ اند محل ترحم است زیادہ چہ تصدیع نماید والسلام علیکم وعلیٰ من اتبع الہدیٰ

المنتخبات ۱۰ مکتوب چهل و چهارم ۴۴

نیز بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدر یافت در مدّاحی خیر البشر علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و در بیانِ آنکه مصدّقانِ شریعتِ او خیر الامم اند و مکذّبانِ آن بدترین بنی آدم — و در ترغیب بمتابعتِ سنّتِ سنیّهٔ او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام مرحمت نامهٔ گرامی سامی صادر آمد و از مطالعهٔ آن مشرّف گشت لله الحمد سبحانه والمنّة که میراثی از فقرِ محمدی علیه وعلی آله الصلوٰت والتحیات بدست آورده اند که محبّتِ فقرا و ارتباط با ایشان نتیجهٔ آنست نمیداند که این مقصّر بی بضاعت در جوابِ آن چه نویسد مگر آنکه فقره چند بعبارتِ عربی ماثور در فضائلِ جدّ بزرگوارِ ایشان که خیر العرب است بنویسد علیه وعلی آله من الصلوٰت اتمّها ومن التحیات اکملها و آن سعادت نامه را وسیلهٔ نجاتِ اخروی خود سازد نه آنکه مدّاحی او

اصل	علیه الصلوٰة والتحیة نماید بلکه مقوله خود بآن نماید	ترجمهٔ متن

شعر مَا اِنْ مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِیْ
لٰکِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِیْ بِمُحَمَّدٍ

شعر — به سخن نه من ستودم ذاتِ محمدی را
لٰکن باسمِ احمد بستوده ام سخن را

فَاَقُوْلُ وَبِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ الْعِصْمَةُ وَالتَّوْفِیْقُ
اِنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ سَیِّدُ وُلْدِ اٰدَمَ
وَاَکْثَرُ النَّاسِ تَبَعًا یَوْمَ الْقِیَامَةِ وَاَکْرَمُ
الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَی اللّٰهِ وَاَوَّلُ مَنْ
یَنْشَقُّ عَنْهُ الْقَبْرُ وَاَوَّلُ شَافِعٍ وَاَوَّلُ مُشَفَّعٍ

پس میگویم و از خدای پاک عصمت میخواهم و توفیق میجویم که هر آئینه محمد رسول الله بهتر و مهتر و بزرگترین فرزندانِ آدم است و بیشترین مردم است از روی تابعان روز قیامت و بزرگترین پیشینیان و پسینیان است نزد خدای

وَاَوَّلُ مَنْ يَقْرَعُ بَابَ الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ اللّٰهُ لَهٗ وَحَامِلُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَحْتَهٗ اٰدَمُ فَمَنْ دُوْنَهٗ وَهُوَ الَّذِيْ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ نَحْنُ الْاٰخِرُوْنَ وَنَحْنُ السَّابِقُوْنَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاِنِّيْ قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فَخْرٍ وَاَنَا حَبِيْبُ اللّٰهِ وَاَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ ثُمَّ جَعَلَهُمْ فَرِيْقَيْنِ فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ قَبَائِلَ فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ قَبِيْلَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ بُيُوْتًا فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ بَيْتًا فَاَنَا خَيْرُهُمْ نَفْسًا وَخَيْرُهُمْ بَيْتًا

تعالی و نخستین کسی است که شگافته گردد از وی
قبر و نخستین شفاعت کننده است و نخستین
کسی است که قبول کرده شود شفاعت وے
و نخستین کسی است که کوبد در بهشت را پس کشاید
حق تعالی برای وے و او است بردارنده علم
ستایش حق جل و علا روز قیامت زیر علم وے است
آدم و هر که جز او است و او است علیه الصلوٰة والسلام
که فرموده است ما ایم پسینیان و ما ایم پیشینیان
روز قیامت و من گوینده ام گفتار را بیفاخر
و منم محبوب حق تعالی و منم کشنده مرسلان و نیست
فخر و منم ختم کننده پیغامبران و نیست فخر و منم
محمد پسر عبد الله پسر عبد المطلب بدرستیکه خدا تعالی
پیدا کرد خلق را پس گردانید مرا در بهترین ایشان
پس گردانید ایشان را دو گروه پس گردانید مرا در بهترین
که بهترین ایشانست پس گردانید ایشان را
قبیله قبیله پس گردانید مرا در بهترین قبائل پس
گردانید ایشان را خانه خانه پس گردانید مرا در
بهترین خانهای ایشان پس منم بهترین ایشان
از روے ذات و بهترین ایشان از روی خانه

وَاَنَا اَوَّلُ النَّاسِ خُرُوْجًا
اِذَا بُعِثُوْا وَاَنَا قَائِدُهُمْ اِذَا وَفَدُوْا
وَاَنَا خَطِيْبُهُمْ اِذَا اَنْصَتُوْا
وَاَنَا مُسْتَشْفَعُهُمْ اِذَا حُبِسُوْا
وَاَنَا مُبَشِّرُهُمْ اِذَا يَئِسُوْا
اَلْكَرَامَةُ وَالْمَفَاتِيْحُ
يَوْمَئِذٍ بِيَدِيْ وَلِوَاءُ الْحَمْدِ
يَوْمَئِذٍ بِيَدِيْ وَاَنَا اَكْرَمُ
وُلْدِ اٰدَمَ عَلٰى رَبِّيْ يَطُوْفُ عَلَيَّ
اَلْفُ خَادِمٍ كَاَنَّهُمْ بَيْضٌ مَكْنُوْنٌ
وَاِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ كُنْتُ اِمَامَ
النَّبِيِّيْنَ وَخَطِيْبَهُمْ وَصَاحِبَ
شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ لِوَاءُ
سُبْحَانَهُ الْخَلْقَ وَلَمَّا اَظْهَرَ الرُّبُوْبِيَّةَ وَكَانَ
نَبِيًّا وَاٰدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّيْنِ۔

ومنم نخستین مردم از روئے بیرون آمدن وقتیکہ
برانگیختہ شوند ومنم گشندۂ مردم وقتیکہ بیائید
بدرگاہ خدائتعالیٰ ومنم خطبہ خوانندۂ ایشان
وقتیکہ خاموش شوند ومنم کہ طلب کردہ شوم از من
شفاعت وقتیکہ حبس کردہ شوند ومنم بشارت دہندۂ
ایشانرا وقتیکہ نومید شوند بزرگی دادن وکلید ہا
آن روز بدست من است ورایت ثنا حق تعالیٰ
دران روز بدست من است ومنم گرامیترین فرزندان
آدم نزد پروردگار خود گرد من گردند ہزار خدمتگار
گویا آنان بیضہا مکنون اند وچون باشد
روز قیامت باشم امام پیغامبران وخطیب ایشان
وخداوند شفاعت میان ایشان بغیر فخر واگر
نمی بودی آنسر وربدرستی نیافریدی خدائے پاک خلق
را وہر آئینہ ظاہر نساختے ربوبیت خود را وبودے علیہ الصلوٰۃ
والسلام پیغامبر درحالیکہ آدم میان آب وگل بود۔

شعر۔ نماند بعصیان کسے درگرو ۞ کہ دارد چنین سید پیشرو ۞ پس ناچار مصدق ان
اینچنین پیغمبر سید البشر علیہ الصلوٰۃ والسلام خیر الامم باشند کنتم خیر امۃ اخرجت
نقد وقت ایشانست ومکذبان او علیہ الصلوٰۃ والسلام بدترین بنی آدم الاکثرہم
اشد کفرا ونفاقا نشان حال ایشان است تا کدام صاحب دولت را باتباع

سنت سنیهٔ او بنوازند و بمتابعت شریعت رضیهٔ او سرفراز سازند امروز عمل قلیل را که مقرون بتصدیق حقیقت دین اوست علیه الصلوٰة والسلام بعمل کثیر بر میدارند اصحاب کهف این همه درجات که یافتند بواسطهٔ یک حسنه است و آن هجرت بود از دشمنان حق سبحانه و تعالیٰ بنور یقین ایمانی در وقت استیلاء معاندان مثلاً سپاهیان در وقت غلبهٔ دشمنان و استیلاء مخالفان اگر اندک تردد کنند آن قدر نمایان می شود و اعتبار میگیرد که در وقت امن ضعاف آن در حیز اعتبار نمی آید و ایضاً چون آن سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطهٔ متابعت بمرتبهٔ محبوبیت میرسند چه محب در هر که از شمائل و اخلاق محبوب خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد و مخالفان را ازینجا قیاس باید کرد شعر محمد عربی کابروی هر دو سراست کسی که خاک درش نیست خاک برسر او ٭ اگر هجرت ظاهری میسر نشود هجرت باطنی را بکمال مرعی میباید داشت با ایشان بے ایشان می باید بود لعل الله یحدث بعد ذلک امرا موسم نوروز رسیده است و معلوم است که آن ایام اهالی آن معامله را در تفرقه میدارد و بعد از منقضی آن هنگامه اگر اراده خداوندی جل سلطانه مساعدت نماید امید وار است که شرف ملاقات گرامی میسر شود زیاده اطناب موجب اخلال است تثبتکم الله سبحانه علی جادة آبائکم الکرام السلام علیکم وعلیهم الی یوم القیام

مکتوب چهل و پنجم

نیز بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدور یافت این مکتوب بعد از ارتحال پیر دستگیر خود ازین عالم فانی نوشته بودند و چون تقویت ظاهری فقراء خانقاه منسوب بجناب سیادت پناهی بود اظهار شکر آن نموده و وجه جامعیت انسان که هم سبب کمال اوست و هم سبب

نقصانِ اونیز مذکور کردہ اند باذکرِ فضائلِ شہرِ مبارک رمضان وَمَا بِنَاسِبِ ذٰلِكَ تَبْتَكِمُ اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ عَلٰى جَادَّةِ اٰبَائِكُمُ الْكِرَامِ وَسَلَّمَكُمْ عَنْ مُوْجِبَاتِ التَّهَتُّفِ وَالتَّاَسُّفِ بِمُرُوْرِ
الشُّهُوْرِ وَالْاَيَّامِ دوستانِ خدائے عزوجل بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ باخدا اند تعالٰی وتقدس
تعلق بہ بدن نحوی از موانعِ آن معیت واتصال است بعد از انفصال ازین پیکرِ ہیولانی
ومفارقت ازین ہیکلِ ظلمانی ہمہ قُرب ورقب واتصال در اتصال است اَلْمَوْتُ جِسْرٌ
یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ بیان این معنی است وکریمۂ مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ
اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ کہ تسلیہ است مر مشتاقان را رمزے ازین بیان میفرماید لیکن حالِ ما پسندگانِ
بیدولتِ حضورِ بزرگان خراب وابتر است واستفاضہ از روحانیاتِ اکابر قدس اللہ تعالٰی
اَسْرَارَهُمْ مشروط بشرائط است کہ ہر کسی را دریافتِ آن مجال نیست اَمَّا الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى الْاِنْعَامِ
وَالْمِنَّةِ کہ باوجود این حادثہ ہائلہ واین واقعہ متوحشہ این فقرا بے سروپا را مُرَبِّی ومُعِیْن ہم
از اہلبیتِ آن سرورِ دنیا ودین بود علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰت والتسلیمات کہ سببِ انتظامِ
این سلسلہ علیہ ووسطِ جمعیتِ نسبتِ نقشبندیہ گشت آرے این نسبتِ علیہ کہ درین دیار
بسیار غریب است واہلِ آن درین ممالک اقل قلیل چون نسبتِ اہلبیت است مُرَبِّی آن ہم از
اہلِ بیت مناسب است وشایانِ تقویتِ آن ہم از اہالی آن اَوْلٰی تا تکمیلِ آن دولتِ
عظمٰی بغیر لازم نیاید ہمچنانکہ شکرِ این نعمتِ قصوی بر فقر لازم است شکرِ این دولت بر ذمۂ
ایشان نیز لازم است آدمی ہمچنانکہ بہ جمعیتِ باطن محتاج است بہ جمعیتِ ظاہر نیز احتیاج دارد
بلکہ این احتیاج مقدم است بلکہ محتاج ترینِ خلائقِ انسان است واین شدتِ احتیاج او را
بواسطۂ جامعیتِ او آمدہ است وآنچہ ہمہ را درکار است او را تنہا درکار است وبہرچہ محتاج
است تعلق دارد پس تعلقاتِ او از ہمہ بیش آمد وہر تعلق مستلزمِ اعراض است از جنابِ قدس

بمحمدہ سبحانہ وتعالٰی

خداوندی جل سلطانہ پس محروم ترین جمیع خلائق ازین راہ انسان گشت ۵
پایہ آخر آدمست و آدمی ٭ گشت محروم از مقام محرمی ٭ گر نہ گردد بار مسکین نہ ین سفر ٭
نیست ازوی ہیچکس محروم تر ٭ و حالانکہ سبب افضلیت او از جمیع خلائق ہم ہمین وجہ
جامعیت است ازین راہ آئینہ او اتم آمد و آنچہ در مرایائی جمیع خلائق ظاہر است در یک
مرآت اولائح است پس بہترین خلائق ازین جہت انسان گشت و بدترین جمیع موجودات
از ہمین جہت ہم او اذ کان منہ محمد علیہ و علی الہ الصلوات والتسلیمات و ابو جہل
علیہ اللعنۃ و شک نیست کہ بتوفیق خداوندی عزوجل کفیل جمعیت ظاہری این فقرا
ایشانند و در جمعیت باطنی نیز بحکم الولد سر لابیہ امیدواری تمام است و چون عنایۃ
نامۂ سامی و صحیفۂ گرامی در ماہ مبارک رمضان شرف ورود یافت بخاطر فاتر گذشت کہ شمہ از
فضائل این شہر عظیم القدر بنویسد باندک فرصت کہ ماہ رمضان بزرگست عبادت نافلہ از نماز
و ذکر و صدقہ و امثال آنہا کہ درین ماہ صادر شود برابر ادائے فرض از ایام دیگر است و ادائے
فرض درین ماہ برابر ادائے ہفتاد فرائض است در ماہہائے دیگر کسی کہ افطار بخاند صائمے
را درین ماہ او را بہ بخشند و رقبۂ او را از آتش دوزخ آزاد سازند و مر او را مثل اجر آن صائم عطا
فرمایند بے آنکہ از اجر آن صائم نقصان کنند و ہمچنین کسیکہ در خدمت مملوک تخفیف نماید حق
سبحانہ و تعالی او را بہ بخشد و آزاد گرداند از آتش دوزخ و در ماہ رمضان آنحضرت علیہ الصلوۃ
والتحیۃ رہا میکردند ہر اسیر را و ہر کسی ہر چہ از ایشان سوال میکرد میدادند اگر کسی درین ماہ
بخیرات و اعمال صالحہ موفق شد در تمام سال او را بتوفیق رفیق گردانند و اگر بتفرقہ گذشت در تمام
سال در تفرقہ است فہما امکن ہر قدر کہ میسر شود بہ جمعیت باید کوشید و این ماہ را غنیمت
می باید شمرد و در ہر شبی از شبہای این ماہ چندین ہزار کس را کہ لایق دوزخ اند آزاد می سازند

ھو ابن ماجہ و احمد فی حدیث طویل و للہ عتقاء من النار و ذلک کل لیلۃ ای من رمضان ۱۲ مشکوۃ ملصححہ سلہ اللہ تعالے

ودرین ماہ درہائے بہشت را میکشایند و درہائے دوزخ را می بندند و شیاطین را زنجیر میکنند و درہائے رحمت میکشایند و تعجیل افطار و تاخیر تسحر از سنن است و درین باب آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام مبالغہ میفرمودند و مانا کہ در تاخیر تسحر و تعجیل افطار اظہار عجز و احتیاج خود است کہ مناسب مقام بندگیست و بجز افطار کردن سنت است و در وقت افطار این دعا می خواندند ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی و ادائے تراویح و ختم قرآن درین ماہ از سنن مؤکدہ است و مثمر نتائج کثیرہ وَفَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ بِحُرْمَةِ حَبِيبِهِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ بقیۃ التصدیع آنکہ عنایت نامہ در عین ماہ رمضان رسید و الا در امتثال امر خود را معاف نمیداشت سخن از بعد ماہ مذکور گفتن حکم بغیب کردنست و منبئی از طول امل بالجملہ در آنچہ مرضی ایشان خواہد بود بہ ہیچ وجہ خود را معاف نخواہد داشت کہ حقوق ظاہری و باطنی ایشان بر ذمہائے ما فقرا ثابت است حضرت قبلہ گاہی قدس اللہ تعالیٰ سرہ میفرمودند کہ حقوق شیخ جیو بر ہمہ شما ثابت و مقرر است باعث این جمعیت ایشانند حق سبحانہ و تعالیٰ ہمواره بتوفیق اعمال مرضیہ موفق گرداناد بحرمۃ النبی و اٰلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات

زیادہ بریں تصدیع تمام است

المنتخبات ۱۱ مکتوب چہل و ششم

نیز بسیادت و نقابت پناہی میان شیخ فرید صدور یافت در بیان آنکہ وجود باری تعالیٰ و تقدس و ہمچنین وحدت او تعالیٰ بلکہ نبوت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و اٰلہ وسلم بلکہ جمیع ما جاء بہ من عند اللہ بدیہی اند و محتاج بہیچ فکر و دلیل نیستند و در ایضاح این مقدمات

بسیار مذکور ساخته اند تَبَتَّلْ اِلَیْهِ سُبْحَانَهُ عَلٰی جَادَّةِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ عَلٰی اَوَّلِهِمْ وَاَفْضَلِهِمْ
اَوَّلًا وَعَلٰی بَوَاقِیْهِمْ ثَانِیًا اَلصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وُجُودِ باری تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ وَهَمچنین وحدت
او سبحانه بلکه نبوت محمد رسول الله نیز صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ بلکه جَمِیْعِ مَاجَاءَ بِهٖ مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ بدیهی اند بر تقدیر سلامتی مُدرِکه[1] از آفات رَدِیَّه وامراض مَعنویه محتاج بهیچ فکر
ودلیل نیستند نظر وفکر در آنها تا زمان وجود علت وثبوت آفت است اما بعد از نجات از مرض
قلبی ورفع غشاوهٔ بَصَری غیر از بداهت هیچ نیست مثلاً صفرائی تا زمانی که بعلت صفر اگر فتار
است شیرینی قند ونبات نزد او محتاج بدلیل است لیکن بعد از خلاصی ازان علت هیچ احتیاج
بدلیل ندارد واحتیاجی که منشأ آن وجود آفت است ببداهت جنگ ندارد بیچارهٔ اخول که شخص
واحد را اثنین می بیند وحکم بعدم وحدت آن شخص میکند معذور است وجود آفت در اخول وحدت
شخص را از بداهت نمی برارد ونظر بثبوت نمی کشد ومحقق است که جولانگاه استدلال بسیار تنگ است
ویقینی که از راه دلیل پیدا شود بسی متعذر است پس در تحصیل ایمان یقینی فکر ازالهٔ مرض قلبی نمودن
ضروری آمد صفرائی را ازالهٔ علت صفر انمودن در تحصیل یقینی بشیرینی نبات ضروری تر آمد از انکه
دلیل بر یقین حلاوت نبات اقامت نماید از دلیل چه طور یقینی حاصل شود که وجدان او بسبب علت
صفر ابه تلخی نبات حاکم است همچنین در ما نحن فیه نفس امّاره بالذات منکر احکام شرعیه است
وبالطبع بمقتضای آن حاکم پس تحصیل یقین باین احکام صادقه بدلیل با وجود انکار وجدان
مستدل بسی دشوار است پس نفس امّاره را ساختن ضروری آمد یقین را بدون تزکیه حاصل نمودن
دشوار نمود قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَکّٰهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا پس مقرر شد که منکر این شریعت باهره
واین ملت ظاهره وطاهره در رنگ منکر حلاوت نبات است مصرعه خورشید نه مجرم اگر کسی بینا نیست
پس مقصود از سیر وسلوک وتزکیه نفس وتصفیهٔ قلب ازالهٔ آفات معنویه است وامراض قلبیه

[1] از سه قوت مدرکه یکی لطیفه قلب است گرویدن قلب مریض بمدرکات مأخوذه بسی مشکل است
مرض قلب محبت ما سوی است که اورا از شیاطین ثلثه می آید شیاطین ثلثه ابلیس ونفس اماره وقرین سوء است

که کریمهٔ فِی قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مُشعر از آنست تا حقیقت ایمان متحقق شود و با وجود این آفات اگر ایمان است بحسب ظاهر است و بس چه وجدان آماره بخلاف آن حاکم است و بر حقیقت کفر خود مصر است مثل این ایمان و تصدیق صوری ایمان صفرائی است بحلاوت قند و نبات که وجدان او بخلاف آن شاهد است یقین حقیقی بحلاوت شکر بعد از زوال مرض صفرا صورت بندد پس بعد از تزکیهٔ نفس و اطمینان آن حقیقت ایمان صورت دارد و وجدانی میگردد و این قسم ایمان از زوال محفوظ است کریمهٔ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ در شان ایشان صادق است شَرَّفَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِشَرَفِ هٰذَا الْاِیْمَانِ الْکَامِلِ الْحَقِیْقِیِّ بِحُرْمَةِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الْقُرَشِیِّ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا

المنتخبات ۱۷ مکتوب چهل و هفتم

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت در شکایت از قرن سابق که کفار استیلا پیدا کرده بودند و اهل اسلام خوار و بی اعتبار گشته و در ترغیب آنکه در ابتداء بادشاهت اگر ترویج دین میسر شود بهتر است مبادا اضمحلالی و مضلی در میان آمده خلل در کارخانهٔ اهل اسلام اندازد و در رنگ قرن سابق سازد و ثَبَّتَکُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلٰی حَمَادَةِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ عَلٰی اَفْضَلِهِمْ سَیِّدِ الْکَوْنَیْنِ اَوَّلًا وَعَلٰی مَوَافِقِهِمْ ثَانِیًا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ بادشاه نسبت بعالم در رنگ دل است نسبت ببدن که اگر دل صالح است بدن صالح است و اگر فاسد است فاسد صلاح بادشاه صلاح عالم است و فساد او فساد عالم میدانند که در قرن ماضی بر سر اهل اسلام چها گذشته است ز بونی اهل اسلام با وجود کمال غربت در قرون سابقه ازین نگوشته بود که مسلمانان بر دین خود باشند و کفار بر کیش خود کریمهٔ لَکُمْ دِیْنُکُمْ وَلِیَ دِیْنِ بیان این معنی است

یعنی قبیل ماسبق ۱۲

دار

و در قرنِ ماضی کفار برملا بطریقِ استیلا اجرائے احکامِ کفر در دارِ اسلام میکردند و مسلمانان از اظہارِ احکامِ اسلام عاجز بودند و اگر میکردند بقتل میرسیدند وَاوَیلَاہ وَامُصِیبَتَاہ وَاحَسرَتَاہ وَاحُزنَا محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کہ محبوبِ ربّ العالمین است مُصَدِّقانِ او ذلیل و خوار بودند و منکرانِ او بعزت و اعتبار مسلمانان بادلہای ریش در نغمتِ اسلام بودند و مُعاندان بسخریہ و استہزا بر اجرائے ایشان نمک می پاشیدند آفتابِ ہدایت در تیرہ ضلالت مستور شدہ بود و نورِ حق در حُجبِ باطلِ منزوی و معزول امروز کہ نویدِ زوالِ مانعِ دولت اسلام و بشارتِ جلوس بادشاہِ اسلام بگوشِ خاص و عام رسیدہ اہلِ اسلام برخود لازم دانستند کہ مُمِدّ و مُعاونِ بادشاہ باشند و بترویجِ شریعت و تقویتِ ملت دلالت نمایند این امداد و تقویت خواہ بزبان میسر شود و خواہ بدست سابق ترین دولتِ مَدد و باتبیینِ مسائلِ شرعیہ است و اظہارِ عقائدِ کلامیہ بطبقِ کتاب و سنت و اجماعِ امت تا مبتدعی و ضالی درمیان آمدہ از راہ نبرد و کار بفساد نہ انجامد این قسم امداد مخصوص بعلماءِ اہلِ حق است کہ رُو بآخرت دارند علماء دنیا کہ ہمت ایشان دُنیای دنیہ است صحبت ایشان زہرِ قاتل است و فسادِ ایشان فسادِ متعدی ۵ عالم کہ کامرانی و تن پروری کند ؎ او خویشتن گم است کرا رہبری کند ؎ در قرنِ ماضی ہر بلائی کہ بر سرِ آمد از شومیِ این جماعہ بود و پادشاہان را ایشان از راہ میبردند ہفتاد و دو ملت کہ راہِ ضلالت اختیار کردہ اند معتدایان اینہا علماءِ سوء بودند غیر از علما ہر کہ بضلالت رفت کم است کہ ضلالتِ او بدیگرے تعدی کند و اکثر جہلائے صوفی نما این زمانہ حکمِ علماءِ سوء دارند فسادِ اینہا نیز فسادِ متعدی است و ظاہرا اگر کسے باوجودِ استطاعتہ امداد ہر قسم مدد کہ باشد تقصیر نماید و در کارخانۂ اسلام فتورے واقع شود آن مُقصّر معاتب گردد و بنائے علی ذلک این حقیر قلیل البضاعت نیز می خواہد کہ خود را در جرگۂ مُمِدانِ دولتِ اسلام اندازد و درین باب

بجنس سرمایہ کہ بدان تجارت کنند ۱۲ — جرگہ بالفتح دکان فارسی یعنی صف کشیدن و انبوہ مردم یعنی گروہ و جماعت ۱۲

۵ کہ ضرر او بہ دیگران نیز رسد و بر ذوات شان مقدور نماند ۱۲

دست و پای بزند بحکم مَنْ کَثُرَ سَوَادُ قَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ یحتمل که این بے استطاعت را داخل آنجماعۂ کرام سازند مثل خود را مثل آن زال می انگارد که ریسمان چند تنیدۂ خود را در سلک خریداران حضرت یوسف علی نبینا و علیه الصلوٰۃ والسلام ساختہ بود امید است که درین نزدیکی انشاء اللہ العزیز بشرف حضور مشرف گردد متوقع از جناب شرف ایشان آنست که چون استطاعت و قرب بادشاہ بر وجہ اتم ایشان را حق سبحانہ و تعالیٰ میسر ساختہ است در خلاء و ملاء در ترویج شریعت محمدی علیہ و علیٰ آلہ من الصلوٰت افضلہا و من التسلیمات اکملہا کوشند و مسلمانان را از غربت برآرند حامل رقیمۂ نیاز مولانا حامد از سرکار اقبال آثار وظیفۂ مقررہ دارد و پارسال ظاہر از حضور یافتہ بود امسال نیز امیدوار آمدہ است دولت حقیقی و مجازی میسر باد

المنتخبات ۱۳ — مکتوب چہل و ہشتم — نامۂ

نیز بسیادت و نقابت و سنگاہ شیخ فرید بخاری صدور یافتہ در ترغیب بر تعظیم علما و طلبۂ علوم کہ حاملان شریعت اند نصرکم اللہ سبحانہ علی الاعداء بحرمۃ سید الانبیاء علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات مرحمت نامۂ گرامی کہ فقرا را بآن نواختہ بودند بمطالعۂ آن مشرف گشت و در کتابت مولانا محمد تسلیم موفق مرقوم فرمودہ بودند جزوی خرچے برائے طالبعلمان و صوفیان فرستادہ شد ذکر تقدیم طالبعلمان بر صوفیان در نظر ہمت بسیار زیبا و در آمد بحکم الظاہر عنوان الباطن امید است کہ در باطن شریف نیز این جماعۂ کرام تقدیم پیدا کردہ باشند کل اناء یترشح منہ ما فیہ ع از کوزہ برون ہمان تراود کہ در وست ۔ و در تقدیم طالب علمان ترویج شریعت است حاملان شریعت ایشانند

۵ یعنی ظاہر دیباچہ باطن ست ۱۲ — ہمان برون از کوزہ ہمان تراود کہ در وست

وملت مصطفویہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات بایشان برپاست فردای
قیامت از شریعت خواہند پرسید از تصوف نخواہند پرسید دخول جنت وتجنب از نار
وابستہ باتیان شریعت است انبیا صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علیہم کہ بہترین
کائنات اند بشرائع دعوت کردہ اند ومدار نجات برآن ماندہ ومقصود از بعثت این اکابر
تبلیغ شرائع است پس بزرگترین خیرات سعی در ترویج شریعت واحیای حکمی از احکام آن
علی الخصوص در زمانیکہ شعائر اسلام منہدم شدہ باشند کوربا در راہ خدای عزوجل علا
خرچ کردن برابر آن نیست کہ مسئلہ از مسائل شرعیہ را رواج دادن چہ درین فعل اقتدا
بانبیاست کہ بزرگترین مخلوقات اند علیہم الصلوات والتسلیمات ومشارکت است
بآن اکابر ومقرر است کہ کاملترین حسنات بایشان مسلم فرمودہ اند وخرچ کردن کوربا غیر این
اکابر را نیز میسر است وایضاً در اتیان شریعت مخالفت تمام است بانفس کہ شریعت برخلاف
نفس وارد شدہ است ودر انفاق اموال گاہ است کہ نفس موافقت کند بلی انفاق اموال
راکہ برای تائید شریعت باشد وترویج ملت درجہ علیا است وانفاق جبلی باین نیت
خرچ کردن برابر خرچ لکھا است درغیر این نیت اینجا کسی سوال نکند کہ طالب علم گرفتار از
صوفی وارستہ چون مقدم باشد جواب گوئیم کہ او ہنوز حقیقت سخن را در نیافتہ است طالبعلم
باوجود گرفتاری سبب نجات خلائق است چہ تبلیغ احکام شرعی ازوی میسر است اگرچہ
خود بآن منتفع نشود وصوفی باوجود وارستگی نفس خود را خلاص ساختہ است بخلائق کارے
ندارد شخصے کہ کثرت نجات ہا وابستہ باشد مقرر است کہ بہتر باشد از ان شخصی کہ بہ نجات خود
درماندہ باشد آرے صوفی راکہ بعد از فنا وبقا وسیر عن اللہ وباللہ بعالم گردانیدہ باشند
وبدعوت خلق فرود آوردہ از مقام نبوت نصیبی دارد داخل مبلغان شریعت است حکم علماء

ع ش ملت مرا قبح خود ما ۱۲ ع ابن چنین صوفی ۱۲

ع ہذا فی النسخ الخطیۃ الرجوعۃ عندنا واللہ اعلم بالصواب ۱۲

(علم آخر کار نزد خدائے پاک است ۱۲)

شریعت وارد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

المنتخبات ۱۴

مکتوب پنجاه و دوم ۵۲

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافته در مذمت نفس امّاره و بیان مرض ذاتی او و علاج ازالهٔ آن مرض مرحمت نامهٔ گرامی که از روی شفقت و مهربانی داعی مخلص خود را بآن ممتاز فرموده بودند بمطالعهٔ مضمون آن مشرّف گشت عظّم الله سبحانه آجرکم و رفع قدرکم و شرح صدرکم و یسّر امرکم بحرمة جدّکم الامجد علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها

ثبّتنا الله سبحانه علی متابعته ظاهرا و باطنا و یرحم الله عبدا قال امینا

ثانیا فقره چند در شکایت مصاحب سوء وندیم بدخوی مسوّده مینماید بسمع قبول استماع خواهند فرمود مخدوما مکرما نفس امّارهٔ انسانی مجبول است بر حبّ جاه و ریاست و همگی همت او ترفّع بر اقران است و بالذّات خواهان آنست که خلائق همه بوی محتاج باشند و منقاد او امر و نواهی او گردند و او بهیچ کس محتاج نباشد و محکوم احدی نبود این دعوی الوهیت است ازوی و شرکت است بخدائی بے همتا جلّ سلطانه بلکه آن بے سعادت بشرکت هم راضی نیست میخواهد که حاکم او باشد و بس و همه محکوم او باشند فقط در حدیث قدسی آمده است عادِ نفسک فانّها انتصبت بمعادانی یعنی دشمن دار نفس خود را زیرا که بدرستی آن نفس ایستاده است بدشمنی من پس تربیت نفس نمودن بتحصیل مرادات او از جاه و ریاست و ترفّع و تکبّر فی الحقیقت امداد کردن است بدشمن خدائے عزّ و جلّ و تقویت نمودن است مراورا و اشناعت این امر را نیک باید دریافت در حدیث قدسی وارد است الکبریاء

ع ۱۲ - باخودی گمرد بیخودی دین است ۱۲

ص تعوّض و فرقیت دلبندی ۱۲

رِدَائِی وَالْعَظَمَةُ إِزَارِی فَمَنْ نَازَعَنِی فِی شَیْءٍ مِنْهُمَا أَدْخَلْتُهُ فِی النَّارِ وَلَا أُبَالِی

دُنیائی دَنی کہ مَلعُونہ ومَبغُوضۂ حق است سبحانہ تعالی بواسطۂ آنست کہ حصول دنیا مُمِدّ ومعاونِ حصولِ مرادات نفس است پس ہر کہ بدشمن مدد نماید ناچار لعنت راشاید وفقر فخر محمّدی گشت عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ زیراکہ در فقر نامرادی نفس است وحصولِ عجز آن مقصود از بعثتِ انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ وحکمت در تکلیفاتِ شرعیۂ تعجیز وتخریب ہمین نفسِ امّارہ است شرائع برای رفع ہواہائے نفسانی وارد شدہ اند ہر قدر کہ بمقتضائی شریعت بعمل درآید ہمان قدر ہوائی نفسانی رُو بزوال آرد لہذا اتیانِ یک حکم از احکامِ شرعیہ در ازالۂ ہوائی نفسانی بہتر است از ریاضات ومجاہداتِ ہزار سالہ کہ از نزدِ خود کردہ شود بلکہ این ریاضات ومجاہدات کہ بمقتضائی شریعتِ غرّا واقع نشدہ اند مؤیّد ومقوّی ہواہائے نفسانی اند برہمنان ویوگیان در ریاضات ومجاہدات تقصیر نہ کردہ اند اما ہیچ از نہا سود مند نگشتہ وغیر از تقویتِ نفس وتربیتِ آن نمودہ مثلاً یکدرم در ادای زکوٰۃ کہ شریعت بآن امر فرمودہ است در تخریبِ نفس سود مند تر است از انکہ ہزار دینار از پیش خود صرف کند وطعام خوردن در عیدِ فطر بحکمِ شریعت نافع تر است در رفع ہوا از انکہ از نزدِ خود سالہا صائم باشد ودو رکعتِ نماز بامداد را بجماعت ادا کردن کہ سنّتی از سنن بجا آوردن است بمراتب بہتر است از انکہ تمام شب بصلوٰۃِ نافلہ قیام نماید ونماز بامداد را بی جماعت ادا کند بالجملہ تا نفس مزکّی نشود واز خُبث ما خولیائی مہتری پاک نگردد نجات محال است فکرِ ازالۂ این مرض ضروری آمد تا بموتِ ابدی نرساند کلمۂ طیبہ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ کہ موضوع است برائے نفیِ آلہۂ آفاقی وانفسی در تزکیۂ نفس وتطہیرِ آن انفع وانسب است اکابرِ طریقت قدّس اللّٰهُ تَعَالٰی أَسْرَارَهُمْ از برائی تزکیۂ نفس ہمین کلمۂ طیبہ را اختیار فرمودہ اند تا بجاروبِ لا نروبی راہ ✦ نرسی در سرائی الّا اللّٰہ ✦ ہرگاہ نفس در

نقل صحیح

مقام سرکشی آید و نقض عهد نماید تبکرار این کلمه تجدید ایمان باید نمود قال علیه الصلوة والسلام جددوا ایمانکم بقول لا اله الا الله بلکه همه وقت از تکرار این کلمه چاره نبود زیرا که نفس امّاره همواره در مقام خبث است در حدیث آمده است در فضائل این کلمه که اگر آسمانها و زمین ما را در پله نهند و این کلمه را در پله دیگر هر آئینه این پله راجح آید بر پله دیگر والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات

المنتخبات ١٥ مکتوب پنجاه و سیوم ٥٣

نیز بسیادت انتساب شیخ فرید صد و یافته در بیان آنکه اختلاف علماء سوء موجب فساد عالم است [1]

وما یناسب ذلک ثبتکم الله سبحانه علی جادة آبائکم الکرام شنیده شد که بادشاه اسلام از حسن نشأ مسلمانی که در نهاد خود دارند با یشان فرموده اند که چهار کس از علماء دیندار پیدا کنند که ملازم باشند و بیان مسائل شرعیه میکرده باشند تا خلاف شرع امری واقع نشود الحمد لله سبحانه علی ذلک مسلمانان را به ازین چه بشارت و ماتم زده گان را به ازین چه تهنیت لیکن چون حقیر بواسطهٔ همین غرض متوجهٔ خدمت علیه است چنانچه مکرر اظهار آن نموده بضرورت درین باب به گفتن و نوشتن خود را معاف نخواهد داشت امید است که معذور خواهند فرمود و صاحب الغرض مجنون معروض میگرداند که علماء دیندار خود اقل قلیل اند که از حب جاه و ریاست گذشته باشند و مطلبی غیر از ترویج شریعت و تائید ملت نداشته باشند بر تقدیر حب جاه هر کدام ازین علما طرفی خواهد گرفت و اظهار فضیلت خود خواهد نمود و سخنان اختلافی درمیان خواهد آورد و آن را توسل تقرب پادشاه خواهد ساخت ناچار مهم دین ابتر خواهد شد در قرن سابق اختلافات علما عالم را در بلا انداخت و همان صحبت در پیش است ترویج چه گنجایش دارد که باعث تخریب دین خواهد شد والعیاذ بالله

(١) یعنی سلیم جهانگیر خان زیرا که شیخ فرید مرتضی خان در سنه ١٠٢٥ وفات یافت و سلیم جهانگیر در سنه ١٠١٤ تخت نشین شد و در سال ١٠٣٧ وفات یافت

سُبْحَانَهٗ مِنْ ذٰلِكَ وَمِنْ فِتْنَةِ الْعُلَمَاءِ السُّوْءِ اگر یک عالم را از برائے این غرض انتخاب کنند بہتر مینماید اگر از علمائے آخرت پیدا شود چہ سعادت کہ صحبتِ او کبریت احمر است و اگر پیدا نشود بعد از تامل صحیح بہترینِ این جنس را اختیار کنند مَا لَا یُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا یُتْرَكُ كُلُّهٗ نمیدانم چہ نویسم ہمچنانکہ خلاصیِ خلائق وابستہ بوجودِ علما است خسرانِ عالم نیز بایشان مربوط است بہترینِ علما بہترینِ عالم است و بدترینِ ایشان بدترینِ خلایق ہدایت و اضلال را بایشان مربوط ساختہ اند عزیزی ابلیس لعین را دید کہ فارغ و بیکار نشستہ است سر از پا پرسید گفت علماء این وقت کار ما میکنند و در اغوا و اضلال کافی اند عالم کہ کامرانی و تن پروری کند او خویشتن گم است کرا رہبری کند غرض کہ درین باب فکرِ صحیح و تامل صادق مرعی داشتہ اقدام خواہند نمود چون کار از دست برود علاجی نمی پذیرد ہر چند شرم می آید کہ کسی امثالِ این سخنان بارباب فطانت صحیحہ اظہار سازد امّا این معنی را وسیلہ سعادتِ خود دانستہ مُصَدِّع می گردد

مکتوب پنجاہ و چہارم ۵۴

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اجتناب از صحبتِ مُبْتَدِع لازم است

ضرر صحبت مبتدع فوقِ ضررِ صحبتِ کافر است و بدترینِ فرقِ مبتدعہ شیعہ اند و مَا بَيْنَا سَبَبُ ذٰلِكَ عَظَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَجْرَكُمْ وَرَفَعَ قَدْرَكُمْ وَيَسَّرَ اَمْرَكُمْ وَشَرَحَ صَدْرَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَيْغِ الْبَصَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ کسی کہ شکر آدمی بجا نیاورد شکرِ خدائی عزوجل بجا نیاورد پس بر ما فقیران شکر احسانہائی شما لازم است اوّلاً سبب جمعیتِ حضرتِ خواجہ ما شما بودہ اید بطفیل شما دران جمعیتِ طلبِ حق سبحانہ و تعالیٰ کردیم و حظہای وافر بردیم و ثانیاً چون بحکم

حضرت محمد وقد ص سنه ۱۲

کُبِرَتْ بِمَوْتِ الْکِبَرِ اِ نوبت باین طبقه رسید واسطهٔ اجتماعِ فقرا و باعثِ انتظامِ طالبان
نیز شمایید جزاکم اللهُ سُبحانهُ عنّا خیرَ الجزاء ۵ گر برتنِ من زبان شود هر موی ۔ یک شکرِ
تو از هزار نتوانم کرد ۔ آرزو آنست که حق سبحانه وتعالی در دُنیا و آخرت شما را از آنچه بنا بید و نشاید
محفوظ دارد و بحرمتهٔ جدکم سیدِ المرسلین علیکم وعلی آلهِ وعلیهم من الصلوات وازکی التحیات
اتمّها و اکملها این فقیر را بصحبتِ گرامی شما دور افتاده است معلوم نه دارد که در مجلسِ شریف از کدام
قسمِ مردم را گنجایش است و انیس خلوت وجلوت کیست ۵ خوابم نشد از دیده درین فکر جگر
سوز ۔ کاغوشش که شد منزل و آسایش خوابت ۔ یقین تصور فرمایند که فسادِ صحبتِ مبتدعِ
زیاده از فسادِ صحبتِ کافر است و بدترینِ جمیعِ فرقِ مبتدعان جماعه اند که با صحابِ پیغمبر علیه وعلیهم
الصلوة والسلام بُغض دارند اللهُ تعالی در قرآنِ مجید خود ایشان را کفاری نامد لیغیظ بهم
الکفار قرآن و شریعت را اصحاب تبلیغ نموده اند اگر ایشان مطعون باشند طعن در قرآن
و شریعت لازم می آید قرآن جمعِ حضرتِ عثمان است علیه الرضوان اگر عثمان مطعون است
قرآن هم مطعون است اعاذنا اللهُ سُبحانهُ عمّا یعتقدُ الزنادقهُ خلافی و نزاعی که درمیان
اصحاب علیهم الرضوان واقع شده بود محمول بر هوائی نفسانی نیست در صحبت خیر البشر
نفوسِ ایشان بتزکیه رسیده بودند و از آثارِ گی آزاد گشته اینقدر میدانم که حضرتِ امیر در آن باب
برحق بوده اند و مخالفِ ایشان بر خطا بود اما این خطا خطاءِ اجتهادی است تا بحدِ فسق نمیرساند
بلکه ملامت را هم درین طور خطا گنجایش نیست که مخطی را نیز یک درجه است از ثواب و یزید
بید دولت از اصحاب نیست و در بدبختی او کرا سخن است کاری که آن بدبخت کرده هیچ کافرِ
فرنگ نکند بعضی از علماءِ اهل سنت که در لعن او توقف کرده اند نه انکه ازوی راضی اند
بلکه رعایتِ احتمالِ رجوع و توبه کرده اند میباید که در مجلس شریف از کُتبِ معتبرهٔ قطبِ زمان

۵ این معاویه بن ابی سفیان ولد سنه خمس واربعین وستین ۱۲

۵ انتهی کرده خویش ۱۲

بندگی مخدوم جہانیان ہر روز چیزے خواندہ شود تا معلوم شود کہ اصحاب پیغمبر را علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام چہ طور ستائش کردہ اند و بکدام ادب یاد نمودہ اند تا مخالفان بداندیش شرمندہ و مخذول گردند درین ایام این طائفہ بداندیش بسیار غلو کردہ اند و باطراف و جوانب منتشر گشتہ اند بواسطۂ آن درین باب چند کلمہ نوشتہ آمد تا در صحبت شریف این قسم بداندیشان را جا نباشد

ثبتکم اللہ تعالیٰ علی الطریقۃ المرضیۃ +

مکتوب پنجاہ و پنجم

۱۸ —

بسیادت پناہی شیخ عبدالوہاب بخاری صدور یافتہ در اظہار محبت چندگاہ است کہ دل را محبتی نسبت بملازمان شما پیدا شدہ است غیر آن ارتباطی کہ سابق متحقق بود و بناء علیہ بدعا ظہر الغیب بے اختیار مشغول است و چون سرور کائنات و مفخر موجودات علیہ و علی آلہ الصلوٰت والتسلیمات والتحیات فرمودہ اند کہ من احب اخاہ فلیعلمہ ایاہ اظہار حب خود نمودن اولیٰ و انسب دانست و باین محبت کہ نسبت بقرباء آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ پیدا شدہ است رشتۂ امیدواری تمام بدست آوردہ است حق سبحانہ و تعالیٰ بمحبت ایشان استقامت ارزانی فرماید

بحرمۃ سید البشر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام

مکتوب پنجاہ و ششم

۱۹ —

نیز بشیخ عبدالوہاب صدور یافتہ در سفارش سیدی جناب قدس سادات کثیر البرکات بواسطۂ جزئیت آنسرور دین و دنیا علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات ازان برتر است کہ بزبان قاصر بیان منقبت و مدحت آن تواند کرد مگر آنکہ از او وسیلہ سعادت خود دانستہ درین باب جرات نماید بلکہ

تقاریظ مصححہ سلمہ اللہ

خود را بتوسل آن می ستاید و اظهار مودت ایشان که بآن مامور است می نماید اللهم اجعلنا من محبیهم بحرمة سید المرسلین علیک وعلی آله وعلیهم الصلوٰة والسلام حامل عریضه نیاز میر سید احمد از سادات سامانه اند و طالب علم و صالح از ممر ضیق معیشت متوجه آن حدود گشته اگر در سرکار عالی گنجائش باشد شار الیه لائق و سزاوار آنست والا به یکی از مخلصان خود سفارش نمایند که از ممر معیشت خاطر جمع سازد چون یقین بود که خادمان ایشان در باب فقرا و محتاجان توجه اتم دارند علی الخصوص در امداد سادات عظام بچند کلمه جرأت نمود و در وقت رفتن هر چند بسعادت خدمت مستسعد نگشت اما داخل جرگه مخلصان است حق سبحانه و تعالیٰ بر اخلاص و محبت ایشان استقامت ارزانی فرماید زیاده گستاخی نرفت

المنتخبات ۱۷ مکتوب پنجاه و نهم

نیز به سید محمود صدور یافته در بیان آنکه آدمی را از سه چیز چاره نیست تا نجات ابدی میسر گردد و در بیان آنکه نجات بی اتباع اهل سنت و جماعت متصور نیست و در بیان آنکه علم و عمل مستفاد از شریعت اند و اخلاص منوط بسلوک طریق صوفیه است و در بیان آنکه اخلاص عمل مر اولیا را در جمیع افعال و اعمال و حرکات و سکنات است حضرت حق سبحانه و تعالیٰ بر جاده شریعت مصطفویه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت کرامت فرموده بکلیت گرفتار جناب قدس خود گرداناد مفاوضه شریفه و مراسله لطیفه وارد و یافت موجب فرحت گشت و مقدمات محبت فقرا و اخلاص به این طائفه علیا بوضوح انجامید اللهم زد طلب فوائد رفته بود

۵ ط ح است در سورة مدثر و پاره تبارک یعنی و نیست اندشکر ای پروردگار تو اگر او تبارک و تعالیٰ ۱۲

صلے اللہ تعالیٰ

مخدوما آدمی را از سہ چیز چارہ نیست تا نجات ابدی میسر گردد علم و عمل و اخلاص علم دو قسم است علمی است کہ مقصود از ان عمل است کہ علم فقہ متکفل آنست و علمی است کہ مقصود از ان مجرد اعتقاد و یقین قلبی است کہ در علم کلام بہ تفصیل ذکر یافتہ است بمقتضای آرائے صائبہ اہل سنت و جماعت کہ فرقہ ناجیہ اند و نجات بی اتباع این بزرگواران متصور نیست و اگر سر مو مخالفت است خطر در خطر است این سخن بکشف صحیح و الہام صریح نیز بیقین پیوستہ است احتمال تخلف ندارد

فَطُوبٰی لِمَنْ وُفِّقَ لِمُتَابَعَتِهِمْ وَ شُرِّفَ بِتَقْلِيدِهِمْ وَوَيْلٌ لِّمَنْ خَالَفَهُمْ وَاعْتَزَلَ عَنْهُمْ وَرَفَضَ عَنْ أُصُولِهِمْ وَخَرَجَ عَنْ زُمْرَتِهِمْ فَضَلُّوا وَاضَلُّوا فَانْكَرُوا الرُّؤْيَةَ وَالشَّفَاعَةَ وَخَفِيَ عَلَيْهِمْ فَضِيلَةُ الصُّحْبَةِ وَفَضْلُ الصَّحَابَةِ وَحُرِمُوا عَنْ مَحَبَّةِ اَهْلِ بَيْتِ الرَّسُولِ وَمَوَدَّةِ اَوْلَادِ الْبَتُولِ فَمُنِعُوا عَنْ خَيْرٍ كَثِيرٍ نَالَهَا اَهْلُ السُّنَّةِ وَاتَّفَقَتِ الصَّحَابَةُ عَلٰى اَنَّ اَفْضَلَهُمْ اَبُوبَكْرِنِ الصِّدِّيقُ ... قَالَ الشَّافِعِيُّ وَهُوَ اَعْلَمُ بِاَحْوَالِ الصَّحَابَةِ اضْطَرَّ النَّاسُ بَعْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَجِدُوا

پس خوشحالی است مر کسی را کہ بمتابعت اہل سنت موفق گردید و بتقلید شان مشرف گشت وائے بر انکہ خلاف آنان ورزید و انحراف و یک سوئی از ایشان گزید و قوانین آنہا را گذاشت و از گروہ شان برآمد پس این چنین کسان ہم خود گمراہ شدند و ہم دیگران را گمراہ کردند پس انکار کردند از رویت حق و شفاعت پیغمبر و مخفی ماند بر ایشان فضیلت صحبت پیغمبر و فضیلت اصحاب آن سرور و بی بہرہ ماندند از دوستی اہلبیت رسول و دوادطولا از زہراء بتول پس باز داشتہ شدند از خیر کثیر کہ بدست آوردند آنرا اہل سنت و اجماع آوردند صحابہ بر ان کہ بزرگترین ایشان ابوبکر صدیق است شافعی کہ داناترین مردم است باحوال اصحاب گفتہ ہیچ راہ نیافتند مردم بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس نیافتند

تَحْتَ اَدِيمِ السَّمَاءِ خَيْرًا مِنْ اَبِي بَكْرٍ
فَوَلَّوْهُ رِقَابَهُمْ - وَهٰذَا نَصٌّ صَرِيحٌ
مِنْهُ بِاَنَّ الصَّحَابَةَ مُتَّفِقُونَ عَلٰى
اَفْضَلِيَّةِ الصِّدِّيقِ فَيَكُونُ اِجْمَاعًا
فِي الصَّدْرِ الْاَوَّلِ عَلٰى اَفْضَلِيَّتِهِ
فَيَكُونُ قَطْعِيًّا لَا يَسُوغُ اِنْكَارُهُ
وَاَهْلُ بَيْتِ الرَّسُولِ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ
سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَمَنْ
تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ
قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِينَ - اِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ
جَعَلَ اَصْحَابَهُ كَالنُّجُومِ وَبِالنُّجُومِ هُمْ
يَهْتَدُونَ وَشَبَّهَ اَهْلَ بَيْتِهِ بِسَفِينَةِ
نُوحٍ - اِشَارَةً اِلٰى اَنَّ رَاكِبَ السَّفِينَةِ
لَا بُدَّ لَهُ مِنْ رِعَايَةِ النُّجُومِ لِيَاْمَنَ
مِنَ الْهَلَاكِ وَبِدُونِ رِعَايَةِ
النُّجُومِ النَّجَاةُ مُمْتَنِعَةٌ قَطْعًا -
وَمِمَّا يَنْبَغِي اَنْ يُعْلَمَ اَنَّ الْاِنْكَارَ عَنْ بَعْضٍ
اِنْكَارٌ عَنْ جَمِيعِهِمْ فَاِنَّهُمْ فِي فَضِيلَةِ

زیرِ سقفِ آسمان شخصی را بہتر و مہتر از ابوبکرؓ
لاجرم والی گردانیدند او را بر گردنہائی خویش
(در نہایہ ہمچنان)
و این قول نص است از شافعی بر اینکہ صحابہ
متفق اند بر افضلیتِ صدیق پس اجماع متحقق
شد در قرنِ اول بر افضلیتِ او و پس قطعی خواہد
بود کہ انکار آن روا نہ بود -
و اہلِ بیت پیغمبر ص حالِ شان در رنگِ حالِ
کشتی نوح است کسیکہ سوار شد بر آن مخلصی
یافت و کسیکہ واماند از ان بہلاکت رسید
بعضے از اکابر فرمودہ اند بدرستیکہ گردانید رسول
خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ واصحابہ وسلم اصحاب خود را
بمثابہ ستارہا - و بستارہا مردم راہ می یابند
(جملہ معترضہ)
و تشبیہ داد اہلِ بیت خود را بکشتی نوح علیہ
الصلوٰۃ والسلام از جہت اشارت بدین کہ
سوار کشتی را چارہ نیست از رعایت ستارہا
تا از بیم ہلاک مامون بود و مصون و بدون
رعایت ستارہا مخلصی از ہلاک بوجہی متصور نیست
و می باید دانست کہ بدرستی انکار از بعض صحابہ
انکار است از ہمگنان زیرا کہ ہمہ شان در فضیلت

صُحْبَةِ خَيْرِ الْبَشَرِ مُشْتَرَكُونَ. وَفَضِيلَةُ
الصُّحْبَةِ فَوْقَ جَمِيعِ الْفَضَائِلِ فِي الْكَمَالَاتِ
وَلِهٰذَا لَمْ يَبْلُغْ وَيْسٌ الْقَرَنِيُّ الَّذِي
هُوَ خَيْرُ التَّابِعِينَ مَرْتَبَةَ أَدْنَى مَنْ
صَحِبَهُ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فَلَا تَعْدِلُ
بِفَضِيلَةِ الصُّحْبَةِ شَيْئًا كَائِنًا مَا كَانَ
فَإِنَّ إِيمَانَهُمْ بِبَرَكَةِ الصُّحْبَةِ وَنُزُولِ
الْوَحْيِ يَصِيرُ شُهُودِيًّا وَلَمْ يَتَّفِقْ
لِأَحَدٍ بَعْدَ الصَّحَابَةِ هٰذِهِ الرُّتْبَةُ
مِنَ الْإِيمَانِ وَالْأَعْمَالُ مُتَفَرِّعَةٌ عَلَى
الْإِيمَانِ كَمَالُهَا عَلَى حَسَبِ كَمَالِ
الْإِيمَانِ. وَمَا جَرَى بَيْنَهُمْ مِنَ الْمُنَازَعَاتِ
وَالْمُحَارَبَاتِ فَمَحْمُولٌ عَلَى مَحَامِلَ صَالِحَةٍ
وَحِكَمٍ بَالِغَةٍ مَا كَانَتْ عَنْ هَوًى وَجَهْلٍ
وَلٰكِنْ عَنِ اجْتِهَادٍ وَعِلْمٍ وَإِنْ أَخْطَأَ
بَعْضُهُمْ فِي الْاِجْتِهَادِ فَلِلْمُخْطِئِ دَرَجَةٌ
أَيْضًا عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ هٰذَا هُوَ
الطَّرِيقُ الْوَسَطُ بَيْنَ الْإِفْرَاطِ وَالتَّفْرِيطِ
الَّذِي اخْتَارَهُ أَهْلُ السُّنَّةِ وَهُوَ

صحبت خیر البشر مشترکند و فضیلت صحبت
بالاتر است از جمیع فضائل و کمالات و ازینجا
است کہ اویس قرنی کہ برگزیدہ تابعین است
بمرتبہ ادنائی صحابی آن سرور علیہ الصلوۃ
والسلام نرسیدہ پس بفضیلت صحبت چیزے
را برابر نباید ساخت ہرچہ باشد زیرا کہ ایمان
ایشان ببرکت صحبت نبی علیہ الصلوۃ والسلام
و مشاہدہ نزول وحی شہودی شدہ بود و باین
چنین مرتبہ ایمان بعد اصحاب کرام ہیچکس
مشرف نگشتہ و اما اعمال پس متفرع اند بر
ایمان کمال اینہا باندازہ کمال ایمان است
و آنچہ از منازعات و محاربات میان ایشان
بوقوع در آمدہ محمول است بر معانی صحیحہ و حکم بلیغہ
از ہوای نفسانی و جہالت و نادانی صادر
نبودہ اند بلکہ از اجتہاد و علم۔ و اگر بعضی شان
در اجتہاد براہ خطا رفتہ پس مخطی را نیز یک
درجہ ثواب ثابت است نزد حق سبحانہ و تعالیٰ
این است راہ راست میان افراط و تفریط
کہ اختیار نمودہ اند و پیرا اہل سنت و ہمین است

الطَّرِيقُ الْأَسْلَمُ وَالسَّبِيلُ الْأَحْكَمُ	طریقِ اَسلم وسبیل محکم۔

باجملہ علم وعمل مستفاد از شرع است وتحصیل اخلاص کہ ہمچو روح است مر علم وعمل را وابستہ بسلوک طریقِ صوفیہ است تا سیر الی اللہ قطع نماید وبسیر فی اللہ متحقق نشود از حقیقتِ اخلاص دور است واز کمالاتِ مخلصان مہجور آرے عامۂ مومنان را نیز بتعمل وتکلف وبعضی از اعمال اخلاص حاصل فی الجملہ متحقق میشود اما اخلاصی کہ ما در صددِ بیانِ آنیم اخلاص در جمیع اقوال وافعال وحرکات وسکنات است بی تعمل وتکلف واین اخلاص منوط بانتفاء آلہۂ آفاقی وانفسی است کہ بفنا وبقا مربوط است ووصول است بمرتبۂ ولایتِ خاصہ اخلاصی کہ بہ تحمل وتکلف محتاج است ودوام نمی پذیرد بی تکلف بودن در حصولِ دوام درکار است کہ در مرتبۂ حق الیقین است پس اولیاء اللہ ہرچہ میکنند برای حق میکنند جل وعلا نہ برائی نفسِ خود چہ نفس ایشان فدای حق شدہ است در حصول اخلاص ایشان را تصحیح نیت درکار نیست نیت ایشان بفنا فی اللہ وبقا باللہ تصحیح یافتہ است مثلاً شخصے کہ گرفتارِ نفسِ خود است ہرچہ میکند برای نفسِ خود میکند نیت کند یا نکند وچون این گرفتاری نفس زائل شود وگرفتاری حق جل وعلا بجائی آن نشیند ناچار ہرچہ کند برائی حق کند نیت دست دہد یا نہ نیت ومتحمل درکار است ومتعین احتیاج بتعین نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ صاحبِ دوام اخلاص مخلص است بفتح لام وآنکہ دوام ندارد وکسب اخلاص می نماید مخلِص است بکسر لام شتان ما بینہما ونفسیکہ از طریق صوفیہ بعلم وعمل میرسد آنست کہ علوم کلامیۂ استدلالیہ کشفی می گردند ویسر تام در ادائی اعمال پیدا می شود (۱)

المنتخبات ۱۹	مکتوب شصت و سوم

بسیادت پناہی ونقابت دستگاہی شیخ فرید صدور یافت در بیانِ آنکہ انبیا صلوات

(۱) و کسلی که از جانب نفس و شیطان بود زائل میگردد

اللهِ تعالیٰ وتسلیماتُهٗ علیہم در اُصولِ دین متفقند واختلافِ این بزرگواران در فروعِ دین
است ودر بیانِ بعضی از کلماتِ متفقۂ ایشان ثبتنا اللهُ سبحانہٗ وایاکم علیٰ جادّۃِ
آبائکمُ الکرام علیٰ افضلہم اصالۃً وعلیٰ برافیہم متابعۃً الصلوٰۃُ والسلامُ انبیا صلوات
اللهِ تعالیٰ وتسلیماتُہٗ وتحیاتُہٗ وبرکاتُہٗ علیٰ اجمعہم عمومًا وعلیٰ افضلہم خصوصًا رحمتہا اند
کہ بتوسطِ این بزرگواران عالمی بنجات ابدی مستعد گشتہ است واز گرفتاریِ سزہدی خلاصی
یافتہ اگر وجودِ شریفِ شان نمی بود حق سبحانہ وتعالیٰ کہ غنیِ مطلق است عالم را از ذاتِ وصفاتِ
خود تعالیٰ وتقدس خبر نمیداد وبآن راہ نمی نمود وہیچکس اورا نمی شناخت وبہ اوامر ونواہی کہ عباد را
بہ محض کرم از برائے نفع ایشان مکلف ساختہ است تکلیف نمی فرمود ومرضیات اوتعالےٰ
از نامرضیات جدا نمیگشت پس شکرِ این نعمتِ عظمیٰ بکدام زبان راست آید وکرا مجال آنکہ از عہدۂ
آن برآید الحمدُ للهِ الذی انعم علینا وہدانا الی الاسلامِ وجعلنا من مصدقِ الانبیاءِ علیہمُ
الصلوٰۃُ والسلامُ واین بزرگواران در اُصولِ دین متفقند کلمۂ ایشان واحد است در ذات
وصفاتِ تعالیٰ وتقدس وحشر ونشر وارسالِ رسل ونزولِ ملک ووروحی ونعیم جنت و
عذابِ جحیم بطریق خلود وتأبید واختلافِ ایشان وبعضِ احکام است کہ بفروعِ دین تعلق دارد
حق سبحانہ وتعالیٰ در ہر یک زمانے بر ہر پیغمبر اولی العزم انبائے آن زمان را بعضِ احکام مناسبۂ آنہا
وحی فرستادہ وباحکامِ مخصوصۂ تکلیف فرمودہ نسخ وتبدیل در احکامِ شرعیہ از حکم ومصالح حق
سبحانہ وبسیار است کہ بر یک پیغمبر صاحبِ شریعت در اوقاتِ مختلفہ احکامِ متضادہ بطریقِ نسخ
وتبدیل وارد شوند واز جملۂ کلماتِ متفقۂ این بزرگواران نفیِ عبادتِ غیر حقت سبحانہ ومنعِ اشراک
است باوتعالیٰ وتقدس وناگرفتنِ بعضی مخلوقات مر بعض دیگر را ارباب غیر از حق سبحانہ
این حکم مخصوص بانبیا است غیر از متابعانِ ایشان بہ این دولت مشرف نشدہ اند وغیر از

نفی عبادت غیر حق الخ ۱۲

انبیا کسی باین کلمات تکلم ننموده است منکرانِ نبوت اگرچه خدارا سبحانه واحد میگویند حالِ ایشان از دو امر خالی نیست یا تقلیدِ اهلِ اسلام می کنند یا بر وجوبِ وجودِ واحد میدانند نه در استحقاقِ عبادت و نزدِ اهلِ اسلام هم در وجوبِ وجودِ واحد است وهم در استحقاقِ عبادت مراد از کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله نفی عبادتِ آلههٔ باطله است واثباتِ معبودیتِ حق است سبحانه وکلمهٔ دیگر که مخصوص باین بزرگواران است آنست که خود را بشر میدانند مثل سایرِ مردم والهٔ ومعبودِ حق را میدانند سبحانه ومردم را دعوت باو میکنند تعالی واو را سبحانه از حلول واتحاد منزه میگویند ومنکرانِ نبوت نه چنین اند بلکه رؤسای ایشان مدعیانِ الوهیت اند وحق را سبحانه در خود حلول اثبات میکنند واز استحقاقِ عبادت واطلاقِ اسمِ الوهیت بر خود تحاشی نمی نمایند لاجرم پا از بندگی برآورده در منکرات افعال ومستقبحاتِ اعمال می افتند وراهِ اباحت بدیهنا کشاده میگردد وگمان می برند که الهه از هیچ چیز ممنوع نیستند هر چه می گویند صواب می دانند وهر چه می کنند مباح می انگارند ضلوا فاضلوا وقیل لهم کما اتباعهم کما اتباعهم وکلمهٔ دیگر که انبیا علیهم الصلوٰة والتسلیمات بران متفق اند ومنکرانِ ایشان را ازان دولت نصیبی نیست آنست که این بزرگواران بنزولِ ملائکه که معصوم مطلق اند وهیچ تعلق وتلوث ندارند قائل اند واُمناءِ وحی وحملهٔ کلامِ ربانی تعالی وتقدس ایشان را میدانند پس این بزرگواران هر چه می گویند از حق میگویند تعالی وتقدس وهر چه پیرسانند از حق میرسانند واحکامِ اجتهادیه ایشان نیز مؤید بوحی اند اگر بالفرض زلتی واقع می شد فی الحال حق سبحانه تدارکِ آن بوحیِ قطعی میفرمود ومیانِ منکرانِ آن که مدعیانِ الوهیت اند هر چه گویند از خود گویند وهمان را صواب دانند بواسطهٔ زعمِ الوهیت پس انصاف در کار است شخصیکه از کمالِ بیخردی خود را الٰه بگیرد ومستحق عبادت داند وافعال ناشائسته باین زعمِ فاسد بوقوع آرد وسخنانِ او را چه اعتبار است وبر اتباعِ او چه مدار مصراع سالیکه نکوست

لہ یعنی بہت بڑے مجتہد نبی علیہ الصلوٰة والسلام کے راجح ترین اقوال ہیں ۱۲ لہ زلت بالفتح والکسر لغزش ۱۲

مہ یعنی اخذ کرکردہ شدہ پس پیروی کرنا گمراہ کردہ پس ہی ہے ۱۲ منہ

از بهار شش پیداست اظهار امثال این سخنان برائے ازدیاد ایضاح است والا حق از باطل جدا است و نور از ظلمت هویدا جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا اللّٰهُمَّ ثَبِّتْنَا عَلٰى مُتَابَعَةِ هٰؤُلَاءِ الْأَكَابِرِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ أَوَّلًا وَآخِرًا بقیۃ المقصود آنکہ سیادت پناہی میان پیر کمال را ایشان بہتر میدانند چہ احتیاج است کہ درین باب چیزی نوشتہ آید لیکن این قدر هست کہ حقیر چند گاہ است کہ از آشنائی ایشان محظوظ است مدتی است کہ ایشان اشتیاق عتبہ بوسی داشتند امّا درین اثنا ضعفی بر ایشان طاری شدہ بود و تا زمانے صاحب فراش بودند بعد از فراغ متوجہ بلازمت علیہ گشتہ اند امید وار عنایت اند

مکتوب شصت و چہارم ۶۴

تیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صد و یافتہ در بیان لذت و الم جسمانی و روحانی و تحریض بر تحمل مصائب و آلام جسمانی و ما یناسب ذلک سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَعَافَاكُمْ فِي الدَّارَيْنِ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الثَّقَلَيْنِ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ لذت و الم دنیا بر دو قسم است جسمانی و روحانی هر چیز کہ جسم [1] را دران لذت است روح را ازان الم [2] است و هر چہ جسم را ازان متالم است روح را ازان التذاذ است پس روح و جسم نقیض یکدیگر باشند و درین نشاۃ کہ روح بمقام جسم تنزل نموده است و گرفتار جسم و جسمانی شدہ روح نیز حکم جسم پیدا کردہ بلذت او متلذذ گشتہ است و بالم او متالم این است مرتبۂ عوام کالانعام کَرَمِيَّةٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ در شان ایشان صادق است وای هزار وای اگر روح ازین گرفتاری خلاص نشود و بہ وطن اصلی رجوع ننماید پایہ آخر آدم است و آدمی گشت محروم از مقام محرمی ۔ گر نگردد باز مسکین زین سفر ۔ نیست ازوی هیچکس محروم تر ۔

(۱) جسم یعنی حواس خمسہ و نفس امارہ

(۲) روح سالم و قلب صاف را

از بیماری روح است که الم خود را لذت می انگارد و لذت را الم می شناسد در رنگ صفرائی که بواسطهٔ علت صفرا شیرینی را تلخ مے یابد پس بعقلا فکر ازالهٔ این مرض لازم است تا در آلام و مصائب جسمانی خرم و شادان زندگانی نمایند بیت از پی این عیش و عشرت ساختن صد هزاران جان بباید باختن و چون نیک ملاحظه کرده میشود معلوم میگردد که اگر در دنیا درد و الم و مصیبت نمی بود بجوے نمی ارزید ظلمتهای آنرا وقائع و حوادث زائل میگردانند تلخی حوادث در رنگ تلخی داروے نافع است که ازالهٔ مرض می نماید محسوس این فقیر شده است درد و تهاے عام که طعام می پزند و خلوص نیت نمی توانند کرد و جمعی از طعام خواران بشکوے می خیزند و منقصت طعام و صاحب طعام می نمایند و صاحب طعام را ازین معنی شکستگی دل حاصل میگردد و ہمین شکستگی صاحب طعام ظلمتی را که در طعام رفته بود بواسطهٔ عدم خلوص نیت ازاله مینماید و در معرض قبول می آرد اگر شکوهٔ آن جماعه نمی بود و انکسار قلب صاحب طعام نمیشد طعام سراسر پر از ظلمت و کدورت بود و احتمال قبول را درین صورت چه گنجایش پس مدار کار بر شکستگی و آوارگی آمد و ما نازپروردگان جویان عیش و تنعم را مشکل کار است وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ نص قاطع است و عبادت عبارت از تذلل و انکسار است پس مقصود از خلقت انسان خواری اوست علی الخصوص مسلمانان و دینداران که دنیا سجن ایشان است و در زندان عیش جویان بودن از عقل دور است پس آدمی را از مشق محنت کشی چاره نبود و از ورزش بار برداری گذر نه حضرت حق سبحانه و تعالی ما بی طاقتان را برین معنی استقامت کرامت فرماید بحرمت جدکم الأنجد علیه و علی آله من الصلوات أتمها و من التحیات أکملها [٣]

---

(١) ظلمتهای آنرا یعنی ظلمتها و مرضهای روح را

(٢) تلخی حوادث سبب شکستگیٔ روح می شود و این شکستگی سبب ترفع مرتبهٔ او می شود

(٣) مکتوب چهل و ششم را و نود و نهم را بخوانید

المنتخبات ۱۷ — ۲۳

مکتوب شصت و پنجم ۶۵

بخان اعظم صدور یافته در تألیف و تلهیف ضعف اسلام و زبونی مسلمانان و تحریض و اغرا بر تقویت اهل اسلام و اجراء احکام ایدکم الله سبحانه و نصرکم علی اعداء الاسلام فی اعلاء الاحکام مخبر صادق علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها فرموده است الاسلام بدأ غریبا و سیعود کما بدأ فطوبی للغرباء غربت اسلام تا بحدی رسیده است که کفار بر ملا طعن اسلام و ذم مسلمانان می نمایند و بی تحاشی اجراء احکام کفر و مداحی اهل آن در کوچه و بازار می کنند و مسلمانان از اجرائے احکام اسلام ممنوع اند و در اتیان شرائع مذموم و مطعون بیت پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز * بسوخت عقل زحیرت که این چه بوالعجبی ست * سبحان الله و بحمده الشرع شقت السیف گفته اند و رونق شرع شریف را بسلاطین وابسته اند قضیه منعکس گشته است و معامله انقلاب پیدا کرده است و احسرتا و اندامتا و ویلا امروز وجود شریف شمار مغتنم می شمریم و مبارز درین معرکه ضعیف و شکست خورده جز شما را نمیدانیم حق سبحانه و تعالی مؤید و ناصر شما باد بمحمد النبی و آله الامجاد علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و البرکات و خبر وارد است لن یؤمن احدکم حتی یقال انه مجنون و درین وقت آن جنون که بنائی آن فطرت غیرت اسلام است در نهاد شما محسوس است الحمد لله سبحانه علی ذلک امروز آن روز است که عمل قلیل را باجر جزیل باعتناء تمام قبول میفرمایند از اصحاب کهف غیر از هجرت علی ما یخیل ایشان است که این همه اعتبار پیدا کرده است سپاهیان در وقت غلبه اعداء اگر اندک تردد می کنند اعتبار بسیار پیدا می کنند بخلاف در وقت امن و تسکین اعداء و این جهاد قولی که امروز شما را میسر شده است

(۱) خان اعظم در سال ۱۰۳۳ هـ. [۱۶۲۴ م.] وفات یافت

جهاد اکبر است منتهم دانید وهل من مزید بگوئید واین جهاد گفتن را به از جهاد کشتن دانید
امثال مارا مردم فقرا بی دست وپا ازین دولت محروم نمیم منا لاتر باب النعیم نعیمها
وللعاشقین المسکین مایجتمع بر ما دیم تراز گنج مقصود نشان پر گرما نرسیدیم تو شاید
برسی به حضرت خواجه احرار قدس الله تعالی سرّه می فرمودند که اگر من شیخی کنم هیچ شیخی در
عالم مرید نیابد آمار اکار دیگر فرموده اند وآن ترویج شریعت وتائید ملت است لاجرم بصحبت
سلاطین میرفتند وبتصرف خود ایشان را منقاد می ساختند وبتوسل ایشان ترویج شریعت
میفرمودند ملتمس آنست که چون حق سبحانه ببرکت محبت شما باکابر این خانواده بزرگ قدس الله
تعالی اسرارهم سخن شمارا تاثیری بخشیده است وعظمت مسلمانی شما در نظر اقران ظاهر گشته
سعی فرمایند که لااقل احکام کبیره اهل کفر که در اهل اسلام شیوعی پیدا کرده اند منهدم ومندرس
گردند واهل اسلام ازان منکرات محفوظ مانند جزاکم الله سبحانه عنا وعن جمیع المسلمین
خیر الجزاء در سلطنت پیشین عنادی بدین مصطفوی علیه الصلوة والسلام معلوم می شد
ودرین سلطنت ظاهر آن عناد نیست اگر هست از عدم علمست ترس آنست که مبادا این جا
هم کار بعناد انجامد وبر مسلمانان معامله تنگ تر افتد مصرع چو بیند بر سر ایمان خویش میلرزم
ثبتنا الله سبحانه وایاکم علی متابعة سید المرسلین علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات
فقیر بتقریبی اینجا آمده بود نخواست که از آمدن خود ایشان را اطلاع ندهد وبعضی سخنان نافعه بنویسد
وازمحبت غریبی که بواسطه مناسبت فطریست خبر کند قال علیه الصلوة والسلام من
احب اخاه فلیعلمه ایاه یعنی کسیکه دوست دارد برادر مسلم خود را پس گو اعلام کند او را ازان
محبت والسلام علیکم وعلی جمیع من اتبع الهدی

یعنی فطرت وخلقت مایان باهم مناسبتی افتاده موجب محبت گشته قال علیه الصلوة والسلام الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناکر اختلف

(١) عبيد الله احرار در سال ٨٩٥ هـ. [١٤٩٠ م.] در سمرقند وفات يافت

(٢) سلطان پيشين محمد جلال الدين اكبر شاه در سال ١٠١٤ هـ. [١٦٠٥ م.] در آگره وفات يافت

٢٢ — مکتوب هفتادم

المنتخبات ٢٢

نیز سنجان خانان[1] صدور یافته در بیان آنکه آدمی را جامعیت او سبب بُعد اوست همچنانکه همین جامعیت او سبب قرب اوست وما بِهِ السبب ذلک تبتکم الله سبحانه علی جادة الشریعة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة رحم الله عبدًا قال امینًا آدمی را همچنانکه جامعیت سبب قرب وتکریم وتفضیل است سبب بُعد وتضلیل وتجهیل نیز همان جامعیت است قرب بواسطهٔ اتمیت مرآت اوست وقابلیت ظهور مر جمیع اسماء وصفات را بلکه تجلیات ذاتیه را نیز حدیث قدسی لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن رمزی ازین بیان است وبُعد او بسبب احتیاج اوست بهر جزوی از جزئیات عالم چه او را همه چیز درکار است خلق لکم ما فی الارض جمیعًا بواسطهٔ این احتیاج او را بجمیع اشیا گرفتاری هست که سبب بُعد وتضلیل او گشته است ؎ پایه آخر آدم است و آدمی ٭ گشت محروم از مقامی محرمی ٭ گر نه گردد باز مسکین زین سفر ٭ نیست از وے هیچکس محروم تر ٭ پس بهترین همه موجودات انسان آمد و بدترین همه کائنات هم او اذ کان منه محمد حبیب رب العلمین علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات والتحیات وابو جهل اللعین عدو رب السموات والارضین پس ناچار تا از گرفتاری همه نجات میسر نشود گرفتاری یکی که منزه است از یکی نیز حاصل نیاید خرابی در خرابی است لیکن بمقتضای ما لا یدرک کله لا یترک کله زندگانی چند روزه را بر وفق اتباع صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوة والتحیة باید بسر برد که ننگاری از

(١) خانخانان عبد الرحیم در سال ١٠٣٦ هـ. [١٦٢٧ م.] وفات یافت

عذابِ اُخروی و فوز بنعماتِ سرمدی وابسته ببعادتِ این اتباع است پس در اُصولِ نامیه
والنعام سائمه او از زکوة کما حقه باید نمود و آن را وسیلهٔ عدم گرفتاری باموال و انعام باید ساخت
و در مطعومات و ملبوسات لذیذه و نفیسه حظِ نفس منظور نباید داشت بلکه در اطعمه و اشربه غیر از حصولِ
قوت بر اداءِ طاعات نیتی دیگر نباید کرد و جامهٔ نفیس بحکم کریمهٔ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ
أَيْ عِندَ كُلِّ صَلٰوةٍ بنیت تزئینِ مامور باید پوشید و مشوب بنیتِ دیگر نباید ساخت و اگر
حقیقتِ نیت میسر نشود خود را به تکلف برین نیت باید آورد و فَإِن لَّمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا و دائم بحق
سبحانه و تعالیٰ ملتجی و متضرع باید بود که حقیقتِ نیت میسر شود و از تکلف وارهد
میتواند که دهد اشکِ مرا حسنِ قبول ؛ آنکه دُر ساخته است قطرهٔ باران را و علی هذا القیاس
در جمیع امور بمقتضائے فتوی علماءِ دین دار که راهِ عزیمت را اختیار نموده اند و از رخصت
اجتناب کرده زندگانی باید کرد و وسیلهٔ نجاتِ ابدی باید دانست مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنتُمْ

مکتوب هفتاد و یکم

بمیرزا داراب ابن خانِ خانان صدور یافته در بیانِ آنکه شکرِ منعم بر منعم علیه واجب است
و حصولِ شکر باتیانِ شریعت است لاغیر أَيَّدَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَنَصَرَكُمْ شکرِ منعم بر منعم علیه
واجب است عقلاً و شرعاً و معلوم است که وجوبِ شکر به اندازهٔ وصولِ نعمت است پس هر چند وصولِ
نعمت بیشتر وجوبِ شکر زیاده تر پس بر اغنیا علی تفاوت درجاتهم نسبت به فقرا اضعاف مضاعف
شکر واجب آمد لهذا فقرا این امت پیش از اغنیا به پانصد سال در بهشت خواهند درآمد و شکر
منعم تعالیٰ اولاً بتصحیح عقائد است بمقتضای آرائی فرقهٔ ناجیه که اهل سنت و جماعت اند و ثانیاً
باتیانِ احکامِ شرعیهٔ عملیه است بر وفقِ آرائے مجتهدین این فرقهٔ علیه و ثالثاً بتصفیه و تزکیه

است بر طبق سلوک صوفیہ علیہ این فرقہ سنیہ وجوب این رکن اخیر استحسانی است بخلاف رکنین سابقین پس اصل اسلام مربوط باین دو رکن است وکمال اسلام منوط بآن یک رکن وعملی کہ مخالف این ارکان ثلثہ است اگرچہ از جنس ریاضات شاقہ ومجاہدات شدیدہ باشد داخل معصیت است ونافرمانی وناسپاسی منعم جل سلطانہ بر آنہمہ ہند وفلاسفہ یونان وریاضات ومجاہدات خود را معاف نداشتہ اند اما آن ریاضات چون بر وفق شرائع انبیا صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علی جمیعہم عموماً وعلی افضلہم خصوصاً واقع نشدہ اند مردود اند واز نجات اخروی بے نصیب علیکم بمتابعۃ سیدنا ومولانا وشفیع ذنوبنا وطبیب قلوبنا محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم ومتابعۃ خلفائہ الراشدین المہدیین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین

مکتوب ہفتاد ودوم

بخواجہ جہان صدور یافتہ در بیان آنکہ جمع ساختن دین با دنیا دشوار است پس طالب آخرت را از ترک دنیا چارہ نباشد واگر ترک حقیقی میسر نشود از ترک حکمی چارہ نہ ومایناسب ذلک سلمکم اللہ سبحانہ وعافاکم احسن الدین والدنیا لو اجتمعا جمع ساختن دین ودنیا را از قبیل جمع اضداد است پس طالب آخرت را ترک دنیا لابد آمد وچون دین آوان حقیقت ترک آن میسر نیست بلکہ متعسر است بضرورت بترک حکمی باید قرار داد وترک حکمی عبارت از انست کہ در امور دنیویہ بمقتضائے حکم شریعت غرا محکوم باید شد ودر مطاعم ومشارب ومساکن حد وشرعیہ را رعایت باید نمود وتجاوز از ان حد وتجویز نباید کرد ودر اموال نامیہ وانعام سائمہ زکوۃ مفروضہ را ادا باید کرد وچون تخلی باحکام شرعیہ میسر شد از مضرت دنیا نجاتی حاصل گشت وبآخرت جمع شد واگر این قسم ترک حکمی ہم میسر نشود از مبحث خارج است حکم منافق دارد وکہ صورت ایمان در آخرت سودمندش

وصورت ایمان نہ

نخواهد گشت نتیجهٔ او عصمتِ دماء و اموالِ دنیوی است فقط من آنچه شرطِ بلاغ است
باتو میگویم ؛ تو خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال ؛ ناکدام صاحبِ دولت باشد که باین ملطّق
دنیاوی و باین خدم و حشم و باین طعامهای لذیذ و حریر و دیبا و باین لباسهای فاخر
و پُر شیق کلمهٔ حق را بسمع قبول استماع نماید گوشش از بار گران شده است ؛ نشنود
نالهٔ و فغان مرا + وَفَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ بِمُتَابَعَةِ الشَّرِیْعَةِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلٰی
صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ بقیّةُ المراد میان شیخ زکریّا که سابقاً کوری بود الحال
محبوس است مرد عالمِ و فاضل است بشومیِ اعمالِ مدّتیست که بزندان محبوس است بواسطهٔ
ضُعف پیری و ضیقِ معیشت و تمادیِ مدّتِ حبس بستوه آمده است بفقیر نوشته بود که در عسکر
آمده سعی در مخلص ما نمایند کثرتِ مسافتِ راه مانع آمد چون اخوی خواجه محمد صادق بخدمتِ ایشان
میرفتند بضرورت بچند کلمه مُصدّع گشت امید است که توجّهِ عالی دربارهٔ آن ضعیف مَرعی
خواهند داشت که عالم است و پیر والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هفتاد و سوم

المنتخبات

قیامت و آخرت لسابنده

به تقلیح الدین قلیچ خان صدور یافته در مذمّتِ دنیا و اَبنایِ آن و در نکوهشِ تحصیلِ
علومِ غیر نافع و در اجتنابِ از فضولِ مباحات و تحریضِ بر خیرات و اعمالِ صالحه علی الخصوص
در زمانِ عنفوانِ جوانی و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعتِ سنیهٔ مصطفوی
علی صاحبها الصّلوات والتسلیمات والتحیّات الابدیّة السرمدیّة استقامت ارزانی فرماید ای
فرزند دنیا محلِ آزمایش و ابتلاست ظاهر او را با انواعِ مزخرفات مموّه و مزیّن گردانیده اند بصورتِ اوراقِ گل
و خطوطِ لُف و خد و مُوهٔ مزیّن ساخته اند در نمودِ شیرینیست و بطراوت و نضارت متخیّل لیکن فی الحقیقت

جیفہ ایست عطر اندودہ و مزبلہ ایست پر از دُرّ و دیبا و دودہ و سرابیست آب نما و شکر ایست زہر آسا باطن او سراسر
خراب و ابتر است معاملہ او با اینای خود با ہمہ گندگی از ہر چہ گوئی بدتر و فریفتہ او دیوانہ و مسحور است گرفتار او
مجنون و مخدوع ہر کہ بظاہر او مفتون گشت بداغ خسارت ابدی متسم شد و ہر کہ بحلاوت و طراوت او نظر کرد
ندامت سرمدی نصیب او آمد سرور کائنات حبیب رب العالمین علیہ و علی آلہ الصلوٰت و التحیات
فرموده است مَا الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ إِلَّا ضَرَّتَانِ إِنْ رَضِيَتْ إِحْدَاهُمَا سَخِطَتِ الْأُخْرَى پس ہر کہ دنیا را راضی
ساخت آخرت ازوی در سخط است پس ناچار از آخرت بی نصیب آمد اعاذنا اللہ سبحانہ و ایاکم منہا و محبتہا
و محبت اہلہا ای فرزند ہیچ میدانی کہ دنیا چیست آنچہ ترا از حق سبحانہ و تعالی باز دارد و پس از
زن و فرزند و مال و جاہ و ریاست و لہو و لعب و اشتغال بما لا یعنی ہمہ داخل دنیا است
علومی کہ بآخرت کار نیایند ہم از دنیا اند اگر تحصیل نجوم و منطق و ہندسہ و حساب و امثال آنہا
از علوم لاطائل بکاری آمد فلاسفہ از اہل نجات می بودند قال علیہ الصلوٰۃ و السلام علامۃ
اعراضہ تعالی عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ ہر چہ جز عشق خدائی ہیچ است
گر شکر خوردن بود جان کندن است ۔ و آنکہ گفتہ اند کہ علم نجوم از برائے معرفت اوقات صلوٰۃ
درکار است نہ باین معنی است کہ معرفت اوقات بمعرفت نجوم حاصل نیست بلکہ باین معنی است
کہ علم نجوم یکے از طرق معرفت اوقات است بسیاری از مردم ہستند کہ از علم نجوم خبر ندارند
و اوقات صلوۃ را بہ از عالمان نجوم می شناسند قریب باین سخن است و جہیکہ در تحصیل
علم منطق و حساب و مانند اینہا کہ فی الجملہ در بعضی علوم شرعیہ درکار اند گفتہ اند با بملہ بعد از
تحلات بسیار وجہ جواز از برای اشتغال باین علوم پیدا می شود اما اگر مقصود از خواندن
اینہا غیر از معرفت احکام شرعیہ و تقویت ادلہ کلامیہ امرے دیگر نباشد و الا لا یجوز اصلا انصاف
باید کرد و از ارتکاب امر مباح کہ مستلزم فوت امور واجبہ باشد از خدا بحاجت می برآید یا نہ شک نیست

که اشتغال باین علوم مفوّت اشتغال بعلوم شرعیه ضروریه است ای فرزند حق سبحانه وتعالی
از کمال عنایت بغایت خویش ترا در ابتدای جوانی توفیق توبه کرامت فرموده بود و بدست یکی
از درویشان سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه قدّس الله تعالی اسرارهم انابت داده نمیدانم از دست نفس
و شیطان تراثبات بران توبه میسّر شده باشد یا نه استقامت مشکل مینماید موسم عنفوان جوانی است
و اسباب دنیوی همه میسّر و بیشتر از قدر نا بیمناسب و ناملائم نه همه اندر زمن بتو این است
که تو طفلی و خانه رنگین است ای فرزند کار اینست که از فضول مباحات اجتناب باید نمود
و از مباحات بقدر ضرورت اکتفا باید کرد و آنهم بنیّت جمعیت از برای ادای وظائف بندگی مثلاً
مقصود از خوراک قوّت بر ادای طاعات است و از پوشاک ستر عورت و دفع حرّ و برد و علی هذا
القیاس سائر المباحات الضروریّة اکابر نقشبندیه قدّس الله تعالی اسرارهم عمل بعزیمت اختیار
کرده اند و از رخصت تحاشی ممکن اجتناب فرموده از جمله عزائم اکتفاست بقدر ضرورت و اگر
این دولت میسّر نشود یا از دائرهٔ مباحات بیرون نباید نهاد و بمحرّمات و مشتبهات نباید رفت
تنعّمات با مور مباحات بر وجه اتم و اکمل حق سبحانه وتعالی از کمال کرم تجویز فرموده است و دائرهٔ
این تنعّمات را بر وسیع ساخته قطع نظر از این تنعمات کدام عیش برابر آنست که مولای این کس از
کردار این شخص راضی باشد و کدام جفا برابر آنست که سیّد او از اعمال او در سخط باشد رضاء الله
تعالی فی الجنّة خیر من الجنّة و سخط الله تعالی فی النار شرّ من النار این کس بنده ایست
محکوم بحکم مولی او را بسر خود نساخته اند و در هر چه افتد و انگذاشته اند فکر باید کرد و عقل و اندیش را
کار باید فرمود فردا غیر از ندامت و خسارت هیچ بدست نخواهد آمد وقت کار موسم جوانی است
جوانمرد آنست که این وقت را از دست ندهد فرصت غنیمت شمرد و تحمّل کند او را تا زمان پیری
نگذارند و اگر گذارند جمعیت میسّر نشود و اگر میسّر شود هنگام ضعف سستی کار نمیتواند کرد حالا که اسباب

جمعیت ہمہ میسّر است و وجودِ والدین ہم از جملۂ انعاماتِ حق است سبحانہ کہ غمِ معیشتِ
این کس بر سرِ آنہاست و موسمِ فرصت است و زمانِ قوّت و استطاعت بکدام عُذر
امروز را بہ فردا باید انداخت و رخت بتسویف باید کشید قَالَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ھَلَکَ
الْمُسَوِّفُوْنَ آرے اگر مُہمّاتِ دُنیائی دَنی را بر فردا اندازند و امروز باعمالِ آخرت پردازند
بس مستحسن است چنانکہ عکسِ این مستقبح است در ینوقت عُنفُوانِ جوانی کہ استیلاءِ
دشمنانِ دین است از نفس و شیطان اندک عمل را آنقدر اعتبار است کہ در وقتِ
عدمِ استیلاء آنہا اضعافِ مُضاعَف آنرا اعتبار نیست و در تورہ سپاہیگری سپاہیانِ
کارگزار را در وقتِ استیلاء آعدا اعتبار بیشتر است اندک تردّد ہم اعتبار می گیرد و نمایان میشود
و در وقتِ امن از شرِّ اعداء این قسم اعتبار نمیماند ای فرزند مقصود از خلقتِ انسانی کہ خلاصۂ
موجودات است نہ لہو و لعب و نہ خوردن و خفتن است مقصود از وی ادای وظائفِ
بندگیست و ذُلّ و انکسار و عجز و افتقار و دوامِ التجا و تضرّع بجنابِ قدسِ خداوندی جلّ سلطانہٗ
عبادتی کہ شرعِ محمدی علیہ الصلوٰۃ والسلام بآن ناطق است و مقصود از ادائے
آن منافع و مصالحِ عباد است و بجنابِ قدسِ خداوندی عزّ شانہٗ ہیچ از آن عائد نمی شود
بجان ممنون گشتہ می باید ادا کرد و بہ انقیاد تمام در امتثالِ اوامر و انتہا از مناہی باید کوشید
حق سبحانہ با وجودِ غنای مطلق عباد را باوامر و نواہی سرفراز ساختہ است ما محتاجان را
شکرِ این نعمت بر وجہِ اتم باید کرد و بمنت داری تمام در امتثالِ احکام باید کوشید آن فرزند
میداند کہ اگر از آبنائے دُنیا کہ بشوکت و جاہِ صُوری متحقق است اگر از متعلقانِ زیردست
خود را بخدمتی سرفراز می سازد و دران خدمت نفعی بآمرِ نیز عائد است این زیردست حکمِ اورا
چہ بلا عزیز میدارد و میداند کہ شخصے عظیم القدر این خدمت را فرموده است بمنونیتِ تمام

بجا باید آورد چه بلاشد عظمتِ خداوندی جَلَّ سُلطانُهٗ از عظمتِ این شخص هم در نظر کمتر می آید که در
امتثالِ احکام خداوندی جَلَّ عَظَمَتُهٗ نمی کوشند شرم باید کرد و از خوابِ خرگوش خود را باید برآورد
عدمِ امتثالِ اوامرِ الٰهی جَلَّ سُلطانُهٗ از دو چیز خالی نیست یا آنکه اخبارات شرعیه را دروغ میدانند
و باور نمیکنند یا عظمتِ امرِ تعالی و تقدس در نظر حقیر تر از عظمتِ اَبناءِ دنیا می آید شناعتِ
این امر را باید ملاحظه نمود اے فرزند شخصی که کذب او را بارها تجربه کرده اند بگوید که احدا باسیلاب
تمام بر فلان قوم شب خون خواهند ریخت عقلاءِ آن قوم از پےِ محافظتِ خود می شوند و
فکرِ دفعِ آن بلیه می نمایند با وجود میدانند که آن مخبر بکذب متهم است لیکن میگویند که در محل تهمت
خطر نزدِ عقلا احتراز لازم است مخبر صادق علیه الصلوٰة والسلام که بما لانهایه تمام از عذاب
اخروی خبر دار ساخته است هیچ متاثر نمی شوند اگر متاثر شوند فکرِ دفعِ آن بکنند و حال آنکه علاجِ
دفعِ آن را نیز از مخبر صادق علیه الصلوٰة والتحیة معلوم کرده اند پس چه ایمانست که خبرِ مخبر
صادق در رنگِ خبرِ دروغ گو اعتبار ندارد و صورتِ اسلام نجات نمی بخشد یقین می باید حاصل
کرد یقین کجاست که ظن هم نیست بلکه وهم هم نیست چه عقلا در خطرها وهم را نیز اعتبار می نمایند
و همچنین حق تعالی در کلام مجید خود میفرماید وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ با وجودِ این اعمالِ قبیحه بوقوع
می آرند اگر بدانند که شخص حقیرے بر اعمالِ ایشان مطلع است هرگز عملِ شنیع در نظر او نمی کنند
پس حالِ اینها از دو حالت خالی نیست خبرِ حق سبحانه باور نمی کنند یا اطلاعِ حق سبحانه تعالی را اعتبار
پس این قسم کردار از ایمانست یا از کفر پس بر ان فرزند لازم است که از سرِ تجدیدِ ایمان بکند
قال علیه الصلوٰة والسلام جَدِّدُوا اِیمانَکُمْ بِقَوْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ و از نامرضیاتِ حق
سبحانه توبه نصوح او را عاده نماید از امورِ یکه نهی فرموده است و محرم ساخته مجتنب باشد
پنجوقت نماز بجماعت گزارد و اگر قیامِ لیل و نمازِ تهجد نیز میسر شود زهی سعادت و ادای زکوة

مال نیز از جملهٔ ارکان اسلام است آنرا البته ادا کند طریقی که ادای آن آسان باشد آنست
که از مال خود آنچه حق فقراست سالیانه جدا سازد و بنیت زکوة نگهداشته در تمام سال بمصارف
زکوة خرچ نماید برین تقدیر هر مرتبه تجدید نیت ادای زکوة لازم نیست یک دفعه جدا کردن کفایت
می کند معلوم است که در سال تمام چه قدر خرچ میکنند بفقرا و مستحقان اما چون به نیت زکوة نیست
محسوب نمیشود و در صورت مرقومه هم زکوة از ذمه ادا میشود و هم از خرچ بے تقریب خلاصی است
و اگر بالفرض آن قدر در سال خرچ فقرانه شود و بقیه بماند آنرا همان طور جدا از مال خود نگهدارند
در هر سال همین قسم عمل بکار برند چون مال فقرا جدا میشود اگر امروز توفیق ادای آن روزی نشد
شاید که فردا موفق سازند ای فرزند چون نفس بالذات بسیار بخیل است و در امتثال احکام
الٰہی جل سلطانہ سرکش بضرورت سخن بصرفه گفته می شود والا اموال و املاک همه از حق است
سبحانه این کس را چه مجال است که در ان یکسر نماید باید که بنیت تمام ادا کند و همچنین در سائر
عبادات خود را به هیچ وجه معاف ندارد و در ادای حقوق عباد سعی بلیغ مبذول باید داشت
و کوشش باید نمود که حق هیچکس در ذمه نماند اینجا ادای آن حق آسانست بملایمت و تملق
هم رفع می شود در آخرت کار مشکل است علاج پذیر نیست احکام شرعیه را از علماء آخرت باید
استفسار نمود سخن ایشان را تاثیرے هست شاید به برکت انفاس ایشان بعمل آن موفق
شود از علماء دنیا که علم را وسیلهٔ مال و جاه ساخته اند دور باید بود مگر آنکه علماء متقی پیدا نشود بصرورت
بقدر ضرورت بایشان باید پرداخت آنجا میان حاجی محمد اثره از علماء دیندار اند و میان شیخعلی
اثره خود آشنائی شما اند غرض این هر دو عزیزان نواحی مفتنم اند در تفتیش مسائل شرعیه
بایشان رجوع نمودن انسب است ای فرزند ما فقرا را به ابنائے دنیا چه مناسبت که از نیک
و بد ایشان سخن کنیم نصائح شرعیه در این باب بروجه اتم و اکمل وارد شده اند فللّٰه الحجة

انبالغة اما آن فرزند چون از راہِ انابت بہ فقرا رجوع آوردہ بود دل را بواسطہ آن مناسبت در اکثر اوقات توجہ بحالِ آن فرزند میشود ہمان توجہ باعثِ این گفتگو شدہ است امید آنم کہ اکثر این نصائح و مسائل بگوش آن فرزند رسیدہ باشد اما مقصود عمل است نہ مجرد علم بیمارے کہ علمِ بداروئی مرضِ خود دارد تا آن دارو را نخورد صحت نمی یابد علم بدارو فائدہ نمیکند این ہمہ اہتمام و مبالغہ برای عمل است علم خود محبت را درست می سازد قال علیہ الصلوٰۃ والسلام اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیَامَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللّٰہُ بِعِلْمِہٖ آن فرزند بداند کہ انابت سابق بواسطہ قلتِ صحبتِ ارباب جمعیت اگرچہ ثمرہ نداوہ باشد اما از نفاستِ جوہرِ استعدادِ آن فرزند خبر میدہد امید است کہ حق سبحانہ و تعالیٰ ببرکتِ آن انابت در آخر بتوفیقِ مرضیاتِ خویش موفق گرداند و از اہل نجات سازد و بہر حال رشتہ محبت این طائفہ را از دست ندہد و التجا و تضرع باین قوم شعار خود سازد و منتظر باشد کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بتوسل محبتِ این طائفہ بمحبتِ خود مشرف سازد و بتمام بجانب خود کشد و ازین خرخشہا بالکل خلاص سازد مثنوی عشق آن شعلست کو چون برفروخت ٭ ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت ٭ تیغ لا در قتلِ غیر حق براند ٭ در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند ٭ ماند الا اللہ باقی جملہ رفت ٭ شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت ٭

۷۸ — مکتوب ہفتاد و چہارم

بمیرزا بدیع الزمان صدور یافتہ در تحریص بر محبتِ فقرا و توجہ بایشان و النصح باتباع صاحب الشریعۃ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام مراسلہ شریفہ و مفاوضہ لطیفہ ورود یافت حمداً للّٰہ سبحانہ کہ از فحوائے آن محبتِ فقرا و توجہ درویشان مفہوم گشت کہ سرمایہ سعادت

لِأَنَّهُمْ جُلَسَاءُ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَهُمْ قَوْمٌ لَا يَشْقٰى جَلِيسُهُمْ وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيكِ الْمُهَاجِرِينَ وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِي
شَأْنِهِمْ رُبَّ أَشْعَثَ مَدْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَأَبَرَّهُ سعادت آثار انقره در صحیفهٔ
گرامی اندراج یافته بود که خدا تو نشانی این نعیمست که مخصوص بحضرت واجب الوجود است
جَلَّ سُلْطَانُهُ عَبْدٌ مَمْلُوكٌ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ راچه رسد که بوجه از وجوه بخداوند خود جَلَّ سُلْطَانُهُ
مشارکت جوید دور راهِ خداوندی پوید علی الخصوص در نشأهٔ اخرویه که مالکیت وملکیت چه بطریق حقیقت
وچه بطریق مجاز مخصوص بحضرتِ مٰلِكِ يَوْمِ الدِّينِ است حضرت حق سبحانه وتعالی در روز
قیامت ندا در دهد که لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ وخود در جواب آن فرماید لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ عباد را
دران روز غیر از هول ودهشت متحقق نیست وجز حسرت وندامت متصور نه الله تعالی در قرآن
مجید خود از شدتِ آن روز واز غایتِ اضطراب خلائق خبر میدهد حَيْثُ قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى
إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ
ه دران روز کز فعل پرسند وقول ٭ الوالعزم را دل بلرزد ز هول ٭ بجائیکه وحشت
برند انبیا ٭ تو عذر گنه راچه داری بیا ٭ بقیة النصح اتباع صاحب الشریعة علیه الصلوٰة
والسلام والتحیة فَإِنَّ النَّجَاةَ بِدُونِهِ مُحَالٌ وَعَدَمُ الْإِلْتِفَاتِ إِلٰى زَخَارِفِ الدُّنْيَا
وَعَدَمُ الْإِعْتِبَارِ بِوُجُودِهَا وَعَدَمِهَا فَإِنَّ الدُّنْيَا مَبْغُوضَةُ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ لَيْسَ لَهَا قَدْرٌ
عِنْدَهُ تَعَالٰى فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ عَدَمُهَا خَيْرًا مِنْ وُجُودِهَا عِنْدَ الْعِبَادِ وَقِصَّةُ عَدَمِ
وَفَائِهَا وَسُرْعَةِ زَوَالِهَا مَشْهُورَةٌ بَلْ مَشْهُودَةٌ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ هَا الَّذِينَ مَضَوْا
مِنْ قَبْلُ وَفَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَإِيَّاكُمْ لِمُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

المنتخبات ٧٥

مکتوب ۷۵ ہفتاد و پنجم

نیز بہ میر زاہد بیع الزمان صدور یافتہ در تحریض بر متابعت سید کونین علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بتصحیح عقائد و ثانیاً بہ استنن احکام ضروریہ فقہیہ و در بیان آنکہ
از حق سبحانہ وتعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ اور اتعالی مے باید طلبید سلمکم اللہ سبحانہ
وعافاکم نقد سعادت دارین منوط بمتابعت سید کونین است علیہ وعلی آلہ الصلوات
والتسلیمات اتمہا واکملہا بر نہجیکہ علماء اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بیان فرمودہ اند
اولاً تصحیح عقائد بمقتضائے آرائی صائبہ این بزرگواران باید کرد و ثانیاً علم حلال و حرام
و فرض و واجب و سنت و مندوب و مباح و مشتبہ حاصل باید نمود و عمل بمقتضای این علم نیز
در کار است بعد از حصول این دو جناح اعتقادی و عملی اگر سعادت ازلی مدد فرماید طیران
عالم قدس میسر آید و بدونہما خرط القتاد دنیائے دنی کرائی آن نمیکند کہ آن را از
مطالب شمرند و حصول مال و جاہ او را از مقاصد انگارند بلند ہمت باید بود و از حق سبحانہ
وتعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ اور اتعالی باید طلبید مصرعہ کار انیست و غیر این ہمہ ہیچ چون
التفات نمودہ ہمتے خواستہ اند بشرائے لکم سلما و غانما مبعث خواہند نمود اما یک
شرط را مرعی دارند و آن وحدت قبلہ توجہ است قبلہ توجہ را متعدد ساختن خود را در تفرقہ
انداختن است مثل مشہور است کہ ہر کہ بیکجا ہمہ جا دہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ
بر جادہ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت
فرماید والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ
الصلوات والتحیات

٣٠ - مکتوب ٦٧ هفتاد و ششم

المنتخبات ٦٧

بہ قلیچ خان صدور یافتہ دربیانِ آنکہ ترقی وابستہ بورع وتقوی است ودر تحریض بر ترک فضولِ مباحات واگر میسر نشود اجتناب از محرمات ساختہ دائرۂ فضول مباحات را تنگتر باید گرفت ودربیان آنکہ اجتناب از محرمات نیز بر دو قسم است بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَبِهٖ نَسْتَعِيْنُ عَصَمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا يَصِمُكُمْ وَصَانَكُمْ عَمَّا شَانَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ الْمَنْفِيِّ عَنْهُ رَيْبُ الْبَصَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَفْضَلُهَا قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى مَا اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا مدار نجات بر دو جزو آمد امتثال اوامر وانتہا از نواہی ومعظم ترین این دو جزو جزو اخیر است کہ معتبر بورع وتقوی است ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ بِعِبَادَةٍ وَاجْتِهَادٍ وَذُكِرَ اٰخَرُ بِوَرَعٍ فَقَالَ الْمُخَيِّرُ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ لَا تَعْدِلُ بِالرَّعَةِ شَيْئًا يَعْنِي الْوَرَعَ وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا مِلَاكُ دِيْنِكُمُ الْوَرَعُ وفضیلتِ انسان بر ملک ازین جزو متحقق است وترقی بر مدارج قرب ہم ازین جزو ثابت می شود چہ ملائکہ در جزو اول مشارکند وترقی در ایشان مفقود است پس رعایتِ جزو ورع وتقوی از اہم مہامِ اسلام آمد از اشد ضروریاتِ دین ورعایتِ این جزو کہ مدار آن بر اجتناب از محارم است بر وجہ کمال وقتے میسر شود کہ از فضولِ مباحات اجتناب نمودہ آید وبقدر ضرورت از مباحات اکتفا کردہ شود زیرا کہ ارتکاب مباحات باموری شبہات میرساند ومشتبہ بمحرم نزدیک است مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوْشِكُ اَنْ يَّقَعَ فِيْهِ پس در حصولِ کمالِ

ورع و تقوے اکتفا از مباحات بقدر ضرورت لائد آمد و آن ہم مشروط بہ نیت اداء وظائف
بندگی والا آنقدر ہم وبال است و قلیل آن نیز حکم کثیر دارد و چون اجتناب از فضول مباحات
بالکلیہ در ہمہ اوقات خصوصا درین وقت بسیار عزیز الوجود است اجتناب از محرمات لازم
ساختہ تہما امکن دائرہ ارتکاب فضول مباحات را تنگ تر باید ساخت و درین ارتکاب
ہموارہ نادم و مستغفر می باید بود و دریچہ از برائے دخول محرمات دانستہ ہمیشہ بحق سبحانہ
ملتجی و متضرع باید شد این ندامت و استغفار و التجا و تضرع بحیثیتی کہ کار آن اجتناب
بکند کہ بفضول مباحات تعلق داشت و از آفت آن مصون و محفوظ دارد عزیزی میفرماید
اِنکسارُ العاصین احبُّ الیّ من صولۃ المطیعین و اجتناب از محرمات نیز بر دو قسم
است قسمی است کہ بحقوق اللہ سبحانہ تعلق دارد و قسمی است کہ بحقوق عباد متعلق است
در رعایت قسم ثانی اہتم تر است حق سبحانہ و تعالی غنی مطلق است و ارحم الراحمین و عباد فقرا
و محتاجند و بالذات بخیل و لئیم اند قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم
من کانت لہ مظلمۃ لاخیہ من عرضہ او شیء فلیتحللہ منہ الیوم قبل ان لا یکون دینار
و لا درہم ان کان لہ عمل صالح اخذ بقدر مظلمتہ و ان لم یکن لہ حسنات اخذ
من سیئات صاحبہ فحمل علیہ و قال ایضا صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم
اتدرون ما المفلس قالوا المفلس فینا من لا درہم لہ و لا متاع فقال صلی اللہ
تعالی علیہ و آلہ وسلم ان المفلس من امتی من یاتی یوم القیامۃ بصلوۃ و صیام و زکوۃ
و یاتی قد شتم ہذا و قذف ہذا و اکل مال ہذا و سفک دم ہذا و ضرب ہذا فیعطی ہذا من حسناتہ
و ہذا من حسناتہ فان فنیت حسناتہ قبل ان یقضی ما علیہ اخذ من خطایاہم فطرحت علیہ
ثم طرح فی النار صدق رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم

بالفتح کسیر سوم یعنی ستائش ۱۲

ثانیاً اظہارِ مخمدت و شکر گزاری ایشان می نماید کہ در بلدۂ معظمۂ لاہور بوجودِ ایشان بسیارے
از احکامِ شرعیہ و رین طور زمانہ رواجے پیدا کردہ است و تقویتِ دین و ترویجِ ملّت
وران بقعہ حاصل گشتہ است و آن بلدہ نزدِ فقیر ہمچو قطبِ ارشاد است نسبت بہ سائر
بلادِ ہندوستان خیر و برکت آن بلدہ بجمیع بلادِ ہندوستان سارے است اگر آنجا دین را
ترویج است در ہمہ جا بنحوے از وجوہ متحقق است حق سبحانہ و تعالیٰ مؤید و ناصرِ ایشان باد
قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ لَا یَزَالُ طَائِفَۃٌ مِّنْ اُمَّتِیْ ظَاہِرِیْنَ
عَلَی الْحَقِّ لَا یَضُرُّہُمْ مَنْ خَذَلَہُمْ حَتّٰی یَاْتِیَ اَمْرُ اللّٰہِ وَہُمْ عَلٰی ذٰلِکَ چون ایشان را رشتۂ
ارتباطِ جنبی بحضرتِ معرفت پناہی قبلہ گاہی خواجہ ماہم محکم بود بنابران بتسویدِ چند کلمہ محرک
آن نسبتِ حبی گشت زیادہ برین اطناب است حاملِ رقیمۂ دعا از مردم نیک و صلحا است
و آدمی زادہ است حاجتی بجنابِ ایشان آوردہ است امید است کہ توجہ شریف دربارۂ
او مرعی داشتہ روائی حاجتِ او خواہند فرمود دولتِ حقیقی و سعادتِ سرمدی متصل باد
بِحُرْمَۃِ النَّبِیِّ وَاٰلِہِ الْاَمْجَادِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بسیادت آبائی میرسید
جمال الدین دعواتِ غریبانہ تبلیغ فرمایند

۳۱ — مکتوب ۷۹ ہفتاد و نہم — المنتخبات ۷۷

تیز بجنابِ ریخان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ این شریعتِ غرّا جامعِ شرائعِ ماتقدم است
و آتیان بمقتضائے این شریعت اتیان است بمقتضائے جمیعِ شرائع و مایناسب ذٰلک
اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ مصطفویہ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ ثبات و استقامت
ارزانی فرمودہ بالکلیہ متوجہ جنابِ قدس خود گرداند چونکہ مقرر شدہ است کہ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ
صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ جامعِ جمیعِ کمالاتِ آسمانی و صفاتی است و مظہرِ جمیعِ اینہا

برسبیل اعتدال کتابی کہ بروی منزل شدہ است خلاصۂ جمیع کتب سماوی است کہ بر سائر
انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات منزل شدہ اند وایضاً شریعتی کہ آن سرور را
عطا فرمودہ اند زبدۂ جمیع شرائع ماتقدم است واعمالیکہ بمقتضائی این شریعت حقہ است
منتخب از اعمال شرائع سابقہ است بلکہ از اعمال ملائکہ نیز صلوات اللہ تعالیٰ وسلامہ علیٰ
نبینا وعلیہم چہ بعضی از ملائکہ مامور برکوع اند وبعضی دیگر بسجود وبعضی بقیام وہمچنین امم سابقہ
بعضی بنماز ایستادہ مامور بودند وبعضی دیگر بنمازہائے دیگر درین شریعت از اعمال امم سابقہ وملائکہ
مقربہ خلاصہ وزبدہ آن را انتخاب کردہ مامور ساختہ اند پس تصدیق باین شریعت واتیان اعمال
بمقتضائے آن فی الحقیقت تصدیق است بجمیع شرائع واتیان است باعمال مقتضیات آن
شرائع پس لاجرم مصدقان این شریعت خیر الامم باشند وہمچنین تکذیب این شریعت وعدم
اتیان بمقتضائی آن تکذیب است مر جمیع شرائع ماتقدم را وعدم اتیان است بمقتضای
آنہا وہمچنین است انکار از ان سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام انکار از جمیع کمالات اسمائی وصفاتی
وتصدیق او تصدیق است بجمیع آنہا پس ناچار منکر آن سرور وتکذیب این شریعت بدترین
امم باشد از نجا است الاعراب اشد کفرا ونفاقا محمد عربی کآبروئے ہر دو سرا ست
کسی کہ خاک درش نیست خاک بر سر او ۔ الحمد للہ ذی الانعام والمنۃ کہ حسن اعتقاد
وکمال ایقان ایشان را نسبت باین شریعت وصاحب آن شریعت علیہ الصلوٰۃ
والسلام والتحیۃ باحسن وجوہ مشہود شدہ بود وندامت بر اوضاع نامائمہ ہموارہ دامنگیر
شان بودہ حق سبحانہ وتعالیٰ از دیار دیگران عطا فرماید ثانیاً ملتمس آنکہ حامل رقیمۂ دعا
میان شیخ مصطفےٰ از نسل قاضی شریح اند درین دیار از بزرگان ایشان بزرگ شدہ آمدہ اند
وجوہ معاش ووظائف بسیار داشتند مشار الیہا ازبی معاشی متوجہ لشکر شدہ است واسناد

ودراین همراه آورده امیدوار است که بتوسل ایشان جمعیت پیدا کند زیاده مصدع نشد
مشار الیه را بصدور عظام برنهجی سفارش فرمایند که کارگر شود و سبب جمعیتِ ارباب تفرقه گردد

والسلام والاکرام

مکتوب هشتادم

المنتخبات ٧٨

-٣٧-

بمیرزا فتح الله حکیم صدور یافته در بیانِ آنکه فرقهٔ ناجیه از هفتاد و سه فرقه فرقهٔ اهلسنت و جماعت است و در نکوهشِ فرقِ مبتدعه و ملینا سبب ذلک حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعتِ مصطفویه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت ارزانی فرماید مصرعه کار این است غیر

این همه هیچ ✦ هر فرقه از هفتاد و سه گروه مدعی اتباع شریعت است و جازم نجاتِ خود
کل حزب بما لدیهم فرحون نقدِ وقت شانست آما دلیلے که پیغمبرِ صادق علیه من
الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها بر تمیز فرقهٔ واحدهٔ ناجیه از ان فرقِ متعدده
فرموده است آنست الذین هم علی ما انا علیه و اصحابی یعنی آن فرقهٔ واحدهٔ ناجیه
آنانند که ایشانان بر طریقے اند که من بر آن طریقم و اصحاب من بران طریق اند ذکر اصحاب
باوجود کفایت بذکرِ صاحبِ شریعت علیه الصلوٰة والتحیة درین موطن برائے آن تواند
بود که تا بدانند که طریقِ من همان طریقِ اصحاب است و طریقِ نجات منوط باتباع طریقِ ایشانست
و بس چنانکه حق سبحانه فرموده من یطع الرسول فقد اطاع الله پس اطاعتِ رسول عین اطاعتِ
حق آمد سبحانه و خلافِ اطاعتِ او صلی الله تعالیٰ علیه و علیٰ آله و سلم عین معصیتِ او تعالیٰ
و تقدس جماعه که اطاعتِ خدائی را جل سلطانه خلافِ اطاعتِ رسول تصور کرده اند
حق سبحانه از حالِ آنها خبر میدهد و حکم به کفرِ ایشانان مینماید آنجا که می فرماید یریدون ان
یفرقوا بین الله و رسله و یقولون نؤمن ببعض و نکفر ببعض و یریدون ان یتخذوا

سورة مائده

بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا پس در ما نحن فيه دعوی اتباع آنسرور
نمودن عليه الصلوٰة والسلام و بخلاف اتباع طريق اصحاب رضوان الله تعالیٰ عليهم
اجمعين دعوی باطل است بلکه آن اتباع فی الحقيقت عين معصيت رسول است عليه
الصلوٰة والسلام پس نجات را دران طريق مخالف چه مجال يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ
اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ مطابق حال ايشانست و شک نيست فرقه که ملتزم اتباع اصحاب
آنسرور اند عليه وعليهم الصلوٰت والتسليمات اهل سنت وجماعت اند شکر الله تعالیٰ سعيهم
فَهُمُ الْفِرْقَةُ النَّاجِيَةُ چه طاعنان اصحاب پيغمبر عليه وعليهم الصلوٰات والتحيات
خود از اتباع ايشانان محروم اند کالشيعة والخوارج ومعتزله خود مذهب محدث دارند واصل
بن عطا پس ايشان از تلامذهٔ امام حسن بصری است که باثبات واسطه ميان ايمان
وکفر از امام جدا شده و امام در شان او فرموده اِعْتَزَلَ عَنَّا عَلٰى هٰذَا الْقِيَاسِ سَائِرُ الْفِرَقِ النَّاجِيَةِ
وطعن کردن در اصحاب فی الحقيقة طعن کردن ست پيغمبر خدا جل شانه مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ
مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ اَصْحَابَهٗ چه خبث اينها منجر بخبث صاحب ايشان ميشود نَعُوْذُ بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ
مِنْ هٰذَا الْاِعْتِقَادِ السُّوْءِ وايضاً شارع که از راه قرآن واحاديث بما رسيده است
بتوسط نقل ايشانست هرگاه ايشان مطعون باشند نقل ايشان نيز مطعون خواهد بود
واين نقل مخصوص ببعض دون بعض نيست بَلْ كُلُّهُمْ فِى الْعَدَالَةِ وَالصِّدْقِ وَالتَّبْلِيْغِ
سَوَاءٌ پس طعن ايشان اَىُّ وَاحِدٍ كَانَ مِنْهُمْ مستلزم طعن دوبين است وَالْعِيَاذُ
بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْهُ واگر طاعنان بگويند که ما هم متابعت اصحاب ميکنيم لازم نيست که جميع
اصحاب را متابع باشيم بلکه ممکن نيست متابعت جميع لتناقض آرائهم واختلاف
مذاهبهم جواب گوئيم متابعت بعضی وقتی سودمند افتد که انکار از بعض ديگر بآن منضم نشود

وبر تقدیر انکار از بعض متابعت بعض دیگر متحقق نمیشود زیرا که حضرت امیر مثلاً توقیر و تعظیم خلفاء ثلثه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین کرده اند و شایان اقتدا ائمهٔ ایشان را دانسته بایشان بیعت نموده اند پس باوجود انکار خلفاء ثلثه ادعای متابعت حضرت امیر مزور محض افترا است بلکه آن انکار فی الحقیقت انکار حضرت امیر است و در دست صریح مر اقوال وافعال ایشان را احتمال تقیه را در مادهٔ اسد الله راه دادن نیز از سخافهٔ عقل است عقل صحیح هرگز تجویز نمی کند که اسد الله باوجود کمال معرفت و شجاعت بغض خلفاء ثلثه را تا سی سال مبطن وارند و اظهار خلاف آن نمایند و صحبت نفاق بایشان دارند از ادنای اهل اسلام این قسم نفاق متصور نیست شناعت این فعل را باید دریافت که بحضرت امیر چه قسم رسونی و چه نوع خداع ونفاق منتسب می شود و اگر بطریق فرض محال تقیه در مادهٔ اسد الله مجوز باشد تعظیم و توقیری که حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم خلفاء ثلثه را میکردند از ابتدا تا انتها ایشان را بزرگ داشته اند چه جواب خواهند گفت آنجا تقیه گنجایش ندارد و تبلیغ حق بر پیغمبر واجب است تقیه را آنجا راه دادن بزندقه می کشد قال الله تعالی یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک فان لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمک من الناس [1] کفار میگفتند که محمد از وحی آنچه موافق اوست اظهار میکند و آنچه مخالف اوست اظهار نمی کند و می پوشد ومقرر است که نبی را بر خطا مقرر داشتن جایز نیست والا خللی در شریعت او پیدا می شود پس چون خلاف تعظیم و توقیر خلفاء ثلثه از آنحضرت بظهور نیامد معلوم شد که تعظیم ایشان از خطا مصون بود و از زوال محفوظ اکنون بر سر اصل سخن رویم و جواب اعتراض ایشان را منقح تر بگوئیم که متابعت جمیع اصحاب در اصول دین لازم است و هرگز در اصول اختلافی ندارند اگر اختلاف است در فروع است و شخصی که طاعن بعض است از متابعت جمیع محروم است هر چند

(١) سورهٔ مائده

کلمۂ ایشان متفق است آما شومیِ انکارِ اکابرِ دین در اختلاف می اندازد و از اتفاق می
برآرد بلکہ انکارِ قائل بانکارِ مقول او می رساند و ایضاً مبلغان شریعت جمیع اصحاب اند کما
إِنَّ الصَّحَابَةَ كُلَّهُمْ عُدُولٌ او ہر یکے چیزی از شریعت بما رسیدہ است و ہمچنین قرآن را
از ہر واحدی آیۃً فآیۃً فما فوقہا گرفتہ جمع ساختہ اند پس انکار از بعض انکار است از مبلغ او پس ایشان
جمیع شریعت در مادۂ منکر متحقق نہ گشت فَكَيْفَ التَّمَامُ وَالْفَلَاحُ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى اَفَتُؤْمِنُوْنَ
بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَّفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّوْنَ اِلٰى اَشَدِّ الْعَذَابِ بآنکہ گوئیم کہ قرآن جمع حضرت عثمان است
بلکہ جامع فی الحقیقۃ حضرت صدیق و حضرت فاروق اند جمع حضرت امیر سوائی این قرآن است
پس باید اندیشید کہ انکار این اکابر فی الحقیقت بانکار قرآن میکشد عِيَاذًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى
از مجتہدِ اہل تشیع سوال کردہ کہ قرآن جمع حضرت عثمان است در حق این قرآن چہ اعتقاد دارید
گفت در انکارِ او مصلحت نمی بینم کہ از انکار او دین تمام برہم میشود و دیگر غافل ہرگز تجویز نمی کند
کہ اصحاب آن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ در روزِ رحلتِ آن حضرت بر امرِ باطل
اجتماع نمایند و مقرر است کہ در روزِ رحلتِ آن حضرت سی و سہ ہزار اصحاب آن سرور حاضر
بودند و بطوع و رغبت بحضرتِ صدیق بیعت کردند این ہمہ اصحاب پیغمبر را بر ضلالت جمع شدن
از جملۂ محالات است و حال آنکہ آنحضرت عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ فرمودہ لَا تَجْتَمِعُ اُمَّتِيْ عَلَى
الضَّلَالَةِ و توقفی کہ در ابتدا از حضرت امیر واقع شدہ است بواسطۂ آن بود کہ دران مشورہ حضرت
امیر را نہ طلبیدہ بودند چنانکہ حضرت امیر فرمودہ اند مَا غَضِبْنَا اِلَّا لِاَنَّا اُخِّرْنَا عَنِ الشُّوْرٰى وَاِنَّا
لَنَعْلَمُ اَنَّ اَبَا بَكْرٍ خَيْرٌ مِنَّا الخ و ناطلبیدن ایشانان مبنی بر مصلحت خواہد بود کَالتَّسْلِيَةِ لِاَهْلِ
الْبَيْتِ بِوُجُوْدِ الْاَمِيْرِ عِنْدَهُمْ فِي الصَّدْمَةِ الْاُوْلٰى مِنَ الْمُصِيْبَةِ اَوْ نَحْوِ ذٰلِكَ و اختلافاتی کہ در میان

اصحاب پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات واقع شدہ نہ از ہوائی نفسانی بود چہ نفوس شریفہ ایشان تزکیہ یافتہ بودند واز آمارگی باطمینان رسیدہ ہوای ایشان تابع شریعت شدہ بود بلکہ آن اختلاف مبنی بر اجتہاد بود واغلائے حق پس مخطی ایشان نیز درجہ واحدہ دارد عند اللہ ومصیب را خود دو درجہ است پس زبان را از جفائی ایشان باز باید داشت وہمہ را بنیکی یاد باید کرد وقال الشافعی رحمہ اللہ سبحانہ تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلنطہر عنہا السنتنا ونیز شافعی فرمودہ است اضطر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فلم یجدوا نحت ادیم السماء خیرا من ابی بکر فولوہ رقابہم این قول تصریح است بہ نفی تقیہ ورضاء حضرت امیر بہ بیعت حضرت صدیق بقیۃ المقصود آنکہ میان سیدن ولد میان شیخ ابو الخیر از مردم بزرگ زادہ است در ملازمت شما بسفر دکن ہم رفتہ بود امیدوار عنایت والتفات است ونیز مولانا محمد عارف طالب علم وبزرگ زادہ است پدر او مرد ملا بود بتقریب مدد معاش آمدہ توجہ را امیدوار است والسلام وآلہ الکرام

٣٣ — مکتوب ہشتاد ویکم

بہ لالا بیگ صدور یافتہ در تحریض بر ترویج اسلام وبیان ضعف وزبونی اسلام ومسلمانان وستیلاء کفار نگونسار نزادنا اللہ سبحانہ وایاکم حمیۃ الاسلام غربت اسلام نزدیک بیک قرن است بر نہجے قرار یافتہ است کہ اہل کفر بجز واجرائی احکام کفر بر ملا در بلاد اسلام راضی نمی شوند میخواہند کہ احکام اسلامیہ بالکلیہ زائل گردند واثرے از مسلمانان ومسلمانی پیدا نشود وکار را تا بآن سر حد رسانیدہ اند کہ اگر مسلمانی از شعار اسلام اظہار نماید بقتل میرسد ذبح بقرہ در ہندوستان از اعظم شعار اسلام است کفار بجزیہ دادن شاید راضی شوند تا ذبح بقرہ ہرگز

راضی نخواهند شد در ابتدار پادشاهت اگر مسلمانی رواج یافت و مسلمانان اعتبار پیدا کردند فبها
واگر عیاذاً باللہ سبحانہ در توقف افتاد کار بر مسلمانان بسیار مشکل خواهد شد اَلْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ
ثُمَّ الْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ تا کدام صاحب دولت باین سعادت مستعد گردد و کدام شاهباز
باین دولت دست برو نماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ
ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم وعلی آلہ من
الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا والسلام

مکتوب ۸۲ هشتاد و دوم

۸۲ ثبات وقیام محمد خدائے پاک اماره شاملا بر ثابت سرور برسلان ۱۲

بسکندر خان لودی صدور یافتہ در بیان آنکہ سلامتی قلب بی نسیان ماسوائے حق جل علا
صورت نہ بندد واین نسیان معتبر نیفتاد است حق سبحانہ وتعالی ہموارہ باخود دارد وبغیر خود نگذارد
بحرمت سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ وعلی آلہ الصلوٰت والتسلیمات آنچہ بر باد شما
لازم است سلامتی قلب است از ماسوی حق سبحانہ واین سلامتی وقتی میسر گردد کہ غیر حق سبحانہ
بر دل عبور نماید وعدم عبور غیر وابستہ بہ نسیان ماسوا است کہ معتبر نیفتاد است نزد این طائفہ علیہ
بالفرض اگر غیر را بتکلف در دل گزرانند ہرگز نہ گذرد وتا کار بانیم تبہ نرسد سلامتی محال است امروز
این نسبت عنقاء قاف است بلکہ اگر گفتہ شود باور نکنند هَنِیئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیمِ نَعِیمُهَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِینِ مَا یَتَجَرَّعُ ۰ زیادہ بریں چہ نوشتہ آید والسلام اولاً وآخراً

مکتوب ۸۳ هشتاد و سیوم

۳۵

بہ بہادر خان صدور یافتہ در تحریض بر جمع کردن جمعیت ظاہر و باطن را بشریعت وحقیقت

حق سبحانه وتعالیٰ از تعلقات شتی نجاتی ارزانی فرموده بکلیتہ گرفتار جناب قدس خود گرداند
بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

بیت هرچه جز عشق خدائی احسن است ٭ گر شکر خوردن بود جان کندن است

ظاہر را بظاہر شریعت غرا آراستن وباطن را ہموارہ باحق جل وعلا داشتن کار عظیم است تا کدام صاحب دولت را باین دولت عظمیٰ مشرف سازند امروز جمع این دو نسبت بلکہ استقامت بر ظاہر شریعت تنہا نیز بسیار عزیز الوجود است اعز من الکبریت الاحمر حق سبحانه وتعالیٰ از کمال کرم خود استقامت بر متابعت سید الاولین والاخرین ظاہرا وباطنا کرامت فرماید

مکتوب ہشتاد و چہارم ۸۴

الصلوٰت والتسلیمات علیہ وعلی آلہ

بہ سید احمد قادری صدور یافتہ در بیان آنکہ شریعت وحقیقت عین یکدیگر اند وعلامت وصول بحق الیقین مطابقۃ علوم ومعارف آن مقام است بعلوم ومعارف شریعت وآیات وذلک حق سبحانه وتعالیٰ برجادۂ شریعت استقامت ارزانی داشتہ بہمگی ہمت متوجہ جناب قدس خود گردانیدہ ما را بتمام ازما بستاند وبکلیت اعراض ازما دون خود میسر گرداند بحرمۃ سید البشر المقدس عن دنیء البصر علیہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا وعلی آلہ واصحابہ اجمعین آمین مصرعہ از ہرچہ میرود سخن دوست خوش تر است

ہرچند ہرچہ گفتہ می شود از دوست نہ سخن اوست لیکن چون آن سخن را نحوی از مناسبت با جناب او تعالیٰ وتقدس ثابت است آن معنی مناسب را مغتنم شمردہ در آن باب جرأت وزبان درازی می نماید المقصود شریعت وحقیقت عین یکدیگر اند ودر حقیقت از یک دیگر جدا نیستند فرق اجمال وتفصیل است استدلال وکشف است غیبت وشہادت است تعمل وعدم

تعمل است احکام و علومیکه بموجب شریعت غرا مبین و معلوم شده اند بعد از تحقق بحقیقت حق الیقین همین احکام و علوم بعینها به تفصیل منکشف میگردند و از غیب بشهادت می آیند و بچشم کشف و تحمل عمل ازمیان برمیخیزد و علامت وصول بحقیقت حق الیقین مطابقت علوم و معارف آن مقام است بعلوم و معارف شرعیه و تا سرموی مخالفت است دلیل است بر عدم وصول بحقیقت الحقائق و هر خلافیکه بشریعت در علم و عمل از هرکه واقع شده است از مشائخ طریقت مبنی بر سکر وقت است و سکر وقت نمی باشد الا در اثناء راه منتهیان نهایت النهایة راهمه صحو است و وقت مغلوب ایشانست حال و مقام تابع کمال شان بیت صوفی ابن الوقت آمد در مثال * لیک صافی فارغ است از وقت و حال * پس متحقق شد که خلاف شریعت علامت عدم وصول است بحقیقت کار در عبارت بعضی از مشائخ واقعست که شریعت پوست حقیقت است و حقیقت مغز شریعت این عبارت هرچند از بی استقامتی متکلم این کلام خبر میدهد لیکن تواند بود که مراد وش آن باشد که مجمل نسبت به مفصل حکم پوست دارد نسبت بمغز و استدلال در جنب کشف در رنگ قشر است نسبت به لب اما اکابر مستقیم الاحوال ایشان امثال این عبارات موهمه را تجویز نمی نمایند و فرق جزبه اجمال و تفصیل و استدلال و کشف مذکور نمی سازند سائلی از حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی سره الاقدس سوال کرد که مقصود از سیر و سلوک چیست فرمودند تا معرفت اجمالی تفصیلی گردد و استدلالی کشفی شود ترشقنا الله سبحانه الثبات والاستقامة علی الشریعة علما و عملا صلوات الله تعالی وسلامه علی صاحبها بقیة التصدیع آنکه حامل رقیمه و عامیان شیخ مصطفی اشرحی از نسل قاضی شریح اند پدران ایشان بزرگ بودند وظائف و وجوه مدد معاش بسیار داشتند مشارالیه از فقدان اسباب معاش مضطر است آنسا و فرامین همراه گرفته متوجه لشکر شده است التفات نموده

ه فقدان بالضم و با الکسر گم شدن و گم کردن ۱۲

برنہجے توجہ فرمایند کہ بسبب حصولِ جمعیت شود واز اضطراب و تفرقہ نجات یابد زیادہ مصدع نشد

المنتخبات ۷۹ پ

مکتوب ہشتاد و پنجم

-۳۷

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ در ترغیب بر اتیانِ اعمالِ صالحہ خصوصاً ادائی صلوات بجماعات

وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ وَفَّقَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ لِمَرْضِيَاتِهٖ آدمی را ہمچنانکہ از درستی اعتقادات چارہ نیست او را

اتیانِ اعمالِ صالحہ نیز چارہ نیست وجامع ترین عبادات ومقرب ترین طاعات ادائے صلوٰۃ است قَالَ عَلَيْكَ بِالصَّلٰوةِ

وَالسَّلَامِ اَلصَّلٰوةُ عِمَادُ الدِّيْنِ فَمَنْ اَقَامَهَا فَقَدْ اَقَامَ الدِّيْنَ وَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ هَدَمَ الدِّيْنَ

وکسی کہ بر مواظبتِ ادائے صلوٰۃ موفق سازند از فحشاء ومنکر باز دارند کریمہ اِنَّ الصَّلٰوةَ

تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ مؤید این سخن است وصلوٰتے کہ نہ چنین است صورتِ صلوٰۃ است

حقیقت ندارد ولیکن تا زمان حصول حقیقت صورت را از دست نمی باید داد وما لَا يُدْرَكُ

كُلُّهٗ لَا يُتْرَكُ كُلُّهٗ اگر صورت را بحقیقت اعتبار نماید مستبعد نیست تَعْلِيْمُكُمْ

بِمُوَاظَبَةِ اَدَاءِ الصَّلَوٰتِ مَعَ الْجَمَاعَاتِ مَعَ الْخُشُوْعِ وَالْخُضُوْعِ فَاِنَّهَا سَبَبُ النَّجَاتِ وَالْفَلَاحِ

قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلٰوتِهِمْ خٰشِعُوْنَ

کار آنست کہ با وجود مخاطرہ کردہ شود سپاہیان در وقت غلبہ غنیم اگر اندک تردد می کنند

اعتبار بسیار پیدا مے کند صلاح جوانان بآن سبب اعتبار دارد کہ با وجود غلبہ شہوت نفسانی

خود را بصلاح آوردہ اند اصحاب کہف این ہمہ بزرگی بواسطہ یک ہجرت از مخالفِ دین یافتند

در حدیثِ نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام وارد است عِبَادَةٌ فِي الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ اِلَيَّ پس مشقتی

فی الحقیقت عین باعث است زیادہ ازین چہ نوشتہ آید فرزندی شیخ بہاء الدین را صحبت

فقرا مرغوب نمی افتد وباہلِ غنا وتنعم مائل ومنجذب است نمیداند کہ صحبتِ ایشان سمِ قاتل است

ولقمہ چرب شان ظلمت افزا است الحذر الحذر ثم الحذر الحذر و حدیث صحیح وارد است
علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام من تواضع لغنی لغناہ ذہب ثلثا دینہ فویل لمن تواضعہم

المنتخبات ٣٠ مکتوب ٩٦ نود و ششم

لغناهم و الله سبحانه الموفق

بہ محمد شریف صدور یافتہ در منع و زجر بر تسویف و تاخیر و در تحریض بر متابعت شریعت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و ما یناسب ذلک ای فرزند امروز کہ اوان فرصت است و اسباب جمعیت ہمہ میسر گنجایش تسویف و تاخیر نیست بہترین اوقات را کہ زمان عنفوان جوانیست در بہترین اعمال کہ طاعت و عبادت مولی است تعالی و تقدس میباید مصروف داشت از محرمات و مشتبہات شرعیہ اجتناب نمودہ پنج وقت نماز بجماعت لازم باید ساخت و اداء زکوٰۃ بر تقدیر وجود نصاب نیز از ضروریات اسلام است آنرا ہم رغبت بلکہ بمنت میباید ادا نمود از کمال کرم خود حق تعالی در تمام روز و شب پنج وقت از برای عبادت معین ساخت و از اموال نامیہ و انعام سائمہ ربع عشر را تحقیقا و تقریبا از برای فقرا تعیین فرمودہ و میدان تصرف مباحات را فراخ گردانیدہ جیلی بے انصافی است کہ در شصت گھڑی روز و شب دو گھڑی صرف طاعت حق سبحانہ نشود و از چہل سہم یک سہم بہ فقرا ادا نیابد و از دائرہ وسیعہ مباحات پا بیرون کشیدہ بمحرمات و مشتبہات در رفتہ شود و در موسم جوانی کہ اوان سلطان نفس امارہ است و قہرمان شیطان لعین قلیل عمل را کثیر اجری بردارند و فرداکہ بار ذل عمر رسانند و حواس و قوی سستی پیدا کنند و اسباب جمعیت تشتت نمایند غیر از ندامت و پشیمانی محصل نخواہد بود و بسیار است کہ تا فردا نگذارند و فرصت ندامت و پشیمانی کہ نحوی از توبہ است میسر نشود و عذاب ابدی و عقوبت سرمدی کہ پیغمبر صادق علیہ من الصلوات

لمصححہ سلمہ اللہ تعالے

أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ أَكْمَلُهَا ازان اخبار فرموده وعصاة را ازان ایعاد نموده در پیش
است تخلفی ندارد وام وز شیطان بغرور کرم پروردگار جَلَّ سُلْطَانُهُ در مداهنت می اندازد
وعفو اورا بسجانه بهانه ساخته مرتکب معاصی مے سازد باید دانست که در دار دنیا که محل
آزمایش وابتلاست دشمن ودوست را ممتزج ساخته اند وهر دو را مشمول رحمت گردانیده
کریمه وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ازان مشعر است ودر روز قیامت دشمن را از دوست جدا
خواهند ساخت کریمه وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ مخبر ازانست ودران وقت قرعه رحمت
را بنام دوستان خواهند انداخت ودشمنان را محروم مطلق وملعون محقق خواهند فرمود کریمه
فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ شاهد این معنی است
یعنی تحقیق اثبات خواهم کرد آن رحمت را از برای آن جماعت که پرهیز می کنند از کفر
ومعاصی وادامی کنند زکوة را پس کرم ورحمت را در آخرة مخصوص بابرار واهل اسلام نیک گردانیده
داشت آرے مطلق اهل اسلام را بر تقدیر خیریت خاتمت از رحمت نصیب است اگرچه
بعد از ازمنه متطاوله از عذاب دوزخ نجات یابند اما ظلمات معاصی وعدم مبالات باحکام منزله
سماوی کے بگذارد که نور ایمان را بسلامت ببرد وعلماء فرموده اند که اصرار بر صغیره به کبیره میرساند
واصرار بر کبیره مفضی به کفر است عیاذاً بالله سبحانه فرداند کی پیش تو گفتم غم دل ترسیدم
که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است وحق سبحانه وتعالی توفیق مرضیات خود رفیق گرداند
بحرمة محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بقیة المقصود آنکه مولانا احق حامل رقیمه
آشنا ومخلص فقیر است وحق جوار از قدیم نیز دارد اگر مددی واعانتی طلبد توجه را مرعی خواهند
داشت مشار الیه در فن کتابت وانشا بقدر اطلاع دارد والسلام

ف وفی الحدیث المتفق علیه انما الاعمال بالخواتیم یعنی بیت اعتبار اعمال گرچه خاتمه کار ایمان است یا ان اعتبار دارد ۱۲

۳۹ - مکتوب ۹۷ نود و هفتم

بشیخ درویش عبد و ریافته در بیانِ آنکه مقصود از عباداتِ مامورهٔ تحصیلِ یقین است و بما یناسب ذلک

حق سبحانه و تعالی ما مفلسان را بحقیقتِ ایمان مشرف گرداند بجُمْلَةِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِینَ عَلَیْهِ وَعَلَی آلِهِ وَعَلَیْهِمْ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسْلِیمَاتِ أَکْمَلُهَا همچنانکه مقصود از خلقتِ انسانی اداءِ عباداتِ مامورهٔ است مقصود از اداءِ عباداتِ تحصیلِ یقین است که حقیقتِ ایمانست تواند بود که کریمه وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ رمزی باشد بدین حقیقت همچنانکه از برای معنی غایت می آید از برای معنی علیت نیز می آید ای لِأَجْلِ أَنْ یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ و گویا ایمانی که پیش از ادائی عبادت است صورتِ ایمان است نه حقیقتِ ایمان که تعبیر ازان بیقین کرده شده قَالَ عَزَّ شَأْنُهُ یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا آمِنُوا أَیِ الَّذِینَ آمَنُوا صُورَةً آمِنُوا حَقِیقَةً - بادای وظائفِ العباداتِ المأمورةِ و مقصود از فنا و بقا که ولایت عبارت از تحصیل این دولت است همین یقین است و بس و اگر از فنا فی الله و البقا بمعنی دیگر خواهند که بحالیت و محلیت متوهم باشد خود عینِ الحاد و زندقه است در غلبهٔ حال و سکرِ وقت چیزها ظاهر میشوند که آخر ازان باید گریست و مستغفر باید شد ابراهیم بن شیبان[1] که از مشائخِ طبقات است قدس الله تعالی أسرارهم میگوید که عِلْمُ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ یَدُورُ عَلَی إِخْلَاصِ التَّوْحِیدِ الَّذِی هُوَ صِحَّةُ الْعُبُودِیَّةِ وَمَا سِوَی ذَلِکَ فَمَغَالِیطُ وَزَنْدَقَةٌ و الحق که راست می فرماید و این کلام از استقامت او خبر می دهد فنا فی الله عبارت از فنا در مرضیات اوست سبحانه و علی هذا القیاس السیر الی الله و السیر فی الله و نحوهما مانیا مصدع می گردد که صلاح آثاری میان شیخ آله نجش بصلاح و تقوی و فضیلت آراسته اند

(۱) ابراهیم بن شیبان القزوینی توفی سنة ۳۳۷ هـ. [۹۴۹ م.]

وجمعے کثیر بایشان وابستہ در مادہ از مواد اگر معونتی طلبند امید است کہ توجہ شریف بحال ایشان مرعی خواہند فرمود والسلام علیکم وعلی من اتبع الہدیٰ

المنتخبات ۳۱

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بہ عبد القادر پسر شیخ زکریا صدور یافتہ در ترغیب بر رفق وترک عنف بایراد احادیث نبویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ حق سبحانہ وتعالیٰ بر مرکز عدالت استقامت ارزانی فرماید چند حدیث نبوی علیہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا کہ در باب تذکیر ووعظ ونصیحت وارد شدہ اند ایراد نمودہ حق سبحانہ وتعالیٰ عمل بمقتضائی آنہا میسر گرداند

اصل	ترجمہ از مصحح
قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ اِنَّ اللّٰہَ رَفِیْقٌ یُحِبُّ الرِّفْقَ وَیُعْطِیْ عَلَی الرِّفْقِ مَا لَا یُعْطِیْ عَلَی الْعُنْفِ وَمَا لَا یُعْطِیْ عَلٰی مَا سِوَاہُ رَوَاہُ مُسْلِمٌ	رسول فرمود صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ہر آئینہ خدائے تعالیٰ لطف ونرمی کنندہ است دوست میدارد آسانی را ومیدہد ہر بر رفق چیزے کہ نمیدہد بر درشتی وچیزے کہ نمیدہد بر ہر چہ جز نرمی است
وَفِیْ رِوَایَۃٍ لَہٗ قَالَ لِعَائِشَۃَ رضہ عَلَیْکِ بِالرِّفْقِ وَاِیَّاکِ وَالْعُنْفَ وَالْفُحْشَ اِنَّ الرِّفْقَ لَا یَکُوْنُ فِیْ شَیْءٍ اِلَّا زَانَہٗ وَلَا یُنْزَعُ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا شَانَہٗ	روایت نمود این را مسلم وبروایت دیگر نزد مسلم گفت آنحضرت مر عایشہ رضہ را لازم بگیر بر خود نرمی را ودور دار خود را از درشتی واز صدور گفتن وسخن بدے کہ نرمی یافتہ نشود در چیزی مگر بیاراید آنرا وکشیدہ نشود از چیزی مگر عیبناک کند آنرا وفرمود آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ کسیکہ محروم گردانیدہ شود از لطف
وَقَالَ اَیْضًا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ مَنْ یُحْرَمِ الرِّفْقَ	

۴۰

يُحْرَمِ الْخَيْرَ وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ
وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ وَالسَّلَامُ
اِنَّ مِنْ اَحَبِّكُمْ اِلَيَّ اَحْسَنَكُمْ
اَخْلَاقًا وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ مَنْ اُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ
اُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ
وَالتَّسْلِيمَاتُ الْحَيَاءُ مِنَ الْاِيمَانِ
وَالْاِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ مِنَ
الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ +
اِنَّ اللّٰهَ يُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيَّ -
اَلَا اُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ
وَبِمَنْ يَحْرُمُ النَّارُ عَلَيْهِ
عَلٰى كُلِّ هَيِّنٍ لَيِّنٍ قَرِيبٍ
سَهْلٍ - اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّنُونَ لَيِّنُونَ
كَالْجَمَلِ الْاَنِفِ اِنْ قِيدَ انْقَادَ
وَاِنِ اسْتُنِيخَ عَلٰى صَخْرَةٍ اِسْتَنَاخَ
مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ
عَلٰى اَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللّٰهُ عَلٰى

و نزی محروم گردانیده شود از نیکی و نیز ارشاد نمود
آنحضرت علیه الصلوة والسلام بدرستی از
جملهٔ محبوب ترین شما بسوی من نیکترین شما اند
از روی اخلاق و نیز فرمود علیه الصلوة والسلام
کسیکه داده شد اورا نصیب وے از نرمی
و لطف داده شد اورا نصیب وے از نیکی
دنیا و آخرت و نیز فرمود آنحضرت علیه الصلوات
و التسلیمات شرم و تهتن از ایمان است و ایمان
در بهشت - و فحش و بیهوده گفتن از بدی
است و بدی در آتش و دوزخ است —
بدرستیکه خدای تعالی دشمن میدارد از حد در گزرنده
بیهوده گوئی را - آیا خبر ندهم شما را که کیست که حرام
است وے بر آتش دوزخ و کیست که حرام است آتش
دوزخ بروے - بر هر آرمیده آهسته رو نرم طبع
نزدیک بمردم نرم خو - مسلمانان آرمیده نرم
طبع منقاد اند مانند شتریکه در بینیش مهار انداخته
اند اگر کشیده شود گردن می نهد و اگر بر سنگی نشانده
شود می نشیند هر که فرو برد خشمی را و حالانکه او قدرت
داشته باشد بر اجرای آن بخواند او را حق تعالی روز

ارواه البخاری
رواه فی شرح السنة
رواه صاحب الکتاب
کتاب صلاح الدین
رواه الترمذی
رواه الترمذی
رواه الترمذی

رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى
يُخَيِّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ
أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي قَالَ
لَا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ لَا تَغْضَبْ
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ
كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعَّفٍ لَوْ أَقْسَمَ
عَلَى اللّٰهِ لَأَبَرَّهُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ
بِأَهْلِ النَّارِ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ
مُسْتَكْبِرٍ إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ
وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ
ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ
إِنَّ الْغَضَبَ لَيُفْسِدُ الْإِيمَانَ
كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ مَنْ تَوَاضَعَ
لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ فِي نَفْسِهِ
صَغِيرٌ وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ عَظِيمٌ
وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ
فِي أَعْيُنِ النَّاسِ صَغِيرٌ وَفِي
نَفْسِهِ كَبِيرٌ حَتّٰى لَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِمْ

قیامت روبروے ہمگنان خلائق تا آنکہ
مخیر گرداند او را در ہر حور کہ خواہد۔
ہر اینہ مروے گفت پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ
وعلی آلہ وسلم اندرز کن مرا فرمود آنحضرت خشم
مگیر پس باز گردانید آن مرد قول خود را چند بار فرمود
خشم مگیر۔ آیا خبر ندہم شما را باہل بہشت ہر ضعیف
حقیر پنداشتہ شدہ اگر سوگند خورد بر خدا ہر اینہ
رہست گرداند حق تعالی او را آیا خبر ندہم شما را
باہل آتش دوزخ ہر مردی درشت وسخت گوئے
خصومت کنندہ باطل تکبر کنندہ چون خشم آرد
یکی از شما و حال آنکہ وی ایستادہ است پس باید
کہ بنشیند پس اگر برود خشم از و بہتر ورنہ پس باید
کہ بر پہلو افتد بدرستی خشم گرفتن تباہ میگرداند ایمان
را چنانکہ تباہ میگرداند صبر شہد را کسی کہ تواضع
کند از برائی خدا بلند گرداند او را خدا پس آن
در نفس خود حقیر و خورد است و در چشمان مردم
بزرگ و کسی کہ تکبر کند پست گرداند او را حق تعالی
پس آنکس در چشمان مردم حقیر است و در نفس خود
بزرگ تا آنکہ ہر اینہ وی خوارتر و سبکتر است بر مردم

نہایت است مر بودن دیرا حقیر در چشمان مردم ۱۲

مِنْ كَلْبٍ أَوْ خِنْزِيرٍ قَالَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ يَا رَبِّ مَنْ أَعَزُّ عِبَادِكَ قَالَ مَنْ إِذَا قَدَرَ غَفَرَ وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مَنْ خَزَنَ لِسَانَهُ سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللّٰهُ عَنْهُ عَذَابَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنِ اعْتَذَرَ إِلَى اللّٰهِ قَبِلَ اللّٰهُ عُذْرَهُ وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلِمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ بِقَدْرِ مَظْلِمَتِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوا

از سگ و خوک گفت حضرت موسی پسر عمران
علی نبینا و علیه الصلوات و التسلیمات
ای پروردگار من کیست عزیزترین بندگان تو
فرمود کسی است که چون قدرت یابد درگذرد
و نیز فرمود علیه الصلوٰة و السلام و التحیة
کسی که نگاهدارد زبان خود را بپوشد خدا تعالی
عیب و نقصان او را و هر کسی که بازدارد خشم خود را
خورد خشم خود را باز دارد حق تعالی از ان کس
عذاب خود را روز قیامت و کسی که عذر خواهی
کند بسوی حق تعالی بپذیرد خدا عذر او را
و نیز فرمود علیه الصلوٰة و السلام کسیکه هست
بروی حق برادر او یعنی آنچه گرفته باشد از و بطریق
ظلم از آبروی وی یا چیزی دیگر پس باید که عفو کند
از و امروز پیش از انکه نباشد دیناری و نه درهمی اگر
باشد او را کاری نیک گرفته شود از وی باندازهٔ
ظلم وی و اگر نباشد او را نیکیها گرفته شود از بدیهای
صاحب وی پس برداشته شود و بار کرده شود
بران کسیکه ظالم است و نیز فرمود آنحضرت علیه
الصلوٰة و السلام آیا میدانید که مفلس کیست گفتند

کلمات امام ربانی

اَلْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا
مَتَاعَ فَقَالَ اِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ اُمَّتِي
مَنْ يَاْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلٰوةٍ
وَصِيَامٍ وَزَكٰوةٍ وَيَاْتِي قَدْ شَتَمَ
هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَاَكَلَ مَالَ
هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا
فَيُعْطٰى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهٖ وَهٰذَا مِنْ
حَسَنَاتِهٖ فَاِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهٗ
قَبْلَ اَنْ يُقْضٰى مَا عَلَيْهِ اُخِذَ مِنْ خَطَايَا
هُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ
وَعَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ
اَنَّهٗ كَتَبَ اِلٰى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى
عَنْهَا اَنِ اكْتُبِي اِلَيَّ كِتَابًا تُوْصِينِي
فِيهِ وَلَا تُكْثِرِي فَكَتَبَتْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
اَمَّا بَعْدُ فَاِنِّي سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ
وَصَحْبِهٖ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ مَنِ الْتَمَسَ
رِضَى اللّٰهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللّٰهُ
مُؤْنَةَ النَّاسِ وَمَنِ الْتَمَسَ

مفلس درمیان ما کسی است که نیست درہم
اورا ونہ متاع۔ پس گفت بدرستی کہ مفلس از
امت من کسی است کہ بیاید روز قیامت بنماز
وروزہ وزکوۃ وبیاید کہ بتحقیق دشنام کرد این را
ونسبت بزنا کرد این را وخورد مال این را وریخت
خون این را وبزد این را پس داده شود این شخص
را از نیکیہاے او ودیگر را از نیکیہاے وے
پس اگر فانی شود نیکیہاے او پیش از ان کہ
ادای بموده شود آنچہ بروی است گرفتہ شود از
گناہان ایشان پس انداختہ شود بروی پس انداختہ
شود در آتش دوزخ ومروی است از معاویہ رضی اللہ
تعالی عنہ کہ بتحقیق نوشت او بسوی عائشہ رضی اللہ
تعالی عنہا این کہ بنویس بسوی من کتابی کہ نصیحت
کنی مرا در آن واکثار مکن پس نوشت سلام علیکم
اما بعد پس بہ تحقیق من شنیدم پیغمبر خدا را
صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وصحبہ وسلم
میگفت کسیکہ طلب کند خوشنودی خدا را بناخوشنودی
مردم کفایت کند او را خدای تعالی بار و گرانی
مردم وہر کہ طلب کند . . . . . .

مکتوب امام ربانی

مَنِ التَمَسَ رِضَا اللّٰهِ بِسَخَطِ النَّاسِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَاَرْضَى عَنْهُ النَّاسَ وَمَنِ التَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللّٰهِ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَسْخَطَ عَلَيْهِ النَّاسَ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ	خوشنودی مردم را بناخوشنودی خدا بگذارد و خدا از او خوشنود گردد و مردم را از او خوشنود گرداند و اورا بسوئے خلق وسلام باد ابر تو۔

صَدَقَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ رَزَقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمُ التَّوْفِيْقَ بِالْعَمَلِ بِمَا اَخْبَرَ الْمُخْبِرُ الصَّادِقُ وَالسَّلَامُ اِيْنَ احادیث اگرچہ بے ترجمہ نوشتہ شدہ است اما بخدمت شیخ جیو رجوع نمودہ معانی اینہا را فہمیدہ سعی خواہند کرد کہ عمل بمقتضائے اینہا میسر شود بقائے دنیا بس اندک است وعذاب آخرت بسیار شدید و وبائی است عقل دور اندیش را کار باید فرمود و بطراوت بی حلاوت دنیا مغرور نباید شد و اگر بدنیا کسی را عزت و آبرو باشد کفار دنیا دار باید کہ از ہمہ عزیز تر باشند و بظاہر دنیا فریفتہ گشتن از بیخردیست فرصت چند روزہ را غنیمت باید شمرد و در رضائے خدائے عزوجل باید کوشید و بخلق خدائے باید احسان نمود التعظیم لامر اللّٰہ والشفقۃ علی خلق اللّٰہ ہر دو اصل عظیم اند از برائے نجات آخروی مخبر صادق علیہ الصلوٰۃ والسلام ہر چہ فرمودہ است مطابق نفس الامر است ہزل و ہذیان نیست خواب خرگوش تا چند خواہد بود آخر رسوائی است و بینوائی کیف رسوائی و بینوائی قال اللّٰہ سبحانہ وتعالیٰ افحسبتم انما خلقناکم عبثا وانکم الینا لا ترجعون ہر چند میداند کہ وقت شما تقاضائے استماع امثال این سخنان نمی کند معفو من جوالی است وتمتعات دنیوی میسر و حکومت و تسلط بر خلائق حاصل اما شفقت بر احوال شما باعث این گفتگو می گردد و ہنوز ہیچ نرفتہ است وقت توبہ و انابت است۔ خیر شرط است

المنتخبات ۳۷ — مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بملا مظفر صدوریانت در بیان آنکہ مجدد در قرض بسود مجموع مبلغ است نہ زیادتی فقط

۴۱-

مثلاً شخصی ده تنکه را قرض گرفت بد وازده تنکه درین صورت مجموع دوازده تنکه حرام است نه ده تنکه را زیادتی و مما یتعلق بذلک الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی ثم آنروز میفرمودید که ربا در قرض بسود همان فضل است و بس و محرم در قرض ده تنکه بد وازده تنکه همان ده تنکه زیادتی است چون بعض کتب فقهیه رجوع کرده شد ظاهر گشت که در شریعت هر عقد یکه در و فضل است نیز ربا است پس ناچار این عقد هم محرم باشد و هر چه بسبب محرم تحصیل نماید محرم خواهد بود پس آن ده تنکه نیز ربا باشد و محرم مقصود از فرستادن کتاب جامع الرموز[1] و روایات کتاب ابراهیم شاهی اظهار انیمعنی بود باقی ماند صورت احتیاج محمد و ما حرمت ربا بنص قطعی ثابت شده است که شامل محتاج و غیر محتاج است تخصیص محتاج از آنجا نمودن نسخ این حکم قطعی است و روایت قنیه رتبه آن ندارد که نسخ حکم قطعی کند و حالانکه مولانا جمال لاهوری که اعلم علماء لاهور اند میفرمودند که بسیاری از روایات قنیه اعتماد راشایان نیست و مخالف است بروایات کتب معتبره و لو سلم صحة هذه الروایة پس احتیاج را باضطرار و مخمصه می باید فرود آورد و تا مخصص آنحکم قطعی کریمه فمن اضطر في مخمصة باشد که مثل اوست در قوت که ستم راکشد هم رخش رستم و ایضاً اگر از محتاج عام تر گرفته شود پس باید که مورد دی از برائی حکم حرمت ربا پیدا نشود چه هر که زیادتی قبول میکند علتش احتیاجی از احتیاجهای خواهد بود بی احتیاج همچکس بضرر خود اقدام نخواهد نمود فلا یبقی لهذا الحکم المنزل من الحکیم الحمید بزید فائدة تعالی کتابه العزیز من امثال هذا لتوهم و لو سلم عموم الاحتیاج و لو علی سبیل فرض المحال گوئیم که احتیاج از جمله ضروریات است و الضرورة تقدر بقدرها پس طعام از ان مبلغ سود نخوردن و بمردم خوراندن داخل احتیاج نیست و ضرورتی بآن متعلق نه لهذا در ترکه میت احتیاج میت مستثنی است و آنرا مقصور بر کفن ساخته اند و طعامی بر جا نیست

(۱) کتاب جامع الرموز شرح نقایة است شارح آن محمد قهستانی مفتی بخارا توفی سنة ۹۶۲ هـ. [۱۵۵۵ م.]

(۲) مؤلف قنیة الفتاوی مختار زاهدی توفی سنة ۶۵۸ هـ. [۱۲۶۰ م.]

او پختن داخلِ احتیاج نداشته اند با آنکه او محتاج تر است بصدقه پس در صورتِ متنازع فیه بالاحظه
فرمایند که مستقرِ ضمان بسود محتاج اند یا نه و بر تقدیرِ احتیاج طعامیکه ایشان از برای جماعه ازان پل
مے پزند آن جماعه را آن طعام خوردن حلال است یا نه جماعه داری و سپاه گری را حیله احتیاج
ساختن و قرض بسود را باین علت گرفتن و آن را جائز و حلال دانستن از تدین دور است میباید
که شیوهٔ امرِ معروف و نهی منکر را مرعی داشته جماعه که باین بلا گرفتار باشند منع نمایند و بعد ازیں
صدقِ این حیله آگاه سازند چرا کسے را باید اختیار کرد که آخر بارتکابِ این قسم محظور مبتلا
باید شد و وجوهِ معیشت بسیار است منحصر در سپاه گری نیست چون شما از اهلِ صلاح و تقوی اید
روایتِ طبیب در اکل فرستاده شد نوشته بودند که درین زمان بے شبه پیدا نمی شود در ہندوستان
اما مهما امکن از شبه باید احتراز نمود زراعتِ بے طہارت که منافی طیب داشته اند در ہندوستان
اجتناب ازان ممکن نیست لا یکلف الله نفسا الا وسعها آیا ترک طعام بسود نمودن در کمال
آسانی است حلال را احلال دانستن و حرام را حرام دانستن در حلال و حرام قطعی است که انکار آن
بکفر میکشد در ظنیات نه چنین است پس امور مباحه اند نزد حنفی که شافعی آنرا مباح نمیداند
و بالعکس پس در ما نحن فیه اگر کسے در حلیتِ قرضِ بسود مرتجح مشکوک را که بظاہر مخالفِ
حکمِ نصِ قطعی است توقف ننماید نمیتوان اورا تضلیل نمود و تکلیف باعتقادِ حلیتِ او فرمود بلکه
صواب بجانبِ او راجح است بل متیقن و مخالفِ او در خطر است بعضی از یارانِ شما نقل کردند
که روزے مولانا عبد الفتاح در حضورِ شما گفت که اگر قرض بسود پیدا شود بہتر است چرا
کسے بسود بگیرد شما او را زجر کردید و گفتید که از حلال انکار میکنی مخدوما امثالِ این سخنان
در حلالِ قطعی گنجایش دارند و اگر حلال باشد شک نیست که ترکِ آن اولی است اهل ورع
بر خصت امر نے کنند و بعزیمت دلالت می نمایند مفتیانِ لاہور احتیاج را داخل ہادہ حکم

یعنی کریہ حرام الربوا

بسحلیت کردہ اند احتیاج را دامن فراخ است اگر بہن کنند ہیچ ربا نماند و حکم نص قطعی بحرمت
ربا عبث می افتد چنانکہ بالا گزشت امّا اینقدر ملاحظہ بایستے مینمودند کہ دیگران را طعام خوردن
چہ قسم احتیاج است مر مستقرض بسود را روایت قنیہ بعد التیاو الّتی مجوز استقراض بسود
است مر محتاج را نہ دیگران را اگر کسے گوید کہ محتاج این طعام را شاید بنیت کفارت یمین یا ظہار
یا صوم پختہ باشد و شک نیست کہ او بادای این کفارت محتاج است گوئیم اگر استطاعت
اطعام ندارد روزہ دارد نہ آنکہ قرض بہ سود گیرد و اگر اقسام احتیاج ازین قبیل دیگر ہم پیدا شود
باندک توجہ ببرکت تقوی مندفع خواہند شد و من یتق اللہ یجعل لہ مخرجا و یرزقہ من
حیث لا یحتسب زیادہ اطناب نرفت والسلام علیکم و علی من اتبع الہدی ۔

مکتوب صد و سیوم (۱۰۳)

علی ۹ اشارت باینکہ در بارہ قدس سرہ طلاق واقعست یعنی ہم کہ بر ہر ساز خدا بہ یاد کند برای او مخلصی و رزق و مدد از جائیکہ گمان ندارد ۱۲

۴۲ - بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ دریابان معنی عافیت و طلب کردن قاضی از برائے سرہند حق سبحانہ و تعالی باعافیت دارد آن عافیت خواستہ می آید کہ عزیزی ہمراہ دعا می کرد و تمنائے عافیت یک روزہ می نمود شخصے ازان عزیز سوال کرد این ہمہ گرانی اگر عافیت نیست گفت آن میخواہم کہ روزے از صباح تا شام مرتکب معصیتی از معاصی حق سبحانہ نباشم تمنیست کہ سرہند قاضی ندارد و در اجرائی بعضے احکام شرعیہ کار بعجز میرسد مثلاً برادر زادۂ یتیم داریم از پدر او پارۂ میراث ماندہ است وصی ندارد و در تصرف آن مال بے اذن شرعی مضطر است اگر قاضی باشد باذن او کاری کشاید علی ہذا القیاس

مکتوب (۱۰۷) صد و ہفتم

نیز بمحمد صادق کشمیری صدور یافتہ در اجوبہ و اسولہ چند کہ نوشتہ بود کہ از آنجا بوئی تعنت می آید و این مکتوب مشتمل است بر فوائد ضروریہ کہ در ایمان این طائفہ علیہ نافع اند حق سبحانہ و تعالیٰ بسعادت ایمان این طائفہ علیہ مستعد گرداناد کتابتے کہ ارسال داشتہ بود مشتمل بر اسولہ چند سید ہر چند سوالیکہ شائبہ تعنت و تعصب داشتہ باشد مستحق جواب نیست معذلک تنزل نمودہ در جواب اقدام می نماید اگر یکے را نفع نکند شاید کہ دیگری را نافع آید سوال اوّل آن بود سبب چیست کہ از اولیاء متقدمین کرامات و خوارق بسیار ظہور می گروند و از بزرگان این زمان کم ظاہر میشود اگر مقصود از این سوال نفی بزرگان این وقت است بواسطہ قلت ظہور خوارق از ایشان چنانکہ ظاہر از فحوائی عبارت است فَنَعُوْذُ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ مِنْ تَسْوِیْلَاتِ الشَّیْطَانِ ظہور خوارق نہ از ارکان ولایت است و نہ از شرائط آن بخلاف معجزہ مر نبی را عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام کہ از شرائط مقام نبوت است لیکن ظہور خوارق از اولیاء اللہ شائع و ذائع است کم است کہ تخلف کند آنا کثرت ظہور خوارق بر افضلیت دلالت ندارد و تفاضل آنجا باعتبار درجات قرب الٰہیت جل سلطانہ تواند بود کہ از ولی اقرب ظہور خوارق اقل باشد و از انبعد اکثر خوارقے کہ از بعضے اولیائی این امت بظہور آمدہ از اصحاب کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین عشر عشیر آن بظہور نیامدہ با آنکہ افضل اولیا بمرتبہ ادنائے صحابی نرسد نظر بر ظہور خوارق از کوتہ نظریست و دلیل است بر قصور استعداد و تقلیدی

ہ یعنی امور خارجہ موقوف علیہا ۱۲

جائے ہستند

شایان قبولِ فیوضِ نبوت و ولایت جماعہ اند کہ استعدادِ تقلیدی دارند یشان غالب باشد
بر قوتِ نظری ایشان صدیقِ اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بواسطہ قوتِ استعدادِ تقلیدی در
تصدیقِ نبی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اصلاً محتاج بہلم نگشت و ابوجہل لعین بواسطہ قصورِ
ہمین استعداد باوجودِ ظہورِ چندین آیاتِ باہرہ و معجزاتِ قاہرہ بدولتِ تصدیقِ نبوت مشرف نشد
و حضرت حق سبحانہ در شانِ این بے دولتان می فرماید وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَۃٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِہَا حَتّٰٓی
اِذَا جَآءُوْکَ یُجَادِلُوْنَکَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْٓا اِنْ ہٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ با آنکہ گوئیم کہ ظہورِ خوارق
از اکثرِ متقدمین در طولِ عمر زیادہ از پنج و شش خوارق نقل نکردہ اند جنید کہ سید این طائفہ
است معلوم نیست کہ از وی ذوہ خوارق نقل کردہ باشند و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از حالِ
کلیم خود علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام چنین خبر دادہ است حیث قال عزّ وجلّ
وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰی تِسْعَ اٰیَاتٍ بَیِّنٰتٍ و از مشایخ این وقت از کجا معلوم شد کہ امثالِ این
خوارق بظہور نمے آید بلکہ اولیاء العصر را چہ متقدم و چہ متاخر در ہر ساعت ظہورِ خوارق است
مدعی آنرا داند یا نداند مصرع خورشید نہ مجرم ار کسے بینا نیست سوالِ دوم آن بود
کہ در کشف و شہودِ طالبانِ صادق القاءِ شیطان را دخل باشد یا نہ اگر ہست وضوحِ کیفیتِ
کشفِ شیطانی چگونہ است و اگر نیست سبب آنکہ در امورِ ملہمہ بعضے غلطہا یافتہ میشود
چیست جوابش اینست واللہ سبحانہ اعلم بالصواب ہیچکس از القاءِ شیطانی محفوظ نیست
ہرگاہ کہ در انبیا متصور باشد بلکہ متحقق در اولیا بطریقِ اَولیٰ خواہد بود طالبِ صادق چہ باشد
غایت ما فی الباب انبیا را علیہم السلوات والتسلیمات برآن القاءاتِ شیطانیہ می سازند و باطل را
از حق جدا مینمایند کریمہ فَیَنْسَخُ اللّٰہُ مَا یُلْقِی الشَّیْطَانُ ثُمَّ یُحْکِمُ اللّٰہُ اٰیَاتِہٖ و آل است بدین معنی
و در اولیا این تنبیہ لازم نیست کہ او متابعِ نبی است ہر چہ مخالفِ نبی خواہد یافت رد خواہد

ناتمام

ناتمام

ناتمام

کرد و باطل خواهد دانست اما در صورتیکه شریعت نبی ازان ساکت است و باثبات و نفی آن
حکم نمیکند امتیاز حق از باطل بطریق قطعیت دشوار است چه الهام ظنی است لیکن درین عدم
امتیاز هیچ قصوری بولایت راه نمی یابد چه اتیان شریعت و متابعت نبی متکفل نجات دارین است
و امور سکوت عنها از دایرهٔ شریعت اند و مامکلف بامور زائده نیستیم باید دانست که غلط کشف منحصر
بالقاء شیطانی نیست بسا است که در متخیلهٔ احکام غیر صادقه صورتے پیدا کنند که شیطان را در آنجا
هیچ مدخلے نباشد ازین قبیل است که بعضی در منامات حضرت پیغمبر را علیه الصلوٰة والسلام
می بینند و بعضی احکام را اخذ مے کنند که فی الحقیقت خلاف آن احکام متحقق است درین صورت
القائے شیطانی متصور نیست که مختار علما عدم تمثل شیطان است بصورت خیر البشر علیه
وعلی اله الصلوٰة والسلام بهر صورتیکه باشد پس درین صورت نیست الا تصرف متخیله که
غیر واقع را واقع دانسته است سوال سیوم آن بود که چون تصرف کرامات و تاثیرات استدراج
در نمایش برابر است مبتدی چگونه شناسد که این ولی صاحب کرامات است و این مدعی صاحب
استدراج جوابش آنست والله سبحانه اعلم بالصواب که طالب مبتدی را درین تفرقه دلیل
واضح است و آن وجدان صحیح اوست که اگر دل خود را در صحبت او بحق سبحانه و تعالی جمع خواهد
یافت خواهد دانست که آن ولی صاحب کرامات است و اگر خلاف این معنی خواهد یافت معلوم
خواهد کرد که او مدعی صاحب استدراج است و اگر خفائی درینمعنی است عوام کالانعام را ست طالبان را
و خفائی عوام نزد خواص از حیز اعتبار ساقط است که منشائی آن مرض قلبی است و غشاوهٔ
بصری چیزهاے بسیار بر عوام مخفی مانده که دانستن آنها از دانستن این تفرقه ضروری تر است
و لنختم هذا المکتوب ببعض المعارف التی تنفعک فی ازالة مثل هذه الشکوک والشبهات
بدانکه معنی تخلق باخلاق الله که در ولایت ماخوذ است آنست که حاصل شود مرا ولیا را الله

راصفاتیکه مناسب باشند مر صفات واجبی را تعالی لیکن آن مناسبت در اسم بود و مشارکت
در عموم صفات نه در خواص معانی که آن محال است و مستلزم قلب حقائق در تحقیقات خواص
محمد پارسا قدس سره میفرماید در مقام بیان معنی تخلقوا باخلاق الله صفت دیگر ملاست
و معنی ملک متصرف بود بر همه چون رونده راه بر نفس خود متصرف شود و او را مقهور تواند داشت
و تصرف او در دلها انفاذ یابد بدین صفت موصوف شده باشد صفت دیگر سمیع است و معنی
سمیع شنواست چون رونده راه سخن حق را از هر کس که باشد بے گرانی قبول کند و اسرار
غیبی و حقائق بگوش جان فهم کند بدین صفت موصوف شده باشد صفت دیگر بصیر است
و معنی بصیر بینا است چون رونده راه را بصر بصیرت او بینا شده باشد و بنور فراست همه عیوب
خود بیند و کمال حال دیگران یعنی همه کس را به از خود بیند و نیز بصیری حق منظور نظر او شده باشد
تا هر چه کند بر موجب پسندیده حق کند بدین صفت موصوف شده باشد صفت دیگر محیی است
و معنی محیی زنده کننده بود چون رونده راه باحیائی سنت متروکه قیام نماید بدین صفت
موصوف شده باشد صفت دیگر ممیت است و معنی ممیت میراننده بود چون سالک بدعتهائے
که بجائے سنت گرفته اند وے منع آن بدعتها نماید بدین صفت موصوف شده باشد علی هذا
القیاس دعوام معنی تخلق را برنگ دیگر فهمیده اند نا چار در ورطه ضلالت فرو نشسته اند خیال
کرده اند که ولی را احیائے جسدی در کار است و اشیائی غیبی می باید که اکثر بروی منکشف شود
و امثال این هذیانها و ما یتبع الا الظن الفاسد ان بعض الظن اثم و ایضا خوارق
منحصر در احیا و اماتت نیست علوم و معارف الهامیه از اعظم آیات است و ارفع خوارق
لهذا معجزه قرآنی از سائر معجزات اقوی و ابقی آمد چشم بکشایند که این همه علوم و معارف که در
رنگ ابر نیسان میریزند از کجا است علوم باین همه کثرت بتمامها موافق علوم شرعیه اند

سرِ موے مخالفت را گنجایش نیست این خصوصیت علامتِ صحتِ علوم است حضرت خواجہ ماقدس سرہ نوشتہ بودند کہ علوم شما ہمہ صحیح است اما چہ فائدہ کہ سخن حضرت خواجہ بر شما حجت نیست ہر چند خود را ہیچ پیرِ نامید زیادہ چہ نوشتہ آید و این اسولہ شما اولا ہر چند گران نمود اما چون باعثِ چندین علوم و معارف گشتہ و این ہمہ سخن بتقریب آنہا در گفت آمدہ است نیک است بیت ہیچ زشتی نیست کو را خوبی ہمراہ نیست ۔ زنگیِ شب رنگ را دندان چو دُر و گوہر است ۔ عجب کار یست کہ در مکتوبِ سابق اخلاصِ بسیار ظاہر ساختہ بودید و سبب آن را ظہورِ دو واقعہ پی در پے نمودہ نوشتہ بودید کہ اثرِ آن را در افاقت نیز یافت بحدیکہ ندامت تمام از وضعِ سابق متحقق گشت و بہ توبہ و انابت آوردہ و بتجدید ایمان مشرف ساخت یک ماہ نگذشتہ بود کہ تغیرے درین وضعِ مفہوم گشت و بر جوعِ قہقری بوضعِ سابق انتقال حاصل آمد و در صددِ آن آمدید کہ آن دو واقعہ را وجہی پیدا شود کہ بالقاءِ شیطانی منجر گردد و یا بغلط کشفی گشتہ

مکتوب صد و بست و سوم (۱۲۳)

المنتخبات ۳۵

نیز بملاطاہر بدخشی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اداءِ نفل اگرچہ حج باشد اگر مستلزم باشد فوتِ فرضی را از فرائض داخلِ لایعنی است مکتوب شریف اخوی ارشدی لازال کاسمہ طاہرا عن دنس التعلقات سیدای برادر در خبر آمدہ است علامۃ اعراضہ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لایعنیہ اشتغال بہ نفلے از نوافل باعراضِ فرضی از فرائض داخلِ مالایعنی است پس تفتیشِ احوالِ خود نمودن لازم آمد تا معلوم گردد کہ اشتغالِ او بچہ چیز است بنفل است یا بفرض بواسطہ ادائے یک حج نفل مرتکب چندین محظورات باید شد نیک ملاحظہ نمایند العاقل تکفیہ الاشارۃ والسلام علیکم وعلی رفقاءکم ۔

صاحب عقل را اشارت کافی است ۱۲

مکتوب (۱۲۴) صد و بست و چہارم

۴۵ -

نیز بملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ استطاعت راہ شرط وجوب حج است ادائے حج باوجود بے استطاعتی نسبت بحصول مطلب داخل تضییع اوقات است مکتوب شریف اخوی خواجہ محمد طاہر بدخشی رسید لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ اَلْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ فتوری در اخلاص محبت فقرا راہ نیافتہ است باوجود تمادی ایام مہاجرت این علامت سعادت عظیمہ است محبت آثار چون شمار رخصت طلبیدید و بر فتن عزم مصمم کردید در وقت وداع این قدر مذکور ساختہ بود باحتمال کہ شاید ما ہم بشما درین سفر ملحق شویم ہرچند قصد کردہ شد استخارہا موافق نیامدند و تجویزے درین باب مفہوم نگشت بضرورت تقاعد ورزید صلاح فقیر از اول در رفتن شما نبود اما شوق شما را ملاحظہ نمودہ منع صریح نکرد استطاعت شرط راہ است بے استطاعت تضییع اوقات است امر اہم گذاشتہ بامر غیر ضروری پرداختن مناسب نیست و چند کتابت بشما این مضمون انوشتہ است رسیدہ باشد یا نہ سخن این است پیشتر مختار اند والسلام ÷

مکتوب (۱۲۵) صد و بست و پنجم

۴۶ -

بمیر صالح نیشاپوری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ عالم چہ صغیر و چہ کبیر مظاہر اسماء و صفات الٰہیہ اند تعالی شانہ و عالم را باصانع خویش ہیچ نسبتی نیست اِلَّا الْمَخْلُوْقِیَّۃُ وَالْمَظْہَرِیَّۃُ وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ہِیَ عالم چہ صغیر و چہ کبیر مظاہر اسماء و صفات الٰہیہ است تعالی شانہ و مرایائے شئون و کمالات ذاتیہ او عز سلطانہ گنجے بود مخفی و سرے بود مکنون خواست کہ از خلا بملا عرض دہد و از اجمال بتفصیل آرد عالم را بہر جی خلق فرمود کہ بذوات و صفات خویش دوال باشند بر ذات و صفات او سبحانہ

پس عالم را با صانع خویش هیچ نسبتے نیست الا آنکه مخلوقاتِ وی اند و وَاللّٰہُ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ
و شیونات او تعالیٰ حکم باتحاد و عینیت و نسبتِ احاطه و سریان و معیتِ ذاتیه آنجا از غلبهٔ حال
و سکرِ وقت است اکابرِ مستقیم الاحوال که از قدحِ صحوِ ایشان را شربی ارزانی داشته اند
عالم را با صانع هیچ نسبتے اثبات نمی کنند الا المخلوقیة و المظهریة و احاطه و سریان و معیت
علمی میدانند مطابقِ علماءِ اهلِ حق اند شکر اللّٰہ تعالیٰ سعیهم عجب است که جماعهٔ صوفیه
که اثباتِ بعضی نسبتِ ذاتیه مینمایند کالمحاطیة و المعیة مثلاً متعرّفند بانکه از ذات جمیعِ
نسب مسلوبست حتی که صفاتِ ذاتیه را نیز مسلب می نمایند فهل هذا الا تناقض
و در ذات مراتب اثبات نمودن از برائے دفع این تناقض تکلف است در رنگِ
تدقیقاتِ فلسفیه است ارباب کشفِ صحیح ذات را تعالیٰ جو بسیط حقیقی نمیدانند و ماورائے
او هر چه باشد داخلِ اسما میشمرند فرد فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست و در دنِ
دیده اگر نیم موست بسیار است ۞ مثالے از برائے تحقیق این مبحث بیان کنیم مثلاً عالمے
نحریرے ذو فنونے خواهد که کمالاتِ مکنونهٔ خود را در عرصهٔ ظهور آرد و ایجادِ حروف و اصوات نماید
تا در پردهٔ آن آن کمالات را جلوه دهد پس درین صورت این حروف و اصواتِ دوال را
با معانی مخزونه هیچ نسبتے نیست الا آنکه این حروف و اصوات مظاهرِ آن معانیِ مخفیه است
و مرایائے آن کمالاتِ مخزونه حروف و اصوات را عینِ آن معانی مخفیه گفتن معنی ندارد
و همچنین حکم باحاطه و معیت درین صورت غیر واقع است معانی بهمان صفاتِ مخزونه اند
هیچ تغیرے در ذات و صفاتِ آن معانی راه نیافته است لیکن چون درمیانِ معانی و
این حروف و اصواتِ دوال نحوی از مناسبتِ دالیه و مدلولیه متحقق است بعضی معانی
زائده از آن در تخیل می آید فی الحقیقت آن معانیِ مخزونه از آن معانیِ زائده منزّه و مبرّاست

مکتوب ۴۱ در اثبات علم ربانی

آنچه معتقد ماست درین مسئله اینست اثبات امر زائد ورای مظهریت و مرآتیت نمودن
از اتحاد و عینیت و احاطه و معیت از سکر است ذات او تعالی فی الحقیقت از نسب معرا است
و از مناسبت مبرا ما للتراب و رب الارباب با این قدر مناسبت ظاهریه و مظهریه وجدهٔ
وجود گویند یا نه گویند فی الواقع وجودات متعدده است لیکن بطریق اصالت و ظلیت و ظاهریت
و مظهریت نه آنکه یک موجود است و ماسوای او اوهام و خیالات این مذهب بعینه مذهب
سوفسطائیست

المکتوبات ۳۷ مکتوب صد و شصت و سیوم (۱۶۳)

بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدور یافته در بیان آنکه اسلام و کفر ضد یکدیگرند احتمال
جمع شدن این دو ضد محال است و عزت دادن یکے را مستلزم خواری دیگر است الی
آخره قال سلمه الله تعالی فی تذلیل الکفار و عدم الاختلاط معهم مع بیان مضار هذا
الاختلاط و در بیان آنکه دنیا و آخرت نیز ضد یکدیگر اند. الحمد لله الذی انعم علینا
و هدانا الی الاسلام و جعلنا من امة محمد علیه الصلوٰة والتحیة والسلام نقد سعادت
دارین وابسته باتباع سید کونین است و بس علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من
التسلیمات اکملها متابعة او علیه الصلوٰة والسلام باتیان احکام اسلامیه است و رفع
رسوم کفریه چه اسلام و کفر ضد یک دیگرند اثبات یکے موجب رفع دیگر است احتمال جمع شدن
این دو ضد محال است و عزت دادن یکے را مستلزم خواری دیگر است حق سبحانه و تعالی
حبیب خود را علیه الصلوٰة والتحیة میفرماید یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ
علیهم پس پیغمبر خود را که موصوف بخلق عظیم است بجهاد کفار و غلظت بر ایشان امر فرمود
معلوم شد که غلظت با ایشان داخل خلق عظیم است پس عزت اسلام در خواری کفر و اهل کفر
است کسیکه اهل کفر را عزیز داشت اهل اسلام را خوار ساخت عزیز داشتن عبادت از آن است

که البته ایشان را تعظیم کنند و بالا نشانند در مجالس خود جا دادن و با ایشان مصاحبت نمودن
و همزانی کردن با ایشان داخل اعزاز است در رنگ سگان ایشان را دور باید داشت
و اگر غرضی از اغراض دنیاوی با ایشان مربوط باشد و نه ایشان میسر نشود و شیوهٔ بی اعتباری
را مرعی داشته بقدر ضرورت با ایشان باید پرداخت و کمال اسلام آنست که از ان غرض
دنیاوی نیز باید گذشت و با ایشان نباید پرداخت حق سبحانه و تعالی در کلام مجید خود اهل کفر را دشمن خود
و دشمن پیغمبر خود فرموده است پس اختلاط و موانست با این دشمنان خدا و رسول او از اعظم
جنایات باشد اقل ضرر در مصاحبت و مخالطت این دشمنان آنست که قدرت اجرای احکام
شرعی در رفع رسوم کفری بر من میگردد و حیای موانست مانع آن می آید و این ضرر بسیار عظیم است
دوستی و الفت با دشمنان خدا منجر بدشمنی خدای عزوجل و دشمنی پیغمبر او علیه الصلوٰة والسلام
میشود شخصی گمان میکند که او از اهل اسلام است و تصدیق و ایمان بالله و رسوله دارد اما نمیداند
که این قسم اعمال شنیعه دولت اسلام او را پاک و صاف می برد نعوذ بالله من شرور انفسنا
و من سیئات اعمالنا خواجه پندار که مرد و اصل است حاصل خواجه بجز پندار نیست
کار این نابکاران استهزا و سخریت است با اسلام و اهل آن و منتظر نداگر قابو بیابند دمار از اهل
اسلام برآرند باهمه را بالقتل برسانند یا بکفر بازگردانند پس اهل اسلام را هیچ شرمی در کار است که
لایخافون من الایمان ونگ مسلمانی ضروریست همواره در مقام خواری اینها باید بود جزیه
از اهل کفر که در هندوستان برطرف شده است بواسطهٔ شومی مصاحبت اهل کفر است با
سلاطین این دیار و مقصود اصلی از جزیه گرفتن ازایشان خواری ایشان است و این خواری
بحد لیست که از ترس جزیه جامهٔ خوب نمیتوانند پوشید و به تجمل نمیتوانند بود و همیشه ترسان و لرزان
میباشند از اخذ اموال بادشاهان راچه میرسد که منع جزیه گرفتن کنند حق سبحانه و تعالی جزیه را

از برائے خواری ایشان وضع کردہ است مقصود و سوائے ایشان است و عزت و غلبہ
اہل اسلام ع جہود ہر کہ شود کشتہ سعود اسلام است ۔ علامت حصول دولت اسلام
بغض است با اہل کفر و عناد است با ایشان حق سبحانہ و تعالیٰ در کلام مجید خود ایشان را
نجس فرمودہ و در جائے رجس فرمودہ پس در نظر اہل اسلام میباید کہ اہل کفر نجس و پلید باشند
و چون چنین بینند و دانند لاجرم صحبت ایشان پرہیز نمایند و در محالست ایشان مستکرہ بوند
چیزہا از ایشان پرسیدن و بمقتضائے حکم انیہا عمل کردن از کمال اعزاز این و شمنان است
تمنے کہ کسے از ایشان طلبد و دعاء کہ بتوسط ایشان خواہد چہ خواہد بود حق سبحانہ و تعالیٰ در
کلام مجید خود میفرماید وما دعاء الکافرین الا فی ضلل دعاء این دشمنان باطل و بیحاصل
است اجابت را در آنجا چہ احتمال آنقدر فساد لازم می آید کہ اعزاز این سگان می افزاید ایشان
اگر دعا خواہند کرد بتان خود را وسیلہ خواہند آورد خیال باید کرد کہ کار تا بکجا میکشد و از مسلمانی بوئے
نمیماند عزیزے فرمودہ است تا یکی از شما دیوانہ نشود بمسلمانی نرسد دیوانگی عبارت او در گذشتن است
از نفع و ضرر خود بوسطۂ اعلائے کلمۂ اسلام با مسلمانی ہر چہ شود گو شود و اگر نشود گو نشود و چون
مسلمانی ہست رضائی خدای عزوجل است و رضائی پیغمبر حبیب او علیہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ دولتے عظیم تر از رضائے مولا نیست رضینا باللہ سبحانہ ربا و بالاسلام دینا
و بمحمد علیہ الصلوٰۃ والسلام نبیا و رسولا مصرع ہم بریم بدایم یارب بحرمۃ سید
المرسلین علیہ و علی الہ من الصلوٰت افضلہا و من التسلیمات اکملہا والسلام
اولا و آخرا عجالۃ الوقت آنچہ ضروری و لابدی دانست بطریق اجمال نوشتہ فرستاد و بعد ازین
اگر توفیق رفیق گشت مفصل تر ازین نوشتہ ارسال خواہد گشت ہمچنانکہ اسلام ضد کفر است آخرت
نیز ضد دنیا است دنیا و آخرت جمع نشوند ترک دنیا بر دو نوع است نوعیست کہ از مباحات آن

تمام شد

همه ترک کرده شود مگر بقدر ضرورت این قسم اعلائی ترکِ دنیاست و نوعی دیگر آنست که از محرمات و شبهات آن اجتناب کرده شود و بامور مباحه آن تمتع نموده آید این قسم نیز خصوصاً درین اوان بسیار عزیز الوجود است آسمان نسبت بعرش آمد فرود، ورنه بس عالیست پیش خاک تودہ پس ناچار از استعمال ذہب و فضہ و لبس حریر و امثال آنها که شریعت مصطفویه علی مصدرها الصلوٰة والسلام والتحیة آنرا محرم ساخته است اجتناب باید نمود و آنی ذہب و فضہ را اگر برای تجمل کنند فی الجمله گنجائش دارد و اما استعمال انیها حرام است از آب و طعام خوردن دریها و خوشبوی انداختن و سرمه ساختن و جز آن القصه حق سبحانه و تعالیٰ دائره امور مباحه البسیار وسیع ساخته است تنعمات و تمتعات بانیها و عیش و لذت زیاده ازان است که در امور محرمه است و در مباحات شمای حق است سبحانه و در محرمات عدم رضائے او تعالیٰ عقل سلیم هرگز تجویز نمیکند که کسے برائی لذتے که بقائے هم ندارد و عدم رضائے مولائے خود اختیار کند و حال آنکه در عوض آن لذت محرمه لذت مباحه هم تجویز فرموده است رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة علی متابعة صاحب الشریعة علیه وعلی آله الصلوٰة والتحیة و در معامله حل و حرمت همواره بعلمائے دین دار رجوع باید نمود و ازینها استفسار باید کرد و بمقتضائے فتوائے ایشان عمل باید نمود که راه نجات شریعت است و بعد شریعت هرچه هست باطل است و بے اعتبار فماذا بعد الحق الا الضلال والسلام

المنتخبات ۳۸ — مکتوب صد و شصت و چهارم (۱۶۴)

بحافظ بهاؤالدین سرهندی صدور یافته در بیان آنکه فیض حق سبحانه و تعالیٰ علی الدوام بر خواص عوام وارد است تفاوت قبول و عدم قبول آن ازین طرف باشی است حق سبحانه و تعالیٰ برجاده شریعت استقامت بخشد بمنه وکرمه فیض حق سبحانه و تعالیٰ علی الدوام بر خواص

تسلیمات مرتضیٰ حق را سبحانہ ۱۲

وعوام وکرام ولئام چہ از قسم اموال واولاد وچہ از جنس ہدایت وارشاد بے تفرقہ وارد است تفاوت ازین طرف ناشی است در قبول بعضی فیوض وعدم قبول بعضی دیگر وما ظلمہم اللہ ولکن کانوا انفسہم یظلمون آفتاب تابستان برگانہ وجامہ یکسان میتابد بر روئے گاز سیاہ میگردد وجامہ او سفید این عدم قبول بواسطہ اعراض است از جناب قدس خداوند جل سلطانہ معرض را او بالازم است وحرمان از نعمت واجب آنجا کسے نگوید کہ بسیارے از معرضان باشند کہ بہ تنعمات عاجلہ ممتاز اند واعراض سبب حرمان ایشان نگشتہ است باید دانست کہ آن بقسمت است کہ بصورت نعمت ظاہر گردانیدہ اند بطریق استدراج از برائے خرابی او تا در اعراض وضلالت منہمک گردد [1] وقال اللہ سبحانہ وتعالیٰ ایحسبون انما نمدہم بہ من مال وبنین نسارع لہم فی الخیرات بل لا یشعرون پس دنیا وتنعمات او با وجود اعراض عین خرابی است الحذر الحذر والسلام

مکتوب (۱۶۵) وشصت وپنجم

بسیادت ونقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در ترغیب بر متابعت صاحب شریعت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات وعداوت وبغض وغلظت بامخالفان شریعت او علیہ الصلوٰۃ والسلام شرفکم اللہ سبحانہ بتشریف المیراث المعنوی من النبی الامی القرشی الہاشمی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا کما شرفکم بتشریف المیراث الصوری ویرحم اللہ عبدا قال امینا میراث صوری آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات بعالم خلق تعلق دارد ومیراث معنوی بعالم امر کہ آنجا ہمہ ایمان ومعرفت است ورشد وہدایت شکر نعمت عظمے میراث صوری آنست کہ میراث معنوی

(۱) هر که از پی دنیا میرود او تعالی اورا نعمتهای دنیوی میدهد و هر که برای آخرت جهد میکند اورا بنعمتهای أخروی میرساند

متحلی گردند والتحلی بالمیراث المعنوی لا یتیسر الا بکمال الاتباع المصطفوی علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فعلیکم باتباعہ واطاعتہ فی اوامرہ ونواھیہ وبکمال متابعت فرع کمال محبت بآنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام مصرع ان المحب لمن ھواہ مطیع وعلامت کمال محبت کمال بغض است باعداء او صلی اللہ علیہ وسلم واظہار عداوت بامخالفان شریعت او علیہ الصلوٰۃ والسلام ودر محبت مداہنت گنجائش ندارد ومحب دیوانہ محبوب است اما ب مخالفت مدارد وبامخالفان محبوب بہیچ وجہ آشتی نمی نماید ودو محبت متبائنہ جمع نشوند جمع متدینین بامحال گفتہ اند محبت یکے مستلزم عداوت دیگریست نیک تامل باید فرمود کہ ہنوز کار از دست نرفتہ است تدارک ما مضے میتوان نمود فردا کہ کار از دست برود غیر از ندامت حاصلی نخواہد بود

بوقت صبح شود ہمچو روز معلومت ۔۔۔ کہ با کہ باختہ عشق در شب دیجور

متاع دنیا غرور است ومعاملہ اخروی ابدی بر آن مترتب زندگانی چند روزہ را اگر بمتابعت سید اولین وآخرین علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات بسر برود شود امید نجات ابدی است والا ہیچ در ہیچ است ہر کہ باشد وہر عمل خیر کہ بکند محمد عربی کآبروی ہر دو سرا است ۔ کسیکہ خاک درش نیست خاک بر سر او ۔ حصول دولت عظمیٰ متابعت موقوف بر ترک کلی دنیا وی نیست تا دشوار نماید بلکہ اگر زکوٰۃ مفروضہ مثلاً موٰدی شود حکم ترک کل وارد وعدم وصول مضرت چہ مال مزکی از ضرر بر آمدہ است پس معالجہ دفع ضرر از مال دنیا وی باخراج زکوٰۃ است از آن اگرچہ ترک کلی اولیٰ وافضل است اما ادائے زکوٰۃ ہم کار آن میکند آسمان نسبت بعرش آمد فرود ۔ ورنہ بس عالی است پیش خاک نود ۔ پس لازم است کہ ہمگی ہمت در اتیان احکام شرعیہ باید صرف نمود واہل شریعت را از علما وصلحا تعظیم وتوقیر باید داشت ودر ترویج شریعت باید کوشید واہل ہوا وبدعت را ذلیل وخوار باید داشت من وقر صاحب

اللہ تعالیٰ

بِدْعَةٍ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ وَ بِاکفار کہ دشمنانِ خدائی عزوجل مذو دشمنانِ رسولِ وے
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ دشمن باید بود و در ذلّ و خواریِ ایشان سعی باید نمود
و ہیچ وجہ عزت نباید داد و این بیدولتان را در مجلسِ خود راہ نباید داد و اُنس نباید نمود و راہِ
شدّت و غلظت را با ایشان پیش باید کرد و مہما امکن در ہیچ امرے با ایشان رجوع نباید نمود۔
و اگر فرضاً ضرورتے افتد در رنگِ قضائے حاجتِ انسانی بگزد و اضطرار قضاءِ حاجت
از ایشان باید نمود و آہیکہ بجنابِ قدسِ جدِ بزرگوارِ شما عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
میرساند امنیت اگر باین راہ رفتہ نشود وصول بآن جناب قدس دشوار است فَهِمْتَ هَيْهَاتَ

۵۰ — مکتوب (۱۸۵) صد و ہشتاد و پنجم

بمنصورِ عرب صدور یافتہ در سفارشِ شخصے حضرتِ حق سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بر جادۂ شریعتِ
مصطفویہ علی صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ استقامت ارزانی داشتہ بہمگی ہمت متوجہ
جنابِ قدسِ خود گرداناد آنچہ بر ما و شما لازم است سلامتیِ قلب است از گرفتاریِ ماسوایِ حق
سُبْحَانَهُ و این سلامتی بر تقدیری میسّر گردد کہ غیرِ او سُبْحَانَهُ بر دلِ خطورے نماند اگر فرضاً ہزار
سال حیات و فاکند غیر بر دل نگذرد بواسطۂ نسیانی کہ دل را از ماسوائے او تعالیٰ حاصل شدہ است
ع کارِ ما نیست و غیر این ہمہ ہیچ ۔ بقیۃ المرام آنکہ مولانا فاضل سرہندی کہ بخدمتِ علیہ قیام
دارد و پدرِ او در سرہند است آرزوئے آن دارد کہ در پیریِ و ضعفِ خود بملاقاتِ پسرِ خود مبتہج
و مسرور گردد و بناءً علیٰ ذٰلِكَ فقیر را بتصدیعِ این معنی متوسّل ساخت وَلَا حَرَجَ عِنْدَنَا بَلْ كُلُّ خَيْرٍ عِنْدَ اللّٰهِ
وَالسَّلَامُ

۵۱ — مکتوب (۱۸۶) صد و ہشتاد و ششم

بخواجہ عبد الرحمٰن مفتی کابلی صدور یافتہ در تحریض بر متابعتِ سُنّت و اجتنابِ از بدعت و بیانِ

انکہ ہر بدعت ضلالت است ؛ از حضرت حق سبحانہ وتعالی بتضرع وزاری وانتجا وافتقار
وذل وانکسار درہمہ وجہ استدعا مینماید کہ ہر چہ در دین محدث شدہ است ومبتدع گشتہ کہ در زمان خیر البشر
وخلفاء راشدین او نبودہ علیہ علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات اگر چہ آن چیز در روشنی مثل فلق صبح بود
این ضعیف را با جمعے کہ باو مستند اند گرفتار عمل آن محدث نگردانادو مفتون حسن آن مبتدع
بحکم وبحرمت سید المختار وآلہ الابرار علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام گفتہ اند کہ بدعت بر
دو نوع است حسنہ وسیئہ حسنہ آن عمل نیک را گویند کہ بعد از زمان آنسرور وخلفاء راشدین
علیہ وعلیہم من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا پیدا شدہ باشد ورفع سنت ننماید وسیئہ
آنکہ رافع سنت باشد این فقیر در ہیچ بدعتے از ین بدعتہا حسن ونورانیت مشاہدہ نمیکند وجز ظلمت
وکدورت احساس نمی نماید اگر فرضا عمل مبتدع را امروز بواسطہ ضعف بصارت بطراوت ونضارت
ببینند فردا کہ حدید البصر گردند دانند کہ جز خسارت وندامت نتیجہ نداشت بیت بوقت صبح شود
ہمچو روز معلومت ، کہ با کہ باختہ عشق وشب دیجور ؛ سید البشر میفرماید علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والتسلیم من احدث فی امرنا ھذا ما لیس منہ وھو رد ہر چیزیکہ مردود باشد حسن از کجا پیدا
کند نقال علیہ الصلوٰۃ والسلام اما بعد فان خیر الحدیث کتاب اللہ وخیر
الھدی ھدی محمد وشر الامور محدثاتہا وکل بدعۃ ضلالۃ وقال علیہ الصلوٰۃ و
السلام اوصیکم بتقوی اللہ والسمع والطاعۃ وان کان عبدا حبشیا فانہ من یعش
منکم بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنۃ الخلفاء الراشدین المہدیین

تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ہرگاہ ہر محدث بدعت باشد و ہر بدعت ضلالت پس معنی حسن در بدعت چہ بود و ایضاً آنچہ از احادیث مفہوم میگردد آنست کہ ہر بدعت رافع سنت است تخصیص بہ بعض ندارد پس ہر بدعت سیئہ بود قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَا أَحْدَثَ قَوْمٌ بِدْعَةً إِلَّا رُفِعَ مِثْلُهَا مِنَ السُّنَّةِ فَتَمَسُّكٌ بِسُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ إِحْدَاثِ بِدْعَةٍ وَعَنْ حَسَّانَ قَالَ مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةً فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللّٰهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ باید دانست کہ بعضے از بدعتہا کہ علماء و مشایخ آنرا حسنہ دانستہ اند چون نیک ملاحظہ نمودہ می آید معلوم میشود کہ رافع سنت اند مثلاً در تکفین میت عمامہ را بدعت حسنہ گفتہ اند با آنکہ ہمین بدعت رافع سنت است چہ زیادتی بر عدد مسنون کہ سہ ثوب باشد نسخ است و نسخ عین رفع و ہمچنین مشایخ ارسال فرش را بجانب دست چپ مستحسن داشتہ اند و سنت در فرش ارسال آن بین الکتفین است پر ظاہر است کہ این بدعت رافع سنت است و ہمچنین است آنچہ علماء در نیت نماز مستحسن داشتہ اند کہ باوجود ارادہ قلب بزبان نیز باید گفت و حال آنکہ از ان سرور علیہ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ثابت نشدہ است نہ بروایت صحیح و نہ بروایت ضعیف و نہ از اصحاب کرام و تابعین عظام کہ بزبان نیت کردہ باشند بلکہ چون اقامت می گفتند تکبیر تحریمہ میگفتند پس نیت بزبان بدعت باشد و این بدعت را حسنہ گفتہ اند و این فقیر میداند کہ این بدعت چہ جائے رفع سنت کہ رفع فرض مینماید چہ در تجویز آن اکثر مردم بزبان اکتفا مینمایند و از غفلت قلبی باک ندارند پس درین ضمن فرضی از فرائض نماز کہ نیت قلبی باشد متروک میگردد و بفساد نماز میرساند عَلٰى هٰذَا الْقِيَاسِ سَائِرُ الْمُبْتَدَعَاتِ وَالْمُحْدَثَاتِ فَإِنَّهَا زِيَادَاتٌ عَلَى السُّنَّةِ وَلَوْ بِوَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ وَالزِّيَادَةُ نَسْخٌ وَالنَّسْخُ رَفْعٌ فَعَلَيْكُمْ بِالْاِقْتِصَارِ عَلَى مُتَابَعَةِ سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ وَسَلَّمَ وَالْاِكْتِفَاءِ عَلَى اقْتِدَاءِ أَصْحَابِهِ الْكِرَامِ

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحبہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا۔

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بنت ۵۷ —

بیکے از فرزندان میر محمد نعمان بدخشی صد و دریافتہ در تحریض بر دوام ذکر الٰہی جل سلطانہ و در ترغیب
باختیار نمودن طریقہ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارہم بیان طرز ذکر و ما یناسب ذلک

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین
وآلہ الطاہرین اجمعین اما واگاہ باش کہ سعادت تو بلکہ سعادت جمیع بنی آدم و فلاح
و رستگاری ہمہ در ذکر مولای خود است جل سلطانہ تا ممکن باشد جمیع اوقات را مستغرق ذکر
الٰہی جل شانہ باید ساخت و یک لحظہ تجویز غفلت نباید کرد للہ سبحانہ الحمد و المنۃ کہ دوام ذکر در
طریقہ حضرات خواجگان قدس اللہ تعالی اسرارہم و ابتدا میسر گردد و بطریق اندراج النہایۃ فی البدایۃ
حاصل میشود پس اختیار این طریقہ علیہ مر طالب را اولی و انسب باشد بلکہ واجب و لازم پس بر تو باد
کہ قبلہ توجہ را از ہمہ سو گردانیدہ بکلیت بجناب عالی اکابر این طریقہ علیہ اقبال نمائی و ہمتی از
باطن شریف ایشان خواہی در ابتدا از ذکر گفتن چارہ نبود باید کہ متوجہ قلب صنوبری گردی کہ
آن مضغہ ایست کہ مر قلب حقیقی را و اسم مبارک اللہ را بران قلب بگزرانی و درین وقت بقصد ہیچ
عضوے را حرکت ندہی و بکلیت متوجہ قلب نشینی و در متخیلہ صورت قلب را جاندہی و بان ملتفت
نباشی چہ مقصود توجہ بقلب است نہ تصویر صورت آن و معنی لفظ مبارک اللہ را ہیچ گونہ
ملاحظہ نمائی و ہیچ صفت را بان منضم نسازی و بحاضر و ناظر نیز ملحوظ نکنی تا از وی روی حضرت ذات
تعالی و تقدس بخصیص صفات فرود نیائی و از انجا بشہود وحدت در کثرت نیفتی و از گرفتاری ہیچون
بشہود چون آرام نہ گیری چہ ہر چہ در مرآت چون ظاہر شود ہیچون نبود و ہر چہ در کثرت نمودار گردد
واحد حقیقی نباشد ہیچون را ورائے دائرہ چون باید جست بسیط حقیقی را بیرون محاوطہ کثرت باید

تمام

طلبید اگر در وقتِ ذکر گفتنِ صورتِ پیرِ بے تکلف ظاہر شود آنرا نیز بقلب باید برد و در قلب نگاہ داشتہ ذکر باید گفت میدانی کہ پیر کیست پیر آنکس است کہ از طرقِ وصول بجنابِ قدس خداوندی جلشانہ استفادہ نمائی و مدد ہا و اعانت ہا درین طریق یابی مجرد کلاہ و دانی و شجرہ کہ عرف شدہ است از حقیقتِ پیری و مریدی خارج است و داخلِ رسوم و عادات مگر آنکہ جامہ تبرک از شیخِ کامل و مکمل بدست آری و باعتقاد و اخلاص باد زندگانی نمائی احتمالِ ثمرات و نتائج در ینصورت نیز قوی است و بدانی کہ منامات و واقعات شایانِ اعتماد و اعتبار نیست اگر کسے خود را در خواب یا در واقعہ بادشاہ دید یا قطب وقت یافت فی الحقیقت نہ چنین است بیرونِ خواب و واقعہ اگر بادشاہ شود یا قطب گردد مسلّم است پس از احوال و مواجید ہر چہ در بیداری و افاقت ظاہر شود گنجائشِ اعتماد دارد و الّا فلا و بدانی کہ نفعِ ذکر و ترتّبِ آثار بران مربوط باتیانِ شریعت است پس در ادائے فرائض و سنن و اجتناب از محرم و مشتبہ نیک احتیاط باید کرد و در قلیل و کثیر بعلماء رجوع باید نمود و بمقتضائے فتوائے ایشان زندگانی باید نمود والسلام

مکتوب صد و نود و یکم (۱۹۱) المنتخبات ۴۰

۵۳- بنخان خانان صدور یافتہ در ترغیب بر متابعتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام و در بیانِ آنکہ در تکلیفاتِ شرعیہ مراعاتِ یسر تمام نمودہ اند و تخفیف تام فرمودہ الحمد للہ الذی ہدانا لہذا و ما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق سعادتِ ابدی و نجاتِ سرمدی مربوط بمتابعتِ انبیاست صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ سبحانہ علی جمیعہم عمموا و علی افضلہم خصوصا اگر فرضا ہزار سال عبادت کردہ شود و ریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ بجا آوردہ اگر بنورِ متابعتِ این بزرگواران منوّر نگردد بہیچ نمیخرند و بجوابِ نیم درمے

یا سیم سکوک یا بتر یا زیور یا ظروف طلا و نقره باشد یا مال تجارت که بنیت تجارت خریده شود ۱۲ ۵ چهار یا یکسان چیزیکه اکثر سال بر آن گذرد محو الکفایت کنه ۱۲

که سراسر غفلت و تعطیل است که بامر این برگزیدگان واقع شود و برابر نمی اندازند و مثل سراب بقیعة می شمرند کمال عنایت خداوندی جل سلطانه آن است که در جمیع تکلیفات شرعیه و مامورات دینیه نهایت یسر و غایت سهولت را مراعات فرموده است مثلاً در هشت پهر شبانروزی بهفده رکعت نماز تکلیف فرموده که وقت ادای آن مجموع بیک ساعت نمیکشد معذلک در قراءة آن بهر چه میسر شود کفایت نموده و اگر قیام متعذر شود بقعود تجویز فرموده و در وقت تعذر قعود باضطجاع اشارت فرموده و چون رکوع و سجود متعسر شود بایما و اشارت دلالت نموده و در طهارت اگر قدرت بر استعمال آب متحقق نشود تیمم را خلیفه آن ساخته و در زکوة از چهل یک حصه را بفقرا و مساکین تعیین فرموده و از انیز مقید باموال نامیه و انعام سائمه داشته و در تمام عمر یکبار حج را فرض ساخته معذلک مشروط بزاد و راحله و امن طریق گردانیده و دائره مباح را وسیع ساخته چهار زن بنکاح و از سراری هر قدر که بخواهد مباح فرموده و طلاق را وسیله تبدیل نساء گردانیده و از اطعمه و اشربه و ادمه اکثر را مباح ساخته و اندک را محرم و آنهم بواسطه مصالح عباد و اگر چه یک شراب بیمزه پر ضرر را حرام گردانیده اما چندین اشربه خوشخور پر نفع را در عوض آن مباح ساخته عرق قرنفل و عرق دارچینی بآن خوشخوری و خوشبوی چندان منافع و فوائد دارد که چه نویسد چیز تلخ و بدمزه تبدیل بذخوئے هوش برے پرخطرے را بآن عرق خوشبوے خوشخورے چه مناسبت شتان ما بینهما مع ذلک فرقے که از راه جل و حرمت میخیزد وجود است و تمیزے که از هر گذر رضائے پروردگار جل سلطانه و عدم رضاے او تعالی پیدا میشود علاحده و بعضے از لباسهای ابریشم را که محرم فرموده چه باک که چندین انواع جامهای مرتب و قماشهای مزین در عوض آن حلال گردانیده است و لباسهای پشمین که مطلقاً مباح ساخته است بمراتب از لباسهای ابریشم بهتر است معذلک لباس ابریشم بر زنان مباح فرموده که منافع آن نیز عائد بمردان است همچنین است

حق علماء در گرے باعث غیظ و غضب آن تعالے و تقدس ۱۲ ۵ که مقصود اصلی از زیب و زینت زنان تشبع و انتفاع مردان است یا آنها ۱۲

بضم اول وکسر لام وفتح یا بجیم یعنی پور را جمع جلیبہ کہ بالکسر باشد وبحیل کہ بضم جا وفتح لام با شین جمع حل بالفتح زیور کردن وزیور را منتقب

حال وہیب وفضہ کہ حلی زنان از برائے تمتع مردان است اگر بے اضافہ باین یسیر وباین سہولت متعسر ومتعذر دانند مرض قلبی مبتلا است وبعلت باطنی گرفتار بسیارے از کارہا ست کہ استحار فعل آن تیسیر تمام دارند وبر ضعفا متعسر است بعسر تمام مرض قلبی عبارت از عدم یقین قلب است باحکام منزلہ السماوی تصدیقی کہ دارند صورت تصدیق است نہ حقیقت تصدیق علامت حصول حقیقت تصدیق ثبوت یسر است در اتیان احکام شرعیہ وبدونہا خطر الفقاد

وقال اللہ تبارک وتعالی کبر علی المشرکین ما تدعوہم الیہ اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

(۱۹۲)

مکتوب صد و نود و دوم

در جواب استفسار کہ نمودہ بودند

بشیخ بدیع الدین سہارنپوری صدور یافتہ

آخوی اعزی ارشدی شیخ بدیع الدین استفسار نمودہ بودند کہ در عرضداشت یازدہم کہ بحضرت خواجہ قدس سرہ نوشتہ واقع شدہ است کہ بمقامی رنگین گشت کہ بلند تر از مقام حضرت صدیق اکبر است رضی اللہ تعالی عنہ او معنی این کلام چہ باشد بدان ارشدک اللہ تعالی لا نسلم کہ این عبارت مستلزم تفضیل است با آنکہ لفظ ہم نیز در واقع شدہ است ولو سلم گوئیم کہ این سخن وسخنان دیگر کہ در عرضداشت واقع شدہ است از جملہ واقعات است کہ بہ پیر خود نوشتہ ومقرر این طائفہ است کہ ہر چہ از وقائع رومید ہد صحیح باشد یا سقیم بے تحاشی بہ پیر خود اظہار مینمایند چہ در غیر صحیح نیز احتمال تاویل وتعبیر است پس از اظہار آن چارہ نبود ودر ما نحن فیہ بملاحظہ این معنی ہیچ محظور لازم نمی آید وحل دیگر آنکہ تجویز نمودہ اند کہ اگر در جزئی از جزئیات غیر نبی را بر نبی فضل متحقق شود

سہ یعنی چون تحقق این علامت تحقق تصدیق در حق او یقین قلبی باحکام شرعیہ غیر ممکن است بلکہ مجال خوف الفقاد کہ عبارت از دست از ایمان وکشیدن است بر شارع درجت خارا یعنی رنج محنت بر داشتن ۱۲

۵۴

سہ با آنکہ تاویل وتعبیر عبارت است از بیان مراد وقائل وصف کلام از ظاہر آن ۱۲ سہ فان الوقائع لا تعرض علی الشیخ لیحکم بہا بل العرض علی الشیخ لا یکون مبنیۃ علی الظاہر ۱۲

راہبر در ارشاد طریق ۱۲

باب کمی نیست بلکه واقع است چنانکه در مادهٔ شهداء زیادتیها واقع شده است که در انبیا نیست علیهم الصلوات والتسلیمات با آنکه فضل کلی مر نبی راست علیه وعلی آله الصلوات والتحیات برین تقدیر اگر سیر غیر نبی در کمالات آن جزئی واقع شود و خود را در ان مقام بلند تر یابد هم مجوز باشد هرچند حصول آن مقام او را بواسطهٔ متابعت نبی است و نبی را نیز از ان مقام بحکم حدیث من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها نصیب تام است پس هر گاه فضل جزئی غیر نبی را بر نبی مجوز گشت بر غیر نبی بطریق اولی مجوز خواهد بود فلا اشکال والصلوة والسلام *

المکتوب الصد و التاسع و التسعون (١٩٣)

المفتخبات ٤١

بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافته و ترغیب بر تصحیح عقائد بر وفق آراء اهل سنت و جماعت و تحریض بر تعلم احکام فقهیه از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مندوب و در بیان غربت اسلام و اغراء بر ترویج و تائید آن بسم الله الرحمن الرحیم الله تعالی ناصرکم و معینکم علی کل ما یعینکم و یشینکم تحریر ضروریات بر ارباب تکلیف تصحیح عقائد است بر وفق آراء علماء اهل سنت و جماعت شکر الله سعیهم که بجانب اخروی وابسته باشیاع آراء اصواب نمائی این بزرگواران است و فرقه ناجیه ایشان و اتباع ایشان اند و ایشانند که بر طریق آن سرور و اصحاب آن سرور اند صلوات الله و تسلیماته علیه و علیهم اجمعین و از علومیکه از کتاب و سنت مستفاد اند همان معتبر اند که این بزرگواران از کتاب و سنت اخذ کرده اند و فهمیده زیرا که هر مبتدع و ضال عقائد فاسدهٔ خود را بزعم فاسد خود از کتاب و سنت اخذ میکند پس هر معنی از معانی مفهومه ازینها معتبر نباشد و از برای تصحیح این عقائد حقه رساله امام اجل تورپشتی بسیار مناسب است و قریب بفهم مذکور مجلس شریف بوده باشد آثار رساله مذکوره چونکه مشتمل بر استدلال است و طول و بسط

(١) مکتبة الحقیقة این رساله را در سنه ١٤١٠ هـ. چاپ کرده است

بسیار دارد اگر رسالہ کہ متضمن بسائل صرف بودہ باشد اولیٰ و انسب خواہد بود درین اثنا بخاطر حقیر
نیز خطور کردہ کہ در بیان رسالہ منوط بسد کہ متضمن عقائد اہل سنت و جماعت باشد و سہل المأخذ
اگر میسر شد نوشتہ متعاقب بخدمت خواہد فرستاد و بعد از تصحیح این عقائد علم حلال و حرام و فرض
و واجب و سنت و مندوب و مکروہ کہ علم فقہ مستقل است و عمل بمقتضائے این علم نیز ضروریست
بعضے از طلبہ فرمایند کہ از کتاب فقہ کہ بعبارت فارسی بودہ باشد در مجلس میخواندہ باشند مثل
مجموعہ غنی و عمدۃ الاسلام [1] و اگر عیاذاً باللہ سبحانہ در مسئلہ از مسائل اعتقادیہ ضروریہ خلل رفت از
دولت نجات اخروی محروم است و اگر در علیات مسائلہ رد و تحیل کہ بے توبہ ہم در گذرانند و اگر مواخذہ
ہم کنند آخر کار نجات است پس عمدہ کار تصحیح عقائد است از حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالیٰ [2]
سرہ منقول است کہ میفرمودند کہ اگر تمام احوال و مواجید را بباد بدہند و حقیقت ما را بعقائد اہل سنت
و جماعت متحلی نسازند ہیچ نمیدانیم و اگر تمام خرابہا را برباد جمع کنند و حقیقت ما را بعقائد
اہل سنت و جماعت بنوازند ہیچ باکے نداریم ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی طریقتہم المرضیۃ
بحرمۃ سید البشر علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا
در وقتے از جانب لاہور آمدہ بود گفت کہ شیخ جیو در مسجد جامع نحاس کہنہ از برائے نماز جمعہ حاضر
شدہ بودند و میان رفیع الدین بعد از اظہار اتفاق ایشان گفتند کہ نواب شیخ جیو در حویلی خود مسجد
جامع بنا کردہ اند الحمد للہ سبحانہ علی ذلک حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ مزید توفیق ارزانی فرماید
این قسم اخبار کہ مخلصان می شنوند غایۃ الغایت مسرور و مبتہج میگردند سیادت پناہا مکرر امروز اسلام
بسیار غریب است بحیثیتے کہ امروز در تقویت آن صرف میکنند بکروڑہا میخرند تا کدام شاہباز را
باین دولت عظمیٰ مشرف سازند ترویج دین و تقویت ملت در ہمہ وقت از ہر کس کہ بوقوع می آید زیبا است
و غنا اما درین وقت کہ غربت اسلام است از امثال شما جوان مردان اہلبیت زیبا تر و غناتر است

(۱) در کشف الظنون و مقدمۂ عماد الاسلام نوشتہ است کہ مؤلف عمدۃ الاسلام مولانا عبد العزیز ہندی است کتاب مذکور از طرف مکتبۂ حقیقت چاپ کردہ شدہ است

(۲) عبید اللہ احرار توفی سنۃ ۸۹۵ ھـ. [۱۴۹۰ م.] فی سمرقند

که این دولت خانه زاد خاندان بزرگ شماست از شما ذاتی است و از دیگران عرضی حقیقت وراثت
نبوی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا من التحیات والتسلیمات اکملہا و در تحصیل این امر
عظیم القدر است حضرت پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم اصحاب را مخاطب ساخته فرمودند که شما در
زمانے موجود شده اید که اگر از اوامر و نواهی دہم حصه ترک کنید ہلاک شوید و بعد از شما گروہے خواہند
آمد که اگر دہم حصه را از اوامر و نواهی بوقوع آرند خلاص شوند این آن وقت است و این گروه آن
گروه ست گوئے توفیق و سعادت در میان افگنده اند کس بمیدان در نمی آید سواران را چه شد
در ہمین وقت کشتن کافر لعین گوشند و آل او بسیار خوب واقع شد و باعث شکست عظیم بر منهزم و پشت
بهزیمت که گشته باشند و بهر غرض که ہلاک کرده خوارے کفار خود نقد وقت اہل اسلام است این
فقیر پیش از انکه این کافر را بکشند در خواب دیده بود که بادشاہ وقت کله سر شرک را شکسته است
والحق که آن گبر رئیس اہل شرک بود و امام اہل کفر خذلہم اللہ سبحانہ و آن سرور دین
و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام در بعضی ادعیه خود اہل شرک را باین عبارت نفرین فرموده اند
اللّٰهُمَّ شَتِّتْ شَمْلَهُمْ وَفَرِّقْ جَمْعَهُمْ وَخَرِّبْ بُنْيَانَهُمْ وَخُذْهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ
عزت اسلام و اہل آن در خواری کفر و اہل کفر است مقصود از اخذ جزیه خواری کفار است
و اہانت ایشان ہر قدر که اہل کفر را عزت باشد ذلت در اسلام ہمان قدر است این سر رشته را
نیک باید نگاہ داشت و اکثر مردم این سر رشته را گم کرده اند و از شومی آن دین را بر باد داده
قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ یا أیہا النبی جاہد الکفار والمنافقین واغلظ علیہم
جہاد با کفار و غلظت بر ایشان از ضروریات دین است بقایائے رسوم کفر که در قرن سابق
پیدا شده بود درین وقت که بادشاہ اسلام را آن توجه باہل کفر نمانده است بر دلہائے مسلمانان
بسیار گران ست بر مسلمانان لازم است که بادشاہ اسلام را از زشتی رسوم آن بدکیشان اعلام بخشند

ودر رفع آن کوشند شاید بقایائے ایشان منتہی باشد بر عدم علم بادشاہ بزشتی آنہا اگر فی الجملہ گنجایش وقت یابند بعضے از علماء اہل اسلام را اعلام نخواہند کہ آمدہ بر شناعت رسوم اہل کفر اعلام نمایند کہ از برائے تبلیغ احکام شرعی اظہار خوارق و کرامات ہیچ درکار نیست در قیامت عذر نخواہند شنید کہ بے تصرف تبلیغ احکام شرعی نکردند انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ بہترین موجودات اند تبلیغ احکام شرعی میکردند اگر امتان معجزات میطلبیدند میفرمودند کہ معجزات از نزد خداست عزّ وجلّ بر ما تبلیغ احکام است و تواند بود کہ دران اثنا شاید حق سبحانہ وتعالیٰ بروئے امرے ظاہر سازد کہ باعث اعتقاد بحقیقت این جماعہ باشد بہر حال از حقیقت مسائل شرعیہ اطلاع دادن ضرور است تا این واقع نشود وعہدہ بر ذمہ علماء و مقربان حضرت بادشاہ است چہ سعادت کہ درین گفتگو جمعے بآزار رسند انبیا علیہم الصلوات والتحیات در تبلیغ احکام شرعیہ چہ آزارہا کہ نکشیدہ اند و چہ محنتہا کہ ندیدہ بہترین ایشان علیہم من الصلوات افضلہا ومن التحیات اکملہا فرمودہ ما اوذی نبی مثل ما اوذیت عمر بگذشت وحدیث در دہان آخر نشد شب بآخر شد کنون کوتہ کنم افسانہ را والسلام والاکرام

مکتوب صد و نود و چہار (۱۹۴)

بصدر جہان صدور یافتہ دربیان تحریض بر ترویج ملت و تائید دین و ما یتعلق بذلک سلمکم اللہ سبحانہ وعافاکم استماع سخنان ترویج احکام شرعیہ و تذلیل اعداء ملت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مسلمانان ماتم زدگان را فرح بخش و روح افزاست الحمد للہ سبحانہ والمنۃ علی ذلک والمسئول من اللہ سبحانہ الملک القدیر ازدیاد ذلک اکمل الخطر بحرمۃ النبی البشیر النذیر علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا یقین است کہ مقتدایان اہل اسلام از سادات عظام و علماء کرام در خلا و ملا متصدی ازدیاد این

دینِ متین و تکمیل این صراطِ مستقیم خواهند بود بسیر و سیرِ گے دریناب چه در انفسی نمایند شده که بادشاه اسلام از خسِ استعدادِ اسلامی خواهانِ علما انه الحمد لله سبحانه علی ذلك معلوم شریف است که در قرنِ سابق هر فسادیکه پیدا شد از شومیِ علماءِ سوء بظهور آمد درین باب تتبع تمام مرعی داشته از علماءِ دین را انتخاب نموده اقدام خواهند فرمود علماءِ سوء لصوصِ دین اند مطلبِ ایشان حبِ جاه و ریاست و منزلت نزدِ خلق است والعیاذ بالله سبحانه من فتنتهم آرے بهترینِ ایشان بهترینِ خلائق است ایشانند که فردائے قیامت نیاهی ایشان را بخونِ شهدائے فی سبیل الله وزن خواهند کرد و پله این سیاهی خواهد چربید شر الناس شرار العلماء وخیر الناس خیار العلماء ثانیاً ملتمس آنکه بعضی نیات بران آورده که خود را بعسکر رساند بتقریبِ ماهِ مبارک رمضان و حضرتِ دهلی توقف واقع شد انشاء الله تعالیٰ بعد از مضیِ این ماهِ مبارک نجدت آخره خواهد رسید والسلام

مکتوب صد و نود و پنجم

نیز لصدرِ جهان صدور یافته در اغراء و تحریض بر ترویجِ شریعتِ غرا و اظهارِ تاسف بر ضعفِ اسلام

واهلِ آن سلمکم الله سبحانه وابقاکم احسانِ سلاطین چونکه نسبت بکافهٔ خلائق حاصل است بضرورت ولهائے خلائق بحکمِ جبلت الخلائق علی حبِ من احسن الیهم بجانبِ محسنان مائل است پس ناچار بواسطهٔ این ارتباط حتی اخلاق و اوضاعِ بادشاهان بعمومِ خلائق علی تفاوتِ درجاتِ الاحسان سارست از خیر و شر و صلاح و فساد تا که از نیجا گفته اند الناس علی دین ملوکهم کار و بارِ قرنِ سابق مصداقِ این سخن است اکنون که انقلاب دور انظهور پیوسته و شورتِ عنادِ اهلِ ملل بر هم شکسته بر ائمهٔ اسلام از صدرِ عظام و علماءِ کرام لازم است که تمام همت خود را مصروف دارند بر ترویجِ شریعتِ غرا ساخته در بدایت امر از ارکانِ اسلام منهدمه را بر پا سازند که در تسویف

دردلہائے

خیریت ظاہر نمیشود دلہائے غریبان ازین تاخیر در اضطراب است شد تہائے قرن سابق
در دلہائے مسلمانان متمکن است مبادا تلافی آن نشود و غربت اسلام بطویل انجامد ہرگاہ بادشاہان
را گرمی ترویج سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نباشد و مقربان ایشان
نیز در پی جناب خود را معاف دارند و حیات چند روزہ را عزیز شمرند کار بفقرا اہل اسلام بسیار تنگ خواہد بود انا للہ وانا الیہ راجعون عزیزے میفرماید ؎ آنچہ از من گم شدہ گر از سلیمان گم شدے ۔ ہم سلیمان ہم پری ہم اہرمن بگریستے ۔ شعر صبت علی مصائب لو انہا ۔ صبت علی الایام صرن لیالیا ۔ از جملہ شعائر اسلام تعیین قضاۃ است در بلاد اسلام کہ در قرن سابق محوشدہ بود مسرت مند کہ اعظم بلاد اسلام ست چند سال ست کہ قاضی ندارد و حال قریبہ دعا قاضی یوسف آبائی او تابنارہ سرہند ست قاضی شدہ آمدہ اند چنانکہ آسنا و سلاطین بدست دار دشمار الیہ بصلاح و تقوی متحلی است اگر صلاح دانند این امر عظیم القدر را باو تفویض فرمایند ثبتنا اللہ وسبحانہ وتعالی وایاکم علی جادۃ الشریعۃ الحقۃ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ۔

مکتوب دویصد وچہارم

بمیر محمد نعمان بدخشی صدر یافت و بیان آنکہ از تعرضات اہل خسران محنت نکشند و بکار یکہ دارند مشغول باشند و در حمیت دوستان و حصول ترقیات ایشان دقیقہ نامرعی نگذارند خدمت میر نعمان از سخنان پریشان ارباب خسران محنت نکشند کل یعمل علی شاکلتہ لائق آن کہ بمکافات و مجازات متعرض نشوند دروغی را فروغی نیست باعث کساد بازار آنہا کلمات متناقضہ آنہا خواہد بود من لم یجعل اللہ لہ نورا فما لہ من نور ہا شغلیکہ در پیش دارند در ہمان کوشند و از غیر آن چشم پوشند قل اللہم ذرہم فی خوضہم یلعبون اخوی خواجہ محمد صادق بوقت رسیدند عشرہ اعتکاف باتفاق بجا آوردند و فتوحات دوازدہ مجددہ مشرف گشتند والحمد للہ سبحانہ کہ اوقات سائر دوستان نیز مقرون بجمعیت است و ترقیات پے در پے ست ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ سیدنا محمد وآلہ وصحبہ وسلم وبارک علیہ وعلیہم اجمعین ۔

بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت دربیانِ مواعظ و نصائح و در ترغیب بر متابعتِ علماءِ اہلِ سنت و جماعت کہ فرقۂ ناجیہ اند و اجتناب از صحبتِ علماءِ سوء کہ علم را وسیلۂ حطامِ دنیوی ساختہ اند عصمکم اللہ سبحانہ عما لا یلیق بجنابکم بحرمۃ جدکم الاکمد علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات قال اللہ سبحانہ وتعالی ھل جزاء الاحسان الا الاحسان

نمیداند کہ احسانِ شما را بکدام احسان مکافات نماید غیر از انکہ در اوقات نیک بدعائے سلامتی وایمان رطب اللسان باشد الحمد للہ سبحانہ والمنۃ کہ این معنی بجواست میسر است و احسان دیگر کہ لائق مکافات است موعظۃ و تذکیر است اگر در معرض قبول افتد چہ نعمتی است نقابت ونجابت و شکوہ و جاہ خلاصۂ مواعظ و زبدۂ نصائح اختلاط و انبساط با اہلِ تدین و ارباب تشرع است تدین و تشرع مربوط بسلوکِ طریقۂ حقۂ اہلِ سنت و جماعت است کہ فرقۂ ناجیہ اند در میان سائرِ فرقِ اسلامیہ نجات بمتابعتِ این بزرگواران محال است و فلاح بے اتباعِ آرائے اینہا ممتنع و دلائلِ عقلی و نقلی و کشفی برین معنی شاہد است کہ احتمالِ تخلف ندارد و اگر معلوم شود کہ شخصے برابر دامنِ خرد و آلہ از صراطِ مستقیم این بزرگواران جدا افتادہ است صحبتِ او را سم قاتل باید دانست و مجالست او را زہرِ ہلاہل باید انگاشت طالبِ علمانِ بیباک از ہر فرقہ کہ باشند خصوص دین انداجتناب از صحبتِ اینہا نیز ضروریات است این ہمہ فتنہ و فساد کہ در دین پیدا شدہ است از شومیِ این جماعت است کہ بواسطۂ حطام دنیوی آخرتِ خود را برباد دادہ اند اولئک الذین اشتروا الضلالۃ بالہدی فما ربحت تجارتہم وما کانوا مہتدین ابلیس لعین را شخصے دید کہ آسودہ و فارغ البال نشستہ است و او را از اغواء و اضلال کوتاہ کردہ سر بر آن را پرسید لعین گفت کہ علماءِ سوء این وقت کارِ ما را کفایت کردہ اند و مشکلِ اغواء و اضلال گشتہ از طلبۂ آنجا ے مولانا عمر نیک بہاد است بشرطِ آنکہ اورا دل بدہند و در اظہارِ حق دلیر سازند و حافظ امام نیز مجنونِ اسلام دارد کہ در اسلام از ان مجنون چارہ نبود لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ مجنون معلوم شریف است کہ این فقیر بگفتن و نوشتن در تحریض بر صحبتِ نیک تقصیر نکردہ است و در مبالغہ نمودن از اجتناب از مصاحبِ سوء خود را معاف نداشتہ کہ آنرا اصل عظیم میداند والقبول عند کم بل کل من عند اللہ فطوبی لمن جعلہ اللہ سببا

مظهر الخیر تقدیم احسانهای شما برین گفتگوئی می آرد و ملاحظهٔ تصدیع و ملال را از میان بر
می اندازد والسلام

۵۹ — مکتوب (۲۱۴) دوصد و چهاردهم — المنتخبات ۴۶

بخانخانان صدور یافته در بیان آنکه دنیا مزرعهٔ آخرت است و در جواب آن سؤال مشهور که کفار را بواسطهٔ کفر موقت عذاب مخلد چون باشد و سفارش حاجتمندے طوبیٰ لمن جعله الله

سبحانه مظاهر الخیر حضرت حق سبحانه دنیا را مزرعهٔ آخرت گردانیده بیدولت باشد کسیکه تخم را در نخورد و بزمین استعداد نیندازد و از یکدانه هفتصد دانه نسازد و از برائے روزیکه برادر از برادر گریزد

و مادر بفرزند نیامیزد ذخیرهٔ نکند خسارت دنیا و آخرت نقد وقت اوست و حسرت و ندامت دائم بر کف دست او صاحب دولتان فرصت دنیا را غنیمت میشمرند نه از برائے آن غرض که دران فرصت

تنعمات و تلذذات فرمایند که بیمدار و ثبات است مع ذلک معدات محن و عقبات بلکه نادان فرصت

کشت بکار فرماید و از یک دانه عمل خیر بحکم کریمهٔ والله یضاعف لمن یشاء ثمرات بے نهایت حاصل

کند ازینجاست که اعمال صالحهٔ چند روزه را بتنعمات مخلد جزا فرموده اند والله ذو الفضل العظیم

اگر پرسند که تضاعف اجر در حسنات است و در سیئات جزا امثل است پس کفار را بواسطهٔ سیئات

معدوده عذاب مخلد چون باشد گوئیم که مماثلت جزا در عمل را مفوض بعلم واجب است تعالوتقدس علم

ممکن از ادراک آن قاصر است مثلاً در قذف محصنات جزاء مماثل آن عمل هشتاد تازیانه فرمود

و در حد سرقه قطع یمین سارق جزاء آن نمود و در حد زنا در صورت بکر به بکر صد تازیانه با تغریب عام

تقدیر نمود و در صورت شیخ و شیخه حکم برجم فرمود علم سر این حدود و تقدیرات از طوق بشر خارج است

ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ پس در مادہ کفار حق سبحانہ وتعالیٰ کفر موقت را عذاب مخلد جزا وفاق فرمود معلوم شد کہ جزاء مماثل مرکفر موقت را ہمین عذاب مخلد است وکسیکہ خواہد کہ جمیع احکام شرعیہ را معقول خود سازد و باو لہ عقل بر ابر نماید آنکس منکر طور نبوت است عَلَيْكَ بِمَا يَسْتَحِقُّ بِالْأَمْنِ كردن از بیخردی است بیت زانکس کہ بقرآن وخبری نرسی ۔ آنست جوابش کہ جوابش ندہی

بقیۃ المرام رافع رقیمۂ فقر امیان شیخ احمد ولد اکبر مغفرت پناہی شیخ سلطان تھانیسری است ملاحظۂ الطاف واحسانہائے شمار اکہ نسبت بہ پدر بزرگوار او بودہ نمودہ بخدمت علیہ متوسل این فقیر خود را رسانیدہ است واز جملہ الطاف ایشان موضعے بود کہ در پرگنہ اندور کرم فرمودہ بودند وَلَا مَرَدَّ عِنْدَكُمْ بَلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ ؛

۶۰ — مکتوب (۲۲۵) دویست و یازدہم

بمیرزا داراب صدور یافتہ در مذمت دنیا مکتوب شریف کہ از حسن نشأت استعداد فطری بہ نیاز تمام بہ فقیر بے بضاعت ارسال داشتہ بودند رسید حَرَسَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ عَنْ خَيْرِ الْجَزَاءِ بِصَدَقَةِ حَبِيبِهِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ اے فرزند ارباب دنیا و اصحاب غنا بلائے عظیم گرفتار اند و بابتلائے عظیم مبتلا زیرا کہ دنیا کہ بمعوضہ حق است سبحانہ و مرد ار زین جمیع نجاسات در نظر ایشان مزین ساختہ اند و زیب کردانیدہ در رنگ آنکہ نجاستے را زراندودہ سازند و زہرے را شکر آلودہ مع ذٰلِكَ عقل و ہوش را بسنان مزین بخضیب داده شده ۱۲ زراب ستانند این دنیہ مہند ساخت و بر قباحت این نلم رضیہ دلالت فرمود لہذا علما فرمودہ اند کہ اگر شخصے وصیت کرد کہ مال مرا باعقل زمانہ بدہند بزاہدی باید دادکہ از دنیا بے رغبت است و آن بے رغبتی از کمال عقل اوست معہذا از کمال رحمت بیک شاہد عقل کفایت نمود و شاہد دیگر از

یعنی باوجود اکمالت شاہد عقل علیم ۱۲

نقل نیز بآن ضم فرمود و بزبانِ رُسل علیہم الصلوٰات والتحیات کہ رحمتِ عالمیانند بر حقیقتِ آن متاع کاسد اطلاع بخشید و از محبت و گرفتاری بآن محبوبِ مکارم منع بلیغ فرمود باوجود این دو شاہدِ عدل ہم اگر کسے بطمعِ شکرِ موہوم زہر بخورد و بامید زریکہ نخواست اختیار کند سفیہ محض است و بامید بالطبع بلکہ فی الحقیقت منکرِ اخبارِ رسل است علیہم الصلوٰات والتسلیمات و حکم منافق دارد و کہ صورتِ ایمان در آخرت سود مندش نخواہد گشت و نتیجہ آن غیر از عصمتِ دم و مال و اموالِ دنیوی چیزے دیگر نخواہد بود امروز بنبہ غفلت از گوش ہوش باید برد و اشت کہ فردا غیر از حسرت و ندامت سرمایہ نخواہد ماند خبر شرط است بیت ہمہ اندرزِ من بتو اینست ۔ کہ تو طفلی و خانہ رنگین ست ۱۲ والسلام

مکتوب دو صد و شانزدہم (۲۱۶)

بخمیر از احسام الدین احمد صدور یافتہ در بیانِ سرِ کثرتِ ظہورِ خوارق از بعضے اولیاء و قلتِ ظہورِ آن از بعضی دیگر و در بیانِ اتمیتِ مقامِ تکمیل و ارشاد و مابہ امتیاز ذلک الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلیہم وآلہ الطاہرین اجمعین بمطالعہ میرسد کہ چون در میانِ آنجہ بعد صوری حائل گشتہ است و ملاقاتِ ظاہری عنقاء مغرب شدہ اگر احیانا بعضے از علوم و معارف بانشیان نوشتہ شود مناسب مینماید بنا علی ذلک گاہ گاہ ازین قسم چیزے مینویسد امید است کہ بملال نکشد مخدوما چون مبحثِ ولایت در میان است و نظرِ عوام بر ظہورِ خوارق ازین مقولہ سخنے چند مذکور میسازد استماع خواہند فرمود ولایت عبارت از فنا و بقاست کہ خوارق و کشوف از لوازمِ آنست قلت و کثرت نمی کند لیکن بہر کہ خوارق بیشتر دارد ولایتِ او اتم و اکمل بود بلکہ بسا است کہ خوارق کمتر ظاہر شود و ولایت اکمل بود و مدارِ کثرتِ ظہورِ خوارق بر دو چیز است در وقتِ عروج بلند تر رفتن و در وقتِ نزول کمتر فرود آمدن بلکہ اصلِ عظیم در ظہورِ کثرتِ خوارق

قلت نزول است جانب عروج بهر کیف که باشد زیرا که صاحب نزول بعالم اسباب فرود می آید و وجود اشیا را مربوط باسباب میسازد و فعل مسبب الاسباب را در پس پردهٔ اسباب می بیند و آنکه نزول نکرده است یا نزول کرده و باسباب نرسیده نظر او بر فعل مسبب الاسباب است و بس زیرا که اسباب بتمام از نظر او مرتفع گشته است لاجرم حضرت حق سبحانه و تعالی بمقتضای ظن هر کدام با هر کدام علیحده معامله میفرماید و کار اسباب بین را با سباب بے اندازد و آنکه اسباب را نمی بیند کار او را بے توسط اسباب مهیا می سازد و حدیث قدسی انا عند ظن عبدی شاهد این معنی است تا مدتها بخاطر میخلید که وجه چیست که اولیای اهل این امت بسیار گذشته اند اما آن قدر خوارق که از حضرت سید محی الدین جیلانی قدس سره ظاهر گشته است از هیچ کدام آنها ظهور نیافته آخر الامر حضرت حق سبحانه بر این مهتم باطلاع ساخت و معلوم فرمود که عروج ایشان از اکثر اولیا ربلند تر واقع شده است و در جانب نزول تا مقام روح فرود آمده اند که از عالم اسباب بلند تر است مناسب اینمقام حکایت خواجه حسن البصری و حبیب عجمی است قدس سرهما منقول است که روزے خواجه حسن بصری بر لب دریا ایستاده بود و انتظار کشتی میبرد که از آب بگذرد و درین اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظار کشتی مے برم حبیب گفت چه احتیاج کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن بصری گفت تو علم نداری حبیب بے اعانت کشتی از آب گذشته رفت و خواجه در انتظار کشتی استاده ماند حسن بصری چون بعالم اسباب فرود آمده بود با او بتوسط اسباب معامله میفرمودند حبیب عجمی چون اسباب را از نظر انداخته بود بے توسط اسباب با او زندگانی میکردند انا فضل حسن راست که صاحب علم است و عین الیقین بر العلم الیقین جمع ساخته است و اشیا را چنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت را در پس حکمت مستور ساخته اند و حبیب عجمی صاحب سر است یقینی بفاعل حقیقی دارد بے آنکه اسباب در امد خلتی بود این دید مطابق نفس امر نیست زیرا که توسط اسباب بحسب واقع کائن است اما تعامل تکمیل ارشاد بر عکس معامله ظهور خوارق است زیرا که در مقام ارشاد هر چند ناقلتر کامل تر که در ارشاد

(۱) حسن بصری توفی سنه ۱۱۰ هـ. [۷۲۸ م.]

(۲) حبیب عجمی توفی سنة ۱۲۰ هـ. [۷۳۸ م.]

حصولِ مناسبت درمیانِ مرشدِ مسترشد درکار است که منوط بہ نزول است وبداند که اغلب آنست
که ہر چند بالاتر رسد و پایان تر فرود آید لہذا حضرتِ رسالتِ خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ از ہمہ بالاتر رفت و در وقتِ نزول از ہمہ پایان تر فرود آمد از ینجاست که دعوتِ او تمام گشت
و لکافۂ انام مرسل شد چہ بواسطۂ نہایتِ نزول مناسبت بہ ہمہ پیدا کرده و راہِ افاده تا ہمتر گشته و بسیار
کہ از متوسطانِ این راہ آن قدرِ افادۂ طالبان بوقوع آید کہ از منتہیانِ غیر مرجوع بیشتر نشود زیرا کہ متوسطان
بیشتر مناسبت دارند بہ مبتدیان از منتہیانِ غیر مرجوع از ینجاست کہ شیخ الاسلام[1] ہروی قدس سرہ
گفته کہ اگر خرقانی و محمد قصاب[2] بجائے بودندے من شمار ابوبے فرستادمے نہ بخرقانی کہ وے شمارا
سود مند تر بود از خرقانی یعنی خرقانی منتہی بود مریدانِ وے بہرہ کمتر یافتے یعنی منتہی غیر مرجوع[3] نہ منتہی
مطلقا کہ عدمِ افادہ تام در حق او غیر واقع است زیرا کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
وسلم منتہی تر بود از ہمہ و حال آنکہ افادۂ او از ہمہ زیادہ تر بود پس مدارِ زیادتیِ افادہ و کمتریِ آن بر
رجوع و ہبوط آمدن بر انتہا و عدمِ انتہا ینجا دقیقہ ایست باید دانست کہ ہمچنانکہ در حصولِ نفسِ ولایت
مرولی را علم بولایتِ خود شرط نیست چنانکہ مشہور است علم بوجودِ خوارقِ خود ہم شرط نیست بلکہ بسا است
کہ مردم از وے خوارق نقل کنند و او را از ان خوارق اصلا اطلاع نہ۔ و اولیائے کہ صاحبِ علم و کشف
اند جائز ہست کہ بعضی از خوارقِ خود اطلاع پیدا نہ کنند بلکہ صورِ شمائلیہ ایشان را در اکمنۂ متعددہ ظاہر
سازند و در مسافاتِ بعیدہ کارہائے عجیبہ و غریبہ از ان صور بظہور آرند کہ صاحبِ آن صور را از انہا
اصلا اطلاعے نیست ع از ما و شما بہانہ برساختہ اند۔ حضرتِ مخدومی[4] قبلہ گاہی قدس سرہ
میفرمودند کہ عزیزے میگفت عجائب کاریست مردم از اطراف و جوانب می آیند بعضی میگویند کہ
ترا در مکہ معظمہ دیدہ ایم و در موسم حج حاضر بودہ اید و با تفاق حج کردہ ایم و بعضے دیگر میگویند کہ ترا در بغداد
دیدہ بودیم و اظہارِ آشنائی مینمایند و من ہرگز از خانہ خود نہ برآمدہ ام و ہرگز این قسم مردم را ندیدہ ام

(۱) شیخ الاسلام عبد اللہ الانصاری توفی سنة ۴۸۱ هـ. [۱۰۸۸ م.] فی هرات
(۲) محمد قصاب در دامغان واعظ بود
(۳) ابو الحسن علي الخرقاني توفی سنة ۴۲۵ هـ. [۱۰۳۴ م.]
(۴) حضرت مخدومی عبد الرحمن نور الدین جامی توفی سنة ۸۹۸ هـ. [۱۴۹۳ م.] فی هرات

چه تهمتے است که بر من میکنند واللہ وبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا نیازیدہ برین اطنابست
اگر تعطش ایشان را معلوم ساخت بزودتر و بیشتر خواہد نوشت انشاء اللہ تعالے

مکتوب دویست و هژدهم (۲۱۸)

٦٧

بملا داؤد صدور یافتہ در بیان رعایت آداب پیر طریقت مکتوب شریف اخوی اعزی مولانا داؤد رسید موجب بہجت گشت حضرت حق سبحانہ وتعالی ظاہر و باطن را بمرضیات خود متحلی و متزین دارد و بحرمۃ النبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات و تکرار سبق باطن و استقامت بر طریقت اکابر قدس اللہ تعالی اسرارہم باید کہ از توجہات شتے فتوری واقع نشود و اگر فرضا ظلمتے و کدورتے ظاہر شود علاج آن التجا و تضرع و نیاز و شکستگی است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ و توجہ تام است بمربی خود کہ وسیلہ حصول این دولت اوست و در حضور و غیبت رعایت آداب وسائل این دولت عظمی را نیک نمایند و رضائے این بزرگواران را وسیلہ رضائے حق سازند سبحانہ طریق نجات و فلاح این ست والسلام

مکتوب دویست و نوزدهم (۲۱۹)

المسحبات ٤٦

٦٣ —

بمیرزا یافت

بمرزا ابرج صدور یافته در بیانِ آنکه آدمی از نادانی خود در فکر ازالهٔ مرض ظاهر خود است و از مرض باطنی که عبارت از گرفتاری دل است غافل و مَا يُنَاسِبُكَ عَصَمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا يَضُرُّكُمْ وَصَانَكُمْ عَمَّا شَانَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ اَجْمَعِيْنَ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا سعادت و نجابت آثار آدمی چون مرضی از امراض ظاهر طاری بیگردد و عضوی از اعضای او آفتی میرسد آن قدر سعی و مبالغه مینماید که آن مرض دفع شود و آن آفت زائل گردد و مرض قلبی که عبارت از گرفتاری است با دون حق جل جلاله بر نهجی بر وی استیلا یافته است که نزدیک است که او را بموت ابدی رساند و بعذاب سرمدی گرفتار گرداند هیچ فکر ازالهٔ آن نمینماید و سعی در دفع آن نمیفرماید اگر این گرفتاری را مرض نمیدانند سفیه محض است و اگر میدانند و باک ندارد و بلیه صرف است تا ناکه از برای ادراک این مرض عقل معاد در کار است عقل معاش از کوتاه اندیشی خود مقصور بر ظاهر دنیی است عقل معاش چنانچه آفات معنویه را بواسطهٔ لذات فانیه مرض نمیانگارد عقل معاد نیز امراض صوریه را بواسطهٔ مشوبات اخرویه مرض نمیداند عقل معاش قصیر النظر است و عقل معاد حدید البصر عقل معاد نصیب انبیاء و اولیاست علیهم الصلوٰت والتسلیمات و عقل معاش مرغوب اغنیا و ارباب دنیا شتان ما بینهما و اسبابی که محصل عقل معاد است ذکر موت است و تذکر احوال آخرت و محبت باجماعه که بدولت دو سرا مشرف شده اند و ما دیدم تراز کنج مقصود نشان ۰ گر ما ندیدیم تو شاید برسی ۰ باید دانست که مرض ظاهر چنانچه موجب تعسیر ادای احکام شرعیه است مرض باطن نیز مستلزم آن تعسر است قال الله تبارک وتعالیٰ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ وقال سبحانه وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِيْنَ در ظاهر ضعفها و جوارح مستلزم آن عسرت و در باطن ضعف یقین و نقص ایمان موجب عدم یسرت والا در تکالیف شرعیه همه تخفیف است و تمام در سهولت کریمه يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ و کریمه يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا

یعنی عهد و صدق است میان هر دو ۱۲

هر دو شاید این معنی است مصرع خورشید نه مجرم ار کسے بینا نیست ۔ پس فکر ازالهٔ این مرض لازم آمد
وبا طبای حاذق التجا آوردن فرض عین گشت ما علی الرسول الا البلاغ والسلام

٦٤ - مکتوب دوصد و پنجاهم

نوشته بودند که ذوقے و فرحے که اول
داشت حالا در خود نمییابد واین را تنزل خود میداند معلوم اخوی باد که حالهٔ اولی در رنگ حالت
اهل وجد و سماع بوده است که جسد را در انجا دخل تمام بوده وحالتیکه الحال میسر شده است جسد از انجا
قلیل النصیب بقلب و روح تعلق بیشتر دارد و بیان این معامله تفصیلے میطلبد بالجمله حالت ثانیه
فوق حالت اولی است بمراتب وعدم وجدان ذوق وفقدان فرح فوق فوق وجدان ذوق وفرح است
چه نسبت هر چند بجهالت بگذشد و بحیرت انجامد و از جهد دور تر رود و اصیل است و بحصول مطلوب نزدیک تر
زیرا که دران موطن عجز عجز و جهل را گنجایش نیست جهل را تعبیر بمعرفت میکنند و عجز را ادراک می نامند نوشته
بودند که آن نسبت را تاثیرے که در اول بوده است حالا نمانده بلے تاثیر جسدی نمانده اما تاثیر روحی
بیشتر پیدا کرده هر چند هر کس آنرا درک نکند چه توان کرد مدت صحبت شما باین فقیر بسیار کم بوده است
وعلوم و معارف خاصه کم مذکور شده مگر آنکه حضرت حق سبحانه وتعالی خواسته باشد که صحبت مثنی شود
وچند روز بهم باشیم و ایضاً استفسار نموده بودند که آیا باوجود زیاده مکه رفتن فرض هست
یا نه مخدوم روایات فقه درین باب اختلاف بسیار دارند و مختار درین مسئله فتوی فقیه ابو اللیث است که
گفته اگر غالب بر ظن امن و عدم هلاک است در راه پس فرضیتش ثابت است والا لا لیکن این شرط
شرط وجوب ادا است نه شرط نفس وجوب کما هو المحقق پس وصیت بحج درین صورت واجب باشد چون
وقت مساعدت نکرد جواب استفسارهای دیگر شمارا بر کتابت دیگر موقوف داشته والسلام

٦٥ - مکتوب (٢٥١) دوصد و پنجاه و یکم

المنتخبات

بمولانا محمد اشرف صدور یافت و بیان فضائل خلفاء راشدین و فضل حضرات شیخین و بعضی از خصائص

(١) بملا احمد برکی صدور یافت در حل بعضی استفسارها که نموده بود

حضرت امیرؓ و در بیان تعظیم و توقیر اصحاب کرام علیہم الرضوان و در بیان محامل صحیحہ از برائے منازعات و مشاجرات
ایشان و ما یتعلق بذالک بعد التحمید والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات معلوم اخوی ارشدی خواجہ محمد اشرف
باد بعضے از علوم غریبہ و اسرار عجیبہ و مواہب لطیفہ و معارف شریفہ کہ اکثر آنہا تعلق بفضائل و کمالات حضرات
شیخین و ذی النورین و حیدر کرار رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین داشتہ بحسب فہم قاصر خود مینویسد بگوش
ہوش استماع فرمایند کہ حضرت صدیق و حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہما باوجود حصول کمالات محمدی
و وصول بدرجات ولایت مصطفوی علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در میان انبیاء ما تقدم در طرف
ولایت منسوب بحضرت ابراہیم صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ دارند و در طرف ادعوت
کہ مناسب مقام نبوت است منسوب بحضرت موسیٰ دارند صلوات اللہ سبحانہ و تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا
و علیہ و حضرت ذی النورین در ہر دو طرف منسوب بحضرت نوح دارند صلوات اللہ سبحانہ و تعالیٰ
و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ و حضرت امیر در ہر دو طرف منسوب بحضرت عیسیٰ دارند صلوات اللہ سبحانہ
و تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ و چون حضرت عیسیٰ روح اللہ است و کلمۃ اللہ لاجرم طرف ولایت
در ایشان غالب است از جانب نبوت و در حضرت امیر نیز بواسطہ آن منسوبیت طرف ولایت غالب است
و مبادی تعینات ملفوظ اربع صفۃ العلم است علی اختلاف فیہا اجمالاً و تفصیلاً و آن صفت
باعتبار اجمال رب محمد است و باعتبار تفصیل رب حضرت خلیل و باعتبار برزخیت اجمال و تفصیل رب حضرت
نوح است چنانکہ رب حضرت موسیٰ صفۃ الکلام است و رب حضرت عیسیٰ صفۃ القدرت و رب حضرت
آدم صفت الکونین بر سر اصل سخن رویم حضرت صدیق و حضرت فاروق حامل بار نبوت محمدی اند
علی اختلاف المراتب و حضرت امیر بواسطہ منسوبیت حضرت عیسیٰ و غلبہ جانب ولایت حامل بار
ولایت محمدی اند و حضرت ذی النورین باعتبار برزخیت حمل بار ہر دو طرف فرمودہ اند و تواند بود کہ باین
اعتبار نیز ایشان را ذو النورین گویند و چون حضرات شیخین حمل بار نبوت فرمودہ اند منسوبیت بحضرت موسیٰ
بیشتر دارند پس مقام دعوت کہ ناشی از مرتبہ نبوت است و میان سائر انبیا بعد از پیغمبر ما در ایشان اتم و اکمل

وکتاب ایشان بعد از قرآن مجید بہترین کتب منزلہ لہذا امت ایشان در امم ما تقدم بہتر و بہشت خواہند رفت ہر چند شریعت حضرت ابراہیم و ملت او از جمیع شرائع و ملل افضل و اکمل است از بجا است کہ پیغمبر افضل الرسل امر بمتابعت ملت او فرمودہ کہ ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا شاہد این معنی است حضرت مہدی موعود کہ رب او نیز صفت العلم ہت در رنگ حضرت امیر مناسبت بحضرت عیسیٰ دارند گویا یک قدم حضرت عیسیٰ بر سر حضرت امیر ہست و قدم دیگر بر سر حضرت مہدی بدانند کہ ولایت موسوی جانب یمین ولایت محمدی واقع شدہ ہست و ولایت عیسوی جانب یسار آن دو ولایت و چون حضرت امیر حامل بار ولایت محمدی بودہ اند اکثر سلاسل اولیا بایشان منتسب گشت و کمالات حضرت امیر بیش از کمالات حضرات شیخین بر اکثر اولیا ء عزت کہ کمالات ولایت مخصوص اند ظاہر شد اگر نہ اجماع اہلسنت بر فضلیت شیخین بود سے کشف اکثر اولیا ء عزت بافضلیت حضرت امیر حکم کردے زیرا کہ کمالات حضرات شیخین شبیہ بکمالات انبیا ست علیہم الصلوٰت والتسلیمات و ست ارباب ولایت از دامان آن کمالات کوتاہ است و کشف ارباب کشوف بواسطہ علو درجات آنہا در راہ کمالات ولایت و جنب آن کمالات کالمطرح فی الطریق اند کمالات ولایت زینہا اند از برائے عروج بکمالات نبوت پس مقدمات را از مقاصد چہ خبر بود و مبادی را از مطالب چہ شعور امروز این سخن بواسطہ بعد عہد نبوت بر اکثر سے گرانست و از قبول دور لیکن چہ توان کرد در پس آئینہ طوطی صفتم ساختہ اند ؎ ہر چہ استاد ازل گفت ہمان میگویم ؎ اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ وَالْمِنَّةُ کہ درین گفتگو بعلماء اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم موافقم و بہ اجماع ایشان متفق استدلالی ایشان را بمن کشفی ساختہ اند و اجمالی را تفصیلی این فقیر را تا زمانے کہ بکمالات مقام نبوت بمتابعت پیغمبر خود نرسانیدند و از ان کمالات بہرۂ تمام نداد ند بر فضائل شیخین بطریق کشف اطلاع نہ بخشیدند و غیر از تقلید رہے ننمودند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ روزے شخصے نقل کرد کہ نوشتہ اند کہ نام حضرت امیر بر در بہشت مثبت کردہ اند بخاطر رسید

مہ سورہ اعراف و پارہ و ہدنا الخ یعنی سپاس است مر خدا را کہ راہ نمود ما را باین و نہ بودیم کہ راہ یابیم اگر نہ راہ نمود ما را خدا بدرستی کہ آمدند فرستادگان پروردگار ما براستی ۱۲

کہ حضرات شیخین را از خصائص آن موطن چہ باشد بعد از توجہ تام ظاہر شد کہ دخول این امت در بہشت باستصواب و تجویز این دو اکابر خواہد بود گویا حضرت صدیق بر در بہشت ایستادہ اند و تجویز دخول مردم میفرمایند و حضرت فاروق دست گرفتہ بدرون مے برند و مشہود میگردد کہ گویا تمام بہشت بنور حضرت صدیق مملو است و در نظر این حقیر حضرات شیخین را در میان جمیع صحابہ شان علیحدہ است و در رتبہ منفردہ گویا بہیچ احدے مشارکت ندارند حضرت صدیق با حضرت پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات گویا ہمخانہ است اگر نقاوت است بعلو و سفل است و حضرت فاروق بطفیل حضرت صدیق نیز باین دولت مشرف اند و سائر صحابہ کرام بآنسرور علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات نسبت ہمسرائی دارند یا ہم شہری با ولیا امت خود چہ رسد ع این بس کہ رسد زدور بانگ جرسے ۔ پس اینہا از کمالات شیخین چہ دریابند این ہر دو بزرگوار از بزرگی و کمالی در انبیاء معدود اند و بہ فضائل انبیا متصف قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم لو کان بعدی نبی لکان عمر امام غزالی نوشتہ کہ در ایام عزا حضرت فاروق عبد اللہ بن عمر بحضور صحابہ گفت مات تسعۃ اعشار العلم چون از بعضے در فہم این معنی توقف دید گفت مراد من علم بالید است نہ علم حیض و نفاس از حضرت صدیق چہ گویند کہ جمیع حسنات حضرت عمر یک حسنہ اوست چنانچہ مخبر صادق از آن خبر دادہ و محسوس میگردد و انحطاطی کہ حضرت فاروق را از حضرت صدیق است زیادہ از ان انحطاط است کہ حضرت صدیق را از حضرت پیغمبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات پس قیاس کن کہ انحطاط دیگران از حضرت صدیق چہ قدر خواہد بود و شیخین بعد از موت نیز از حضرت پیغمبر جدا نشدند و حشر نیز در میان ایشان خواہد بود چنانچہ فرمودہ پس افضلیت بواسطہ اقربیت ایشان را بود و این حقیر قلیل البضاعت از کمالات ایشان چہ گوید و از رضا ایشان چہ بیان نماید ذرہ را چہ یارا کہ سخن از آفتاب گوید و قطرہ را چہ مجال کہ حدیث بحر عمان بر زبان آرد اولیا کہ برائے دعوت خلق بر جوع اند و از ہر دو طرف ولایت دو دعوت بہرۂ تام دارند و علماء مجتہدین از تابعین و تبع تابعین بنور کشف صحیح و فراست صادقہ و اخبار متابعہ فی الجملہ کمالات شیخین را دریافتہ اند

شمائل

وشمے از فضائل ایشان شناختہ ناچار حکم بافضلیت شان نمودہ اند و برین معنی اجماع فرمودہ اند و کشفے کہ برخلاف این اجماع ظاہر شدہ بر عدم صحت حمل نمودہ اعتبار نکردہ اند کیف وقد صح فی الصدر الاول افضلیتہما بما رواہ البخاری عن ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہما قال کنا فی زمن النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لا نعدل بابی بکر احدا ثم عمر ثم عثمان ثم نترک اصحاب النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لا نفاضل بینہم وفی روایۃ لابی داود فقال کنا نقول ورسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم حی افضل امۃ النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بعدہ ابو بکر ثم عمر ثم عثمان رضی اللہ تعالی عنہم وآنکہ گفتہ اولیا افضل اند از انبیا کافیۃ افضل من النبوۃ از ارباب سکر است واز اولیاء غیر مرجع کہ نصیب وافر از کمالات مقام نبوت ندارد بنظر شما در آمدہ باشد کہ فقیر در بعضی از رسائل خود تحقیق نمودہ است کہ نبوت افضل از ولایت است اگرچہ ولایت آن نبی باشد وحق ہمین است وآنکہ برخلاف آن گفتہ از جہالت کمالات مقام نبوت است چنانچہ بالا گذشت ومعلوم است کہ سلسلہ علیہ نقشبندیہ در میان سائر سلاسل اولیا منتسب بحضرت صدیق است پس نسبت صحو در ایشان غالب باشد ودعوت ایشان اتم بود وکمالات حضرت صدیق بر ایشان بیشتر ظاہر شود وناچار نسبت ایشان فوق جمیع نسبتہائے سائر سلاسل باشد پس دیگران بکمالات ایشان چہ پے برند واز حقیقت معاملہ ایشان چہ دریابند نمیگوئیم کہ جمیع مشائخ نقشبندیہ در ین معاملہ متساوی اند کیف بل کو وجد واحد من الالوف علی ہذہ الصفۃ لاغتنم الکرام کہ حضرت مہدی موعود کہ باکملیت ولایت معہود است نیز برین نسبت خواہد بود وتتمیم وتکمیل این سلسلہ علیہ خواہد فرمود چہ نسبت جمیع ولایات دون این نسبت علیہ است زیرا کہ سائر ولایات از کمالات مرتبہ نبوت قلیل النصیب اند واین ولایت بواسطہ انتساب بحضرت صدیق از ان کمالات حظ وافر دارد وکما ہو حقہ انتفاع یابد بین تفاوت راہ از کجا است تا بکجا ہ اے برادر حضرت امیر چونکہ حامل بار ولایت محمدی اند علی صاحبہا الصلوۃ والسلام وحالیہ تربیت مقام اقطاب وابدال واوتاد کہ از اولیا دیگر اند وجانب کمالات ولایت در ایشان غالب است مفوض بامداد واعانت آنحضرت است سر قطب الاقطاب

بامداد واعانت حضرت ممی است کرم اللہ تعالی وجہہ

کہ قطب مدار است زیر قدم او است قطب مدار بحمایت و رعایت او مہم خود را سر انجام مینماید و از عہدہ مدارت
برمی آید حضرت فاطمہ و امامین نیز درین مقام با حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہم شریک اند بدانند کہ اصحاب
پیغمبر علیہ علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہمہ بزرگ اند و ہمہ را بہ بزرگی یاد باید کرد و خطیب از انس روایت
کند کہ رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اِنَّ اللّٰہَ اخْتَارَنِیْ وَاخْتَارَ لِیْ اَصْحَابًا وَاخْتَارَ لِیْ
مِنْھُمْ اَصْھَارًا وَاَنْصَارًا فَمَنْ حَفِظَنِیْ فِیْھِمْ حَفِظَہُ اللّٰہُ وَمَنْ اٰذَانِیْ فِیْھِمْ اٰذَاہُ اللّٰہُ وطبرانی از ابن عباس
روایت کند کہ رسول فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مَنْ سَبَّ اَصْحَابِیْ فَعَلَیْہِ لَعْنَۃُ اللّٰہِ وَالْمَلٰٓئِکَۃِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِیْنَ وابن عدی از عائشہ روایت کند رضی اللہ تعالیٰ عنہا کہ رسول فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ
الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اِنَّ اَرْاَفَ اُمَّتِیْ اَجْرَاُھُمْ عَلٰی اَصْحَابِیْ و منازعات و محاربات کہ در میان ایشان واقع
شدہ است بر مجامل نیک صرف باید کرد و از ہوا و تعصب دور باید داشت زیرا کہ آن مخالفات مبنی بر
اجتہاد و تاویل بودہ نہ بر ہوا و ہوس چنانکہ جمہور اہلسنت بر آنند اما باید دانست کہ محاربان حضرت امیر کرم اللہ
تعالیٰ وجہہ بر خطا بودہ اند و حق بجانب حضرت امیر بودہ لیکن چون این خطا خطاء اجتہادی است
از ملامت دور است و از مواخذہ مرفوع چنانکہ شارح مواقف از آمدی نقل میکند کہ واقعات جمل و صفین
از روئے اجتہاد بودہ و شیخ ابو شکور سلمی در تمہید تصریح کردہ کہ اہل سنت و جماعت بر آنند کہ معاویہ با جمعے از اصحاب
کہ ہمراہ او بودند بر خطا بودند و خطائے ایشان خطاء اجتہادی بود و شیخ ابن حجر در صواعق گفتہ کہ منازعت
معاویہ با امیر از روئے اجتہاد بودہ و این قول را از معتقدات اہل سنت فرمودہ و آنچہ شارح مواقف گفتہ
کہ بسیارے از اصحاب بر آنند کہ آن منازعت از روئے اجتہاد نبودہ مراد از اصحاب کدام گروہ را داشتہ باشد
اہل سنت بر خلاف آن حاکم اند چنانکہ گذشت وَکَتَبَ الْقَوْمُ مُصِیْبَۃٌ بِالْخَطَاءِ الْاِجْتِہَادِیِّ کَمَا صَرَّحَ بِہِ
الْاِمَامُ الْغَزَالِیُّ وَالْقَاضِیْ اَبُوْبَکْرٍ وَغَیْرُھُمَا پس تفسیق و تضلیل در حق محاربان حضرت امیر جائز نباشد
قَالَ الْقَاضِیْ فِی الشِّفَا قَالَ مَالِکٌ رضی اللہ تعالیٰ عنہ مَنْ شَتَمَ اَحَدًا مِنْ اَصْحَابِ النَّبِیِّ صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ وسلم اَبَابَکْرٍ اَوْ عُمَرَ اَوْ عُثْمَانَ اَوْ مُعَاوِیَۃَ اَوْ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ رضی اللہ تعالیٰ عنہم فَاِنْ قَالَ کَانُوْا عَلٰی

(۱) شارح مواقف سید شریف علی جرجانی توفی سنة ۸۱۶ هـ. [۱۴۱۳ م.] فی شیراز

ضلال وکفر قتل وان شقہ بغیرھذا من مشاتمۃ الناس لکل کما اشدیدا ۱۲ فلا یکون محاربۃ
علی کفرۃ کما زعمت الغلاۃ من الرضۃ ولا فسقۃ کما زعم البعض ونسبہ شارح المواقف
الی کثیر من اصحابہ کیف وقد کانت الصدیقۃ والطلحۃ والزبیر ولکثیر من الاصحاب الکرام
منھم وقد قتل الطلحۃ والزبیر فی قتال الجمل قبل خروج معاویۃ مع ثلثۃ عشر الفا من القتلی
وتضلیلھم وتفسیقھم مما لا یجترء علیہ المسلم الا انیکون فی قلبہ مرض وفی باطن خبث
وانچہ در عبارات بعضے از فقہا لفظ جور در حق معاویہ رض واقع شدہ است وگفتہ کان معاویۃ اماما جائرا
مراد از جور عدم حقیقت خلافت او در زمان خلافت حضرت امیر خواہد بود نہ جور یکہ مآلش فسق وضلالت
است تا با قوال اہل سنت موافق باشد معذلک ارباب استقامت از اثبات الفاظ موہمہ خلاف
مقصود واجتناب مینمایند وزیادہ بر خطا تجویز نمیکنند کیف یکون جائرا وقد صح انہ کان اماما عادلا
فی حقوق اللہ سبحانہ وفی حقوق المسلمین کما فی الطوالع وخدمت مولانا عبد الرحمن الجامی
کہ خطا منکر گفتہ است نیز زیادۃ کردہ است بر خطا ہر چہ زیادت کنند خطا است وانچہ بعد ازان گفتہ
است کہ اگر او مستحق لعنت است انچہ نیز نامناسب گفتہ است چہ جائے تردید است وچہ محل اشتباہ
اگر این سخن در باب یزید میگفت گنجایش داشت اما در مادہ حضرت معاویہ گفتن شناعت دارد ودر احادیث
نبوی بہ اسناد وثقات آمدہ کہ حضرت پیغمبر علیہ الصلوۃ والسلام در حق معاویہ دعا کردہ اند وفرمودہ اند
اللھم علمہ الکتاب والحساب وقہ العذاب وجائے دیگر در دعا فرمودہ اند اللھم اجعلہ ھادیا
ومھدیا ودعاء آنحضرت مقبول ظاہر ا این سخن از مولانا بر سبیل سہو ونسیان سر بر زدہ باشد وایضا
مولانا در ہمان ابیات تصریح باسم نا کردہ گفتہ است آن صحابی ودیگر این عبارت نیز از ناخوشی خبر
میدہد ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا وانچہ از امام شعبی در ذم معاویہ نقل کردہ اند ونکوہش
او را از فسق ہم بالا گذرانیدہ اند بہ ثبوت نہ پیوستہ است امام اعظم کہ از تلامیذ او است بر تقدیر صدق
آن او احق بود باین نقل وامام مالک کہ از تابعین است ومعاصر او واعلم علماء مدینہ شاہم معاویہ عمر بن العلص را

بقتل حکم کرده است چنانچه بالا گذشت اگر او مستحق شتم مے بود چرا حکم بقتل شاتمِ او میکرد پس معلوم شد که شتم او را از کبائر دانسته حکم بقتل شاتمِ او کرده و ایضاً شتم او را در رنگ شتم ابی بکر و عمر و عثمان ساخته است چنانکه بالا گذشت پس معاویه مستحقِ ذم و نکوهش نباشد اے برادر معاویه تنها درین معامله نیست بلکه نصفے از اصحاب کرام کم و بیش درین معامله با وے شریک اند پس بیکبار بان امیر اگر کفره یا فسقه باشند اعتماد از شطرِ دین میخیزد که از راهِ تبلیغ ایشان بما رسیده است و تجویز نکنند این معنی را هرگز زندیقی که مقصودش ابطالِ دین است اے برادر منشا اثارة این فتنه قتل حضرت عثمان است رضی الله تعالی عنه و طلب قصاص نمودن او قبیله او طلحه و زبیر که اول از مدینه برآمدند بواسطه تاخیر قصاص برآمدند و حضرت صدیقه نیز با ایشان درین امر موافقت نموده و جنگ جمل که در انجا سیزده هزار آدم بقتل رسیدند و طلحه و زبیر که از عشره مبشره اند نیز بقتل رسیدند بواسطه تاخیر قصاص حضرت عثمان بوده بعد ازان معاویه از شام بیرون آمده با ایشان شریک شده جنگ صفین نمودند امام غزالی تصریح کرده که آن منازعت برامرِ خلافت نبوده بلکه در استیفاءِ قصاص در بدءِ خلافتِ حضرت امیر بوده و شیخ ابن حجر نیز این معنی را از معتقداتِ اهلسنت گفته است و شیخ ابو شکور سلمی که از اکابر علماء حنفیه است گفته است که منازعت معاویه با امیر در امر خلافت بوده که پیغمبر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات معاویه را امر موده بود و نداء اذا ملکت الناس فارفق بهم از انجا معاویه را طمع در خلافت پیدا شده بود اما او مخطی بود درین اجتهاد و امیر محق زیرا که وقتِ خلافت او بعد از زمان خلافت حضرت امیر بوده و توفیق درمیان این دو قول آنست که منشا منازعت تواند بود که تاخیر قصاص باشد بعد ازان طمع خلافت نیز پیدا کرده باشد بهر تقدیر اجتهاد در محلِ خود واقع شده است اگر مخطی است یک درجه است و محق او دو درجه است بلکه قطعی و اے برادر طریق اسلم درین موطن سکوت است از ذکرِ مشاجرات اصحاب پیغمبر است علیه وعلیهم الصلوة والتسلیم و اعراض از تذکرِ منازعات ایشان پیغمبر فرموده علیه الصلوة والسلام ایاکم وما شجر بین اصحابی و نیز فرموده علیه علی آله الصلوة والسلام اذا ذکر اصحابی فامسکوا و نیز فرموده علیه

(۱) ابو شکور محمد بن عبد السید سلمی مؤلف (التمهید فی بیان التوحید) است

جلا و علا

الصلوٰۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوھم غرضا یعنی بترسید
از خدائے عزوجل در حق اصحاب من پستر بترسید از خدا جل و علا در حق ایشان ایشان را نشانہ تیر خود
نسازید قال الشافعی وھو منقول عن عمر بن عبد العزیز ایضا تلک دماء طھر اللہ عنھا
ایدینا فلنطھر عنھا السنتنا ازین عبارت مفہوم میشود کہ خطا ایشانرا ہم بزبان نباید آورد
و غیر از ذکر خیر ایشان نباید کرد ۔ ہذا ۔ یزید بیدولت از زمرہ فسقہ است توقف در لعنت او
بنا بر اصل مقرر اہلسنت است کہ شخص معین را اگرچہ کافر باشد تجویز لعنت نکردہ اند مگر آنکہ بیقین معلوم
کنند کہ ختم او بر کفر بودہ کابی لھب واما بنعمۃ ربک فحدث نہ آنکہ او شایان لعنت نیست ان الذین
یؤذون اللہ ورسولہ لعنھم اللہ فی الدنیا والاخرۃ بدانند کہ درین زمان چون اکثر مردم بحب
امامت ریاست آشتہ ہموارہ سخن از خلافت و مخالفت اصحاب کرام علیہم الرضوان نصب عین
ساختہ اند و بہ تقلید جملہ ارباب تاریخ و مرویات اہل بدعت اکثر اصحاب کرام را نیک یاد نمیکنند و امور نامناسب
بجناب ایشان منتسب میسازند بضرورت شمہ از آنچہ معلوم داشت و رقیمہ کتابت آوردہ بدوستان مرسل داشت
قال علیہ الصلوٰۃ والسلام اذا ظھرت الفتن او قال البدع وسبت اصحابی فلیظھر العالم علمہ فمن لم یفعل ذلک فعلیہ لعنۃ اللہ والملئکۃ والناس اجمعین لا یقبل اللہ منہ صرفا
ولا عدلا اما الحمد للہ سبحانہ والمنۃ کہ سلطان وقت خود را حنفی مذہب میگیرد و از اہل سنت
میداند و الا اکثر بر مسلمانان بسیار تنگ میشد شکر این نعمت عظمیٰ بجا باید آورد و پس باید کہ مدار اعتقاد
را بر آنچہ معتقد اہلسنت است دارند و سخنان زید و عمرو را در گوش نیارند مدار کار را بر افسانہائے
دروغ ساختن خود را ضائع کردن است تقلید فرقہ ناجیہ ضروریست تا امید نجات پیدا شود
وبیدونہ خرط القتاد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم
متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ۔ ۔

مکتوب دویصد و پنجاه و چهارم

۶۶-

ملا احمد بر کی صدور یافت در جواب بعضے استولہ کہ پرسیدہ بود الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی

نوشتہ بودند کہ بعضے اکابر فرمودہ اند کہ آدمی ہر چہ کند بفرمانِ صاحبِ زمان کند نتیجہ بدہد اگرچہ کارہائے

سوال اول مشروع باشد اگر این سخن صحیح است امید وار فرمان است در کل مشروعات مخدوما سخن اکابر صحیح است و شمارا

جواب اذن حاصل کردہ ماذون ساخت آمادہ اند کہ مراد از نتیجہ نتیجہ معتد بہا است نہ مطلقاً نوشتہ بودند کہ در رسالہ

سوال دوم تحریر یافتہ است کہ حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ قرآن بحقیقت از مرتبہ عین جمع است

یعنی از احدیتِ ذات تعالی وتقدس پس معنے آنچہ در رسالہ مبدأ ومعاد تحریر یافتہ کہ حقیقتِ کعبہ ربانی

فوق حقیقتِ قرآنی است چہ باشد مخدوما مراد از احدیتِ ذات احدیتِ مجردہ نیست کہ ہیچ صفتے وشانے

در انجا ملحوظ نباشد چہ حقیقتِ قرآن ناشی از صفتِ کلام است کہ یکے از صفاتِ ثمانیہ است وحقیقت

کعبہ ناشی از مرتبہ ایست کہ از تلوینات وصفات وشیونات برتر است پس تفوقِ آنرا گنجایش شد

نوشتہ بودند کہ در بعضے از تقاسیم نوشتہ اند کہ اگر کسے گوید کہ من کعبہ را سجدہ میکنم کافر میشود وچہ سجدہ

سوال سوم بطرف کعبہ باید نہ بکعبہ ودر جائے دیگر نوشتہ اند کہ در اول اسلام در سجدہ لک صدت میگفتند مدلول ضمائر

نفس ذات است تعالی وتقدس پس معنی آنچہ در رسالہ مبدأ معاد تحریر یافتہ کہ صورتِ کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیاء

حقیقتِ کعبہ نیز مسجود حقائقِ اشیاء است چہ باشد مخدوما این از مسامحات عبارات است چنانچہ میگویند آدم

مسجودِ ملائکہ است سجدہ مر خالق راست جل سلطانہ نہ مخلوق ومصنوع او را ہر مخلوقے کہ باشد والسلام

علیکم وعلی اصحابکم واحبابکم علی الخصوص ملا پائندہ وشیخ حسن

مکتوب دویصد و پنجاه و پنجم

از جملہ مکاتیب ۲۵۵ از جملہ رسائل

۶۷- المنتخبات ۴۹

بملا محمد طاہر لاہوری صدور یافت در تحریض بر احیاء سنت سنیہ ورفع بدعتِ مرضیہ الحمد للہ وسلام

علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بمصحوب حافظ بہاؤ الدین ارسال داشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید چہ نعمتے است کہ محبان و مخلصان بہمگی ہمت خود متوجہ احیاے سنتے از سنن مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ باشند و بکلیتہ خود خواہان رفع بدعتی از بدع منکرہ نامرضیہ بوند سنت و بدعت ضد یکدیگر اند وجود یکے مستلزم نفی دیگر لیست پس احیاے یکے مستلزم اماتت دیگرے بود احیاے سنت موجب اماتت بدعت است و بالعکس پس بدعت را حسنہ گویند یا سیئہ مستلزم رفع سنت است اگر حسن نسبی اعتبار کردہ باشند کہ حسن مطلق آنجا گنجایش ندارد چہ جمیع سنن مرضی حق اند جل سلطانہ و امضاء او آنہا مرضیات شیطان امروز این سخن بواسطہ شیوع بدعت بر اکثرے گران است اما فردا معلوم خواہند کرد کہ ما بر ہدایتیم یا ایشان منقول است کہ حضرت مہدی در زمان سلطنت خود چون ترویج دین نماید و احیاے سنت فرماید عالم مدینہ کہ عادت بعمل بدعت گرفتہ بود و آنرا حسن پنداشتہ الحق بدین ساختہ از تعجب گوید کہ این مرد رفع دین مانموده و اماتت ملت ما فرموده حضرت مہدی لہر بشتن آن عالم فرماید و حسنہ او را سیئہ انگارد ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم والسلام علیکم وعلی سائر من لدیکم نسیان بر فقیر غالب آمدہ است معلوم نشد کہ مکتوب شما را بکہ سپردہ بود تا جواب استفسارہا نویسد معذور خواہند داشت میان شیخ احمد فرملی از محبان است چون در جوار شما واقع است التفات و توجہ در مادہ مشار الیہ مرعی خواہند داشت + +

۶۸ — مکتوب دویصد و پنجاہ و ششم (۲۵۶)

بمیان شیخ بدیع الدین صدور یافت در جواب اسئولہ کہ نمودہ بود و پرسیدہ بود کہ معنی قطب و قطب الاقطاب و غوث و خلیفہ چیست و ما یتعلق بذلک و پرسیدہ بود از تحقیق حدیث لو اتزن ایمان ابی بکر الخ و غیر ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بمصحوب درویشی ارسال داشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیدہ بودند کہ معنی قطب و قطب الاقطاب

وغوث وخلیفہ چیست وہر کدام بچہ خدمت مامور اند واز خدمت خود اطلاع وارند یا نہ وبشارت قطب الاقطاب
کہ از عالم غیب میرسد اصلے دارد یا اختراع وہم وخیالست باید دانست کہ کمل تابعان نبی علیہ وعلیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات چون بتبعیت کمالات مقام نبوت را تمام کنند بعضی ایشان را بمنصب امامت سرفرازی سازند
وبعضے را بحجر وحصول آن کمال اکتفا میفرمایند این ہر دو بزرگ در نفس حصول آن کمال برابر اند تفاوت
در منصب وعدم منصب است ودر امور یکہ تعلق بآن منصب دارند وچون تابعان کمل کمالات ولایت
نبوت را تمام کنند بعضی را بمنصب خلافت مشرف میسازند وبعضے را بحجر وحصول آن کمالات
اکتفا مینمایند چنانکہ بالا گذشت این ہر دو منصب تعلق بکمالات اصلیہ دارند ودر کمالات ظلیہ مناسب
منصب امامت منصب قطب ارشاد است ومناسب منصب خلافت منصب قطب مدار گویا این دو
مقام کہ در تحت اند ظلال آن دو مقام اند کہ در فوق اند وغوث نزد شیخ محی الدین العربی ہمان قطب مدار
است نزد او غوثیت منصب علیحدہ نیست از منصب قطبیت وآنچہ معتقد فقیر است آنست کہ غوث غیر
قطب مدار است بلکہ ممد ومعاون روزگار او ست قطب مدار وبعضی امور مدد از وے میخواہد ودر نصب
مناصب مقام ابدال نیز او را دخل است وقطب را باعتبار اعوان وانصار او قطب الاقطاب نیز
گویند چہ اعوان وانصار قطب اقطاب حکمی اند از ینجاست کہ صاحب فتوحات مکیہ مینویسد ما من
قریۃ مؤمنۃ کانت او کافرۃ الا وفیہا قطب بدانند کہ صاحب منصب البتہ صاحب علم است
وآنکہ کمال آن منصب دارد ومنصب ندارد لازم نیست کہ از ارباب علم بود واز خدمات خود مطلع باشد
وبشارتیکہ از عالم غیب میرسد بشارت حصول کمالات آن مقام است نہ بشارت منصب آن مقام
کہ منوط بالعلم است وایضاً پرسیدہ بودند کہ مراد از ایمان کہ در حدیث لو وزن ایمان ابی بکر مع
ایمان امتی لرجح واقع شدہ است چیست وسبب رجحان آن کدام است بدانند کہ رجحان ایمان
بواسطہ رجحان مومن بہ است وچون متعلق ایمان حضرت صدیق فوق متعلقات ایمان امت است
ہر آئینہ راجح باشد محدثا ومادر غیر وجہات معاملہ با نجا سے میرسد کہ اگر یک نقطہ بالاتر رود بحالیکہ بسبب

ع جواب ہشت مسئلہ چہارم را نویسند بشارت بحصول کمالات مقام است نہ بشارت منصب آن مقام است پس فرمودہ کہ از ارباب علم بود الخ چہ بشارت مستلزم علم است

ع بیان ہشت مسئلہ

ع بیان ہشت مسئلہ

ع بیان ہشت مسئلہ

عروجِ آن نقطه حاصل شده است از جمیع کمالاتِ ماتقدم افزون تر بود زیرا که آن نقطه از جمیع آنچه ماتحت
اوست افزونتر است و همچنین است حالِ آن نقطه که فوق آن نقطهٔ ماتقدم است چه نقطهٔ ماتقدم
بآنچه در تحتِ اوست و جنب نقطهٔ فوق حقیر و نقیر است علی هذا القیاس پس هر که متعلقِ ایمانِ او بکمالِ
فوق بود هر آئینه راجح خواهد بود از جمیع آنچه ماتحت آن بود از آنجا گفته اند که معاملهٔ عارف بجائے میرسد
که در طرفة العین کسب جمیع کمالاتِ ماتقدم مینماید و باندازهٔ تحقیقِ فقیر در یک لمحه تحصیل زیادہ از جمیع
کمالاتِ ماتقدم میفرماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وایضاً رسیده
بودند که شیخ ابن العربی و تابعانِ ایشان نوشته اند که آنقدر اطفال که بسببِ حضرتِ موسٰی علیٰ نبینا
وعلیه الصلوٰة والسلام کشته شدند استعدادات جمیع آن مقتولان بحضرتِ موسٰی منتقل گشت علیٰ
نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام وحقیقتِ این سخن را بتفصیل نویسند بدانند که این سخن اصیل است
زیرا که بتحقیق پیوسته است که چنانچه یک شخص را سببِ حصولِ کمالاتِ جماعه میگردانند همچنان جماعه را نیز
سببِ حصولِ کمالاتِ یک شخص میسازند پیر هر چند سببِ حصولِ کمالاتِ مرید است لیکن مریدان نیز
اسبابِ کمالاتِ پیرند این معنے را فقیر در ماکولات و مشروبات که اجزائے بدن خود میسازد نیز احساس
میکرد که هر طعامے و شرابے که تناول میکرد سببِ جامعیتِ استعدادِ او میگشت و قابلیتِ دیگر پیدا میکرد
و در بعضی اوقات که قصدِ ترکِ ماکولاتِ لذیذه مینمود ممنوع میشد بواسطهٔ تحصیلِ این جامعیت و ترکِ آن
طعامِ لذیذ ما دون نمیگشت بسببِ حصولِ آن قابلیت و بسا است که استعدادِ یکے بدیگرے انتقال
کرده است کلاً او بعضاً محسوس شده است که آن یکے خالی مانده است و دیگرے جمعیت بهم رسانیده
رسیده بودند که شیخ نجم الدین کبرٰے مریدِ خود را پیشِ عزیزے فرستاده بودند تا متوسلِ او معلوم کنند که
ایشان زیرِ قدمِ کدام پیغمبر اند آن عزیز فرمود که جهودِ تو در چه کار است سخن ازین عبارت فهمیدند
که زیرِ قدمِ حضرتِ موسٰی اند صلوات الله تعالٰی وتسلیماته علیٰ نبینا وعلیه و ازین عبارت انیمعنی بلطیفه مفهوم گشت
بدانند که جهود و نهود را گویند که امتِ حضرتِ موسٰی بودند علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام رسیده بودند

که در نفحات مینویسد که ولایت جمیع اولیا بعد از مردن سلب میشود مگر چهار کس را بدانند که مراد از ولایت تصرفات و ظهور کرامات داشته باشند نه اصل ولایت که عبارت از قرب الٰہی است جل سلطانہ و غیر مراد از سلب سلب کثرت ظهور کرامات خواهد بود نه سلب اصل آن ظهور با آنکه این سخن کشفی است و در کشف مجال خطا بسیار است تا چه دیده باشد و چه فهمیده طلب ظهور بعضی از کرامات اولیا نموده بودند منتظر باشند سیجعل اللہ بعد عسر یسرا پرسیده بودند که در مشیا پوری مینویسد ان شانئک ھو الابتر بالباء التحتیہ چیست بهمزه است یا بیا بهمزه است و آنکه بیا نوشته قرارتے خواهد بود غیر مشهوره نوشته بودند که بعضی عوام طلب مشغولی مینمایند اگر از محارم اند چه مانع است والا در پرده بنشینند و طریقه را اخذ نمایند پرسیده بودند که در رساله اربعین حدیث ایام مشهی قرار داده اند و حدیثے را در این باب نقل میفرمایند چه باید کرد والد ماجد قدس سره میفرمودند که شیخ عبد اللہ سندی و شیخ رحمت اللہ که از اکابر محدثین بودند و در حرمین ایشان ملقب بشیخین بودند بتقریبے به هندوستان آمده بودند میفرمودند که آن حدیث را که نعمانی شارح بخاری نقل کرده است اما ضعیف است حدیث صحیح در مینباب الایام ایام اللہ والعباد عباد اللہ است و نیز میفرمودند که صحت ایام بولادت رحمت عالمیان علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات زائل گشته است ایام نحسات نسبت به ایام ماتقدم بوده و عمل فقیر نیز برین است و هیچ روزے را بر روز دیگر ترجیح نمیدهد تا آنکه ترجیح آنها از شارع معلوم نکند کالجمعة و رمضان و نحوهما نوشته بودند که معارفے که بحل بازیوت تعلق دارد و در مکتوب خواجه محمد اشرف نیافتم تجویز مینمایند که آن مکتوب درین ایام نوشته شده است و نقل آن بشما نرسیده مکتوب دور دراز است زیاده از یک جزو خواهد بود گفته ام که نقل آن را بشما فرستند والسلام

مکتوب (۲۵۷) دویست و پنجاه و هفتم

۶۹- بمیر محمد نعمان صدور یافت در بیان طریق اجمال بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند که مکتوب شریف بصحبت شیخ احمد فرملی ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید طلب رساله ایمان طریق

نموده بودند مسوده ها افتاده است اگر توفیق یافت به بیاض رسانیده خواهد فرستاد الحال چند فقره
در بیان طریق بطریق اجمال مینویسد بگوش هوش استماع فرمایند سیادت پناها طریقی که ما اختیار کرده ایم
ابتداء سیر آن از قلب است که از عالم امر است و از گذشت قلب سیر در مراتب روح است که فوق اوست و از
گذشت روح این معامله با سر است که فوق اوست و هکذا الحال فی الخفی و الاخفی بعد از طی منازل
این لطائف پنجگانه و بعد از حصول علوم و معارف که تعلق بهر کدام اینها علاحده علاحده دارد و بعد
از تحقق احوال و مواجید که بهر یکے ازین پنجگانه جدا جدا مخصوص است سیر در اصول این پنجگانه است
که در عالم کبیر است چه هر چه در عالم صغیر است اصل آن در عالم کبیر است مراد از عالم صغیر انسان است و از
عالم کبیر مجموعه کائنات و شروع سیر در اصول این پنجگانه از عرش مجید است که اصل قلب انسانست
و فوق آن اصل روح انسانی است و فوق فوق آن اصل سر انسانی است و فوق اصل سر اصل خفی است
و فوق اصل خفی اصل اخفی است و چون این پنجگانه عالم کبیر بتفصیل طے کند و بنقطه آخر آن برسد دائره
امکان را تمام کرده باشد و قدم در منزل اول از منازل فنا نهاده بود بعد ازان اگر ترقی واقع شود سیر
در ظلال اسماء و صفات وجهی جل سلطانه خواهد بود و این ظلال کالبرزخ اند بین الوجوب و الامکان و
اصول اند آن پنجگانه عالم کبیر را سیر درین ظلال نیز بهمان ترتیب خواهد بود که در فروع آنها ذکر یافته است
و اگر بفضل ایزدی جل شانه منازل متکثره این ظلال را نیز طے کرده بنقطه آخر آن برسد شروع سیر در اسماء و صفات
وجهی جل سلطانه خواهد بود و تجلیات اسماء و صفات رو خواهد نمود و ظهورات شیون و اعتبارات جلوه خواهد
فرمود این زمان معامله پنجگانه عالم امر را تمام کرده باشد و حق اینها را ادا کرده بود بعد ازان اگر بفضل خداوندی
جل شانه ازان مقام نیز ترقی واقع شود معامله باطمینان نفس خواهد افتاد و حصول مقام رضا که نهایت مقامات
سلوک است میسر خواهد شد درین موطن شرح صدر حاصل میگردد و بشرف اسلام حقیقی مشرف می شود کمالاتیکه
درین موطن حاصل میشود در جنب این کمالات کمالاتیکه بعالم امر متعلق بوده است حکم قطره دارد در جنب دریاء محیط
این همه کمالات که ذکر یافته است تعلق باسم الظاهر دارد و کمالاتیکه تعلق باسم الباطن دارد دیگر است که

باستیثار و تمطن مناسبت و چون کمالات این دو اسم مبارک تمامها حاصل شود دو باز وے طیران
از برائے سالک میسر گردد کہ بقوت آن دو باز و طیران در عالم قدس فرماید و ترقیات بے اندازہ نماید
تفصیل این معاملہ در بعضی مسودات تحریر یافتہ است فرزندی ارشدی تجمع آن بجذبات دیگر اگر میسر
شود شما خود را یک مرتبہ این جا رسانند امّا بشرط آنکہ آن مقام را خالی نگذارند و آن سررشتہ را برہم نزنند
خود تنہا بیایند و از یاران ہر کرا پیش قدم دانند پیشوائے آن جماعہ ساختہ متوجہ این حدود گردند واللہ
سبحانہ اعلم تا وقت دیگر فرصت دہند یا نہ والسلام

۷۰ — مکتوب دویصد و پنجاہ و ہشتم (۲۵۸)

بہ شریف خان صدور یافت در بیان اقربیت حق تعالیٰ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ
صحیفہ شریفہ کہ از روئے کرم نامزد فقراء این حدود ساختہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید جزاکم
اللہ سبحانہ خیر الجزاء محمد و ما چند اقربیت او تعالیٰ با ازا بنص قطعی ثابت شدہ است آما چہ توان
گفت کہ او تعالیٰ از عقول و افہام ما و از علوم و ادراکات ما ورا الورا است با آنکہ دانیم کہ این دوریت و بعد
قرب است نہ در جانب بعد کہ او سبحانہ از ہر نزدیکے نزدیکتر است حتی کہ ذات احدیت او را سبحانہ نزدیکتر
میبینیم از صفاتیکہ ما افعال و آثار آن صفات یم این معرفت ورائی طور نظر عقل است زیرا کہ عقل از خود نزدیکتر
نتواند تصور نمود مثالے کہ توضیح این مبحث نماید ہر چند تتبع نمودہ آمد پیدا نشد مستند این معرفہ نص قطعی
است و کشف صحیح مشائخ طریقت از توحید و اتحاد سخن گفتہ اند و از قرب و معیت بیان فرمودہ اند آما از اقربیت
او تعالیٰ سکوت ورزیدہ اند و بیان شافی دران باب نہ فرمودہ عجائب کاروبار است اقربیت او سبحانہ
سبب ابعدیت ما گشتہ است ھذا الی ان تبلغ الکتاب اجلہ فافہم فان کلا منا اشارۃ
و بشارۃ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ و الزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ الہ
الصلوٰت و التسلیمات اتمہا و اکملہا

مکتوب دو صد و پنجاه و نهم (۲۵۹)

بخدمه مزادگی خواجه محمد سعید که جامع علوم عقلیه و نقلیه اند و صاحب نسبت علیه صدور یافته در بیان فوائد ارسال رسل و عدم استقلال عقل در معرفت واجب الوجود تعالی و تقدس و حکم خاص کبر در مادهٔ شاهق جبل و مشرکان زمان فترهٔ رسل و اطفال مشرکان دار حرب بیان فرموده اند و در بیان تحقیق بعثت انبیاء در زمین هند از اهل هند در امم سابقه و ما یناسب ذلک الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق شکر نعمت ارسال رسل علیهم الصلوات والتسلیمات بکدام زبان بجا آورده شود و بکدام دل اعتقاد و منعم آن نموده آید و جوارح را که باعمال حسنه مکافات این نعمت عظمی نماید اگر وجود شریف این بزرگواران نمی بود و ماقاصر فهمان را بوجود صانع تعالی و وحدت او جل سلطانه که دلالت بر نمود قدما و فلاسفهٔ یونان با وجود وزیر کیها بوجود صانع جلشانه متفق نگشتند و وجود کائنات را به دهر منتسب ساختند و چون روز بروز انوار دعوت انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات ساطع گشت متأخران فلاسفه ببرکت آن انوار رد مذهب قدماء خود نموده بوجود صانع جل شانه قائل گشتند و باثبات وحدت او تعالی نمودند پس عقول ما بی تائید انوار نبوت ازین کار معزول است و افهام ما بی توسط وجود انبیا علیهم الصلوات والتحیات ازین معامله دور ما لیت شعری ماذا اراد اصحابنا المائیون من استقلال العقل فی نفس الامور کاثبات وجود الصانع تعالی و وحدته سبحانه فکلفوا الشاهق الجبل العابد للصنم بهما و ان لم تبلغه دعوة الرسل و حکموا بترک النظر فیهما بکفرهم و خلوده فی النار و نحن لا نفهم الحکم بالکفر و الخلود فی النار الا بعد البلاغ البین و الحجة البالغة المنوطة بارسال الرسل نعم العقل حجة من حجج الله تعالی لکنه لیس حجة بالغة فی الحجیة لیترتب علیه اشد العذاب سوال اگر شاهق جبل که عابد صنم است در دوزخ مخلد باشد و بهشت خواهد بود و این جائز نیست زیرا که دخول بهشت بر مشرکان حرام است و ماوای ایشان دوزخ است کما قال

اللہ تعالیٰ حاکیاً عن عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام انہ من یشرک باللہ فقد حرم اللہ علیہ
الجنۃ ومأواہ النار وو اسطہ میان جنت ونار ثابت شدہ است اصحاب اعراف بعد از چند رو بہ بہشت
خواہند رفت پس خلود در جنت است یا در نار این سوال بسیار متصعب است آن فرزندی ارشدی
میداند کہ تا مدتہا بریں فقیر تکرار این سوال میکرد وجواب شافی نمے یافت وآنچہ صاحب فتوحات
مکیہ در حل این سوال گفتہ است وبعثت پیغمبرے در روز قیامت از برائے دعوت این قوم ثابت کردہ
وباندازہ انکار وقبول ایشان آن دعوت را حکم بدوزخ وبہشت نمودہ نزد این فقیر مستحسن نیست چہ
آخرت دار جزاست نہ دار تکلیف تا بعثت پیغمبرے نمودہ آید بعد از مدت مدید عنایت خداوندی جل سلطانہ
رہنمونی فرمود وجل این معمار نمود ومنکشف ساخت کہ این جماعت نہ در بہشت مخلد خواہند بود ونہ در
دوزخ بلکہ بعد از بعث واحیائے اخروی ایشان را در مقام حساب داشتہ باندازہ جریمہ معاتب ومعذب
خواہند ساخت واستیفائے حقوق نمودہ در رنگ حیوانات غیر مکلف ایشان را نیز معدوم مطلق
ولاشئے محض خواہند فرمود پس خلود کرا بود ومخلد کدام باشد این معرفت بسیرا چون در محضر انبیا وکرام علیہم
الصلوات والتسلیمات عرضہ نمودہ شد ہمہ تصدیق آن فرمودند ومقبول دانستند واللہ اعلم عند اللہ سبحانہ
بریں فقیر بسیار گران می آید کہ حکم کنند بانکہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ با کمال رأفت ورحمت خود بندہ را
بمجرد عقل کہ مجال خطا وغلط در وے بسیار است بے آنکہ ابلاغ مبین بتوسط انبیا علیہم الصلوٰۃ
والتحیات فرماید در آتش مخلد دارد وبہ عذاب ابدی گرفتار سازد چنانچہ گران است حکم کردن او را
باوجود شرک بخلود وجنت کما یلزم من مذہب الاشعری لعدم القول بالواسطۃ بین الجنۃ والنار
فالحق ما الہمت بہ من اعدامہ بعد استیفاء محاسبتہ یوم الحشر کما مر وہمین حکم است نزد
فقیر در اطفال مشرکان دار الحرب چہ دخول بہشت منوط بایمان است باصالت یا بتبعیت اگرچہ
بتبعیت دار اسلام باشد چنانچہ مر اطفال اہل ذمہ را ست وایمان در حق ایشہا مطلق مفقود است پس
دخول بہشت ایشہا را متصور نباشد ودخول دوزخ وخلود دوران مربوط بشرک است بعد ثبوت تکلیف وآن

---

۱۲ قولہ بسیار گران الخ مطابق معرفت ماتریدیہ واشعریہ رفیق ہم است ۱۲

تیز و رحق آنہا مفقود است نحکم بہم حکم البہائم من الانعام بعد البعث والنشور الی الحساب استیفاء
الحقوق وہمین حکم است در مشرکان زمان فترۂ رسل کہ دعوت پیغمبرے بایشان نرسیدہ است اے فرزند
این فقیر ہرچند ملاحظہ مینماید ونظر را سیر میدہد ہیچ جا نمییابد کہ دعوت پیغمبرما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
آنجا نرسیدہ است بلکہ محسوس میگردد کہ در رنگ آفتاب ہمہ جا نور دعوت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
رسیدہ است حتی کہ در یاجوج وماجوج نیز کہ سد حائل دارند ودر ایام سابقہ کہ ملاحظہ میکنند کم بقعہ مے یابد کہ در آنجا
بعثت پیغمبرے نشدہ باشد حتے کہ در زمین ہند کہ دور ازین معاملہ مینماید نیز مے یابد کہ از اہل ہند پیغمبران
مبعوث شدہ اند ودعوت بصانع جل شانہ فرمودہ اند ودر بعضے از بلاد ہند محسوس میگردد کہ انوار انبیا
علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات در ظلمات شرک در رنگ مشعلہا افروختہ اند واگر خواہد تعیین آن بلاد ہند
نماید وی بیند کہ پیغمبرے است کہ ہیچکس او را نگرویدہ است ودعوت او را قبول نہ کردہ وپیغمبر لیست دیگر کہ
یک کس بوے ایمان آوردہ است ودیگر لیست کہ دو کس بوے گرویدہ اند وبعضے را سہ کس ایمان آوردہ اند زیادہ
از سہ کس در نظر نیامدہ کہ در ہند بہ پیغمبرے ایمان آوردہ باشد تا چہار کس امت یک پیغمبر بوند وآنچہ رد وسار
کفرہ ہند از وجود واجب تعالی واز صفات او وسبحانہ واز تنزیہات وتقدیسات او تعالی نوشتہ اند
ہمہ مقتبس از انوار مشکوٰۃ نبوت است چہ در ہر یک عصرے در امم سابقہ نبی از انبیا گذشتہ است واز وجود
واجب تعالی واز صفات ثبوتیہ او جل شانہ واز تنزیہات وتقدیسات او وسبحانہ وتعالی خبر کردہ واگر
نہ وجود شریف این زرگواران بودے عقل لنگ وکور این بیدولتان کہ ملوث بظلمات کفر ومعاصی
است کے باین دولت مہتدی شدے عقول قاصرۂ این بیدولتان فی حد ذاتہا بالوہیت خود حاکم اند
وغیر از خود را الٰہے اثبات نمیکنند چنانکہ فرعون مصر گفتہ ما علمت لکم من الٰہ غیری ونیز گفتہ لئن
اتخذت الٰہا غیری لاجعلنک من المسجونین وچون از اخبار انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات معلوم
کردند کہ عالم را صانعی است واجب الوجود تعالی وتقدس بعضے ازین بے دولتان بر قبح ادعاء خود
اطلاع یافتہ بتقلید وتستر اثبات صانع نمودہ اند واورا در خود حال وساری دانستہ اند وباین حیلہ مردم

را پرستش خود خوانده اند تعالی اللہ عما یقول الظالمون علوا کبیرا اینجا گوئند اندیشے سوال نکند کہ اگر
در زمین ہند انبیا مبعوث می شدند ہر آئینہ خبر بعثت ایشان نیز بما میرسید بلکہ آن خبر از جہت تواتر
و دواعی بتواتر منقول میگشت و لیس کذلک زیرا کہ گوئیم کہ دعوت این پیغمبران مبعوث عام نبود بلکہ
دعوت بعضے مخصوص بیک قوم بودہ و بعضے را دعوت مخصوص بہ یک قریہ و یا بیک بلدہ بودہ تواند
بود کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی در قومے یا در قریہ شخصے را باین دولت مشرف ساختہ باشد و آن
شخص آن قوم یا اہل آن قریہ را دعوت بمعرفت صانع جل شانہ کردہ باشد و منع از عبادت غیر او تعالی
نمودہ و آن قوم یا اہل آن قریہ انکار او کردہ باشند و تضلیل و تجہیل او نمودہ و چون انکار و تکذیب ایشان
بنہایت رسیدہ باشد نصرت حق جل و علا آمدہ ایشان را اہلاک کردہ باشد و ہمچنین بعد از مدتے پیغمبر
دیگر بہ قومے یا بہ قریہ مبعوث شدہ باشد و عامل معہم کما عامل الاول بقومہ و فعل بہم ما فعل
باوائلہم و ہلکذا الی ما شاء اللہ تعالی و آثار ہلاکت قرے و بلاد و زمین ہند بسیار است و این قوم
ہر چند ہلاک شدند اما آن کلمہ دعوت در میان اقران آنہا باقی ماندہ و جعلہا کلمۃ باقیۃ فی عقبہم
لعلہم یرجعون خبر نبوت انبیاء مبعوثہ وقتے بمارسد کہ جمع کثیر بایشان گرویدہ باشند و قوتے پیدا کردہ
یک کس آمد و چند روز دعوت کرد و گذشت و ہیچکس او را قبول نہ کرد و دیگرے آمد و ہمین کار را کرد و یک
کس او را گرویدہ و دیگرے را دو کس یا سہ کس گردیدند خبر از کجا منتشر شود و کفار ہمہ در مقام انکار بودند و مخالف
دین ابا خود را تمیکردند ناقل کہ بود و نقل بہ کہ کند دیگر الفاظ رسالت و نبوت و پیغمبری از لغات عرب
و فارس آمدہ بواسطہ اتحاد دعوت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ و علی جمیع الانبیاء الصلوات و التسلیمات
و این الفاظ در لغت ہند نبودہ تا انبیاء مبعوثہ ہند را نبی یا رسول یا پیغمبر گویند و باین اسامی ایشان را
یاد کنند و ایضا در جواب آن سوال بطریق معارضہ گوئیم کہ اگر انبیا در ہند مبعوث نشدہ باشند و ہم بزبان
ایشان بایشان دعوت نکردہ باشند ہر آئینہ حکم انہا حکم شاہق جبل بودہ با وجود تمرد و دعوے الوہیت
بدوزخ نرفتہ در آیند و عذاب مخلد ایشان را نشود و ہذا مما لا یرتضیہ العقل السلیم و لا یساعدہ الکشف

الصحیح فانا نشاهد بعض مردتهم فی وسط الجحیم ۔ واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ۔

مکتوب ولیست و ہفتاد و ہشتم (۲۷۸)

بملا عبد الکریم سنامی صدور یافت در بیان آنکہ بر ہر کسے بعد از تصحیح عقائد و عمل بمقتضائے شریعت غرا سلامت داشتن قلب لازم است از ماسوای حق جل و علا کہ نسیان ماسوا است و مدامی طریقہ علیہ نقشبندیہ و در تعریض باعداد و اعاشہ متوطنان و مایناسب ذلک بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی المکتوب مرغوب اخوی رسید موجب فرحت گشت نصیحتے کہ بیاران کردہ میشود آنست کہ بعد از تصحیح عقائد بر وفق کتب کلامیہ اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالی سعیہم و بعد از اتیان باحکام فقہیہ از فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ امتثالا و انتہاء سلامت داشتن قلب از گرفتاری ماسوای حق سبحانہ و تعالی و سلامتی قلب وقتے میسر شود کہ در قلب ماسوای حق جل و علا خطور نشود فرضا اگر ہزار سال حیات و فا کند غیر حق سبحانہ در دل خطور نکند نہ بآن معنی کہ اشیاء در خاطر گذرند و آنہا را غیر حق نداند جل سلطانہ زیرا کہ این معنی در ابتداء امر اقبال توحید را نیز میسر نیست بلکہ بآن معنی کہ اشیاء اصلا در دل خطور نکنند و این عدم خطور منتہی بر نسیان قلب است ماسوای حق را سبحانہ بر نہجے کہ اگر بتکلف اشیاء را بیاد آورد بیاد نیاید و بر نہند یاد نکند این دولت معبر بفناء قلب است و قدم اول است درین راہ و بسیار کمالات و ولایت متفرع بر ین دولت اند ہیچ کس رتبانہ گردد او فنا نہ نیست رہ در بارگاہ کبریا یہ و اقرب طرق ارباب وصول باین دولت عظمی طریقہ علیہ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالی اسرارہم چہ این بزرگواران ابتداء سیر از عالم امر نمودہ اند و از قلب بمقلب قلب راہ جستہ ایشان را بجائے رسیدہ اند و دیگران التزام سنت است و اجتناب از بدعت حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند

طریق ما اقرب طرق است اما التزام سنت کار مشکل است فطوبی لمن توسل بهم فقد اهتدی بهدیهم للمتوسل الحامی ۱۲ نقشبندیه عجب قافله سالارانند ✤ که بر نداز ره پنهان بجرم قافله را
از دل سالک ره جاذبهٔ صحبت شان ✤ مے برد وسوسهٔ خلوت و فکر چله را ✤ قاصرے گر کند این
طائفه را طعن قصور ✤ حاشا لله که برآرم بزبان این گله را ✤ همه شیران جهان بسته این سلسله اند
روبه از حیله چسان بگسلد این سلسله را ✤ ثانیاً مرفوع آنکه صحیفهٔ محبت اطوار قاضی محمد شریف
رسید چون منبئی از فرط محبت فقرا بوده موجب فرحت گشت دعاء فقیر را بایشان رسانند انشاء
الله تعالیٰ باو که مکتوب مرغوب اخوی شیخ حبیب الله رسید از فوت والد مرحوم خود نوشته بودند انا لله
وانا الیه راجعون از جانب فقیر و عارفان سلسله عزائے مصیبت نمایند و گویند که بدعا و فاتحه و صدقه
و استغفار امداد و اعانت والد مرحوم خود نمایند فان المیت کالغریق ینتظر دعوة تلحقه من ولد
او اب او ام او اخ او صدیق ربانا مکشوف آنکه شیخ احمدی طریقهٔ این بزرگواران را اخذ نموده متابعت
گشته است حضرت حق سبحانه و تعالیٰ استقامت بران کرامت فرماید باید که مشارالیه چون
در اسلام نو در آمده است او را تعلیم عقائد کلامیه که در کتب فارسی مذکور اند نمایند و همچنین تعلیم احکام
فقهیه نیز نمایند تا معرفت فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروه و مشتبه پیدا کند
و بمقتضائے آن زندگانی نماید تعلیم و تعلم کتاب گلستان و بوستان او را داخل بیکاریست و السلام

۷۳ - مکتوب دویست و هفتاد و نهم (۲۷۹)

بملا حسن کشمیری صدور یافت در اداء شکر نعمت دلالت او بر طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه و تحریص بر
صحبت و خدمت حضرت ایشان قدس سرهم الاقدس و در ضمن آن اظهار انعم خداوندی جل
سلطانه که بتوسط آن متوجب گشته فرموده اند ✤ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی
صحیفهٔ شریفه که از روے کرم و التفات نامزد این فقیر ساخته بودند جناب مولانا مهدیعلی رسانیدند

موجب فرحت فراوان گشت سلامت باشند استفسار رفته بود ازین عبارت شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ کہ سبب تعجب خلائق فہم مدعیان ہم کہ در کدام کتاب از مصنفات ایشان واقعشدہ است مخدوم فقیر این عبارت را ندیدہ است کہ در فتوحات مکیہ دیدہ بود و دیر نولا ہر چند تفحص کرد تعیین آن موضع میسر نشد اگر کرۃ ثانیہ بنظر در آمد اعلام خواہد نمود انشاء اللہ تعالیٰ دیگر فقیر در ادا شکر نعمت دولت شما اعتراف بقصور دارد و در مکافات آن احسان شما معترف بعجز این ہمہ کاروبار منتہی بران نعمت است و این ہمہ دید و داد مربوط بآن احسان بحسن توسط شما آن دادہ اند کہ کم کسے دیدہ است و بمن توسل شما آن بخشیدہ اند کہ کم کسے چشیدہ است از خواص عطایا آنقدر عطا کردہ اند کہ اکثرے را از عموم عطایا آن مقدار میسر نشدہ است احوال و مقامات و اذواق و مواجید و علوم و معارف و تجلیات و ظہورات ہمہ را زینہ ہائے راہ عروج ساختہ بمدارج قرب و منازل وصول رسانیدہ اند لفظ قرب و وصول از تنگی میدان عبارت اختیار کردہ است والا فلا قرب ثمہ ولا وصول ولا عبارۃ ولا اشارۃ ولا شہود ولا حلول ولا اتحاد ولا کیف ولا این ولا زمان ولا امکان ولا احاطۃ ولا سریان ولا علم ولا معرفۃ ولا جہل ولا حیرت

چہ گویم با تو از مرغے نشانہ ✦ کہ با عنقا بود ہم آشیانہ ✦ ز عنقا ہست نامش پیش مردم ✦ ز مرغے من بود آن نام ہم گم ✦ چون اظہار این احسانہائے خداوندی جل سلطانہ کہ در عالم اسباب ظہور آنہا مترتب بران نعمت شما بودہ متضمن شکر نعمت شما نیز بودہ است در ضمن چند فقرہ مندرج ساختہ بقید کتابت در آوردہ بود کہ نحتے از شکر آن نعمت شما ادا یابد والسلام علیکم

مکتوب دوصد و شصت و ششم — ردیف ۷۴ — المنتخبات ۵۱

بحضرت پیرزادہائے اعنی خواجہ عبد اللہ و خواجہ عبید اللہ صدر یافت در بیان بعضی از عقائد کلامیہ بر وفق آرائے اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ حضرت ایشان از روئے الہام و فراست حاصل گشتہ نہ از روئے تقلید و تخمین ✦ در اوائل احوال حضرت پیغمبر علیہ

بحر اہل معرفت فہم پذیرند ۱۲

علی آله الصلوات والتسلیمات مرقوم فرموده بودند که میفرمایند تو از مجتهدان علم کلامی و این واقعه را
بحضرت خواجه خود گذرانیده بودند از آن روز حضرت ایشان را در هر مسئله از مسائل کلامیه رائی
علیحده است و حکم جدا لیکن در اکثر مسائل موافقت بمشایخ ماتریدیه دارند و با بیان رد فلاسفه و دهریه
و نکوهش ایشان در رد ملاحده و زنادقه که مراد صوفیه را نامهمیده بضلالت رفته اند و در بیان بعضی
از احکام فقهیه که بصلوة متعلق اند و در بیان کمالات طریقه علیه نقشبندیه و التزام ایشان مرتبا بعت
سنت را و در بیان منع استماع غناء و منع از حضور مجلس رقاصان و مغنیان ذلک بسم الله الرحمن الرحیم
رب یسر ولا تعسر وتمم بالخیر بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات بجناب مخدومزادهای
کرام مینماید که این فقیر از سر تا قدم غرق احسانهای والد بزرگوار شما است در این طریق سبق الف
بی را از ایشان گرفته است و تجی حروف این راه را از ایشان آموخته و دولت اندراج آنها
فی البدایت ببرکت صحبت ایشان حاصل کرده و سعادت سفر و وطن را بصدقه خدمت ایشان
یافته توجه شریف ایشان در دویم ماه این ناقابل را بنسبت نقشبندیه رسانیده و حضور خاص این
کابر را عطا فرموده و در این مدت قلیله آنچه از تجلیات و ظهورات و انوار و الوان و بی رنگیها
و بی کیفیها که بطفیل ایشان رو داده چه شرح و چه بیان تفصیل آن نماید این توجه شریف شان کم
و قیقه نمانده باشد در معارف توحید و اتحاد و قرب و معیت و احاطه و سریان که بر این فقیر نکشاده و داد حقیقت
ان اطلاع نداده شهود و وحدت در کثرت و مشاهده کثرت در وحدت از مقدمات و مبادی این معارف
است بالجمله آنچه که نسبت نقشبندیه است و حضور خاص این اکابر نام این معارف بر زبان آوردن
و نشان این شهود و مشاهده را بیان نمودن از گونه نظری است کار خانه این اکابر بلند است
بهر زر اتفاقی و رقاصی نسبت ندارد هرگاه این طور دولتی رفع القدر از حضرت ایشان باین فقیر
رسیده باشد اگر در مدت عمر سر خود را پامال اقدام خدمه عتبه علیه شما کرده باشد هیچ نکرده باشد
از تقصیرات خود چه عرض نماید و از شرمندگی های خود چه اظهار نماید آنا معارف آگاه خواهد

ه یعنی پسر بزرگوار خود حضرت خواجه محمد باقی الله قدس سره

حسام الدین احمد را حضرت حق سبحانه از ما جزاء خیر دهاد که مؤنتهٔ ما مقصران را بر خود التزام نموده کمر همت بر ادر خدمت خدمهٔ عتبهٔ علیه بسته اند و ما دور افتادگان را فارغ ساخته ه گر بر تن من زبان شود هر موئے ، یک شکرے از هزار نتوانم کرد ، سه مرتبه فقیر بدولت عتبه بوسی حضرت ایشان مشرف گشت مرتبهٔ اخیر فقیر را فرمودند که ضعف بدن بر من غالب آمده است امید حیات کم مانده انه احوال اطفال خیر و اخواهی بود و در حضور خود شمارا طلبیدند و شما را بحجور مرضعات بودند و بفقیر امر کردند که با ایشان توجه بکن بامر ایشان در حضور ایشان بشما توجه کرده بحدیکه ظاهر اثر آن توجه نیز ظاهر شده بعد ازان فرمودند که حضرات والدات ایشان را نیز غائبانه توجه بکن حسب الامر غائبانه توجه نموده آمد امید است که ببرکت حضور ایشان آن توجه مثمر نتائج باشد تصور نکنند که از امر واجب الامتثال و وصیت لازمه ایشان ذهولے واقع شده است یا تغافلے زده باشد کلا بل انتظار اشارت دارد و منتظر اذن شما است الحال چند فقره بطریق نصیحت نوشته مے آید بگوش هوش استماع خواهند فرمود اسعدکم الله سبحانه فرض نخستین بر عقلا تصحیح عقائد است بموجب آرائے صائبه اهل سنت وجماعت شکر الله تعالی سعیهم که فرقهٔ ناجیه اند بعضے از مسائل اعتقادیه در انجا نوع خفا بوده بیان آن مینماید باید دانست که الله تعالی بذات مقدس خود موجود است و اشیا بایجاد او تعالی موجود اند و او تعالی یگانه است هم در ذات و هم در صفات و هم در افعال و هیچکس و هیچ امرے با او تعالی فی الحقیقت شرکتے نیست چه وجود و چه غیر آن مشارکت اسمی و مناسبت لفظی از مبحث خارج است صفات و افعال او تعالی در رنگ ذات او سبحانه بے چون و بیچگونه اند و صفات و افعال ممکنات هیچ مناسبت ندارند مثلا صفة العلم مرا و ما را صفتے است قدیم و بسیط است حقیقی که هرگز تعدد و تکثر بآن راه نیافته است اگرچه باعتبار تعدد تعلقات باشد زیرا که آنجا یک انکشافے است بسیط که معلومات ازل و ابد بهمان انکشاف منکشف میگردند جمیع اشیا با احوال متناسبه و متضادهٔ ایشان کلیه و جزئیه با اوقات مخصوصهٔ هر کدام در آن واحد بسیط دانسته است

و همان آن زید را هم موجود دانسته است و هم معدوم و چنین دانسته است و سبی وجوان دانسته
است و پیر و زنده دانسته است و مرده و قائم دانسته است و قاعد و مستند دانسته است و مضطجع
و خندان دانسته است و گریان و متلذذ دانسته است و متألم و عزیز دانسته است و ذلیل هم در یک لمح
دانسته است و هم در حشرات هم در جنت دانسته است هم در تلذذات پس تعدد تعلق نیز در ان موطن
مفقود باشد چه تعدد تعلقات تعدد آنات میطلبد و تکثر آنات میخواهد و لیس ثمة الا الان واحد
بسیط من الازل الی الابد لا تعدد فیه اصلا اذ لا یجری علیه تعالی زمان و لا تقدم
و لا تاخر پس در علم او تعالی اگر تعلق بمعلومات اثبات کنیم یک تعلق خواهد بود که بجمیع معلومات تعلق
گشته است و آن تعلق نیز مجهول الکیفیت است و در رنگ صفة العلم بیچون و بیچگونه است
استبعاد این تصویر را بمثالے زائل گردانیم و بگوئیم که روا است که شخصے در یک وقت یکبار را باقسام
متباینه و احوال متغایره و اعتبارات متضادة او بداند پس در همان وقت کلمه را هم اسم داند و هم
فعل و هم حرف و هم ثلاثی داند و هم رباعی و هم معرب داند و هم مبنی و هم متمکن داند و هم غیر متمکن و هم منصرف
داند و هم غیر منصرف و هم معرفه داند و هم نکره و هم ماضی داند و هم مستقبل و هم امر داند و هم نهی بلکه جائز
است که آن شخص بگوید که این همه اقسام و اعتبارات کلمه اور ضرورت کلمه در یک وقت بتفصیل می فهمد
هرگاه در علم ممکن بلکه در وجود ممکن جمع اضداد متصور بود در علم واجب تعالی و لله المثل الاعلی چرا
مستبعد باشد باید دانست که اینجا هر چند صورت جمع ضدین است اما فی الحقیقت درمیان اینها
ضدیت مفقود است زیرا که هر چند زید را در آن واحد موجود و معدوم دانسته است اما در همان آن
دانسته است که وقت وجود او مثلا بعد از هزار سال سنه بحریست و وقت عدم سابق او پیش ازان
سال معین است و وقت عدم لاحق او بعد از هزار و یکصد سال است فلا تضاد بینهما فی الحقیقة
لتغایر الزمان و علی هذا القیاس سائر الاحوال فافهم ازین تحقیق واضح گشت که علم او تعالی
هر چند بجزئیات متغیره تعلق گیرد شائبه تغیر در وے راه نمی یابد و نظنه حدوث در ان صفت پیدا

نمیشود وکما نعمت الفلا سفة زیرا کہ تغیر بر تقدیرے متصور باشد کہ یکے را بعد از دیگرے و انستہ
باشد و چون ہمہ را در آن واحد داند گنجایش تغیر و حدوث نبود پس حاجت نباشد باثبات تعلقات متعددہ
مر او را تا تغیر و حدوث راجع بآن تعلقات بود نہ بصفت علم کما فعلہ بعض المتکلمین لدفع شبہۃ
الفلاسفۃ آرے اگر تعدد تعلقات در جانب معلومات اثبات کنیم گنجایش دارد و ہمچنین یک کلام
بسیط است کہ از اول تا آخر ہمان یک کلام گویا است اگر امر است از ہمانجا ناشی است و اگر
نہی است ہم از انجا اگر اعلام است ہم از انجا ماخوذ است و اگر استعلام است ہم از انجا اگر تمنی
است ہم از انجا مستفاد است و اگر ترجی است ہم از انجا جمیع کتب منزلہ و صحف مرسلہ در قدیم
ازان کلام بسیط اگر تورات است از انجا انتساخ یافتہ است و اگر انجیل است ہم از انجا صورت نقلی
گرفتہ و اگر زبور است ہم از انجا مسطور گشتہ و اگر فرقان است ہم از انجا تنزل فرمودہ
و انست کلام حق کہ علی الحق یکیست و بس و پس و در نزول مختلف آثار آمدہ و ہمچنین یک فعل
کہ مصنوعات اولین و آخرین بہمان یک فعل بوجود مے آیند کریمہ وما امرنا الا واحدۃ کلمح
بالبصر رمزیست ازین اگر اخبار است و اگر امانت مربوط بآن فعل است و اگر ایلام است و اگر انعام
منسوب ہم بآن فعل و ہمچنین اگر ایجاد است و اگر اعدام ناشی ازان فعل است پس در فعل حق سبحانہ
نیز تعدد و تعلقات ثابت نہ بود بلکہ یک تعلق مخلوقات اولین و آخرین باوقات مخصوصہ وجود
خود بوجود مے آیند این تعلق نیز در رنگ فعل او تعالی ہیچون و بیچگونہ است زیرا کہ چون را
بہ بیچون راہ نیست لا یسئل عما یفعل الملک الاعظم یا واشعری چون از حقیقت فعل حق جل
سلطانہ اطلاع نیافتہ تکوین را حادث گفت و افعال او سبحانہ را حادث و انست اند انست
کہ اینہا آثار فعل ازلی حق اند سبحانہ نہ افعال او تعالی و ازین قبیل است آنچہ بعضے از صوفیہ تجلی افعال
باثبات نمودہ اند و دران موطن در مرآت افعال ممکنات جز فعل واحد جل سلطانہ ندیدہ اند ازین
تجلی فی الحقیقت تجلی آثار فعل حق است سبحانہ نہ تجلی فعل او تعالی زیرا کہ فعل او را تعالی کہ بیچون

و بے چگونہ است و قدیم است و قائم بذاتِ اوست تعالیٰ کہ آن را تکوین گویند در مرایائے تحدثات
گنجایش نیست و در مظاہرِ ممکنات ظہورے نہ ۔ در تنگنائے صورتِ معنی چگونہ گنجد ۔
در کلبۂ گدایان سلطان چہ کار دارد ۔ تجلی افعال و صفات نزدِ قصیر بے تجلی ذات تعالیٰ و تقدس
متصور نیست چہ افعال و صفات را از حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدس انفکاکے نیست تا تجلی آنہا
بے تجلی ذات متصور بود و آنچہ منفک از ذات است تعالیٰ و تقدس ظلالِ افعال و ظلالِ صفات
اوست سبحانہ پس تجلی آنہا تجلی ظلالِ افعال و صفات بود نہ تجلی افعال و صفات آنہا ہم ہریں
باین کمال نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ بر سرِ اصل سخن رویم
او تعالیٰ در ہیچ چیز حلول نکند و ہیچ چیز در و بے حال نہ بود اما او تعالیٰ محیطِ اشیا بود و قرب و معیت با ایشان دارد
و آن احاطہ و قرب و معیت کہ در خورِ فہم ما باشد کہ آن شایانِ جنابِ قدس او نیست تعالیٰ و آنچہ بکشف و شہود معلوم کنند
ازان نیز منزہ است چہ ممکن را از حقیقتِ ذات و صفات و افعال او تعالیٰ جز جہل و حیرت نصیب
نیست ایمان بغیب باید آورد و ہر چہ بمکشوف و مشہود گردد تحت لا نفی باید ساخت ۔
عنقا شکار کس نشود دام باز چین ۔ کانجا ہمیشہ باد بدست است دام را ۔ بیتے از مثنوی حضرت
ایشان مناسب این مقام است ۔ ہنوز ایوانِ استغنا بلند است ۔ مرا فکرِ رسیدن ناپسند است
پس ایمان آریم کہ او تعالیٰ محیطِ اشیا است و قریب است بایشان و با ایشان است اما معنی احاطہ
و قرب و معیتِ او را تعالیٰ ندانیم کہ چیست احاطہ و قربِ علمی گفتن از تاویلاتِ متشابہ است و ما
قائل بتاویل آن نیستیم و او تعالیٰ بہیچ چیز متحد نشود و ہمچنین ہیچ چیز با او سبحانہ نیز متحد نگردد و آنچہ در بعضے
عباراتِ صوفیہ معنی اتحاد مفہوم میشود خلافِ مراد ایشان است زیرا کہ مراد ایشان ازین کلام
کہ موہم اتحاد است اذا تم الفقر فہو اللہ آنست کہ چون فقر تمام شود و نیستی محض حاصل آید باقی
نماند مگر اللہ تعالیٰ نہ آنکہ آن فقیر بخدا متحد شود و خدا گردد کہ آن کفر و زندقہ است تعالیٰ اللہ
سبحانہ عما یشرکون ۔ ہم الظالمون علوا کبیرا و حضرتِ خواجہ ما قدس سرہ میفرمودند کہ معنے

عبارت انا الحق نه آنست که من حقم بلکه آنست که من نیستم و موجود حق است سبحانه و تغیر و تبدل را
بذات و صفات و افعال او تعالی راه نیست فسبحان من لا یتغیر بذاته و لا بصفاته و لا فی افعاله
بحدوث الحوادث و آنچه صوفیه وجودیه منزلات خمس اثبات نموده اند نه از قبیل تغیر و تبدل است
و در مرتبهٔ وجوب که آن کفر و ضلالت است بلکه این تنزلات را در مراتب ظهورات کمال او تعالی
اعتبار کرده اند بے آنکه تغیرے و تبدیلے در ذات و صفات و افعال او تعالی راه یابد و او تعالی
غنی مطلق است هم در ذات و هم در صفات و هم در افعال و در هیچ امرے بهیچ چیز محتاج نبود چنانچه
در وجود محتاج نیست در ظهور نیز محتاج نه و آنچه از عبارات بعضے صوفیه مفهوم میشود که او تعالی در ظهور
کمالات انتمائی و صفائی بما محتاج است این سخن برین فقیر بسیار گران است نمیداند که مقصود از
آفرینش ایشان حصول کمالاتست مر ایشان را نه کمالے که عائد بجناب قدس او باشد تعالی
و تقدس کریمه و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون ای لیعرفون مؤید این معنی است
پس مقصود از خلقت جن و انس حصول معرفت ایشان بود که کمال ایشان است نه امریکه عائد
بجناب حق بود سبحانه و آنچه در حدیث قدسی واقع شده است فخلقت الخلق لاعرف مراد ازانجا
نیز معرفت ایشان است نه آنکه من معروف شوم و بتوسط معرفت ایشان کمالے حاصل نمایم
تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا و او تعالی از جمیع صفات نقص و سمات حدوث منزه و مبرا
است جسم و جسمانی نیست و مکانی و زمانی نه و صفات کمال او را ثابت است از انجمله هست صفت
کمال در وے موجود اند بوجود زائد بر وجود ذات تعالی و تقدس و آن صفات حیات و علم و قدرت
و اراده و سمع و بصر و کلام و تکوین است این صفات در خارج موجود اند نه آنکه در علم موجود اند بوجود زائد
بر وجود ذات و در خارج نفس ذات تعالی و تقدس چنانچه بعضے از صوفیه وجودیه گمان برده اند و گفته اند
از روے تعقل همه غیر اند صفات و بذات تو از روے تحقیق همه عین ما کان فی الحقیقت
نفی صفات است چه نفاة صفات معتزله و فلاسفه نیز تغایر علمی و اتحاد خارجی گفته اند و از تغایر

(۱) ان الحق انا فی من یقول بالوحدة المطلقة و الوجود المنبسط و یقول بالتجلی الذاتی و الشهودی و الظهور فی المظاهر و الاعیان و یقول بالتنزلات الخمس و الحضرات الخمس و الاسماء الالهیة و الاعیان الثابتة و الحقیقة المحمدیة و الروح المحمدی و الحقیقة الانسانیة و الانسان الکامل و الخلیفة و القطب و الغوث و الاوتاد و النقباء و النجباء و الابدال و الاقطاب و الاوتاد و الاربعة و السبعة و الثلاثة و الاثنی عشر و السبعین و المائة و الثلاثمائة و الستین و الالف و غیر ذلک من الاصطلاحات الصوفیة و الالفاظ الاشراقیة و الاشارات الذوقیة و الکشفیة و الرسوم الحقیقیة و الطریقیة و الشریعیة و الحقیقیة و الطریقیة و الشریعیة و الحقیقیة و الطریقیة و الشریعیة و

علمی انکار نموده اند و نگفته اند که مفهوم علم عین مفهوم ذات است تعالی و تقدس یا عین مفهوم قدرت
و ارادت است عینیت باعتبار وجود خارجی گفته اند پس تا تغایر وجود خارجی اعتبار نکنند از نفاۃ
صفات خارج نشوند و التغایر الا عتباری لا یجدیهم نفعا کما عرفت و او تعالی قدیم و ازلی است
و غیر او را قدم و ازلیت ثابت نبود و جمیع ملتیین بر ین حکم اجماع فرموده اند و هر کسیکه بقدم و ازلیت غیر
حق جل و علا قائل گشته است تکفیر او نموده اند امام غزالی ازین راه تکفیر ابن سینا و فارابی
و غیر ایشان نموده است که قائل بقدم عقول و نفوس اند و بقدم هیولی و صورت گمان برده اند
و سموات را با آنچه در ایشان است قدیم دانسته اند و حضرت خواجه باقی رحمه الله میفرمودند که شیخ
محی الدین بن العربی بقدم ارواح کل قائل است این سخن را از ظاهر مصروف باید داشت و محمول بر
تاویل باید ساخت تا با جماع اهل ملل مخالف نشود و او تعالی قادر مختار است از شائبهٔ ایجاب و منزه
اضطرار منزه و مبرا است فلاسفه نے خرد کمال را در ایجاب دانسته نفی اختیار از واجب تعالی
نموده اثبات ایجاب نموده اند این هیچ دان واجب را تعالی و تقدس معطل و بیکار داشته اند
و جزیک مصنوع که آن هم بایجاب است از خالق سموات و ارض صادر نداند نسبت وجود حوادث را نسبت
بعقل فعال داده که وجود آن مجموع در توهم ایشان ثابت نشده است بزعم فاسد ایشان ایشان را
بحق سبحانه و تعالی هیچ کاری نیست ناچار باید که در وقت اضطراب و اضطرار التجا بعقل فعال
آرند و بحضرت حق سبحانه هیچ رجوع نکنند که او را تعالی در وجود حوادث مدخلے نداده انه گویند که
عقل فعال است که بایجاد حوادث تعلق دارد و بلکه بعقل فعال هم رجوع ندارند که او را در رفع بلیات ایشان
نیز اختیارے نیست این بیدولتان در حمق و بلاهت پیش قدم فرق ضلالة اند کافران التجا
بحضرت حق سبحانه و تعالی مے آرند و رفع بلیه از او تعالی میطلبند بخلاف این سفیهان دو چیز دون
بیدولتان از جمیع فرق ضلالت و بلاهت بیشتر است یکے کفر و انکار است باحکام منزل
و عناد و عداوت است با اخبار مرسل دوم ترتیب مقدمات فاسده است و تلبیس دلائل و شواهد باطله

(١) حسين ابن سينا توفى سنة ٤٢٨ هـ. [١٠٣٧ م.] فى همدان

(٢) محمد فارابى توفى سنة ٣٣٩ هـ. [٩٥٠ م.] فى الشام

و اثبات مقاصد و مطالب واہیہ آن قدر خبط در اثبات مقاصد خود کرده اند ہیچ سفیہے نہ خورده
سموات و کواکب کہ ہمہ وقت بیقرار و سرگردان اند مدار کار را بر حرکات و اوضاع ایشان و اشته اند و از خالق
سموات و موجد کواکب و محرک اینہا و مدبر امر ایشان چشم پوشیده اند و دور از معامله دانسته نہ ہے بخرد
زہے بید و لتان سفیہ تر از ایشان آنکہ ایشان را زیرک داند و صاحب فطانت انگارد از علوم متفق
و منتظم ایشان علم ہندسہ است کہ مالا یعنی محض است و مالا طائل صرف مساوات زوایائے مثلث
مثلث مرود قائمہ را بچکارے آید و شکل عروسی و مامونی کہ جانگاہ ایشان ست بکدام غرض مربوط
است علم طب و علم نجوم و علم تہذیب اخلاق کہ بہترین علوم ایشان است از کتب انبیا ماتقدم علی
نبینا و علیہم الصلوات و التسلیمات مسروقہ کرده ترویج اباطیل خود نموده اند کما صرح بہ الامام الغزالی
فی المنقذ عن الضلال اہل ملت و متابعان انبیا علیہم الصلوٰۃ و السلام اگر دلائل و براہین
غلط کنند باکے نیست کہ مدار کار ایشان بر تقلید انبیا است علیہم الصلوٰۃ و السلام دلائل و براہین
بر اثبات مطالب عالیہ خود بسبیل تبرع می آرند سہل تقلید ایشان را کافیست بخلاف این
بید و لتان کہ از تقلید خود را بر آورده اند و در صدد اثبات بدلائل گشته ضلوا فاضلوا و عوت نبوت
حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام چون بافلاطون کہ کلان ترا این بید و لتان بود
رسید گفت نحن قوم مہتدون لا حاجۃ بنا الی من یہدینا ہی سفیہ بایستے شخصیکہ احیائے
اموات مے نماید و ابراء اکمہ و ابرص میکند کہ خارج از طور حکمت ایشان است اورا میدید و تفطن احوال
او میکرد و میدید جواب دادن از کمال غباوت و سفاہت است فلسفہ چون اکثرش باشد سفہ
پس کل آن ہم سفہ باشد کہ حکم کل حکم اکثر است سبحانہ عن ظلمات معتقداتہم السوء

درین ایام فرزندی محمد معصوم جواہر شرح مواقف را تمام کرد در اثنای سبق او قباحتہای این بیخردان بوضوح
آمد و فائدہا بران مترتب شد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا
اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق و عبارات شیخ محی الدین بن العربی نیز ناظر بایجاب است
و در معنی قدرت موافقت بفلسفہ دارد کہ صحت ترک از قادر تجویز نمی نماید و جانب فعل را لازم میداند
عجائب کاروبار است شیخ محی الدین از مقبولان درنظر مے در آید و اکثر علوم او کہ مخالف آرائے اہل
حق اند خطا و اصواب ظاہر میشوند تا کہ بخطائے کشفی معذور داشتہ اند و در رنگ خطائے اجتہادی
از ملامت مرفوع ساختہ این اعتقاد خاص است این فقیر را در باوۂ شیخ محی الدین کہ او را از مقبولان میداند
و علوم مخالفہ او را خطا و مضر مے بیند جمعے ہستند ازین طائفہ کہ بہم شیخ را طعن و ملامت میکنند و ہم
علوم او را تخطئہ مینمایند و جمعے دیگر ازین طائفہ تقلید شیخ را اختیار کردہ جمیع علوم او را اصوب دانند
و بدلائل و شواہد حقیت آن علوم را اثبات مینمایند و شک نیست کہ این ہر دو فریق راہ افراط
و تفریط اختیار کردہ اند و از توسط حال دور ماندہ شیخ را کہ از اولیا و مقبولان است بواسطہ خطائے
کشفی چگونہ رد کردہ شود و علوم او را کہ از اصواب دور اند و مخالف آرائے اہل حق اند چگونہ تقلید قبول
توان کرد و الحق ھو التوسط الذی وفقنی اللہ سبحانہ بمنہ وکرمہ آرے در مسئلہ وحدت
وجود جمع غفیر ازین طائفہ با شیخ شریک اند ہر چند شیخ درین مسئلہ نیز نظر خاص دارد اما در اصل سخن
شرکت دارند این مسئلہ نیز ہر چند بظاہر مخالفت بمعتقدات اہل حق دارد اما قابل توجیہ است و شایان
جمع این فقیر بعنایۃ اللہ سبحانہ در شرح رباعیات حضرت ایشان آن این مسئلہ را بمعتقدات
اہل حق جمع ساختہ است و نزاع فریقین را بلفظ عائد داشتہ و شکوک و شبہات طرفین را حل ساختہ
بر نہجیکہ محل ریب و اشتباہ نماندہ کما لا یخفی علی الناظر فیہ باید دانست کہ ممکنات باسرہا
چہ جواہر و چہ اعراض و چہ اجسام و چہ عقول و چہ نفوس و چہ افلاک و چہ عناصر ہمہ مستند بایجاد قادر مختار
اند کہ از کتم عدم اینہا را بوجود آوردہ است چنانچہ اینہا در وجود باو تعالی محتاج اند در بقا نیز باو سبحانہ

محتاج اند وجودِ اسباب و وسائط را در پوشِ فعلِ خود ساخته است و حکمت را قبابِ قدرت گردانیده و لابلکه
اسباب را دلائلِ ثبوتِ فعلِ خود کرده و حکمت را وسیلهٔ وجودِ قدرت فرموده زیرا که ارباب فطانت که بصیرت
الیشان محلِ متابعتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مکتحل شده است میدانند که اسباب
و وسائل که در وجود و بقا با و سبحانه محتاجند و ثبوت و قیام از و دارند و بوسے دارند و بوسے دارند تعالی و تقدس
و فی الحقیقت جماد محض اند چگونه در دیگرے که مثل آنها است تاثیر کنند و احداث و اختراع آن نمایند
قادرے است ورائے آنها که ایجاد آن میفرماید و کمالات لائقه او را عطا مینماید که چنانکه عقلا فعلیکه
از جماد محض بینند از انجا پے برند به فاعلِ محرک او چه نمیدانند که این فعل فراخور حال او نیست فاعلے
است ماوراءِ او که ایجادِ آن فعل میفرماید پس فعل جماد نزدِ عقلا در پوشِ فعلِ فاعلِ حقیقی نه شد
بلکه آن فعل نظر بجمادیتهٔ او دلیل شد بر فاعلِ حقیقی فَلِذَا هٰذَا آرے در فهمِ اهلِ فعلِ جماد در پوشِ
فعلِ فاعلِ حقیقی است که از کمالِ غباوتهٔ جماد محض را بواسطهٔ آن فعل صاحبِ قدرت دانسته است و از
فاعلِ حقیقی کافر گشته یُضِلُّ بِهٖ کَثِیْرًا وَّیَهْدِیْ بِهٖ کَثِیْرًا این معرفت مقتبس از مشکاتِ نبوت نیست
فهم هر کس اینجا نرسد جمعے کمال اورا در رفعِ اسباب میدانند و ابتدا از اشیا را بے توسطِ اسباب بحضرتِ
حق سبحانه و تعالی منتسب میسازند نمیدانند که در رفعِ اسباب رفعِ حکمت است که در ضمنِ آن چندین
مصالح ملحوظ است رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مراعاتِ اسباب
مینمایند و تفویضِ امر را این مراعات بحضرتِ حق سبحانه و تعالی میفرماید چنانچه حضرتِ یعقوب علی
نبینا و علیه الصلوة والسلام ملاحظهٔ چشم زخم نموده پسرانِ خود را وصیت فرمود یَا بَنِیَّ لَا تَدْخُلُوْا
مِنْ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ باوجود این مراعات تفویضِ امر بحق فرموده جَلَّ شَأْنُهٗ

گفت وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ۔ وحضرتِ حق سبحانه وتعالی این معرفت اورا تحسین فرموده است وبخود نسبت داده که بعد ازان فرموده وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۔ وحضرتِ حق سبحانه وتعالی در قرآن مجید حضرتِ پیغمبر مارا نیز متوسطِ اسباب اشارت می فرماید یا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ باقیماند تاثیر اسباب پس روا است که حضرتِ حق سبحانه وتعالی در بعض اوقات در اسباب تاثیر نیز خلق فرماید تا مؤثر الفقد در بعضے اوقات تاثیر در انها خلق نکند پس ناچار هیچ اثر بر آنها مترتب نشود چنانچه مشاهده مینمائیم این معنی را در اسباب که وجود مسببات گاهے بر آن اسباب مترتب میشود وگاهے هیچ اثرے ازان بظهور نمے آید آنکار از مطلق تاثیرِ اسباب مکابره است تاثیر باید گفت وآن تاثیر را در رنگ وجود آن سبب بایجادِ حضرتِ حق سبحانه وتعالی باید دانست رائے فقیر درین مسئله اینست واللهُ سبحانهُ الملهمُ وازین بیان لائح گشت که توسطِ اسباب منافیِ توکل نیست چنانچه ناقصان گمان برده اند بلکه در توسطِ اسباب کمالِ توکل است حضرتِ یعقوب علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام مراعاتِ سبب را بانقویضِ امر بحق جل علا توکل فرموده عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ واو تعالی مرید خیر وشر است وخالق این هر دو اما از خیر راضی است واز شر راضی نه این فرقیست دقیق درمیانِ اراده ورضا که حضرتِ حق سبحانه وتعالی اهلِ سنت را بآن فرق مهتدی ساخته است سائر فرق بواسطهٔ عدمِ اهتداء بآن فرق درضلالت مانده اند معتزله ازینجا عبد را خالقِ افعالِ خود گفته اند واجابِ کفر ومعاصی را باو منسوب ساخته از کلام شیخ محی الدین ومتابعانِ او مفهوم میشود که چنانچه ایمان واعمالِ صالح مرضیِ اسم الهادی است کفر ومعاصی نیز مرضیِ اسم المضل است این سخن نیز مخالفِ اهلِ حق است ومیلے بانجاب دارد که مشارِ رضا گشته است چنانکه گویند که اشراق واضاءة مرضیِ آفتاب است وحضرتِ حق سبحانه وتعالی بعبادِ قدرت واراده داده است که باختیارِ خود کسبِ افعال مینمایند خلقِ افعال بحضرتِ حق سبحانه

منسوب است وکسب بایشان عادت اللہ سبحانہ برین جاری شدہ است کہ بعد از قصد عبد بر فعل خود را خلق حق سبحانہ وتعالی بآن فعل متعلق میشود وچون فعل عبد بقصد واختیار او صدور مے یابد پس ناچار متعلق مدح وذم وثواب وعقاب بود وآنکہ گفتہ اند کہ اختیار عجز ضعیف است اگر ضعیف باعتبار قوت اختیار حق سبحانہ گفتہ اند مسلم است واگر ضعیف باین معنی گفتہ اند کہ در اداء فعل مامور کافی نیست پس غیر صحیح است فان اللہ سبحانہ لا یکلف بما لیس فی وسعہ بل یرید الیسر ولا یرید العسر غایۃ ما فی الباب جزاء مخلد مر فعل موقت را مفوض بمقدیر حق است کفر موقت را عذاب مخلد جزائے وفاق فرمود وتلذذات دائمی را منوط بایمان موقت نمود ذلک تقدیر العزیز العلیم ان قد یتوفیق اللہ سبحانہ ماہم میدانیم کہ کفر ورزیدن نسبت بحضرت حق سبحانہ وتعالی کہ منولی انعم ظاہرہ وباطنہ است وموجد سموات وارض است وہر بزرگی وکمالے کہ ہست مر جناب قدس او را ثابت است جزاء آن کفر باید کہ از اشد عقوبات بود وآن خلود است در عذاب وہمچنین ایمان آوردن بغیب این چنین منعمے بزرگ را وراست کہ گردانیدن او را باوجود مزاحمت نفس وشیطان باید کہ جزاء او بہتر ین جزا ما بود وآن خلود است در نعمات وتلذذات بعضے از مشائخ فرمودہ اند کہ دخول بہشت فی الحقیقت مربوط بہ فضل حق است سبحانہ ومنوط ساختن آن بایمان بنا بر آنست کہ ہر چہ جزاء اعمال بود آلذ باشد ونزد فقیر دخول بہشت فی الحقیقت مربوط بایمان است لیکن ایمان فضل او است سبحانہ وعطیہ او تعالی ودخول نار مربوط بکفر است وکفر ناشی است از ہوائے نفس امارہ ما اصابک من حسنۃ فمن اللہ وما اصابک من سیئۃ فمن نفسک باید دانست کہ مربوط ساختن دخول بہشت را بایمان فی الحقیقت تعظیم ایمان است بلکہ تعظیم مومن بہ است کہ این چنین اجر عظیم القدر بر آن مترتب شدہ است وہمچنین منوط ساختن دخول نار را بکفر تحقیر کفر است وبجہل آنکہ نسبت باو این کفر بوقوع آمدہ است کہ این طور عقوبتے بر دوام بران مترتب گشتہ است بخلاف آنچہ بعضے از مشائخ گفتہ اند کہ ازین دقیقہ

۵ آنچہ بآن ایمان آورده شده از حق تعالی ورسول او علیه الصلوة والسلام وغیرها ۱۲

خالی است و ایضاً در دخولِ نار کہ عدیلِ اوست مثلِ این وجہ متصور نیست چہ دخولِ نار فی الحقیقت مربوط بکفر است و اللہ سبحانہ الملہم ۔ ھذا ۔ و حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ را مومنان در آخرت در بہشت خواہند دید بے جہت و بے کیف و بے شبہ و بمثال این مسئلہ ایست کہ جمیع فرقِ اہلِ ملت و غیر اہلِ ملت غیر اہلِ سنت ہمہ منکر آیند و رویت بجہت و بے کیف را تجویز نمے نمایند حتیٰ کہ شیخ محی الدین بن العربی نیز رویتِ آخرت را بتجلیِ صوری فرود مے آرد و بجز این تجلی تجویز نمینماید روزے حضرت ایشان را از شیخ نقل میکردند کہ اگر معتزلہ رویت را بمرتبہ تنزیہ مقید نمیکردند و بتشبیہ نیز قائل میگشتند و رویت را باین تجلی نیز مید انستند ہرگز از رویت انکار نمیکردند و محال نمید انستند یعنے انکارِ ایشان از بے جہتی و بے کیفی است کہ مخصوص بمرتبہ تنزیہ است بخلافِ این تجلی کہ جہت و کیف دران ملحوظ است پوشیدہ نماند کہ رویتِ آخرت را بتجلیِ صوری فرود آوردن فی الحقیقت انکار کردن است مر رویت را چہ آن تجلی صوری اگرچہ از تجلیات صوریہ دنیا جدا بود و رویت حق نیست تعالیٰ یَرَاہُ الْمُؤْمِنُوْنَ بِغَیْرِ کَیْفٍ ۔ وَ اِدْرَاکٍ وَ ضَرْبٍ مِّنْ مِثَالٍ ۔ بعثتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات رحمتِ عالمیان است اگر توسطِ وجودِ این بزرگواران نمے بود ما گر اناز امعرفتِ ذات و صفاتِ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس کہ والاتر میفرمود و مرضیاتِ مولاے ما را جلشانہ از عدمِ مرضیات او سبحانہ کہ تمیز نمود عقول ناقصہ ما بے تائیدِ نورِ دعوتِ ایشان ازین معنی معزول است و افہام ناتمام ما بے تقلیدِ این بزرگواران درین معاملہ مخذول آمدے عقل ہر چند حجت است اما در حجیت ناتمام است و بمرتبہ بلوغ نرسیدہ حجتِ بالغہ بعثتِ انبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کہ عذاب و ثوابِ اخروی دائمی منوط بہ آنست ۔ سوال ۔ چون عذابِ اخروی دائمی منوط بہ بعثت شد پس بعثت را رحمتِ عالمیان گفتن بچہ معنے بود ۔ جواب ۔ بعثت عین رحمت است کہ بسبب معرفتِ ذات و صفاتِ واجب الوجود است تعالیٰ و تقدس کہ متضمن سعاداتِ دنیویہ و اخرویہ است و بدون بعثت معلوم و ممیز گشتہ است آنچہ مناسبِ جنابِ قدسِ او تعالیٰ است از آنچہ نامناسبِ جنابِ

قدس اوست سبحانه زیرا که عقل لنگ و کور ماکه بدلیغ امکان و حدوث متسم است چه داند که مناسب حضرت
وجوب که قدم از لوازم اوست از اسماء و صفات و افعال کدام است و نامناسب که دائم تا اطلاق آن
نموده آید و اجتناب ازین کرده شود بلکه بسا است که از نقص خود بکمال انقصان داند و نقص را کمال
انگارد و این تمیز نزد فقیر فوق جمیع نعم ظاهره و باطنه است بید دولت تر انکه امور نامناسبه را بجناب قدس او
تعالی نسبت دهد و اشیاء ناشائسته را بحضرت او سبحانه منتسب سازد و بعثت است که باطل را از حق
جدا ساخته است و نا مستحق عبادت را از مستحق عبادت تمیز داده و بعثت است که براه حق جل و علا
بتوسط آن دعوت می فرمایند و بندگان را بالسعادت قرب و وصل مولی جل سلطانه میرسانند و بوسیله
بعثت اطلاع بر مرضیات مولی جلشانه میسر میشود و بحکم امر و جواز تصرف در ملک او تعالی از عدم
جواز آن متمیز می گردد و امثال این فوائد بعثت بسیار است پس مقرر شد که بعثت انبیاء رحمت است
و آنکه منقاد هوائے نفس امارہ گشته بحکم شیطان لعین انکار بعثت نماید و بمقتضائے بعثت عمل
نکند گناه بعثت چیست و بعثت چرا رحمت نبود ۔ سوال ۔ عقل فی حد ذاته هر چند در احکام
الهی جلشانه ناقص و ناتمام است امّا چیزانتواند که بعد از حصول تصفیه و تزکیه عقل را مناسبتے و اتصالے
غیر متکیف بمرتبه وجوب تعالت و تقدست پیدا شود که بسبب آن مناسبت و اتصال احکام را از انجا
اخذ نماید و حاجت به بعثت که بتوسط ملک است نشود ۔ جواب ۔ عقل هر چند آن مناسبت و اتصال
پیدا کند اما تعلقیکه باین پیکر هیولانی داشت بالکل زائل نه گردد و مخدوم تمام پیدا نه کند پس واهمه همیشه
دامنگیر او بود و متخیله هرگز خیال او را نگذارد و قوت غضبیه و شهویه همواره مصاحب او بوند و در او
حرص و شهوه همه وقت ندیم او باشند سهو و نسیان که از لوازم نوع انسان است از و منفک نبوند
و خطا و غلط که از خواص این نشاه اند از و جدا نباشند پس عقل شایان اعتماد نبود و احکام ماخوذه او
از سلطان وهم و تصرف خیال مصئون نبوند و از شائبه نسیان و مغلطه محفوظ نباشند بخلاف
ملک که ازین اوصاف پاک است و ازین رذائل مبرا پس ناچار شایان اعتماد بود و احکام ماخوذه

از شائبهٔ وہم و خیال و مظنّهٔ نسیان و خطا مصون باشند و در بعضے اوقات محسوس گردد کہ علومیکہ بتلقّی روحانی اخذ نموده
در اثنائے تبلیغ آن بقوائے و حواس بعضے از مقدمات مسلّمهٔ غیر صادقه کہ از راہ وہم و خیال یا غیر آن جعل شده اند بی امتیاز
بآن علوم منضم مے شود بحیثیتیکہ دران وقت اصلاً تمیز متواند کرد و در ثانی الحال گاہ بود کہ علم آن تمیز و امتیاز
وگاہ نہ دہند پس لاجرم آن علوم بواسطهٔ خلط آن مقدمات ہیئت کذب پیدا مے کنند و از اعتماد
مے برآیند یا آنکہ گوئیم کہ حصول تصفیہ و تزکیہ منوط است باتیان اعمال صالحہ کہ مرضیات مولےٰ باشند
سبحانہٗ و این معنی موقوف بر بعثت است چنانکہ گذشت پس بغیر بعثت حصول حقیقت تصفیہ و تزکیہ
میسّر نمے شود و صفائے کہ کفار و اہل فسق را حاصل میشود آن صفائے نفس است نہ صفائے قلب
و صفائے نفس غیر از ضلالت نمی افزاید و بجز از خسارت و دلالت نمے نماید و کشف بعضے از امور
غیبی کہ در وقت صفائے نفس کفار و اہل فسق را روست میدہد استدراج است کہ مقصود ازان خرابی
و خسارت آن جماعہ است تعالی اللہ سبحانہ عن ھذہ البلیۃ بحرمۃ سید المرسلین علیہ
وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات وعلیٰ آلہ وآل کل آرین تحقیق واضح گشت کہ تکلیف شرعی کہ از راہ بعثت
ثابت شده است نیز رحمت است نہ آن چنانکہ منکران تکلیف شرعی از ملاحده و زنادقه گمان برده اند
و تکلیف را از کلفت تصور نموده غیر معقول دانسته اند و گویند کہ کدام مہربانی است کہ عباد را بامور شاقه
تکلیف کنند و گویند کہ اگر بمقتضائے آن تکلیف عمل کنند بہ بہشت خواہند رفت و اگر خلاف آنرا
مرتکب شوند بدوزخ خواہند رفت چرا تکلیف نکنند و گذارند کہ بخورند و بخسپند و بطور خود باشند این سخن
و بیخبران مگر نمیدانند کہ شکر منعم واجب است عقلاً و این تکلیفات شرعیہ بیان اتیان آن شکر است
پس تکلیف بعقل واجب باشد و ایضاً نظام عالم منوط باین تکلیف است اگر ہر یکے را بطور خود میگذاشتند
غیر از شرارت و فساد بظہور نمے آمد و ہر یو الہوسے در نفس و مال دیگرے دست درازی میکرد و بحث

وفساد پیش می آمد هم خود ضائع می شد و هم اوراضائع بساخت عیاذاً بالله سبحانه اگر زواجر
موانع شرعی نمی بودند لکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب اگر چه حاکم نباشد
زنی بیوه کند زنگی مست در کعبه قتی پیدا آنکه گویم که او تعالی بالک علی الاطلاق است و عباد
مملوک اویند سبحانه پس هر حکمی و تصرفی که در ایشان فرماید عین خیر و صلاح است و از شائبهٔ ظلم و فساد
منزه و مبرا است لا یسئل عما یفعل و اگر از هیچ او یکشاید زبان جز به تسلیم او نه
و اگر همه را ابد در نخ فرستد و عذاب ابدی فرماید جائی اعتراض نیست و در ملک غیر تصرف نه ناشائبهٔ
ستم پیدا کند بخلاف املاک ما که فی الحقیقت املاک اویند سبحانه جمیع تصرفات از او و آنها عین ستم است
زیرا که صاحب شرع بواسطهٔ بعضی مصالح آن املاک را با ما نسبت داده است و فی الحقیقت املاک اویند
سبحانه پس تصرف ما در آنها همان قدر مجوز باشد که مالک علی الاطلاق آن تصرف را تجویز فرموده است
و مباح ساخته آنچه این بزرگواران علیهم الصلوات والتسلیمات باعلام حق جل و علا اخبار نموده اند
و بیان احکام فرموده اند همه صادق اند و مطابق واقع و در احکام اجتهادیهٔ این بزرگواران علیهم الصلوات
والتسلیمات هر چند خطا تجویز نموده اند اما تقریر بر خطا در حق ایشان مجوز نداشته اند و گفته اند
که زود ایشان را بآن خطا متنبه میسازند و ندارک آن بصوب میفرمایند فلا اعتداد بذلک الخطاء
عذاب قبر کافران را و بعضی از عاصیان اهل ایمان را حق است مخبر صادق علیه و علی آله الصلوة
والتسلیمات از ان خبر داده و سوال منکر و نکیر مومنان را و کافران را در قبر نیز حق است قبر برزخ است
در میان دنیا و آخرت عذاب او نیز بیک وجه مناسبت بعذاب دنیوی دارد که انقطاع بآن پیدا است و بوجه
دیگر مناسبت بعذاب آخروی که فی الحقیقت از عذابهای آخرت است کریمهٔ النار یعرضون
علیها غدوا و عشیا نزلت فی عذاب القبر و همچنین راحت قبر نیز هر دو جهت دارد و سعادتمند کسی
است که از زلات و معاصی او بکمال کرم و رأفت درگذرند و اصلا مواخذه نه فرمایند و اگر در مقام مواخذه
آیند از کمال رحمت کفارت گناهان او را الام و محن دنیوی سازند و اگر بقیه بماند باشد بضغطهٔ قبر

دمختہائے کہ دران موطن مقرر ساختہ اند کفارت کنند تا پاک و پاکیزہ بمحشر مبعوث گردد و ہر کرا
چنین نکنند و مؤاخذہ او را بآخرت انداز ند عین عدلست اما وائے بر گناہگاران و شرمساران
لیکن اگر از اہل اسلام ست آل او برحمت است و از عذاب ابدی محفوظ این نیز نعمتے است عظیم
ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ
وعلیہم الصلوات والتسلیمات روز قیامت حق است و دران روز سموات و کواکب و ارض
وجبال و بحار و حیوان و نبات و معاون ہمہ معدوم و ناچیز خواہند گشت آسمانہا منشق گردند
و ستارہا انتشار پیدا کنند و بریزند و زمین و کوہہا ہبا منبثا شوند این اعدام و افناء بنفخۂ اولے
تعلق دارد و بنفخۂ ثانیہ از قبرہا برانگیزند و بمحشر روند و قبل اسفہ اعدام سموات و کواکب را تجویز
نکنند و فنا و فساد بر انہا جائز ندارند انہا را ازلی و ابدی گویند معذلک متاخران ایشان
از بیخبری خود را در زمرۂ اہل اسلام میگیرند و اتیان بعضے از احکام اسلام مینمایند عجب آنکہ بعضے
از اہل اسلام این معنی را از ایشان باور میدارند و بے تحاشی ایشان را مسلمان میدانند عجب تر آنکہ
بعضے از مسلمانان اسلام بعضے را کہ از ین جماعہ اند کامل میدانند و طعن و تشنیع انہا را منکر مے انگارند
و حال آنکہ آنہا منکر نصوص قطعی اند و انکار اجماع انبیا مینمایند علیہم الصلوات والتسلیمات قال اللہ
تعالی اذا الشمس کورت واذا النجوم انکدرت وقال اللہ تعالی اذا السماء انشقت واذ
لربہا وحقت وقال اللہ تعالی وفتحت السماء فکانت ابوابا ای شقت وامثال ذلک فی القرآن
کثیرۃ نمیدانند کہ مجرد تفوہ بکلمۂ شہادۃ در اسلام کافی نیست تصدیق جمیع ما علم مجیئہ من الدین
بالضرورۃ باید و تبری از کفر و کافری نیز در کار است تا اسلام صورت بندد و ید دونہ خرط القتاد
و حساب و میزان و صراط حق است کہ مخ صادق علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازان خبر داد و آنہا
استہزاء بعضے از جاہلان طور نبوت اند و جود این امور از حیز اعتبار ساقط است چہ طور نبوت و رائے
طور عقل است اخبار صادقہ انبیا را بنظر عقل موافق ساختن فی الحقیقت الکار طور نبوت است آنجا

معاملہ بر تقلید است ندانند کہ طور نبوت مخالف طور عقل است بلکہ طور عقل بے تائید تقلید انبیا
علیہم الصلوٰت والتسلیمات بآن مطلب عالی نتواند رسید مخالفت دیگر است و نارسیدن دیگر
چہ مخالفت بعد از رسیدن متصور بود و بہشت و دوزخ موجودند بعد از محاسبۂ روز قیامت گروے
بہ بہشت خواہند فرستاد و گروہے بہ دوزخ و ثواب و عقاب ایشہا ابدی است کہ انقطاع ندارد
کما دلت علیہ النصوص القطعیۃ المؤیدۃ صاحب فصوص گوید کہ مآل ہمہ بہ رحمت است
و رحمتی وسعت کل شیء و کفار را عذاب دوزخ تا مدت محصور ثابت کند بعد ازاں گوید کہ نار در حق
ایشان برد و سلام گردد چنانچہ بر حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام شدہ بود
و خلف در وعید حق جائز و اردو گوید کہ ہیچکس از اہل دل خلود عذاب کفار نرفتہ است و درین مسئلہ نیز
از صواب دور افتادہ است ندانستہ است کہ وسعت رحمت در حق مومنان و کافران مخصوص
بدنیا است و در آخرت بوے از رحمت بکافر نرسد کما قال اللہ تعالیٰ انہ لا ییئس من
روح اللہ الا القوم الکافرون و قال تعالیٰ بعد قولہ سبحانہ ورحمتی وسعت کل
شیء فسا کتبہا للذین یتقون و یؤتون الزکوٰۃ والذین ہم بآیاتنا یؤمنون تا شیخ اول
آیت را خواندہ و آخر را کارنہ فرمودہ و قال اللہ تعالیٰ ان رحمت اللہ قریب من المحسنین
و کریمہ لا تحسبن اللہ مخلف وعدہ رسلہ دلالت ندارد بر خصوصیت خلف بوعدہ تواند بود
را اقتصار بر خلف بوعدہ اینجا بواسطۂ آن بود کہ مراد از وعدہ اینجا نصرت رسل است و غلبہ ایشہا
بر کفار و آن متضمن وعدہ و وعید است وعدہ است مر رسل را و وعید است مر کفار را پس گویا درین
کریمہ ہم خلف وعدہ منتفی شد و ہم خلف وعید فکانہ مستشہد علیہ کلالہ و ایضاً خلف وعید
در رنگ خلف در وعدہ مستلزم کذب است و نشایان آنحضرت جل سلطانہ زیرا کہ در آنرل
دانستہ بود کہ کفار را عذاب مخلد خواہم کرد معذلک برائے مصلحتے مخالف علم خود گفتہ کہ عذاب
مخلد خواہم کرد این معنی را تجویز نمودن شناعت تمام دارد سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون

اجماع اہل دل بر عدم خلود عذاب کفار کشفی شیخ است و مجال خطا در کشف بسیار است فلذا اعتماد
بہ مع کونہ مخالفا لاجماع المسلمین ملائکہ بندہ ہائے خدا اند جل سلطانہ کہ از معاصی معصوم اند و از
خطا و نسیان محفوظ لا یعصون اللہ ما امرہم و یفعلون ما یؤمرون در خور دین و آشامیدن پاک اند
و از زن شوی منزہ اند و مبرا و تذکیر ضمائر در قرآن مجید در حق ایشان باعتبار شرف صنف ذکور است
از صنف نساء کما اورد سبحانہ تذکیر الضمائر فی حق نفسہ تعالی و حضرت حق سبحانہ و تعالی بعضے
از ایشان را برسالت برگزیدہ است چنانچہ بعضے از انسان را نیز باین دولت مشرف ساختہ اللہ یصطفی
من الملئکۃ رسلا و من الناس جمہور علماء اہل حق بر آنند کہ خواص بشر افضل اند از خواص ملک امام
غزالی و امام الحرمین و صاحب فتوحات مکیہ بافضلیت خواص ملک از خواص بشر قائل اند و آنچہ برین فقیر
ظاہر ساختہ اند آنست کہ ولایت ملک افضل است از ولایت نبی علیہم الصلوات و التسلیمات
آما در نبوت و رسالت درجہ ایست مر نبی را کہ ملک بآن نرسیدہ است و آن در بعد از راہ عنصر خاکی آمدہ
است کہ مخصوص بشر است و نیز برین فقیر ظاہر ساختہ اند کہ کمالات ولایت در انسبت بکمالات نبوۃ
ہیچ اعتداد و نسبت کاش حکم قطرہ داشت نسبت بدریائے محیط پس مرتبتے کہ از راہ نبوت آید بامتی
زیادہ خواہد بود از ان مرتبت کہ از راہ ولایت حاصل شود پس افضلیت مطلق مر انبیا را بود علیہم
الصلوات و التسلیمات و فضل جزوی مر ملائکہ کرام راست علی نبینا و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات
ما قال الجمہور من العلماء شکر اللہ تعالی سعیہم و ازین تحقیق لائح گشت کہ ہیچ ولی بدرجہ نبی از
انبیا نرسد علیہم الصلوات و التسلیمات بلکہ سر آن ولی ہمیشہ زیر قدم آن نبی بود باید دانست کہ در ہر
مسئلہ از مسائل کہ علماء و صوفیہ در آن اختلاف دارند چون نیک ملاحظہ نماید حق بجانب علماء می یابد
سرش آنست کہ نظر علما بواسطہ متابعت انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات بکمالات نبوت و علوم آن
نفوذ کردہ است و نظر صوفیہ مقصور بر کمالات ولایت و معارف آنست پس ناچار علیکہ از مشکوۃ
نبوت اخذ نمودہ شود اصوب و احق خواہد بود از انچہ از مرتبہ ولایت ماخوذ شود بتحقیق بعضے ازین معارف

ف یعنی معاب آنست کہ جبرئیل گفتہ کہ خواص بشر افضل اند از خواص ملک ۔

ومکتوبہ کہ بنام فرزندی ارشدی در بیان طریق نوشتہ است اندراج یافتہ است اگر خدائے ماند بآنجا رجوع فرمایند ایمان عبارت از تصدیق قلبی است بآنچہ ازدین بطریق ضرورت و تواتر بما رسیدہ و اقرار لسانی نیز رکن ایمان گفتہ اند کہ احتمال سقوط دارد و علامت این تصدیق تبریست از کفر و بیزاری از کافری و آنچہ در کافری است از خصائص و لوازم آن ہمچون بستن زنار و مثل آن اگر عیاذاً باللہ سبحانہ بادعوی این تصدیق تبری از کفر ننماید مصدق و مبین است کہ بداغ ارتداد متسم است و فی الحقیقت حکم او حکم منافق است لا الی ھؤلاء ولا الی ھؤلاء پس در تحقیق ایمان از تبری کفر چارہ نبود و آن تبری قلبی است و اعلائے آن تبری قلبی و قالبی و تبری عبارت از دشمنی است با دشمنان حق جل و علا آن دشمنی خواہ بہ قلب بود اگر خوفے از ضرر ایشان داشتہ باشد و خواہ بقلب و قالب ہر دو در وقت عدم آن خوف کریمہ یا ایہا النبی جاہد الکفار والمنافقین واغلظ علیہم مؤید این معنی است چہ محبت خدائے عزوجل و محبت رسول او علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات بے دشمنی دشمنان ایشان صورت نہ بندد و ع تولی بے تبری نیست ممکن ۔ اینجا صادق است شیعہ کہ این قاعدہ را در موالات اہلبیت جاری ساختہ اند و تبری خلفاء ثلثہ و غیر ایشان را شرط آن موالات داشتہ اند نامناسب است زیرا کہ تبری از دشمنان شرط موالات دوستان داشتہ اند نہ تبری مطلق از غیر ایشان و ہیچ عاقل منصف تجویز نکند کہ اصحاب پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات با اہل بیت پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات و الشیعیات دشمن باشند و حال آنکہ این بزرگواران در محبت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اول و اقصر خو در اصرف کردہ اند و جاہ و ریاست را برباد دادہ چگونہ دشمنی اہل بیت را بایشان منسوب توان ساخت و حال آنکہ مقتضی محبت اہل قرابت آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ثابت شدہ است و اجرت دعوت را محبت ایشان ساختہ کما قال اللہ تعالی قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی و من یقترف حسنۃ نزد لہ فیہا حسنا حضرت ابراہیم خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام

یعنی اصول مذہب این خدا پدار پشت ابراہیم تا بندگی حضرت یعقوب تا انہنگ حضرت عیسیٰ جملہ پیغمبر مبعوث شدہ اند تفسیر عزیزی

این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبری از دشمنانِ او تعالیٰ بود و قال اللہ تعالیٰ قد کانت لکم اسوۃ حسنۃ فی ابراہیم والذین معہ اذ قالوا لقومہم انا برآء منکم ومما تعبدون من دون اللہ کفرنا بکم وبدا بیننا وبینکم العداوۃ والبغضاء ابدا حتی تؤمنوا باللہ وحدہ و ہیچ عملے و نظرِ فقیر از برائے حصولِ رضائے حق جل وعلا بدون این تبری نیست می باید دانست حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ را با کفر و کافری عداوتِ ذاتی است و آلہۂ آفاقی مثل لات و عزیٰ و عبدۂ ایشان بالذات دشمنانِ حق اند جل سلطانہ و خلود نار جزائے این عملِ شنیع است و آلہۂ ہوائی نفسانی و سائر اعمالِ سیئہ باین نسبت ندارند زیرا کہ عداوت و غضب نسبت باینہا ذاتی نیست اگر غضب است بصفات منسوب است و اگر عقاب و عتاب است بافعال راجع لہذا خلود نار جزا این سیئات نگشتہ بلکہ مغفرتِ ایشان منوط بمشیتِ خود داشتہ باید دانست کہ چون بکفر و کافران عداوتِ ذاتی متحقق گشت ناچار رحمت و رأفت کہ از صفاتِ جمال است در آخرت بکافران نرسد و صفتِ رحمت رفعِ عداوتِ ذاتی نکند چہ آنچہ بذات تعلق دارد اقوے و ارفع است از آنچہ بصفت تعلق دارد پس مقتضائے صفت تبدیل مقتضائے ذات نتواند کرد و آنچہ در حدیثِ قدسی آمدہ است سبقت رحمتی غضبی مراد از غضب غضبِ صفاتی باید دانست کہ مخصوص بعصاۃِ مومنان است نہ غضبِ ذاتی کہ بمشرکان مخصوص است سوال اگر گویند کہ در دنیا کافران را از رحمت نصیب است چنانکہ تو بالاتحقیق آن کردہ پس در دنیا صفتِ رحمت رفعِ عداوتِ ذاتی چگونہ نمود جواب گوئیم کہ حصولِ رحمت در دنیا مر کافران را باعتبارِ ظاہر و صورت است و فی الحقیقت استدراج گویند است و در حقِ ایشان کریمہ ایحسبون انما نمدہم بہ من مال و بنین نسارع لہم فی الخیرات بل لا یشعرون و کریمہ سنستدرجہم من حیث لا یعلمون و املی لہم ان کیدی متین شاہد این معنی است فلیفہم ۔ فائدہ جلیلہ ۔ عذاب ابدی و دوزخ جزائے کفر است و بس اگر پرسند کہ شخصے باوجودِ ایمان رسومِ کفر بجا مے آرد و تعظیمِ مراسمِ اہلِ کفر مینماید و عملا بکفر او حکم میکنند

واورا از اہلِ ارتداد نمیشمرند چنانکہ اکثر مسلمانان ہند باین بلا مبتلا اند پس بفتوائے علما باید کہ آن شخص در آخرت بعذابِ ابدی گرفتار گردد و حال آنکہ در اخبارِ صحاح آمدہ است کہ کسیکہ در دلِ او مقدارِ ذرہ از ایمان بود از دوزخ او را بیرون خواہند آورد و در عذابِ مخلد نخواہند گذاشت تحقیقِ این مسئلہ نزدیک تو چیست گوئیم کہ اگر کافر محض است عذاب مخلد نصیبِ اوست عیاذاً باللہ سبحانہ و اگر با وجود اتیانِ مراسمِ کفر ذرہ ایمان نیز دارد بعذابِ دوزخ مبتلا خواہد شد اما بہ برکتِ آن ذرہ ایمان امید است کہ از خلودِ عذاب خلاص شود و از گرفتاریِ ابدی نجات یابد فقیر بکبارے بعبادت شخصے رفتہ بود کہ معاملہ او قریب باحتضار رسیدہ بود چون متوجہ حالِ او شد دید کہ قلبِ او ظلمات بسیار دارد ہر چند متوجہ دفعِ آن ظلمات شد فائدہ نہ کرد بعد از توجہ بسیار معلوم شد کہ آن ظلمات ناشی از صفاتِ کفر است کہ در روے مکنون است و منشأ آن کدورات مولات او است با کفر و اہلِ کفر توہمات دفعِ آن ظلمات نمایند تنقیۂ او از آن ظلمات مربوط بعذابِ نار است کہ جزاءِ کفر است و نیز معلوم شد کہ ذرہ از ایمان دارد کہ بہ برکتِ آن آخر او را از دوزخ خواہند برآورد و چون این حال را در روے مشاہدہ نمود بخاطر گذشت کہ آیا بر جنازۂ او نماز باید کرد یا نہ بعد از توجہ ظاہر شد کہ نماز باید کرد پس مسلمانے کہ با وجودِ ایمان رسومِ اہلِ کفر مینماید و تعظیمِ ایامِ ایشان مے کند بر جنازۂ اینہا نماز باید کرد و بکفار ملحق نباید ساخت کما ھو العمل الیوم و امیدوار باید بود کہ آخر بہ برکتِ ایمان از عذابِ ابدی نجات یابند پس معلوم شد کہ اہلِ کفر را عفو و مغفرت نیست ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ اگر کافر صرف است عذابِ ابدی جزاءِ کفر او است و اگر ذرہ ایمان نیز دارد جزاءِ او عذابِ موقت است از نار و در سائرِ کبائر ان شاء اللہ تعالیٰ غفران شاء علیٰ تقدیرِ نزولِ فقیر عذابِ دوزخ موقت باشد یا مخلد مخصوص بکفر است و بصفاتِ کفر کما سیجیء تحقیقہ و اہلِ کبائر کہ گناہانِ ایشان بمغفرت نہ در آمدہ اند بتوبہ یا بشفاعت یا بمجرد عفو و احسان و نیز آن کبائر را بآلام و محن دنیوی یا شدائد و سکرات موت کفارہ نساختہ امید است کہ در عذابِ آنہا جمعے را بعذابِ قبر کفایت کنند و جمعے دیگر را باوجودِ مختصات قبر

یعنی کبائر اگر بہ برکت شفاعت و عفو و احسان و محن دنیوی و سکرات بمغفرت نہ در آمدہ و کفارہ نساختہ شدہ است امید است کہ الخ

باهوال قیامت وشدائد آن روز اکتفا فرمایند واز گناهان باقی نگذارند که محتاج بعذاب نار گردند کریمه
الذین امنوا ولم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم الامن مؤید این معنی است چه مراد از
ظلم شرک است والله سبحانه اعلم بحقائق الامور کلها اگر گویند که در جزاء بعضی از سیئات
غیر کفر عذاب دوزخ نیز آمده است کما قال تعالی ومن یقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم
خالدا فیها ودر اخبار آمده است که کسی که یک نماز فرض بعمد قضا کند یک حقبه اورا در دوزخ عذاب
کنند پس عذاب دوزخ مخصوص بکفار نگشت گوئیم که عذاب قاتل مخصوص مستحل قتل است
ومستحل قتل کافر است کما ذکره المفسرون ودر سیئات غیر کفر که عذاب دوزخ آمده است از اثبات
صفات کفر خالی نخواهد بود وامثال استخفاف آن سیئه وعدم مبالات باتیان آن وخوار داشتن آن امر و
نواهی شرعیه را ودر خبر آمده شفاعتی لاهل الکبائر من امتی وجای دیگر فرموده امتی امته
مرحومة لا عذاب لها فی الاخرة الخ کریمه الذین امنوا ولم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم
الامن مؤید این معنی است کما مر واحوال اطفال مشرکان وشاهقان جبل ومشرکان زمان فترة
رسل در رساله مکتوبیکه بنام فرزندی محمد سعید نوشته است بتفصیل ثبت یافته از انجا معلوم فرمایند ودر زیادتی
ونقصان ایمان علمارا اختلاف است امام اعظم کوفی رضی الله تعالی عنه میفرماید الایمان
لا یزید ولا ینقص وامام شافعی رحمه الله سبحانه میفرماید که یزید وینقص وشکی نیست
که ایمان عبارت از تصدیق ویقین قلبی است که زیادتی ونقصان راودر انجا گنجایش نیست وآنچه
قبول زیادتی ونقصان کند داخل دائره ظن است نه یقین خائبة ما فی الباب اتیان اعمال صالحه
انجلاء آن یقین میفرماید واعمال غیر صالحه آن یقین را مکدر میسازد پس زیادتی ونقصان باعتبار
اعمال وانجلاء آن یقین ثابت شده نه در نفس آن یقین جمعی یقین را که منجلی ورو شن یافتند زیاده

وهین مبنی علی ضعف اللغة وما علیه المتکلمون انتهی ۱۲

گفتند ازان یقینے کہ آن انجلاء و روشنی ندارد گویا بعضے غیر متجلی یقین را یقین نمی انستند ہمان بعض متجلی را یقین و انستہ ناقص گفتند و جمعے دیگر کہ حدۃ نظر داشتند دیدند کہ این زیادتی و نقصان راجع بصفاتِ یقین است نہ بنفسِ یقین لاجرم یقین را غیر زائد و ناقص گفتند مثل آنکہ دو آئینہ برابر کہ در انجلاء و نورانیت تفاوت دارند شخصے بیند آئینہ را کہ انجلاء زیادہ دارد و نمایندگی درویش تر است گوید کہ این آئینہ زیادہ است از آئینۂ دیگر کہ آن انجلاء و نمایندگی ندارد و شخصے دیگر گوید کہ ہر دو آئینہ برابر اند زیادت و نقصان ندارند تفاوت در انجلاء و نمایندگی است کہ از صفاتِ آن دو آئینہ است پس نظر شخص ثانی صائب است و بحقیقتِ شے نافذ و نظر شخص اول مقصور بر ظاہر است و از صفت بذات نرفتہ و در حق فرمودہ اللہ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ازین تحقیق کہ این فقیر باظہار آن موفق شدہ است اعتراضاتِ مخالفان کہ بر عدم زیادتی و نقصانِ ایمان نمودہ اند زائل گشت و ایمانِ عامۂ مومنان در جمیعِ وجوہ مثلِ ایمانِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات نشد زیرا کہ ایمانِ انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات کہ تمام متجلی و نورانی است ثمرات و نتائج باضعاف زیادہ دارد از ایمانِ عامۂ مومنان کہ ظلمات و کدورات دارد علی تفاوتِ درجاتہم و ہمچنین ایمانِ ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در وزن زیادہ از ایمانِ این امت است باعتبارِ انجلاء و نورانیت باید داشت و زیادتی را راجع بصفاتِ کاملہ باید ساخت نہ بمعنی کہ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات باعامہ در نفسِ انسانیت برابر اند و در حقیقت ذوات ہمہ متخذ نقائص مثل باعتبارِ صفاتِ کاملہ آمدہ است و آنکہ صفاتِ کاملہ ندارد گویا از نوع خارج است و از خواص و فضائلِ ان نوع محروم باوجود این تفاوت در نفسِ انسانیت زیادتی و نقصان را نمی باید و نمیتوان گفت کہ انسانیت قابلِ زیادتی و نقصان است واللہ سبحانہ الملہم للصواب و ایضاً گویند کہ مراد از تصدیقِ ایمانی نزد بعضے تصدیقِ منطقی است کہ شاملِ ظن و یقین است برین تقدیر زیادتی و نقصان را در نفسِ ایمان گنجایش گشت لیکن صحیح آن است کہ مراد از تصدیق اینجا یقین و اذعانِ قلبی است نہ معنیِ عام کہ شاملِ ظن ہم بود

عسی کون الاستثناء دنیویا هو ویدل علی الشک یجب الاجتناب منه ۱۲

امام اعظم گوید انا مومن حقا و امام شافعی گوید انا مومن ان شاء الله تعالی فی الحقیقت نزاع ایشان لفظی است مذہب اول باعتبار ایمان حال است و مذہب ثانی باعتبار آل و عاقبت کار اما تشکی ازصورت استثنا اولی و احوط است کما لایخفی علی المنصف و کرامات اولیاء الله حق است و اکثر وقوع خوارق عادات از ایشان این معنی از ایشان عادت مستمره گشته است و منکر آن منکر علم عادی و ضروری ست معجزه نبی مقرون بدعوی نبوت است و کرامت ولی ازین معنی خالی است بلکه مقرون باعتراف متابعت آن نبی فلا اشتباه بین المعجزة و الکرامة مخالفین ما منکرون و ترتیب افضلیت در میان خلفاء راشدین بر ترتیب خلافت است اما افضلیت شیخین باجماع صحابه و تابعین ثابت شده است چنانچه نقل کرده اند آنرا اجماعه از اکابر ائمه که یکی از ایشان امام شافعی است قال الشیخ الامام ابو الحسن الاشعری ان تفضیل ابی بکر ثم عمر علی بقیة الامة قطعی قال الذهبی و قد تواتر عن علی رضی الله عنه و کرم الله وجهه و بنیه و مماتوه نفسا و عدة منهم جما غفیرا ثم قال و رواه عن علی کرم الله تعالی وجهه نیف و ثمانون نفسا و عدة منهم جما غفیرا ثم قال فقبح الله الرافضة ما اجهلهم و روی البخاری عنه انه قال خیر الناس بعد النبی علیه و علی آله الصلوٰة و السلام ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر فقال له ابنه محمد بن الحنفیة ثم انت فقال انما انا رجل من المسلمین و صحح الذهبی و غیره عن علی انه قال الا و انه بلغنی ان رجالا یفضلونی علیهما و من وجدته فضلنی علیهما فهو مفتر علیه ما علی المفتری و اخرج الدارقطنی عنه لا اجد احدا فضلنی علی

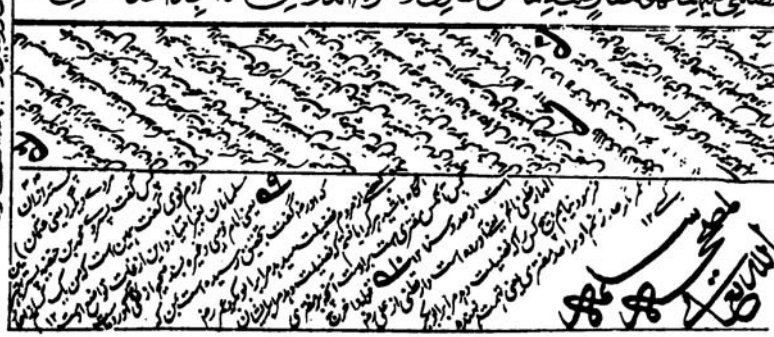

أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ إِلَّا جَلْدَةً جَلْدَ الْمُفْتَرِي وَأَمْثَالُ ذٰلِكَ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ مِنَ الظُّهُورِ بِتَصْوِيرٍ
بِحَيْثُ لَا مَجَالَ فِيهَا لِإِنْكَارِ أَحَدٍ حَتّٰى قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ مِنْ أَكَابِرِ الشِّيعَةِ أَفْضَلُ الشَّيْخَيْنِ
بِتَفْضِيلِ عَلِيٍّ إِيَّاهُمَا عَلٰى نَفْسِهِ وَإِلَّا لَمَا فَضَّلَتْهُمَا كَمَا فِي مِرْزَا أَنَّ أُحِبَّهُ ثُمَّ أُخَالِفَهُ كُلُّ ذٰلِكَ
مُسْتَفَادٌ مِنَ الصَّوَاعِقِ وَأَمَّا تَفْضِيلُ عُثْمَانَ بِرَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا پس اکثر عُلَمَاءِ اہلِ سنّت بر آنند
کہ افضل بعد از شیخین عثمان است پس علی وَمَذْهَبُ أَئِمَّةِ الْأَرْبَعَةِ الْمُجْتَهِدِينَ نیز ہمین است وتوقّفے کہ در
افضلیتِ حضرتِ عثمان از امامِ مالک نقل کردہ اند قاضی عیاض گفتہ کہ او رجوع کردہ است از توقّف
بسوئے تفضیلِ عثمان وقرطبی گفتہ است هٰؤُلَاءِ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى وتحیتین توقّفے کہ از ین عبارتِ
امامِ اعظم رَحِمَهُ اللّٰهُ فہمیدہ اند کہ مِنْ عَلَامَاتِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ تَفْضِيلُ الشَّيْخَيْنِ وَمَحَبَّةُ الْخَتَنَيْنِ
نزد ین فقیر اختیارِ این عبارت را محمل دیگر است کہ چون ظہورِ فتن واختلال در امورِ مردم ورزیان
خلافتِ حضرتِ خَتَنَیْن بسیار شدہ بود وبدلہائے مردم ازین راہ کدورے راہ یافتہ امامِ این معنے
را لَاحظہ فرمودہ در حقِ ایشان لفظِ محبّت اختیار نمودہ است ودوستیِ ایشان را از علاماتِ سنّت
ساختہ بے آنکہ شائبۂ توقّف ملحوظ بود وکَيْفَ وَلَنَا الْحَقِيقَةُ مَشْحُونَةٌ بِأَنَّ أَفْضَلِيَّتَهُمْ عَلٰى تَرْتِيبِ
خِلَافَتِهِمْ بِالْجُمْلَةِ فَضِيلَتِ شیخین یقینی است وفضلیتِ حضرتِ عثمان دون اوست اما احوط آن است
کہ منکرِ افضلیتِ حضرتِ عثمان را بلکہ منکرِ فضلیتِ شیخین را نیز حکم بکفر نکنیم ومبتدع وضال دانیم
چہ عُلَمَاء در تکفیرِ او اختلاف است ودر قطعیتِ این اجماع قیل وقال واین منکر قرین یزید بید ولیت
است کہ بوسطۂ احتیاط در لعنِ او توقّف کردہ اند ایذائیکہ بحضرتِ پیغمبر از راہ ایذاءِ خلفاءِ راشدین
او میرسد رنگِ ایذائے است کہ از راہ ایذائے امامین باو رسیدہ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ اللّٰهَ اللّٰهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ
فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ
وَمَنْ آذَى اللّٰهَ فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

(١) عبد الرزاق فیاض مدرس قسم ثانی متوفی سنة ١٠٥١ھ. [١٦٤١م.]

(٢) محمد فرحلی مالکی متوفی سنة ٦٧١ھ. [١٢٧٣م.]

لعنهم الله فی الدنیا والآخرة وآنچه مولانا سعد الدین[1] در شرح عقائد نسفی درین افضلیت انصاف
و انسته است از انصاف دور است و ترویجی که نموده است بے حاصل است چه مقرر علماست که
فضلیت باعتبار کثرت ثواب نزد خدائے جل و علا ایجاب مراد است نه افضلیتے که بمعنی کثرت ظهور
فضائل و مناقب بود که نزد عقلا اعتبار دارد زیرا که سلف از صحابه و تابعین آن قدر فضائل و مناقب که از
حضرت امیر نقل کرده اند از هیچ صحابی منقول نشده است بحیث قال الامام احمد ما جاء لاحد من
الصحابة من الفضائل ما جاء لعلی مع ذلك هم ایشان حکم کرده اند بافضلیت خلفا ثلثه پس معلوم
شد که وجه افضلیت دیگر است وراء این فضائل و مناقب و اطلاع بر آن افضلیت مشاهدان
دولت وحی را میسر است که بصریح یا بقرائن معلوم نموده باشند و آن صحابه پیغمبر ند علیه و علیهم
الصلوات والتسلیمات پس آنچه شارح عقائد نسفی گفته است که اگر مراد از افضلیت کثرت
ثواب است پس توقف واجب است ساقط است زیرا که توقف را وقتے گنجایش باشد که آن
افضلیت را از قبل صاحب شریعت صریحا او تکالة معلوم نکرده باشند و چون معلوم کرده باشند
چرا توقف نمایند و اگر معلوم نکرده باشند چرا حکم بافضلیت کنند و آنکه همه را برابر داند و فضل یکے بر دیگرے
فضولی انگارد بو الفضول است عجب بو الفضولے که اجماع اهل حق را فضولی داند اگر لفظ فضل او را
باین فضولی برده است و آنچه صاحب فتوحات مکیه گفته است که سبب ترتیب خلافتهم مدة
اعمارهم و دلالت بر مساوات در فضلیت ندارد وجه امر خلافت دیگر است و موجب افضلیت دیگر و این
سلحه این و امثال این از سطحیات اوست که شایان تمسک نیست اکثر معارف کشفیه او که از
علوم اهل سنت جدا افتاده است از صواب دور است پس متابعت نکنند آن را مگر کسے که دلش
مریض است یا منقلب صرف و آنچه در میان صحابه از منازعات و مشاجرات گذشته بر محامل نیک صرف
باید کرد و از هوا و تعصب دور باید داشت قال القشیری رضی الله عنه فی حب علی کرم الله وجهه
وما وقع من المخالفات والمحاربات لم یکن عن نزاع فی خلافة بل عن خطأ فی الاجتهاد

(۱) سعد الدین مسعود تفتازانی توفی سنة ۷۹۲ هـ. [۱۳۹۰ م.] فی سمرقند

(۲) صاحب فتوحات محمد محی الدین عربی توفی سنة ۶۳۸ هـ. [۱۲۴۱ م.] فی الشام

وفي حاشية الخيالي عليه فان معاوية واخزابه بغوا عن طاعة مع اعترافهم بانه افضل اهل زمانه وانه الاحق بالامامة منه بشبهة هي ترك القصاص عن قتلة عثمان رضي الله تعالى عنه ونقل في حاشية قرة كمال عن علي كرم الله تعالى وجهه انه قال اخواننا بغوا علينا وليسوا الفسقة لهم من التاويل وشك نيست كه خطاء اجتهادي از ملامت دور است واز طعن وتشنيع مرفوع مراعات حقوق صحبت خير البشر لعلي وعلى اله الصلوات والتحيات نموده جميع اصحاب كرام را بنيكي ياد بايد كرد وبدوستي پيغمبر عليه وعلى اله الصلوات والتسليمات ايشان را دوست بايد داشت قال عليه وعلى اله الصلوة والسلام من احبهم فبحبي احبهم ومن ابغضهم فببغضي ابغضهم يعني محبتي كه باصحاب من تعلق كرده همان محبت است كه بمن متعلق شده است وهمچنين بغضي كه بايشان تعلق گيرد همان بغض است كه بمن تعلق گرفته است ما را بمجاري بان حضرت امير هيچ آشنائي نيست بلكه جاي آنست كه از ايشان در آزار باشيم آما چون اصحاب كرام پيغمبر اند كه ما بمحبت ايشان ماموريم واز بغض واذاء ايشان ممنوع چهار ائمه را دوست ميداريم بدوستي پيغمبر عليه وعليهم الصلوات والتسليمات واز بغض واذاء ايشان گريزان كه آن بغض واذاء منجر بآن سرور ميشود ليكن محق محق گويم ومخطي را مخطي حضرت امير برحق بودند ومخالفان ايشان بر خطا زياده برين فضولي است تحقيق اين مبحث در مكتوبيكه بخواجه محمد اشرف نوشته است بتفصيل ذكر يافته است اگر خفائي مانده باشد بآن مكتوب رجوع فرمايند بعد از تصحيح عقائد اهم تعلم احكام فقه چاره نبود واز فنون فرض وواجب وحلال وحرام وسنت ومستحب ومشتبه ومكروه گذر نه وهمچنين عمل بمقتضاي اين علم نيز ضروري است مطالعه كتب فقه از ضروريات شمرند وسعي بليغ در اتيان اعمال صالحه مرعي دارند شمه از فضائل وازكان صلوة كه عماد دين است ايراد مي نمايد استماع فرمايند اول از اسباغ ووضو چاره نبود هر حضور اسه باتمام وكمال بشايد ست تا بروجه سنت ادا بايد ودر مسح سر استيعاب بايد نمود ودر مسح گوش ومسح رقبه احتياط بايد فرمود وتخليل اصابع رجل بخنصر دست چپ از جانب زير آن اصابع آمده است آنرا مراعات فرمايند اتيان مستحب

(۱) احمد خيالي توفي سنة ۸۷۰ هـ. [۱۴۶۶ م.] في بروسه

(۲) اسمعيل كمال الدين قرماني معروف بقره كمال توفي سنة ۹۲۰ هـ. [۱۵۱۴ م.]

را اندک نداند مستحب دوست داشته شده حق است جل وعلا و مرضی او تعالی اگر بتمام دنیا
یک فعل مرضی و محبوب حق جل سلطانه معلوم شود و عمل بمقتضائے آن میسر گردد مغتنم است
حکم آن دارد که کسے بجزف ریزه هائے چند جوهر نفیس را بخرد و بجاد لا طائل روح را بدست آرد
بعد از ظهور کامل و ابتباغ وضو قصد نماز که معراج مومن است باید فرمود و اهتمام باید نمود که نماز فرض
بے جماعت ادا نیاید بلکه تکبیر اولے با امام ترک نشود و نماز در وقت مستحب ادا باید کرد در قرائة مراعاة
قدر مسنون باید کرد و در رکوع و سجود از طمانینت چاره نبود که فرض است یا واجب بقول مختار و در قومه
راست باید ایستاد بر نهجے که استخوانها بمقر خود رجوع نماید و بعد از راست ایستادن طمانیت در کار است
نیز باید کرد که فرض است یا واجب یا سنت علی اختلاف الاقوال و همچنین در جلسه که میان دو سجده است
بعد از نشستن درست اطمینان نیز در کار است چنانچه در قومه و اقل تسبیح رکوع و سجود سه بار است و
اکثرش تا هفت بار یا یازده بار علی اختلاف الاقوال و تسبیح امام باندازهٔ حال مقتدیان است شیوه
می آید که کسے در حال انفراد در وقت قوت و استطاعت اقتصار بر اقل تسبیحات نماید اگر تواند پنج
بار یا هفت بار بگوید و در وقت سجده رفتن آنچه بزمین نزدیک تر است اول بر زمین نهد پس اول
هر دو زانو بر زمین نهد بعد ازان هر دو دست بعد ازان بینی را بعد ازان جبین را و در وقت وضع
زانو دست ابتدا از زمین باید نمود و در وقت رفع راس آنچه بآسمان نزدیکست اول باید برداشت
پس ابتدا در رفع از جبین باید نمود و در وقت قیام نظر بر موضع سجود باید دوخت و در وقت رکوع بر
پائیهائے خود نظر باید کرد و در سجود بر نوک بینی خود و در جلوس بر دو دست خود یا بر کنار خود ملاحظه
باید نمود چون نظر از پراگندگی دوخته شود و بر مواضع مذکوره گماشته گردد نماز بجمعیت میسر شود و صلوة
بخشوع حاصل آید کما هو المنقول عن المصطفی علیه وعلی آله الصلوة والسلام و همچنین تفریج اصابع
دو دست در وقت رکوع و ضم ساختن آن اصابع در وقت سجود سنت است آن را نیز مراعات
فرمایند انگشت کشادن یا ضم ساختن بے تقریب نیست فوائد در ضمن آن ملاحظه نموده صاحب شرع

لله ضم بالفتح وتشدید میم یعنی پیوستن وفرهم آوردن چیزے با چیزے ۱۲ غفر

بعمل در آورده است مارا هیچ فائده برابر متابعت صاحب شریعت نیست علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام ازین همه احکام در کتب فقهیه مذکور ند بتفصیل و ایضاح و مقصود از ایراد اینجا ترغیب بر اعمال
است بمقتضائے علم فقه وفقنا الله سبحانه وایاکم علی الاعمال الصالحة الموافقة للعلوم
الشرعیة بعد ان وفقنا الله سبحانه لتصحیح العقائد الدینیة بحرمة سید المرسلین
علیه وعلیهم وعلی آل کل من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها اگر شوقے فضائے
صلوٰة و دانستن کمالات مخصوصهٔ آن در خود یابند پس سه مکتوب که متصل و قریب بیکدیگر اند از مطالعه
فرمایند اول مکتوب بنام فرزندی محمد صادق نوشته شده است و مکتوب دوم بنام میر محمد نعمان
و مکتوب سوم باسم شیخ آب میان شیخ تاج بعد از تحصیل ذوق جناح اعتقادی و عملی اگر توفیق ایزدی
جل سلطانه رهنمونی فرماید سلوک طریقهٔ علیهٔ صوفیه است نه از برائے آن غرض که شے زائد
از ان اعتقاد و عمل حاصل کنند و امر مجدد بدست آرند بلکه مقصود آنست که نسبت بمعتقدات یقینے و اطمینانے
حاصل کنند که هرگز بتشکیک مشکک زائل نه گردد و باراده شبهه باطل نشود چه پائے استدلال چوبین
و مستدل بے تمکین الا بذکر الله تطمئن القلوب و نسبت باعمال یسیرے و سهولتے حاصل
کنند و کسل و سرکشی که از اماره ناشی میشود زائل گردانند و ایضاً مقصود از سلوک طریقهٔ صوفیه نه آنست
که صور و اشکال عیبی را مشاهده نمایند و انوار و انوار را معاینه کنند این خود داخل لهو و لعب است صور و انوار
حسی چه نقصان دارد که کسے اینها را گذاشته بریاضات و مجاهدات تمنائی صور و انوار غیبی نماید چه
این صور و آن صور و این انوار و آن انوار همه مخلوق حق اند جل و علا و از آیات داله بر وجود او تعالیٰ
و در میان طرق صوفیه اختیار کردن طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه اولیٰ و انسب است چه این بزرگواران التزام
متابعت سنت نموده اند و اجتناب از بدعت فرموده لهذا اگر دولت متابعت دارند و از احوال
هیچ ندارند خرسند و اگر باوجود احوال و متابعت متیسر دارند آن احوال را نمی پسندند از ینجاست که سماع
و رقص را التجویز نه کرده اند و احوالیکه بران مترتب شود اعتبار نموده بلکه ذکر جهر را بدعت دانسته منع آن

لله بنا بر حسن عقیدهٔ از مخلصان بخیال آنند و این را کمال میدانند

فرموده اند و ثمرات آنکه بران مترتب شود التفات بآن نفرموده روزے بمجلس طعام در ملازمت حضرت ایشان
حاضر بودیم شیخ کمال که یکے از مخلصان حضرت خواجه ما بوده در وقت افتتاح طعام در حضور ایشان
اسم الله را بلند گفت ایشان را ناخوش آمد بجد بلکه زجر بلیغ فرمودند و فرمودند که او را منع کنند که در مجلس
طعام ما حاضر نشود و از حضرت ایشان شنیده ام که حضرت خواجه نقشبند علماء بخارا را جمع کرده بخانقاه
حضرت امیر کلال برده بودند تا ایشان را از ذکر جهر منع فرمایند علما بحضرت امیر گفتند که ذکر جهر بدعت است
نکنند ایشان در جواب فرمودند که نکنیم اکابر این طریق هرگاه در منع ذکر جهر این همه مبالغه نمایند از
سماع و رقص و وجد و تواجد چه گویند احوال و مواجید که بر اسباب نامشروعه مترتب شوند نزد فقیر از قبیل
اند راجات است چه اهل استدراج را نیز احوال و اذواق دست میدهد و کشف توحید و مکاشفه
و معاینه و مرایا و صور عالم بظهور می آید حکماء یونان و جوگیه و برابمه هند درین معنی شریک اند علامات
صدق احوال موافقت علوم شرعیه است با اجتناب از ارتکاب امور محرمه و مشتبهه آنکه سماع و
رقص فی الحقیقت داخل لهو و لعب است کریمه وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ
در شان منع سرود نازل شده است چنانچه مجاهد که شاگرد ابن عباس است و از کبار تابعین گوید که
مراد از لهو الحدیث سرود است و فی المدارک لهو الحدیث السمر و الغناء و کان ابن
عباس و ابن مسعود رضی الله تعالی عنهم یحلفان انه الغناء و قال مجاهد فی قوله تعالی والذین
لا یشهدون الزور ای لا یحضرون الغناء و حکی عن امام الهدی ابی منصور الماتریدی من
قال لمغنی زمانا احسنت عند قراءته یکفر و بانت منه امرأته و احبط الله تعالی کل حسناته

[1] خواجه باقی باللہ

[2] یعنی سرود و آواز

(۱) شاہ نقشبند محمد بہاء الدین توفی سنۃ ۷۹۱ ھ۔ [۱۳۸۹ م] فی بخاری

(۲) مؤلف تفسیر مدارک عبد اللہ نسفی توفی سنۃ ۷۱۰ ھ۔ [۱۳۱۰ م] فی بغداد

هو الهادی مکبر الدبوسی نسبة الی دبوسیة قریة بسمرقند ۱۲ فؤاد مجیب

وحکی عن ابی نصر الدبوسی[1] عن القاضی ظهیر الدین الخوارزمی[2] من سمع الغناء من المغنی وغیره اوقع له فعلا من الحرام فیحصل فی ذلک باعتقاد او بغیر اعتقاد یصیر مرتدا فی الحال بناء علی انه ابطل حکم الشریعة ومن ابطل حکم الشریعة فلا یکون مؤمنا عند کل مجتهد ولا یقبل الله تعالی طاعته واحبط الله تعالی کل حسناته ۱۲ اعاذنا الله سبحانه من ذلک

وآیات واحادیث وروایات فقهیه در حرمت غنا بسیار است بحدیکه احصائے آن متعذر است لیکن اگر شخصے حدیث منسوخ یا روایت شاذه را در اباحه سرود بیارد اعتبار نباید کرد زیرا که هیچ فقیهے در هیچ وقتے و زمانے فتوے باباحه سرود نداده است و رقص و پاکوبی را هم تجویز نداشته چنانکه در ملتقط رساله امام همام ضیاء الدین شامی مذکور است و عمل صوفیه در محل و حرمت سند نیست همین بس نیست که ما ایشان را معذور داریم و ملامت نکنیم و امر ایشان را بحق سبحانه وتعالی مفوض داریم اینجا قول امام ابی حنیفه و امام ابی یوسف و امام محمد معتبر است نه عمل ابی بکر شبلی[3] و ابی الحسن نوری[4] صوفیان خام این دقت عمل پیران خود را بهانه ساخته سرود و رقص را دین و ملت خود گرفته اند وطاعت و عبادت ساخته اولئک الذین اتخذوا دینهم لهوا ولعبا از روایت سیاق معلوم شده است کسیکه فعل حرام را بایں انداز مرتکب شود از زمره اهل اسلام مے برآید و مرتد میگردد پس خیال باید کرد که تعظیم مجلس سماع و رقص نمودن بلکه از اطاعت و عبادت دانستن چه شناعت دارد ولله الحمد

ثالثة که پیران ما باین امر مبتلا نشدند و ما متابعان را از تقلید این امر وا باید نشنیده مے شود که مخدوم زاده ها میل بسرود دارند مجلس سرود و قصیده خوانی در شبهاء جمعه منعقد میسازند و اکثر یاران در ین امر موافقت مینمایند عجب هزار عجب مریدان سلاسل دیگر عمل پیران خود را بهانه ساخته از کتاب

(۱) عبيد الله عمر الدبوسي توفي سنة ٤٣٤ هـ. [١٠٤٣ م.] في بخارى

(۲) ظهير الدين احمد الخوارزمي توفي سنة ٧٠١ هـ. [١٣٠٢ م.]

(۳) ابوبكر جعفر شبلي مالكي توفي سنة ٣٣٤ هـ. [٩٤٦ م.] في بغداد

(٤) ابو الحسين نوري بغدادي توفي سنة ٢٩٥ هـ. [٩٠٨ م.] في بغداد

این امر مینمایند و حرمت شرعی را بعمل پیران خود دفع مے کنند اگرچه فی الحقیقت درین امر محق نباشند
یاران ما درین ارتکاب چه معذرت خواهند فرمود حرمت شرعی بکلیف و مخالفت طریقت پیرا
خود یک طرفه اهل شریعت ازین فعل رضی اند و نه اهل طریقت اگر حرمت شرعی نبودے مجرد
احداث امر در طریقت شنیع بودے فکیف که حرمت شرعی بآن جمع شود یقین است که جناب میرزا جیو
باین امر رضی نخواهند بود و اتمام مراعات آداب شما نموده بصریح منع هم نمیکنند و یاران را ازین اجتماع نهی نمینمایند
این فقیر چون درآمدن خود توقف دید چند فقره فراهم آورده نوشته فرستاد و این سبق در ملازمت میرزا جیو
بگذرانند و از اول تا آخر پیش ایشان بخوانند والسلام

۷۵ - اصل مکتوب ۲۸۹ دویست و هشتاد و نهم ترجمه از مصحح

بمطالعه دارالدین صدور یافت در بیان اسرار قضا و قدر و مسایل جبر و اختیار

الحمد لله الذی کشف سر القضاء والقدر علی الخواص من عباده و ستر عن العوام لمکان الضلال عن سواء السبیل وافتصاده والصلوة والسلام علی من اتحفل به الحجة البالغة وقطع به اعذار

جمیع ستایش مر خدائراست که منکشف ساخت راز قضا و قدر را بر خواص بندگان خویش و پنهان داشت آنرا از نظر عوام بسبب گمراه بودن ایشان از راه اعتدال و میانه آن و صلوة و سلام بر کسیکه بکمال رسانید حق تعالی بتوسط حجت تامه خود را و برید باوے

المنتخبات ٥٤

العصاة الهالكة وعلى آله وأصحابه البررة
الأتقياء الذين آمنوا بالقدر وصدقوا
بالقضاء وبعد فلما كانت مسئلة
القضاء والقدر قد كثر فيه الحائرون
والضلال غلب على أكثر ناظريها
باطل الوهم والخيال حتى قال بعضهم
بمحض الجبر فيما يصدر من العبد بلا
اختيار ونفى بعضهم نسبته إلى الجوارح
النهار وأخذ طائفة بطرفي الإفصاد
في الاعتقاد الذي هو الصراط المستقيم
والمنهج القويم ولقد وفق بهذا الطريق
الفرقة الناجية الذين هم أهل السنة
والجماعة رضي الله تعالى عنهم وعن
أسلافهم وأخلافهم فتركوا الإفراط
والتفريط واختاروا الوسط والبين
روي عن أبي حنيفة رضي الله تعالى
عنه أنه سأل جعفر بن محمد الصادق
رضي الله تعالى عنهما فقال يا ابن رسول
الله هل فوض الله تعالى الأمر
إلى العباد فقال الله تعالى أجل

بہا منہائے نافرمانان ہلاک شوندگان دہر آلو
اصحاب وکہ نیکوکارانند وپرہیزگاران آنا کہ ایمان
آوردند بقدر وخورسند شدند بقضا وپس از درود وصلوة
چون در تحقیق مسئلہ قضا وقدر حیرت بسیار وضلالت
کثیر شائع گردید وبر اکثرے از ناظرین آن وہم باطل
وخیال لاطائل غالب آمد حتی کہ گفتند بعضے بمحض جبر
در آنچہ از عبد باختیار صادر میشود ونفی کردند
بعضے نسبت آنرا بخدائے یکتائے غالب گرفت
ہر یکے ازین دو طائفہ یکے را از دو جانب افتصاد
در اعتقاد کہ اوست صراط مستقیم ونہج قویم
وہر آئینہ موفق گردید باین طریق مستقیم فرقہ ناجیہ
کہ ایشانند اہل سنت وجماعت رضی اللہ تعالیٰ
عنہم وعن اسلافہم واخلافہم پس ترک نمودند راہ افراط وتفریط را
واختیار کردند وسط ومیان را منقولست
از امام ابو حنیفہ کوفی رضی اللہ تعالیٰ عنہ
[1] کہ پرسیدے از امام اجل جعفر صادق
رضی اللہ تعالیٰ عنہما پس گفت اے فرزند رسول
خدا آیا تفویض نمودہ است حق تعالیٰ کار
را بہ بندگان۔ فرمود کہ خدائے تعالیٰ بزرگتر

(١) امام جعفر صادق بن محمد باقر توفی سنة ١٤٨ هـ. [٧٦٥ م.] فی المدینة المنورة

مِنَ الْعِبَادِ او الْمُجْبِرِ ۱۲

مِنْ اَنْ يُفَوِّضَ الرُّبُوبِيَّةَ اِلَى الْعِبَادِ
فَقَالَ لَهُ هَلْ يُجْبِرُهُمْ عَلَى ذٰلِكَ فَقَالَ
اللّٰهُ تَعَالٰى اَعْدَلُ مِنْ اَنْ يُجْبِرَهُمْ عَلٰى
ذٰلِكَ ثُمَّ يُعَذِّبَهُمْ فَقَالَ وَكَيْفَ ذٰلِكَ
فَقَالَ اَلْبَيْنُ الْبَيْنُ لَا جَبْرَ وَلَا تَفْوِيضَ
وَلَا كُرْهَ وَلَا تَسْلِيطَ لِهٰذَا قَالَ اَهْلُ
السُّنَّةِ اِنَّ الْاَفْعَالَ الْاِخْتِيَارِيَّةَ
لِلْعِبَادِ مَقْدُورَةٌ لِلّٰهِ تَعَالٰى مِنْ حَيْثُ
الْخَلْقِ وَالْاِيجَادِ وَمَقْدُورَةُ الْعِبَادِ
عَلٰى وَجْهٍ اٰخَرَ مِنَ التَّعَلُّقِ يُعَبَّرُ عَنْهُ
بِالْاِكْتِسَابِ فَحَرَكَةُ الْعَبْدِ بِاعْتِبَارِ
نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَتِهِ تَعَالٰى يُسَمّٰى خَلْقًا
وَبِاعْتِبَارِ نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَةِ الْعَبْدِ كَسْبًا
اَلَّا اَنَّ الْاَشْعَرِيَّ مِنْهُمْ ذَهَبَ اِلٰى
اَنَّ لِلْعَبْدِ دَخْلًا لِاخْتِيَارِ الْعِبَادِ فِي اَفْعَالِهِمْ
اَصْلًا اِلَّا اَنَّهُ سُبْحَانَهُ اَجْرَى الْاَفْعَالَ
عَقِيبَ الْاِخْتِيَارِ هُمْ بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ
اِذْ لَا تَاثِيرَ لِلْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ عِنْدَهُ
وَهٰذَا الْمَذْهَبُ مَائِلٌ اِلَى الْجَبْرِ وَلِهٰذَا
يُسَمّٰى بِالْجَبْرِ الْمُتَوَسِّطِ وَقَالَ الْاُسْتَاذُ

از آنکه تفویض نماید ربوبیت خود را به بندگان
خویش پس گفت ابو حنیفه رض آیا مجبور ساخته است
ایشان را بر ان فرمود خدا تعالے عادل تر است
از آنکه مجبور سازد ایشان را آنگاه عذاب کند
ایشان را ثانیاً پس گفت ابو حنیفه رض و چگونست
حقیقت این معامله فرمود کار میان تفویض و میان
جبر است نه بالکلیه جبر است و نه تفویض و نه اکراه
و نه تسلیط تا آنکه از اینجا گفته اند اهل سنت که تحقیق
افعال اختیاریه بندگان داخل اند تحت قدرت حق تعالے
باعتبار خلق و ایجاد و تحت قدرت عباد بروجه دیگر
از تعلق که معتبر است بکسب و اکتساب پس حرکت عبد را
باعتبار نسبت وے بقدرت حق تعالی خلق و ایجاد مسمی
و باعتبار ارتباط وے بقدرت عبد کسب و اکتساب
میگویند و لیکن امام ابو الحسن اشعری از ایشان رفته
است باین طرف که اختیار عباد را در افعال ایشان
اصلا مدخلی نیست و لیکن بتحقیق حق سبحانه بوجود
می آرد افعال را در عقب اختیار ایشان بطریق جری عادت
زیرا که قدرت حادثه را نزد وے هیچ تاثیر نیست
و آن مذهب مائل است بجبر و از اینجاست که بجبر
متوسط نامیده میشود و قائل شده است استاذ

[١] أَبُو إِسْحٰقَ الْإِسْفَرَايِنِيُّ بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَحُصُولِ الْفِعْلِ بِمَجْمُوعِ الْقُدْرَتَيْنِ وَقَدْ جَوَّزَ اجْتِمَاعَ الْمُؤَثِّرَيْنِ عَلَى أَثَرٍ وَاحِدٍ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ وَقَالَ الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ الْبَاقِلَّانِيُّ [٢] بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي وَصْفِ الْفِعْلِ بِأَنْ يَجْعَلَ الْفِعْلَ مَوْصُوفًا بِمِثْلِ كَوْنِهِ طَاعَةً وَمَعْصِيَةً وَالْمُخْتَارُ عِنْدَ الْعَبْدِ الضَّعِيفِ تَأْثِيرُ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَفِي وَصْفِهِ مَعًا إِذْ لَا مَعْنَى لِلتَّأْثِيرِ فِي الْوَصْفِ بِدُونِ التَّأْثِيرِ فِي الْأَصْلِ إِذِ الْوَصْفُ أَثَرُ الْمُتَّصِفِ عَلَيْهِ لٰكِنَّهُ مُحْتَاجٌ إِلَى تَأْثِيرٍ زَائِدٍ عَلَى تَأْثِيرِ أَصْلِ الْفِعْلِ إِذْ وُجُودُ الْوَصْفِ زَائِدٌ عَلَى وُجُودِ الْأَصْلِ وَلَا مُحْذُورَ فِي الْقَوْلِ بِالتَّأْثِيرِ وَإِنْ كَبُرَ ذٰلِكَ عَلَى الْأَشْعَرِيِّ إِذِ التَّأْثِيرُ فِي الْقُدْرَةِ أَيْضًا بِإِيجَادِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ كَمَا أَنَّ نَفْسَ الْقُدْرَةِ بِإِيجَادِهِ تَعَالَى أَيْضًا

ابو اسحاق اسفرائنی بتاثیر قدرت حادثه در نفس فعل و بحصول فعل بمجموع قدرتین تجویز نمود. است اجتماع دو مؤثر بر اثر واحد اما از دو جهت مختلف و قائل شده است قاضی ابوبکر باقلانی بتاثیر قدرت حادثه در وصف فعل بدین نهج که متصف گرداند شود فعل مثلاً بوصف طاعت یا معصیت و مختار نزد این بنده ضعیف تاثیر قدرت حادثه است در هر یکی از نفس فعل و وصف فعل چه تاثیر قدرت حادثه در وصف بدون تاثیر وی در اصل هیچ معنی ندارد زیرا که وصف اثر همان اصل است و متفرع است بر آن اما محتاج است بتاثیر زائد بتاثیر اصل فعل بدین سبب که وجود وصف زائد است بر وجود اصل و هیچ اشکالی نیست در قول بتاثیر قدرت عبد. هرچند این قول بر اشعری گران خواهد آمد زیرا که وصف تاثیر در قدرت عبد نیز بایجاد حق است سبحانه چنانکه نفس قدرت نیز بایجاد اوست تعالی

(١) ابو اسحق ابراهیم اسفرائینی توفی سنة ٤١٨ هـ. [١٠٢٧ م.] فی نیسابور

(٢) قاضی ابو بکر محمد الباقلانی توفی سنة ٤٠٣ هـ. [١٠١٣ م.] فی بغداد

وَالْقَوْلُ بِتَاثِيرِ الْقُدْرَةِ هُوَ الْاَقْرَبُ اِلَى الصَّوَابِ وَمَذْهَبُ الْاَشْعَرِيِّ[۱] دَاخِلٌ فِي دَائِرَةِ الْجَبْرِ فِي الْحَقِيقَةِ اِذِ الْاِخْتِيَارُ عِنْدَهُ حَقِيقَةً وَلَا تَاثِيرَ لِلْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ اَصْلًا عِنْدَهُ اِلَّا اَنَّ الْفِعْلَ الْاِخْتِيَارِيَّ عِنْدَ الْجَبْرِيَّةِ لَا يُنْسَبُ اِلَى الْفَاعِلِ حَقِيقَةً بَلْ مَجَازًا وَعِنْدَ الْاَشْعَرِيِّ يُنْسَبُ اِلَى الْفَاعِلِ حَقِيقَةً وَاِنْ لَمْ يَكُنِ الْاِخْتِيَارُ ثَابِتًا لَهُ حَقِيقَةً لِاَنَّ الْفِعْلَ يُنْسَبُ اِلَى قُدْرَةِ الْعَبْدِ حَقِيقَةً سَوَاءٌ كَانَتِ الْقُدْرَةُ مُؤَثِّرَةً وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ غَيْرِ الْاَشْعَرِيِّ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ اَوْ مُدَارًا مَحْضًا كَمَا هُوَ مَذْهَبُهُ وَبِهٰذَا الْفَرْقِ يَتَمَيَّزُ مَذْهَبُ اَهْلِ الْحَقِّ عَنْ مَذْهَبِ اَهْلِ الْبَاطِلِ وَنَفْيُ الْفِعْلِ عَنِ الْفَاعِلِ حَقِيقَةً وَاِثْبَاتُهُ لَهُ مَجَازًا كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْجَبْرِيَّةِ كُفْرٌ مَحْضٌ وَاِنْكَارٌ عَنِ الضَّرُورَةِ قَالَ صَاحِبُ التَّمْهِيدِ[۲] وَمِنَ الْجَبْرِيَّةِ مَنْ قَالَ بِاَنَّ الْفِعْلَ

وقول بتاثیر قدرت حادثه همان است
که نزدیکتر است بصواب - واما مذهب
اشعری پس فی الحقیقت داخل دائرهٔ
جبر است چه نزد اشعری عبد را فی الحقیقه
هیچ اختیارے نیست وقدرت حادثه را نزدیک
هیچ تاثیرے نه مگر آنکه نزد جبریه فعل اختیاری
بفاعل حقیقةً نسبت کرده نمیشود بلکه مجازاً
ونزد اشعری بفاعل حقیقةً نسبت کرده میشود
هرچند مراورا حقیقةً اختیارے حاصل نیست
زیرا که فعل نزد اهل سنت بقدرت عبد حقیقةً
منسوب است قدرت فی الجمله مؤثر باشد
چنانکه مذهب غیر اشعری است از اهلسنت
یا مدار صرف چنانکه مذهب ویست وبه
همین فرق ممتاز گردد مذهب اهل حق
از مذهب اهل باطل - واما این که فعل
را از فاعل باعتبار حقیقت نفی کردن
وباعتبار مجاز اثبات نمودن چنانکه قول
جبریه است پس کفر است صریح وانکار
است ادبداهة صاحب تمهید فرموده که
بعضے از جبریه قائل اند باینکه صدور فعل از

(۱) ابو الحسن علي الاشعري توفي سنة ۳۳۰ هـ. [۹۴۳ م.] في بغداد

(۲) صاحب تمهيد ميمون نسفي حنفي توفي سنة ۵۰۸ هـ. [۱۰۱۴ م.]

مِنَ الْعَبْدِ ظَاهِرًا وَمَجَازًا اَمَّا فِي الْحَقِيقَةِ
لَا اسْتِطَاعَةَ لَنَا وَالْعَبْدُ كَالشَّجَرِ اِذَا
حَرَّكَتْهَا الرِّيحُ تَحَرَّكَتْ فَكَذٰلِكَ
الْعَبْدُ مَجْبُورٌ كَالشَّجَرِ وَهٰذَا كُفْرٌ وَ
مَنِ اعْتَقَدَ هٰذَا يَصِيرُ كَافِرًا وَقَالَ
اَيْضًا فِي مَذْهَبِ الْجَبْرِيَّةِ قَوْلُهُمْ
اَنْ لَيْسَ لِلْعِبَادِ اَفْعَالٌ عَلَى الْحَقِيقَةِ
لَا فِي الْخَيْرِ وَلَا فِي الشَّرِّ وَمَا يَفْعَلُ الْعَبْدُ
فَالْفَاعِلُ هُوَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَهٰذَا كُفْرٌ
فَاِنْ قُلْتَ اِذَا لَمْ يَكُنْ لِقُدْرَةِ الْعَبْدِ
تَاْثِيرٌ فِي الْاَفْعَالِ وَلَمْ يَكُنِ اخْتِيَارٌ
لَهُ حَقِيقَةً فَمَا مَعْنٰى نِسْبَةِ الْاَفْعَالِ اِلَى
الْعَبْدِ حَقِيقَةً عِنْدَ الْاَشْعَرِيِّ قُلْتُ اِنَّ
الْقُدْرَةَ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا تَاْثِيرٌ فِي
الْاَفْعَالِ اِلَّا اَنَّهُ سُبْحَانَهُ جَعَلَهَا
مَدَارَ الْوُجُودِ لِلْاَفْعَالِ بِاَنْ يَخْلُقَ
اللّٰهُ تَعَالَى الْاَفْعَالَ عَقِيبَ صَرْفِ
قُدْرَتِهِمْ وَاخْتِيَارِهِمْ اِلَى الْاَفْعَالِ
بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ وَكَانَتِ الْقُدْرَةُ
عِلَّةً عَادِيَّةً لِوُجُودِ الْاَفْعَالِ فَيَكُونُ

عبد متصف باعتبار ظاہر و مجاز است اما فی الحقیقت
او را ہیچ استطاعت حاصل نیست و عبد در رنگ
شجر است کہ چون متحرک گرداند او را باد متحرک گردد
پس ہمچنین عبد مجبور محض است کالشجر و این قول
کفر است و ہر کہ چنین اعتقاد کرد کافر گردید و نیز
فرمودہ کہ در مذہب جبریہ است قول ایشان کہ
نیست مر بندگان را افعالے علی الحقیقۃ نہ در
خیر و نہ در شر و ہر چہ میکنند پس فاعل آن
ہمان حق است سبحانہ و این قول نیز کفر است
اگر گوئی ہر گاہ قدرت عبد را در افعال وے
تاثیر نیست و نہ مراد را حقیقۃً اختیارے پس نزد
اشعری افعال را بعبد حقیقۃً نسبت کردن چہ معنے
دارد گویم ہر چند قدرت را در افعال تاثیرے
متحقق نیست مگر این قدر ہست کہ حق سبحانہ
آن را از برائے حصول افعال مدار ساختہ است
بدین نہج کہ مے آفریند حق تعالے افعال عباد
را بعد از صرف کردن ایشان قدرت و اختیار
خود را در افعال بطریق جری عادت۔
و نیز قدرت عبد علت عادیہ گشتہ است از
برائے حصول افعال پس ثابت شد

لِلْقُدْرَةِ مَدْخَلٌ فِي صُدُوْرِ الْاَفْعَالِ عَادَةً
لِاَنَّهَا لَمْ تُوْجَدْ فِيْهَا عَادَةً وَاِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهَا تَاْثِيْرٌ فِي الْاَفْعَالِ فَبِاعْتِبَارِ الْعِلَّةِ
الْعَادِيَّةِ يُنْسَبُ اِلَى الْعِبَادِ اَفْعَالُهُمْ حَقِيْقَةً
هٰذَا مُوَالِيَةٌ فِي تَصْحِيْحِ مَذْهَبِ
الْاَشْعَرِيِّ وَالْكَلَامُ بَعْدَ تَحَمُّلٍ تَاَمُّلٍ
اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ السُّنَّةِ اٰمَنُوْا بِالْقَدْرِ
وَقَالُوْا اِنَّ الْقَدْرَ خَيْرَهٗ وَشَرَّهٗ وَحُلْوَهٗ
وَمُرَّهٗ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ لِاَنَّ مَعْنَى الْقَدْرِ
هُوَ الْاِحْدَاثُ وَالْاِيْجَادُ وَمَعْلُوْمٌ اَنْ
لَيْسَ بِمُحْدِثٍ وَلَا مُوْجِدٍ اِلَّا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَالْعَبْدُ
وَالْمُعْتَزِلَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ اَنْكَرُوا الْقَضَاءَ
وَالْقَدَرَ وَزَعَمُوْا اَنَّ اَفْعَالَ الْعِبَادِ
حَاصِلَةٌ بِقُدْرَةِ الْعَبْدِ وَحْدَهَا قَالُوْا
لَوْ قَضَى اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ الشَّرَّ ثُمَّ عَذَّبَهُمْ عَلَيْهِ
لَكَانَ ذٰلِكَ جَوْرًا مِنْهُ سُبْحَانَهٗ وَقَدْ بَرَّاَ
مِنْهُمْ لِاَنَّ الْقَضَاءَ لَا يَسْلُبُ الْقُدْرَةَ
وَالْاِخْتِيَارَ عَنِ الْعَبْدِ لِاَنَّهٗ قَضٰى بِاَنَّ
الْعَبْدَ يَفْعَلُهُ اَوْ يَتْرُكُهُ بِاخْتِيَارِهٖ غَايَةُ

مر قدرت را دخلے در صدور افعال بحسب العادۃ زیرا کہ افعال
بدونِ قدرتِ عبد عادۃً بوجود نیامدہ شد
اگرچہ قدرت را در صدور افعال تاثیرے حاصل نیست
پس باعتبارِ علتِ عادیہ بودن و بہ نسبت
کردہ میشود بسوئے عباد افعال ایشان حقیقۃً
ہمین است غایت وسع در تصحیح مذہب اشعری
و کلام در تاں جائے تردد است باید دانست
کہ ہر آئینہ اہل سنت ایمان آوردہ اند بقدر و قائل
گشتہ اند باین کہ قدر از خیر و شر و شیرین و تلخ
ہر آن از حق است سبحانہ چہ مراد از قدر ہمین احداث
است و ایجاد و معلوم است کہ محدث و موجد حق
است سبحانہ نہ غیر او و اوست سبحانہ معبود و خالق
ہر چیز پس بہ پرستید او را و فرقہ معتزلہ و قدریہ
از قضا و قدر را انکار نمودہ اند و زعم کردہ کہ ہر آئینہ
افعالِ عباد محض بہ قدرتِ عبد بوجود در می
آید گفتہ اند کہ اگر حق سبحانہ قضا بکفر و بدی در پیش
عذاب نمودن ایشان را بر آن البتہ مے بود
این امر از و سبحانہ جور و ستم۔ و این قول از
بہالت ایشان است چہ قضاءِ حق سبحانہ قدرت
و اختیار را از عبد سلب نمیکند زیرا کہ مے قضا فرمودہ است

مَا فِي الْبَابِ أَنَّهُ يُوجِبُ الْاِخْتِيَارَ
وَهُوَ مُحَقَّقٌ لِلْاِخْتِيَارِ لَا مُنَافٍ لَهُ وَأَيْضًا
مَنْقُوضٌ بِأَفْعَالِ الْبَارِيِ تَعَالَى لِأَنَّ فِعْلَهُ
سُبْحَانَهُ بِالنَّظَرِ إِلَى الْقَضَاءِ إِمَّا وَاجِبٌ
أَوْ مُمْتَنِعٌ إِذْ لَوْ تَعَلَّقَ الْقَضَاءُ بِالْوُجُودِ يَجِبُ
أَوْ بِالْعَدَمِ فَيَمْتَنِعُ فَلَوْ كَانَ وُجُوبُ
الْفِعْلِ بِالْاِخْتِيَارِ مُنَافِيًا لَهُ لَمْ يَكُنِ
الْبَارِيْ تَعَالَى مُخْتَارًا وَهٰذَا كُفْرٌ
وَلَا يَخْفَى عَلَى أَحَدٍ أَنَّ الْقَوْلَ بِاسْتِقْلَالِ
قُدْرَةِ الْعَبْدِ فِي إِيجَادِ أَفْعَالِهِ مَعَ كَمَالِ
ضُعْفِهِ فِي غَايَةِ السَّخَافَةِ وَمَنْشَأُ
نِهَايَةِ السَّفَاهَةِ وَلِهٰذَا بَالَغَ مَشَايِخُ
مَاوَرَاءِ النَّهْرِ شَكَرَ اللّٰهُ تَعَالَى سَعْيَهُمْ فِي
تَضْلِيلِهِمْ فِي هٰذِهِ الْمَسْئَلَةِ حَتّٰى قَالُوا
إِنَّ الْمَجُوسَ أَسْعَدُ حَالًا مِنَّا حَيْثُ لَمْ
يُثْبِتُوا لِلشَّرِّ نَظِيرًا وَاحِدًا وَالْمُعْتَزِلَةُ
أَثْبَتُوا شُرَكَاءَ لَا تُحْصٰى وَزَعَمَتِ الْجَبْرِيَّةُ
أَنَّهُ لَا فِعْلَ لِلْعَبْدِ أَصْلًا وَأَنَّ حَرَكَاتِهِ
بِمَنْزِلَةِ حَرَكَاتِ الْجَمَادَاتِ لَا قُدْرَةَ لَهُمْ
أَصْلًا وَلَا قَصْدَ وَلَا اخْتِيَارَ وَزَعَمُوا

کہ عبد باختیارِ خود کار خواہد کرد یا نخواہد کرد غایۃ
مافی الباب این چنین قضا اختیارِ عبد را واجب
ولازم میگرداند و این مُثبتِ اختیار است نہ منافی
آن و غیر منقوض است بافعالِ باریتعالی زیرا کہ
فعلِ او سبحانہ بنظرِ قضا واجب است یا ممتنع
چہ قضا اگر بوجود متعلق است واجب است یا بعدم
پس ممتنع پس اگر وجوب فعلِ اختیاری منافی اختیار
بودے باریتعالی در افعالِ خود مختار نبودے
و این کفر است و ہیچ کس مخفی نیست کہ بتحقیق
قول باستقلالِ قدرتِ عبد در ایجادِ افعالِ
خویش با وجودِ کمالِ ضعفِ وے در غایۃ سبکی است
و منشأ نہایت بیخردی و از ینجا است کہ مشایخِ
ماوراء النہر شکر اللہ تعالیٰ سعیہم مبالغہ نمودہ
اند در تضلیلِ ایشان اندرین مسئلہ بحدیکہ گفتہ اند
کہ حالِ مجوس نیکوتر است از حالِ ایشان چہ مجوس
غیر از یک شریک اثبات نکردہ اند و معتزلہ
شرکاءِ بے نہایت اثبات نمودہ اند و جبریہ
زعم نمودہ کہ فعل است ہرگز مر عبد را و نہ قدرت
و نہ ارادہ و نہ اختیار و حرکاتش در رنگ حرکات جمادات
و گفتہ کہ عبد بر فعلِ خیر ثواب داده شود و

أَنَّ الْعَبْدَ لَا يُثَابُ بِالْخَيْرِ وَلَا يُعَاقَبُ
بِالشَّرِّ وَالْكُفَّارُ وَالْعُصَاةُ مُعَذَّبُونَ
غَيْرُ مُسْتَوْلِينَ لِأَنَّ الْأَفْعَالَ كُلَّهَا
مِنَ اللهِ تَعَالَى وَالْعَبْدُ مَجْبُورٌ فِي ذٰلِكَ
وَهٰذَا كُفْرٌ وَهُمُ الْمُرْجِئَةُ الْمَلْعُونُونَ
الَّذِينَ يَقُولُونَ بِأَنَّ الْمَعْصِيَةَ لَا تَضُرُّ
وَالْعَاصِي لَا يُعَاقَبُ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى
اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لُعِنَتِ
الْمُرْجِئَةُ عَلَى لِسَانِ سَبْعِينَ نَبِيًّا
وَمَذْهَبُهُمْ بَاطِلٌ بِالضَّرُورَةِ لِلْفَرْقِ
الظَّاهِرِ بَيْنَ حَرَكَةِ الْبَطْشِ وَحَرَكَةِ
الِارْتِعَاشِ وَيُعْلَمُ قَطْعًا أَنَّ الْأَوَّلَ
بِاخْتِيَارِهِ دُونَ الثَّانِي وَالنُّصُوصُ
الْقَطْعِيَّةُ تَنْفِي هٰذَا الْمَذْهَبَ أَيْضًا
كَقَوْلِهِ تَعَالَى جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
وَقَوْلِهِ سُبْحَانَهُ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ
وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِلَى غَيْرِ ذٰلِكَ وَاعْلَمْ
أَنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لِضَعْفِ فَهْمِهِمْ وَ
قُصُورِ بَيَانِهِمْ يَطْلُبُونَ الِاعْتِذَارَ وَ
دَفْعَ السُّؤَالِ عَنْ أَنْفُسِهِمْ فَيَمِيلُونَ إِلَى

نہ بر فعلِ شر عقاب کردہ شود و کفار و عصاۃ
معذور اند نہ مسئول زیرا کہ افعال بتمامہا
از حق است سبحانہ و عبد مجبور محض است دران
و این قول کفر است و این طائفہ مرجئہ ملعونہ
ایشانند کہ قائلند باینکہ معصیت مضر نیست
و عاصی معاقب نہ۔ مروی است از پیغمبر خدا
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم کہ فرمود
مرجئہ ملعون است بر زبان ہفتاد پیغمبر
و مذہب ایشان باطل است بالبداہۃ
از جہت تحقق فرق ظاہر میان حرکت بطش
و میان حرکت از تعاش و قطعاً میدانیم
کہ اول باختیار اوست نہ ثانی و نصوص
قطعیہ نیز این مذہب را نفی مے سازد
ہمچون قول حق تعالیٰ جزاءً بما
کانوا یعملون و قول او سبحانہ
فمن شاء فلیؤمن و من شاء
فلیکفر و غیر ذلک و بدانکہ اکثر
مردم بعلت ضعف فہم خود و قصور بیانات
خویش بہانہ و عذر مے جویند و میخواہند
کہ رفع مسألت از خود نمایند پس مائل میشوند

مذهب الاشعري بل الى مذهب
الجبري فتارة يقولون بان لا اختيار
للعبد حقيقة ونسبة الفعل اليه
مجاز وتارة يقولون بضعف الاختيار
المستلزم للاجبار ومع ذلك يسمعون
كلام بعض الصوفية في هذا المقام
من ان الفاعل واحد ليس الا هو
وان لا تاثير لقدرة العبد في الافعال
اصلا وان حركاته بمنزلة حركات
الجمادات بل وجود العبد ذاتا و
صفة كسراب بقيعة يحسبه الظمان
ماء حتى اذا جاءه لم يجده شيئا
ووجد الله عنده وامثال هذا الكلام
ازداد هم جزاء على المداهنات والمجاملات
في الاقوال والافعال فنقول في تحقيق
هذا المقام والله سبحانه اعلم بحقيقة
المرام ان الاختيار لو لم يكن ثابتا
للعبد حقيقة كما هو مذهب الاشعري
لما نسب الله تعالى الظلم الى العباد
اذ لا اختيار لهم ولا تاثير لقدرتهم

بمذهب اشعری بلکه بمذهب جبری پس گاهے
گویند بانکه عبد را حقیقةً اختیارے
حاصل نیست ونسبت فعل بو مجاز است
وگاهے بضعفِ اختیارِ عبد قائل میشوند
که مستلزمِ جبر است ومع ذلک کلام بعضے
از صوفیه اندرین مقام استماع مینمایند که
فاعل افعال یکے است وبس وهرگز تاثیرے
نیست مر قدرتِ عبد را در افعال وحرکاتِ
بمنزله حرکاتِ جمادات است بلکه وجود
عبد از روئے ذات وصفت مثل سرابے است
بزمین هموار که پندارد آن را تشنه آنے تا قتیکه
بیاید نزدیک آن نیابد آن را چیزے
ویافت خدا را نزدیک آن. واین چنین
کلامها دلیر تر ساخته است مر ایشان را بر مداهنات
ومساهلات در اقوال وافعال پس میگوئیم در تحقیق
این مقام والله سبحانه اعلم بحقیقة المرام
بدرستیکه اگر اختیار ثابت نبودے مر عبد را
حقیقةً چنانکه مذهب اشعری است البته نسبت
نه نمودے حق تعالے ظلم را بعباد چه ایشانرا
نه اختیارے حاصل است ونه قدرت ایشانرا

له اشاره الى قوله تعالى
ذلك بما كسبت ايديكم
وان الله ليس بظلام
للعبيد

نه يعني كه در هذا المقام
بعضي از صوفيه كلام
وبعضها كلام حسن
المستملي فتدبر

كتاب الامر ربانی

وَإِنَّمَا هِيَ مَدَارٌ مَحْضٌ عِنْدَهُ وَقَدْ نَسَبَ
سُبْحَانَهُ الظُّلْمَ إِلَيْهِمْ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ مِنْ
كِتَابِهِ الْمَجِيدِ وَمُجَرَّدُ الْمُدَارِيَةِ بِدُونِ
التَّأْثِيرِ وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ لَا يُوجِبُ الظُّلْمَ مِنْهُمْ
نَعَمْ إِنَّ الْإِيلَامَ وَالتَّعْذِيبَ لِلْعِبَادِ
مِنْهُ تَعَالَى مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ لِاخْتِيَارِهِمْ
نَاتِجًا لَهُمْ لَيْسَ بِظُلْمٍ أَصْلًا إِذْ هُوَ سُبْحَانَهُ
مَالِكٌ عَلَى الْإِطْلَاقِ يَتَصَرَّفُ فِي مُلْكِهِ
الْمُطْلَقِ كَيْفَ يَشَاءُ أَمَّا نِسْبَةُ الظُّلْمِ
إِلَيْهِمْ فَمُسْتَلْزِمٌ لِثُبُوتِ الِاخْتِيَارِ لَهُمْ
وَاحْتِمَالُ الْمَجَازِ فِي هَذِهِ النِّسْبَةِ خِلَافُ
الْمُتَبَادِرِ فَلَا يُصَارُ إِلَيْهِ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ
وَأَمَّا الْقَوْلُ بِضَعْفِ الِاخْتِيَارِ فَلَا يَخْلُو
إِمَّا أَنْ يُرَادَ بِهِ الضَّعْفُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى
اخْتِيَارِهِ تَعَالَى فَمُسَلَّمٌ وَلَا نِزَاعَ فِيهِ
لِأَحَدٍ وَكَذَا الضَّعْفُ بِمَعْنَى عَدَمِ الِاسْتِقْلَالِ
فِي صُدُورِ الْأَفْعَالِ أَيْضًا مُسَلَّمٌ وَأَمَّا
الضَّعْفُ بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَدْخَلِيَّةِ لِلِاخْتِيَارِ
فِي الْأَفْعَالِ فَمَمْنُوعٌ وَهُوَ أَوَّلُ الْمَسْئَلَةِ
وَسَنَدُ الْمَنْعِ قَدْ مَرَّ مُفَصَّلًا يَنْبَغِي أَنْ

تاثیرے وقدرتِ ایشان مدارِ محض است
نزدِ اشعری وبس وحال آنکہ نسبت نمودہ است
حق سبحانہ وتعالیٰ ظلم را بایشان در مواضع متعددہ
از کتاب مجید خود ومدارتیہ صرف بدونِ تاثیر
ولو فی الجملہ تصحیح نمے نماید صدورِ ظلم را از ایشان
آرے ایلام وتعذیبِ حق جل وعلا مر عباد را
بدونِ آنکہ ایشان را اختیارے حاصل بود اصلا
ظلم نیست چہ او سبحانہ مالک است علی الاطلاق
تصرف نماید در ملکِ مطلقِ خود ہر چنانچہ خواہد اما
نسبتِ ظلم بایشان پس مستلزمِ ثبوتِ اختیار است
مر ایشان را واحتمالِ مجاز اندرین مسئلہ
خلافِ متبادر است بدونِ ضرورت ارتکاب
آن کردہ نشود واما قول بضعفِ اختیار پس
خالی نیست کہ مراد بآن اگر ضعف نسبت بہ اختیار
حق است تعالیٰ پس مسلم است وکسے را دران
نزاعے نیست وہمچنین ضعف بمعنی عدمِ استقلال
در صدورِ افعال نیز مسلم است واما ضعف بمعنی
عدمِ مدخلیتِ اختیار در افعال پس مسلم نیست
وآن اول مسئلہ است وسندِ منع مفصلا
پیش ازین گذشتہ

يُعلم أن الله تعالى كلف عباده
بقدر طاقتهم واستطاعتهم وخفف
في التكليف لضعف خلقهم قال
الله تبارك وتعالى يريد الله أن يخفف
عنكم وخلق الانسان ضعيفا كيف
وهو سبحانه حليم رؤف رحيم
لا يليق بالحكمة والرأفة والرحمة
تكليف ما لا يستطيع له العبد فلم
يكلف برفع القمرة العظيمة التي لا يقدر
على رفعها العبد بل كلف بما هو أيسر
على العبد من الصلوات المشتملة على
القيام والركوع والسجود والغرة للبشر
وكل ذلك يسيرة غاية اليسر وقد
الصوم مثلا في نهاية الشهور والزكوة
أيضا كذلك إذ قدر بربع العشر
ولم يقدر بالكل والنصف مثلا
لئلا يثقل على العباد ومن كمال
الرأفة جعل للمأمور خلفا إن تعذر
الأصل فجعل للوضوء خلفا هو التيمم
وكذا حكم بأن من لم يقدر على

واستنبيست كه بتحقيق حق تعالى تكليف داده است
مر بندگان خود را باندازهٔ طاقت و استطاعت
شان و اندرين تكليف تخفيف را رعايت نموده
است بسبب ضعف خلقت ايشان چنانكه فرموده
است حق تبارك وتعالى ميخواهد خدا كه سبك
كند از شما و انسان ضعيف آفريده شده است
چگونه و حال آنكه او سبحانه باحكمت است و بر رأفت
و رحمت نسزد بحكمت و رأفت و رحمت او كه تكليف
دهد عبد را بچيزيكه او نتواند پس حكم نه كرده است
بنده را ببرداشتن سنگ عظيم كه آن را نتواند برداشت
بلكه تكليف داده است بآنچه آسان تر است
بر عبد از نمازهاى پنجگانه كه مشتمل اند بر قيام و ركوع
و سجود و قراءة ميسره و اين همه آسان اند در رعايت
آسانى و همچنين روزه مثلا در نهايت سهولت است
و زكوة نيز اين چنين است زيرا كه واجب گردانيده
شده است چهلم حصه دواجب نگردانيده شده است
تمام و نه نصف مثلا تا كه دشوار نبود بر بندگان
و از كمال رحمت اوست كه مقرر فرموده است
مر مامور به را بدل و عوض بر تقدير تعذر اصل چنانچه
عوض وضو تيمم را مشروع ساخته و همچنين حكم فرموده كه

الْقِيَامِ صَلّٰى قَاعِدًا وَمَنْ لَمْ يَقْدِرْ صَلَّى الْقُعُودَ
صَلّٰى مُضْطَجِعًا وَكَذَا مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى
الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ صَلّٰى مُومِيًا اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ
مِمَّا لَا يَخْفٰى عَلَى النَّاظِرِ فِي الْاَحْكَامِ
الشَّرْعِيَّةِ بِنَظَرِ الْاِعْتِبَارِ وَالْاِنْصَافِ فَيَجِدُ
تَمَامَ التَّكْلِيفَاتِ الشَّرْعِيَّةِ فِي غَايَةِ
الْيُسْرِ وَنِهَايَةِ السُّهُولَةِ وَيُطَالِعُ كَمَالَ
الرَّأْفَةِ مِنْهُ سُبْحَانَهُ عَلَى الْعِبَادِ فِي
صَفَحَاتِ تِلْكَ التَّكْلِيفَاتِ وَمُضْمَلَاتِ
تَخْفِيفِ التَّكْلِيفَاتِ تَمَنِّي الْعَوَامِّ فِي زِيَادَةِ
التَّكْلِيفِ مِنَ الْمَامُورَاتِ وَاِنَّ بَعْضَهُمْ تَمَنِّي
الزِّيَادَةَ فِي الصَّوْمِ الْمَفْرُوضِ وَبَعْضَهُمْ
فِي الصَّلَوَاتِ الْمَفْرُوضَاتِ وَعَلٰى
هٰذَا الْقِيَاسِ وَمَا هٰذَا التَّمَنِّي اِلَّا
لِكَمَالِ التَّخْفِيفِ وَعَدَمِ وُجْدَانِ
الْيُسْرِ فِي اَدَاءِ الْاَحْكَامِ لِلْبَعْضِ مَبْنِيٌّ
عَلٰى وُجُودِ ظُلُمَاتٍ نَفْسَانِيَّةٍ وَكُدُورَاتٍ
طَبِيعِيَّةٍ نَاشِيَةٍ عَنْ هَوَى النَّفْسِ
الْاَمَّارَةِ الْمُتَصَبِّبَةِ بِمُعَادَاتِ اللّٰهِ
سُبْحَانَهُ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ كُبِّرَ عَلٰى

هر که بر قیام قدرت ندارد نشسته نماز گذارد هر که
بر قعود قادر نبود بر پهلو خفته نماز ادا نماید و همچنین
کسیکه ببرکوع و سجود قدرت نیابد باشاره نماز
ادا کند و سوائے اینها از آنچه مخفی نیست بر
کسے که ناظر است در احکام شرعیه بنظر اعتبار
و انصاف پس بیابد تمام احکام شرعیه را در
غایت یسر و نهایت سهولت و مطالعه نماید
کمال رأفت او سبحانه بر عباد در صفحات اوراق
آن تکلیفات شاهد تخفیف این تکلیفات
تمنائے عوام است در زیادتی تکلیفات از
مامورات شرعیه چه بعضے از ایشان تمنائے
زیادتی روزه فرض مینمایند و بعضے در نماز فرض
و علی هذا القیاس و نیست این تمنی
مگر از جهت کمال رعایت تخفیف و عدم
وجدان یسر در أداء احکام مر بعضے را
مبنی است بر وجود ظلمات نفسانیه
و کدورات طبعیه که ناشی است از هوائے
نفس امارہ که ایستاده است بعداوت
حق سبحانه و تعالی + فرمود
حق سبحانه و تعالی و شور آمد

المشركين ما تدعوهم اليه وقال الله
تعالى وانها لكبيرة الا على الخاشعين
فكما ان مرض الظاهر موجب لعسر
اداء الاحكام كذلك مرض الباطن
ايضا موجب لادراك العسر وقد ورد
الشرع الشريف لابطال رسوم النفس
الامارة ورفع هواجسها فهوى النفس
ومتابعة الشريعة على طرفي نقيض
فلا جرم يكون وجود ذلك العسر
دليل وجود هوى النفس فيقدر وجود
الهوى بقدر العسر واذا انتفى الهوى
كلية انتفى العسر رأسا واما كلام
بعض الصوفية المذكور سابقا في نفي
الاختيار او ضعفه فاعلم ان كلامهم
ان لم يكن مطابقا باحكام الشريعة
فلا اعتبار له اصلا فكيف يصلح للحجة
والتقليد وانما الصالح للحجة والتقليد
اقوال العلماء من اهل السنة فما وافق
اقوالهم من كلام الصوفية يقبل وما
خالفهم لا يقبل على اننا نقول ان الصوفية

برشركان آنچه میخوانی ایشان را بآن
ونیز فرمود وهر آئینه نماز دشوار است مگر بر
فروتنی کنندگان پس چنانکه مرض ظاهر
موجب عسر اداء احکام است همچنین مرض
باطن نیز موجب آن عسر است وحال آنکه
شریعت غرا از براے ابطال همین رسوم نفس
امارہ وازالہ هواجس آن وارد شده است
پس هواے نفس ومتابعت شریعت بر دو طرف
نقیض اند لاجرم وجود آن عسر دلیل باشد بر وجود
هواے نفس پس باندازہ عسر هواے نفس موجود
دانسته شود وچون هواے نفس بالکلیه مرتفع
گردد عسر در احکام اصلا نماند واما کلام بعضے
از صوفیه در نفی اختیار یا ضعف آن که سابقا
مذکور شد پس بدانکه کلام صوفیه اگر مطابق باحکام
شرعیه نبود اورا اصلا اعتبارے نیست پس
حجیت وتقلید را چگونه سزد شایان حجیت
وتقلید اقوال علماء اهل سنت است وبس
پس آنچه از اقوال صوفیه موافق اقوال
ایشان باشد مقبول است وآنچه مخالف شان است
غیر مقبول مع هذا گوئیم که صوفیه

الْمُسْتَقِيمَةَ الْأَحْوَالِ لَمْ يَتَجَاوَزُوا الشَّرِيعَةَ	مستقیم الاحوال از شریعت تجاوز نمیکنند
أَصْلًا لَا فِي الْأَحْوَالِ وَلَا فِي الْأَعْمَالِ وَ	نه در احوال ونه در اعمال ونه در
لَا فِي الْأَقْوَالِ وَلَا فِي الْعُلُومِ وَالْمَعَارِفِ	اقوال ونه در علوم ومعارف ومیدانند
وَيَعْلَمُونَ أَنَّ بَقِيَّةَ الْخِلَافِ مَعَ الشَّرِيعَةِ	که بقیه خلاف با شریعت ناشی است
نَاشِيَةٌ عَنْ مُتَسَمِّحٍ فِي الْحَالِ مُخَلِّلٍ فِيهِ	از متسمح حال واختلال بال ورنه مخالف
وَلَوْ صَدَرَ قَالَ الْحَالُ مَا خَالَفَ الشَّرِيعَةَ	شریعت حقه اصلا نمی بود بالجمله
الْحَقَّةَ وَبِالْجُمْلَةِ خِلَافُ الشَّرِيعَةِ دَلِيلُ	خلاف شریعت دلیل زندقه است
الزَّنْدَقَةِ وَعَلَامَةُ الْإِلْحَادِ غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ	وعلامت الحاد غایه ما فی الباب
الْبَابِ أَنَّ الصُّوفِيَّ لَوْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ	اگر از بعض صوفیه کلامی مخالف
مُخَالِفٍ لِلشَّرِيعَةِ نَاشٍ عَنِ الْكَشْفِ	شریعت ناشی از کشف در غلبه حال
فِي غَلَبَةِ الْحَالِ وَسُكْرِ الْوَقْتِ فَهُوَ	وسکر وقت صادر شد معذور است
مَعْذُورٌ وَكَشْفُهُ غَيْرُ صَحِيحٍ وَغَيْرُ صَالِحٍ	وکشف او غیر صحیح که شایان تقلید نیست
لِلتَّقْلِيدِ بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يُحْمَلَ كَلَامُهُ	بلکه لازم است که کلام او بر محمل صحیح
وَيُصْرَفَ عَنْ ظَاهِرِهِ فَإِنَّ كَلَامَ السُّكَارَى	حمل کرده شود واز ظاهر خود مصروف
يُحْمَلُ وَيُصْرَفُ عَنِ الظَّاهِرِ.	زیرا که کلام سکاری حمل کرده میشود واز ظاهر مصروف

هٰذَا مَا تَيَسَّرَ لِي فِي هٰذَا الْمَقَامِ بِعَوْنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ تَعَالَى

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

۷۶ — مکتوب دویصد (۲۹۶) ونود وششم — المنتخبات

در بیان بساطت صفات حق جل وعلا ونفی تعدد وتعلق آن باشیا بحضرت مخدوم زادگی خواجه محمد سعید

سلمه الله تعالی وابقاه صدور یافت الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلم
علی سید المرسلین واله الطاهرین اجمعین بدان اسعدک الله تعالی که صفات الهی
جل سلطانه در رنگ ذات او تعالی بیچون و بیچگونه اند و بر بساطت حقیقیه اند مثلاً علم یک
انکشاف بسیط است که معلومات ازل و ابد بهمان یک انکشاف منکشف میگردد و یک قدرت
کامله بسیط است که مقدورات اولین و آخرین بوسیله آن بوجود می آیند و یک کلام بسیط
است که از ازل تا ابد بهمان کلام گویاست علی هذا القیاس سائر الصفات الحقیقیه
و تعدد و که باعتبار تعلق بمعلومات و مقدورات پیدا شود نیز در ان مرتبه مفقود است اشیاء معلوم
و مقدور حق اند سبحانه اما صفت علم و صفت قدرت را با اشیاء هیچ تعلقی نیست این معرفت
ورای سطور نظر عقل است از باب معقول هرگز مثل اینمعنی تجویز نمی نمایند و محال میدانند که اشیاء معلوم
حق باشند جل شانه و علم او تعالی با نها تعلق نگیرد و همچنین مقدور باشند و قدرت متعلق نشود نمی بینند
که دران مرتبه ازل و ابد آن حاضر است بلکه آن هم گنجایش ندارد و بیش از تعبیر باقرب شیء و او فوق
آن نیست و موجودات ازل و ابد در ان آن حاضر حاضر اند و در بهمان آن حاضر زید را هم معدوم
میدانند و هم موجود و هم جنین میدانند و هم صبی و هم جوان میدانند و هم پیر و هم حی میدانند و هم میت
هم در برزخ میدانند و هم در حشر و حساب و معلوم است که آن آن را باین موجودات هیچ تعلقی نیست
پس اگر تعلقی پیدا کنند از آنجیث خواهد برآمد و زمان نام خواهد یافت و ماضی و استقبال خواهد گشت پس
این موجودات همدران آن ثابت اند و هم غیر ثابت پس اگر انکشافی ثابت کرده شود بسیط
حقیقی که او را هیچ یک از معلومات تعلق نباشد و جمیع معلومات بان یک انکشاف معلوم گردند
عجب نیست که جمیع متدین درین موطن از استحاله برآمده است که مخصوص باتحاد زمانست و اتحاد
جهت انیجا زمان را گنجایش نیست اذ لا یجری علیه سبحانه زمان و اتحاد جهت نیز مفقود است
که فرق اجمال و تفصیل است در رنگ آنکه در مرتبه کلمه شخصی بگوید که اسم و فعل و حرف که قسیم یکدیگرند

ه یعنی زید اگرچه حادث و فانی گفته شود در وی بحسب ذات هیچ تغیر و تغیری از متعلقات زمان نیست و بدر سبحانی موصوف باتحاد حال است ۱۲

همه اوران مرتبه در آنِ واحد متحذی منیم ومنصرف را عین غیر منصرف یا هم و منفی را عین مثبت
معرب میدانم وبگوید که باوجود این جامعیت کلمه را با هیچ یکے ازین اقسام تعلقے نیست او
ازین همه مستغنی است و هیچ یکے از عقلا انکار آن شخص نمی نماید و استبعاد آن نمیکند در همان
فیه وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی چرا استبعاد کنند و توقف نمایند اگر گویند که مثل این سخن کسے نگفته
است چه شد اگر نگفته است اما مخالف سخن دیگران نیست و بامناسب مرتبهٔ وجوب نه
تعالی وتقدس ؎ خربوزه بخور تربا بفالیز چه کار ، مثالیکه در مخلوقات میتوان گفت از برائے
توضیح این معرفت آنست که گفته اند که « علم بعلت مستلزم علم بمعلول است » ودرین صورت
بالاصالة مدرکه متوجه علت است وتعلق بعلت پیدا کرده است علم معلول هم بتبعیت آن علم علت آمده
بے آنکه تعلق ثانی پیدا کرده باشد اما ارباب معقول درین صورت نیز بے تعلق علم در مرتبهٔ ثانی معلومیت
معلول تجویز نخواهند کرد اگرچه آن تعلق بالاصالة نباشد لیکن مثالے قریب تر ازین مثال معلوم میشود
که پیدا شود مقصود توضیح است نه اثبات

۷۷ — مکتوب سه صد و چهارم (۳۰۴) المنتخبات ۵۷

بمولانا عبد الحی صدر در بیان اعمال صالحه که در اکثر آیتهائے قرآنی وعدهٔ دخول بهشت را منوط بان
ساخته است تعالی وتقدس و در بیان اوراد شکر و در بیان بعضے از معانی واسرار نماز « بعد الحمد
والصلوٰة » بدان اسعدک الله تعالی تا مدتها تردد داشت که آیا مراد از اعمال صالحه که حضرت حق سبحانه
وتعالی در اکثر آیت هائے قرآنی وعدهٔ دخول بهشت را مربوط بان ساخته است جمیع اعمال صالحه است
یا بعضے اگر جمیع است متعسر است کم کسے باتیان جمیع موفق شده باشد واگر بعضے است مجهول است
وتعیین نیافته آخر بمحض فضل خداوندی جل سلطانه بخاطر ریخت که شاید مراد از اعمال صالحه ارکان خمسهٔ
اسلام باشد که بناء اسلام بر آنست امید است که اگر این اصول پنجگانهٔ اسلام بر وجه کمال ادا یابند نجات

وفلاح تعدد وقت ست چه اینها فی حدذاتها اعمال صالحه اند و موانع سیئات و منکرات اند کریمه ان الصلوٰة
تنهیٰ عن الفحشاء والمنکر شاهد این معنی است و چون ایتیان این پنجگانه اسلام میسر شد امید است که
شکر ادا یافت و چون شکر ادا یافت از عذاب نجاتے حاصل آمد ما یفعل الله بعذابکم ان شکرتم
واستمنتم پس در ایتیان این پنجگانه بجان باید کوشید علی الخصوص در اقامت نماز که عماد دین است
منها المنکر بترک او بے از آداب آن راضی نباشد اگر نماز را تمام ساخت اصل عظیم از اسلام بدست آورد
و جل متین از برائے خلاصی حاصل کرد والله سبحانه الموفق بدانکه تکبیر اولے در نماز اشارت به استغنا کبریائی
اوست تعالیٰ و تقدس از عبادت عابدان و از نماز مصلیان و تکبیرات که بعد ارکان اند رموز و اشارات اند
بعدم لیاقت ادا و هر رکن از برائے عبادت جناب قدس او تعالیٰ در تسبیح رکوع چون معنی تکبیر ملحوظ بوده
است در آخر رکوع تکبیر گفتن نه فرموده بخلاف سجدتین که باوجود تسبیحات آنها در اول و آخر تکبیر گفتن فرموده
تا کسے در وهم نیفتد که در سجود که نهایت انحطاط و انخفاض است و غایت تذلل و انکسار حق عبادت ادا میشود
و از برائے دفع این وهم هم در تسبیح سجود لفظ اعلیٰ اختیار افتاده و هم تکرار تکبیر مسنون گشته و چون نماز معراج
مومن است در آخر نماز کلمات تکیه آنسر و علیک و علیٰ آله الصلوٰة والسلام در شب معراج آن کلمات مشرف
شده بود خواندن فرمود پس مصلی را باید که نماز را معراج خود سازد و نهایت قرب در نماز جوید قال علیه
وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰة و مصلی چون مناجی حضرت
عز شانه و مشاهد عظمت و جلال اوست تعالیٰ در وقت ادائے نماز جائے آنست که در وے رعشے
و بیهتے پیدا شود از برائے تسلی او ختم نماز بتسلیمتین فرموده و آنچه در حدیث نبوی آمده است علیه
آله الصلوٰة والسلام صد بار تسبیح و تحمید و تکبیر و تهلیل بعد از نماز فرض در علم فقیر نیست آنست که در
ادائے نماز هر چه از قصور و تقصیر واقع شده است به تسبیح و تکبیر تلافی آن باید نمود و اعتراف بعدم لیاقت
ذاتی عبادت خود باید فرمود و چون ادائے عبادت بتوفیق او تعالیٰ میسر شده است بتحمید شکر آن نعمت
باید بجا آورد و مستحق عبادت غیر او را نباید داشت امید است که چون ادائے نماز مقرون بشرائط و آداب

واقع شود و بعد ازان تلافی تقصیر و شکر نعمت توفیق و نفی استحقاق عبادت از غیر او تعالی از صمیم قلب باین کلمات طیبه نموده آید آن نماز شایان قبول خداوندی جل سلطانه گردد و صاحب آن نماز مصلی مفلح بود اللهم اجعلنا من المصلین المفلحین بجوه سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی آله الصلوات والتسلیمات

المنتخبات ۵۹ — مکتوب سیصد و پنجم (۳۰۵)

بهی نماز و کمال آن و بستنی

بسمه سبحانه وتعالی افاضت دریافت دریان اسرار نماز و فرق میان نماز مبتدی و عامی و میان نماز منتهی و ولینا سالک بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی بدان ارشدک الله تعالی که تمامی صلوة و کمال آن نزد فقیر عبارت از اتیان فرائض و واجبات و سنن و مستحبات نماز است که در کتب فقهیه بتفصیل بیان یافته است امرے دیگر ورائے این امور از بعه نیست که در تمامی نماز آن را مد نظر باشد خشوع نماز نیز مندرج در همین امور اربعه است و خضوع قلب نیز منوط بانها جمعے بعلم این امور اکتفا نموده اند و در عمل مسامحه و مداهنه اختیار نموده لاجرم از کمالات نماز قلیل النصیب گشته اند و جمعے دیگر از اهتمام بحضور قلب بحق سبحانه و گذشته باعمال او بیهوده جوارح کم پرداخته اند و اقتصار بر فرائض و سنن نموده اند این جماعه نیز از حقیقت نماز آگاه نگشته اند و کمال نماز را از غیر نماز جسته چه حضور قلب را از جمله احکام نماز نشمرده اند و آنچه در خبر آمده است لا صلوة الا بحضور القلب تواند بود که مراد از حضور حضور قلب باشد باین امور اربعه بافتورے در اتیان امرے ازین امور واقع نشود و ورائے این حضور حضور دیگر الحال بفهم این فقیر نمے درآید سوال چون تمامی نماز و کمال آن مربوط باتیان امور اربعه گشت و امرے دیگر ورائے اینها در کمال آن ملحوظ نشد پس فرق درمیان نماز منتهی و نماز مبتدی بلکه نماز عامی که مقرون باتیان این امور باشد چه بود جواب فرق اندراج عامل است نه از راه عمل اخر یک عمل بواسطه تفاوت عامل متفاوت است عملیکه از عامل مقبول و محبوب بوقوع آید اجر آن اضعاف مضاعف است ازان اجرے که مترتب بر عمل غیر آن عامل باشد چه عامل بهر چند عظیم القدر باشد عمل او جزیل الاجر است ازینجا

گفته اند که عمل ریائی عارف بهتر از عمل بی اخلاص مریدست فکیف که عمل عارف مقرون باخلاص بود لهذا
حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه سهو حضرت پیغمبر اعلیه وعلی آله الصلوة والسلام بهتر از صواب
دیگران خود دانسته طلب سهو او علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة میفرماید انجا که میگوید یا لیتنی
کنت سهو محمد یا آرزوئے آن دارد که بکلیت خود سهو آنسرور باشد علیه وعلی آله الصلوة والسلام
پس تمامی اعمال و احوال خود را کم از عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام میداند
و به تمنائے تمام تمامی حسنات خود را در جنب سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام مسالت مینماید
و عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام مثل سلام داون اوست علیه وعلی آله الصلوة والسلام
بر دو رکعت نماز فرض چهار رکعتی بطریق سهو گمارده پس تمامی منتهی باوجود نتائج و ثمرات دنیوی
و اجر جزیل آخرت بران مترتب باشد بخلاف نماز مبتدی و عامی ع چه نسبت خاک را با عالم پاک
شمه از خصائص نماز منتهی و امتیاز نماز منتهی از نماز مبتدی و عامی
نماز گاهست که منتهی در نماز در وقت قرات قرآن
و اتیان تسبیحات و تکبیرات زبان خود را در رنگ شجره موسوی بیابد و قوی و جوارح خود را بمثل آلات
و وسائط نیابد و گاهے بیابد که در وقت ادای نماز باطن و حقیقت بتمام از ظاهر و صورت گسسته بعالم
غیب ملحق شده است و نسبت مجهول الکیفیت بغیب پیدا کرده و چون از نماز فارغ شده باز رجوع
نموده یا آنکه جواب اصل سوال گوئیم که اتیان امور اربعه مذکوره بتمام و کمال نصیب منتهی است

۷۹ —	مکتوب صد و دوازدهم (۳۱۲)	الله تعالی ذو الفضل الجزیل ساجدین قائلین سبحانه رب العالمین

بمیر محمد نعمان صدور یافت در جواب اسولکم پرسیده بود

صحیفه شریفه که بمصحوب ملا محمود ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیده بودند که علما میگویند که
زمین روضه منوره که مدینه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة از مکه معظمه بزرگتر است با وجود مسجود
بودن صورت و حقیقت کعبه معظمه مرسومه و حقیقت محمدیه را علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة

زمین روضه متبرکه چون بزرگتر باشد مخدوما آنچه نزد فقیر ثابت شده است آنست که غیر البقاع کعبه معظمه است
بعد ازان روضه مقدسه مدینه علی صاحبها الصلوٰة والتحیة بعد ازان زمین حرم حضرت مکه حرسها الله تعالیٰ عن
الآفات اگر علماء روضه متبرکه را ازمکه معظمه بهتر گفته باشند مراد ازمکه معظمه سوائے زمین کعبه مقدسه مراد داشته باشند
وایضاً پرسیده بودند دماوه بتجویز اشارت سبابه ملازمان مرحومی مولانا علم الله رساله نوشته اند فرستاده شد
است دریں باب هرچه باشارت شود مخدوما احادیث نبوی علی مصدرها الصلوٰة والسلام درباب جواز اشارت
سبابه بسیار وارد شده اند و بعضے از روایات فقهیه حنفیه نیز دریں باب آمده چنانچه مولانا در رساله ایراد نموده است
وچون در کتب فقه حنفی نیک ملاحظه نموده می آید معلوم میشود که روایات جواز اشارت غیر روایات اصول
است وغیر ظاهر مذهب است وآنچه امام محمد شیبانی گفته کان رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وعلی آله وسلم
یشیر ویصنع کما یصنع النبی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله
تعالیٰ عنهما از روایات نوادر است نه از روایات اصول فی الفتاوی الغرائب فی المجموع هل یشیر بالمسبحة
السبابة من یده الیمنی لم یذکر محمد هذه المسئلة فی الاصل وقد اختلف المشایخ فیه منهم
من قال لا یشیر ومنهم من قال یشیر وذکر محمد فی غیر روایة الاصول حدیثا عن النبی صلی
الله علیه وسلم انه کان یشیر ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله تعالیٰ عنهما وقد قیل انه
سنة وقیل مستحب ثم قال فیها هذا ما ذکروا والصحیح ان الاشارة حرام وفی السراجیة ویکره
ان یشیر بالسبابة فی الصلوٰة عند قوله اشهد ان لا اله الا الله هو المختار وفی الکبری علیه
الفتوی لان نسبة الصلوٰة علی السکون والوقار وفی الغیاثیة من الفتاوی ولا یشیر بالسبابة
عند التشهد هو المختار وعلیه الفتوی وفی جامع الرموز لا یشیر ولا یعقد وهو ظاهر اصول
اصحابنا کما فی الزاهدی وعلیه الفتوی کما فی المضمرات والولوالجی والخلاصة وغیرها
وعن اصحابنا انه سنة فی خزانة الروایات من التاتارخانیة ثم اذا حذف فی التشهد
الی قوله لا اله الا الله هل یشیر باصبعه السبابة الید الیمنی لم یذکر محمد رحمه الله فی الاصل

(۱) محمد بن حسن شیبانی توفی سنة ۱۸۹ هـ. [۸۰۵ م.] فی ری (۲) مؤلف فتاوی السراجیة توفی سنة ۵۷۵ هـ. [۱۱۷۹ م.] فی فرغانه
(۳) مؤلف فتاوی الکبری حسام الدین عمر استشهد سنة ۵۳۶ هـ. [۱۱۴۲ م.] (۴) مؤلف فتاوی الغیاثیة داود بن یوسف ....
(۵) مؤلف جامع الرموز شمس الدین محمد القهستانی توفی سنة ۹۶۲ هـ. [۱۵۵۵ م.] فی بخاری (۶) مؤلف جامع المضمرات یوسف بن عمر توفی سنة ۸۳۲ هـ. [۱۴۲۹ م.] فی فرغانه

وقد اختلف المشايخ فيه منهم من قال لا يشير وفي الكبرى وعليه الفتوى ومنهم من قال
يشير ومن الغياثية ولا يشير بالسبابة عند التشهد هو المختار وهرگاه در روایات معتبره حرمت
اشارت واقع شده باشد وبر کراهت اشارت فتوے داده باشند واز اشارت وعقد نهی کنند وآن را
ظاهر اصول اصحاب گویند ما مقلد انرا نمیرسد که بمقتضاے آحادیث عمل نموده جرأت در اشارت نمائیم
وبه فتاواے چندین علماء مجتهدین مرتکب امر محرم ومکروه ومنهی گردیم مرتکب این امر از حنفیه ازدو حال خالی
نیست یا آنکه این علماء مجتهدین را علم آحادیث معروفه جواز اشارت اثبات نمینماید یا آنکه عالم این احادیث میداند
اما عمل بمقتضاے این احادیث در حق این بزرگواران تجویز نمیکند ومی انگارد که اینها بمقتضاے آراء خود برخلاف
آحادیث حکم بر حرمت وکراهت کرده اند واین هر دو شق فاسد است تجویز نکند آنرا مگر سفیه یا معاند وآنچه در
ترغیب [1] الصلوة گفته است که انگشت شهادت بر داشتن در تشهد سنت علماء متقدم است اما علماء متاخر
نهی کرده اند از انکه چون ایشان در بعضیان در بین علو کردند ایشان ترک کردند از براے نفی تهمت سنی بر ایشان مخالف
روایات کتب معتبره است زیرا که ظاهر اصول اصحاب ما عدم اشارت وعدم عقد است پس عدم اشارت سنت
علماء متقدم شد وبه ترک نفی تهمت نگشت حسن ظن ما باین اکابر دین آنست که تا زمانیکه دلیل حرمت
یا کراهت در میان بر ایشان ظاهر نشده است حکم بحرمت یا کراهت نکرده اند هرگاه بعد از ذکر سنیت و
استحباب اشارت گویند هذا لما ذكروا لكن التعميم ان الاشارة حرام معلوم میشود که اولا سنیت واستحباب
اشارت نزد این بزرگواران بصحت نه پیوسته است بلکه خلاف آن بصحت رسیده است ثانیا ما را علم
بآن دلیل نیست واین معنی مستلزم قدح اکابر نیست اگر کسے گوید که ما علم بخلاف آن دلیل داریم گوییم که علم مقلد
در اثبات عمل وصحت معتبر نیست در این باب ظن مجتهد معتبر است اولا مجتهدین را اذن همین از نسبت عنکبوت
گفتن بسیار جرأت نمودن است وعلم خود را بر علم این اکابر ترجیح دادن وظاهر اصول اصحاب حنفیه
را باطل ساختن وروایات معتبره ومفتی بها را برهم زدن وشواذ گفتن احادیث را این اکابر بواسطه قرب
عهد وفور علم وحصول ورع وتقوے از مأخذ ورافتادگان بهتر میدانستند وصحت وسقم ونسخ وعدم نسخ

(١) مؤلف ترغيب الصلوة محمد بن احمد زاهد توفى سنة ٦٣٢ هـ. [١٢٣٥ م.]

اختیار بیشتر ازما مے شناختند البتہ وضع متوجہ داشتہ باشند در ترکِ عمل بمقتضائے این احادیث علی صاحبہا
السلام والسلام و والله اعلم فہمان این قدر مے فہمیم کہ رواۃ احادیث در کیفیتِ اشارت و عقد اختلاف
بسیار دارند و کثرتِ اختلافِ ایشان اضطراب در نفسِ اشارت پیدا کردہ است از بعضے روایات مفہوم
میشود کہ اشارت بے عقد فرمودہ اند و از بعضے بعقد گفتہ اند بعضے روایت کردہ اند کہ عقد پنجاہ و سہ بود و
دیگر روایت کردہ اند کہ عقد بست و سہ و بعضے بقبضِ خنصر و بنصر و حلقہ ابہام بر وسطیٰ اشارت بسبابہ
روایت کردہ اند و در روایتے بمجرد وضعِ ابہام بر وسطیٰ اشارت میفرمودند و در روایتے آمدہ است
کہ دستِ راست را بر فخذِ چپ وضع کردہ دست چپ را بر پائے راست نہادہ اشارت مے کردند
و در روایتِ دیگر است کہ دست راست را بر پشتِ دست چپ و رسغ بر رسغ و ساعد بر ساعد نہادہ
اشارت میفرمودند و در بعضے روایات آمدہ است کہ قبضِ جمیع اصابع فرمودہ اشارت میکردند از بعضے
روایات معلوم میشود کہ اشارت بے تحریکِ سبابہ بودہ است و بعضے دیگر اثباتِ تحریک نیز مینمایند و ایضا
در بعضے روایات واقع شدہ است کہ اشارت در وقتِ قراءتِ تشہد میفرمودند من غیر تعیین و در بعضے
احادیثِ دیگر آمدہ است کہ اشارت در وقتِ تلفظ بکلمہ شہادت بودہ است و در بعضے روایات مقید
بوقتِ دعا ساختہ است کہ میفرمودند یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک و چون علماءِ حنفیہ در
بیانِ اشارت اضطرابِ رواۃ دیدند فعلِ او در نماز بخلافِ قیاس اثبات نمودند کہ بنائے صلوٰۃ بر سکون
و وقار است و ایضا توجیہِ اصابع بجانبِ قبلہ تا ممکن باشد سنت است کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام فلیثن
من اقصائہ الی القبلۃ ما استطاع اگر گویند کہ کثرتِ اختلاف وقتے مضطرب باشد کہ توفیق درمیانِ
روایات ممکن نباشد و در ما نحن فیہ توفیق ممکن است زیرا کہ تواند بود کہ جمیع روایات را در اوقات مختلفہ عبادت
کردہ باشند گوئیم کہ در بسیارے از روایات لفظ کان واقع شدہ است کہ نزد محققان از ادواتِ کلیہ است
فلا یمکن التوفیق و آنچہ از امام اعظم منقول است کہ اگر حدیثے مخالفِ قولِ من بیابید قولِ مرا ترک کنید
و بر حدیث عمل نمائید مراد از ان حدیث حدیثے است کہ بحضرتِ امام نرسیدہ است و بنا بر عدمِ علم این

حدیث حکم بخلاف آن فرموده است و احادیث اشارت ازان قبیل نیست احادیث معروفه اند و احتمال عدم علم ندارند اگر گویند که علماء حنفیه بر جواز اشارت نیز فتوے داده اند پس مقتضای فتاوے تعارض بهر طرف که عمل نموده آید مجوز باشد گوییم اگر تعارض در جواز و عدم جواز و حل و حرمت واقع شود ترجیح جانب عدم جواز است و جانب حرمت را و ایضاً شیخ ابن همام [۱] در رفع یدین گفته است که احادیث رفع و عدم رفع متعارض اند بالقیاس احادیث عدم رفع را ترجیح میدهیم که مبنا صلوة بر سکون و خشوع است که باجماع مطلوب و مرغوب است و العجب من الشیخ ابن الهمام انه قال و لکن کثیر من المشایخ عدم الاشارة و هو خلاف الروایة و الدرایة کیف نسب التهجیل الی العلماء المجتهدین المتمسکین بالقیاس الذی هو الاصل الرابع من الشرع و هو ظاهر المذهب و ظاهر الروایة عند الحنفیة و هذا الشیخ قد ضعف حدیث القلتین بالاضطراب الحاصل من کثرة اختلاف الرواة ترمذی ارشدی

[۲]

محمد سعید درین باب رساله مینویسد چون به بیاض برسد فرستاده خواهد شد انشاء الله تعالی و ایضاً پرسیده بودند که از طالبان طریقهٔ ایشان بعضی جمعے هستند و هیچ جا دلیری نکرده و بکسی نگفته که سر حلقه باشد بعضی اشارات شود هر کرا مناسب این دانند فرمایند که سر حلقه جمعے باشد این امر بصلاح شما مفوض است بعد از استخارة و توجه امر فرمایند و السلام علیکم و علی من لدیکم

المنتخبات ۶۰

مکتوب سیصد و سیزدهم (۳۱۳)

بخواجه محمد هاشم صدور یافته در حل اشکوله که نوشته بود سوال اول آنکه کمالات اصحاب کرام مربوط بفنا و بقا و سلوک و جذبه بوده یا نه سوال دویم آنکه در طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه از ریاضات منع میکنند و مضر میدانند و حال آنکه آن سرور علیه و علی آله الصلوة و السلام ریاضات شاقه کشیده اند سوال سیوم آنکه این طریق چرا منسوب بحضرت صدیق رضی الله تعالی عنه گشت سوال چهارم آنکه در یک مکتوب نوشته اند که طالب را نه ولایت موسوی بولایت محمدی بتصرف نمیتوان برد و در مکتوب دیگر نوشته اند که شما را از ولایت موسوی

(۱) کمال الدین محمد ابن همام سیواسی توفی سنة ۸۶۱ هـ. [۱۴۵۷ م.]

(۲) محمد سعید بن امام ربانی توفی سنة ۱۰۷۰ هـ. [۱۶۶۰ م.] فی سرهند شریف

بولایت محمدی آورد و جه توفیق میست سوال پنجم آنکه پیراهن پیش چاک باید پوشید یا پیراهن حلقه گریبان
سوال ششم آنکه توجه نفی و اثبات با توجه احدیت چگونه جمع شود سوال هفتم آنکه چون نفی و اثبات
بدل گفته شود کار را چرا به فوق ببرند و الله را چرا بجانب یمین و در آخر این مکتوب بیان مراعات آداب
پیر فرموده اند و فرموده اند که ختم دفتر این مکتوبات را بهمین مکتوب سازند و عدد سه صد و سیزده را رعایت کنند
که موافق عدد پیغمبران مرسل است علیهم الصلوات والتسلیمات و نیز عدد اهل بدر است رضی الله تعالی عنهم اجمعین
و فرموده اند که در خاتمه این مکتوب عرضه داشتی که حضرت مخدومزاده کلان علیه الرحمة والغفران نوشته اند نویسند
تا خوانند ها بدعا و فاتحه ایشان را یاد کنند بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد لله والصلوة و تبلیغ الاعوان بجناب
اخوی خواجه محمد هاشم میرساند آنکه طلب حل آنها در مکتوب میر سید محب الله نموده بودند در جواب آنها آنچه معلوم
داشت نوشته فرستاد و حاصل سوال اول آنکه قرب الهی جل سلطانه بجذبه فنا فی الله و بقا بالله وطی تمام
مقامات جذبه و سلوک است اصحاب کرام که بیک صحبت خیر الانام علیه وعلیهم الصلوة والسلام از اولیای
امت افضل گشتند آیا این همه سیر و سلوک و فنا و بقا ایشان در همان یک صحبت میسر میشد یا مجرد همان
یک صحبت افضل بود از تمامی سیر و سلوک دیگر فنا و بقا اصحاب کرام را بتوجه و تصرف آنحضرت بوده علیهم
الصلوة والتحیة یا بمجرد اسلام و نیز ایشان را علم بسلوک و جذبه حالا و مقاما بوده یا نه و اگر بوده بچه نام میخواندند
و اگر طریق سلوک و تصرف نبوده پس اینها را بدعت حسنه میتوان گفت جواب بدانند که حل این مشکل منوط
بصحبت است و موقوف بخدمت سخنی که درین مدت کسی نگفته است بیک نوشتن چگونه معقول شما خواهد شد
اما چون سوال کرده اید از جواب گفتن چاره ندارد و بضرورت بوجه اجمال حل آن مینماید استماع نمایند قربیکه
منوط بفنا و بقا و سلوک و جذبه است قرب ولایت است که اولیای امت بآن مشرف گشته اند و قربیکه اصحاب
کرام را در صحبت خیر الانام علیه وعلیهم الصلوة والسلام میسر میشد قرب نبوت است که بتبعیت وراثت ایشان را
حاصل میگشت و درین قرب نه فناست نه بقا نه جذبه نه سلوک و این قرب بمراتب از قرب ولایت اعلی
و افضل است چه این قرب قرب اصالت است و آن قرب قرب ظلیت و شتان ما بینهما افاهم هر کس

مذاق بفتح و تخفیف خال مهمله و شین و سین چشیدن و بمعنی چشیدن گاه و محل مستعمل است فافهم کذا فی اللغات منه غفر له

بمذاق این معرفت نرسد زویکست که خواص در فهم این معرفت بعلوم مشارک باشند اگر بوعلی نوائے قلندر نوائختے ۔ صوفی بدے ہر آنکہ بعالم قلندر است ۔ آرے اگر بذروۂ کمالات قرب نبوت براہ قرب ولایت عروج واقع شود از فنا و بقا و جذبہ و سلوک چارہ نباشد کہ اینہا مبادی و معدات آن قرب اند و اگر این راہ رفتہ نشود و شاہراہ قرب نبوت اختیار افتد فنا و بقا و جذبہ و سلوک ہیچ در کار نباشد اصحاب کرام بشاہراہ قرب نبوت رفتہ اند کہ بجذبہ و سلوک و فنا و بقا کار ندارند بیان این معرفت از مکتوبیکہ بنام مولانا امان اللہ نوشتہ است طلب نمایند و این فقیر ہر جا در مکتوبات و رسائل خود نوشتہ است کہ معاملہ من بماوراء سلوک و جذبہ است و وراء تجلیات و ظہورات است مراد ازان ہمین قرب است و در ملازمت حضرت خواجہ خود رحمہ اللہ تعالیٰ بوم محمد یوسف کہ این دولت سنی بظہور آورده بود و باین عبارت بخدمت ایشان عرض کرده بودم کہ مرا ہمہ ی ظاہر شدہ است کہ سیر انفسی نسبت بآن امر ہیچ سیر آفاقی است نسبت بسیر انفسی زیادہ برین عبارت در خود قدرت تعبیر ازان بدولت نمیافتم بعد از سالہا چون این معاملہ عجیبہ منقح و محرر گشت بعبارات مجملہ در تحریر آورد و الحمد للہ الذی ہدانا لہذا و ما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق پس عبارت فنا و بقا و جذبہ و سلوک محدث باشد و از مخترعات مشایخ بود مولوی جامی علیہ الرحمۃ در نفحات می نویسد کہ اول کسیکہ دم از فنا و بقا زده است ابو سعید[1] حراز است قدس سرہ سوال دوم آنکہ در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ التزام متابعت سنت است و حال آنکہ آنسرور علیہ و آلہ الصلوٰۃ والسلام ریاضات عجیبہ و گرسنگیہائے شدیدہ کشیده اند و درین طریق از ریاضات منع مینمایند بلکہ ریاضات بواسطہ ظہور کشوف صوریہ مضر میدانند عجب مینماید کہ در متابعت سنت چگونہ احتمال ضرر متصور شود جواب محبت آثار اگر گفتہ است کہ ریاضات در نظر طریقہ ممنوع اند و از کجا شنیدید کہ ریاضات را مضر میدانند درین طریق دوام محافظت نسبت و التزام متابعت سنت علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و سعی در ستر احوال و اختیار توسط حال و مراعات حد اعتدال در مطاعم و ملابس از ریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ است علیہ مدار فی الباب عوام کالانعام این امور را از ریاضات نمیشمرند و از مجاہدات

ملہ بفتح سین و کسر صاد و سین مہملہ بمعنی پوشش و لباس است کذا فی الصراح منہ غفر لہ

(۱) ابو سعید احمد حراز توفی سنة ۲۸۸ هـ. [۹۰۱ م.] فی بغداد

تمیدانند ریاضت ومجاہدہ نزد ایشان منحصر در گرسنگی است وکثرت جوع در نظر شان عظیم القدر است وبرا کہ خوردن
نزد این بیچارگان از اہم مہمات است واز اعظم مقاصد پس ناچار ترک آن ریاضت شاقہ بود ومجاہدہ شدیدہ
باشد بخلاف دوام محافظت نسبت والتزام متابعت سنت علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ وامثال آنہا را
در نظر عوام قدر نیست واعتداد بے نہ تارک اینہا را از منکرات انستہ تحصیل این امور را از ریاضات شمرند پس لازم
است برا کابر این طریقت کہ در ستر احوال میکوشند ترک ریاضتے کہ در نظر عوام عظیم القدر است وباعث قبول
خلق است ومستلزم شہرت است کہ متضمن آفت است ومتضمن شرارت نمایند قال علیک بالصلوٰۃ
والسلام بحسب امرئ من الشر ان یشار الیہ بالاصابع فی دین او دنیا الا من عصمہ اللہ
نزد فقیر گرسنگیہا ئے دور و دراز از مراعات حد اعتدال در ماکولات بسیار آسانست وبسیر تمام دارد ومی باید
کہ ریاضت مراعات توسط حال از ریاضت کثرت جوع زیادہ است حضرت والد بزرگوار قدس سرہ میفرمودند
کہ در علم سلوک رسالہ دیدہ ام کہ در انجا نوشتہ کہ در ماکولات مراعات اعتدال نمودن وحد وسط نگاہ داشتن در وصول
بمطلوب کافی است با این مراعات ہیچ احتیاج بذکر وفکر نیست والحق کہ در مطاعم وملابس بلکہ در جمیع امور توسط حال
ومیانہ روی چہ بلاز یباست ۔ چندان بخور کہ زود بانت برآید ۔ چندان کم از ضعف جانت برآید ۔ حضرت حق
سبحانہ وتعالیٰ حضرت پیغمبر ما را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام قوت چہل مرد عطا فرمودہ بود کہ بآن قوت تحمل
بار گرسنگیہا ے شاقہ مینمودند وصحاب کرام نیز ببرکت صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ
تحمل این بامیفرمودند وہیچ فتوری وخللے در اعمال واشغال ایشان واقع نمیشد باوجود گرسنگی قدرت بر مجاہدہ
بر نہجے داشتند کہ قدرت بسیر کمان عشر آن نرسد از اینجا بودہ کہ بسا کس از صابران برد ولیکن کس از کفار غالب نیامد
وصد کس بر ہزار کس غلبہ مینمودند وجوع کشان غیر از صحابہ نزد یکست کہ در اتیان آداب وسنن عاجز آیند بلکہ بسا کہ از اجتہاد
اداء فرائض بتکلف برآیند بے قدرت درین امر تقلید اصحاب کرام نمودن در اتیان سنن وفرائض خود را عاجز سازند لہذا
منقولست کہ حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ تقلید آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ونمودہ صوم وصال اختیار
کردند واز ضعف وناتوانی بے اختیار بر زمین افتادند آنسرور بطریق اعتراض فرمودند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام

لہ یعنی بے در پے روزہ داشتن دو روز یا سہ روز یا زیادہ بے انکہ افطار در میان واقع شود واین از خصائص آنسرور بودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲

الفتح: صرف سوم از جمع دوستی های خوانی شب احیای کردن در جماعت الخ

کیست از شما مثل من تا پروردگار خود مرا قوت میکند و طعام و شراب از انجا میخورم پس بی قدرت تقلید نمودن متحسن ندانشتند
و ایضاً اصحاب کرام بهرکت صحبت خیر الانام علیه الصلوٰة والسلام از مضرتهای خفیه کثرت جمع محفوظ و مامون بودند و دیگران
را این حفظ و امن میسر نیست بیانش آنست که کثرت جمع البته صفا بخش است جمعی را صفای قلب می بخشند و جمع دیگر را
صفای نفس صفای قلب هدایت افزاست و نور بخش است و صفای نفس ضلالت زداست و ظلمت افزا افلاسفه یونان و براهمه
و جوگیه هند همه ارباب ریاضت گرسنگی صفای نفس بخشیده بضلالت و خسارت دلالت نموده افلاطون بیخرد اعتماد بر صفای
نفس خود نموده صور کشفیه خیالیه خود را مقتدای خود ساخته عمرو زید و بحضرت عیسی روح الله علی نبینا و علیه الصلوٰة
والسلام که در انوقت مبعوث شده بود نگریده گفت عمرو زید مهدیون لا حاجتنا الی من یهدینا اگر این صفای
ظلمت افزا نمیداشت صور کشفیه خیالیه سد راه او نمیگشتند و او وصول بمطلب مانع نمی آمدند و او بمطلب این صفا خود را
نورانی یافته است که این صفا از پوست رقیقه اماره او نگذشته است و اماره او بر همان خبث و نجاست خود است
پیش ازین نیست که نجاست مغلظه را بشکر غلاف رقیق نمایند قلب که فی حد ذاته پاکیزه است و نورانی بر روی او پرده نگی از
محاذات نفس ظلمانی نشسته است باندک تصفیه بحالت اصلی رجوع مینماید و نورانی میگردد و بخلاف نفس که فی حد ذاته
خبیث است و ظلمت صفت ذاتی اوست تا زمانیکه بسیاست قلب بلکه بمتابعت سنت و اتباع شریعت علی صاحبها
الصلوٰة والسلام و التحیة بلکه بمحض فضل خداوندی جل سلطانه مزکی و مطهر نگردد و خبث ذاتی او زائل نگردد فلاح
و بهبود از وی متصور نیست افلاطون از کمال جهل صفای خود را که با اماره او تعلق دارد در رنگ صفای قلب عیسوی انگاشت
تا چار خود را نیز مهذب و مطهر در رنگ او خیال کرده از دولت متابعت او علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام محروم مانده و بداغ
خسارت ابدی متسم گشت اعاذنا الله سبحانه من هذا البلاء و چون این مضرت در نهاد جوع مکمون بوده اکابر این
طریقه قدس الله تعالی اسرارهم الجید بلذت جوع ترک نموده و در مطعومات بریاضت اعتدال و مجاهده توسط حال و مالات نموده و منافع
جوع را باحتمال این ضرر عظیم الخطر ترک کردند و دیگران منافع جوع را ملاحظه نموده چشم از مضار آن پوشیدند و بجوع ترغیب نمودند
مقرر علماست که باحتمال ضرر منافع کثیره را میتوان گذاشت نزدیک باین مقاله است آنچه علما فرموده اند شکر الله تعالی
که اگر امری دائر باشد میان سنت و بدعت ترک بدعت بهتر است از اتیان سنت یعنی در بدعت احتمال ضرر است و در سنت

است بر طریق دیگر (ابن ماجه، ابواب الزهد، باب ۲۴)

ع ورنع است عاده وجود ضرورت و رانیان سنت و از اینجا و نگردد رفع حجاب است از وے حقیقت منقال"

نوع منافع پس احتمال ضرر را بر نوع منافع ترجیح داده ترک بدعت باید نمود پس سبب نباشد که در انیان سنت ضرر از راه دیگر پیدا شود و حقیقت این سخن آنست که آن سنت گویا موقت بآن قرن است چون توقیت آنرا بواسطهٔ وقت و خفا جمعے در نیافته اند مبادرت در تقلید آن نموده اند و جمع دیگر آنرا موقت دانسته تقلید نورزیده اند والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال سوال عاشر سوم آنکه در کتب اکابر این طریقه علیه است که نسبت باینحضرت صدیق منسوبست بخلاف سایر طرق اگر مدعی گوید که اکثر طرق بامام جعفر صادق میرسند و حضرت امام بحضرت صدیق منسوبست پس سلاسل دیگر چرا بحضرت صدیق منسوب نباشند جواب آنکه حضرت امام نسبتے هم از حضرت صدیق دارد و هم از حضرت امیر رضی الله تعالی عنهما و باوجود اجتماع این دو نسبت علیه در حضرت امام کمالات هر نسبت در ایشان مجد است و از یکدیگر متمیز است جمعے بواسطهٔ مناسبت صدیقی از حضرت امام نسبت صدیقیه اخذ نموده اند و بحضرت صدیق منسوب گشته و جمعے دیگر هم بواسطهٔ مناسبت امیری نسبت امیریه را اخذ نموده بحضرت امیر منسوب گشته اند این فقیر بتقریبے در برگنه بنارس رفته بود که آنجا آب گنگ و آب جمن جمع اند و باوجود آن اجتماع محسوس میگردد که آب گنگ علیحده است و آب جمن علیحده بر نهجیکه گویا درمیان هر دو خطے مانده اند که آب یکے بدیگرے مخلوط نشود و جمعے که بجانب آب گنگ واقف شده اند از همان آب مجتمع آب گنگ میخورند و جمعے دیگر که بجانب آب جمن اند از آب جمن میخورند اگر گویند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره در رساله قدسیه تحقیق نموده است که حضرت امیر بنابر آنچه از حضرت رسالت خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة تربیت یافته اند از حضرت صدیق نیز تربیت یافته پس نسبت حضرت امیر عین نسبت حضرت صدیق باشد و فرق چه بود گوئیم که باوجود اتحاد نسبت خصوصیات تعدد و بحال آن بحال اخر و است یک آب بواسطهٔ تعدد محال خصوصیات متمیزه پیدا میکند پس روا است که نظر بخصوصیات هر یکے طریقے باو منسوب شود و سوال چهارم آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق نوشته اند که شخصیکه استعداد ولایت موسوی دارد معلوم نیست که صاحب تصرف او را باستعداد ولایت محمدی تواند آورد و در مکتوب دویست و یازده کلان قدس سره نوشته اند که شمار از ولایت موسوی بولایت محمدی مهاور دوجه توفق چه باشد جواب آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق و تعشده است که از ولایت موسوی بولایت محمدی برون معلوم الوقوع نیست و زان وقت علم بوقوع این امر نموده بعد از انکه این امر را معلوم ساخته اند و قدرت تغییر و تبدیل داده اند نوشته که شما را از ین ولایت بآن ولایت برده زمانه متحد نیست تناقض متصور شود و سوال پنجم آنکه پیرایهٔ این اصوبان ایجابی پیش چاک میپوشند

میگویند که سنت این است و بندگان حضرت پیر بطریق طعنه میسازند تحقیق این جمیت جواب بدانند که باهم در بیان آن دو دارم
اهل عرب پیراهن پیش چاک میپوشند و ازاستت سیدالانبیاء در بعض کتب معتبره حنفیه مفهوم میشود که پیراهن پیش چاک مردان
را نشاید پوشید که لباس زنان است امام احمد و ابوداؤد از ابی هریره روایت کنند که پیغمبر فرموده اند علیه الصلوٰة والسلام لعن
الرجل یلبس لبس المرأة والمرأة تلبس لبس الرجل فی مطالب المومنین (۱) و کما تشبه المرأة بالرجال لا یتشبه الرجال بالنساء فان کلا الفریقین ملعون + بلکه معلوم میشود که پیراهن پیش چاک لباس
اهل دین و اهل علم نیست لهذا اهل فترت این لباس تجویز نموده اند و در جامع الرموز از محیط نقل میکند فلا یلبس ای
الذی ما یختص باهل الدین والعلم کالرداء والعمامة لقیام ما یخشی من الکبر بل جیبه علی صدره کالنساء
و ایضاً بقول بعض علماء پیش چاک قمیص نیست بلکه درع است قمیص نزد ایشان آنست که بتکمین چاک داشته باشد
فی جامع الرموز فی بیان لبس المرأة و فی الهدایة بدل القمیص الدرع و فرق بینهما ان شق القمیص الی الصدر
والقمیص الی السرة قالوا بالترادف نزد فقیر صواب آن مینماید که چون مردان از تشبه بلباس زنان ممنوع گشته
همینیم جائیکه زنان پیراهن پیش چاک پوشند باید که مردان ترک تشبه زنان نموده پیراهن حلقه گریبان بپوشند و در جائیکه
زنان پیراهن حلقه گریبان بپوشند مردان بضرورت پیراهن پیش چاک اختیار کنند در عرب زنان پیراهن حلقه گریبان
میپوشند مردان بضرورت پیراهن پیش چاک پوشند و در ماوراء النهر و هند لباس زنان پیراهن پیش چاک است ناچار
مردان پیراهن حلقه گریبان اختیار کنند میان شیخ عبدالحق دهلوی میگفت که در حضرت مکه بودم دیدم که یکی از مریدان
شیخ نظام نارنولی پیراهن حلقه گریبان پوشیده طواف کعبه مینماید و جمعی از عرب از پیراهن او تعجب دارند که پیراهن
زنان پوشیده است پس باعتبار عرف و عادت هم عمل اهل عرب بر صواب باشد و هم عمل هند و ماوراء النهر کذا
هو فی الهدایة + اگر سنیت پیراهن پیش چاک ثابت میشد علماء حنفیه لباس آنرا باهل فترت تجویز نمی نمودند و مخصوص
باهل دین و اهل علم سید نشتند و چون زنان در این لباس پیش قدمند اینجا لباس مردان تابع لباس زنان نموده اند
مسئله سوال ششم آنکه چون از ابتدا توجه طالبان این طریق باحدیث مصرف است باید که نفی و اثبات این توجه
جمع نشود زیرا که در وقت نفی توجه بغیر است جواب آنکه توجه بغیر از برای تقویت و تربیت توجه باحدیث است

(۱) مطالب المؤمنین کتاب است در فقه حنفی

و مقصود از نفی غیر حصول دوام آن توجه است بے مزاحمت اغیار پس توجه بنفی غیر منافی توجه باحدیت نباشد
و منافی توجه باحدیت توجه بغیر است نه توجه بنفی غیر و شتان ما بینهما حاصل سوال اینست که چون گفته
این طریقه بکام و زبان میگوید قلب نیز همان میگوید یا در نفی و اثبات قلب تمام را میگوید یا نه اگر تمام را میگوید پس صرف
کردن لا بفوق و الله بیمین چگونه است جواب آنکه قلب اگر تمام را بگوید چه نقصان دارد که لا را بفوق ببرد
و الله را بجانب یمین صرف کند و الا الله را بجانب خود بگشد با آنکه نفی و اثبات را در این طریق به تخیل
میگذرانند و بکام و زبان کارے ندارد تا مواطات قلب شرط قبول نماند و این دو سوال اغیر شما از قبیل
تشکیکات فخر رازی است اگر نیک متوجه میشدید سند دفع میگشت بقیه الکلام آنکه بعضے از یاران آنجای
کمر نوشته اند که خدمت میر در این ایام باحوال طالبان کم می پردازند و گرفتاری بهارت دارند و مبلغ فتوح برعمارت
خرج میشود و فقرا بے نصیب میمانند این مقدمات بر نهجے نوشته بودند که شائبه اعتراض از انجا مفهوم میگشت
و بوے انکاری آمد بدانند که انکار این طائفه سیم قاتل است و اعتراض بر افعال و اقوال این بزرگواران هر آئینه
که بهبت ابدی رساند و هلاک سرمدی گرداند تکلیف کار این انکار و این اعتراض طائفه بے پیر گردد و سبب ایذاء
پیر شود و منکر این طائفه از دولت ایشان محروم است و معترض بسایشان هر وقت غائب و حاضر تا زمانیکه جمیع
حرکات و سکنات پیر در نظر مرید مستحسن و زیبا و در ایذاء کمالات پیر بهره نیابد و اگر یابد بتدریج بود که عاقبت آن
خرابی و رسوائی است مرید با وجود کمال محبت و اخلاص که بپیر دارد اگر ذره بر ابر بهر مو گنجائش اعتراض بر پیر
یابد جز خرابی خود هیچ نماند و از کمالات پیر بے نصیب بود و اگر فرضا مرید را در فعلے از افعال پیر شبه پیدا شود و دفع
نشود باید که از آن استفسار بر نهجے نماید که از شائبه اعتراض پاک بود و از نکته انکار بر آید و در نوبت چون محق
و مبطل متمیز نشود اگر احیانا از پیر امرے خلاف شریعت ظاهر شود باید که مرید در ان امر تقلید پیر نکند و بحسن ظن
منهیا آنکن از امر محمول بصحت خواهد و اگر وجه صحت پیدا نشود باید که در رفع آن ابتدا بحضرت حق سبحانه و تعالی
ملتجی و متضرع شود و دیگر به وزاری سلامتی پیر خواهد و اگر مرید را در حق پیر شبه در ارتکاب امر مباح پیدا شود آن شبه را
اعتبار نکند هر گاه مالک الامور جل سلطانه در اتیان مباح منع نه فرموده باشد و اعتراض نموده دیگرے را چه رسد که

ورنہ خود اعتراض کند بسیار است کہ در بعضے جا ماموک اونے اونے باشد از اتیان اولیٰ در حدیث نبوی آمدہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اِنَّ اللّٰہَ کَمَا یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتٰی بِالْعَزَائِمِ یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتٰی بِالرُّخَصِ خدمت پیر چون قبضہائے مفرط دارند در ایام قبض اگر باحوال مریدان نہ پردازند و تسلی خود بہ بعضے از امور مباحہ نمایند چہ جائے اعتراض است و بنوفت عبد الصمد مظہری از برائے تسلی خود ہمراہ سگبامان بصحرا شکار میرفت و بعضے از مشایخ وقت تسلی خود بسماع و نغمہ مینمودند والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والنعم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا۔

قدم الدفتر الاول بعون اللہ تعالیٰ وحسن توفیقہ ویتلوہ الدفتر الثانی انشاء اللہ تعالیٰ وصلی اللہ تعالیٰ وسلم وبارک افضل الصلوٰت والتسلیمات والبرکات علیٰ خیر خلقہ سیدنا محمد وعلیٰ آلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معہم برحمتہ وہو ارحم الراحمین

تمت بالخیر والظفر

بحمد اللہ والمنۃ کہ حصہ پنجم از مکتوبات امام ربانی کتابت مکتوب غلام محمد لعرت سری باہتمام رسید

۲۹ محرم الحرام ۱۳۱۳ ہجری صلعم

لہ ہر جامہ بہ نیچہ نزدیک ایشان است خورسندند"

دفتر دویم

۱ — مکتوب (۹) نہم

سعادت أبدیہ ک

بملا محمد عارف ختنی صدور یافتہ در بیانِ فضائلِ کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ و تحقیق مقامِ تنزیہ و بیانِ آنکہ ایمان بغیب وقتے متحقق شود کہ معاملہ با قربیت رسد چہ آن معاملہ از حیطہ وہم و خیال بیرون است ؛ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی ملا محمد عارف ختنی سخت نفی آلہہ باطلہ نمودہ اثباتِ معبود بحق جل سلطانہ نماید ہر چہ بداغ چونی و چندے مشیم است آزاد تحت لا داخل ساختہ ایمان بخدائے بیچون جل شانہ حاصل کند تمامترین عبارات در نفی و اثبات کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ است قال علیہ و علی الہ الصلوٰۃ و السلام افضل الذکر لا الٰہ الا اللہ و قال علیہ و علی الہ الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ حاکیا عن اللہ سبحانہ لو ان السموات السبع و عامرھن غیری و الارضین السبع وضعن فی کفۃ و لا الٰہ الا اللہ فی کفۃ لمالت بھن لا الٰہ الا اللہ چرا افضل نباشد و راجح نباید کہ یک کلمہ آن نفی جمیع ماسوی مینماید چہ سموات و چہ ارضین و چہ عرش و چہ کرسی و چہ لوح و چہ قلم و چہ عالم و چہ آدم و کلمہ دیگر آن اثبات معبود بحق میفرماید جل برہانہ کہ خالق سموات و ارضین است و ماسوائے حق جل و علا ہر چہ ہست از آفاق و انفس ہمہ بداغ چونی و چندی مشیم است پس ناچار ہر چہ در مرآیائے آفاق و انفس متجلی شود بطریق اولیٰ چند و چون خواہد بود کہ شایانِ نفی است پس معلوم و موہوم و مشہود و محسوس ما ہمہ بچونی و چگونگی متصف است و بعیب حدوث و امکان معیوب زیرا کہ معلوم و محسوس ما مسخرِ ماست و مجعول ما تنزیہے کہ علمِ ما بآن متعلق شود متینِ تشبیہ است و محالیکہ باندازۂ فہمِ ما بود

عَینِ نقص پس ہرچہ برما متجلّی ومکشوف ومشہود گردد ہمہ غیرِ حق است سُبحانہٗ واو تعالیٰ وَرَاءَ الورَاء است حضرتِ خلیل علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام می فرماید اَتَعبُدُونَ مَا تَنحِتُونَ وَاللّٰہُ خَلَقَکُم وَمَا تَعمَلُونَ منحوتِ ما خواہ بدست تراشیدہ باشیم وخواہ بعقل ووہم ہمہ مخلوقِ حق است سُبحانہٗ وتعالیٰ وشایانِ عبادت نہ شایانِ عبادتِ آن خدائے بیچون وبیچگونہ است کہ دستِ عقل ووہم ما از دامنِ ادراکِ او تعالیٰ کوتہ است ودیدۂ کشف وشہودِ ما از مشہودِ عظمت وجلالِ او سُبحانہٗ خیرہ وتباہ پس ایمان باین چنین خدائے بیچون وبیچگون جَلَّ شَانُہٗ میسّر نشود مگر بطریقِ غیب چہ ایمانِ شہودی ایمان باو نیست تعالیٰ بلکہ ایمان است بمنحوتِ خود کہ از مخلوقاتِ اوست تعالیٰ وتشریک است ایمان غیر را بایمانِ او تعالیٰ بلکہ ایمان بغیر است وبس اَعَاذَنَا اللّٰہُ سُبحَانَہٗ عَن ذٰلِکَ ایمان بغیب وقتے میسّر شود کہ وہم سیرِ رفیع السّیر را آنجا جولانگاہ نماند وہیچ چیز از انجا در متخیّلہ منتقش نگردد واین معنی در اقربیّتِ او تعالیٰ متحقّق است کہ از حیطۂ وہم وخیال بیرونست چہ ہرچند دور تر بود جولانگاہ وہم آنجا بیشتر باشد ودر سلطنتِ خیال زود تر داخل شود واین دولت مخصوص بانبیا است عَلَیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وایمان بغیب نصیبِ این بزرگواران است عَلَیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وبتبعیّتِ وورثتِ ایشان ہرکرا باین دولت مشرّف سازند وایمان بغیب کہ عائمۂ مومنان را حاصل است از حیطۂ وہم خارج نیست چہ وَرَاءَ الورَاء نزدِ عوام در جانبِ بُعد است کہ جولانگاہِ وہم است ووَرَاءَ الورَاء نزدِ این بزرگواران عَلَیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ در جانبِ قرب کہ وہم را آنجا مجال نیست تا زمانیکہ دُنیا برپا است وبحیاتِ دُنیا زندہ است از ایمان غیب چارہ ندارد وچہ ایمانِ شہود اینجا معلول است وچون نشأۂ آخرت پرتو اندازد وصورتِ وہم وخیال را شکند ایمانِ شہودی مقبول بود واز علّتِ جعل ومنحوتیّت مبرّا باشد انگاہ کہ چون محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالیٰ عَلَیہِ وَعَلیٰ آلِہٖ وَسَلَّمَ در دُنیا بدولتِ رویت مشرّف گشت اگر ایمانِ شہودی در حقِّ او عَلَیہِ وَعَلیٰ آلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ اینجا اثبات کنیم محمود بود واز علّتِ

الصلوٰۃ والسلام

جعل و بخت آزاد باشد چه آنچه دیگران افراموعود است اورا اینجا میسر است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ باید دانست کہ کلمہ نفی را
حضرت خلیل علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام تمام کردو ہیچ درے از درہائے شرک نگذاشت
کہ نکوبد و نساخت لہذا امام انبیا آمد علیہم الصلوٰۃ والسلام و پیش قدم ایشان گشت علیہ وعلیہم
الصلوٰات والتحیات چہ نہایت کمال درین نشاۃ منوط باتمام این نفی است زیرا کہ ظہور کمالات
کلمہ طیبہ اثبات موقوف بنشاۃ آخرت است غایۃ ما فی الباب چون خاتم الرسل علیہ وعلیہم
الصلوٰات والتسلیمات درین نشاۃ بدولت رویت مشرف گشت از کمالات کلمہ طیبہ
اثبات درین نشاۃ نیز نصیب وافر یافت توان گفت کہ کلمہ اثبات باندازہ این نشاۃ بعثت ایشان
تمام گشت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و بہمین معنی تواند بود کہ تجلی ذات در حق ایشان درین
نشاۃ اثبات ہمیناند و دیگر از موعود میسازند والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب شصت و دہم (۱۸)

بطلب جمال ناگوری صدور یافت در بیان آنکہ نصیب علماء راسخین چیست و نصیب علماء ظواہر چیست
و نصیب صوفیہ چیست و در جواب التماسے کہ نمودہ بودہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین
اصطفیٰ العلماء ورثۃ الانبیاء در مدحی علماء عظام کافی است علم وراثت علم شریعت است
کہ از انبیا باقیماندہ علیہم الصلوٰات والتسلیمات و علم شریعت را صورتے است و حقیقتے صورتش
آنکہ نصیب علماء ظواہر است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ تعلق بمحکمات کتاب و سنت وارد و حقیقتش

ف قال الله تعالى هو الذي انزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن ام الكتاب واخر متشابهات ١٢

انكه نصيب علماء راسخين است رضي الله تعالى عنهم وهو كه متعلق بمتشابهات كتاب وسنت است ومحكمات هرچند امهات كتاب اند اما نتائج وثمرات آن متشابهات اند كه از مقاصد كتاب اند امهات وسائل پيش نيستند از براى حصول نتائج پس كتب كتاب متشابهات آمد ومحكمات كتاب تفسير آن لب متشابهات اند كه برمز واشارت بيان اصل ميفرمايد واز حقيقت آن معامله نشان ميدهند علماء راسخين قشر را لب جمع ساخته اند ومجموع صورت وحقيقت شريعت را دريافته واين بزرگواران شريعت را در رنگ شخصي تصور نموده اند كه قشر ولب آن از صورت وحقيقت باشد علم شرائع واحكام را صورت شريعت دانسته اند وعلم حقائق واسرار را حقيقت شريعت دريافته وجمعي بصورت شريعت گرفتار گشته از حقيقت آن انكار نمودند وپير ومقتداء خود را غير از هدايه [1] وبزدوي [2] ندانستند وجمعي ديگر هرچند گرفتار حقيقت آن گشتند اما چون آن حقيقت را حقيقت شريعت ندانستند بلكه شريعت را مقصور بر صورت داشتند وقشر انگاشتند ولب را واز آن تصور نمودند لاجرم از حقيقت آن حقيقت آگاهي نيافتند واز متشابهات نصيبي فراگرفتند فالعلماء الراسخون هم الواقفون في الحقيقة جعلنا الله سبحانه وإياكم من محبيهم ومقتفي آثارهم ثانيا آنكه اخوي ميان شيخ نور محمد از جانب ايشان ظاهر ساختند كه ميفرمودند ما را از مشايخ سلاسل جاريه بهما از جانب نقشبنديه نيز اجازتي ميخواهم مخدوما مكرما پيري ومريدي در طريقه عليه نقشبنديه تعليم وتعلم طريقه است نه بكلاه وشجره كه در سلاسل ديگر متعارف است طريق اين بزرگواران صحبت است وتربيت ايشان انعكاسي است از جرم ودر بدايت ايشان نهايت ديگران اندراج يافته است وواه اقرب گشته نظر ايشان شافي امراض قلبيه است وتوجه شان دافع علل معنويه نقشبنديه عجب قافله سالارانند كه برند از ره پنهان بجرم قافله را معذور خواهند داشت

والعذر عند كرام الناس مقبول والسلام

للعلم انكاسي اين نمودارى اطلاعه اخلاق شيخ كمال مكمل ره مزيد معلومات حصول نقشبنديه بصحبت اخلاص ديانت ١٢

ف وشما از ما تعليم يافته ايد وشرف صحبت ما دريافته ايد پس بدون تحقق اهل اجازت تحقق اهل اجازت چه ضرورت دارد والعذر عند كرام الناس مقبول ١٢

(١) مؤلف كتاب هداية برهان الدين علي مرغيناني استشهد سنة ٥٩٣ هـ. [١١٩٧ م.]

(٢) مؤلف الجامع الكبير في الفروع فخر الاسلام علي البزدوي توفي سنة ٤٨٢ هـ. [١٠٨٩ م.] في سمرقند

مکتوب شانزدہم (۱۶)

سعادت ابدی ۳ — ۳

المنتخبات

بشیخ بدیع الدین سہارنپوری صدور یافتہ در جواب استفسارہائے او و در بیان عجائب و غرائب احوال برزخ صغری و فضیلت مرگ طاعون و ما ینالک ذلک۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ رسید مندرج یافتہ بود کہ درین حدود دو حادثہ قوی روی داده است اول حادثہ طاعون دویم حادثہ قحط اعادنا اللہ سبحانہ وایاکم عن البلیات نوشتہ بودند کہ باوجود این فتن شب و روز بعبادت و مراقبہ صرف میگردد و باطن معمور است للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک جواب مسئولہ کہ اندراج یافتہ بود در مسنون اکثر اوقات قرأت چہار قل کردہ میشود و کفن مسنون رجال را سہ ثوب است و ستار زائد است اقتصار بر مسنون بہتر است و جواب نامہ نمی نویسم کہ احتمال تلوث بقاذورات است و بسند صحیح بہ ثبوت نہ پیوستہ است و عمل علماء ماوراء النہر ہمیشہ بر تنزیہ را اگر بر جامہ قمیص کفن بدہند گنجایش دارد۔ جامہہائے شہدا ہمان الکفان ایشانست۔ و حضرت صدیق رضی اللہ تعالی عنہ وصیت کردہ بودند کفنونی فی ثوبی ہذین۔ برزخ صغری چون از یک وجہ از مواطن دنیوی است گنجایش ترقی دارد و احوال این موطن نظر باشخاص متفاوتہ تفاوت فاحش دارد و کالانبیاء یصلون فی القبور شنیدہ باشند و حضرت پیغامبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام شب معراج چون بر قبر حضرت کلیم علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام گذشتند دیدند کہ در قبر نماز میگذارد و ہمان لحظہ چون بآسمان رسیدند حضرت کلیم را آنجا یافتند معاملہ این موطن عجائب و غرائب دارد۔ و درین ایام چون بتقریب فوزندی اعظمی مرحومی نظر بآن موطن بسیار کردہ میشود و اسرار غریبہ بظہور مے آید کہ اگر شمہ ازان در گفت آید باعث فتنہا گردد۔ ہر چند سقف جنت عرش مجید است اما قبر نیز روضہ ایست از ریاض جنت۔ ہر چند عقل کوتاہ اندیش در تصویر آن عاجز باشد چشم دیگر است کہ تماشائے این انجمن بہا مے نماید مجرد ایمان

تبویات تین نزد حق تعالیٰ

اگرچہ بعد اللتیا والتی منجی است اما رفع کلمہ طیبہ مربوط بعمل صالح است و گریختن از موت و با گناہ کبیرہ است در رنگ فرار یوم زحف و کسیکہ در زمین وبا باصبر بماند و بمیرد شہید است و از فتنہ قبر مامون است و آنکہ صبر نماید و نمیرد از غازیان است ۵ ان قال الی مت مت سمعا وطاعۃ ۞ وقلت لداعی الموت اھلا ومرحبا ۞ چند روز است کہ بلغم و صفرا زبون ساختہ است و ضعف بدن بہم رسیدہ بضرورت اقتصار بر اجوبہ نمودہ آمد والسلام

ومزید بران نگردہ شد ۱۲

المنتخبات ۱ مکتوب (۸) ہشتم

بنخ خانان صدور یافتہ در بیان فرق ایمان غیب اخص خواص و ایمان غیب عوام و ایمان متوسطان ۞ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ۵ از ہر چہ میرد و سخن دوست خوشتر است ۞ قال اللہ تبارک وتعالی واذا سألک عبادی عنی فانی قریب ۞ وقال اللہ تعالی ما یکون من نجوی ثلثۃ الا ھو رابعھم ولا خمسۃ الا ھو سادسھم ولا ادنی من ذلک ولا اکثر الا ھو معھم اینما کانوا قرب ومعیت او تعالی ہمچون ذات او سبحانہ بیچون و بیچگون است زیرا کہ چون را بہ بیچون راہ نیست پس ہر چہ از معنی قرب و معیت بعقل و فہم ما مدرک شود و یا بکشف و شہود ما دراید او تعالی از ان معنی منزہ و منزہ است کہ قدمے در مذہب محمدیہ دارد و ایمان آریم کہ او تعالی قریب و با ماست اما معنی قرب و معیت ندانیم کہ چیست درین نشاۃ نہایت نصیب کمل ایمان بغیب است بذات و صفات او تعالی ۵ دور بینان بارگاہ الست ۞ بیش ازین پے نبردہ اند کہ ہست ۞ ایمان بغیب کہ نصیب اخص خواص است در رنگ ایمان غیب عوام نیست عوام بسماع یا باستدلال ایمان بغیب حاصل کردہ اند و اخص خواص غیب الغیب را در پس پردہ ہائے ظلال جمال و جلال و ورائے سبعماۃ حجاب تجلیات و ظہورات مطالعہ نمودہ ایمان بغیب حاصل نمودہ اند و متوسطان ظلال را اصل انگاشتہ و تجلیات را عین متجلی دانستہ بایمان شہودی خرسند امد و در حق ایشان ایمان بغیب نصیب احد است

جلدہ وجہہ و یعنی قول اہل ملا ۱۲

۵ یعنی با گناہ حق جل ذکرہ کہ وقت اند میثاق فرمودہ الست بربکم ۱۲ ۵ یعنی بشنیدن آمدیم ان صادق ۱۲

سعادت ابدیه ۷ ۱۳	مکتوب (۱۹) انوزدهم	المنتخبات ۶

بمیر محب اللہ صد و ریافتہ در اتباع سنت سنیہ و اجتناب از بدعت نامرضیہ و ما ینا سب ذلک بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بسیادت پناہ اخوی اعزی میر محب اللہ میر سلمہ کہ احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و ثباتکم و استقامتکم و درین مدت از کیفیت احوال آن حدود اطلاع نہ بخشیدہ اند بعد سلامت ارسوانح است ۔ النصیحۃ ھی الدین و متابعۃ سید المرسلین علیہ و علی الہ و علیہم الصلوٰۃ و السلام و اتیان السنۃ السنیۃ و الاجتناب عن البدعۃ الغیر المرضیۃ و ان کانت البدعۃ تری مثل فلق الصبح لانہ فی الحقیقۃ لا نور فیہا و لا ضیاء و لا للعلیل منہا شفاء و لا للداء منہا دواء کیف و البدعۃ امارافعۃ للسنۃ او سالکۃ عنہا و المسالکۃ لابد و ان تکون زائدۃ علی السنۃ فتکون ناسخۃ لہا فی الحقیقۃ ایضا لان الزیادۃ علی النص نسخ لہ فالبدعۃ کیف کانت تکون رافعۃ للسنۃ فیقیضۃ لہا فلا خیر فیہا و لا حسن فیہا و لیت شعری من این حکموا بحسن البدعۃ المحدثۃ فی الدین الکامل و الاسلام المرضی بعد اتمام النعمۃ و لم یعلموا ان الاحداث بعد الاکمال و الاتمام و حصول الرضا بمعزل من الحسن فماذا بعد الحق الا الضلال و لو علموا ان الحکم بحسن المحدث فی الدین الکامل مستلزم لعدم کمالہ و منبئ عن عدم تمام النعمۃ لما اجترءوا علیہ ۔ ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطأنا ۔ و السلام علیکم و علی من لدیکم

۶	مکتوب (۲۰) بستم	المنتخبات ۷

باقت در بیان فضیلت

بمولانا محمد طاہر بدخشی صدور یافتہ در فضائل صلوٰۃ و تحریض نمودن بر آنکہ ارکان و شرائط و آداب و تعدیل ارکان کما ینبغی بجا باید آورد و مناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ از نواحی جونپور نوشتہ بودند رسید چون مضمون خبر ضعف بود باعث بے آرامی گشت مترصد خبر صحت است بدست آیندہ ہا مرسل دارند و کیفیات احوال را نویسند محبت اطوار چون این دار دار عمل است و دار جزا دار آخرت است سعی در اتیان اعمال صالحہ باید فرمود و بہترین اعمال و افضل ترین عبادات اقامۂ صلوٰۃ است کہ عماد دین است و معراج مومن است پس استمام تمام در ادائے آن مرعی باید داشت و احتیاط باید نمود کہ ارکان و شرائط و سنن و آداب آن کما ینبغی و یلیق ادا باید در رعایت طمانیت و تعدیل ارکان تکبیر مبالغہ نمودہ مے آید نیک محافظت نمایند کہ اکثر مردم نماز را ضائع ساختہ اند و طمانیت و تعدیل ارکان را بر ہم زدہ اند و عنید ہا در حق این جماعہ وارد شدہ اند و تہدید ہا آمدہ و چون نماز درست شد امید عظیم از برائے نجات میسر گشت چہ دین بر پاشا و معراج عروج با تمام رسید و بر شکر خلطید اے صفر ایمان مہ از برائے کوئے سوایمان ماہ و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰت و التسلیمات العلیٰ

مکتوب (۱۵) پانزدہم

بسادات عظام و قضاۃ و اماثل و موالی کرام بلدۂ سامانہ صدور یافتہ در نمودن خطیب آنجا کہ وعید قربان ذکر خلفاء راشدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم ترک کردہ و مناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی باعث تصدیع خدام ذوی الاحترام سادات عظام و قضاۃ و اماثل و موالی کرام بلدۂ سامانہ آنکہ شنیدہ شد کہ خطیب آن مقام در خطبہ عید قربان ذکر خلفاء راشدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم ترک کردہ و اسامی متبرکہ ایشان را نخواندہ

ونیز شنیده شد که چون جمعے با وتعرض نمودند بسبهو نسیان خود اعتذار نا کرده تمرد پیش آمده وگفته
که چه شد اگر اسامی خلفاء راشدین مذکور نشده ونیز شنیده که اکابر وا ہالی آن مقام درین باب مسائله
ورزیدند وبشدت وغلظت بآن خطیب بے انصاف پیش نیامدند واے نه کمبارکه صد بار وائے
ذکر خلفاء راشدین رضی الله تعالی عنهم اجمعین اگرچه از شرائط خطبه نیست ولیکن از شعائر اهل سنته
است شکر الله تعالی سعیهم ترک نه کنند از ابعمد وتمرد دیگر کسیکه دلش مریض است وباطنش
خبیث اگر فرض کنیم که بتعصب وعناد ترک نکرده باشد وعید من تشبه بقوم فهو منهم راچه جواب
خواهد گفت وازمطان اثم که اتقوا من مواضع التهم چگونه خلاص خواهد گشت اگر در تقدیم
وتفضیل حضرات شیخین متوقف است طریق اهل سنت را رافض است واگر در محبت حضرات
خنثین متردد است نیز از اهل حق خارج ودور نیست که آن بے حقیقت که بکثیر نسبت ملسوب است
این جهت را از مبتدعان کشمیر اخذ کرده باشد معقول او باید ساخت که افضلیت حضرات شیخین
باجماع صحابه وتابعین ثابت شده است چنانچه نقل کرده اند آن را جماعه از اکابر ائمه که یکے
از ایشانان امام شافعی است قال الشیخ الامام ابو الحسن الاشعری ان تفضیل ابی بکر
ثم عمر علی بقیة الامة قطعی قال الذهبی[1] وقد تواتر عن علی رضی الله تعالی عنه
فی خلافته وکرسی مملکته وبین الجم الغفیر من شیعته ان ابا بکر وعمر رضی الله
تعالی عنهما افضل الامة ثم قال ورواه عن علی رضی الله تعالی عنه نیف وثمانون
نفسا وعد منهم جماعة ثم قال فقبح الله الرافضة ما اجهلهم وروی البخاری[2] الذی
کتابه اصح الکتب بعد کتاب الله تعالی عنه انه قال خیر الناس بعد النبی علیه
وعلی اله الصلوة والسلام ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر فقال ابنه محمد بن الحنفیة
ثم انت فقال انما انا رجل من المسلمین وامثال ذلک عنه وعن غیره من اکابر الصحابه
والتابعین کثیرة شهیرة لا ینکرها الا جاهل او معاند وبآن بے انصاف

(۱) محمد ذهبی توفی سنة ۷۴۸ هـ. [۱۳۴۷ م.] فی القاهرة

(۲) محمد بخاری توفی سنة ۲۵۶ هـ. [۸۶۹ م.] فی سمرقند

بباید گفت کہ بمحبت جمیع اصحاب پیغامبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ماموریم وازبعض وانمودن
ایشان ممنوع حضرات خشنین ازاکابر صحابہ اند واز اقارب آنسرور علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات
پس محبت ومودت آنہا چہ باشد قال اللہ تعالیٰ قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربیٰ
وقال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوہم غرضا من بعدی
فمن احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم ومن اذاہم فقد اذانی
ومن اذانی فقد اذی اللہ ومن اذی اللہ فیوشک ان یاخذہ این قسم گل بدبوا ز ابتداء
اسلام تا این وقت معلوم نیست کہ در ہندوستان شگفتہ باشد نزدیک است کہ ازین معاملہ تمام
شہر متہم گردد بلکہ اعتماد ہندوستان مرتفع شود وسلطان وقت [1] نصرہ اللہ سبحانہ علی اعداء
الاسلام کہ از اہل سنت است وحنفی مذہب در زمان او این چنین بدعت نمودن نہایت جرات است
بلکہ فی الحقیقت معارضہ کردن است باسلطان وخروج است از اطاعت اولی الامر مع ذلک
عجب است کہ مخادیم عظام آن مقام در ینوا قعہ خود را معاف دارند ومساہلہ فرمایند قال اللہ تبارک
وتعالیٰ فی ذم اہل الکتاب لولا ینہاہم الربانیون والاحبار عن قولہم الاثم واکلہم
السحت لبئس ما کانوا یصنعون وقال اللہ تعالیٰ ایضا کانوا لا یتناہون عن منکر
فعلوہ لبئس ما کانوا یفعلون ہا درین طور واقعات تغافل ورزیدن مبتدعان را دلیر
ساختن است ورخنہ درین کردن او مساہلات است کہ جماعہ مہدویہ آنجا بر ملا اہل حق را بباطل
خود دعوت مینمایند ودر اندک مدت یک دو را در رنگ گرگان از رمہ می ربایند زیادہ چہ تصدیع
دہد چون استماع این خبر وحشت اثر در شورش آورد ورگ فاروقیم را حرکت داد بچند کلمہ اقدام نمود
معذور خواہند داشت والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات
والبرکات ۵

(۱) سلطان ہند سلیم جہانگیر شاہ توفی سنۃ ۱۰۳۷ ھ. [۱۶۲۸ م.] فی لاہور

یعنی بسیار بعد و بعد باید نمود تا از مقام قاب قوسین بمقام اَوْ اَدْنیٰ وصول میسر گردد ۱۲

۸ — مکتوب (۲۲) بست و دوم

بملا نا محمد صادق کشمیری صدور یافته در بیانِ شرافت یافتن بلده سرهند بر اکثر بلاد بطفیل حضرت ایشان سلمه الله تعالیٰ و مشاهده نمودن نورے که گردی از صفت و شان بوے راه نیافته در زمین سکنے خود و آن زمین بعد از چند گاه روضه مقدسه مخدوم زاده کلان خواجه محمد صادق قدس سره گشت ۰ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی بعنایة الله تعالیٰ و سبحانه و بصدقه حبیبه تعالیٰ علیه و علیٰ آله الصلوٰة و التحیة و البرکة بلده سرهند گویا زمین احیاے من است که برائے من چاهِ عمیق تاریک را پر کرده صفه بلند ساخته اند و بر اکثر بلاد و بقاع آنرا ارتفاع داده و نورے در آن زمین ودیعت گشته است که مقتبس از نور بے صفتی و بے کیفی است و در رنگِ نورے که از زمینِ مقدسهٔ بیت الله ساطع و لامع است پیش ازار تحال فرزندی اعظمی مرحومی بچند ماه این نور را برین درویش ظاهر ساخته بودند و در زیادیه زمین سکنے فقیر آن را نشان داده نورے نمودند ساطع که گردے از صفت و شان بوے راه نیافته بود و از کیفیات منزه و مبرا آرزوے آن شد که آن زمین مدفن من شود و آن نور بر سر قبر من لامع بود و این معنی را بفرزندی اعظمی که صاحب سر بوده ظاهر ساختم و ازان نور و ازان آرزوے منطلع گردانیدم اتفاقاً فرزندی مرحومی باین دولت سبقت کرد و در پرده خاک در ریاے آن نور مستغرق گشت ۰ هَنِیْئًا لِّاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا ۰ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ ۰ از شرافت این بلده معظمه است که مثل فرزندی اعظمی که از اکابر اولیاء الله است

لله ۵ اشارت است بحدیث من احیا سنة من سنتی قد اُمیتت بعدی فان لہ من الاجر مثل اجور من عمل بہا من غیر ان ینقص من اجورہم شیئا رواہ الترمذی وابن ماجہ المصحح صلی اللہ تعالیٰ

در انجا آسودہ است و بعد از مدتے ظاہر شد کہ آن نور مُتَوَدِّع لمعہ ایست از انوار قلبیۂ این فقیر کہ در نیجا اقتباس نمودہ در آن زمین افروختہ اند در رنگ آنکہ چراغے از مشعلہ بر افروزند قل کُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰہِ اللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ سُبْحَانَ رَبِّکَ رَبِّ الْعِزَّۃِ عَمَّا یَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَی الْمُرْسَلِیْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ

المنتخبات ۸ مکتوب ۲۳ بست و سیوم ۷۰ سعادت آبیہ

بمخدومزادہ خواجہ محمد عبد اللہ سلمہ اللہ وابقاہ وآوصل بہ الی غایۃ ما یتمناہ صدور یافتہ در بیان آنکہ عمدہ کار اتباع سنت سنیہ است واجتناب از بدعت نامرضیہ ومزیت طریقہ علیہ نقشبندیہ بر سلاسل دیگر بواسطہ اتباع صاحب شریعت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وعمل بعزیمت نمودن ومذاحی این طریقہ علیہ نقشبندیہ وما یناسب ذلک ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی

نصیحتے کہ بہ فرزندی اعزی سلمہ اللہ سبحانہ نمودہ ام لائق بحناب او وبسزاوار جناب او نمودہ می آید اتباع سنت سنیہ است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ واجتناب از بدعت نامرضیہ اسلام در ین اوان غربت پیدا کردہ است ومسلمانان غریب گشتہ اند وتا میرود غریب تر میگردند بحدیکہ اللہ گوئے بر زمین نخواہد ماند وتقوم الساعۃ علی اشرار الناس سعادتمند کسے است کہ در ین غربت احیائے سنتے از سنن متروکہ نماید واماتت بدعتے از بدع مستعملہ فرماید این آن وقت است کہ ہزار سال از بعثت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام گذشتہ است وعلامات قیامت پر تو انداختہ است وسنت بواسطہ بعد عہد نبوت مستور شدہ است وبدعت بعلت افشاء کذب جلوہ گر گشتہ مشاہدے باید کہ نصرت سنت فرماید وہر بدعت نماید ترویج بدعت موجب تخریب دین است وتعظیم مبتدع باعث ہدم اسلام

۵۳ عن ابن مسعود رضی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقوم الساعۃ الا علی شرار الخلق رواہ مسلم یعنی برپا نمیشود قیامت مگر بر بدترین خلق یعنی بدترین مردم پر تصدیق بحصیت آن میان احادیث است کہ حضرت شیخ قدس سرہ فرمودہ علی شرار الناس

مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلٰی هَدْمِ الْاِسْلَامِ شنیدہ باشد ہمگی ہمت و تمامی
ہمت متوجہ آن باید بود کہ ترویج سنتے از سُنن نمودہ آید و رفع بدعتے از بدع کردہ شود ہمہ وقت
خصوصاً درین اوان ضعفِ اسلام اقامت مراسم اسلام منوط بترویج سنت و تخریب بدعت
گذشتگان در بدعت حسنہ دیدہ باشند کہ بعض افراد آنرا مستحسن داشتہ اند آنا این فقیر درین مسئلہ
بایشان موافقت ندارد و ہیچ فرد بدعت را حسنہ نمیداند و جز ظلمت و کدورت دران احساس نمینماید
قَالَ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وے باید کہ درین غربت و ضعف
اسلام سلامتی منوط باتیانِ سنت ست و خرابی مربوط بتحصیل بدعت ہر بدعت کہ باشد بدحت
را در رنگِ کلند میداند کہ بنیادِ اسلام مینماید و سنت را در رنگِ کوکب درخشان مے یابد کہ در
شبِ دیجورِ ضلالت ہدایت میفرماید علمائے وقت را حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی توفیق دہاد
کہ بحسنِ ہیچ بدعت لب نکشایند و باتیانِ ہیچ بدعت فتوے ندہند اگرچہ آن بدعت در نظرِ شان
در رنگِ فلقِ صبح روشن در آید چہ تسویلات شیطان را در ماورائے سُنّت سُلطانِ عظیم ست در
ازمنہ ماضیہ چون اسلام قوت داشت ناچار تحمل ظلماتِ بدع مینمود و شاید کہ بعضے ازان ظلمات
در شعشعانِ نورِ اسلام نیز بعضے را نورانی متخیل میشد و باعث حکم بحسن آن میگشت اگرچہ فی الحقیقت
ہیچ حسن و نورانیت نداشت بخلافِ این وقت کہ وقتِ ضعفِ اسلام ست تحمل ظلماتِ بدع
صورت ندارد و اینجا فتوے متقدمین و متاخرین متمشی نباید ساخت چہ ہر وقت را احکام علیحدہ
است در ینوقت عالم بواسطہ کثرت ظہورِ بدعت در رنگِ دریائے ظلمات بنظرے در آید و نورِ سُنّت
باغربت و ندرت دران دریائے ظلمانی در رنگِ کرمکہائے شب افروز محسوس میگردد و عملِ بدعت
از دیادِ آن ظلمت مینماید و تقلیلِ نورِ سنت میسازد و متعملِ سنت باعث تقلیلِ آن ظلمت ست و تکثیرِ
آن نور فَمِنْ شَاءَ فَلْیُکْثِرْ ظُلْمَةَ الْبِدْعَةِ وَمَنْ شَاءَ فَلْیُکْثِرْ نُوْرَ السُّنَّةِ وَمَنْ شَاءَ
فَلْیُکْثِرْ حِزْبَ الشَّیْطَانِ وَمَنْ شَاءَ فَلْیُکْثِرْ حِزْبَ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّیْطَانِ هُمُ

الخاسرون الا ان حزب الله هم المفلحون وصوفیه وقت نیز اگر بر سر انصاف بیایند و منصف
اسلام و افشائے کذب را ملاحظه کنند باید که در ماورائے سنت تقلید پیران خود نکنند و امور مخترعه را
بهانه تکمیل شیوخ دیدن خود نگیرند اتباع سنت البته منجی ست و منبع خیرات و برکات و در تقلید غیر
سنت خطر در خطرست و ما علی الرسول الا البلاغ پیران ما را حضرت حق سبحانه و تعالی
از ما جزائے خیر دهاد که ما و پس ماندگان را بیان امور مبتدعه و دلالت نکردند و به تقلید خود ها در ظلمات
مهالک نیفتادند و حز بمتابعت سنت راه ننمودند و غیر از اتباع صاحب شریعت علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام والتحیة و غیر از عمل بعزیمت هدایت نفرمودند الحرم کارخانه این بزرگواران بلند
آمد و بیش طاق وصول ایشان مرتفع گشت آیشانند که سماع و رقص را به پشت پا زده اند و وجد و تواجد
را به انگشت شهادت دو نیم ساخته مکشوف و مشهود دیگران نزد این بزرگواران داخل هوسی ست
و معلوم و متخیل آنها قابل نفی معاملهٔ این اکابر ماورائے دید و دانش ست و ماورائے معلوم و متخیل ست
و ورائے تجلیات و ظهورات ست و ورائے مکاشفات و معاینات ست اهتمام دیگران در اثبات ست
و همت این بزرگواران در نفی ماسوی دیگران تکرار کلمه طیبه نفی و اثبات برائے آن میکنند تا دائرهٔ اثبات
وسعت پیدا کند و تمام عالم که بعنوان غیریت پیداست بتکرار کلمه توحید بعنوان حقیقت منکشف گردد
و همه را حق بیند و حق یابند تعالی و تقدس بخلاف این بزرگواران که مقصودشان از تکرار کلمه
طیبه لا الٰه الا الله وسعت دائرهٔ نفی ست تا هر چه مشهود و مکشوف و معلوم و متخیل شده بود همه
تحت لا داخل شود و در جانب اثبات هیچ چیز ملحوظ و منظور نبود و اگر فرضًا در جانب اثبات امرے
ظاهر شود از انیز راجع بنفی باید ساخت و غیر از تکلم بکلمه مستثنیٰ در مقام اثبات هیچ نصیب نباشد
پس ذکر نفی و اثبات در طرق دیگران مناسب حال مبتدیان باشد و ذکر الله که کلمه اثبات
محض ست بعد از ان مناسب بود تا مثبت مکشوف بتکرار این کلمه اثبات و استقرار و استمرار پیدا کند
بخلاف طریق این اکابر که برعکس ست که اول اثبات ست و ثانی نفی آن اثبات و استقرار پس

ذکر اسم اللہ درین طریق در ابتدا مناسب بود و ذکر نفی و اثبات بعد ازان صورت بندد اگر ناقصے
سوال کند و بگوید کہ برین تقدیر اکابر این طریق را از مقام اثبات نصیب نباشد و غیر از نفی نقد
وقت شان نبود جواب گوئیم کہ اثبات دیگران در اوائل حال این بزرگواران را میسر ست اما از بلندہمتی
بآن التفات نمے نمایند بلکہ شایان نفی دانستہ آنرا نفی مینمایند و مطلوب مثبت را وراء وراء آن میدانند
پس ہم اثبات دیگران ایشان را میسر ست و ہم نفی ازان اثبات کہ مناسب مقام کبریائی ست
ایشان را مسلم ہر بے سرانجامے پے بکار ایشان نبرد و ہر بوالہوسے از حقیقت معاملہ ایشان آگاہ
نبود و شمہ از عدم حصول این اکابر کہ دران موطن نفس حصول ست گفتہ شد اگر از حصول اکابر ایشان
لب کشاید خواص بعوام ملحق شوند و منتہیان در رنگ مبتدیان سبق الف و با اختیار کنند شعر
فریاد حافظ ابنہمہ آخر بہرزہ نیست ۔ ہم قصہ غریب و حدیث عجیب ہست ۔ و مراقبہ ذات تعالی
وتقدس کہ دیگران اختیار کردہ اند نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط ست و بے حاصل و مراقب را
آنجا جز ظلے از ظلال ہیچ نیست تعالی اللہ عما یقولون علوا کبیرا ذات او تعالی بلکہ اسما
و صفات او سبحانہ نیز بیرون از حیطہ فکر و مراقبہ ماست از ینمقام غیر از جہل و حیرت نصیبے
نیست نہ آن جہل و حیرت کہ مردم آنرا جہل و حیرت دانند کہ آن مذموم ست جہل و حیرت اینموطن
عین معرفت و اطمینان ست نہ آن معرفت و اطمینان کہ در فہم مردم گنجد کہ از قبیل چون ست
واز بیچونی بے نصیب دران موطن ہر چہ اثبات کنیم بچون خواہد بود و تعبیر ازان خواہ بجہل کنیم و خواہ بمعرفت
من لم یذق لم یدر و ایضا توجیہ این بزرگواران باحدیت ذات ست تعالی وتقدس و از اسم و
صفت جز ذات نمیخواہند تعالی وتقدس و در رنگ دیگران از ذات بصفات فرود نمے آیند و
از ذروہ بحضیض نمیگرایند عجب کار و بارست جمعے ازین طائفہ ذکر اسم اللہ اختیار نمودہ اند و بآن
اکتفا نمودہ بصفات فرود نمے آیند و ملاحظہ سمیع و بصیر و علیم مینمایند و باز بر سبیل عروج از علیم و بصیر و
سمیع باسم اللہ میروند چرا باسم اللہ تنہا کفایت نکنند و قبلہ توجہ جز احدیت ذات تعالی نسازند

الیس اللہ بکاف عبدہ نص قاطع ست و در بارہ قل اللہ ثم ذرھم مؤید اینمعنے ست باجمال
نظر ہمت بزرگواران این طریقہ علیہ بلند افتادہ است بہر رتبہ کہ باشد و بہر مقامے کہ رسند نسبت ندارند لہذا
نہایت دیگران در بدایت ایشان مندرج گشتہ ست و مبتدی طریقہ ایشان حکم منتہی طرق دیگر
یافتہ و از ابتدائے سفر ایشان در وطن مقرر شدہ ست و خلوت در انجمن بحصول پیوستہ و دوام حضور
نقد وقت شان آمدہ ایشانند کہ تربیت طالبان مربوط بہ صحبت علیہ ایشان ست و تکمیل ناقصان
منوط بتوجہ شریف شان نظر شان شافی امراض قلبیہ است و التفات شان دافع علل معنویہ است
یک توجہ ایشان کار صد اربعین میکند و یک التفات شان برابر ریاضات و مجاہدات سنین پہ
نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را ۔ سعادت آثار ازین بیان
کسے توہم نکند کہ این اوصاف و شمائل جمیع اساتذہ و تلامذہ طریقہ علیہ نقشبندیہ را حاصل ست
کلا بلکہ این شمائل مخصوص باکابر این طریقہ علیہ است کہ کار را بنہایۃ النہایۃ رسانیدہ اند
و مبتدیان رشید باین اکابر بنسبت ارادت درست کردہ اند و مراعات آداب نمودہ اند اندراج
نہایت در بدایت در حق ایشان ثابت ست بخلاف مبتدی ازین طریق کہ بشیخ ناقص این طریق
برسد اندراج نہایت در حق او متصور نیست چہ شیخ او بنہایت نرسیدہ است در حق مبتدی نہایت
چگونہ متصور شود ۔ از کوزہ برون ہمان تراود کہ در وست ۔ نجابت آثار طریق این اکابر
طریق اصحاب کرام ست علیہم الرضوان و این اندراج نہایت در بدایت اثر آن اندراج ست
کہ در صحبت خیر البشر میسر میشد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام زیرا کہ در اول صحبت آن
سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام آن میسر میشد کہ دانتہا کم ست کہ دیگر ازا میسر گردد و این
فیوض و برکات ہمان فیوض و برکات ست کہ در قرن اول بظہور می پیوست ہر چند در ظاہر
آخر از اول دور ست نسبت بوسط آنا فی الحقیقت آخر با اول از وسط نزدیکتر ست و منصبغ بصبغ آن
متوسطان آنرا باور دارند نہ بلکہ اکثرے از متاخران نیز معلوم نیست کہ بحقیقت این معاملہ وارسند

بادداشت

والسلام علیکم وعلی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات العلی

سعادت ابدیه ۳ ۴۹ | مکتوب (۲۴) بست و چهارم | المنتخبات ۹

بحاجی محمد فرکتی صدور یافته در جواب کتابتیکه دران آرزو نموده بود که در جمیع ذرات مشاهدهٔ جمال لایزال میسر شود ومناسب ذلک الحمد لله وسلام علی عبادهٔ الذین اصطفی مراسلهٔ شریفه که از کمال اخلاص ومودت مرسل داشته بودند موجب فرحت فراوان گشت نسبت رابطه همواره شما را با صاحب رابطه میدارد ووسطه فیوض انعکاسی میشود شکر این نعمت عظمی بجا باید آورد وتقبض وبسط هر دو بازوئے طریق این راه اند به قبض دلگیر نشوند وبه بسط خوشحال نگردند آرزوئے آن نموده بودند که در جمیع ذرات مشاهدهٔ جمال لایزال میسر شود محبت اطوار بنده را با آرزو چه کار وآرزوئے او باندازهٔ فهم قاصر او خواهد بود جمال لایزال در مرآت ذرات مشاهده نمودن از قصور نظرست در ذرات را چه مجال که مرایائے آن جمال گردند آنچه در مرایائے ذرات مشهود میگردد ظلے از ظلال بے نهایت آن جمال شمشت اورا تعالی وراء الوراء باید جست وبیرون دائرهٔ آفاق وانفس باید طلبید نسبتے که الحال شما دارید فوق تمنائے شماست زنهار بتقلید مردم بپرستی تمثال نکنند وتمنائے نزول از اوج بحضیض ننمایند کارخانهٔ این کارها بلند ستر ان الله سبحانه یحب معالی الهمم المسئول من الله سبحانه جمعیتکم الصوریة والمعنویة والسلام

سعادت ابدیه ۵۸ | مکتوب (۲۵) بست و پنجم | المنتخبات ۱۰

بخواجه محمد شرف الدین حسین صدور یافته در بیان آنکه هر عملے که بروفق شریعت غرا کرده آید داخل ذکرست اگرچه بیع وشرائی بوده الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفهٔ شریفه که

فرزندی آعزّی مصحوب مولانا عبد الرشید و مولانا جان محمد ارسال داشته بودند رسید و مبلغ مذکور نیز رسید جزاکم اللہ سبحانہ خیرًا استماع خبر صحت شما فرحت فراوان رسانید اے فرزند فرصت غنیمت ست و صحت و فراغ مغتنم همواره اوقات را بذکر الٰہی جلّ شانہٗ مصروف باید ساخت هر عملے که برونق شریعت غرّا کرده آید داخل ذکر ست اگرچه بیع و شری بود پس در جمیع حرکات و سکنات مراعات احکام شرعیه باید نمود تا آنها همه ذکر گردد چه ذکر عبارت از طرد غفلت ست و چون مراعات اوامر و نواهی در جمیع افعال نموده آید از غفلت امر و ناهی آنها نجاتے میسّر شد و دوام ذکر الٰہی حاصل گشت این دوام ذکر و ریا دداشت حضرات خواجهات قدّس اللہ تعالیٰ اسرارهم که آن مقصور بر باطن ست و این در ظاهر نیز متمشی ست اگرچه متعسّر ست وفقنا اللہ سبحانہٗ و ایّاکم بمتابعة صاحب الشریعة علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام والتحیة +

مکتوب سی و ششم (۳۶)

المنتخبات ۱۷

علاوه به نصیحت و اصحاب کرام

بخواجه محمد تقی صدر یافته در بیان بحث امامت و تحقیق مذهب اهل سنت و جماعت و مذاهب مخالفان و در بیان آنکه اهل سنت متوسط اند در بیان افراط و تفریط که روافض و خوارج اختیار کرده اند و مدّاحی اهل بیت پیغمبر صلی اللہ علیه وآله وسلم و ما یناسب ذلک بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند محبت درویشان و ارتباط و الفت با ایشان و رغبت استماع سخنان این طائفه علیه وسیله باذعان و اطوار این طبقه سنیه از اجلّ نعم خداوندیست جلّ سلطانہٗ و از اعظم دولت او تعالیٰ مخبر صادق فرموده است علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام المرء مع من احبّ پس محبّ ایشان با ایشان ست و در حرم محترم قرب منیلی ایشان توفیق آثار سعادت اطوار فرزندی خواجه شرف الدین حسین ظاهر ساخته که این اوصاف حمیده در ایشان با وجود تعلقات شتّی جمع ست و این معانی پسندیده با وجود گرفتاریهائے لاطائل بمتمنّ للہ سبحانہ الحمد والمنّة علیٰ ذلک صلاح ایشان موجب صلاح جمّ غفیر ست و فلاح ایشان مستلزم فلاح جمع کثیر مشار الیه ظاهر ساخته که ایشان بسخنان تو آشنا اند و رغبت باستماع مذکور تو دارند اگرچه چند کلمه بجناب ایشان بنویسی بهتر باشد اجابةً للملتمس چند کلمه نوشته شد چون درین ایام از بحث امامت بسیار مذکور میشود و هر یکے درین باب ظنّ و تخمین سخن میراند بصورت درین مبحث چند سطر نوشته آمد در حقیقت مذهب اهل سنت و جماعت و مذاهب مخالفان بیان نموده شد تا بحمد اللہ آثار این علامات

اَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ تَفْضِيلُ الشَّيْخَيْنِ وَمَحَبَّةُ الْخَتَنَيْنِ تفضیل شیخین کہ بامحبت ختنین جمع
شود از خصائص اہل سنت و جماعت ست تفضیل شیخین باجماع صحابہ و تابعین ثابت شدہ است
چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام شافعی ست و شیخ ابوالحسن اشعری میفرماید کہ
تفضیل ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما بر باقی امت قطعی ست و از حضرت امیر نیز بتواتر ثابت شدہ است کہ در زمان
خلافت و ایام مملکت خود در حضور جمع غفیر بگروہ خود میفرمود کہ ابوبکر و عمر بہترین این امت اند چنانچہ
امام ذہبی گفتہ است و امام بخاری روایت کردہ است کہ حضرت امیر فرمودہ است کہ بہترین مردم
بعد از پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ابوبکر ست بستر عمر بستر مرد دیگر پس گفت پسر او محمد
بن الحنفیہ بستر تو ئی فرمودہ نیستم من مگر یک مرد از مسلمانان بالجملہ تفضیل شیخین از کثرت رواۃ
ثقات بحد شہرت و تواتر رسیدہ است انکار آن یا از راہ جہل ست یا از راہ تعصب و چون بمجال انکار
نیافت عبد الرزاق کہ از اکابر شیعہ است بے اختیار بتفضیل شیخین قائل گشت و گفت کہ چون علی
شیخین را بر خود تفضیل دادہ من ہم بتفضیل او ایشان را بر وے تفضیل میدہم و اگر او تفضیل نمیداد من ہم
تفضیل نمیدادم گناہ ست کہ من دعوی محبت علی نمایم و با او مخالفت کنم و چون در زمان خلافت
حضرات ختنین ظہور فتن و اختلال در امور مردم بسیار شدہ بود و بدلہائے مردم ازین راہ کدورت بحد
پیدا گشتہ و عداوت و کینہ در میان مسلمانان سبیلا یافتہ بضرورت محبت ختنین نیز از جملہ شرائط سنت و
جماعت اعتداد نمودہ آمد تا جاہلے ازین راہ بسوء ظن باصحاب خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و
السلام پیدا نکند و بجانشینان پیغمبر علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام بغضے و عداوتے حاصل نیارد
پس محبت حضرت امیر شرط تسنن آمد و آنکہ این محبت ندارد از اہل سنت و جماعت خارج گشت و خارجی
نام یافت و آنکہ در محبت امیر طرف افراط اختیار کرد و زیادہ از انچہ شاید بوقوع آورد و غلو در ان محبت نمود
و بہت و طعن اصحاب خیر البشر علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام زبان کشود و ترک طریق صحابہ و
تابعین و سلف صالحین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کرد رافضی نام یافت پس اہل سنت

متوسط اند درمیان افراطِ محبتِ امیر و درمیانِ تفریطِ آن محبت که روافض و خوارج اختیار کرده اند
و شک نیست که حق در وسط ست و افراط و تفریط هر دو مذموم چنانچه امام احمد حنبل از حضرتِ امیر
روایت کرده که گفته که حضرتِ پیغمبر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام فرمود که در تو مثلے ست از عیسے
دشمن داشتند او را یهود تا آنکه بر مادرِ او بهتان بستند و دوست داشتند او را نصاری تا آنکه فرود آمد
او را بمنزلے که او نداشت یعنی ابن الله گفتند پس امیر فرمود هلاک گردند در من دو مرد یکے آنکه در محبت
من افراط نماید و آنچه در من نیست مرا اثبات کند و دیگرے آنکه با من دشمنی نماید و بعداوت بر من بهتان
بندد و پس حالِ خوارج را بحالِ یهود تشبیه فرمود و حالِ روافض را بحالِ نصاریٰ که هر دو از حقِ وسط دو طرف
افتاده اند خیلے جاہے باید که اهل سنت و جماعت را از محبانِ حضرتِ امیر نداند و محبتِ امیر را مخصوص
بر فضه دارد محبت امیر رفض نیست تبری از خلفاء ثلثه رفض ست و بیزاری از اصحاب کرام مذموم
و کلام امام شافعی میفرماید ؎ لو کان رفضاً حبُّ آلِ محمدٍ فلیشهدِ الثقلان انی رافضی
یعنی حبِ آلِ محمد رفض نیست چنانچه گمان میبرند و اگر همین حب را رفض گویند پس رفض مذموم نیست
زیرا که ذمِ رفض از راهِ تبری دیگران می آید نه از راهِ محبتِ ایشان پس محبانِ اهل بیت رسول علیه و علیهم
الصلوٰة والتسلیمات اهل سنت باشند و فی الحقیقت گروه اهل بیت هم ایشان اند که دعوی محبتِ اهل بیت رسول مینمایند
علیه و علیهم الصلوٰة والتسلیمات و خود را گروه اهل بیت میگیرند اگر در محبتِ اهل بیت اقتصار نمایند و تبری از
دیگران نکنند و تعظیم و توقیرِ جمیعِ اصحابِ پیغمبر علیه و علیهم الصلوٰة والسلام بجا آرند و مشاجراتِ
ایشان را بر محاملِ نیک محمول دارند داخلِ اهل سنت باشند و از خوارج و روافض بیرون بوند زیرا که عدمِ
محبتِ اهل بیت خروج ست و تبری از اصحاب رفض و محبتِ اهل بیت بتعظیم و توقیرِ جمیعِ اصحاب کرام
تسنن ست بالجمله بنائے خروج و رفض بر بغضِ مصاحبانِ پیغمبر ست علیه و علیهم الصلوٰت والتسلیمات
و بنائے تسنن بر حبِ مصاحبان او علیه و علیهم الصلوٰت والتسلیمات والتحیات و عاقل
منصف هرگز بغضِ اصحاب را بر حبِ ایشان نخواهد گزید و بدوستیِ پیغمبر همه را دوست خواهد داشت علیه

وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ ۔ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ اَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّيْ اَحَبَّهُمْ وَمَنْ اَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِيْ اَبْغَضَهُمْ بر سرِ اصل سخن رویم وگوئیم چگونہ عدمِ محبتِ اہل بیت در حقِ اہل سنت گمان بُردہ شود کہ آن محبت نزدِ ایں بزرگواران جزوِ ایمان ست و سلاسیِ خاتمہ را بر رُسوخِ آن محبت مربوط ساختہ اند و آلِ بزرگوارِ ایں فقیر کہ عالم بودند بعلم ظاہری و بعلم باطنی در اکثرِ اوقات ترغیب بمحبتِ اہلِ بیت میفرمودند و میفرمودند کہ این محبت را در سلاسیِ خاتمہ مدخلیتے ست عظیم نیک رعایتِ آن باید نمود در مرضِ موتِ ایشان این فقیر حاضر بود چوں معاملہ ایشان بآخر رسید و شعور باین عالم کم ماند فقیر در آن وقت سخنِ ایشان را بیاد ایشان داد و ازان محبت استفسار نمود در آن بیخودی فرمودند کہ غرقِ محبتِ اہلِ بیتم شکرِ خدا عزوجل در آنوقت بجا آورده شد محبتِ اہل بیت سرمایۂ اہل سنت ست مخالفان یعنی غافل اند و از محبتِ متوسطِ ایشان جاہل جانبِ افراط را خود اختیار کردہ اند و ما وراءِ افراط را تفریط انگاشتہ حکم بخروج نمودہ اند و مذہب خوارج انگاشتہ اند ندانستہ اند کہ درمیانِ افراط و تفریط حدیست وسط کہ مرکزِ حق ست و موطنِ صدق کہ نصیبِ اہل سنت گشتہ ست شکراً للہ تعالیٰ سعیہم مجبت ست کہ خوارج را اہل سنت کُشتہ اند و استیصالِ دشمنانِ اہلِ بیت ایشان نمودہ اند از رفضہ دران وقت نامے ونشانے نبودہ و اگر بودہ حکمِ عدم داشتہ مگر بزعمِ فاسدِ خود محبانِ اہل بیت را رفضہ تصور کنند و اہل سنت را روافض گویند عجب معاملہ ست گاہے اہل سنت را از خوارج میشمرند کہ افراطِ محبت ندارند و گاہے نفسِ محبت را ازین بزرگواران لحاس نمودہ ایشانرا روافض میدانند لہذا ایشانان از جہالتِ خود اولیاءِ عظامِ اہل سنت را کہ دم از محبتِ اہل بیت میزنند و اظہارِ حُبِّ آلِ محمد مینمایند علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات روافض ما انگارند و بسیار را از علماءِ کرامِ اہل سنت کہ منع از افراطِ آن محبت مینمایند و در تعظیم و توقیرِ حضراتِ خلفاءِ ثلثہ میکوشند خارج میدانند و دائے ہزار دائے ازین جراُتہائے نامناسبِ ایشان اعاذنا اللہ سبحانہ من افراطِ تلک المحبۃ و من تفریطہا آدابِ افراطِ محبت ست کہ تبرّی از خلفاءِ ثلثہ و غیرِ ایشان را شرطِ محبتِ اہلبیت پنداشتہ اند انصاف باید نمود

کہ این چہ محبت ست کہ شرط حصول آن چیزی از جانشینان پیغمبر بود علیہ وعلیہم الصلوٰۃ و السلام و سب و طعن اصحاب خیر البشر باشد علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات گناہ اہل سنت ہمین ست کہ با محبت اہل بیت تعظیم و توقیر جمیع اصحاب آن سرور مینمایند علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات و بسیج یکے را از ینہا یا وجود منازعات و مخالفات یکدیگر ببدی یاد نمیکنند و از ہوا و تعصب دور میدارند از جہت تعظیم صحبت پیغمبر علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام و تکریم صاحبان او علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام مع ذلک محق را محق میگویند و مبطل را مبطل اما بطلان او را از ہوا و ہوس و میدارند و برائے و اجتہاد حوالہ مینمایند و رفض از اہل سنت وقتے خوشنود گردند کہ اہل سنت نیز در رنگ ایشان از دیگر اصحاب کرام تبری نمایند و سوء ظن باین اکابر دین حاصل کنند چنانچہ خوشنودی خوارج مربوط بعداوت اہل بیت ست و منوط ببغض آل محمد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب نزد اکابر اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم اصحاب پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات در وقت منازعات و محاربات با یکدیگر سہ گروہ بودند جمعے بدلیل و اجتہاد حقیت جانب امیر را معلوم نمودہ بودند و جمعے دیگر نیز بدلیل و اجتہاد حقیت جانب دیگر را یافتہ و طائفہ دیگر متوقف بودند و ہیچ جانب را بدلیل ترجیح نداد پس بر طائفہ اولیٰ نصرت جانب امیر واجب آمد کہ موافق اجتہاد ایشان ست و بر طائفہ دوم نصرت جانب مخالف امیر لازم کہ مؤدائے اجتہاد ایشان ست و بر طائفہ سیوم توقف لازم آمد در ترجیح یکے بر دیگرے خطا پس ہر سہ فرقہ بمقتضائے اجتہاد خود عمل نمودند و آنچہ بر ایشان لازم و واجب بود بجا آوردند پس ملامت چہ گنجایش دارد و طعن چہ مناسب بود امام شافعی فرماید و نیز منقول از عمر بن عبد العزیز ست تلک دماء طہر اللہ تعالیٰ عنہا ایدینا فلنطہر عنہا السنتنا ازین عبارت مفہوم میشود کہ بحقیت یکے و خطائے دیگر ہم لب نباید کشود و ہمہ را جز بہ نیکی یاد نباید کرد و ہمچنین در حدیث نبوی آمدہ ست علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام اذا ذکر اصحابی فامسکوا یعنی چون اصحاب من مذکور گردند از منازعات

ایشان یاد کرده شود شما خود را نگاه دارید و یکے را بر دیگرے اختیار نکنید لیکن جمہور اہل سنت بہ لیلے کہ بر
ایشان ظاہر شدہ باشد بر انند کہ حقیقت در جانب امیر بودہ و مخالف او را خطا را بیودہ لیکن این خطا چون
خطاء اجتہادی ست از ملامت و طعن دور ست و از تشنیع و تحقیر پاک و مبرا از حضرت امیر منقول ست کہ
فرمودہ برادران ما بر ما باغی گشتند اینہا نہ کافر اند و نہ فاسقان زیرا کہ ایشان را تاویلے ست کہ منع کفر و فسق
میکند پس اہل سنت در قضیہ ہر دو خطبہ محاربان امیر مینمایند و ہر دو بحقیقت جانب امیر قائل لیکن اہل
سنت زیادہ از اطلاق لفظ خطا کہ ناشی از تاویل ست در حق محاربان امیر تجویز نمیکنند و زبان را از طعن و
تشنیع ایشان نگاہ میدارند و محافظت حق صحبت خیر البشر مینمایند عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ
کہ آن سرور فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اَللّٰہَ اَللّٰہَ فِیْ اَصْحَابِیْ لَا تَتَّخِذُوْھُمْ غَرَضًا
بَعْدِیْ یعنی از خدا بترسید جَلَّ شَانُہٗ از خدا بترسید جَلَّ سُلْطَانُہٗ در حق اصحاب من از برائے تاکید این
کلمہ را تکرار فرمودہ اگر بدانند اصحاب مرا نشانہ بہ تیر ملامت خویش و نیز فرمودہ اَصْحَابِیْ کَالنُّجُوْمِ بِاَیِّہِمْ
اقْتَدَیْتُمْ اِھْتَدَیْتُمْ یعنی اصحاب من بمنزلہ ستارہ اند بہر کدام ایشان کہ اقتدا کنید راہ یابید و احادیث
دیگر ہم در باب تعظیم و توقیر جمیع صحابہ بسیار آمدہ ست پس ہمہ را معزز و مکرم باید داشت و زلات ایشان را بر
محامل نیک حمل باید نمود این ست مذہب اہل سنت و درین مسئلہ و قضیہ درین باب غلو مینمایند و محاربان
امیر را تکفیر میکنند و بانواع طعن و اقسام شتم ایشان زبانہائے خود را آلودہ میسازند اگر مقصود ظہور حقیقت
جانب امیر ست و اظہار خطا مخالفان پس آنچہ اہل سنت اختیار کردہ اند کافی ست و بر حد عدالت و اعتدال ست
سب و طعن اکابر دین نمودن از دیانت و تدین دور ست کہ در قضیہ اختیار آن نمودہ اند و شتم اصحاب پیغمبر را
عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ دین و ایمان خود تصور کردہ عجب دینے ست کہ سب جانثیران
پیغمبر عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ جزو اعظم او ست طوائف مبتدعان ہر کدام بدعتہا اختیار
کردہ اند و از اہل سنت جدا گشتہ در میان جمیع آن طوائف فرقہ خوارج ورافض دور از معاملہ اند و از حق
بعید افتادہ اند جمعے کہ سب و طعن اکابر دین را جزو اعظم ایمان خود تصور کنند از حق چہ نصیب خواہند داشت

رَوافض دوازده فرقه اند همه تکفیر اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات مینمایند و سب خلفاء راشدین را عبادت میدانند این جماعه از اطلاق لفظ رفض بر خود ها تحاشی مینمایند و روافض غیر خود را میدانند که در احادیث وعید های بسیار در حق رفضه آمده است کاشکے از معنی رفض هم اجتناب مینمودند و تبری از اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتحیات نمیکردند هندوان هندوستان نیز خود را هندو میگویند و از لفظ کفر تحاشی میکنند همه کفار نمیباشند و کفار ساکنان دار حرب را همه انگارند غلط فهمیده اند هر رافضی کافر اند و بحقیقت کفر متحقق اینها مگر اهل بیت پیغمبر را علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات در رنگ خدا تصور کرده اند و ایشان را نیز دشمنان ابی بکر و عمر خیال نموده اند و این جماعه بحکم تقیه که دارند کابر اهل بیت را منافق و مخادع انگاشته اند و حکم کرده اند که حضرت امیر شش سال بحکم تقیه با خلفاء ثلثه صحبت بنفاق داشته اند و بناحق تعظیم و توقیر ایشان نموده عجب معامله است اگر محبت اهل بیت رسول بواسطه محبت رسول است علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات باید که دشمنان رسول را نیز دشمن باشند و سب و لعن اینها بیشتر از سب و لعن دشمنان اهل بیت کنند و اگر ابو جهل را که دشمن رسول است علیه وعلی آله الصلوات والتحیات و انواع آزار و جفا های بیشمار بآن سرور رسانیده علیه وعلی آله الصلوة والسلام ازین جماعه کسے نشنیده است که سب و لعن او کرده باشند و در مساوی او زبان کشوده ابو بکر صدیق را که احب الرجال الی رسول الله است علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بزعم فاسد خود دشمن اهل بیت تصور نموده به سب و طعن او زبان درازی مینمایند و امور نامناسب باو منسوب میسازند آیچه دیانت و تدین ست خدا کند جل شانه که ابو بکر و عمر و سایر صحابه کرام با اهل بیت رسول علیه وعلیهم الصلوة والسلام دشمن بوند و بغض و عداوت بآل محمد داشته باشند این بے انصافان کاشکے دشمنان اهل بیت راست کنند و تعیین اسامی اکابر صحابه ننمایند و سوء ظن به بزرگان دین پیدا نیارند این زبان در رینداب محارفت ایشان باهل سنت مرتفع میگردد و چه اهل سنت نیز دشمنان اهل بیت را دشمن اند و بطعن و تشنیع ایشان قائل از خوبی اهل سنت ست که شخص معین را که بانواع کفر مبتلا بود باحتمال اسلام و توبه بجهنمی نمیگویند و اطلاق لعن

ف ۱ باشند
ف ۲ از انکه کرد
ف ۳ قدس سره
ف ۴ رضی الله عنه

بروے تجویز نمیکنند بر کافران علی الاطلاق لعنت تجویز میکنند آنا بر کافرے معین تجویز لعن نمیکنند تا زمانے
کہ سوءِ خاتمہ او بدلیل قطعی معلوم شود و در وقض بے تحاشی بابوبکر و عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما لعن میکنند
و اکابر صحابہ را بہ رائے طعن میرانند ھداھم اللہ سبحانہ سواء الصراط و درین مبحث ورد و مقام خلاف
عظیم ست میان اہل سنت و مخالفان مقام اول آنکہ اہل سنت بحقیت خلافت خلفاء اربع قائلند و ہر چہار
را خلفاء برحق میدانند زیرا کہ در حدیث صحیح آمدہ ست کہ اخبار از مغیبات ست الخلافۃ بعدی ثلثون
سنۃ و این مدت بخلافت حضرت امیر تمام شد پس مصداق این حدیث ہر چہار خلیفہ باشند و ترتیب خلافت
برحق باشد و مخالفان بانکار حقیت خلافت خلفاء ثلثہ میمانند و خلافت ایشانرا بالغصب و تغلب منسب
میسازند و امام برحق غیر از امیر دیگر پیدا نمیدانند و بعضے کہ از امیر بخلفاء ثلثہ واقع شدہ بود بر تقیہ حمل میکنند
و در میان اصحاب کرام خیر الانام علیہ و علیہم الصلوٰۃ و السلام صحبت نفاق مے انگارند و در مدارات
یکدیگر را مخادع تصور مینمایند زیرا کہ بزعم اینہا موافقان امیر بمخالفان او بحکم تقیۃ البتہ صحبت نفاق داشتند
و خلاف آنچہ در دلہائے ایشان بودہ بزبان ظاہر میساختند و مخالفان نیز چون بزعم ایشان احدائے امیر و
اعدائے دوستان امیر بودند با ایشان بنفاق آشنائی میکردند و معاداۃ را بمولات و آمیزش مبدل ساختند پس بزعم
ایشان جمیع اصحاب غیر علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات منافق و مخادع بودند و بظاہر
خلاف آنچہ در باطن بود ظاہر میکردند پس باید کہ نزد اینہا بدترین این امت اصحاب کرام باشند و بدترین
صحبتہا صحبت خیر البشر بود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام کہ این خلاق ذمیمہ از انجا ناشی شود و
بدترین قرون قرن اصحاب باشد کہ پر از نفاق و عداوت و بغض و کینہ بودہ و حال آنکہ حضرت حق سبحانہ
و تعالیٰ در کلام مجید خود ایشانرا رحماء بینہم میفرماید لعاذ باللہ سبحانہ عن معتقداتہم
السوء ہر گاہ سابقان این امت را باین اخلاق ذمیمہ متصف سازند و لاحقان چہ خیریت خواہند یافت
این طائفہ مگر آیات قرآنی و احادیث نبوی را کہ در فضل صحبت خیر البشر علیہ و علیہم الصلوٰۃ و السلام
و در فضیلت اصحاب کرام او علیہ و علیہم الصلوٰۃ و السلام و در خیریت این امت وارد شدہ اند ندیدہ اند

ویا دیده اند و ایمان بآن ندارند قرآن و احادیث به تبلیغ اصحاب کرام بما رسیده است چون اصحاب مطعون
باشند دینے که از راه ایشان بما رسیده است نیز مطعون خواهد بود نعوذ باللہ سبحانہ من ذلک مقصود
این جماعه گمراه ابطال دین ست و انکار شریعت و علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات بصورت
اظهار محبت اهل بیت رسول مینمایند و به حقیقت ابطال شریعت و علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات
میکنند کاشکے امیر و موافقان امیر را مسلم میداشتند و بداغ تقیه که از صفات اهل مکر و نفاق ست مسمم نمیساختند
جماعه از موافقان امیر و یا از مخالفان او که شمّے سال با یکدیگر صحبت بنفاق دارند و بمکر و خداع زندگانی نمایند چه
خیریت در انها خواهد بود و اینها چگونه شایان اعتماد خواهند بود و ابو هریره رضی الله تعالی عنه را که طعن میکنند
نمیدانند که در طعن او نصف احکام شرعیه مطعون میگردد زیرا که علماء مجتهدین فرموده اند که در احکام سه هزار احادیث
وارد شده است یعنی سه هزار احکام شرعیه بسنت ثابت شده است ازان سه هزار یکهزار و پانصد بروایت
ابی هریره ثبوت پیوسته است پس طعن او طعن نصف احکام شرعیه باشد و امام بخاری گوید که راویان ابی هریره
زیاده از شصت اند از صحابه کرام و تابعین یکے از ایشان ابن عباس ست و ابن عمر نیز ازوے روایت کنند و
همچنین جابر بن عبد الله و انس بن مالک از رواة اویند و حدیثے که از حضرت امیر نقل میکنند در طعن ابی هریره
آن حدیث مفتری ست چنانچه علما تحقیق آن فرموده اند و حدیث دعا را آن سرور علیه و علی آله الصلوات
والسلام مر ابی هریره را بفهم علم در علما معروف ست قال ابو هریرة حضرت مجلس الرسول الله
صلی الله تعالی علیه و آله وسلم فقال من یبسط منکم ردائه حتی اقضی فیه مقالتی فیضمها
الیه ثم لا ینساها فبسطت بردة کانت علی فما قاض رسول الله صلی الله تعالی علیه و
علی آله وسلم مقالته فضممتها الی صدری فما نسیت بعد ذلک شیئا پس بمجرد زعم خود
شخصے بزرگ دین را دشمن امیر دانستن و سب و طعن و لعن در حق او جائز دانستن از انصاف دور ست این
همه گلهائے از افراط محبت ست اگر نزدیک ست که سر از ربقه ایمان بیرون اندازد و اگر فرضا تقیه در حق امیر
تجویز نموده آید چه خواهند گفت در اقوال امیر که بطریق تواتر در افضلیت شیخین منقول گشته اند و همچنین

کلمات قدسیه او که در تعیین خلافت و ملکت خود در حقیقت خلافت خلفاء ثلثه صادر شده چه تقیه بهین
قدر ست که ستر حقیقت خلافت خود نماید و بطلان خلافت خلفاء ثلثه را ظاهر نسازد اما اظهار حقیقت خلافت
خلفاء ثلثه و بیان افضلیت شیخین امریست علیحده ماورائے آن تقیه که محلی غیر از صدق و صواب ندارد و
به تقیه رفع آن صورت نه بندد و ایضاً احادیث صحاح که بحد شهرت رسیده ست بلکه متواتر المعنی گشته که
در فضیلت حضرات خلفاء ثلثه و غیر ایشان وارد گشته ست و جمعے را از یشان مبشر بجنت ساخته آن
احادیث را چه جواب خواهند گفت زیرا که تقیه در حق حضرت پیغمبر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
مجوز نیست چه تبلیغ بر پیغمبران لازم ست علیهم الصلوات والتسلیمات و ایضاً آیات قرآنی که
درین باب نازل گشته اند تقیه آنجا متصور نیست حضرت حق سبحانه و تعالیٰ ایشان را انصاف داد
و معلوم ارباب معقول ست که تقیه از صفات خیانت ست پناه بالله از نسبت دادن نامناسب ست
بحکم بشریت صفت تقیه در یکساعت یا دو ساعت یا یک روز یا دو روز اگر تجویز نموده آید گنجایش دارد
تا شش سال و پناه بالله این صفت خیانت اثبات نمودن و مصر بر تقیه داشتن بسیار مستکره ست و
اصرار بر صغیره کبیره گفته اند اصرار بر صفتے از صفات ارباب شقاق و اصحاب نفاق چه خواهد بود کاش قبل ازین
این امر را فهمیده از تقدیم شیخین گریخته اند که مستلزم اهانت امیر ست و تقیه اختیار کرده اند اگر شناعت صفت
تقیه را که از صفات ارباب نفاق ست می فهمیدند هرگز بتجویز آن نمیکردند و از دو بلیه آسان تر را اختیار نمودند
بلکه گوییم در تقدیم شیخین هیچ اهانت امیر نیست حقیقت خلافت امیر بحال خود ست و درجه ولایت و
هدایت و ارشاد او کرم الله تعالیٰ وجهه بحال خود و در اثبات تقیه تنقیص و توهین لازم ست که
این صفت از خصائص ارباب نفاق ست و از لوازم اصحاب مکر و خداع مقام دویم آنکه اهل سنت
شکر الله تعالیٰ سعیهم مشاجرات و منازعات اصحاب خیر البشر را علیه و علیهم الصلوات
والتسلیمات بر محامل نیک محمول میدانند و از هوا و تعصب دور میدانند زیرا که نفوس ایشان در صحبت
خیر البشر علیه و علیهم الصلوات والتحیات مزکی شده بود سینهای شان از عداوت و کینه

پاک گشتہ غایۃ ما فی الباب چون ہر کدام را رائے و اجتہاد بودہ و ہر مجتہد را عمل بموافق رائے خود واجب بضرورت
در بعض امور بسبب مخالفت الا رائے مخالفت و مشاجرت لازم گشت و ہر یکے را تقلید رائے خود صواب آمد پس
مخالفت شان در رنگ موافقت برائے حق بودہ نہ برائے ہوا و ہوس نفس امارہ و مخالفان محاربان حضرت امیر
را تکفیر میکنند و انواع طعن و تشنیع در حق محاربان تجویز مینمایند ہر گاہ کہ اصحاب کرام در بعض امور اجتہادیہ بآن
سرور علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات مخالفت کردہ اند و مخالف رائے آن سرور علیہ و علی آلہ
الصلوٰۃ و السلام حکم نمودہ اند و آن اختلاف ایشان مذموم و ملام نبودہ و منع آن با وجود نزول وحی نیامد مخالفت
با امیر در امور اجتہادیہ چرا کفر باشد و مخالفان چرا مطعون و ملام باشند محاربان امیر ہم بغیر از اہل اسلام دار
اجلائے اصحاب اند و بعضے از ایشان بمرتبہ تکفیر و تشنیع ایشان امر آسان نیست کبرت کلمۃ تخرج
من افواھھم قریب نصف دین و شریعت را نزدیک ست کہ ایشان تبلیغ کردہ باشند اگر ایشان ملام مطعون
باشند اعتماد از شطر دین میخیزد چگونہ این بزرگواران مطعون باشند کہ روایت ہیچ کدام اینہا را ہیچکس رد نکردہ نہ
امیر و نہ وزیر صحیح بخاری کہ اصح کتب ست بعد کتاب اللہ و شیعہ نیز بآن اعتراف دارند فقیر از احمد تبتی کہ از
اکابر شیعہ بودہ شنیدہ ام کہ میگفت کتاب بخاری اصح کتب ست بعد کتاب اللہ آنجا روایات ہم از موافقان
امیر ست و ہم از مخالفان امیر و بمخالفت و موافقت مرجوح و راجح ندانستہ ست چنانچہ از امیر روایت کند از
معاویہ نیز روایت دارد اگر شائبہ طعن در معاویہ و در روایت معاویہ بودے ہرگز در کتاب خود روایت او را درج
نکردے و ہمچنین در سلف کہ نقاد احادیث بودہ اند ہیچ یکے باین وجہ در روایت حدیث فرق نکردہ ست و
مخالفت امیر را منشاء طعن نساختہ باید دانست لازم نیست کہ امیر در جمیع امور خلافیہ محق باشند و مخالف ایشان
بر خطا ہر چند در امر محاربہ حق بجانب امیر بودہ زیرا کہ بساست کہ در احکام خلافیہ صدر اول علماء تابعین و ائمہ
مجتہدین مذہب غیر امیر را اختیار کردہ اند و حکم بمذہب امیر نکردہ اند اگر حق بجانب امیر متعین بودے بخلاف
آن حکم نکردندے قاضی شریح کہ از تابعین و صاحب اجتہاد بودہ ست بمذہب امیر حکم نکردہ و شہادت ماہم حسن را
علیہ الرضوان بواسطہ نسبت بنوت منظور ندشتہ و مجتہدین بقول قاضی شریح عمل نمودہ اند و شہادت

برخلاف

پسر را برائے پدر تجویز نکردہ اند و در مسائل دیگر ہم اختیار اقوال غیر امیر کہ مخالف رائے امیر بودہ است بسیار است
بر متتبع منصف مخفی نخواہد بود تفصیل آن را طالت مطلب پس بر مخالفت امیر گنجایش اعتراض نباشد
و مخالفان مطعون و ملام نباشند حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کہ حبیبہ حبیب رب العالمین
بودہ است و طالب گور مقبولہ و منظورہ او علیہ الصلوٰۃ والسلام بودہ و حضرت پیغمبر مرض موت را بہ حجرۂ
او بسر بردہ و در کنار او جان دادہ و در حجرہ مطہرۂ او مدفون گشتہ مع ذلک الشرف حضرت صدیقہ عالمہ مجتہدہ
بودہ است و پیغمبر علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بیان شطر دین را باو حوالہ داشتہ اند و اصحاب کرام
مشکلات احکام رجوع بوے مینمودند و حل معلقات ازوے میکردند یا فتند این چنین صدیقہ مجتہدہ را بواسطہ
مخالفت حضرت امیر مطعون ساختن و اشیائے ناشائستہ را بوے منتسب نمودن بسیار نامناسب ست و ورائے
ایمان بہ پیغمبر ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام حضرت امیر اگر دامادِ حضرت پیغمبر ست پسر عم او ست
حضرت صدیقہ زوجہ مطہرۂ او ست علیہ و علیٰ جمیع اہل بیتہ الصلوٰۃ والسلام و حبیبہ و مقبولہ او
علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام پیش ازین بچند سال باب فقیر آن بودہ کہ اگر طعام مے پخت مخصوص
بروحانیات مطہرۂ اہل عبا میساخت و آن سرور حضرت امیر حضرت فاطمہ حضرات امامین را ضم میکرد علیہم
الصلوٰات والتسلیمات شبے در خواب مے بیند کہ آن سرور مع حضرت علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
فقیر را یشان عرض سلام میکند متوجہ فقیر نمیشوند و رو بجانب دیگر دارند درین اثنا بفقیر فرمودند کہ من طعام در
خانۂ عائشہ میخورم ہر کہ طعام فرستد بخانہ عائشہ فرستد این زمان فقیر دریافت کہ بسبب عدم توجہ شریف ایشان
آن بودہ کہ فقیر حضرت صدیقہ را در ان طعام شریک نمیساخت بعد ازان حضرت صدیقہ را بلکہ سائر ازواج
مطہرات را کہ ہمہ اہل بیت اند شریک میساخت و بجمیع اہل بیت توسل مینمود پس آزار و ایذا کہ بہ حضرت پیغمبر علیہ
و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام از راہ حضرت صدیقہ برسد زیادہ ازان آزار و ایذا ست کہ از راہ حضرت امیر برسد
بر عقلا صاحب انصاف این معنی مخفی نیست آرے این بر تقدیر ریست کہ محبت حضرت امیر و تعظیم او بواسطہ
محبت و تعظیم حضرت پیغمبر باشد علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و بواسطہ قرابت او علیہ و علیٰ آلہ

الصلوٰۃ والسلام واگر کسے محبت امیر را استقلالاً اختیار کند و حب حضرت پیغمبر را دران مدخلے نہ دہد از بحث
خارج ست و قابل مخاطبت نہ غرض ابطال دین ست و ہدم شریعت سید المرسلین کہ بے توسط حضرت پیغمبر علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام راہے اختیار کند و از محمد یعلی گراید وھو عین الکفر ومحض الزندقۃ وعلی
آزمے بیزار ست و آزکرد او در آزار دوستی اصحاب پیغمبر و دوستی اصہار و اختان او علیہ وعلیہم
الصلوٰات والتسلیمات بواسطہ دوستی پیغمبر ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰات والتحیات وتعظیم وتکریم
ایشان بواسطہ تعظیم وتکریم او علیہ وعلیہم الصلوٰات والتسلیمات قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ
والسلام من احبھم فبحبی احبھم وہمچنین کسے کہ با ایشان دشمن ست بدشمنی پیغمبر دشمن ست کما
قال علیہ الصلوٰۃ والسلام من ابغضھم فببغضی ابغضھم یعنی محبتیکہ با اصحاب من تعلق شدہ
است ہمان محبت ست کہ بمن تعلق گرفتہ است وہمچنین بغض ایشان ہمان بغض ست کہ بمن متعلق گشتہ است
طلحہ وزبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہما از کبار اصحاب اند واز عشرہ مبشرہ بجنت طعن وتشنیع ایشان نا مناسب
ولعن وطرد ایشان عائد بلاعن و طارد ہمان طلحہ وزبیر اند کہ حضرت فاروق خلافت را بعد از خود در میان
شش نفر شورے گذاشت وطلحہ وزبیر را داخل آنہا ساخت و بر ترجیح یکے بر دیگرے دلیل واضح نیافت و طلحہ
وزبیر باختیار خود نصیب خلافت را گذاشتند و ہر یکے ترکت حظی گفتہ وہمان طلحہ است کہ بدر خود ابو سطہ
سنوح ادب کہ نسبت بآن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام از وے بوجود آمدہ بود کشتہ است و
سر او را در ملازمت آن سرور آوردہ و در قرآن مجید ثنائے او بریں فعل آمدہ وہمان زبیر ست کہ مخبر صادق
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام قاتل او را وعید بدوزخ فرمودہ حیث قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ
والسلام قاتل زبیر فی النار طاعن ولاعن زبیر از قاتل او رجیح کمی ندارد فالحذر الحذر ثم الحذر
الحذر ثم الحذر الحذر عن طعن اکابر الدین وذکر کبراء الاسلام الذین بذلوا جھدھم فی
اعلاء کلمۃ الاسلام ونصرۃ سید الانام وانفقوا اموالھم لتاسید الدین باللیل والنہار و
فی السر والجہار وترکوا لحب الرسول عشائرھم وقبائلھم واولادھم وازواجھم واوطانھم

وَمَسَاكِنِهِمْ وَعُيُونِهِمْ وَزُرُوعِهِمْ وَاثْمَارِهِمْ وَاَنْهَارِهِمْ وَاٰثَرُوا نَفْسَ الرَّسُولِ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَاخْتَارُوا الْمَحَبَّةَ عَلٰى مَحَبَّتِهِمْ وَمَحَبَّةِ اَمْوَالِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ
وَهُمُ الَّذِيْنَ نَالُوْا شَرَفَ الصُّحْبَةِ وَفَازُوْا فِيْ صُحْبَتِهٖ بِرَكَاتِ النُّبُوَّةِ وَشَاهَدُوا الْوَحْيَ وَشَرُفُوْا
بِحُضُوْرِ الْمَلَكِ وَرَاَوُا الْخَوَارِقَ وَالْمُعْجِزَاتِ حَتّٰى صَارَ غَيْبُهُمْ شَهَادَةً وَعِلْمُهُمْ عَيْنًا وَاُعْطُوْا
مِنَ الْيَقِيْنِ مَا لَا يُعْطٰى لِاَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِمْ حَتّٰى لَا يَبْلُغَ اِنْفَاقُ غَيْرِهِمْ مِثْلَ اُحُدٍ ذَهَبًا مَّبْلَغَ
اِنْفَاقِ مُدِّ شَعِيْرِهِمْ وَلَا نَصِيْفِهٖ وَهُمُ الَّذِيْنَ اَثْنَى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِمْ فِي الْقُرْاٰنِ الْمَجِيْدِ وَرَضِيَ
عَنْهُمْ وَهُمْ رَضُوْا عَنْهُ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْاَهُ
فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوْقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ سُبْحَانَ اللّٰهِ تَعَالٰى
غَائِظُهُمْ كُفَّارًا فَلْيُصْدَرْ عَنْ غَيْظِهِمْ كَمَا يُعْذَرُ عَنِ الْكُفْرِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ بِحَامِدِهٖ كَهْ اَيْنَچِنِيْن
نسبت را بآن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ درست کرده باشند ومقبول ومنظور او عَلَيْهِ
وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ گشته اگر در بعض اُمور با یکدیگر مُخالفت کنند ومشاجرت نمایند
وبر رائے واجتہادِ خود عمل فرمایند مجال طعن واعتراض نیست بلکه حق وصواب درمیان موطن اختلاف ست
وعدم تقلیدِ رائے غیر خود ست امام ابو یوسف را بعد از وصول بدرجۂ اجتہاد تقلیدِ امام ابو حنیفه رَضِيَ اللّٰهُ
تَعَالٰى عَنْهُمَا خطاست وصواب تقلیدِ رائے خود ست امام شافعی قولِ صحابی را هر صحابی که باشد خواه صدیق
باشد خواه امیر بر رائے خود تقدیم نمیدهد وعمل بر رائے خود اگرچه مخالف قول صحابی باشد صواب میداند هر گاه
مجتہدِ امت را گنجایش مخالفت آرائے اصحاب گشت اگر اصحاب با یکدیگر مُخالفت نمایند چرا مطعون باشند با
آنکه گوییم اصحاب کرام در اُمورِ اجتہادیه بآن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ خلاف کرده اند و
برخلافِ رائے آن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ حکم نموده با وجودِ نزولِ وحی دفع بر خلافِ
ایشان نیامده وبر اختلافِ ایشان منع وارد نگشته چنانچه گذشت اگر این اختلاف نامرضی ونامقبولِ حق
بودے از حق جَلَّ شَانُهٗ البته منعِ آن آمدے بر اختلاف کنندگان وعید نازل گشتے یعنی جماعه که در

مکالمہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام رفع صوت مینمودند چگونہ منع آن رفع صوت آمد وعید
بران رفع مترتب گشت قال اللہ تبارک وتعالیٰ یا ایہا الذین امنوا لا ترفعوا اصواتکم
فوق صوت النبی ولا تجہروا لہ بالقول کجہر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم وانتم
لا تشعرون ودر اسارای بدر اختلاف عظیم واقع شدہ بود وحضرت فاروق وسعد معاذ حکم بقتل آن اسیران
نموده بودند ودیگران بتخلیص وفدیہ حکم کردہ بودند ومقبول رائے آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات
حکم بتخلیص وفدیہ بودہ ومواضع اختلافات دیگر بسیار ست ازین قبیل ست اختلافے کہ در اثنیان قرطاس
نموده بودند کہ آن سرور علیہ وعلی آلہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات در مرض موت طلب قرطاس
فرموده بود تا ازبرائے ایشان چیزے بنویسند جمعے گفتند قرطاس باید آورد وجمعے دیگر منع اثنیان قرطاس نمودند
حضرت فاروق ازین جماعہ بودہ کہ باثنیان قرطاس راضی نشدہ وگفت حسبنا کتاب اللہ طاعنان
ازین راہ برحضرت فاروق ریز کردہ اند وربانہائے طعن وتشنیع کشادہ گردانیدند فی الحقیقۃ محل طعن نیست
زیرا کہ حضرت فاروق دانستہ بودند کہ زمان وحی منقطع گشتہ ست واحکام سماوی تمام شدہ وغیر رائے واجتہاد
را در اثبات احکام گنجایش نماندہ درین وقت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ہرچہ خواہند گفت
از امور اجتہادیہ خواہد بود کہ دیگران را دران شرکت ست بحکم فاعتبروا یا اولی الابصار پس صلاح دران دید
کہ درین طور غلبہ وجع ایشانرا تصدیع نباید داد وبہ رائے واجتہاد دیگران کفایت باید نمود حسبنا کتاب اللہ
یعنی قرآن مجید کہ ماخذ قیاس واجتہاد ست مستنبطان را کافی ست احکام را ازانجا استنباط خواہند نمود
تخصیص ذکر کتاب اللہ تنوانند بود کہ برائے آن باشد کہ بقرائن معلوم کردہ باشند کہ این احکام کہ درصدد نوشتن
آنہا اند ماخذ آنہا در کتاب ست نہ در سنت تا ذکر سنت نمودہ آید پس منع حضرت فاروق از جہت شفقت
ومہربانی بودہ کہ آن حضرت در شدت وجع بامرے تصدیع ناکشند چنانکہ امر اثنیان آن سرور علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام نیز برائے استحسان بودہ نہ وجوب تا دیگران از رنج استنباط آن آسودہ باشند اگر
امر باثنیان از برائے وجوب بودے در تبلیغ آن مبالغہ فرمودے وبمجرد اختلاف اعراض ازان نمودے

سوال حضرت فاروق دران وقت گفته اهجر استفهموه مراد ازان چه باشد جواب حضرت فاروق
شاید دران وقت فهمیده باشد که این کلام از ایشان بوسطه وجع بے قصد و اختیار واقع شده است چنانچه
از لفظ اکتب تستوهم میشود چه آن سرور گاهے چیزے نوشته است و ایضا فرموده است لن تضلوا
بعدی هرگاه دین کامل شد باشد و نعمت تمام گشته و رضائے مولی بآن پیوسته ضلالت بعد آن چه صورت
خواهد داشت و در یک ساعت چه خواهند نوشت که دفع ضلالت کند آنچه در مدت سه سال نوشته شده
است مگر کافی نیست و دفع ضلالت نمیکند که در یک ساعت باوجود شدت مرض چیزے نویسند که دفع ضلالت
نماید ازین جا حضرت فاروق دانسته باشد که این کلام بنابر بشریت بے قصد ایشان بر زبان رفته است
تحقیق این معنی کنید و تجدید استفسار آن نمائید و درین اثنا سخن اختلاف بلند گشت حضرت پیغمبر
علیه الصلوة والسلام فرمودند که برخیزید و مخالفت نکنید که نزاع در حضور پیغمبر مستحسن نیست دیگر
ازان مقوله سخن نفرمودند و از دوات و قرطاس یاد نکردند باید دانست که اختلافے که اصحاب کرام در امور
اجتهادیه بآن سرور علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات مینمودند اگر عیاذا بالله سبحانه شائبه
هوا و تعصب میداشت بزمره اهل ارتداد میکشید و سر از ربقه اهل اسلام بیرون می انداخت چه سوء ادب
سوء معاشرت بآن سرور کفرست علیه و علیهم الصلوات والتحیات اعاذنا الله سبحانه
منه بلکه این اختلاف بنابر اقتضائے امر کما عتبر ذا بوده است نمیبینی که شخصے که پایه اجتهاد داشته باشد در احکام اجتهادیه
او را تقلید اجتهاد دیگرے مکنون خطاست فمنهی عنه آرے در احکام منزل که رائے و اجتهاد را دران مدخلے نیست
غیر تقلید آنجا گنجائش ندارد و ایمان و انقیاد آنها واجب غایة ما فی الباب اصحاب قرن اول از تکلفات بری بودند
و از آرائش عبارات مستغنی اهتمام ایشان بصلاح باطن بوده است و ظاهر ایشان از نظر شان مطروح
غیر ملحوظ بوده و مراعات آداب دران قرن باعتبار حقیقت و معنی بوده نه باعتبار صورت و لفظ امثال
امر رسول علیه و علی اله الصلوة والسلام کار ایشان بوده و اجتناب از نواهی طبیعیات آن سرور علیه
و علیهم الصلوات والتسلیمات شعار ایشان آباء و امهات اولاد و ازواج خود را فدائے

آن سرور نمودن بود عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَازْكَمَالِ اعْتِقَادِ وَاخْلَاصِ دُعَا مُبَارَكَ
آن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ نَيَكَنْدَاشْتَنَدَ كَهْ بَرْزَمِينَ افْتَدَ بَلْكَهْ دَرَرَنْگِ آبِ حَيَاتَ
آنرا فرو نمی بردند و قصهٔ خوردنِ خونِ مبارکِ او را بعد از فصد از کمالِ اخلاص مشهور و معروف ست اگر
عبارتے کہ موہم سوءِ ادب ست نزدِ اہلِ این قرون کہ پر از کذب و خداع ست ازان بزرگواران صادر
شود نسبت بآن سرور عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ بر محمل نیک فرود باید آورد و بجا صل
عبارت باید رفت الفاظ ہر قسم کہ باشد ملحوظ نباید ساخت طریق سلامتی این ست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ
الْمُوَفِّقُ **سوال** چون در احکامِ اجتہادیہ احتمالِ خطا رانجا لیش شد و ثوق در جمیع احکامِ شرعیہ کہ از ان
سرور منقول ست عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ چگونہ نمودہ آید **جواب** احکامِ اجتہادیہ در ثانی
الحال احکامِ منزلہ سماوی گشتہ ست زیرا کہ بر خطا مقرر داشتن انبیا را جائز نیست عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ پس در احکامِ اجتہادیہ بعد از ثبوتِ اجتہادِ مستنبطان و اختلافِ آرائے
ایشان حکمے از نزدِ حق جَلَّ وَعَلَا نازل میگردد کہ صوابرا از خطا جدا سازد و امتیازِ محق از مبطل
نماید پس احکامِ اجتہادیہ نیز در زمانِ آن سرور عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ بعد از نزولِ وحی
کہ تمیزِ صواب از خطا نمود قطعی الثبوت بودند و احتمالِ خطا نداشتند پس جمیع احکام کہ در زمانِ آن سرور
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ کہ بثبوت پیوستند قطعی اند و از احتمالِ خطا محفوظ زیرا کہ بوحیِ
قطعی ثابت گشتہ اند ابتداءً و انتہاءً مقصود از استنباط و اجتہاد این احکام آن بود کہ مجتہدان
و مستنبطان درجاتِ کرامت حاصل آرند و مُحَطِّی و مُصِیب علی تفاوتِ الدَّرَجَاتِ ثواب یابند پس
در احکامِ اجتہادیہ ہم درجاتِ مجتہدان بلند گشت و ہم قطعیتِ آن احکام بعد از نزولِ وحی ثابت شد
آرے بعد از انقراضِ زمانہ ثبوتِ احکامِ اجتہادیہ ظنی اند کہ مفیدِ عمل اند نہ مثبتِ اعتقاد کہ منکرِ آنہا کافر
گردد مگر اجماعِ مجتہدان بران حکم منعقد شود این زمان مثبتِ اعتقاد نیز باشد +

وَلْنَخْتِمِ الْمَكْتُوبَ بِالْخَاتِمَةِ الْحَسَنَةِ	و باید کہ ختم نمائیم این مکتوب را بخاتمہ زیبا

فِي فَضَائِلِ أَهْلِ بَيْتِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ وَعَلَى
آلِهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ
وَالتَّحِيَّاتُ رَوَى ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ أَنَّهُ قَالَ
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ مَنْ
أَحَبَّ عَلِيًّا فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَبْغَضَ عَلِيًّا
فَقَدْ أَبْغَضَنِي وَمَنْ آذَى عَلِيًّا فَقَدْ
آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ ۔
وَأَخْرَجَ التِّرْمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ
عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ أَمَرَنِي
بِحُبِّ أَرْبَعَةٍ وَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ
قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ سَمِّهِمْ لَنَا قَالَ عَلِيٌّ
مِنْهُمْ يَقُولُ ذٰلِكَ ثَلٰثًا وَأَبُو ذَرٍّ وَ
الْمِقْدَادُ وَسَلْمَانُ وَأَخْرَجَ الطَّبَرَانِيُّ
وَالْحَاكِمُ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى
عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَعَلَى
آلِهِ وَسَلَّمَ قَالَ النَّظَرُ إِلَى عَلِيٍّ عِبَادَةٌ
إِسْنَادُهُ حَسَنٌ وَأَخْرَجَ الشَّيْخَانِ عَنِ
الْبَرَاءِ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَالْحَسَنُ عَلَى عَاتِقِهِ

در فضائل اہل بیت رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وعلیٰ آلہ وسلم روایت کرد علامہ ابن
عبد البر کہ فرمود آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ
الصلوٰۃ والسلام کسے کہ دوست داشت علیؓ را
دوست داشت مرا و کسے کہ دشمن داشت علیؓ را
دشمن داشت مرا و کسے کہ برنجانید علیؓ را برنجانید
مرا و کسے کہ برنجانید مرا برنجانید حق را تعالیٰ و
تقدس و روایت کرد ترمذی و حاکم و تصحیح نمود
آنرا از بریدہؓ کہ گفت فرمود رسول خدا صلے
اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم بدرستیکہ امر
فرمود مرا حق جل وعلا بدوستی چہار کس و فرمود کہ
وے نیز دوست میدارد ایشان را پرسیدند از صحابہ کرام
عرض کردند یا رسول اللہ نام کسانند ایشان فرمود آن
سرور علیؓ از ایشانست میفرمود این کلمہ را سہ بار و ابوذرؓ
و مقدادؓ و سلمانؓ و روایت کرد طبرانی و حاکم از عبد اللہ بن
مسعودؓ کہ بتحقیق فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
دیدن بسوئے علیؓ عبادت ست اسناد این حدیث
حسن ست و روایت کرد بخاری و مسلم از براء بن
عازبؓ گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و حال آنکہ امام حسنؓ بر دوش او بود

وَهُوَ يَقُوْلُ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُحِبُّهُ فَاَحِبَّهُ وَاَخْرَجَ الْبُخَارِيُّ
عَنْ اَبِيْ بَكْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى
اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَ
الْحَسَنُ اِلٰى جَنْبِهٖ يَنْظُرُ اِلَى النَّاسِ مَرَّةً وَّ
اِلَيْهِ مَرَّةً وَّيَقُوْلُ اِنَّ ابْنِيْ هٰذَا سَيِّدٌ وَّ
لَعَلَّ اللّٰهَ اَنْ يُّصْلِحَ بِهٖ بَيْنَ فِئَتَيْنِ مِنَ
الْمُسْلِمِيْنَ وَاَخْرَجَ التِّرْمِذِيُّ عَنْ اُسَامَةَ
بْنِ زَيْدٍ قَالَ رَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَحَسَنٌ وَّحُسَيْنٌ
عَلٰى وَرِكَيْهِ فَقَالَ هٰذَانِ ابْنَايَ وَابْنَا
بِنْتِيْ اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُحِبُّهُمَا فَاَحِبَّهُمَا وَ
اَحِبَّ مَنْ يُّحِبُّهُمَا وَاَخْرَجَ التِّرْمِذِيُّ
عَنْ اَنَسٍ قَالَ سُئِلَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَيُّ اَهْلِ بَيْتِكَ
اَحَبُّ اِلَيْكَ قَالَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَ
رَوَى الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ
فَاطِمَةُ بِضْعَةٌ مِّنِّيْ فَمَنْ اَغْضَبَهَا
اَغْضَبَنِيْ وَفِيْ رِوَايَةٍ يُرِيْبُنِيْ

در حالیکه میگفت خداوندا من دوست میدارم او را
تو نیز دوست دار او را و روایت کرد بخاری از ابی
بکره رض گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله
علیه و آله وسلم بر منبر و امام حسن در پهلوی او
بود و حال آنکه آنحضرت روی مے آورد بر مردم گاهی
و بسوی وے یکبار و میگوید بدرستی این پسر من سید
ست و امید ست که خدا صلح دهد بسبب وے میان دو
جماعه بزرگ از مسلمانان و روایت کرد از اسامه پسر زید
گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله وسلم
در حالیکه امام حسن و حسین بر دو ران وے بودند
پس فرمود آن سرور علیه الصلوة والسلام این
هر دو پسران من اند و پسران دختر من اند خداوندا من
دوست میدارم این هر دو را پس تو نیز دوست دار این هر دو
را و دوست گیر کسے را که دوست دارد این هر دو را و ترمذی انس
روایت کرد گفت سوال کرده شد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
کدام یکے از اهل بیت تو دوست داشته تر ست بسوے تو فرمود
آن سرور حسن و حسین بخاری و مسلم از مسور بن مخرمه روایت
کرده که بتحقیق پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود فاطمه
گوشت پاره من ست پس کسیکه در خشم مے آرد او را
در خشم مے آرد مرا و بروایت دیگر بدے آید و ناخوش میگرداند مرا

مَا آذَاهَا وَيُؤْذِينِي مَا آذَاهَا وَأَخْرَجَ
الْحَاكِمُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى
اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَلِيٍّ
فَاطِمَةُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْكَ وَأَنْتَ أَعَزُّ عَلَيَّ
مِنْهَا وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا
قَالَتْ إِنَّ النَّاسَ كَانُوا يَتَحَرَّوْنَ بِهَدَايَاهُمْ
يَوْمَ عَائِشَةَ يَبْتَغُونَ بِذٰلِكَ مَرْضَاةَ رَسُولِ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ
إِنَّ نِسَاءَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ
وَعَلٰى آلِهٖ وَسَلَّمَ كُنَّ حِزْبَيْنِ فَحِزْبٌ فِيهِ عَائِشَةُ
وَحَفْصَةُ وَصَفِيَّةُ وَسَوْدَةُ وَالْحِزْبُ الْآخَرُ
أُمُّ سَلَمَةَ وَسَائِرُ نِسَاءِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَ حِزْبُ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْنَ
لَهَا كَلِّمِي رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَآلِهٖ
وَسَلَّمَ لِيُكَلِّمَ النَّاسَ فَيَقُولُ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُهْدِيَ
إِلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ
فَلْيُهْدِ إِلَيْهِ حَيْثُ كَانَ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَ لَهَا لَا
تُؤْذِينِي فَإِنَّ الْوَحْيَ لَمْ يَأْتِنِي وَأَنَا
فِي ثَوْبِ امْرَأَةٍ إِلَّا عَائِشَةَ قَالَتْ أَتُوبُ
إِلَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْ

چیزیکہ بدمے آید اورا وآزار میکند مرا چیزیکہ آزار
میکند اورا وحاکم از ابوہریرہ روایت کردہ کہ تحقیق
فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرعلیؓ را
کہ فاطمہ دوست داشتہ ترست بسوئے من از تو
و تو عزیز ترے نزد من ازوے و نیز بخاری و مسلم از
عائشہ رضہ روایت کردہ گفت بودند مردم قصد میکردند
بہدیہائے خود در روز عائشہ میخواستند بآن صفائے پیغمبر خدا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت بودند زنان
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو گروہ
یک گروہ بود در وے عائشہ و حفصہ و صفیہ و سودہ
و گروہ دیگر اُم سلمہ و باقی زنان پیغمبر خدا صلی اللہ
تعالٰی علیہ وآلہ وسلم پس سخن کردند گروہ اُم
سلمہ پس بگفتند مراورا بگو پیغمبر خدا را صلی اللہ تعالٰی
علیہ وآلہ وسلم سخن کند بمردم و بگوید کسیکہ
خواہد کہ ہدیہ فرستد بسوئے رسول خدا صلی اللہ تعالٰی
علیہ وآلہ وسلم پس باید کہ ہدیہ فرستد بسوئے
وے ہر جا کہ باشد پس کلام کردند باوے پس گفت
آنحضرت مراورا آزار مکن مرا در باب عائشہ زیرا کہ
وحی نمے آید مرا و حالانکہ من در جامہ خواب ہیچ زنے
باشم بجز عائشہ گفت توبہ میکنم بسوئے خدائے پاک از

اذاك يا رسول الله ثم انهن دعون فاطمة
فارسلن الى رسول الله صلى الله عليه
وآله وسلم فكلمته فقال يا بنية الا
تحبين ما احب قالت بلى قال فاحبي
هذه وعن عائشة رضي الله تعالى عنها
قالت ما غرت على احد من نساء رسول
الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
ما غرت على خديجة وما رأيتها ولكن
كان يكثر ذكرها وربما ذبح شاة ثم
يقطعها اعضاء ثم يبعثها في صدائق
خديجة فربما قلت له كأنه لم
تكن في الدنيا امرأة الا خديجة فيقول
انها كانت وكانت وكان لي منها ولد
وعن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما
قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه
وعلى آله وسلم العباس مني وانا
منه واخرج الديلمي عن ابي سعيد
ان رسول الله صلى الله تعالى عليه وعلى
آله وسلم قال اشتد غضب الله على من
اذاني في عترتي واخرج الحاكم عن ابي هريرة

آزار تو اے رسول خدا آستر این زنان خواندند
فاطمہ را پس فرستادند بسوئے پیغمبر خدا صلے
اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم پس کلام کرد با آن
سرور پس فرمود اے دخترک من آیا دوست
نمیداری تو چیزے را کہ دوست میدارم گفت بلے
گفت پس دوست دار تو این زن را و روایت کرد
بخاری و مسلم از عائشہ رضہ گفت رشک نبردہ ام بر
ہیچ از زنان پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنچنانکہ
رشک بردہ ام بر خدیجہ رضہ و من ندیدہ ام او را و لیکن
بود آنحضرت کہ بسیار ذکر میکرد او را و بسا کہ ذبح
میکرد گوسفند را پس تکہ تکہ میکرد پس میفرستاد
آنرا در زنان کہ دوستان خدیجہ بودند پس بسا
کہ میگفتم آنحضرت را گویا نبود در دنیا زنے مگر
خدیجہ پس میگفت بود و بود و بود مرا از وے
اولاد و روایت کرد ترمذی از ابن عباس رضہ کہ فرمود
رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عباس از من است
و من از عباسم و دیلمی از ابی سعید روایت کرد
کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
سخت شد غضب خدا بر کسیکہ آزار کرد مرا در باب عترت
من و روایت کرد حاکم از ابی ہریرہ رضہ

رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ خَیْرُکُمْ خَیْرُکُمْ لِاَھْلِیْ مِنْ بَعْدِیْ اَخْرَجَہُ ابْنُ عَسَاکِرَ عَنْ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْھَہٗ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ صَنَعَ اِلٰی اَحَدٍ مِنْ اَھْلِ بَیْتِیْ یَدًا کَافَاْتُہٗ عَلَیْھَا یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ اَخْرَجَ ابْنُ عَدِیٍّ وَالدَّیْلَمِیُّ عَنْ عَلِیٍّ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ اُنَبِّئُکُمْ عَلَی الصِّرَاطِ اَشَدُّکُمْ حُبًّا لِاَھْلِ بَیْتِیْ وَلِاَصْحَابِیْ ۔

کہ فرمود رسولِ خدا صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ بہترینِ شما بہترینِ شماست درباب اہلِ من پس از وفات من روایت کرد ابنِ عساکر از علی کرم اللہ تعالٰی وجہہ کہ فرمود رسولِ خدا صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کسیکہ احسان نماید باہلِ بیتِ من مکافات نمایم ویرا بران روزِ قیامت روایت کرد ابن عدی و دیلمی از علی رضہ کہ فرمود رسولِ خدا صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مضبوط ترینِ شما بر صراط شدید ترینِ شماست از روئے محبت باہلِ بیتِ من و باصحابِ من رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْھُمْ اَجْمَعِیْنَ ۔

الٰہی بحقِ نبی فاطمہ کہ بر قولِ ایمان کنی خاتمہ ۔ اگر دعوتم رد کنی ور قبول من دہد دستِ دامانِ آلِ رسول ۔ وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمْ وَعَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِہٖ مِنَ الْاَنْبِیَآءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَالْمَلٰٓئِکَۃِ الْکِرَامِ الْمُقَرَّبِیْنَ وَعَلٰی سَائِرِ عِبَادِ اللّٰہِ الصَّالِحِیْنَ اَجْمَعِیْنَ ۔

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

سعادت ابدیہ ۳ ۲۹ — ۱۳ — المنتخبات ۱۳

بفقیر حقیر عبد الحی کہ جامع این مکتوباتِ شریفہ است صدور یافتہ در فضائلِ کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ہیچ چیز در تسکینِ غضبِ رب جل سلطانہٗ از ین کلمہ طیبہ نافع تر نیست ہر گاہ این کلمہ طیبہ تسکینِ غضبِ خولِ نار فرماید غضبہائے دیگر کہ خود دون آمد بطریقِ اولٰی تسکین آنہا نماید چرا تسکین ننماید کہ بندہ بتکرارِ

این کلمہ طیبہ نفی ماسوی نمودہ از ہمہ روگردانیدہ است و قبلۂ توجہ معبود برحق را ساختہ مشاہدۂ غضب توجہات شقی بودہ کہ بندہ بآن مبتلا گشتہ بود وکیس فلیس این معنی را در عالم مجاز مشاہدہ نمائی چون مالک از مملوک در آزار باشد و بر وے غضب نماید و بندہ از حسن نشاۂ کہ دارد توجہ خود را از ماسوائے مالک خود گردانیدہ تمام توجہ را متوجہ مالک خود گرداند این زمان مالک را شفقت و رحمت در حق مملوک خود پیدا گردد و غضب و آزار مرتفع شود و این کلمہ طیبہ را کلید خزینہ جود و نوال رحمت کہ برائے آخرت ذخیرہ فرمودہ است میابند و میدانند کہ شفیع ترے از برائے رفع ظلمات کفر و کدورات شرک ازین کلمہ طیبہ دیگرے نیست کسیکہ تصدیق باین کلمہ کردہ باشد و ذرۂ ایمان حاصل نمودہ مع ذالک اگر بر رسوم کفر و ذائل شرک مبتلا گشتہ است امید ست کہ بشفاعت این کلمہ طیبہ از عذاب بیرون آید و از خلود در نار نجات یابد چنانچہ در دفع عقوبات مسائر کبائر این امت شفاعت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم انفع و ادخل ست و آنکہ گفتم کبائر این امت زیرا کہ در امم سابقہ ارتکاب کبائر کمتر ست بلکہ امتزاج رسوم کفر و ذائل شرک نیز اندک بیشتر محتاج بشفاعت این امت ست در امم سابقہ جمعے بر کفر مصر بودند و جمعے دیگر ایمان باخلاص آوردند و امتثال اوامر نمودند ہلاک میگشت این امت پر گناہ اگر مثل کلمہ طیبہ شفیع ایشان نمے بود و مثل خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات شفاعت شان نمیبود ۔ امۃ مذنبۃ وربک غفور ۔

آن قدر عفو و غفران حق جل وعلا کہ در شان این امت بکار خواہد رفت معلوم نیست کہ در شان جمیع امم ماضیہ بکار رود و نود و نہ رحمت را گویا برائے این امت پر ذنوب ذخیرہ ساختہ اند کہ مستحق کرامت گناہکاران اند ۔ و چون حق سبحانہ وتعالیٰ عفو و مغفرت را دوست میدارد و ہیچ مادہ از برائے عفو و مغفرت بر ایر این امت پر تقصیر نیست لاجرم این امت خیر الامم گشت و کلمہ طیبہ کہ شفاعت کنندۂ ایشانست افضل الذکر آمد و پیغمبر شفیع ایشان سید الانبیا خطاب یافت علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات ۔ اولئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات وکان اللہ غفورا رحیما بحرمۃ ارحم الراحمین چنین باشد و اکرم الاکرمین چنین بود کہ با کریمان کارہا دشوار نیست ۔ وکان ذالک علی اللہ یسیرا

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِیْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکٰفِرِیْنَ ۔ وَنیز از فضائل
این کلمہ شنو قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ وَبَارَکَ مَنْ قَالَ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ دَخَلَ الْجَنَّۃَ
کو تہ نظران تعجب دارند کہ بیک گفتن لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ چگونہ دخول جنت میسر شود از برکات این کلمہ طیبہ واقف نیستند
محسوس این فقیر شدہ است اگر تمام عالم را بیک گفتن این کلمہ طیبہ بہ بخشند و بہ بہشت فرستند گنجایش دارد و مشہود
میگردد کہ برکات این کلمہ مقدسہ را اگر تمام عالم قسمت کنند تا ابد الآباد ہمہ را کفایت کند و ہمہ را سیراب بگرداند تکیف
کہ باین کلمہ طیبہ کلمہ مقدسہ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ جمع شود و تبلیغ بتوحید انتظام یابد و رسالت با ولایت قرین گردد
مجموعہ این دو کلمہ جامع کمالات ولایت و نبوت ست و ہادی سبیل این ہر دو سعادت دست کہ ولایت را از
ظلمات ظلال پاک سازد و نبوت را بدرجۂ علیا رساند اَللّٰھُمَّ لَا تَحْرِمْنَا مِنْ بَرَکَاتِ ھٰذِہِ الْکَلِمَۃِ الطَّیِّبَۃِ وَ
ثَبِّتْنَا عَلَیْھَا وَاَمِتْنَا عَلٰی تَصْدِیْقِھَا وَاحْشُرْنَا مَعَ الْمُصَدِّقِیْنَ لَھَا وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّۃَ بِحُرْمَتِھَا وَبِحُرْمَۃِ
مُبَلِّغِیْھَا عَلَیْھِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ ایضاً چون نظر و قدم واپس ماند و پرو
بال ہمت فرو ریزد و معاملہ بغیب صرف افتد دران موطن جز بپائے کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ
نتوان رفت و جز در کنار این کلمہ مقدسہ قطع آن مسافت نتوان نمود بیک گفتن این کلمہ طیبہ مقدسہ روندہ آن
موطن ہم بامداد و اعانت حقیقت این کلمہ طیبہ مقدسہ یک گام راہ ازان مسافت قطع مینماید و از خود دور و
بحق جل و علا نزدیک می افتد و ہر جزوے ازان مسافت باضعاف زیادہ ست از تمام دائرۂ عالم امکان پس
ازینجا فضیلت این فرد را باید دریافت کہ تمام دنیا را در جنب آن ہیچ مقداری و احساسے نیست کالحکی
حکم قطرہ نمیدہ است نسبت بدریائے محیط ظہور عظمت این کلمہ طیبہ باعتبار درجات گوینده ست ہر چند در
گوینده بیشتر ظہور عظمت این کلمہ مقدسہ بیشتر ؎ یَزِیْدُکَ وَجْھُہٗ حُسْنًا ۔ اِذَا مَا زِدْتَہٗ
نَظَرًا ۔ و آرزوئے در دنیا معلوم نیست کہ برابر این باشد کہ کسے در گوشہ خزیدہ باشد و بتکرار این کلمہ
طیبہ متلذذ و محظوظ بود و اما چہ توان کرد کہ جمیع آرزوہا میسر نیست از غفلت و اختلاط خلق چارہ نہ رَبَّنَآ اَتْمِمْ
لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ سُبْحَانَ رَبِّکَ رَبِّ الْعِزَّۃِ عَمَّا یَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَی الْمُرْسَلِیْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

سعادت ابدیہ ۷ ۵۶

بحاجی محمد یوسف کشمیری صدور یافتہ دربیانِ آنکہ اہل اعتدار در باطن برابر خرد کہ تعلق بدنیا نیست ہر چند ظاہرًا بدنیا و اسبابِ دنیا تشبث نمایند و ما ینبغی ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی معرفتِ خدا جل سلطانہ برآنکس حرام کہ برابر خرد کہ در باطن او محبتِ دنیا بود و یا باطن او را این قدر تعلق بدنیا باشد و یا این مقدار خاطرے از دنیا در باطن او خطور کند ماند ظاہر او کہ از باطن بمراحل جدا افتادہ است و از آخرت بدنیا آمدہ است و اختلاط بمردم پیدا کردہ لمحصول المناسبۃ المشروطۃ فی الافادۃ والاستفادۃ اگر سخن از دنیا گوید و باسبابِ دنیوی تشبث نماید بنجایش دارد و ہیچ مذموم نبود بلکہ محمود بود تا حقوقِ عباد معطل نشود و طریقِ افادہ و استفادہ مسدود نگردد و پس باطنِ این شخص بہتر از ظاہر او است حکم جو نما و گندم فروش دارد و مردم ظاہر بین در رنگِ جو و گندم نما و جو فروش تصور مینمایند و ظاہر او را از باطن او بہتر میدانند و خیال میکنند کہ بظاہر بے تعلق و امینماید و بباطن گرفتار است ربنا افتح بیننا و بین قومنا بالحق و انت خیر الفاتحین والسلام علی من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی الہ الصلوات للتسلیمات اتمہا

۱۵ — مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بخواجہ محمد طالب بدخشی صدور یافتہ در عزا و ترغیب نمودن بمقام ہنا بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی خواجہ محمد طالب ہموارہ خواہان مطلوب باشند خبر فوت قرۃ العین محمد صدیق نوشتہ بودند انا للہ و انا الیہ راجعون برادر عزیز حضرت حق سبحانہ و تعالی نزد مومنان از ہمہ چیز عزیز تر و محبوب تر است چہ اموال و چہ انفس و اجیا و اماتت فعل اوست تعالی کہ دیگر برادر را در وے مدخلے نیست پس ناچار فعل او تعالی نیز عزیز تر و محبوب تر خواہد بود جائے آنست کہ

یعنی شملہ این فقیر بصبر چہ الخ ۱۲

محبتان از فعل محبوبان لذت بگیرند و عیش نمایند بصبر چہ دلالت کند کہ ایمائے بکرامت دارد و مقام ضاہر چند از غیبت و سرور خبر میدہد اما مرتبۂ الیذ اذا مرے دیگر ست ؎ عشق آن شعلہ ست کو چون برفروخت ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت + تیغ لا در قتل غیر حق براند + در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند + ماند الا اللہ باقی جملہ رفت + شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت + والسلام علی من اتبع الہدیٰ

۱۶ — مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بخواجہ گدا صدور یافتہ در بیان آنکہ نسیان ماسوی گام اول این طریق ست سعی کنند کہ ازین یک گام ہم کوتہی نشود + نحمدہ و نصلی علی نبیہ و نسلم علیہ و علی آلہ الکرام نصیحتے کہ باخوی خواجہ محمد گدا نمودہ مے آید بعد تصحیح عقائد کلامیہ و بعد اتیان احکام فقہیہ دوم ذکر الٰہی ست جل سلطانہ بہ نہجے کہ یاد گرفتہ اند باید کہ ذکر آنقدر استیلا یابد کہ غیر مذکور را در باطن نگذارد و تعلق علمی و حبی را از ماسوے مذکور زائل گرداند این زمان قلب را نسیانے از ماسوے حاصل گردد و از دید و دانش غیر فارغ شود کہ اگر بہ تکلف و تعمل اشیا را بروے یاد دہند یاد نکند و نشناسد و ہمواره مستہلک و مستغرق مطلوب بود چون معاملہ تا اینجا رسید یک گام درین راہ زده باشد سعی نمایند کہ ازیک گام ہم کوتہی نکنند و بدید و دانش غیر گرفتار نمانند ؎ گوئے توفیق و سعادت درمیان افگنده اند + کس نمیداند کہ در نے آید سواران را چہ شد بظاہر تعلقات شما کم مینماید اما بشوق تعلق خود را با ارباب تعلق محشور میدارند الراضی بالضرر لا یستحق النظر مسئلہ مقررہ ست والسلام

۱۷ — مکتوب (۵۰) پنجاہم

المنتخبات ۱۴

بمرزا شمس الدین صدور یافتہ در بیان آنکہ شریعت را صورت ست و حقیقت و در بیان آنکہ از ابتدا تا انتہا از شریعت چارہ نیست و در بیان تمکین قلب و اطمینان نفس و اعتدال اجزائے قالب کہ در مرتبۂ نبوت ست و ما یناسب ذلک الحمد للہ

وسلام علی عبادہ الذین اصطفی شریعت را صورت ست و حقیقت صورت شریعت عبارت از اتیان باحکام
شرعیہ است بعد از ایمان باللہ و برسولہ و علمائے امتی عندہ سبحانہ با وجود منازعت نفس امارہ و با وجود
سرکشی و طغیان و انکار کہ در جبلت او مرکوز ست درین موطن اگر ایمان ست صورت ایمان ست و اگر نماز ست
صورت نماز ست و اگر روزہ ست صورت روزہ ست و علی ھذا القیاس سائر الاحکام الشرعیۃ زیرا کہ
نفس کہ عمدۂ وجود انسان ست و مشار الیہ ہر فرد بقول انا ہم اوست بر کفر و انکار خود ست حقیقت
ایمان و حقیقت اعمال صالحہ چگونہ متصور شود و رحمت خداوندی ست جل شانہ کہ مجرد صورت
را قبول فرمودہ بشارت بدخول جنت کہ محل رضائے اوست تعالی نمودہ ست و ہم احسان اوست
تعالی کہ در نفس ایمان بتصدیق قلب کفایت فرمودہ است و بہ اذعان نفس تکلیف نمودہ بے جنت
را ہم صورت ست و ہم حقیقت اصحاب صورت از صورت جنت محظوظ خواہند شد و ارباب حقیقت
از حقیقت جنت اصحاب صورت و ارباب حقیقت از یک فاکہہ جنت تناول نمایند صاحب صورت
ازان لذتے یابد و صاحب حقیقت لذتے دیگر از ازواج مطہرات امہات المؤمنین آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام در یک جنت باشند و از یک فاکہہ تناول فرمایند اما التذاذ و تنعم ہر کدام علی حدہ باشد و اگر علی حدہ نباشد لازم
نمی آید فضل امہات المؤمنین بر جمیع بنی آدم بعد از پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و نیز لازم نمی آید
کہ ہر کہ افضل باشد از شخص زوجہ او نیز از ان شخص افضل بود کہ زوجہ باز و جے ممتزج ست این صورت شریعت بشرط
استقامت موجب فلاح ست و مستلزم نجات اخروی و مصحح دخول جنت چنانچہ گذشت و چون صورت شریعت
درست کرد ولایت عامہ حاصل نمود اللہ ولی الذین امنوا و این زمان بعنایۃ اللہ سبحانہ سالک متعدد آن
گشت کہ قدم در طریقت نہد و رو بولایت خاصہ آرد و نفس را از مارگی بتدریج باطمینان کشد لیکن بداند کہ طی
منازل و وصول آن ولایت نیز مربوط باعمال شریعت ست ذکر الٰہی جل شانہ کہ عمدۂ این راہ ست از مامورات
شرعیہ است و اجتناب از مناہی شرعیہ نیز از ضروریات این راہ است و ادائے فرائض از مقربات ست و طلب پیر راہ
بین و راہ نما کہ وسیلہ تواند شد نیز از امور شرعی ست قال اللہ تعالی وابتغوا الیہ الوسیلۃ باجملہ از شریعت

چاره نبود چه صورت شریعت و چه حقیقت شریعت زیرا که امهات جمیع کمالات ولایت و نبوت احکام شرعیه است
کمالات ولایت نتایج صورت شریعت ست و کمالات نبوت ثمرات حقیقت شریعت کما سیجیء انشاء الله تعالی
مقدمهٔ ولایت طریقت ست که آنجا نفی ماسوی مطلوب ست و رفع غیر و غیریت مقصود و چون بفضل خداوندی جل
شانه ماسوی بکلیت از نظر مرتفع گشت و در دیدنامه و نشانی از اغیار نماند فنا حاصل گشت و مقام طریقت
بانجام رسید و سیر الی الله تمام شد بعد ازان شروع در مقام اثبات ست که معتبر بسیر فی الله ست و همین ست
مقام بقا که موطن حقیقت ست که مقصد اقصی ست از ولایت بآن طریقت و حقیقت که فنا و بقاست اسم
ولایت صادق می آید و آثار مطمئنه میگردد و از انکار خود باز نمیماند و از مولای خود جل سلطانه راضی
میگردد و مولی نیز از وی راضی میشود و کراهتی که در جبلت خود داشت از اهل میشود گو سند هر چند نفس در مقام اطمینان
برسد از سرکشی خود باز نیاید هر چند که مطمئنه گردد هرگز از صفات خود نگردد + جهاد اکبر که آن سرور
علیه و علی آله الصلوٰة والسلام در حدیث رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر فرموده است مراد ازان
جهاد بالنفس داشته اند و آنچه بکشف فقیر درآمده ست و بوجدان خود یافته است خلاف این حکم متعارف ست
بعد از حصول اطمینان در نفس هیچ سرکشی و طغیان نمیماند و مقام انقیاد متمکن میباشد بلکه از در رنگ قلب
متمکن گردد نسیان ماسوی نموده ست میماند که از دیدودانش غیر و غیریت گذشته ست و از حب جاه و ریاست و
از لذت و الم وارسته مخالفت کجاست و سرکشی کرا پیش آید حصول اطمینان اگرچه برابر سر موتفاوت کند هر چه
گویند از طغیان و سرکشی گنجایش دارد اما بعد از حصول اطمینان مخالفت و طغیان را مجال نیست درین باب
فقیر هر چند بامعان نظر مطالعه نموده ست و در حل این معما دور دور رفته که مخالف مقرر قوم ست اما بعد
الله سبحانه برابر سر مو در نفس مطمئنه مخالفت و سرکشی نیافته و جز استهلاک و ضمحلال چیزی دیگر ندیده
هرگاه نفس خود را فدای مولای خود جل سلطانه ساخته باشد مخالفت چه گنجایش دارد و چون نفس از حضرت
حق سبحانه و تعالی راضی گشت و حضرت حق سبحانه و تعالی از وی راضی شد طغیان چه صورت دارد
که منافی رضاست مرضی حق جل شانه هرگز نامرضی نمیگردد و مراد از جهاد اکبر والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال

تواند بود که جہاد با قالب بود کہ مرکب از طبائع مختلفہ است و ہر طبیعت او خواہان امریست و گریزان از امرے دیگر اگر قوت شہویہ است از قالب ناشی ست و اگر غضبیہ است ہم ازانجا ہویدا ست یعنی سائر حیوانات کہ نفس ناطقہ ندارند این صفات رذیلہ در آنہا کائن ست و بشہوت و غضب و شرہ و حرص متصف اند این جہاد ہمیشہ برپاست اطمینان نفس تسکین این جہاد نمیناید و تمکین قلب رفع این قتال نمیفرماید در ابقاء این جہاد فوائد کثیرہ است کہ متضمن تنقیہ و تطہیر قالب ست تا کمالات آن نشأۂ معاملۂ آخرت باصالت باو تواند مربوط گشت چہ در کمالات این نشأ قالب تابع ست و قلب متبوع آنجا کار برعکس ست قلب تابع ست و قالب متبوع و چون این نشأ خلل پذیرد و آن نشأ پر تواند از این جہاد منقضی گردد و این قتال بانجام رسد و چون بفضل اللہ سبحانہ نفس در مقام اطمینان آمد و منقاد حکم الٰہی جل شانہ گشت اسلام حقیقی میسر شد و حقیقت ایمان صورت گرفت بعد ازان ہر چہ بعمل خواہد در آمد از حقیقت شریعت خواہد بود اگر نماز ادا یافت حقیقت نماز خواہد بود و اگر صوم ست حقیقت صوم ست اگر حج ست حقیقت حج علی ہذا القیاس و بیان سائر احکام الشرعیہ پس طریقت و حقیقت و میان صورت شریعت و حقیقت شریعت متوسط گشت تا ولایت خاصہ مشرف نشود از اسلام مجازی باسلام حقیقی نرسد و چون بمحض فضل خداوندی جل سلطانہ بحقیقت شریعت متحلی گشت و اسلام حقیقی میسر شد مستعد آن گشت کہ از کمالات نبوت بہ تبعیت وراثت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بہرۂ تام یابد و نصیب وافر گیرد چنانچہ صورت شریعت ہمچون شجرۂ طیبہ است مر کمالات ولایت را کہ گویا ثمرات اویند حقیقت شریعت نیز گویا شجرۂ مبارکہ است مر کمالات نبوت را کہ ہمچون ثمرات اویند و کمالات ولایت چون ثمرات صورت اند و کمالات نبوت ثمرات حقیقت آن صورت نا چار کمالات ولایت صور باشند مر کمالات نبوت را کہ حقائق آن صور اند باید دانست کہ فرق میان صورت شریعت و حقیقت شریعت از انفس آمد بود کہ در صورت نفس امارہ طغیان داشت و بر انکار خود بود و در حقیقت نفس مطمئنہ گشتہ است و مسلمان شد ہمچنین فرق در میان کمالات ولایت کہ کالصور اند و در میان کمالات نبوت کہ کالحقائق اند از راہ قالب ست در مقام ولایت اجزاء قالب از طغیان و سرکشی باز نمانده اند مثلا جزو ناری او با وجود اطمینان نفس از دعوی خیریت و تکبر خود باز نمانده است و جزو ارضی او از شہوت و دنائت خود پشیمان نگشتہ علی

هذا القیاس سایر الاجزاء و در مقام کمالات نبوت اجزاء قالب نیز باعتدال آمده است و از افراط و تفریط بازگشته
از نیجا تواند بود آنچه آن سرور فرموده علیه و علی آله الصلوٰة و السلام اسلم شیطانی شیطان چنانچه در آفاق
در انفس است نیز و آن جزو ناری ست که مدعی خیریت خود ست خواهان تکبر و ترفع خود که بدترین صفات
رذیله است و اسلام او کنایه از رفع این ارذل رذائل ست پس در کمالات نبوت هم تمکین قلب است و هم اطمینان
نفس و هم اعتدال اجزاء قالب و در ولایت همین تمکین قلب ست و بعدا للتیا و التی اطمینان نفس زیرا که اطمینان مرنفس را بر حد کمال و بے تکلف بعد از اعتدال اجزاء قالب است
لهذا ارباب ولایت بواسطه عدم اعتدال اجزاء قالب رجوع مطمئنه را بصفات بشریت تجویز نموده اند چنانچه گذشت و اطمینانے که بعد از اعتدال اجزاء قالب مرنفس را حاصل میگردد از رجوع بصفات رذیله پاک و مبرا ست
پس اختلاف رجوع نفس بذائل و عدم رجوع آن مبنی بر اختلاف مقامات و انظار ست هر یکے از مقام خود خبر
داده است و از یافت خود سخن رانده سوال هرگاه اجزاء قالب نیز بحد اعتدال آیند و از طغیان و سرکشی بازمانند
جهاد با نها چه صورت دارد و در رنگ نفس مطمئنه جهاد از نیها نیز مرتفع گردد جواب فرق ست درمیان مطمئنه
و این اجزاء چه مطمئنه صاحب استهلاک و اضمحلال ست و ملحق بعالم امر ست که بکمال استهلاک و سکر متصف ست
و این اجزا بواسطه اتیان احکام شرعیه که مبنای آن بر صحو ست مناسبت باستهلاک و سکر ندارند و در مستهلک
گنجایش آن مخالفت نیست و آنکه صحو دارد بواسطه بعضے مصالح و منافع اگر در بعضے امور صورت مخالفت نماید
گنجایش دارد و امید ست که این مخالفت بفضل خداوندی جل سلطانه کار ترک استحباب بالاتر نزند و از ارتکاب کراهت
تنزیه پایان تر فرود نیاید پس جهاد در مرتبه قالب با وجود اعتدال اجزاء او متصور شود و در مطمئنه جهاد متجوز نباشد
تحقیق این مبحث در مجدد مکتوبات اول در مکتوب بیان طریق کبا سم فرزندی اعظمی مرحومی نوشته شده است بتفصیل
اندراج یافته است اگر خفائے ماند باشد آنجا رجوع نمایند و اگر بحض فضل خداوندی جل سلطانه کمالات
نبوت که نتائج و ثمرات حقیقت شریعت اند نیز بانجام رسند و ترقیات آنجا منوط باعمال نباشند معامله دران
موطن بمحض فضل و احسان حضرت رحمان ست جل سلطانه اعتقاد را در انجا اثر نیست و علم و عمل آنجا حکمے
فضل در فضل و کرم در کرم ست این مقام نسبت بمقامات سابق بس عالی ست و وسعت تمام دارد و نور انیتے دارد که
در سابق اثرے ازان نبوده این مقام باصالت مخصوص انبیاء اولی العزم ست علیهم الصلوات و التسلیمات

وبہ تبعیت ہر کرا بنوازند و بوراثت ہر کرا مشرف سازند ۵ باکریمان کارہا دشوار نیست + آنجا
کسے غلط نکند و نگوید کہ درین موطن از صورت شریعت و حقیقت شریعت استغنا حاصل میگردد و احتیاج بایشان
احکام شرعیہ نمیماند زیرا کہ گوئیم کہ شریعت اصل این کار ست و بنیاد این معاملہ ست درخت ہر چند بالا رود و
سر فراز گردد و دیوار ہر چند بلند برآید و کوشکہائے عالی بروے راست شود از اصل و بنیاد مستغنی نباشد و
احتیاج ذاتی از ایشان زائل نگردد مثلاً خانۂ علو ہر چند رفعت پیدا کند و از پستی دور تر رود از خانۂ سفل
اورا چارہ نبود و احتیاج او از سفل ہرگز زائل نشود و اگر فرضاً در خانۂ سفل خللے راہ یابد آن خلل در خانۂ علو
نیز تاثیر خواہد نمود و زوال سفل بزوال علو خواہد رسانید پس شریعت ہمہ وقت و ہمہ حال در کار ست و باتیان
احکام آن ہمہ کس محتاج و چون بعنایت خداوندی جل شانہٗ معاملہ ازین موطن نیز بالا رود و کار از تفضل
بمحبت آید مقامے پیش خواہد آمد بس عالی کہ بالاصالۃ مخصوص بخاتم الرسل ست علیہ وعلیہم وعلی آلکل
الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات و بتبعیت و وراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند
آن کوشک عالی کہ از غایت رفعت بنظر تنگ مے درآید حضرت صدیق را در آنجا بطریق وراثت تا ناف داخل
میباید و حضرت فاروق نیز باین دولت مہتدست از امہات المومنین حضرت خدیجہ و حضرت صدیقہ را
باآن سرور علیہ وعلی آلہ واصحابہ الصلوٰۃ والسلام بعلاقہ ازدواج آنجا نیز مے بیند والامر الی اللہ سبحانہ
ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا اخوی اعزی معارف آگاہی شیخ عبد الحی کہ سالہا در
صحبت گذرانیدہ است چون متوجہ وطن خود بودہ ست و آن مقام بجناب ایشان تعلق داشت بضرورت چند
سطر نوشتہ شد و بر احوال مشار الیہ اطلاع دادہ آمد وجود اہل اللہ ہر جا باشند مغتنم ست و بشارت ست مر سکان
آنجا را فطوبی لمن عرفہم و در ہمان مقام اخوی اعزی شیخ نور محمد ہم اقامت دارند و بفقر و نام مرادی میگزرانند غفلہ
مے آید ازان مقام کہ اینچنین دو اہل اللہ آنجا جمع آیند و قران السعدین متحقق گردد والسلام +
قد تم القسم الثالث من ھذا الدفتر الثانی بعون اللہ تعالی وحسن توفیقہ بتمام القسم الثالث انشاء اللہ تعالی
وصلی اللہ تعالی وسلم وبارک علی خیر خلقہ سیدنا محمد وعلی آلہ واصحابہ اجمعین وعلینا معھم برحمتہ وھو ارحم الراحمین
علی ید احقر الکتاب خادم الشرع المبین والعلماء الراسخین عبد اللہ الغنی عفا اللہ عنہ وعن والدیہ وعن المومنین

قرۃ کتبہ فی شھر رمضان سنۃ ١٣٣٦ من ھذہ الھجرۃ علی صاحبھا الف الف تحیۃ

۱۸- مکتوب (۵۹) پنجاه و نهم

سعادت ابدیه

به پیرزادگی خواجه محمد عبد الصمد سلمه الله تعالی صدور یافته در بیان آنکه معقول و موهوم و مکشوف و مشهود همه داخل ملسوای است وما بین ذلک

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه که قرة العین ارسال داشته بودند وصول یافت از مدراج یافته بود که بکرم حضرت حق سبحانه وتعالی آن شعبده ها برطرف شده است واز ان مقوله هیچ نمانده است همت بران مصروف است که از اثبات هیچ چیز بدست نیاید معقول و موهوم همه در تحت لا داخل است کذا و کذا و نوشته بودند اما این معنی بتکلف است امید است که بی تکلف نصیب شود بجابت آثار از معقول و موهوم بلکه مشهود و مکشوف چه آفاقی و چه انفسی همه داخل دائره ماسوی است واز جمله لعب ولهو است وبیش از گرفتاری بشعبده بازی نیست زوال این گرفتاری اگر بتکلف است داخل طریقت است واز جمله علم الیقین است وبعد اللتیا والتی اگر این دولت بی تکلف میسر گردد واز تکلف نفی بانتفاء ماسوی برسد از ضیق طریقت وارهد واز کوچه علم بیرون جهد وبفنا مشرف گردد واین معنی بچشم آسان است وبرسیدن دشوار دشوار الا من یسره الله سبحانه کار و باری که بحقیقت تعلق دارد دربیش است واز گذشت نفی بلکه انتفا مقام اثبات است وبیرون علم عین است بدانند که طریقت راه در جنب حقیقت هیچ اعتداد نیست ونفی را نسبت باثبات هیچ اعتبار نه چه متعلق نفی ممکنات است ومتعلق اثبات واجب است تعالی ونفی در جنب اثبات همچون قطره در نظر مے درآید در پهلوئے دریائے بیکران وبحصول این نفی واثبات ولایت خاصه رسیده میشود وبعد حصول الولایة الخاصة اما الفرد واما الجزو واما النزول

وَإِنْ كَانَ النُّزُولُ لِذٰلِكَ الْعُرُوجِ لَازِمًا اَيْضًا. رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا
ذُنُوبَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ
الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

المنتخبات — **مکتوب ششم** — سعادت أبدیہ ۳

بمحمد تقی صدور یافتہ در جواب کتابت او و در بیان آنکہ از فضولیات دین عنان معطوف ساختہ بضروریات دین باید پرداخت وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ + اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى. بمطالعہ صحیفہ شریفہ مشرف گشت ولائے کہ بآن مہتم گشتہ اند وانمدراج یافتہ اند در باب حقیت خلافت حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ باجماع اہل حل وعقد صدر اول کہ خیر القرون است و در باب افضلیت خلفاء راشدین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کہ بہ ترتیب خلافت ایشان مترتب است و در باب سکوت ورزیدن از منازعات ومشاجرات اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات فرحت فزا وان رسانید این اعتقاد و در بحث امامت کافی است وموافق اہل سنت جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم مخدوما شفقت آثار بحث امامت از فروع دین است نہ از اصول شریعت ضروریات دین دیگر است کہ باعتقاد و عمل تعلق دارد کہ علم کلام و علم فقہ متکفل آنست ضروریات را گذاشتہ بفضولیات پرداختن عمر خود را صرف مالا یعنی کردنست و در خبر آمدہ است علامۃ اعراض اللہ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ اگر بحث امامت از ضروریات دین واز اصول شریعت می بود چنانچہ شیعہ گمان برده اند بایستی کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ در کتاب مجید خود تعیین استخلاف فرمودی و تشخیص خلیفہ می نمود و حضرت پیغمبر نیز علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات امر بخلافت یکے میکرد و بہ تنصیص و تصریح یکے را خلیفہ می ساخت و در کتاب

در برخی از نسخہ ہا کذا فی

وسنت چون اهتمام این امر مفهوم نشد معلوم شد که بحث امامت از فضول دین است نه از اصول دین فضولی باید که بفضول اشتغال نماید آن قدر ضروریات دین در پیش است که نوبت بفضول نمیرسد اول از تصحیح اعتقاد چاره نبود که بذات و صفات و افعال وجبی جل سلطانه تعلق دارد و اعتقاد باید نمود و آنچه پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام از نزد حق جل وعلا آورده است و بضرورت و تواتر از دین معلوم گشته است از حشر و نشر و عذاب و ثواب اخروی و امثال و سائر سمعیات همه حق است و احتمال تخلف ندارد و اگر این اعتقاد نبود نجات نبود ثانیاً از اثبان احکام فقهیه هم چاره نبود و از ادائے فرائض و واجبات بلکه از ادائے سنن و مستحبات نیز گذر نه رعایت صل و خرمت شرعیه نیک باید نمود و در حدود شریعت احتیاط باید کرد تا فلاح و رستگاری از عذاب آخرت متصور شود و چون اعتقاد و عمل راست کند نوبت بطریق صوفیه رسد و امیدوار کمالات ولایت گردد و بحث امامت نسبت بضروریات دین کما لمعروف فی الطریق است غایة ما فی الباب چون مخالفان درین باب غلو نموده اند و معتقدان اصحاب خیر البشر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات کرده بضرورت در رد ایشان مقدمات طویل الذیل را ایراد نموده می آید که لزوم فساد از دین متین رفع نمودن از ضروریات دین است والسلام

۷۰ — مکتوب (۵۲) پنجاه و دوم — المنتخبات

بخواجه مهدی علی کشمیری صدور یافته در ترغیب بر محبت این طائفه علیه. الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه که از کمال نسبت و اخلاص صدور یافته بود مع مدایا رسید حضرت حق سبحانه وتعالی بر محبت این طائفه استقامت کرامت فرماید و بایشان محشور دارد

وهم قوم لا يشقى جليسهم ولا يحرم انيسهم ولا يخيب سليسهم وهم جلساء
الله وهم اذا رؤا او ذكر الله وهم من غمراتهم وجد الله نظرهم دواء وكلامهم شفاء
وصحبتهم ضياء وبهاء هم من رأى ظاهرهم خاب وخسر ومن رأى باطنهم بقى
وافلح خوش گفت آنکه گفت الهی چیست اینکه دوستان خود را کردی که هرکه ایشانرا شناخت
ترا یافت وتا ترا نیافت ایشانرا نشناخت یعنی شناخت ایشان ویافت تو از یک دیگر منفک
نیستند تقدم ذاتی بیک اعتبار شناخت راست وبیک اعتبار یافت را ومختار قائل تقدم آن
طرف است لانه المبدأ فيه البداية اولى واحرى والسلام عليكم وعلى من لديكم

المنتخبات ۱۷ مکتوب پنجاه و پنجم

بمخدوم زاده های عالی درجات اعنی خواجه محمد سعید وخواجه محمد معصوم سلمهما الله تعالى صدور
یافته ببیان آنکه قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیه است ودر مناقب امام اعظم ابی حنیفه رضی الله
عنه ومدحی صوفیه علیه ودر بیان آنکه فضل این کار شریعت است وبیان آنکه احکام الهامیه
هر وقت ثابت اند ومانا سبب ذلک بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله وسلام

علی عبادہ الذین اصطفی قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیہ است بلکہ جامع جمیع شرائع ماتقدم است
غایۃ مافی الباب بعضے از احکام این شریعت ازان قسم اند کہ بعبارت نص و اشارت نص و دلالۃ
نص و اقتضاء نص مفہوم میگردند عوام و خواص از اہل لغت درین فہم برابر اند و قسم دیگر از احکام
ازان قبیل اند کہ بتوسط اجتہاد و استنباط مفہوم میگردند این فہم مخصوص بائمۂ مجتہدین است کہ آن
سرور باشد بقول جمہور و اصحاب کرام آن سرور و مجتہدان سائر امت آن سرور باشند علیہ
وعلیہم الصلوات والتسلیمات لیکن احکام اجتہادیہ در زمان آن سرور کہ اوان وحی بود علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مورد میان خطا و صواب بمیرد نبود بلکہ بوحی قطعی صواب محق
از خطائے مخطی متمیز میگشت و حق با باطل ممتزج نمیماند کہ تقریر و تثبیت نبی بر خطا مجوز نیست بخلاف
احکامیکہ بعد از انقراض زمان وحی بطریق استنباط مجتہدان حاصل آمدہ اند درمیان صواب و خطا تردد
اند لہذا احکام اجتہادی کہ در زمان وحی مقرر گشتہ اند موجب یقین اند کہ مفید عمل و اعتقاد است و بعد
از زمان وحی ناچار موجب ظن باشند کہ مفید عمل است نہ موجب اعتقاد و قسم ثالث از احکام قرآنی
ازان نوع اند کہ طاقت بشری در فہم آن عاجز است تا اعلامے از جانب منزل احکام بجمل ما
حاصل نشود فہم آن احکام متصور نبود و حصول این اعلام مخصوص بہ پیغمبر است علیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام غیر از پیغمبر را این اعلام نکنند این احکام ہر چند ماخوذ از کتاب اند اما چون مظہر
آن احکام پیغمبر است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ناچار این احکام را منسوب بہ سنت داشتہ
اند کہ مظہر آنہا سنت است در رنگ آنکہ احکام اجتہادیہ را بالقیاس نسبت کنند باعتبار آنکہ قیاس
مظہر آن احکام است پس سنت و قیاس ہر دو مظہر احکام باشند اگرچہ میان این دو مظہر فرق
بسیار است کہ یکے مستند بہ رائے است کہ مجال خطا دارد و دیگرے مؤید باعلام حق جل وعلا
کہ خطا را آنجا گنجایش نیست قسم اخیر کمال شباہت باصل دارد و گویا مثبت احکام است ہر چند
فی الحقیقت مثبت جمیع احکام ہمان کتاب عزیز است و بس باید دانست کہ در احکام اجتہادیہ غیر

غیر پیغمبر را با پیغمبر در احکام اجتہادیہ بمجال خلاف ہست — تصوف و تسلیمات

پیغمبر را با پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مجال خلاف ہست اگر آن غیر بمرتبۂ اجتہاد برسد
واحکامیکہ بعبارت واشارت ودلالت نص ثابت شدہ اند وہمچنین احکامیکہ مظہر آنہا سنت است
احدے را در آنہا مجال مخالفت نیست بلکہ بر جمیع امت اتباع آن احکام لازم است پس مجتہدان
امت را در احکام اجتہادیہ متابعت رائے پیغمبر لازم نیست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
بلکہ صواب دران موطن متابعت رائے خود است اینجا دقیقہ ایست باید دانست پیغمبر انے کہ متابعت
شرائع پیغمبران اولوالعزم مینمایند علیہم الصلوٰۃ والسلام مواجب بر ایشان اتباع ہمان احکام است
کہ از کتب وصحف ایشانان بعبارت واشارت ودلالت ثابت شدہ اند نہ آن احکام کہ باجتہاد
وسنن ایشانان ظاہر گشتہ زیرا کہ ذکر احکام اجتہادی ہر گاہ مجتہد امت را متابعت لازم نبود چنانچہ
گذشت پیغمبر متبع را چگونہ متابعت لازم باشد واحکامیکہ مظہر آنہا سنت است چنانچہ پیغمبر اولی العزم
را آن احکام باعلام حاصل انہ پیغمبر اولی العزم را نیز آن احکام باعلام او تعالیٰ ثابت اند متابعت
چہ بود بلکہ متابعت را گنجایش نیست زیرا کہ باندازۂ ہر وقت ومناسب ہر گروہ احکام علاحدہ است
گاہے حل مناسب است وگاہے حرمت پیغمبر اولی العزم را اعلام بحل ادے شدہ بود وپیغمبر غیر
اولی العزم را اعلام بحرمت آن واین حل وحرمت ہر دو ماخوذ از صحیفۂ منزلہ است چنانچہ دو
مجتہد از یک ماخذ دو حکم مختلف اخذ می نمایند یکے از انجا حل مے فہمد ودیگرے حرمت سوال
این اختلاف در اجتہاد گنجایش دارد کہ مدار آن بر رائے است کہ ہم احتمال صواب دارد وہم
احتمال خطا اما این معنی در اعلام او تعالیٰ گنجایش ندارد زیرا کہ آنجا تردد در صواب وخطا جائز
نیست بلکہ بیقین نزد حق جل وعلا یک حکم است اگر حل است حرمت گنجایش ندارد واگر
حرمت است حل را مجال نیست جواب روا است کہ نسبت بیک قوم حل باشد ونسبت بقوم دیگر حرمت
پس حکم خدا جل وعلا در یک واقعہ متعدد باشد نسبت بتعدد قوم ولا مأخذ ورائے در امت خاتم
الرسل این معنے راست نمی آید کہ کافۂ انام درین شریعت بیک حکم محکوم اند در یک واقعہ نزد خدا

جل سلطانہ ایجاد و حکم نیست سوال پیغمبر اولی العزم ہرگاہ حکم بجل امرے کردہ باشد
و پیغمبر متابع او دران امر حکم بحرمت نماید لازم مے آید کہ حکم ثانی ناسخ حکم اول باشد و این جائز
نیست کہ نسخ مخصوص بہ پیغمبر اولی العزم است غیر او ناسخ نمیتواند شد جواب نسخ وقتے
لازم می آید کہ حکم ثانی عام بود نسبت بکافۂ انام تا رفع حکم اول کہ نسبت بگروہے واقع شدہ بود
نماید حکم ثانی عام نیست بلکہ نسبت بیک گروہے حکم بحرمت کردہ است بحکم اول جنگ ندارد
نہ بینی در یک واقعہ مجتہدے حکم بحل میکند و مجتہد دیگر در ہمان واقعہ حکم بحرمت مینماید و ہیچ نسخ
نیست ہر چند درمیان این و آن تفاوت فاحش است کہ اینجا رای است و آنجا اعلام در رای
تعدد و حکم گنجایش دارد و در اعلام گنجایش ندارد و اما تعدد قوم علاج آن مینماید چنانچہ گذشت پس
در شرائع ما تقدم احکامے کہ از کتب و صحف پیغمبران اولی العزم بحسب لغت مفہوم میگردند پیغمبران
متابع را نیز در انہا مجال مخالفت نیست و آن احکام نسبت بکافۂ انام وارد گشتہ اند ہر پیغمبر متابع
ہر قوم کہ دعوت کند خلاف آن احکام تبلیغ نخواہد کرد اگر حل است ہمہ را حل است و اگر حرمت
است ہمہ را حرمت است تا زمانیکہ پیغمبر دیگر از اولی العزم بیاید و رفع آن حکم فرماید این زمان
نسخ متصور است پس نسخ باعتبار ہمان احکام باشد کہ بحسب لغت از صحیفۂ منزلہ ماخوذ اند
و احکامیکہ باجتہاد و اعلام ثابت شدہ اند بسنت و اجتہاد منسوب اند نسخ در انہا متصور نیست کہ این
احکام نسبت ببعض است نہ بعض دیگر پس اجتہاد پیغمبرے و ہمچنین سنت او رافع اجتہاد و سنت پیغمبر
دیگر نمیتواند شد کہ آن نسبت بقومے است و این نسبت بقوم دیگر و اگر این اختلاف نسبت بکافۂ
انام است یا نسبت بیک گروہ باشد البتہ نسخ است چنانچہ درین شریعت کہ حکم بنسبت کافۂ انام
است حکم ثانی ناسخ حکم اول است پس سنت لاحق پیغمبر ما علیہ و علی الہ و علی جمیع اخوانہ من الانبیاء
و المرسلین الصلوات و التحیات ناسخ باشد مر سنت سابق او را علیہ و علی الہ الصلوٰۃ و السلام
و حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام کہ بعد از نزول[1] متابعت این شریعت

[1] یعنی فرود آمدن او از آسمان کہ منصوص بظاہر خود

خواهد نمود اتباع سنت آن سرور علیه الصلوٰة والسلام نیز خواهد کرد که نسخ این شریعت مجوز نیست نزدیک است که علماء ظواهر مجتهدات اورا علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام در کمال وقت وغموض ماخذ انکار نمایند و مخالف کتاب وسنت وانند مثل روح الله مثل امام اعظم کوفی است رحمة الله علیه که ببرکت ورع وتقوی وبدولت متابعت سنت درجه علیا در اجتهاد واستنباط یافته است که دیگران در فهم آن عاجز وقاصر اند ومجتهدات اورا بواسطه وقت معانی مخالف کتاب وسنت دانند واورا واصحاب اورا اصحاب رای پندارند کل ذلک لعدم الوصول الی حقیقة علمه ودرایته وقلة الاطلاع علی فهمه وفراسته امام شافعی مگر شمه از وقت فقاهت او علیه الرضوان دریافت که گفت الفقهاء کلهم عیال ابی حنیفة واے از حرالتهائے قاصر نظران که قصور خود را بدیگرے نسبت نمایند قاصرے گر کند این قافله را طاعن تصور چه عاش الله که برارم زبان من گله را همه شیلان جهان بسته این سلسله اند چه رسد به ارجیله چیان بگسلد این سلسله را چه وبواسطه همین مناقبت که بحضرت روح الله دارد تواند بود آنچه خواجه محمد پارسا[1] در فصول ستة نوشته است که حضرت عیسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام بعد از نزول بمذهب امام ابی حنیفه عمل خواهد کرد یعنی اجتهاد حضرت روح الله موافق اجتهاد امام اعظم خواهد بود نه آنکه تقلید عین مذهب خواهد کرد علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام که شان او علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام ازان بلند تر است که تقلید علماء امت فرماید باشائبه تکلف وتعصب گفته میشود که نورانیت این مذهب حنفی بنظر کشفی در رنگ دریاے عظیم مینماید وسائر مذاهب در رنگ حیاض وجداول بنظر می درآیند بلطایر همم که ملاحظه نموده می آید سواد اعظم از اهل اسلام متابعان ابی حنیفه اند علیهم الرضوان واین مذهب باوجود کثرت متابعان در اصول وفروع از سائر مذاهب متمیز است ودر استنباط طریق علیحده دارد وازین معنی مبنی بر حقیقت است عجب معامله است امام ابوحنیفه در تقلید سنت از همه پیش قدم است واحادیث مرسل اورا رنگ احادیث مسند شایان متابعت میدانند وبر رائے خود مقدم میدارد

(١) محمد پارسا بخاری توفی سنة ٨٢٢ هـ. [١٤١٩ م.] فی المدینة المنورة

ف صحابہ الصلوٰۃ والسلام

وہمچنین قولِ صحابی را بواسطہ شرفِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات بر رائے خود مقدم میدارد و دیگران نہ چنین اند مع ذٰلک مخالفان اورا صاحب رائے میدانند والفاظے کہ مشعر بر استہزائے ادب اللہ باو منتسب میسازند باوجودِ آنکہ ہمہ بکمال علم و وفورِ ورع و تقویٰ معترف اند حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ ایشان را توفیق دہاد کہ آزار رئیسِ دین و رئیسِ اہل اسلام ننمایند و سوادِ اعظم اسلام را ایذا نکنند یریدون ان یطفؤا نور اللہ بافواہہم حاصل کہ این اکابر دین را اصحابِ رائے میدانند اگر این اعتقاد دارند کہ ایشان بہ رائے خود حکم میکردند و متابعتِ کتاب وسنت نمی نمودند پس سوادِ اعظم از اہل اسلام بزعم فاسد ایشان ضال و مبتدع باشند بلکہ از حرکہ اہل اسلام بیرون بوند این اعتقاد نکنند مگر جاہلے کہ از جہلِ خود بیخبر است یا زندیقے کہ مقصودش ابطالِ شرعِ مبین است ناقصے چند احادیثِ چند را یاد گرفتہ اند و احکامِ شریعت را مسخر دران ساختہ اند و ما و را ے معلوم خود را نفی مینمایند و آنچہ نزد ایشان ثابت نشد منتفی میسازند چہ آن کرمے کہ در سنگے نہان است در زمین و آسمان او ہمانست و ہزار وائے از تعصبہائے بارد ایشان و از نظرہائے فاسد ایشان بانی فقہ ابو حنیفہ است دہ یک حصہ از فقہ او را مسلم داشتہ اند و در ربع باقی ہمہ شریک دارند باوے در فقہ صاحبِ خانہ اوست و دیگران ہمہ عیالِ وے اند باوجود التزامِ این مذہب مرا با امامِ شافعی گویا محبتِ ذاتی است و بزرگ میدانم لہذا در بعضے اعمال ناظر تقلید مذہب او مینمایم اما چہ کنم کہ دیگر از آبا وجودِ وفورِ علم و کمالِ تقویٰ در جنبِ امام ابو حنیفہ در رنگِ طفلان می یابم والامر الی اللہ سبحانہ بر سرِ اصل سخن رویم و گوئیم کہ بالا گذشتہ است کہ اختلافِ احکام اجتہادیہ اگرچہ آن اختلاف از پیغمبر صادر شود مستلزمِ نسخ نیست بخلافِ اختلاف در احکامِ کتاب وسنت کہ موجبِ نسخ است کما مر ایضاً تحقیقہ پس مقرر شد کہ معتبر در اثباتِ احکامِ شرعیہ کتاب وسنت است و قیاسِ مجتہدان و اجماعِ امت نیز مثبتِ احکام است بعد ازین چہار آلہ شرعیہ ہیچ دلیلے مثبتِ احکامِ شرعیہ نمیتواند شد الہام مثبتِ حل و حرمت نبود و کشف ارباب باطن اثبات

(بقیہ) و کشف ... رویا و خیال کو نہیں ۱۲

ف یعنی جماعت غیر مقلدین کہ خود را اہلحدیث و اہلسنت موسوم ے سازند ۱۲ منہ صلی اللہ تعالیٰ

فرض دمنت نماید ارباب ولایت خاصه باعامه مومنان در تقلید مجتهدان برابر اند کشوف والهامات
ایشان را حجت نمی بخشد واز ربقهٔ تقلید نمی برآرد و ذو النون[1] و بسطامی و جنید و شبلی بازید و
عمرو و بکر و خالد که از عوام مومنانند در تقلید مجتهدان در احکام اجتهادیه مساوی اند آری عزت این
بزرگواران در امور دیگر است اصحاب کشوف و مشاهدات ایشانند و ارباب تجلیات و ظهورات
هم ایشانند که بواسطهٔ استیلای محبت محبوب حقیقی جل سلطانه از ماسوای او سبحانه و تعالی
گسسته اند و از دید و دانش غیر و غیریت آزاد گشته اگر حاصل اند او را دارند و اگر واصلند او را
واصلند و عالم بعالم اند و با خود بخود اند اگر می زیند برای اوی زیند و اگر می میرند برای اوی میرند
بندیان ایشان مطلب را بواسطهٔ غلبهٔ محبت در مرآت هر ذره از ذرات عالم مشاهده مینمایند
و هر ذره را جامع جمیع کمالات اسمائی و صفاتی او میبینند از منتهیان ایشان چه نشان دهد که
بی نشان اند قدم اول شان نسیان ماسوای است از قدم ثانی ایشان چه وانماید که برین
او آفاق و انفس است الهام ایشان راست و کلام با ایشان است اکابر اکابر ایشان علوم
فاکثر ارب توسط از اصل آخذی نمایند و در رنگ مجتهد که تابع رای و اجتهاد خود است ایشان
نیز در معارف و مواجید تابع الهام و فراست خود اند حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته
اند که در افاضهٔ علوم لدنی روحانیت حضرت خضر متوسط است علی نبینا و علی جمیع الانبیاء
و المرسلین الصلوٰة و السلام ظاهر این سخن نسبت با ابتدا و توسط خواهد بود و معامله منتهی
دیگر است کما یشهد به الکشف الصریح و مؤید این تخصیص است آنچه از حضرت شیخ عبد القادر
جیلانی قدس الله تعالی سره منقول است که روزی بر سر منبر بیان علوم و معارف مینمودند
درین اثنا که در حضرت خضر واقع شد شیخ فرمود ای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو از این عبارت
شیخ مفهوم میشود که حضرت خضر از محمدیان نیست از ملل سابقه است چون چنین باشد محمدیان
را چگونه واسطه بود پس محقق شد که علوم و معارف دیگر اند ماورای احکام شرعیه که اهل الله

(١) ذو النون ثوبان مصری مرشد سهل تستری توفی سنة ٢٤٥ هـ. [٨٩٥ م.]

بآن مخصوص اند هرچند آن معارف ثمرات و نتایج این احکام اند مقصود از درخت نشاندن حصول
ثمرات اوست و تا زمانیکه درخت برپاست ثمرات متوقع است و چون در اصل درخت خلل
رفت ثمرات معدوم گشت بیعقلے باشد که درخت را بر و ثمرات را توقع دارد هر چند درخت را نیک
تربیت کنند ثمرات وافر آرد و ثمره اگرچه مقصود است اما فرع شجره است ملتزم شریعت و مداهن شریعت
را برین معنی قیاس باید کرد انکه التزام دارد و صاحب معرفت است هر چند التزام بیش معرفت
بیش و آنکه مداهن است از معرفت بے نصیب است و بالفرض آنچه بزعم فاسد خود دارد اگرچه هیچ ندارد
از قبیل استدراج است که جوگیه و براهمه را دران شرکت است کل حقیقة ترکذبه الشریعة مهورند
و الحاد پس روا است که خواص اهل الله در معارف ذات و صفات و افعال او تعالی بعضے
از اسرار و دقایق فهم کنند که ظاهر شریعت ازان معارف ساکت است و در حرکات و سکنات
اذن و عدم اذن او تعالی دریابند و مرضی و غیر مرضی دانند بسا است که در بعضے اوقات ادای
بعضے از عبادات نافله را غیر مرضی یابند و بترک آن مأذون گردند گاهے لوم را از بقطه فهمند
احکام شرعیه باوقات موقتند و احکام الهامیه همه وقت ثابت اند و چون حرکات و سکنات این
بزرگواران مربوط باذن است ناچار نوافل دیگران نیز فرائض ایشان باشند مثلاً یک فعل نسبت بیک
شخص بحکم شریعت نفل است و همان فعل نسبت بشخص دیگر بحکم الهام فرض پس دیگران گاهے ادای
نوافل مینمایند و گاهے مرتکب امور مباحه میگردند و این بزرگواران چون کار را بامر و اذن مولے
جل سلطانه میکنند همه از فرائض ادای یا بد مستحب و مباح دیگران فرض ایشان است ازین جا
علو شان این بزرگواران باید دریافت علماء ظواهر در امور دین اخبار غیبیه را منحصر باخبار
پیغمبران میدانند علیهم الصلوات والتسلیمات و دیگران را و آن اخبار شرکت نمی دهند این معنے
منافی وراثت است و نفی است مر بسیارے از علوم و معارف صحیحه را که بدین متمکن تعلق دارد
آرے احکام شرعیه مربوط باولة اربعه است که الهام را دران گنجایش نیست اما امور دنیویه

ماورائے احکام شرعیہ بسیار است کہ اصل خارجی در انجا الہام است بلکہ توان گفت کہ اصل ثالث الہام است بعد کتاب و سنت این اصل تا انقراض عالم برپا است پس دیگران را باین بزرگواران چہ نسبت بود بسیار است کہ دیگران در بعضے اوقات عبادت کنند و آن عبادت غیر مرضی باشد و این بزرگواران در بعضی احوال ترک عبادت کنند و آن ترک مرضی بود پس نزد حق جل و علا ترک ایشان بہ از فعل دیگران است و عوام بخلاف این حاکم اند آنرا عابد میدانند و این را منکر مشمرند سوال چون دین کتاب و سنت کامل گشت بعد از کمال با الہام چہ احتیاج بود و چہ نقصان ماند کہ با الہام کامل گردد جواب الہام مظہر کمالات خفیہ دین است نہ مثبت کمالات زائدہ و دین چنانچہ اجتہاد مظہر احکام است الہام مظہر دقائق و اسرار است کہ فہم اکثر مردم ازان کوتاہ است ہر چند در اجتہاد و الہام فرق واضح است کہ آن مستند برائی است و این مستند بخالق رائی جل سلطانہ پس در الہام یک قسم اصالت پیدا شد کہ در اجتہاد نیست الہام شبیہ باعلام نبی است کہ مانند سنت است چنانچہ بالا گذشت اگرچہ الہام ظنی است و آن اعلام قطعی بر کیا لقنا من لدنک رحمۃ و ہیی لنا من امرنا رشدا و السلام علی من اتبع الہدی

مکتوب شصت و نہم (٦٩)

[١] بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن ثبات و استقامت یاران بودہ است فرحت افزاوان رسانید زادکم اللہ سبحانہ ثباتا و استقامۃ اندراج یافتہ بود امر یکہ بآن مامورست با جمعے از یاران کہ داخل طریقہ شدہ اند بران امر مداومت مینمایند و نماز پنج وقت با جماعت پنجاہ و شصت کس ادا میکنند حمدا للہ سبحانہ علی ذلک چہ نعمتے ست کہ باطن بذکر الٰہی جل شانہ معمور باشد و ظاہر باحکام شرعی متحلی شود چون اکثر مردم

(١) بہ محمد مراد بدخشی صدور یافتہ در بیان تعدیل ارکان نماز و طمأنینت و تسویہ صفوف و در بیان آنکہ چون بجہاد کفار رفتہ اند تصحیح نیت نمایند

درین ایام در ادائے نماز مسابقت مینمایند و بطمانینت و تعدیل ارکان تقید نمے ورزند بضرورت
یاران درین باب بتاکید و مبالغہ مینویسد استماع نمایند مخبر صادق فرموده است عَلَیْهِ وَعَلٰی
اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ دُزدترین دزدان کسے ست کہ از نماز خود بدزد گفتند یا رسول اللہ
از نماز خود چگونہ میدزد فرمود عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ تمام نکند رکوع نماز را و نہ
سجود نماز را و نیز فرموده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ نظر نکند خدائے جَلَّ شَانُهٗ
بنماز بندہ کہ ثابت ندارد صلب خود را در رکوع و سجود خود و نیز آن سرور عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ دید مردے را کہ نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام نمے آرد فرمود اَمَا خَافَ لَوْ مَاتَ
عَلٰی ذٰلِكَ لَمَاتَ عَلٰی غَیْرِ دِیْنِ مُحَمَّدٍ و نیز آنسرور فرموده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ تمام نشود نماز یکے از شما تا بعد از رکوع تمام نہ ایستد و صلب خود ثابت ندارد و ہر
عضوے او در محل خود قرار نگیرد و ہمچنین فرمود عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ تا در میان
سجدتین نہ نشیند و صلب خود را درست نکند و ثابت ندارد نماز او تمام نشود حضرت رسالت
عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بیکے از نماز گذاران میگذشت دید کہ احکام و ارکان قومہ
و جلسہ بجا نمے آرد فرمود کہ اگر تو برین بمیری روز قیامت از امتان من ترا نگویند و در جائے
دیگر فرموده است کہ اگر ہمبر من بمیری نہ در دین محمد مرده باشی ابو ہریره رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ
فرموده است کسے باشد کہ شصت سال نماز گذارد و یک نماز او را نپذیرند آن آنکس باشد کہ رکوع
و سجود تمام بجا نیارد گفته اند زید بن وہب مردے را دید کہ نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام بجا
نمے آرد آن مرد را بخواند و گفت چند گاہست کہ تو اینچنین نماز میکنی گفت چہل سال ست گفت
تو درین چہل سال نماز نکرده اگر بمیری نہ بر سنت محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ
وَسَلَّمَ بمیری منقول ست کہ بندہ مومن چون نماز بگذارد نیکو و تمام کند رکوع و سجود او را آن
نماز با بشاشت بود و نورانی فرشتگان آن نماز را با سمان مے برند و نماز بر نماز گذارنده

و نماز او نماز بود و نورانی فرشتگان کہ از نماز آن نماز را دعائے خیر کنند و نماز میگویند

دُعاءِ نیکو میکند و میگوید حَفِظَكَ اللهُ سُبْحَانَهُ كَمَا حَفِظْتَنِي خدائے عزّ وجلّ ترا نگاہ دارد چنانکہ
تو مرا نگاہ داشتی و اگر نمازِ نیکو نگذارد آن نماز ظلمانی بود و فرشتگان ازو کراہت آید و نماز را بآسمان
نبرند و نماز نماز گذارندہ را دُعائے بد میکنند و میگویند ضَيَّعَكَ اللهُ تَعَالَى كَمَا ضَيَّعْتَنِي یعنی خداوند
عزّ وجلّ ضائع گرداند ترا چنانکہ تو مرا ضائع گردانیدی پس نماز تمام میباید گذارد و تعدیلِ ارکان
تمام باید نمود در رکوع و سجود و قومہ و جلسہ نیک بجا باید آورد و دیگر ازانیز بتمامی نماز دلالت باید
کرد و بطمانینت و تعدیلِ ارکان راہ باید نمود کہ اکثر مردم ازین دولت محروم اند و این عمل متروک
گشتہ است احیاءِ این عمل از اہمّ مہامِ اسلام ست آن سرور فرمودہ است عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کہ سنّتے مرا احیا نماید بعد ازان کہ آن سنت مُردہ باشد آنکس را ثوابِ
صد شہید بود و نیز بدانند کہ در نماز بجماعت صفہا را برابر باید کرد و ہیچکس را مُصلّیان پیش و پس
نایستد سعی باید نمود کہ ہمہ برابر یکدیگر باشند آنسرور عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اوّل
تسویۂ صُفوف میفرمود بعد ازان تحریمہ مے بست و فرمود عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
تسویۂ صُفوف از اقامتِ صلوٰۃ ست رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا
رَشَدًا سعادت آثار اعمال بنیّت درست میشود و چون بجہادِ کُفّارِ دار الحرب رفتہ اند اوّل تصحیح
نیت نمایند تا نتیجہ بران مترتّب شود باید کہ مقصود ازین جنگ و جدال اعلائے کلمۂ اسلام باشد
و توہین و تخریبِ اعدائے دین بود کہ ما بآن ماموریم و مقصود از امرِ جہاد ہمین ست بامورِ دیگر
نیتِ خود را باطل نسازند عُلُوفۂ غازیان از بیت المال مقرر ست کہ منافی جہاد نیست و در
اجرِ غازیان نقصان نے آرد نیتہائے بد انبطالِ عمل مینماید تصحیح نیت بکنند و از بیت المال
عُلُوفہ خورند و جہاد نمایند و امیدوار اجرہائے غازیان و شہیدان باشند بحالِ شما غبطہ مے آید
کہ در باطن بحق مشغولید جلّ وعلا و در ظاہر نماز بجماعتِ کثیرہ ادا مینمائید مَعَ ذٰلِكَ
بدولتِ جہادِ کُفّارِ دار الحرب مشرّف گشتہ اید ہر کہ سلامت میماند غازی ست و مجاہد و آنکہ

ہلاک میشود شہید پاک ست اما این ہمہ بعد تصحیح نیت متصور ست اگر حقیقت نیت متحقق نشود
بتکلف خود را برین نیت باید آورد و بہ حضرت حق سبحانہ تعالی متضرع باید بود تا حقیقت نیت
میسر گردد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر نصیحت دیگر کہ یاران
نمودہ مے آید التزام نماز تہجد ست کہ از ضروریات طریق ست در حضور ہم بشما گفتہ بود کہ اگر
این معنی متعسر نماید و بیداری خلاف معتاد میسر نشود جمعے از متعلقان را برین امر باید گماشت
تا دران وقت شما را بطوع یا بکرہ بیدار سازند و نگذارند کہ شما در خواب غفلت افتادہ باشید
چون چند روز چنین کنند امید ست کہ بے تکلف مداومت برین دولت میسر گردد و
نصیحت دیگر احتیاط در لقمہ است چہ در کار ست کہ ہر چہ از ہر جا کسے بیاید باید خورد و ملاحظہ
حل و حرمت شرعی نباید کرد این کس بسر خود نیست تا ہر چہ داند بکند مولائے دارد جل
سلطانہ کہ بامر و نہی تکلیف فرمودہ است در رضا و عدم رضائے خود را بتوسط انبیا کہ
رحمتہائے عالمیانند علیہم الصلوات والتسلیمات بیان نمودہ است بے سعادت بندہ
باشد کہ خلاف مرضی مولائے خود را تقاضائے نماید و بے اذن مولی در ملک و ملک مولی تصرف
کند شرم باید داشت رعایت رضائے صاحب مجازی مینماید و نمیخواہید کہ دقیقہ درین باب
فروگذاشت شود و مولائے حقیقی بتاکید و مبالغہ از امور نامرضی نہی میفرماید و زجر بلیغ مینماید
ہیچ التفات بآن نمے نمایید این را اسلام ست یا کفر نیک تفکر کنید ہنوز ہیچ نرفتہ است و
تدارک ما سبق ممکن ست کہ التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ بشارت ست مر مقصران
را مع ذلک اگر کسے مصر بر ذنب بود و بآن خورسند باشد منافق ست صورت اسلام رفع
عقوبت او ننماید و منع عذاب او نکند زیادہ چہ تاکید و مبالغہ نماید العاقل تکفیہ الاشارۃ و
دیگر در مواضع مخوف و در محال استیلا اعداء از برائے امن در فاہیت قرأۃ سورہ لایلاف
مجرب ست لاقل ہر روز و ہر شب یازدہ یازدہ بار بخوانند و در حدیث مصطفوی علیہ وعلی

الٰہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ آمدہ است مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا ثُمَّ قَالَ اَعُوْذُ بِکَلِمَاتِ اللّٰہِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَا یَضُرُّہٗ شَیْءٌ حَتّٰی یَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِہٖ ذٰلِکَ ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بہ محمد مومن ولد مرحومی خواجہ علیخان صدور یافتہ در بیان آنکہ از تلوّنِ احوال و از عدمِ حصولِ آمالِ دُنیائے دنیہ دل تنگ نباشند و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ سَلَّمَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَمَّا لَا یَلِیْقُ بِحَالِکُمْ ۔ اَلدُّنْیَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ دُنیا زندانِ مومن ست مُناسبِ حالِ زندان دَرد و الَم و اندوہ و مُصیبت ست از تلوّنِ احوال دل تنگ نباشند و از عدمِ حصولِ آمالِ دلگیر نگردند فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا ۔ بایک تنگی دو فراخی مقرون فرمودہ است مانا کہ فراخی دنیا و فراخی آخرت خواستہ باکریمان کارہا دشوار نیست ۔ باقی احوالِ این حُدود را سیادت مآب توفیق آثار اخوی میر سید عبدالباقی بالمشافہ خواہند گفت مشارالیہ مُراعاتِ اشفاق و حقوقِ شما را نمودہ ملاقاتِ گرامی متوجہ است وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و پنجم (۶۵)

بمولانا محمد ہاشم خادمِ صدور یافتہ در احتراز از اُمورِ لاطائل بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند درین مدت از احوالِ باطنِ خود خبرِ معتدبہ نوشتہ نہ آمد تا باعثِ فرحت باشد اُمورِ دنیا اُمورِ لاطائل ست دُنیا وَمَا فِیْھَا کرائے آن نیکند

اُمورِ لاطائل لاطائل ست

کہ تذکرِ اَحوالِ آخرت را گذاشتہ کسے بہ حشوِیات اشتغال نماید ہر چند نیتِ شما بخیر خواہد بود
اما حسنات الابرار سیئات المقربین شنیدہ باشند بہر حال متوجہ اَحوالِ باطن باشند
و مُغفّلی را ضروری دانند والضرورۃ تُقدّر بقدرِھا للہِ سُبحانہٗ الحمدُ والمِنّۃُ
کہ فُقرائے اینجاے ہر چند رزقِ معلوم ندارند اما بے سعی و بے کوشش بفراغت و وسعت
میگزرانند زیادہ از قدرِ کفاف میرسد روزِ نو روزیِ نو نقدِ وقت ماست باقی
اَحوالِ این حُدود مستوجبِ حمدست درین چند ماہ وبا عود کردہ بود کسیکہ اَجل او رسیدہ
بود مُرد و حالا بر طرف شدہ است للہِ سُبحانہٗ الحمدُ والمِنّۃُ علی جمیعِ النعماءِ والسلام

مکتوب شصت و ششم (۶۶)

سعادت آبوبہ ۱ ۲۵ - ۴۳

المنتخبات

بخان خانان[1] صدور یافت در بیانِ توبہ و انابت و وَرَع و تقوٰی و ما یناسبُ ذٰلک

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمدُ للہِ وسلامٌ علی عبادِہ الذین اصطفٰی چون عمرِ گرامی
در معاصی و زلّات و تقصیرات و سہوات گذرانیدہ است خوش مے آید کہ سخن از توبہ
و انابت گوید و دم از وَرَع و تقوٰی زند قال اللہُ تبارک وتعالٰی وتوبوا الی اللہِ
جمیعًا ایّہ المؤمنون لعلکم تفلحون ۔ وقال اللہُ تبارک وتعالٰی یا ایّہا الذین
اٰمنوا توبوا الی اللہِ توبۃً نصوحًا عسٰی ربکم ان یکفّر عنکم سیئاتکم ویدخلکم
جنّٰتٍ تجری من تحتہا الانہٰر ۔ وقال اللہُ تعالٰی وذروا ظاہرَ الاثمِ وباطنہٗ
فالتوبۃُ من کلّ ذنوبٍ واجبۃٌ وفرضُ عینٍ فی حقِّ کلِّ شخصٍ لا یتصوّر ان یستغنی
عنہ احدٌ من البشر کیف والانبیاءُ علیہم الصلوٰۃُ والسلامُ لم یستغنوا عن
التوبۃ ۔ قال خاتمُہم وسیّدُہم علیہ وعلیہم الصلوٰاتُ والتحیّاتُ انہٗ لیُغان
علی قلبی وانی لاستغفرُ اللہَ فی الیومِ واللیلۃِ سبعین مرّۃً ۔ فان کانت المعاصی

(۱) خان خانان عبد الرحیم خان زوج بنت سلطان والیء برہانپور ... ہذہ اللفظۃ لیست فی روایۃ المسلم

تَتَعَلَّقُ بِحَقِّ اللّٰهِ تَعَالٰى وَسُبْحَانَهٗ وَلَا تَتَعَلَّقُ بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ وَحُقُوقِهِمْ كَالزِّنَا وَشُرْبِ
الْخَمْرِ وَسَمَاعِ الْمَلَاهِيْ وَالنَّظَرِ اِلٰى غَيْرِ مَحْرَمٍ وَمَسِّ الْمُصْحَفِ بِغَيْرِ وُضُوْءٍ وَاعْتِقَادِ
بِدْعَةٍ فَالتَّوْبَةُ عَنْهَا بِالنَّدَمِ وَالْاِسْتِغْفَارِ وَالتَّحَسُّرِ وَالْاِعْتِذَارِ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ
وَلَوْ تَرَكَ فَرْضًا مِنَ الْفَرَائِضِ لَا بُدَّ فِي التَّوْبَةِ مِنْ اَدَائِهٖ وَاِنْ كَانَتِ الْمَعَاصِيْ تَتَعَلَّقُ
بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ فَتَوْبَتُهَا بِرَدِّ الْمَظَالِمِ اِلَيْهِمْ وَالْاِسْتِحْلَالِ مِنْهُمْ وَالْاِحْسَانِ اِلَيْهِمْ وَ
الدُّعَاءِ لَهُمْ وَاِنْ كَانَ صَاحِبُ الْمَالِ وَالْعِرْضِ مَيِّتًا فَالْاِسْتِغْفَارُ لَهٗ وَالْاِحْسَانُ وَرَدُّ
الْمَالِ اِلٰى اَوْلَادِهٖ وَوَرَثَتِهٖ وَاِنْ لَمْ يَعْلَمْ لَهٗ وَارِثٌ يَتَصَدَّقُ بِقَدْرِ الْمَالِ وَالْجِنَايَةِ
عَلَى الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِيْنِ بِنِيَّةِ صَاحِبِ الْمَالِ وَالَّذِيْ اُوْذِيَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۔ قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ
اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهٗ سَمِعْتُ اَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ يَقُوْلُ وَهُوَ الصَّادِقُ قَالَ رَسُوْلُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ مَا مِنْ عَبْدٍ اَذْنَبَ ذَنْبًا فَقَامَ فَتَوَضَّاَ وَ
صَلّٰى وَاسْتَغْفَرَ اللّٰهَ مِنْ ذَنْبِهٖ اِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ اَنْ يَغْفِرَ لَهٗ لِاَنَّهٗ يَقُوْلُ جَلَّ وَعَلَا
وَمَنْ يَعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۔ وَقَالَ عَلَيْهِ وَ
عَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِيْ حَدِيْثٍ اٰخَرَ مَنْ اَذْنَبَ ذَنْبًا ثُمَّ نَدِمَ عَلَيْهِ فَهُوَ كَفَّارَتُهٗ ۔
وَفِي الْخَبَرِ اَنَّ الرَّجُلَ اِذَا قَالَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَيْكَ ثُمَّ عَادَ ثُمَّ قَالَهَا ثُمَّ عَادَ ثَلٰثَ
مَرَّاتٍ كُتِبَ فِي الرَّابِعَةِ مِنَ الْكَبَائِرِ ۔ وَفِي الْحَدِيْثِ النَّبَوِيِّ اَنَّهٗ قَالَ عَلَيْهِ اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَ
السَّلَامُ هَلَكَ الْمُسَوِّفُوْنَ يَقُوْلُوْنَ سَوْفَ نَتُوْبُ ۔ وَاَوْصٰى لُقْمَانُ الْحَكِيْمُ لِاِبْنِهٖ يَا بُنَيَّ
لَا تُؤَخِّرِ التَّوْبَةَ اِلٰى غَدٍ فَاِنَّ الْمَوْتَ يَاْتِيْكَ بَغْتَةً قَالَ مُجَاهِدٌ مَنْ لَمْ يَتُبْ اِذَا اَصْبَحَ
وَاَمْسٰى فَهُوَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۔ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ ابْنُ الْمُبَارَكِ رَحِمَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ رَدُّ فَلْسٍ
مِنَ الْحَرَامِ اَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ فَلْسٍ يَتَصَدَّقُ بِهٖ وَقِيْلَ رَدُّ دَانِقٍ مِنْ فِضَّةٍ اَفْضَلُ
عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ سَبْعِيْنَ حَجَّةً مَبْرُوْرَةً ۔ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ

تَرْحَمَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ ۔ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَنَّهٗ قَالَ
اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يَقُوْلُ عَبْدِيْ اَدِّ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْكَ تَكُنْ مِنْ اَعْبَدِ النَّاسِ وَانْتَهِ
عَمَّا نَهَيْتُكَ عَنْهُ تَكُنْ مِنْ اَوْرَعِ النَّاسِ وَاقْنَعْ بِمَا رَزَقْتُكَ تَكُنْ مِنْ اَغْنَى النَّاسِ
وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ لِاَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ
كُنْ وَرِعًا تَكُنْ اَعْبَدَ النَّاسِ وَقَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ[1] رَحِمَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ مِثْقَالُ
ذَرَّةٍ مِنَ الْوَرَعِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ مِثْقَالٍ مِنَ الصَّوْمِ وَالصَّلٰوةِ وَقَالَ اَبُوْهُرَيْرَةَ
رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ جُلَسَاءُ اللّٰهِ تَعَالٰى غَدًا اَهْلُ الْوَرَعِ وَالزُّهْدِ ۔ اَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى
اِلٰى مُوْسٰى عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ لَا يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ الْمُتَقَرِّبُوْنَ بِمِثْلِ
الْوَرَعِ ۔ قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ بِاللّٰهِ لَا يَتِمُّ الْوَرَعُ اِلَّا اَنْ يَرٰى عَشَرَةَ اَشْيَاءَ فَرِيْضَةً
عَلٰى نَفْسِهٖ اَوَّلُهَا حِفْظُ اللِّسَانِ عَنِ الْغِيْبَةِ وَالثَّانِيْ الْاِجْتِنَابُ عَنْ سُوْءِ الظَّنِّ وَ
الثَّالِثُ الْاِجْتِنَابُ عَنِ التَّكَبُّرِ وَالرَّابِعُ غَضُّ الْبَصَرِ عَنِ الْمَحَارِمِ وَالْخَامِسُ صِدْقُ
اللِّسَانِ وَالسَّادِسُ اَنْ يَعْرِفَ مِنَّةَ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِ كَيْلَا يُعْجَبَ بِنَفْسِهٖ وَالسَّابِعُ
اَنْ يُنْفِقَ مَالَهٗ فِي الْحَقِّ وَلَا يُنْفِقَهٗ فِي الْبَاطِلِ وَالثَّامِنُ اَنْ لَا يَطْلُبَ لِنَفْسِهِ الْعُلُوَّ
وَالْكِبْرَ وَالتَّاسِعُ الْمُحَافَظَةُ عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالْعَاشِرُ الْاِسْتِقَامَةُ عَلَى السُّنَّةِ وَ
الْجَمَاعَةِ ۔ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۔ مخدوما مکرما شفقت
وکرمت آثارا اگر توبہ از جمیع ذنوب میسر شود و ورع و تقوٰی از جمیع محرمات و مشتبہات
حاصل آید نعمتے ست عظمٰے و دولتے ست قصوٰی والا توبہ از بعض ذنوب و ورع از
بعضے محرمات ہم مغتنم ست شاید برکات و انوار این بعض مر اعراض دیگر سرایت کند
و توفیق توبہ و ورع از سایر معاصی نیز میسر گردد ۔ وَمَا لَا يُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا يُتْرَكُ كُلُّهٗ
اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا لِرِضَائِكَ وَثَبِّتْنَا عَلٰى دِيْنِكَ وَعَلٰى طَاعَتِكَ بِصَدَقَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَ

(١) حسن بصری شاگرد علي رضی الله عنه توفی سنة ١١٠ هـ. [٧٢٨ م.]

قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ وَعَلٰى اٰلِ كُلٍّ مِّنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا

مکتوب شصت و ہفتم (۶۷)

المنتخبات

سعادت ابدیہ
۱۳۱

بخان جہان صدور یافتہ در بیانِ عقائدِ اہلِ سنت وجماعت رِضْوَانُ اللّٰهِ تَعَالٰی عَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ بابیانِ اَرکانِ خمسۂ اسلام وتحریض نمودن بر آنکہ کلمۂ حق یعنی کلمۂ اسلام را گوش بسلطانِ وقت نمایند وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم والتفات نامزدِ فقراءِ نامراد ساختہ بودند رسید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ درین طوراوانِ پُر شُبہ واشتباہ اَغنیاءِ سعادتمند را از حُسنِ نشاءکہ دارند باوجودِ بے مناسبتیہا با فقراءِ دور از کار سر نیاز ست وایمانے باین طائفہ حاصل ست چہ نعمتے ست کہ تعلقاتِ شتے مانعِ حصولِ این دولت نگشتہ است و توجہاتِ پراگندہ از محبتِ اینان باز نداشتہ شکرِ این نعمتِ عظمے بجا باید آورد وامیدوار باید بود کہ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثِ نبوی ست عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ سعادت ونجابت آثارا آدمی را در تصحیحِ اعتقاد بموجبِ آرائے فرقۂ ناجیۂ اہلِ سنت وجماعت رِضْوَانُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ کہ سوادِ اعظم وجمِ غفیر اند چارہ نبود تا فلاح ونجات اُخروی متصور شود وخُبث اعتقاد کہ مخالفِ معتقداتِ اہلِ سنت ست سَمِّ قاتل ست کہ بموتِ ابدی وعذابِ سرمدی برساند مُداہنت ومُسامحت در عملِ امیدِ مغفرت دارد اما مُداہنتِ اعتقادی گنجایشِ مغفرت ندارد اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ معتقداتِ اہلِ سنت وجماعت را بلسانِ ایجاز واختصار ایراد مینماید بمقتضائے آن تصحیحِ اعتقاد باید فرمود واز حضرتِ حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى استقامت برین دولت بتضرع وزاری مسألت باید نمود بدانند کہ اللہ تعالیٰ بذاتِ قدیم خود موجود

است دسایر اشیا بایجاد او سبحانه موجود گشته اند و بتخلیق او تعالی از عدم بوجود آمده
پس او تعالی قدیم و ازلی باشد و اشیا همه حادث و نو پدید باشند و هر که قدیم و ازلی ست باقی و ابدی ست
و هر چه حادث و نو آمده ست فانی و مستهلک ست یعنی در شرف زوال ست و او سبحانه یگانه ست شریک
ندارد نه در وجوب وجود و نه در استحقاق عبادت وجوب وجود غیر او را تعالی نشاید و استحقاق عبادت
سوای او را سبحانه نسزد و مر او را تعالی صفات کامله است از انجمله حیات و علم و قدرت
و ارادت و سمع و بصر و کلام و تکوین ست که بقدم و ازلیت متصف اند و بحضرت ذات
جل سلطانه قائم اند تعلقات حوادث در قدم صفات خلل نکند و حدوث متعلق بمنع
ازلیت اینان نگردد فلاسفه از بیخردی و معتزله از کوری از حدوث متعلق بی بحدوث
متعلق برند و نفی صفات کامله نمایند و عالم بجزئیات ندانند که مستلزم تغیر ست که امارت
حدوث ست نمیدانند که صفات ازلی باشند و تعلقات صفات به متعلقات حادثه حادث
باشند و صفات نقائص از جناب قدس او تعالی منسلوب ست و او تعالی از صفات لوازم
جواهر و اجسام و اعراض منزه ست زمان و مکان و جهت را در حضرت او تعالی گنجایش
نیست اینها همه مخلوق اویند بی خبر باشد که او را سبحانه فوق العرش خواند و جهت فوق اثبات
کند عرش و ماسوای آن همه حادث اند و مخلوق او یند تعالی مخلوق و حادث را چه مجال
که مکان خالق قدیم گردد و مقر او شود اینقدر هست که عرش اشرف مخلوقات اوست
تعالی و نورانیت و صفا از همه ممکنات در وی بیشتر ست ناچار حکم مرآتیت دارد که ظهور
عظمت و کبریای خالق جل و علا آنجا پیدا و هویدا ست باین علاقه ظهور آنرا عرش الله
نامند والا عرش وغیره نسبت با و تعالی برابر اند که همه مخلوق ویند تعالی اما عرش را قابلیت
نمایندگی هست و دیگران را نیست آینه که صورت شخص را مینماید نمیتوان گفت که آن شخص
در آینه است بلکه نسبت شخص با آینه و سایر اشیا متقابله برابر ست تفاوت از جانب

قابلِ ست آئینہ قبولِ صورتِ شخص مینماید و دیگر از این قابلیت نیست و او تعالی جسم و جسمانی نیست جوہر و عرض نیست محدود و متناہی نیست طویل و عریض نیست دراز و کوتاہ نیست پہن و تنگ نیست بلکہ واسع ست نہ بآن وسعت کہ بفہم ما درآید محیط ست نہ بآن احاطہ کہ مدرک ما شود قریب ست نہ بآن قرب کہ متعقل اگردد و با ما ست نہ بمعیتِ متعارفہ ایمان آریم کہ واسع ست و محیط ست قریب ست و با ما ست اما کیفیتِ این صفات را ندانیم کہ چیست و ہر چہ دانیم دانیم کہ قدمے در مذہبِ مجسمہ دارد و او تعالی با ہیچ چیز متحد نشود و ہیچ چیز با وے متحد نگردد و نیز ہیچ چیز در وے تعالی حلول نکند و او تعالی در ہیچ چیز حال نشود و تبعض و تجزی در جنابِ قدسِ او تعالی محالست و ترکیب و تحلیل دران حضرت جل شانہٗ ممنوع ست و او را مثل و کفو نیست زن و فرزند نیست ذات و صفاتِ او تعالی بچون و بیچگونہ اند بے شبہ و بے نمونہ اند نقید میدانیم کہ او تعالی ہست و با سما و صفاتِ کاملہ کہ خود را بآن ستودہ ست متصف ست اما ہر چہ ازان در فہم و ادراکِ ما درآید و متعقل و متصور ما شود او تعالی ازان منزہ و متعالی ست چنانچہ گذشت لا تدرکہ الابصار دور بینانِ بارگاہ اکست بیش ازین بے نبرد اند کہ ہست باید دانست کہ اسما اللہ تعالی توقیفی اند یعنی موقوف بر سماع اند از صاحبِ شرع ہر اسمے کہ اطلاق آن در شرع بر حضرتِ حق سبحانہ آمدہ اطلاق باید کرد و آنچہ نیامدہ ست اطلاق نباید کرد اگرچہ دران اسم معنی کمال مندرج باشد اطلاق جواز باید کرد کہ آمدہ ست و سخن نباید گفت کہ نیامدہ ست قرآن کلامِ خداست جل سلطانہٗ کہ بلباسِ حرف و صوت درآوردہ بر پیمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام منزل ساختہ است و عباد را بآن امر و نہی فرمودہ چنانچہ ما کلامِ نفسیِ خود را بتوسطِ کام و زبان در لباسِ حرف و صوت درآوردہ ظاہر میسازیم و مقاصدِ خفیۂ خود را در عرصۂ ظہور مے آریم ہمچنین حضرتِ حق سبحانہٗ کلامِ نفسیِ خود را بے توسطِ کام و زبان بقدرتِ کاملۂ خود بلباسِ حرف و صوت عطا فرمودہ بر عباد فرستادہ است

واوامر ونواهی خفیۃ خود را در ضمن حرف وصوت آوردہ برمنصۂ ظہور جلوہ دادہ است پس ہر دو قسم کلام کلام حق باشند جل وعلا نفسی ولفظی واطلاق کلام بر ہر دو قسم بطریق حقیقت باشد چنانچہ ہر دو قسم کلام نفسی ولفظی بطریق حقیقت کلام ماانند آنکہ قسم اول حقیقت ست و ثانی مجاز زیرا کہ مجاز را نفی جائز ست وکلام لفظی را نفی کردن وکلام خدا ناگفتن کفرست وہمچنین کتب وصحف دیگر کہ بر انبیاء ما تقدم علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات انزال فرمودہ است ہمہ کلام حق اند سبحانہ وآنچہ در قرآن ودر آن کتب وصحف مندرج ست احکام خداوندیست جل سلطانہ کہ موافق ہر وقت عباد را بآن تکلیف فرمودہ است ودیدن مومنان مر حضرت حق سبحانہ را در بہشت بے جہۃ وبے مقابلہ وبے کیف وبے احاطہ حق ست ایمان آریم باین رویت اخروی وبہ کیفیت آن مشغول نشویم زیرا کہ رویت او تعالی ہیچون ست ودرین نشاۃ حقیقت آن بر ارباب چون ظاہر نشود وغیر از ایمان نصیب ایشان نبود وآے بر فلاسفہ ومعتزلہ وسائر فرق مبتدعہ کہ از حرمان وکوری انکار رویۃ اخروی نمایند وقیاس غائب بر شاہد کنند وبدولت ایمان آن ہم مشرف نگردند واو تعالی چنانچہ خالق عباد ست خالق افعال ایشانست نیز خیر باشد آن فعل یا شر ہمہ بتقدیر او ست تعالی اما از خیر راضی ست واز شر راضی نیست ہر چند ہر دو بارادت ومشیت او ست سبحانہ لیکن باید دانست کہ شر تنہا را بواسطۂ سوء ادب باو تعالی نسبت نباید کرد وخالق الشر نباید گفت بلکہ خالق الخیر والشر باید گفت چنانچہ گفتہ اند کہ حضرت حق را سبحانہ خالق کل شیء باید گفت وخالق القاذورات والخنازیر نباید گفت از جہت رعایت ادب جناب قدس او تعالی معتزلہ از شنوییے کہ دارند خالق افعال بندہ را دانند خیر وشر فعل را باو نسبت کنند شرع وعقل تکذیب اینہا میفرماید آرے علماء حق قدرت بندہ را در فعل او دخل دادہ اند وکسب در بندہ اثبات نمودہ زیرا کہ فرق واضح ست درمیان حرکت مرتعش وحرکت مختار قدرت وکسب

بنده را در حرکت از تعاش هیچ مدخلی نیست و در حرکت اختیاری مدخل ست همین قدر فرق
باعث مواخذه میگردد و اثبات ثواب و عقاب مینماید اکثر مردم در قدرت و اختیار عبد تردد
دارند و بنده را مضطر و عاجز دانند ایشان مراد علما نفهمیده اند اثبات قدرت و اختیار در
بنده نه باین معنی ست که بنده هر چه خواهد بکند و هر چه نخواهد نکند این خود از بندگی دور ست
بلکه باین معنی ست که بنده بآنچه مکلف شده ست از عهده آن تواند برآمد مثلا نماز پنج وقت
تواند ادا کرد و زکوة چهل یکے تواند داد و در دوازده ماه یک ماه روزه تواند داشت و در عمر
خود بزاد و راحله یک حج تواند ادا نمود و علی هذا القیاس باقی احکام شرعیه ست که حضرت
حق سبحانه و تعالی از کمال مهربانی سهولت و آسانی در آنها رعایت فرموده ست از جهت
ضعف و قلت توانائی بنده قال الله تعالی یُرِیْدُ اللّٰهُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِکُمُ الْعُسْرَ
یعنی خدای تعالے بشما آسانی میخواهد و دشواری نمیخواهد و نیز فرموده ست جل سلطانه
یُرِیْدُ اللّٰهُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا یعنی میخواهد خدائیتعالے که تخفیف
بکند از شما گرانی تکلیفات شاقه را و مخلوق گشته ست انسان ضعیف صبر از شهوات نمیتواند
کرد و تکلیفات شاقه را نمیتواند برداشت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات فرستادگان
حق اند جل شانه بسوے خلق تا ایشان را بحق دعوت کنند تعالی و از ضلالت براه آرند
هر که دعوت ایشان را قبول کند او را به بهشت بشارت دهند و هر که انکار نماید بعذاب
دوزخ تهدید کنند هر چه ایشان از حق جل و علا تبلیغ نموده اند و اعلام فرموده اند همه
حق ست و صدق که شائبه تخلف ندارد و خاتم انبیا محمد رسول الله ست صلی الله تعالی
وسلم علیه وعلی اله وعلیهم اجمعین و دین او ناسخ ادیان سابق ست و کتاب او
بهترین کتب ماتقدم ست و شریعت او ناسخ نخواهد بود بلکه تا قیام قیامت خواهد ماند
وعیسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام که نزول خواهد نمود عمل بشریعت او خواهد کرد و بحکمان

امتِ او خواہد بود و آنچہ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات از احوالِ آخرت خبر داد
است ہمہ حق ست از عذاب گور و ضغطۂ آن و سؤالِ منکر و نکیر دران و فنائے عالم و انشقاقِ
سموات و انتشارِ کواکب و برداشتنِ زمین و کوہہا و پارہ پارہ شدنِ اینہا و حشر و نشر و اعادۂ
روح بجسد و زلزلۂ ساعت و ہَوْلِ قیامت و محاسبۂ اعمال و شہادتِ جوارح باعمالِ نکتبہ و
طَیَرانِ نامہائے حسنات و سیئات بہ یمین و شمال و وضعِ میزانِ تا حسنات و سیئات
را بآن وزن کنند و کمی و زیادتی حسنہ و سیئہ معلوم سازند اگر پلۂ حسنات گران آمد علامتِ
نجاتست و اگر خفت ظاہر شد علامتِ خسران ست ثقل و خفت آن میزان بر خلافِ میزان
دنیاست آنجا پلہ کہ بالا رود ثقیل ست و آنکہ پست باشد خفیف و شفاعتِ انبیا و صلحا علیہم
الصلوٰت والتسلیمات اوّلاً و ثانیاً مرعصاۃ مومنان را باذنِ مالکِ یومِ الدین جل
سلطانہٗ ثابت ست قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام شفاعتی لاہل الکبائر من امتی
و پلِ صراط کہ بر پشت دوزخ نہند و مومنان ازان پل عبور کردہ بہ بہشت روند و کافران پایہا
لغزیدہ در دوزخ افتند حق و ثابت ست و بہشت کہ معدّ از برائے تنعیم مومنان ست و دوزخ
کہ معدّ از برائے تعذیب کافران ست ہر دو مخلوق اند و ابد الآباد باقی خواہند ماند و فانی نخواہند
گشت و بعد از محاسبہ مومنان چون بہ بہشت روند در بہشت دائم خواہند ماند و از بہشت
بیرون نخواہند آمد و ہمچنین کفار چون بدوزخ روند ہمیشہ در دوزخ خواہند بود و ہمیشہ ابد الآباد
معذّب خواہند ماند تخفیفے در عذاب در حقِ ایشان مجوز نیست قال اللہ تعالیٰ لَا یُخَفَّفُ
عَنْہُمُ الْعَذَابُ وَلَا ہُمْ یُنْظَرُوْنَ و ہر کہ در دلِ او ذرہ از ایمان خواہد بود او را بوسطۂ افراطِ
معاصی اگر بدوزخ ببرند بقدرِ عصیان معذّب خواہد بود آخر او را از دوزخ خواہند برآورد و نیز
روئے او را سیاہ نخواہند کرد چنانچہ کفار را روسیاہ کنند و نیز غُل و زنجیر نخواہند کرد چنانچہ کفار
را کنند از جہتِ حرمتِ ایمانِ او و ملائکہ بندہ ہائے خدا اند جل وعلا کہ مکرّم اند و عصیان از

باپنجم

امرِ خدا جَلَّ شَانُہٗ درحقِ ایشان جائز نیست و با آنچہ مامور ند بفعل مے آرند و از زنا شوی پاک اند و توالد و تناسل درحقِ ایشان مفقود ست بعضِ ایشان را حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی برسالت برگزیدہ است و بہ تبلیغِ وحی مشرف ساختہ مُبلِغانِ کُتُب و صُحُفِ انبیاء عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ ایشانند کہ از خطا و خلل محفوظ اند و از کید و مکرِ دشمن معصوم ہرچہ ایشانان از حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ تبلیغ نمودہ اند ہمہ صِدق و صواب ست و شائبۂ احتمال و اشتباہ ندارد و این بزرگواران از عظمت و جلالِ او سُبْحَانَہٗ ترسانند و غیر از امتثالِ اَوامر کارِ دیگر ندارند ایمان تصدیقِ قلبی ست و اقرارِ لسانی بآنچہ از دین بتواتر و ضرورت بما رسیدہ است اِجمالاً و تفصیلاً اَعمالِ جوارح از نفسِ ایمان خارج اند امّا در ایمان کمال مے افزایند و حُسن پیدا میکنند امام اعظم کوفی عَلَیْہِ الرَّحْمَۃُ میفرماید کہ ایمان قبولِ زیادتی و نقصان نمیکند زیرا کہ تصدیق قلبی عبارت از نفسِ یقین و اذعانِ قلب ست کہ تفاوت کمی و زیادتی در ان گنجایش ندارد و آنچہ قبول تفاوت کند داخلِ دائرۂ ظن و وہم ست کمال و نقص در ایمان باعتبارِ طاعات و حسنات ست ہرچند طاعت بیش کمالِ ایمان بیش پس ایمانِ عامۂ مومنان مثلِ ایمانِ انبیا نباشد عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ کہ آن ایمان بواسطۂ اقترانِ طاعات بدرجۂ علیا ے آن کمال رسیدہ است کہ ایمانِ عوامِ مومنان بگردِ آن نرسد ہرچند این ہر دو ایمان در نفسِ ایمان شرکت دارند امّا آن ایمان بواسطۂ لحوقِ طاعات حقیقت دیگر پیدا کردہ است ایمانِ دیگران گویا فردِ آن ایمان نیست و در میانِ اینہا مُماثلت و مُشارکت مفقود ست عوامِ انسان ہرچند با نبیا عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ در نفسِ انسانیت شریک اند امّا کمالاتِ دیگر مرانبیا را عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ بدرجاتِ علیا رسانیدہ است و حقیقتِ دیگر پیدا کردہ گویا از حقیقتِ مشترکہ عالی و برتر اند بلکہ انسان ایشانند و عوام حکمِ نُشناس دارند امامِ اعظم عَلَیْہِ الرَّحْمَۃُ فرماید اَنَا مُؤْمِنٌ حَقًّا و امامِ شافعی گوید عَلَیْہِ الرَّحْمَۃُ اَنَا مُؤْمِنٌ اِنْ شَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی

ہر کدام را وجہ ست باعتبارِ ایمانِ حال توان گفت اَنَا مُؤْمِنٌ حقّاً و باعتبارِ مآل و خاتمہ توان
گفت اَنَا مُؤْمِنٌ اِنْشَآءَ اللّٰہُ تَعَالٰی اما بہر وجہ کہ گویند از صورتِ استثنا احتراز بہتر ست
مؤمن بارتکابِ معاصی اگرچہ کبائر باشند از ایمان بیرون نرود و داخلِ دائرۂ کفر نگردد منقول ست
کہ روزے امامِ اعظم با جمعے از علماءِ کبار نشستہ بودند شخصے آمدہ پرسید کہ چہ میگویید در حقِ
مومنِ فاسق کہ پدرِ خود را بناحق بکشد و سرِ او را از تنِ او جدا سازد و در کاسۂ سرِ او شراب اندازد
و بخورد و بعد از شراب خوردن با مادرِ خود زنا کند آیا مؤمن ست یا کافر ہر کدام از علماء در حقِ
او غلطہا نمودند و دور از معاملہ ساختند امامِ اعظم درین اثنا فرمود کہ او مومن ست و بارتکابِ
این کبائر از ایمان نہ برآمدہ ست این سخن امام بر علماء گران آمد و زبانِ طعن و تشنیع ایشان را
دراز ساخت آخر چون سخنِ امام برحق بود ہمہ قبول نمودند و اعتراف فرمودند اگر مومنِ عاصی
پیش از غرغرہ توفیقِ توبہ یافت امیدِ نجاتِ عظیم ست کہ وعدۂ قبولِ توبہ ست و اگر بتوبہ و
انابت مشرف نگشت امرِ او بخدائے ست جَلَّ سُلْطَانُہٗ اگر خواہد عفو کند و بہ بہشت فرستد
و اگر خواہد بقدرِ معصیت عذاب کند بآتش و بہ غیرِ آتش اما آخرِ کارِ او نجات ست و مآلِ او بہشت
زیرا کہ در آخرت حرمان از رحمتِ خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ مخصوص باہلِ کفر ست و ہر کہ
ذرہ از ایمان دارد امیدوار رحمت ست اگر بواسطۂ علتِ معصیت بر رحمت در ابتدا نرسد در
انتہا بعنایۃِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ میسر ست رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ ھَدَیْتَنَا وَھَبْ لَنَا
مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً اِنَّکَ اَنْتَ الْوَھَّابُ بحثِ خلافت و امامت نزدِ اہلِ سنت شکر
اللّٰہُ تَعَالٰی سَعْیَھُمْ ہر چند از اصولِ دین نیست و باعتقاد تعلق ندارد اما چون شیعہ درین باب
غلو نمودہ اند و افراط و تفریط کردہ اند بضرورت علماءِ اہلِ حق رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْھُمْ این
مبحث را بحق بعلمِ کلام ساختہ اند و حقیقتِ حال را بیان فرمودہ اند امامِ برحق و خلیفۂ
مطلق بعد حضرتِ خاتم الرسل عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ حضرتِ ابوبکر صدیق

کرم اللہ تعالیٰ وجہہ انکار افضلیت نکند مگر

رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت عمر فاروق ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت عثمان ذو النورین ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت علی بن ابی طالب ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ و افضلیت ایشان بترتیب خلافت ست افضلیت حضرات شیخین باجماع صحابہ و تابعین ثابت شدہ است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام شافعی ست شیخ ابو الحسن اشعری کہ رئیس اہل سنت ست فرماید کہ افضلیت شیخین بر باقی امت قطعی ست انکار نکند افضلیت شیخین را بر باقی صحابہ مگر جاہل یا متعصب حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ میفرماید کہ کسیکہ مرا بر ابی بکر و عمر فضل بدہد مفتری ست اورا تازیانہ زنم چنانکہ مفتری را زنند حضرت شیخ عبد القادر جیلانی [1] قدس سرہ در کتاب غنیہ کہ از مصنفات ایشانست میفرماید و حدیثے نقل میکند کہ آن سرور فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام کہ مرا عروج واقع شد از پروردگار خود مسائلت نمودم کہ خلیفہ بعد از من علی بود ملائکہ گفتند کہ اے محمد ہر چہ خدا خواہد آن شود خلیفہ بعد از تو ابو بکر ست و نیز حضرت شیخ فرمودہ کہ حضرت امیر گفتہ است کہ بیرون نیامد پیغمبر خدا از دنیا تا آنکہ عہد کرد بمن کہ خلیفہ بعد از فوت من ابو بکر خواہد بود بعد ازان عمر بعد ازان عثمان بعد ازان تو خلیفہ خواہی بود رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین۔ و حضرت امام حسن افضل ست از امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما و علماء اہل سنت در علم و اجتہاد حضرت عائشہ را رضی اللہ تعالیٰ عنہا بر حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فضیلت میدہند و حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرہ در کتاب غنیہ حضرت عائشہ را تقدیم میدہد و آنچہ معتقد این فقیر ست آنست کہ حضرت عائشہ در علم و اجتہاد پیش قدم ست و حضرت فاطمہ در زہد و تقوی و انقطاع پیش رو لہذا حضرت فاطمہ را بتول میگفتند کہ صیغہ مبالغہ است در انقطاع و حضرت عائشہ مرجع فتاوای صحابہ بودہ است رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین ہیچ مشکلے در علم بر اصحاب پیغمبر علیہ و

(۱) سید عبد القادر گیلانی حنبلی توفی سنة ٥٦١ هـ. [١١٦٦ م.] فی بغداد

عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ پیش نمے آمد مگر آنکہ حل آن نزد عائشہ[1] بود رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا
و مُحَارَبات و مُنَازَعات کہ درمیانِ اَصحابِ کرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ واقع شدہ اند مثلِ مُحَارَبۂ جَمَل
و مُحَارَبۂ صِفّین بر مَحَامِلِ نیک صَرف باید نمود و از ہوا و تعصُّب دور باید داشت چہ نُفُوسِ
این بزرگواران در صحبتِ خیر البشر عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ از ہوا و تعصُّب مُزکّی
شدہ بودند و از حرص و کینہ پاک گشتہ اگر مُصالحت دارند برائے حق دارند و اگر مُنازعت و مُشاجرت
ست برائے حق ست ہر گروہے بمقتضائے اجتہادِ خود عمل نمودہ اند و مُخالف را بے شائبۂ ہوا
و تعصُّب از خود دفع کردہ اند ہر کہ در اجتہادِ خود مُصیب ست دو درجہ و بقولے دہ درجہ
از ثواب دارد و آنکہ مُخطی ست یک درجہ ثواب او را نقدِ وقت ست پس مُخطی در رنگِ مُصیب از ملامت
دور ست بلکہ امیدِ درجاتِ ثواب دارد عُلَمَا فرمودہ اند کہ دراں مُحَارَبات حق بہ جانبِ
حضرتِ امیر بودہ ست کَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهُ و اجتہادِ مخالفان از صواب دور بودہ مَعَ ذٰلِكَ
مَوردِ طعن نیستند و گنجایشِ ملامت ندارند چہ جائے آنکہ نسبتِ کُفر یا فسق کردہ شود حضرت
امیر کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ فرمودہ ست برادرانِ ما بر ما باغی گشتند ایشان نہ کافر آنند نہ فاسق
زیرا کہ ایشان را تاویل ست کہ منعِ کفر و فسق مینماید حضرت پیغمبر ما فرمودہ ست عَلَيْهِ وَعَلٰى
اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اِيَّاكُمْ وَمَا شَجَرَ بَيْنَ اَصْحَابِيْ پس جمیع اصحاب پیغمبر را عَلَيْهِ وَ
عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ بزرگ باید داشت و ہمہ را بہ نیکی یاد باید کرد و در حقِ ہیچ
یکے از ایشاں بد نباید بود و گمانِ بد نباید کرد و مُنازعتِ ایشان را بہ از مُصالحتِ دیگراں
باید داشت طریقِ فلاح و نجات این ست چہ دوستیِ اصحابِ کرام بواسطۂ دوستیِ پیغمبر ست
عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ و بُغضِ ایشان منجر بہ بُغضِ پیغمبر عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ بزرگے فرماید مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ اَصْحَابَهُ و
علاماتِ قیامت کہ مُخبرِ صادق عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ ازاں خبر دادہ ست

(۱) عائشة بنت ابی بکر الصدیق رضی الله عنهما توفیت سنة ۵۷ هـ. [۶۷۷ م.] فی المدینة المنورة

حق ست احتمالِ تخلّف ندارد و مثلِ طلوعِ آفتاب از جانبِ مغرب بر خلافِ عادت و ظهورِ حضرتِ مہدی علیہ الرضوان و نزولِ حضرتِ روح اللہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و خروجِ دجّال و ظہورِ یاجوج و ماجوج و خروجِ دابۃ الارض و دخانے کہ از آسمان پیدا شود و تمام مردم را فروگیرد و عذابِ دردناک کند مردم از اضطراب گویند اے پروردگارِ ما این عذاب را از ما دور کن کہ ما ایمان مے آریم و آخرِ علاماتِ آتش ست کہ از عدن خیزد و جماعہ از نادانی گمان کنند شخصے را کہ دعوی مہدویت نمودہ بود از اہلِ ہند مہدیِ موعود بودہ ست پس بزعم اینان مہدی گذشتہ ست و فوت شدہ و نشان میدہند کہ قبرش در فرہ ست و احادیثِ صحاح کہ بحدِ شہرت بلکہ بحدِ تواتر معنے رسیدہ اند تکذیبِ این طائفہ ست چہ آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام مہدی را علامات فرمودہ ست در احادیث کہ در حقِ آن شخص کہ معتقدِ ایشانست آن علامات مفقود اند در احادیثِ نبوی آمدہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ مہدیِ موعود بیرون آید و بر سرِ رویے پارۂ ابر بود کہ دران ابر فرشتہ باشد کہ ندا کند کہ این شخص مہدی ست او را متابعت کنید و فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ تمامِ زمین را مالک شوند چار کس دو کس از مومنان و دو کس از کافران ذوالقرنین و سلیمان از مومنان و نمرود و بخت نصر از کافران و مالک خواہد شد آن زمین را شخص پنجم از اہلِ بیتِ من یعنی مہدی و فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دنیا نرود تا آنکہ بعث کند خدا تعالی مردے را از اہلِ بیتِ من کہ نامِ او موافق نامِ من بود و نامِ پدرِ او موافق نامِ پدرِ من باشد پس پر سازد زمین را بداد و عدل چنانچہ پر شدہ بود بجور و ظلم و در حدیث آمدہ ست کہ اصحابِ کہف اعوانِ حضرتِ مہدی خواہند بود و حضرت عیسے علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در زمانِ وے نزول خواہد کرد و او موافقت خواہد کرد با حضرتِ عیسے علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در قتالِ دجّال و در زمانِ ظہورِ سلطنتِ او در چہاردہم شہرِ رمضان کسوفِ شمس خواہد شد

ودر اوّل آن ماه خسوف قمر برخلاف عادت زمان وبرخلاف حساب منجمان بنظر انصاف باید دید
که این علامات دران شخص میّت بوده است یا نه وعلامات دیگر بسیار است که مخبر صادق فرموده
است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام شیخ ابن حجر رساله نوشته است در علامات مهدی منتظر
که به دویست علامت میکشد نهایت جهل ست که باوجود وضوح امر مهدی موعود همه در ضلالت مانند
هداهم الله سبحانه سواء الصراط پیغمبر فرموده علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بدرستیکه
بنی اسرائیل هفتاد ویک فرقه شده بودند که همه ایشان در نارند مگر یکی از ایشان وزود ست که امت
من بر هفتاد وسه فرقه متفرق شوند که همه ایشان در آتش باشند مگر یک فرقه ناجیه پرسیدند که آن
فرقه ناجیه چه کسانند فرمود علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام آنانند که باشند بر مثل آنچه من بر آنم
واصحاب من بر آنند علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام وآن یک فرقه ناجیه اهل سنت وجماعت
اند که ملتزم متابعت آنسرور اند علیه الصلوٰة والسلام ومتابعت اصحاب آنسرور علیه وعلیهم
الصلوات والتسلیمات اللهم ثبتنا علی معتقدات اهل السنة والجماعة واحشرنا معهم ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنك رحمة انك
انت الوهاب بعد از تصحیح امر معاد از امتثال اوامر وانتها از نواهی شرعیه که بعمل تعلق دارد نیز
چاره نبود نماز پنجوقت بے فتور با تعدیل ارکان وباجماعت ادا باید نمود که فارق درمیان
اسلام وکفر همین نماز ست وچون ادار صلوٰة بروجه مسنون میسر شد جمل متین از اسلام بدست
آمد زیرا که نماز اصل دوم ست از اصول پنجگانه اسلام واصل اول ایمان بخدا ورسول او ست
جل شانه واصل دوم نماز ست واصل سیوم ادار زکوٰة ست واصل چهارم روزهای ماه
رمضان ست واصل پنجم حج بیت الله ست اصل اول بایمان تعلق دارد واصول اربعه
باعمال تعلق دارند جامع ترین جمیع عبادات وفاضلترین انها نماز ست در روز قیامت
ابتدائے محاسبه از نماز خواهد بود اگر نماز درست آمد محاسبه دیگر بعنایة الله سبحانه نیز

(۱) احمد ابن حجر مکی شافعی توفی سنة ۹۷٤ هـ. [۱۵٦۷ م.] فی مکة المکرمة

بسہولت خواہد گذشت و مہما امکن از محظوراتِ شرعیہ اجتناب باید نمود و نام رضیات مولیٰ را
جَلَّ شَانُہٗ سمتیات مہلکہ باید دانست و مواد تقصیراتِ خود را در نظر باید داشت و از ارتکاب
آن خجل و منفعل باید بود و ندامت و حسرت باید کشید طریقِ بندگی این ست وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ الْمُوَفِّقُ
وآنکہ بے تحاشی ارتکاب نامرضی مولائے خود نماید جَلَّ شَانُہٗ وازان عمل خود در تشویر و خجالت
و انفعال نبود مارد و متمرد است اصرار و تمرد او نزدیک ست کہ سر او را از ربقۂ اسلام بیرون
کشد و در دائرۂ اضداد داخل سازد رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا
و ملتے کہ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی شمارا بآن ممتاز ساختہ است و مردم ازان دولت
غافل اند بلکہ نزدیک ست کہ شما ہم آنرا در نیابید آنست کہ بادشاہِ وقت کہ بہفت پشت مسلمان
آمدہ است و از اہل سنت ست و حنفی مذہب ہر چند چند سال ست کہ درین اوان کہ اوانِ قرب
قیامت ست و بعد عہد نبوت بعضے از طلبۂ علوم بشومیِ طمع کہ ناشی از خبث باطن ست
بامرار سلاطین تقرب جستہ براہِ خوشامد ایشان درآمدند و در دینِ متین تشکیکات نمودند و تہمتہا
پیدا کردند و سادہ لوحان را از راہ بردند اینچنین بادشاہ عظیم الشان ہر گاہ سخن شمارا بحسن استماع
میفرماید و بہ قبول تلقی مینماید چہ دولت ست کہ بصریح یا باشارت کلمۂ حق یعنی کلمۂ اسلام کہ موافق
معتقداتِ اہل سنت و جماعت ست شکر اللّٰہ تعالیٰ سعیہم گوش زدِ ایشان نمائید و ہر قدر
کہ گنجایش دانید سخن اہل حق را عرضہ دارید بلکہ ہمواره مترصد و منتظر باشید کہ تقریبے پیدا شود
سخن مذہب و ملت در میان آید تا اظہار حقیت اسلام نمودہ آید و بیان بطلان و شناعت کفر
و کافری کردہ شود کفر خود ظاہر البطلان ست ہیچ عاقلے آنرا نہ پسندد در بطلانِ آن ابے تحاشی
ظاہر باید ساخت و آلہۂ باطلۂ ایشان را بے توقف نفی باید کرد و آلہ برحق جَلَّ سُلْطَانُہٗ بے تردد
و بے شبہ خالق سموات ست ہیچ شنیدہ اید کہ آلہۂ باطلۂ ایشان پشۂ را آفریدہ باشند اگرچہ ہمہ
جمع آیند و اگر پشۂ ایشان را نیش زند و آزار رساند خود را محافظت نمایند چہ جائے آنکہ

دیگر از اُمحافظت کنند گفره گویا شفاعت این امر را ملاحظه نموده میگویند که این آلهه شفعای ما خواهند بود نزد حق جَلَّ وَعَلَا و ما را بخدا جَلَّ شَانُهٗ نزدیک خواهند ساخت بے عقلان ندانند کجا دانسته اند که این جمادات را مجال شفاعت خواهد بود و حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی شفاعت شرکا را که فی الحقیقت دشمنان و بندند در حق عبدهٗ دشمنان خود قبول خواهد کرد در رنگ آنست که باغیان بر سلطان خروج نمایند و جمعے از اَبلهان امداد باغیان نمایند بزعم فاسد آنکه در وقت تنگ این باغیان نزد سلطان شفعاء ما خواهند بود و بوسیلهٔ آنها تقرب سلطان خواهیم یافت زهے بیخبردان که خدمت باغیان کنند و بشفاعت باغیان عفو از سلطان خواهند و تقرب او جویند چرا خدمت سلطان برحق نکنند و باغیان را شکست ندهند تا از اهل قرب و از اهل حق باشند و در اَمن و امانے بوند بعقلان سنگے را بگیرند و بدست خود بتراشند و سالها آنرا پرستش نمایند و توقعات از وے امیدوار ند بالجمله دین گفره ظاهر البطلان ست و از مسلمانان هر که از راه حق و طریق مستقیم دور اُفتاده است اهل هوا و بدعت ست و آن طریق مستقیم طریق آن سرور ست عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و طریق خلفاء راشدین اوست عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قُدِّسَ سِرُّهٗ در کتاب غنیه میفرماید که گروه هائے مبتدعان که اُصول آنها طائفه اند خوارج و شیعه و معتزله و مُرجئه و مشبهه و جهمیه و ضراریه و نجاریه و کلابیه در زمان آن سرور نبودند عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و در زمان خلافت ابی بکر و عمر و عثمان و علی رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ اَجْمَعِیْنَ نیز نبودند اختلاف این طوائف و تفرق ایشان بعد از سالها از موت صحابه و تابعین و موت فقهائے سبعه رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ اَجْمَعِیْنَ حادث شده است و آن سرور فرموده عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کسیکه بعد از من خواهد زیست اختلاف بسیار خواهد دید پس لازم گیرید سنت مرا و سنت خلفاء راشدین مرا آنرا بدندان خود محکم بگیرید و دور دارید خود را از محدثات اُمور زیرا که هر بدعت ضلالت ست

وہر چہ بعد از من پیدا شود در دست پس مذہبے کہ بعد از زمان آنحضرت و خلفاء راشدین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات حادث شود از حیز اعتبار ساقط است و شایان اعتبار نیست شکر این دولت عظمی بجا باید آورد کہ از کمال کرم و فضل ما را داخل فرقہ ناجیہ ساخت کہ ایشان اہل سنت و جماعت اند و از فرق اہل ہوا و بدعت نگردانید و با عتقادات فاسدہ ایشان مبتلا نکرد و از آن جماعت نساخت کہ بندہ را در اخص صفات مولی جل شانہ شریک گردانند و خالق افعال بندہ بندہ را گویند و منکر رویت آخروی باشند کہ سرمایہ دولت دنیویہ و اخرویہ است و نفی وجود صفات کاملہ از واجب تعالی نمایند و نیز از آن دو طائفہ نساخت کہ با اصحاب کرام خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بہ پیچند و با اکابر دین سوء ظن نمایند و ایشان را معاویہ یکدیگر تصور کنند و بہ بغض و کینہ منطبق متہم سازند حضرت حق سبحانہ و تعالی در حق این بزرگواران دعماء بینہم میفرماید و این دو طائفہ تکذیب کلام حق جل و علا مینمایند و اثبات عداوت و بغض و کینہ در میان این بزرگواران میکنند اللہ تعالی اینہا را توفیق دہاد و بصراط مستقیم بینا گرداناد و نیز از آن جماعہ نگردانید کہ حق را سبحانہ جہت و مکان اثبات کنند و جسم و جسمانی انگارند و امارات حدوث و امکان در واجب قدیم جل سلطانہ ثابت گردانند بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ معلوم ایشان ست کہ سلطان کالروح ست و سائر انسان کالجسد اگر روح صالح ست بدن صالح و اگر روح فاسد ست بدن فاسد ست پس در اصلاح سلطان کوشیدن در اصلاح جمیع بنی آدم کوشیدن ست و اصلاح در اظہار کلمہ اسلام ست بہر روش کہ گنجایش وقت باشد و از گذشت کلمہ اسلام از معتقدات اہل سنت و جماعت نیز گاہ و بیگاہ گوش زد باید ساخت در رد مذہب مخالف باید نمود اگر این دولت میسر گردد و وراثت عظمی از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بدست آید شمارا این دولت مفت بدست آمدہ است قدر آنرا بدانند زیادہ چہ مبالغہ نماید ہر چند مبالغہ و ابرام اینجا متعین ست واللہ سبحانہ الموفق

۲۷ — مکتوب بسبت و نهم (۲۹)

سعادت آبیه ۱۰

بفضیلت پناهی شیخ عبدالحق دہلوی صدور یافته در بیانِ آنکه بہترین امتعهٔ این نشأ حزن و اندوه ست وگوارا ترین نعم این مائده الم و مصیبت الحمد لله و سلام علی عبادهِ الذین اصطفی محمدا و مکررا در ورودِ مصائب هر چند تحمل اذی ست اما امید کرامتهاست بہترین امتعهٔ این نشأ حزن و اندوه ست وگوارا ترین نعم این مائده الم و مصیبت این شکر پاره با بدار و سے تلخ غلاف رقیق فرموده اند و باین حیله راه ابتلا وا نموده بسیعادتمندان نظر بر حلاوت آنها انداخته آن تلخی را در رنگ شکر میخایند و مرارت را بر عکس صفرای شیرین میبابند چرا شیرین نه یابند که افعالِ محبوب همه شیرین اند و لیکن مگر آنرا تلخ یابد که با سوای گرفتار ست دولتمندان در ایلامِ محبوب آن قدر حلاوت ولذت میبابند که در انعامِ او متصور نباشد هر چند که هر دو از محبوبند لیکن در ایلام نفس محب را مدخلی نیست و در انعام قیام بر ادِ نفس ست ۵ هنیئا لارباب النعیم نعیمها

۲۸ — المنتخبات ۱۸ — مکتوب پنجاه و هفتم (۵۷)

[۱]

چشم نگاه بصلوة خیر البشر علیه و علی اله الصلوة و السلام اشتغال داشتم و بانواع و اقسام صلوة درود ا... میفرستادم و نتایج و ثمرات عاجله را ایران مترتب میبافتم و بدقائق و اسرار ولایت خاصه محمدیه علی صاحبها الصلوة و السلام و التحیة مهتد میگشتم چون مدتے برین عمل گذشت اتفاقا قصوری درین التزام پیدا گشت و لوفق این اشتغال نائل شد و بر صلوات موقته اختصار نمودم و دران وقت خوش می آمد که بجائے صلوة به تسبیح و تقدیس و تهلیل اشتغال نمایم گفتم مکتے درین امر خواهد بود تا چه ظاهر سازند آخر بعنایة الله سبحانه معلوم گشت که درین وقت ذکر گفتن به از درود فرستادن است هم مرسل راو هم مرسل الیه را بود و وجه یکے آنکه در خبر قدسی آمده است من شغله ذکری عن مسئلتی

(۱) بملا غازی نائب صدور یافته در بیان آنکه ذکر حق جل و علا اولی است از صلوة فرستادن

اعطیتہ افضل ما اعطی السائلین وجہ دویم آنکہ چون ذکر ماخوذ از حضرت پیغمبر است علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام وثواب آن ذکر چنانچہ بذاکر میرسد بآن سرور نیز مثل آن ثواب میرسد علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام قال علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام من سن سنۃ حسنۃ
فلہ اجرھا واجر من عمل بھا وہمچنین ہر عملے نیک کہ از امتان بوجود مے آید اجر آن عمل
چنانچہ بعامل میرسد بہ پیغمبر کہ واضع آن عمل است نیز ہمان قدر اجر واصل میگردد بے آنکہ از اجر عامل
چیزے نقصان کند وہیچ درکار نیست کہ عامل بہ نیت پیغمبر عمل نماید چہ آن عطائے حق است جل سلطانہ
عامل او ران صنعے نیست آرے اگر از عامل نیت پیغمبر نیز بوجود آید باعث ازدیاد اجر عامل خواہد بود
واین زیادتی نیز بہ پیغمبر عائد خواہد گشت ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل
العظیم وشک نیست کہ مقصود اصلی از ذکر یاد حق است سبحانہ وتعالیٰ وطلب اجر طفیلی
اوست ودر درود مقصود اصلی طلب حاجت است شتان ما بینہما پس فیوضیکہ از راہ ذکر
پیغمبر بر ست باضعاف زیادہ خواہد بود ازان برکاتیکہ از راہ درود یا بر سد علیہ الصلوٰۃ والسلام
باید دانست کہ ہر ذکر این رتبہ ندارد ذکر یکہ شایان قبول است باین مزیت مخصوص است ذکر یکہ
نہ این چنین است درود را بسوے مزیت است ووصول برکات از درود بشیر متوقع است
لیکن ذکر یکہ طالب از شیخ کامل مکمل اخذ نماید وبشرائط طریقہ بران مداومت کند از درود گفتن
افضل است پس این ذکر وسیلہ آن ذکر است تا این ذکر کنند بآن ذکر برسند از ینجاست کہ مشائخ طریقت
قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم مبتدی را غیر از ذکر کردن بچیزے نہ کردہ اند ودر حق او اقتصار بر فرائض وسنن
نمودہ اند واز امور نافلہ منع ساختہ اند ازین بیان لائح گشت کہ ہیچ فردے از امت اگرچہ در کمالات
بدرجۂ علیا برسد بہ پیغمبر خود مساوات پیدا نکند زیرا کہ این ہمہ کمالات کہ او را حاصل شدہ است بواسطۂ
متابعت شریعت آن پیغمبر است علیہ الصلوٰۃ والسلام پس این ہمہ کمالات مر آن پیغمبر را نیز ثابت
باشند بکمالات متابعان دیگر و با کمالات مخصوصہ او علیہ الصلوٰۃ والسلام وہمچنین آن فرد کامل

بمرتبهٔ هیچ پیغمبر سے نرسد اگرچه آن پیغمبر را هیچ یکے متابعت نکرده باشد و دعوتِ او را قبول ننموده
بود چه هر پیغمبر بالاصالت صاحبِ دعوت است و تبلیغِ شریعت مامور الاکثار امتان در دعوت و
تبلیغ مقصود بیانه کند و پر ظاهر است که هیچ کمالے بمرتبهٔ دعوت و تبلیغ نرسد فانّ احبّ عباد الله
الی الله من حبّب الله الی عباده وحبّب عباد الله الی الله وهو الداعی والمبلغ مشنیده باشی
که در خبر آمده است فردائے قیامت سیاهی علماء را با خون شهداء فی سبیل الله وزن کنند و بلدان
سیاهی بر بلهٔ آن خون راجح آید و امتان را این دولت میسر نشده است هر چه دارند طفیلی و ضمنی
است اصل اصل است و فرع مستنبط از اصل از ینجا فضل داعیان و مبلغان این امت را باید
دریافت هر چند در دعوت و تبلیغ درجاتست و داعیان و مبلغان در درجات متفاوتند عمدا
به تبلیغ ظاهر مخصوصند و صوفیه بباطن اهتمام دارند و آنکه عالم صوفی است کبریت احمر است و شایان
دعوت و تبلیغ ظاهر و باطن است و نائب و وارث پیغمبر است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
جمعے محدثان این امت را که تبلیغ احادیث نبوی مینمایند علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
افضل این امت دانسته اند اگر مطلقا افضل دانسته اند محل خدشه است و اگر نسبت ببلغان ظاهر گفته
اند گنجایش دارد فضل مطلق مر متبع جامع راست که هم تبلیغ ظاهر نماید و هم تبلیغ باطن و هم بظاهر
دعوت کند و هم بباطن لکن فی الاقتصار قصورا بیّنا فی اطلاق الفضل فافهم ولا تکن من
القاصرین بمے ظاهر هر چند عمده است و مناط نجات و کثیر البرکه است و عموم المنفعت اما کمال
او مربوط بباطن است ظاهر بے باطن ناتمام است و باطن بے ظاهر نافرجام و آنکه باطن را بظاهر
جمع سازد کبریت احمر است ربّنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انّک علی کلّ شیء قدیر وصلّی الله علی سیدنا

المنتخبات ۱۹
و سعادت ابدیه ۲۹/۱

مکتوب پنجاه و ششم

در بیان آنکه پیش از حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام نیز گذشته اند و بیان بعضی عوالم عالم مثال

بخواجه محمد تقی صدور یافته در جواب استفسار او که از عالم مثال بوده و در رد جماعه که به تناسخ قائل اند

وجماعۂ دیگر کہ بہ نقل روح مے گویند وبیان کمون وبروز وتناسخ ذلک ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سیدنا المرسلین وعلی الہ الطاہرین
صحیفہ شریفہ کہ از حسن نشاۃ وعلو فطرت التفات فرمودہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت سلمکم
اللہ تعالیٰ نوشتہ بودند کہ شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ در فتوحات مکیہ حدیث
نقل میکند کہ آنسرور فرمودہ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ان اللہ خلق مائۃ الف آدم
وحکایتے می آرد در بعضے مشاہدات عالم مثال کہ در وقت طواف کعبہ معظمہ چنین ظاہر شد کہ ہمرہ
من جمعے طواف میکنند کہ من ایشانرا نمی شناسم ودر اثنائے طواف ایشان دو بیت عربی خواندند
کہ یکے ازان دو بیت این است ؎ لقد طفنا کما طفتم سینا ۔ بھذا البیت طرا
اجمعینا ۔ چون این بیت شنیدم در خاطر من گذشت کہ اینہا ابدال عالم مثال اند ومقارن
این خطور یکے ازینہا بجانب من نگاہ کرد وفرمود کہ من از جملہ آحاد تو ام من پرسیدم کہ چند سال
است از فوت تو فرمود کہ از فوت من زیادہ از چہل ہزار سال است من از روی تعجب گفتم کہ از
ابتداء خلقت آدم ابی البشر علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام تا این دم ہفت ہزار سال تمام
نشدہ است فرمود تو از کدام آدم میگوئی این آن آدم است کہ در اوائل دورہ این ہفت ہزار سال
خلق شدہ است شیخ فرمودہ در ین وقت آن حدیث نبوی علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام
کہ سابق تحریر یافتہ است بخاطر گذشت کہ مؤید این قول است منحوۃ ما کہ باد ین مسئلہ بعنایۃ اللہ
سبحانہ آنچہ بین فقیر ظاہر گشتہ است آنست کہ این ہمہ آدم کہ پیش از وجود حضرت آدم علی نبینا
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام گذشتہ اند وجودشان در عالم مثال بودہ است نہ در عالم شہادت ہمین
حضرت آدم است کہ در عالم شہادت موجود گشتہ است ودر زمین خلافت یافتہ وسجود ملائک شدہ
صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ وسبحانہ علی نبینا وعلیہم اجمعین غایۃ ما فی الباب آدم چون
بر صفت جامعیت مخلوق گشتہ است ودر حقیقت خود لطائف واوصاف بسیار دارد پیش از وجود

او بقرون متطاولہ در ہر وقتے از اوقات صفتے از صفات بالطیفہ از لطائف او بایجاد خداوندی
جل سلطانہ در عالم مثال موجود گشتہ است و بصورت آدم ظاہر شدہ و مسمی باسم او گشتہ
و کاروبار آدم منتظر از وے بوقوع آمدہ حتی کہ توالد و تناسل کہ مناسب آن عالم مثال است
نیز بظہور پیوستہ و کمالات صوری و معنوی مناسب آن عالم نیز یافتہ و شایان عذاب و ثواب گشتہ
بلکہ در حق او قیامت قائم شدہ بہشتی بہ بہشت و دوزخی بدوزخ رفتہ بعد ازان در وقتے از اوقات
بمشیتہ اللہ سبحانہ صفتے بالطیفہ دیگر از صفات و لطائف او علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام
در ہمان عالم بمنصۂ ظہور آمدہ و کاروبارے کہ از ظہور اول بوجود آمدہ بود از ظہور ثانی نیز بوجود
آمدہ و چون آن دورہ نیز تمام شدہ ظہور ثالث از ان صفات و لطائف او علی نبینا
و علیہ الصلوٰۃ والسلام بہ ہمان عالم پیوستہ و چون آن ظہور نیز دورۂ خود را تمام کردہ ظہور رابع بثبوت
پیوستہ الی ما شاء اللہ تعالیٰ و چون دوائر ظہورات مثالیہ او کہ تعلق بصفات و لطائف او
داشت تمام گشتہ آخر الامر آن نسخہ جامعہ در عالم شہادت بایجاد خداوندی جل سلطانہ بوجود آمد
و بفضل خداوندی جل سلطانہ معزز و مکرم گشتہ اگر صد ہزار آدم باشند اجزاء ہمین آدم اند و دست
و پائے او نیند و مبادی و مقدمات وجود او نیند جد شیخ بزرگوار کہ زیادہ از چہل ہزار سال از فوت
او گذشتہ است لطیفہ بودہ است در مثال از لطائف جد شیخ کہ بعالم شہادت وجود داشتہ و طواف
بیت اللہ کردہ در عالم مثال میکردہ چہ کعبہ معظمہ نیز در مثال صورتے و تشبیہے بودہ است کہ اہل
آن عالم را قبلہ بودہ این فقیر درین باب نظر را دور دور فرستادہ و تعمق بسیار نمودہ در عالم شہادت آدم
دیگر نظر نیامدہ و غیر از شعبدہ ہائے عالم مثال منافیتہ و آنکہ بدن مثالی گفتہ کہ من جد تو ام و زیادہ از چہل ہزار سال
از فوت من گذشتہ است اول دلیل است بر آنکہ آدمہائے پیش از ظہورات صفات و لطائف
این آدم بودہ اند نہ آنکہ خلقت علاحدہ داشتند و ازین آدم مبائن بودند چہ تباین را با این آدم چہ نسبت
و چرا جد بود و از خلقت این آدم ہفت ہزار سال تمام نشدہ چہل ہزار چہ گنجایش دارد و جماعہ کہ در دہہائے

ایشان مرض است ازین حکایات تناسخ می فهمند و نزدیک است که بقدم عالم قائل گردند و از قیامت کبرے انکار نمایند بعضے از ملاحدہ کہ بباطل خود را بسند شیخی گرفتہ اند حکم بجواز تناسخ مینمایند وی انگارند کہ نفس تا زمانیکہ بحد کمال نرسد از تعلق ابدان اورا چارہ نبود و میگویند چون بحد کمال رسید از تعلق ابدان بلکہ از تعلق ابدان فارغ گشت و مقصود از خلقت او کہ کمال اوست میسر شد و این سخن کفر صریح است و انکار است از آنچہ از دین بتواتر ثابت شدہ است ہر گاہ در آخر کار جمیع نفوس بحد کمال برسند دوزخ کرا باشد و معذب کدام بود و این انکار دوزخ است و انکار عذاب اخروی است و نیز انکار حشر اجساد است چہ بزعم ایشان نفس را اضافے بجسد کہ آلت کمالات اوست نمانده است تا بجسد حشر نموده آید اعتقاد این جماعہ موافق اعتقاد فلاسفہ است کہ از حشر اجساد انکار دارند و عذاب و ثواب روحانی دانند بلکہ اعتقاد ایشان از اعتقاد فلاسفہ ہم بدتر است کہ آنہا رد تناسخ مینمایند و عذاب روحانی اثبات میکنند و اینہا ہم اثبات تناسخ مینمایند و ہم از عذاب آخرت انکار دارند و عذاب دنیا عذاب دنیاست کہ از برائے تہذیب نفوس اثبات میکنند **سوال** از حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و از بعضے دیگر از اولیاء اللہ نیز منقول است کہ بعضے از اعمال غریبہ و افعال عجیبہ مثل زوجۂ عنصری بقرون متطاولہ از ایشان و عالم شہادت بوقوع آمدہ است صحت آن بے تجویز تناسخ چگونہ است

جواب صدور آن اعمال و افعال از ارواح این بزرگواران است کہ بمشیۃ اللہ سبحانہ خود متجسد باجساد گشتہ مباشر افعال عجیبہ گشتہ اند جسد دیگر نیست کہ بآن تعلق گیرند تناسخ آنست کہ روح پیش از تعلق باین جسد بجسد دیگر کہ مباین و مغایر آن روح است تعلق گرفتہ باشد و چون خود متجسد بجسد گردد تناسخ چہ بود جنیان کہ متشکل باشکال میگردند و متجسد باجساد میشوند و درین حال اعمال عجیبہ کہ مناسب این اشکال و اجساد است بوقوع می آرند ہیچ تناسخ نیست و ہیچ علوے نہ ہر گاہ جنیان را بقدرت اللہ سبحانہ این قدرت بود کہ متشکل باشکال گشتہ اعمال غریبہ بوقوع آرند ارواح کمل را اگر این قوت عطا فرمایند چہ محل تعجب است و چہ احتیاج ببدن دیگر ازین قبیل است آنچہ از بعضے اولیاء اللہ نقل میکنند

که دریک آن در امکنهٔ متعددهٔ حاضر میگردند و افعال متقابله بوقوع می آرند اینجا نیز لطائف ایشان
منجسد باجسادِ مختلفه اند و متشکل باشکال متقابله و همچنین عزیزیکه مثلاً در هندوستان توطن دارد و از ان
دیار نه برآمده است جمعے از حضرت مکه معظمه می آیند و میگویند که آن عزیز را در حرم کعبه دیده ایم و همچنان
و همچنین در میان ما و آن عزیز گذشته است و جمعے دیگر نقل میکنند که ما او را در روم دیده ایم و جمعے دیگر
در بغداد دیده اند این همه تشکل لطائف آن عزیز است باشکال مختلفه و گاه هست که آن عزیز را از ان
تشکلات اطلاع نبود لهذا در جواب آن جماعت گاه میگوید که انهمه بر من تهمت است من از خانه
نه برآمده ام و حرم کعبه را نه دیده ام و روم و بغداد را نمی شناسم و نمیدانم که شما چه گسانید و همچنین گاه ارباب
حاجات از اعزهٔ احیا و اموات در مخاوف و مهالک مدد ها طلب مینمایند و می بینند که صور آن اعزه
حاضر شده و دفع بلیه از ینها نموده است گاه هست که آن اعزه را از دفع آن بلیه اطلاع بود و گاه
نبود و از ما و شما بهانه برساخته اند و این نیز تشکل لطائف آن اعزه است و این تشکل گاه در عالم
شهادت بوده و گاه در عالم مثال چنانچه دریک شب هزار کس آنسرور را علیه و علی آله الصلوٰة
والسلام مصور مختلفه در خواب می بینند و استفادها مینمایند این همه تشکل صفات و لطائف اوست
علیه و علی آله الصلوٰة والسلام مصور صفحهای شمالی و همچنین مریدان از صور مثالی پیران استفادها
مینمایند و حل مشکلات میفرمایند کمون و بروز که بعضے از مشایخ گفته اند بمثل نسخ متناسخ دارد زیرا که
در تناسخ تعلق نفس ببدن ثانی از برائے تمتع حیات است و برائے حصول حس و حرکت آن
بدن است و در بروز تعلق نفس ببدن دیگر از برائے حصول این غرض نیست بلکه مقصود ازین
تعلق حصول کمالات است مر آن بدن را و وصول بدرجات است مر اورا چنانچه حین بفرد انسانی
تعلق پیدا کند و در شخص او بروز نماید این تعلق برائے حیات آن فرد نیست چه او حی و حساس و
متحرک پیش ازین تعلق است و چیزیکه ازین تعلق در وے حادث میشود ظهور صفات و حرکات
و سکنات این جن است و مشایخ مستقیم الاحوال بعبارت کمون و بروز هم لب نمی کشایند ناقصان

علہ قدرت دادن حق تعالے وتقدس مراورا ۱۲

در بلا و فتنہ نمی اندازند نزد فقیر کمون و بروز ہیچ درکار نیست کاملے اگر بر میت ناقصے خواہد بے آنکہ
در روے بروز نماید باید کہ باقدار خداوندی جل سلطانہ صفات کاملہ خود را در مرید ناقص منعکس سازد
و متوجہ و التفات آن انعکاس را ثبات و استقرار دہد تا مرید ناقص از نقص بکمال آید و از صفات رذیلہ
بصفات حمیدہ گراید و ہیچ کمون و بروز درمیان نبود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و بعضے دیگر منقل ارواح قائل اند میگویند روح را بعد از کمال قدرتے پیدا
میشود کہ اگر خواہد بدن خود را بگذارد و ببدن دیگرے داخل شود بر نقل میکنند عزیزے کہ این کمال
و این قدرت را داشت در جوار او جوانے فوت کرد این عزیز بدن خود را کہ بسن کبر رسیدہ بود گذاشت
و در بدن آن جوان داخل شد تا آنکہ بدن اول او میت گشت و بدن ثانی او زندہ گشت این
قول مستلزم تناسخ است کہ تعلق ببدن ثانی از برائے حیات آن بدن است این قدر فرق است
کہ قائل بتناسخ بنقص نفس حاکم است و تناسخ را از برائے تکمیل نفس اثبات مینماید و آنکہ بنقل روح
قائل است روح را کامل می انگارد و بعد از کمال روح اثبات نقل مینماید نزد فقیر قول بنقل روح از قول
بتناسخ هم ساقط تر است زیرا کہ تناسخ را از برائے تکمیل نفوس اعتبار کردہ اند اگرچہ این اعتبار باطل
است و نقل روح را بعد از حصول کمال گمان بردہ اند اگرچہ ہیچ کمال نیست ہرگاہ تبدل ابدان از برائے
تحصیل کمالات قرار دادہ باشند بعد از حصول کمال نقل ببدن ثانی برائے چہ بود اہل کمال تماثانی
نیستند ہمت ایشان بعد از حصول کمال تجرد از ابدان است نہ تعلق بابدان زیرا کہ آنچہ مقصود
از تعلق بودہ است بحصول پیوستہ و ایضاً در نقل روح اماتت بدن اول است و احیاء بدن ثانی
است پس بدن اول از حصول احکام برزخ چارہ نبود و از عذاب و ثواب قبر گذر نہ و بدن ثانی
را چون حیات ثانی اثبات مینمایند حشر در حق او در دنیا ثابت گشت انگاریم کہ معتقدان نقل
روح معلوم نیست کہ بعذاب و ثواب قبر قائل باشند و بحشر و نشر معتقد بوند افسوس ہزار افسوس این
قسم بطلان خود را بمسند شیخی گرفتہ اند و مقتدائے اہل اسلام گشتہ اند ضَلُّوا فَاَضَلُّوا اَرْبَابًا لَّا يُؤْمِنُونَ

در قندھار ۱۲

قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ
الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ **تذییل** در بیانِ بعضی از علوم و معارف که
بعالَمِ مثال تعلق دارند بایدد انست که عالَمِ مثال از جمیع عوالِم فراخ تر است هر چه در جمیع عوالِم است
صورتِ او در عالَمِ مثال است معقولات و معانی همه آنجا صورت دارند گفته اند حق را جَلَّ عَلَا
سُلْطَانُهُ مِثْلی نیست اما مثال هست وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰی این فقیر در مکاتیبِ خود نوشته است که
در مرتبهٔ تنزیه صِرف چنانچه مِثْلی نیست مثال هم نیست فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثَالَ و در عالَمِ صغیر
نمونهٔ عالَمِ مثال خیال است چه جمیع اشیاء را در خیال صورت متصور است کیفیاتِ احوال و مقاماتِ
سالِک را خیال است که تصویر کرده میشود و از اربابِ علم می سازد و اگر خیال نه بودی یا کونهی کند جهل لازم
بودی از آنجا است که فوقِ مرتبهٔ ظِلال جهل و حیرت است چه تمثّلِ وی خیال تا مراتبِ ظلال است
هر جا که ظل نیست خیال را آنجا گنجایش نیست هر گاه صورتِ تنزیهی در مثال بود چنانچه گذشت
در خیال که پرتو است از مثال چگونه صورتِ تنزیهی متصور بود فَلَمْ تَجِدْ مَرَمَّ لَا يَكُونُ ثَمَّةَ إِلَّا الْجَهْلُ
وَالْحَيْرَةُ و هر جا علم نبود گفت و گو نبود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ كَلَّ لِسَانُهُ نشانِ آنست و هر جا علم بود گفت
و گو بود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ طَالَ لِسَانُهُ بیانِ آنست پس درازیِ لسان در ظِلال بود و گنگی زبان
فوقِ مراتبِ ظِلال است مِثل بود یا صفت اسم بود یا مسمّی پس هر سه صورتِ خیال است چون از
ظِلال است و معلول است و بعلّتِ جَعْل مَجْعُول پیش ازین نیست که چون او آثار و علاماتِ مطلوب
است مفید علم الیقین است عین و حق ماورائے ظِلال و خیال است خلاصی از تختِ خیال
و قتے میسّر گردد که سیرِ انفسی را نیز در رنگِ سیرِ آفاقی واپس اندازد و در ماورائے آفاق و انفس جولان
نماید این معنی اکثرِ اولیا را بعد از مرگ میسّر میگردد و تا حیات است خیال و امثلگیر شان است و اگر قلیلی را
از اکابرِ اولیا این دولت درین نشأه میسّر میگردد و با وجودِ حیاتِ دنیوی از تصرّفِ سلطانِ خیال
بیرون می آیند و مطلوب را بے تختِ جَعْل او در کنار میگیرند درین وقت تجلّیِ ذاتی برقی در حقِ این

بزرگواران وائی میگردد و وَصلِ عُیانی پرتوے انداز دہ هَنِيئًا لِّأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ ۔ سوال جمعے در واقعات و منامات در مثال و خیال
می بینند کہ بادشاہ شدہ ایم و خدم و حشم خود را مثانیہ مینمایند نیز می بینند کہ ما قطب شدہ ایم و عالم را در بر گرفتہ ایم و عالم بقظہ و
افاقت کہ عالم شہادۃ است ہیچ از ین کمالات بظہور نمی آید این چہ سِرّ است و چیست جواب این را بعد از تمہید مقدمہ
مخلے از صدق دارد و بیانش آنست کہ معنی بادشاہت و قطبیت در ان جماعہ کائن است لیکن
این معنی در ایشان ضعیف است شایان آن نیست کہ در عالم شہادت ظہور یابد بعد ازان از دو
حال خالی نیست اگر این معنی بعنایۃ اللہ سبحانہ قوت پیدا کرد و شایان آن گشت کہ در عالم
شہادت ظہور پیدا کند بقدرۃ اللہ سبحانہ و عالم شہادت ہم بادشاہ میگردند و ہم قطب وقت می شوند
و اگر این معنی آن قدر قوت پیدا نہ کرد کہ در عالم شہادت ظاہر گردد بہمان ظہور مثالی کہ اضعف ظہورات
است کفایت می افتد و بقدر قوت ظہوری یابد ازین قبیل است واقعاتے کہ طالبان این راہ
می بینند و خود را در مقامات عالیہ میابند و می بینند کہ بمناصب ارباب ولایت سرفراز گشتہ اند
اگر در شہادت ہمچنین ظہور کند دولتیست عظیم و اگر بظہور مثال کفایت شد بے ماحصل است و جاے
مصیبت است ہر عالک و حجام در خواب خود را بادشاہ می بیند و ہیچ حاصل ندارد و جز خسارت نقد
وقت او نیست پس بر واقعات اعتبار نباید نہاد و در شہادت ہر چہ میسر شود از آن اوست ؎
چو غلام آفتابم ہمہ زآفتاب گویم ۔ نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم + ازینجاست کہ اکابر
نقشبندیہ واقعات را اعتبارے نمی نہند و بہ تعبیر وقائع طالبان متوجہ نمیگردند کہ قلیل الجدوی است
معتبر ہمانست کہ در افاقت و یقظہ میسر گردد لہذا او و ہام شہود را اعتبار نمودہ اند و استمرار حضور را
دولت دانستہ اند حضور یکہ غیبت در قضائے آن باشد نزد این بزرگواران از حیز اعتبار ساقط
است ازین جاست کہ نسیان ماسوی در حق ایشان واقع گشتہ است و ظہور غیر از قلب شان
ہمہ وقت منتفی شدہ بلکہ کسیکہ نہایت در بدایت او مندرج گردد این کمالات از وے چہ مستبعد

سعادت آبیه ۵۷ | مکتوب شصت و دوم (۶۲) | المنتخبات ۱۷

بخان خانان صدور یافت دربیانِ آنکہ انسان مدنی الطبع مجبول ست و در تمدن و تعیش خود بہ بنی نوع خود محتاج ست و خوبی انسان ہم درین احتیاج ست و ما بہ مناسبت ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی ترقیات صوری و معنوی شما را از حضرت حق سبحانہ و تعالی مسئلت مینماید کہ خیریت و صلاح شما متضمن جمعیت و رفاہیت جم غفیر از مسلمانان ست و دعوات شما گویا دعوات جمیع ایشان سلمکم اللہ سبحانہ عما لا یلیق بجنابکم بحرمۃ سید المرسلین علیہ و علیہم و علی آل کل من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا چون نسبت محبت و ارادت و اخلاص شما با کابر سلسلہ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارہم میداند کہ بروجہ اتم و اکمل ست بناران تصدیع دہ میگردد و مخدوما مکرما اہل این سلسلہ علیہ درین دیار غریب افتادہ اند و اہل این دیار را بواسطہ شیوع بدعت بطریقہ این اکابر کہ ملتزم سنت اند قلت مناسبت ست ازینجاست کہ بعضے از اہل این سلسلہ بواسطہ قصور نظر درین طریقہ علیہ نیز بدعتہا اختیار نمودہ اند و دلہای مردم را بعلاقہ ارتکاب بدعت بجانب خود کشیدہ اند و این عمل را بزعم خود تکمیل این طریقہ علیہ گمان بردہ اند حاشا و کلا بلکہ این جماعت در تخریب و تضییع این طریقہ علیہ کوشیدہ اند و بحقیقت معاملہ اکابر این طریقہ نرسیدہ ہداہم اللہ سبحانہ سواء الصراط و چون اہل این سلسلہ علیہ درین دیار عزیز الوجود اند بر مریدان و محبان این سلسلہ امداد و اعانت خلفای این اکابر و طلبہ این طریق لازم ست کہ آدمی مدنی الطبع مجبول ست در تمدن و تعیش بہ بنی نوع خود محتاج ست قال اللہ تبارک و تعالی یا ایہا النبی حسبک اللہ و من اتبعک من المؤمنین ہر گاہ در کفایت

مُهمات خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مومنان را دخل دادہ باشند بدیگران
چہ مضایقہ اکثر اغنیاء این وقت درویشی را عبارت از عدم احتیاج میدانند کلا احتیاج
ذاتی انسان ست بلکہ ذاتی جمیع ممکنات ست بلکہ خوبی انسان ہمین احتیاج ست و
ذل و بندگی او ازین راہ نداشی ست چہ اگر فرضا احتیاج از انسان زائل گردد و استغنا
پیدا کند غیر از عصیان و سرکشی و طغیان و نافرمانبرداری نعمت او تعالی میداند و منعطی و مانع فی الحقیقۃ
او را سبحانہ تصور میفرمایند و چون اسباب را بواسطہ حکم و مصالح درمیان آوردہ اند
و حسن و قبح را باسباب منتسب ساختہ این بزرگواران نیز شکر و شکایت را باسباب
راجع میگردانند و نیک و بد را بظاہر ازیشان میدانند چہ اگر اسباب را دخل ندہند کارخانہ
عظیم را باطل سازند ربنا ما خلقت ہذا باطلا وجود شریف سیادت پناہ حقائق
و معارف آگاہ اخوی اعزی میر محمد نعمان دران حدود مغتنم ست و دعاء تو جہ ایشان کبرت
احمر انگارم کہ برکات و فیوض تو جہات ایشان قوائم دولت شما اند و در حضور و غیبت
ایشان را ممد و معاون شما یابم زیادہ ازیک سال شدہ ست کہ ایشان از خوبیہائے شما
غائبانہ بفقیر نوشتہ بودند و محبت و اخلاص کہ شما را نسبت بفقیر حاصل ست در انجا درج
نمودہ و ظاہر ساختہ بودند کہ صوبہ داری اینجا را بدیگرے تفویض نمودہ اند وقت تو جہ و
دستگیری ست فقیر را در اثنار مطالعہ آن مکتوب تو جہے درین باب حاصل گشت و شما را
دران وقت رفیع القدر یافت ظاہر او در ہمان ساعت غمخصے راہی بود در جواب آن باین
عبارت نوشت کہ خان خانان در نظر رفیع القدرے درآید دلا مر عند اللہ سبحانہ والسلام

ز همبر دوستان خون شد درون سینه جان من
فراق همنشینان سوخت مغز استخوان من

۳۱ — مکتوب (۷۰) هفتاد و پنجم

به میرزا مظفر خان صدور یافت در بیان آنکه محن و بلیات مردوستان از کفارات ست و بتضرع و زاری عفو و عافیت باید طلبید وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ. سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا لَا يَلِيقُ بِجَنَابِهٖ كُلَّمَا وُرُودِ محن و بلیات دنیویه مردوستان از کفارات ست مزلات ایشان را بتضرع و زاری و بالتجا و انکسار عفو و عافیت از جناب قدس او تعالیٰ باید طلبید تا زمانے که اثر اجابت مفهوم شود و تسکین نفس معلوم گردد هر چند دوستان و خیر اندیشان در همین کار ند اما صاحب معامله احق باین کار ست دارو خوردن و پرهیز نمودن کار صاحب مرض ست دیگران بیش از اعوان اویند در ازالهٔ مرض حقیقت معامله آنست که هر چه از محبوب حقیقی برسد با کشادگی جبین و با فراخی سینه او را بمنت قبول باید کرد بلکه بآن تلذذ باید گشت رسوائی و بے ناموسی که مراد محبوب ست نزد محب بهتر از ناموس و ننگ و نام ست که مراد نفس اوست اگر این معنی در محب حاصل نگردد در محبت ناقص ست بلکه کاذب گر طمع خواهد زمن سلطان دین * خاک بر فرق قناعت بعد ازین * جناب شریعت مآب چون از خدمت برگشته آمدند از احوال آن سفر و تنگی احوال مسافران بیان نمودند فاتحه سلامت و عافیت ایشان خوانده شد رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۷۶) هفتاد و ششم

المنتخبات

بمولانا فرخ حسین صدور یافته در بیان حقیقتِ عرش که برزخے ست میانِ عالمِ خلق و امرو
از هر دو رنگے دارد و از جنسِ ارض و سما نیست و بیان کرسی و وسعتِ آن، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ
وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی، عرشِ مجید از عجائبِ مصنوعاتِ حق ست سُبْحَانَهٗ و برزخے
ست میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ کبیر که هم رنگی ازین دارد و هم رنگی ازان و عالمِ خلق که در
شش روز خلق شده است از زمین و کوهها و آسمانها که در کریمه خَلَقَ الْاَرْضَ فِیْ یَوْمَیْنِ الخ
واقع شده است ایجادِ عرش بر خلقِ اینها مقدم ست چنانچه فرموده تعالٰی و تقدس وَهُوَ الَّذِیْ
خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ وَکَانَ عَرْشُهٗ عَلَی الْمَآءِ بلکه تقدم خلقِ ماء نیز
ازین کریمه مفهوم میگردد پس عرشِ مجید چنانچه از جنسِ ارض نیست از جنسِ سموات هم نیست
چه او حظِ وافر از عالمِ امر هم دارد و اینها ندارند غایة ما فی الباب چون او را بسموات مناسبت
بیشتر ست نسبت بزمین ناچار معدود در سموات آمد و الا فی الحقیقة چنانچه او از ارض نیست
از سما هم نیست پس لاجرم آثار و احکامِ ارض و سما جدا باشند باقی ماند معاملهٔ کرسی از کریمه
وَسِعَ کُرْسِیُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ مفهوم میشود که کرسی نیز از سموات جدا ست و اوسع جمیع
اینهاست و شک نیست که کرسی از عالمِ امر نیست که آنرا در تحتِ عرش گفته اند و معاملهٔ عالمِ امر
فوقِ عرش ست و چون کرسی از عالمِ خلق بود و خلقِ او از سموات جدا باشد باید که خلقِ او را و او را این شش
روز بود و درین معنی هیچ محظور لازم نمے آید چه تمام عالمِ خلق را درین شش روز خلق نفرموده است
تعالٰی کرا خلقِ ما که از عالمِ خلق ست در ماورائے این شش روز ست و تقدم دارد بر این شش
روز چنانچه گذشت و چون معاملهٔ کرسی نیک ما مکشوف نشده است تحقیق آن را بروقتِ دیگر
اندازیم که از کرمِ حق تعالٰی جَلَّ وَعَلَا امیدوار یها داریم رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا از ین تحقیق و اعتراف نمودن

دفع گشت یکی آنکه چون زمین و آسمانها نبوده تعیین و تشخیص شش روز از کجا بوده و یوم الاحد از یوم الاثنین چگونه جدائی داشته و یوم الثلثاء از یوم الاربعاء چه نوع ممتاز بوده و یوم الخمیس از یوم الجمعه چگونه متمیز گشته و چون سبقت خلق عرش بر خلق ارض و خلق سموات معلوم گشت حصول زمانه متصور شد و ثبوت ایام بوضوح انجامید و اعتراض مندفع گشت چه در کار است که امتیاز ایام مخصوص بطلوع و غروب آفتاب بود چه در بهشت این طلوع و غروب نیست و امتیاز ایام ثابت است کما وَرَدَ فِی الْاَخْبَارِ اعتراض دویم که مندفع شد و مخصوص بعلوم این فقیر است آنست که در حدیث قدسی آمده است جَلَّ سُلْطَانُهٗ لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ ازین حدیث مفهوم میشود که ظهور اتم مخصوص بقلب عبد مومن ست و غیر او را این دولت میسر نشده است و تو در مکتوبات خود خلاف آن نوشته که ظهور اتم مر عرش مجید راست و ظهور قلبی لمعه ایست از ظهور عرشی و از تحقیق سابق معلوم شد که آثار و احکام عرش مجید از آثار و احکام ارض و سموات علیحده است ارض و سموات گنجایش نبود و در عرش بود آرے زمین و آسمانها با آنچه در بنهاست قابلیت آن وسعت ندارند غیر از قلب عبد مومن که مستعد این دولت ست پس حصر وسعت قلبی باعتبار ارض و سموات شد نه نسبت بجمیع مصنوعات که شامل عرش مجید هم بود تا خلاف مفهوم حدیث قدسی متصور باشد فاندفع الاعتراض الثانی ایضاً باید دانست که عرش مجید که محل ظهور تام ست چون ارض و سموات را با آنچه در بنهاست در مقابل آن مے اندازیم بے توقف ناچیز و مضمحل میگردند و اثر سے از بنها باقی نمیماند الا قلب انسانی که منصبغ برنگ اوست باقی میماند و لا شے محض نمیگردد همچنین ظهوریکه در جانب فوق بما ورائے عرش تعلق دارد که از عالم امر صرف ست عرش را نسبت بآن مرتبه همین حکم ست که ارض و سموات را نسبت بعرش بوده است و همچنین هر فوق را نسبت بتحت خود همین حکم ست الی ان ینتهی عالم الامر

بعد از تمامی این دائرہ معاملہ بہ حیرت ست و بجہل اگر معرفت ست ہم مجہول الکیفیت ست کہ فراخور عقل و فہم حادث نیست شمہ از کمالات انسانی و قلب انسان نیز بگویم ؎ عیبے نمے جملہ بگفتی ہنرش نیز بگوے ؎ عرش مجید ہر چند اوسع و مظہر اتم ست اما علم بحصول این دولت خود ندارد و شعور باین کمال اورا حاصل نیست بخلاف قلب انسانی کہ صاحب شعور ست و بعلم و معرفت خود معمور و مزیت دیگر مر قلب را آنست کہ بیان مینمایم نیک استماع نمائی مجموع انسان کہ از عالم صغیر نامند ہر چند مرکب از عالم خلق و عالم امر ست اما از انوار ہیئت وحدانی حقیقی حاصل ست کہ آثار و احکام بران ہیئت مترتب ست و عالم کبیر را این ہیئت حاصل نیست اگر ہست اعتباری ست پس فیوضے کہ از راہ این ہیئت وحدانی با انسان و بتوسط او بقلب انسان میرسد عالم کبیر عرش مجید کہ بمجموع قلب ست مر آن عالم را ازین فیوض و برکات قلیل النصیب ست و ایضاً جزو ارضی کہ فی الحقیقۃ خلاصۂ مخلوقاتست و با وجود دوری اقرب ظہورات ست کمالات آن در مجموعۂ عالم صغیر بسرایت نمودہ ست و در عالم کبیر فی الحقیقۃ چونکہ مجموعہ نیست این سرایت آنجا مفقود ست پس قلب انسان این کمالات را نیز دارد بخلاف عرش مجید باید دانست کہ این فضائل و کمالات کہ در قلب اثبات نمودہ مے آید چون نیک ملاحظہ مینماید داخل فضل جزئی ست فضل کلی مر ظہور عرشی را میباید مثل عرش و مثل قلب چنان میباید کہ گویا آتشے ست وسیع کہ دشت و صحرا را منور ساختہ است و ازان آتش مشعلے گیرانیدہ اند کہ بواسطۂ لحوق بعضے امور نورانیت دیگر پیدا کردہ ست کہ دران آتش نیست و شک نیست کہ این زیادتی جزو فضل جزئی اثبات نمینماید واللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ وصحبہ اجمعین وسلم وبارک وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین اجمعین

۳۳۔ المنتخبات ۷۶ | مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱) | سعادت ابدیہ ۷۶

بہ محمد مراد قوربیکی صدور یافتہ در اندرز و نصیحت و اجتناب از مزخرفات دنیائے دنیۂ وما یناسب ذلک

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی میترسم مہاد کہ یاران نیک فرجام بمزخرفات دنیائے دنیۂ کہ بظاہر طراوت و حلاوت دارد در رنگ طفلان فریفتہ گردند و بدلالت دشمن لعین از مسالک بمشتبہ و از مشتبہ بمحرم گرایند و از مولائے خود جل سلطانہ خجل و شرمندہ مانند در توبہ و انابت قدم را سریع باید داشت و منہیات شرعیہ را سم قاتل باید انگاشت ؎ ہمہ اندرز من بتو این ست ۔ کہ تو طفلی و خانہ رنگین ست ۔ حضرت حق سبحانہ و تعالی بکرم خویش دائرۂ مباح را بر عباد وسیع ساختہ است بیدولتے باشد کہ از تنگی سینہ این ہمہ وسعت را تنگ انگاشتہ در ماورائے این دائرۂ وسیع قدم نہد و از حدود شرعیہ تجاوز نماید و در مشتبہ و محرم افتد ملتزم حدود شرعیہ باید بود و سر موے از ان حدود تجاوز نباید نمود نماز گذاران و روزہ داران برسم و عادت بسیارند اما پرہیزگاران کہ محافظت حدود شرعیہ نمایند اقل قلیل اند و فارق کہ حق را از مبطل جدا سازد ہمین پرہیزگاریست چہ صوم و صلوۃ بصورت از ہر دو بوجود مے آید قال علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام ملاک دینکم الورع و قال ایضا علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام لا تعدل بالورع شیئا یاران ہر چند طعامہاے پرتکلف میخورند و لباسہاے پرشق میپوشند اما التذاذ و انتفاع در طعام و لباس فقرا است

ع آنکہ آن داد بشاہان بگدایان این داد ۔ از آن تا این فرق بسیار ست چہ آن از رضائے مولیٰ جل سلطانہٗ بعیدیت و این بر رضائے او تعالیٰ نزدیک ست و نیز محاسبۂ آن ثقیل ست و محاسبۂ این خفیف ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا برخوردارے سلطان مراد توفیق توبہ و انابت یافتہ است و طریقہ را اخذ نمودہ از حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ ثبات و استقامت مسئول ست والسلام علیکم وعلیٰ سائر الاخوان ۔

مکتوب ہشتاد و دوم

بخواجہ شرف الدین حسین صدور یافت در اجتناب از دنیائے دنیہ و تحریض نمودن بر شریعت غرا و ما یناسب ذلک

اللّٰھم صغر الدنیا فی اعیننا وکبر الاٰخرۃ فی قلوبنا بحرمۃ حبیبک علیہ وعلیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام فرزند عزیز با تمیز زنہار بمزخرفات دنیہ راغب نشوی و بطمطراقات فانیہ فریفتہ نگردی و سعی نمائی کہ در جمیع حرکات و سکنات بمقتضائے شریعت غرا عمل نمودہ آید و بر وفق ملت زہرا زندگانی کردہ شود اول تصحیح اعتقاد بمقتضائے آرائے علمائے اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم ضروریست بعد ازاں احکام معاملہ فیمابین عملیہ است در ادائے فرائض اہتمام تمام باید نمود و در حل و حرمت نیک احتیاط باید فرمود عبادات نافلہ در جنب عبادات فرائض کالمطروح فی الطریق اند و از اعتبار ساقط اند اکثر مردم این وقت در ترجیح نوافل اند و در تخریب فرائض در اتیان نوافل عبادات اہتمام دارند و فرائض را خوار و بے اعتبار شمرند مبلغ کلی بتقریب دیے بے تقریب بمستحق و غیر مستحق بدہند تا یک جیتل در ادائے زکوٰۃ ایشان را در مصرف دادن متعسر ست نمیدانند کہ یک جیتل در زکوٰۃ دادن بہ از لکہائے صدقۂ نافلہ است و در ادائے زکوٰۃ مجرد امتثال امر مولیٰ ست جل سلطانہٗ و در صدقۂ نافلہ بسیار ست کہ منشا آن ہوائے نفسانی بود لہذا در فرض ریا را گنجایش نیست

ودر نفل جولانگاہِ ریاست ازینجاست کہ در ادائے زکوٰۃ اظہار اولیست کہ نفیِ تہمت نماید و در صدقۂ نافلہ استتار بہترست کہ اَلیق بقبول ست بالجملہ از التزامِ احکامِ شرعیہ چارہ نیست تا از مضرتِ دنیا رستگاری متصور شود اگر بحقیقت ترکِ دنیا میسر نگردد از ترکِ حکمی دنیا کوتہی نکنند و آن التزامِ شریعت ست در اقوال و افعال واللہ سبحانہ الموفق والسلام علی من اتبع الہدیٰ ۔

۳۵- مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بشیخ طاہر بدخشی صدور یافتہ در جواب کتابتِ او الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی رسید از احوال و معارف کہ اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید مسرور گردانید چہ دولتیست کہ محبان و مخلصان دست از ہمہ شستہ متوجہ جنابِ قدس او تعالی گردند و ماسوے را بہ پشتِ پا زدہ بکلیت باو سبحانہ اقبال نمایند باقی کیفیاتِ این حدود را اخوی شیخ عبدالحی شاید بتفصیل و انماید و علوم و معارفِ ربانی و کتابتی نزدِ مشارالیہ بسیارست از آن مقولہ چیزے نوشت بحواقبِ جمیعِ امور بخیر باد بالنبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات اتمہا و اکملہا ۔

۳۶- مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

المنتخبات ۸۷

بفتح خان افغان در نصائح صدور یافت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ مبنی از کمالِ محبت و اخلاص فقرا بودہ رسید حضرت حق سبحانہ و تعالی بر محبتِ ایشان استقامت بخشاد نصیحتے کہ بدوستانِ سعادتمند نمودہ می آید اتباعِ سنتِ سنیہ

است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ واجتناب از بدعت نامرضیہ است ہر کہ احیائے سُنّتے از سُنن نماید کہ متروک العمل گشتہ است آنکس را ثواب صد شہید ست تکلیف کہ احیائے فرضے از فرائض یا احیائے واجبے از واجبات نماید پس تعدیل ارکان در نماز کہ نزد اکثر علماء حنفیہ واجب ست و نزد امام ابو یوسف و امام شافعی فرض ست و نزد بعضے از علماء حنفیہ سنت ست و پیش اکثر مردم این عمل متروک گشتہ است اجر احیائے این یک عمل زیادہ از ثواب صد شہید فی سبیل اللہ خواہد بود و علی ہذا القیاس سائر الاحکام الشرعیۃ من الحِلّ والحرمۃ والکراہۃ وغیرہا فرمودہ اند کہ واپس دادن نیمدانگ را بکسے کہ از ان کس بستم بے جہت شرعی گرفتہ باشد بہتر ست از انکہ دویست درم تصدق نماید و فرمودہ اند اگر شخصے را عمل صالح در رنگ عمل پیغمبر بود و بر آنکس نیمدانگ از حق کسے ماندہ باشد آنکس را بہشت نبرند تا آن نیم دانگ را ادا نماید بالجملہ ظاہر را باحکام شرعیہ متحلی ساختہ متوجہ باطن باید بود تا بغفلت آلودہ نشود و تحلی باحکام شرعیہ بے امداد باطن متعذر ست علما فتوے میدہند و کار را اہل اللہ میکنند اہتمام در باطن مستلزم اہتمام ظاہر ست و ہر کہ بباطن پردازد و از ظاہر درماند ملحد ست و احوال باطن مستدرجات دیندار علامت صحت حال باطن اہتمام تحلی ظاہر ست باحکام شرعیہ طریق استقامت این ست واللہ سبحانہ الموفق

۳۷ — مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم — مشتمل بر چند مطالب

بہ ملا بدیع الدین صدور یافت در رضا بقضا و التجاء بفضل مولیٰ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ بندہ مقبول آنست کہ بفعل مولا خود راضی باشد و آنکہ تابع رضائے خودست بندہ خود ست اگر مولیٰ بر خلقوم بندہ اجرائے کارد نماید باید کہ بندہ در انوقت شادان و خندان باشد و ہمان فعل مولا را مرضی خود یابد بلکہ بآن فعل متلذذ بود و اگر عیاذاً باللہ سبحانہ

اورا ازین فعل کراہت پیدا آید وسینہ او تنگی آرد از دائرہ بندگی او دور ست واز قرب مولی مطرود ومہجور چون طاعون مراد اوست تعالی باید کہ آنرا مراد خود دانستہ شادان وخرم باشند واز استیلائے طاعون کج ابرو نشوند ودلتنگ نباشند بلکہ چون فعل محبوب ست بآن متلذذ باشند ہر کسے را اجل مسمّے ست کہ احتمال زیادتی ونقصان ندارد پس اضطراب چیست نہایت آزبلا عافیت طلبند واز سخط پناہ جویند کہ مرضی او تعالی در دعا وسوال بندہ است قال ربکم ادعونی استجب لکم مولانا عبد الرشید آمدہ احوال آن بقعہ را بیان نمود دعا فاکم اللہ سبحانہ عن البلیات الظاہرۃ والباطنۃ

۳۸- مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

سعادت ابدیہ ۱ ۸

بسیادت پناہ میر محب اللہ دنصیحت صدور یافتہ الحمد للہ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی جادۃ ابائکم الکرام یصدقہ حبیبہ سید الانام علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام احوال واوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمدست للہ سبحانہ الحمد والمنۃ دائما وعلی نبیہ الصلوٰۃ والتحیۃ سرمدا المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم ونباتکم واستقامتکم ومحمودا مکرما شفقت آثار اوقات کار گذشتہ میرود وہر آنے کہ میگذرد لختے از عمر کم میشود واجل مسمّی را قریب میسازد امروز اگر فرداغیر از حسرت وندامت نقد وقت نخواہد بود تمام باید کرد کہ درین چند روز حیات بروفق شریعت غرا زندگانی نمودہ آید تا نجات متصور شود این وقت وقت عمل ست وقت عیش در پیش ست کہ ثمرہ این عمل ست در وقت عمل عیش کردن زراعت خود را سبز خوردن ست وازثمرہ آن بازداشتن ست زیادہ چہ تصدیع دہد دولت صوری ومعنوی متحصل باد

۳۹- مکتوب (۹۰) نودم

بمرزا عرب خان در سفارش صدور یافت ایدکم اللہ سبحانہ ونصرکم علی الاعداء الآفاقیۃ والانفسیۃ ونجاکم عن البلیات الصوریۃ والمعنویۃ قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم الخلق عیال اللہ واحب الخلق الی اللہ من احسن الی عیالہ حضرت حق سبحانہ وتعالی متکفل ارزاق خلائق گشتہ است پس خلائق در رنگ عیال او باشند تعالی ہر کہ بعیال کسے مواساۃ کردہ باشد وبارا وبردہ باشد ہر آئینہ این کس محبوب صاحب آن عیال خواہد بود کہ او اسبکسار ساختہ ومئونت او بر خود گرفتہ بناء علی ذلک بتصدیع جرات مینماید کہ حافظ حامد مرد صالح وتالی قرآن مجید ست کثرت عیال او را مشوش میدارد کہ از عہدہ شان نمیتواند برآمد مسئول از کرم ایشان امداد واعانت مشار الیہ ست کریما از برائے کرم بہانہ کافیست

سعادت ابدیہ ۲ ثم الکشمی ۳

مکتوب (۹۶) نود و ششم

المنتخبات ۲۹

بخواجہ ابوالحسن بہا بدخشی الکشمی صدور یافتہ در حل آنکہ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ واصحابہ وسلم در مرض موت طلب قرطاس فرمودند تا چیزے نویسند وحضرت فاروق باجمعے از صحابہ منع آن نمودند بچندین وجہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سوال حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ در مرض موت قرطاس طلبیدند وفرمودند ائتونی بقرطاس اکتب لکم کتابا لن تضلوا بعدی وحضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ باجمعے دیگر از اصحاب کرام رضی اللہ تعالی عنہم منع اتیان قرطاس نمودند وحضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ گفت حسبنا کتاب اللہ وگفت اہجر استفہموہ وحضرت رسالت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ ہر چہ میفرمودند از روئے وحی میفرمودند کما قال اللہ تعالی وما ینطق عن الہوی ان ہو الا وحی یوحی ومنع ورد وحی کفرست کما قال اللہ تعالی ومن لم یحکم بما انزل اللہ فاولئک ہم الکافرون وایضا تجویز ہجر وہذیان بر پیغامبر مستلزم رفع اعتماد ست

از احکام شرعیهٔ او و آن کفر و الحاد و زندقه است حل این شبهه چیست بدان ارشدک
الله تعالی و هداک سواء الصراط این شبهه و امثال این شبهه را کهنه جمیع بر حضرات خلفاء ثلثه
رضی الله تعالی عنهم و بر سائر صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ایراد مینمایند و باین تشکیکات
رد ایشان میخواهند اگر بر سر انصاف بیایند و شرف صحبت خیر البشر را علیه و علی آله الصلوة
والسلام قبول نمایند و بدانند که نفوس ایشان در صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوة والسلام
از هوا و هوس مزکی شده بودند و سینهای شان از عداوت و کینه پاک گشته و دانند که ایشانند
آکابر دین و کبرای اسلام که بذل نموده اند طاقتهای خود را در اعلای کلمهٔ اسلام و در نصرت
سید انام و انفاق فرموده اند اموال خود را در اعلای کلمهٔ اسلام از برای تاسید دین متین در
لیل و نهار و در سر و جهار و گذاشته اند عشائر و قبائل خود را و اولاد و ازواج خود را و اوطان و
مساکن خود را و عیون و زروع خود را و اشجار و انهار خود را از جهت محبت رسول علیه و علیهم
الصلوات والتسلیمات و ایثار نموده اند نفس رسول الله را بر محبت نفوس خویش و اختیار کرده اند
محبت رسول را بر محبت خویش و بر محبت ذریات و اموال خویش و ایشانند مشاهد ان وحی و
ملک و بینندهای معجزات و خوارق تا آنکه غیب ایشان شهادت گشته است و علم شان
عین شده و هم الذین اثنی الله تعالی علیهم فی القرآن المجید رضی الله عنهم و رضوا عنه
ذلک مثلهم فی التوراة و مثلهم فی الانجیل هر گاه جمیع اصحاب کرام درین کرامات شریک
باشند از اکابر صحابه که خلفاء راشدین باشند از بزرگیهای ایشان چه و انماید همان فاروق است
که حضرت حق سبحانه و تعالی در شان او و رسول خود را فرموده یا ایها النبی حسبک الله و من
اتبعک من المؤمنین ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرموده است که سبب نزول این آیة
کریمه اسلام حضرت فاروق ست رضی الله تعالی عنه بعد از حصول نظر انصاف و بعد از قبول
شرف صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوات والتحیات و بعد از دانستن بزرگیها و علو

درجات اصحاب کرام علیہم الرضوان آن جماعہ اعتراض کنندگان و تشکیک پیدا آرندگان نزدیک ست کہ این شبہا را در رنگ مغالطہای دستپاچہ زراندہ تصور نمایند واز درجہ اعتبار ساقط کنند اگرچہ مادہ غلط این شبہا تشخیص نکنند و محل سفسطہ را تعیین ننمایند لا اقل مجملاً این قدر شاید دانند کہ موید ائے این تشکیکات و حاصل این شبہات بے حاصل ست بلکہ مصادم بداہت و ضرورت اسلامیہ ست و مردود و مطرود بکتاب و سنت ست مع ذلک در جواب آن سوال و در تعیین مواد غلط آن شبہہ چند مقدمہ بعون اللہ سبحانہ نوشتہ مے آید استماع نمایند حل این اشکال بروجہ کمال بمنتہی بر چند مقدمہ است ہر چند ہر مقدمہ جوابیست علاحدہ مقدمہ اول آنکہ جمیع منطوقات و معقولات آنحضرت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتحیۃ بموجب وحی نبودہ و کریمہ وما ینطق عن الہوی مخصوص بنطق قرآنی ست کما قالہ اہل التفسیر و نیز اگر جمیع منطوقات او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بموجب وحی بودے بر بعضے مقولات او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام از نزد حق جل شانہ اعتراض وارد نگشتے و عنوان ازان گنجایش نداشتے قال اللہ تعالیٰ خطابا لنبیہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و السلام عفا اللہ عنک لم اذنت لہم۔ مقدمہ دویم آنکہ در احکام اجتہادیہ و در امور عقلیہ بموجب کریمہ فاعتبروا یا اولی الابصار و کریمہ وشاورہم فی الامر اصحاب کرام را با آن سرور علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات گنجایش گفتگو بودہ ست و رد و بدل مجال داشتہ چہ امر باعتبار و امر بمشورہ بے حصول رد و بدل صورت ندارد و در قتل و فدیہ اسارای بدر کہ اختلاف واقع شدہ بود و حضرت فاروق بقتل حکم کردہ بود و وحی موافق رائے فاروق آمد و بر اخذ فدیہ وعید نازل گشت آن سرور فرمود علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو نزل العذاب لما نجا غیر عمر و سعد بن معاذ چہ سعد نیز اشارت بقتل آن اسارای نمودہ بود مقدمہ سیوم آنکہ سہو و نسیان بر پیغامبر جائز ست بلکہ واقع علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در حدیث ذی الیدین آمدہ کہ

آن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ در نمازِ فرض رُباعی بر دو رکعت سلام دادند ذوالیدین عرض کرده اَقَصُرَتِ الصَّلٰوۃُ اَمْ نَسِیْتَ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ بعد از ثبوتِ صدقِ قولِ ذی الیدین آن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بر خاستہ دو رکعتِ دیگر بآن منضم ساختند وسجدۂ سہو کردند ہرگاہ سہو ونسیان در حالتِ صحت وفراغت بمقتضائے بشریت جائز باشد صدور کلامِ بقصد وبے اختیار در مرضِ موت در وقتِ استیلائے وجع بمقتضائے بشریت از ان سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ چرا جائز نباشد واعتماد از احکام شرعیہ برائے چہ مرتفع شود زیرا کہ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی بوحیِ قطعی آن سرور را عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اِطِّلاع بر سہو ونسیانِ او میفرمودہ وصواب را از خطا متمیز میساختہ چہ تقریر بر خطا مجوز نیست کہ مستلزمِ رفعِ اعتماد ست از احکام شرعیہ او پس ثابت شد کہ موجبِ رفعِ اعتماد نفسِ سہو ونسیان نیست بلکہ تقریر بر سہو ونسیان موجبِ رفعِ اعتماد ست از احکام شرعیہ او وآن تقریر مقرر ست کہ مجوز نیست **مقدمۂ رابع** آنکہ حضرتِ فاروق بلکہ خلفائے ثلثہ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُمْ بشر بجنت اند بکتاب وسنت واحادیث بخصوص در بابِ بشارتِ جنت ایشان از کثرتِ رُواتِ ثقات تواں گفت کہ بحدِ شہرت بلکہ بحدِ تواتر معنے رسیدہ باشد لکارَ آن از جہلِ ست یا از عناد رُواتِ احادیثِ صحاح وحسانِ اہلِ سنت اند کہ از اساتذۂ خود کہ صحابہ وتابعین باشند اخذ نمودہ اند ورُواتِ جمیعِ فِرَقِ مخالفہ را اگر جمع کنند معلوم نیست کہ بعُشرِ عَشیرِ اہلِ سنت برسند کما لَا یَخْفٰی عَلَی الْمُتَتَبِّعِ الْمُنْصِفِ وکُتُبِ احادیثِ اہلِ سنت مشحون بہ بشارتِ این اکابر ست بہشت واگر در کُتُبِ احادیثِ بعضے از فِرَقِ مخالفہ این بشارت را روایت نکردہ باشند غم نیست کہ عدمِ روایتِ بشارت بر عدمِ بشارت دلالت ندارد واما ثبوتِ بشارت این اکابر بہ بہشت در قرآنِ مجید بس ست بآیاتِ متکثرہ منہا قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِیْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِیْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمْ وَرَضُوْا عَنْہُ

وللہ الحمد کتبہ اعفر اللہم اللہ عنہ محمد

وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ وَقَالَ اللّٰهُ تَبٰرَكَ وَتَعَالٰی لَا یَسْتَوِیْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِیْنَ اَنْفَقُوْا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوْا وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰی هرگاه جمیع صحابه که پیش از فتح وبعد از فتح انفاق ومقاتله کرده اند مبشر به بهشت باشند از اکابر صحابه که در انفاق ومقاتله ومهاجره اسبق اند چگوید وچه تواند گفت وعظمیت درجات ایشان را چگونه درک نماید که چیست اهل تفسیر گفته اند که کریمه لَا یَسْتَوِیْ در شان حضرت صدیق رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ نازل گشته است که اسبق سابقان ست در انفاق ومقاتله وَقَالَ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی لَقَدْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ امام محی السنة در معالم التنزیل از جابر نقل کرده رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ که پیغامبر صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرمود که بدوزخ نرود یک کس از انها که در تحت شجره بیعت کرده اند واین را بیعت الرضوان گویند چه حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی ازین قوم خشنود شد وشک نیست که تکفیر شخصے که مبشر به بهشت باشد بکتاب وسنت کفر ست واز اقبح قبائح مقدمهٔ خامس آنکه توقف حضرت فاروق رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ در ایتیان قرطاس نه از روئے رد وانکار بوده عیاذًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْ ذٰلِكَ این قسم سوء ادب از وزرائے ودنمائے پیمبرے که بخلق عظیم متصف ست چگونه باشد بلکه از ادنائے صحابی که یکبار یا دو بار بشرف صحبت خیر البشر مشرف گشته است این معنی متوقع نیست بلکه از عوام امت او که بدولت اسلام مستسعد گشته اند این قسم رد وانکار متوهم نیست فکیف کسیکه از اکابر وزرا ودنمایان باشد واز اعاظم مهاجرین وانصار بود این معنی تخیل نموده آید حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی وَتَقَدَّسَ انصاف دهاد که با اکابر دین این قسم سوء ظن پیدا نکنند ونافهمیده بهر کلمه وکلام مؤاخذه ننمایند بلکه مقصد حضرت فاروق استفهام واستفسار بوده چنانچه گفته اِسْتَفْهِمُوْهُ یعنی اگر بجد واهتمام طلب قرطاس فرمایند آورده شود واگر درین باب جدند اشته باشند درین وقت نازک تصدیع ایشان نباید داد چه اگر بوحی وامر طلب

قرطاس نمودہ اند بتاکید و مبالغہ طلب قرطاس خواہند کرد و بآنچہ مامور ند خواہند نوشت کہ تبلیغ
وحی بر نبی واجب ست و اگر این طلب بامر وحی نیست بلکہ میخواہند کہ از روے اجتہاد
و فکر چیزے نویسند وقت مساعدت آن نمیکند پایۂ اجتہاد بعد از ارتحال ایشان نیز باقی ست
مستنبطان امت ایشان از کتاب کہ اصل اصول دین ست احکام اجتہادیہ را استنباط خواہند
نمود و ہر گاہ در حضور ایشان کہ آوان نزول وحی بودہ استنباط مستنبطان را گنجایش بودہ
بعد از ارتحال ایشان کہ زمان انقطاع وحی ست بطریق اولی استنباط و اجتہاد اولی العلم مقبول
خواہد بود و چون آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام درین باب جد و اہتمام نفرمودند
بلکہ ازین امر اعراض نمودند معلوم شد کہ از روے وحی نبودہ ست و توقفے کہ برائے مجرد
استفسار بود ہیچ مذمومی نیست ملائکہ کرام از جہت استفسار و استعلام وجہ خلافت آدم علی
نبینا و علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام عرض کردند اتجعل فیہا من یفسد فیہا و یسفک
الدماء و نحن نسبح بحمدک و نقدس لک و حضرت زکریا در وقت بشارت ولادت حضرت
یحیی علی نبینا و علیہما الصلوٰۃ والسلام گفتہ انی یکون لی غلام و کانت امراتی عاقرا و قد
بلغت من الکبر عتیا و حضرت مریم رضی اللہ تعالی عنہا گفتہ انی یکون لی غلام و لم
یمسسنی بشر و لم اک بغیا و حضرت فاروق ہم اگر برائے استفہام و استفسار در ایشان قرطاس
توقف نمودہ باشند چہ مضایقہ ست و چہ شور و شرست مقدمہ سادس تا کہ حصول حسن ظن
بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیہ و علیہم الصلوٰت والتسلیمات در کار ست و دانستن
آنکہ بہترین قرون قرن او بودہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام و اصحاب او بہترین بنی
آدم بودند بعد از انبیا علیہم الصلوٰت والتحیات نیز در کار ست تا یقین شود کہ در بہترین قرون
بعد از ارتحال آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات جماعہ کہ بہترین بنی آدم بودہ اند
بعد از انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات بر امر باطل اجماع نخواہند کرد و فسقہ و کفرہ را جانشین

خیر البشر نخواهند ساخت و آنکه گفتیم که اصحاب کرام بہترین بنی آدم اند زیرا که این امت بنص قرآنی خیر الامم ست و بہترین این امت ایشانند چه هیچ ولی بمرتبهٔ صحابی نرسد پس اندکے بر سر انصاف باید آمد و باید فهمید که اگر منع ازیان قرطاس از حضرت فاروق کفرے بود حضرت صدیق که بنص قرآنی اتقای این امت خیر الامم ست تنصیص بخلافت او نمیکرد و مهاجر و انصار که حضرت حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید خود برایشان ثنا فرموده است و ازیشان راضی گشته است و موعود بجنت ساخته است ما بیعت نمیکردند و جانشین پیغامبر نمیساختند و چون حسن ظن بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات که مقدمهٔ محبت ست حاصل گشت از فرامحبت این قسم شبهات بنجات میسر شد و حدس بطلان این تشکیکات پیدا آمد و اگر عیاذا بالله سبحانه حسن ظن بصحبت او و اصحاب او علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات پیدا نشدی و به سوء ظن کشیدی این سوء ظن ناچار بصاحب آن صحبت و بصاحب آن اصحاب نیز منجر خواهد شد بلکه بمولای آن صاحب نیز خواهد رفت شنا عت این امر را نیک باید دریافت ما آمن برسول الله من لم یوقر اصحابه قال علیه و علی آله الصلوة و السلام فی شان اصحابه الکرام علیهم الرضوان من احبهم فبحبی احبهم و من ابغضهم فببغضی ابغضهم پس محبت اصحاب مستلزم محبت او گشت علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و بغض اصحاب مستلزم بغض او علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و چون این مقدمات معلوم گشت بے تکلف جواب آن شبهه و امثال آن شبهه حاصل شد بلکه اجوبهٔ متعدده بحصول انجامید چه هر مقدمه ازین مقدمات توان گفت که جوابے ست از اجوبه معتد به چنانچه گذشت و مجموع این مقدمات بعون الله سبحانه جسم مادهٔ این شبهه مینماید و در دفع آن تشکیک از نظر بحدس میرسد کما لا یخفی علی الفطن المنصف لفظ حدس بصرفه بزبان ما درآمد والا امثال این تشکیکات مبنی البطلان اند و مقدماتیکه در بیان بطلان آن شبهات آورده میشود

از قبیل تنبیهات ست بر آن بداهت بلکه این قسم شبهات و تشکیکات نزد این فقیر در رنگ
آنست که شخصے ذی فنون نزد جماعهٔ ابلهان بیاید و سنگے را که محسوس ایشان ست بدلائل و
مقدمات زراندودهٔ برایشان اثبات نماید که آن ذهب ست و این بیچارگان چون به دفع
آن مقدمات ممّوهه عاجز اند و در تعیین مواد غلط آن دلائل قاصر ناچار در اشتباه می افتند
بلکه یقین بذهبیت آن سنگ مینمایند و حس خود را فراموش میسازند بلکه متهم میدارند زیرکے
باید که اعتماد بر ضرورت حس نماید و مقدمات ممّوهه را متهم سازد و در باب حسن فهم نیز بزرگی و علو
درجات خلفاء ثلثه بلکه بزرگی جمیع اصحاب کرام حضرت خیر البشر علیه و علیهم الصلوات و
التسلیمات بمقتضائے کتاب و سنت محسوس و مشاهد ست قادح و طاعن این بزرگواران که
بدلائل زراندوده قدح و طعن در ایشان نماید آن طعن در ایشان در رنگ قدح آن سنگ ست
که در وجود آن نمایند و از راه ببرند ربّنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من
لدنك رحمة انك انت الوهاب ۸ فیا لیت شعری ما حملهم علی سبّ اکابر الدین و
طعن کبراء الاسلام و لیس طعن احد و سبّ شخص من الفسقة و الکفرة و مما یعدّ فی
الشرع عبادة و کرامة و فضیلة و وسیلة الی النجاة فکیف سبّ هداة الدین و طعن
حماة الاسلام و ما ورد فی الشرع ان سبّ اعداء الرسول علیه و علی اله الصلوة و السلام
کابی جهل و ابی لهب مثلا و طعنهم مما یعدّ عبادة و کرامة بل الاعراض عنهم و عن
اخبارهم اولی و انسب و اسلم عن تضییع الوقت و الاشتغال بما لا یعنیه ۹ تلك امة
قد خلت لها ما کسبت و لکم ما کسبتم و لا تسئلون عما کانوا یعملون ۱۰ حضرت حق سبحانه
و تعالی در قرآن مجید در صفت اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوة و السلام رحماء بینهم
میفرماید پس در حق این بزرگواران گمان عداوت و کینه با یکدیگر بردن منافی نص قرآنی ست
و نیز اثبات عداوت و کینه درین بزرگواران قدح در فریقین پیدا میکند و رفع امان از طائفتین

بینماید پس ہر دو فریق از اصحاب ملازم مے آید کہ ملعون باشند عیاذاً باللہ سبحانہ من ذالک
و بہترین بنی آدم بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بدترین مردم باشند و بہترین
قرون بدترین قرون باشند چہ اہل آن قرن ہمہ این زمان بعداوت و کینہ متصف گشتہ اند
ہیچ مسلمانے باین امر جرأت ننماید و این معنی را تجویز نکند چہ قسم بزرگی ست حضرت امیر رضی
اللہ تعالیٰ عنہ کہ خلفاء ثلثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم معادی آو باشند و حضرت امیر را باین
حضرات عداوت منطنہ بود این خود قدح طرفین ست چرا باید گرچون شیر و شکر نباشند و فانی
در یکدگر نبوند امر خلافت نزد این بزرگواران آن مرغوب و مطبوع نبودہ است تا سبب عداوت و کینہ
بودہ اقیلونی از حضرت صدیق معروف و مشہور ست و حضرت فاروق میفرمودند اگر خربزہ
پیدا شود این خلافت را بیک دینار بفروشم و حضرت امیر کہ با معاویہ جنگ و جدل فرمودہ نہ بواسطہ
تمیل و رغبت در امر خلافت بودہ است بلکہ قتال با بغاۃ فرض میدانستہ است و دفع ایشان میکرد
قال اللہ تبارک و تعالیٰ فقاتلوا التی تبغی حتی تفیٓء الی امر اللہ۔ غایۃ ما
فی الباب چون محاربان حضرت امیر باغیان تاویل اند و صاحب راے و اجتہاد اند اگرچہ درین اجتہاد
خطی باشند از طعن و ملامت باز نمیشوند و تکفیر و تفسیق نمیکنند حضرت امیر در شان ایشان میفرماید اخواننا
بغوا علینا فسلبونا کرامتہ و لا فسقہ لہا لہم من التاویل قال الشافعی و ہو منقول عن عمر بن
عبد العزیز تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلنطہر عنہا السنتنا۔ ربنا اغفر لنا و لاخواننا
الذین سبقونا بالایمان و لا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوا ربنا انک رؤف رحیم۔ والصلوٰۃ
والسلام علی سید الانام و علی آلہ و اصحابہ الکرام الی یوم القیام۔

۴۱ - مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بخواجہ ہاشم کشمی صدور یافت در جواب سوال او کہ طلب حل مکتوب ششم کردہ بود۔ الحمد للہ

وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی پرسیدہ بودند کہ معنی این عبارت چیست کہ در مکتوب ششم واقع شدہ است آنگاہ کہ مقصود از آفرینش من آنست کہ ولایتِ محمدی بولایتِ ابراہیمی عَلَیْہِمَا الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ منصبغ گردد و حُسنِ ملاحتِ این ولایت باجمالِ صباحتِ آن ولایت ممتزج شود و باین انصباغ و امتزاج مقامِ محبوبیتِ محمدیہ بدرجۂ علیا رسدہ بداند کہ منصبِ لاابالگی و مشاطگی ہیچ ممنوع و محذور نیست دلالہ کہ بحُسن و آلات دُو محبوب صاحبِ جمال و کمال را باہم گر مختلط سازد و حُسن ہر کدام را بایکدگر مقترن گرداند کمالِ خدمتگاری اوست و نہایتِ شرف و سعادتِ او و ازین معنی ہیچ نقصے و قصورے در شانِ آن دُو صاحبِ جمال لازم نمے آید و ہمچنین اگر مشاطگی نمودہ در حُسن و جمالِ آن دُو صاحبِ کمال بیفزاید و طراوت و زینتِ دیگر پیدا آرد شرافت و سعادتِ اوست و ہیچ نقص و قصور اینہا لازم نہ

ازان طرف نپذیرد کمالِ تو نقصان وزین طرف شرفِ روزگارِ من باشد

بالجملہ انتفاع و استفادہ کہ صاحبِ دلتان را از راہِ خلیان و خدمہ میسر میگردد ہیچ ممنوع و محذور نیست کہ مستلزمِ قصور و نقصان نیست بلکہ کمالِ صاحبِ دلتان در خدمتِ غلمان و خدمہ است قاصر دولتے بود کہ از خدمہ منتفع و متمتع نبود انتفاع و تمتع از ہمگنان نقصان ست و استمداد و استفادہ از ہمسران قصور قُلِ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی یَا اَیُّہَا النَّبِیُّ حَسْبُکَ اللّٰہُ وَمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ۔ ابن عباس رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُمَا فرمودہ است کہ سببِ نزولِ این آیتِ کریمہ اسلامِ حضرتِ فاروق ست رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ بدیہی ست کہ خدماتِ اصاغر و اسافل مرتبتِ بخشِ مرتبہ اکابر و اعالی ست و اگر شخصے باَمرِ بدیہی ہم مہتد نشود قصورِ عبارت چیست سلاطین و اُمرا در تجمل و تسلط بخدم و حشم محتاجند و کمالاتِ خود را مربوط بایشان میدانند و ازین معنی ہیچ نقصانے و قصورے در مراتبِ ایشان نیست چنانچہ معلوم و شریف ست منشا این اشتباہ عدم فرق ست درمیانِ تمتع و انتفاعے کہ از جانبِ اصاغر ے آید و تمتع و انتفاعے کہ از

جانبِ اعالی حاصل میگردد و مبیّن شد کہ اوّل کمال بخش ست و ثانی نقصان افزا پس اول مجوّز باشد و ثانی ممتنع وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْمُلْہِمُ لِلصَّوَابِ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّھَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ط

۷۷ — مکتوب (۸) ہفتاد و ہشتم

بدارابِ خان صدور یافتہ در بیانِ محبت و اخلاص این طائفہ علیہ کہ این محبت و اخلاص زینۂ فنا فی اللہ و بقا باللہ ست و ما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی دولت خوشگوار کہ در خاندانِ شما احساس نمودہ مے آید باوجودِ انسابِ غنا و باحصول مواد استغنا نیاز مندی ست بافقرا و خدمتگاری ست باین طبقہ علیا کہ مُنبی از محبت و اخلاص این طائفہ علیہ است و مُشعر از مودت و اختصاص این فرقۂ ناجیہ مخبر این طائفہ را بشارت المرء مع من احب کافی ست و جلیسانِ این طبقہ را تؤید ھم قوم لا یشقیٰ جلیسھم وافی و چون بعنایۃ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ این محبت استیلا پیدا کند و غالب آید بر نہجے کہ غیرِ این محبت را در دل نگذارد و گرفتاریہائے دیگر بتمام از دل رخت بر بندد و لوازمِ محبت کہ اطاعتِ محبوب ست و بمرادِ او بر پا بودنست و باخلاق و اوصافِ او متخلق شدن ست ظاہر گردد و این زمان فنا در محبوب حاصل میشود شبیہ بفنا فی الشیخ کہ زینۂ اوّل ست درین راہ و این فنا فی الشیخ ثانیا وسیلۂ فنا فی اللہ میگردد کہ بقا باللہ بران مترتب ست کہ محصّلِ ولایت ست بالجملہ اگر در ابتدا بے توسّطِ احدے محبت و انجذابِ محبوب حقیقی میسّر گردد دولتے ست عظیم کہ محصّلِ فنا و بقاست و الّا از متوسط کامل مکمل چارہ نبود اوّل مراد خود را در مرادات او باید درباخت و در رضے فانی باید گشت تا آن فنا وسیلۂ فنا فی اللہ گردد و از گرفتاریہائے ماسوا بتمام خلاص سازد و بدرجاتِ ولایت رساند

بر شکر غلطیدهٔ صفرائیان ماز برائے کوریِ سودائیان ۔ آمثالِ این سخنان از برائے تنویہ و تشویقِ طالبان و مُہوسان ایراد نموده می آید واللہ سُبحانہ المُوفق بقیۃ المرام رافم رقیمہ فقیر احمد قاسم بزرگ زاده است و در خدمتِ فقرا بوده است اما در مجمر تربیت برادرِ کلان بناز و تنعم کلان شده است و محنتهائے روزگار کم دیده شوق ملازمت شما دارد اگر داخلِ ملازمانِ سرکارِ خود ساخته بحالِ او التفات مرعی دارند از کرم بعید نخواهد بود زیاده چه تصدیع دهد

۴۳ — مکتوب (۷۹) هفتاد و نهم

کر نوشته بود مشتمل بر اعراض — والسلام

بشیخ یوسف برکی صدور یافته در جواب رساله او که مشتمل بود بر اعراض از کفر و مُشعر از اقبال باسلام و ما یناسب ذلک ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی رساله که نوشته حوالهٔ مولانا عبد الحی نموده بودند که بنماید درین مدت ننموده روزیکه مولانا بابو راهی میشد آن رساله را آورده حاضر ساخت چون مطالعه نموده شد باعثِ فرحت گشت که مشتمل بر اعراض از کفر بوده است و مُشعر از اقبال باسلام چنانچه اسلامِ مجازی به از کفرِ مجازی ست اسلامِ طریقت نیز به از کفرِ طریقت ست در کفرِ طریقت همه شکر ست و در اسلامِ طریقت همه صحو چنانچه صحوِ مجازی به از سکرِ مجازی ست صحو طریقت نیز بهتر از سکرِ طریقت ست ثمرهٔ کفرِ طریقت تشبیه ست و نتیجهٔ اسلامِ طریقت تنزیه هر قدر فرق که در میانِ تشبیه و تنزیه ست بهمان قدر فرق در میانِ کفر و اسلامِ طریقت ست طائفه که جمع میانِ تشبیه و تنزیه اختیار کرده اند و آنرا کمال دانسته اند آن تنزیه نیز از جملهٔ تشبیه ست که در نظرِ شان تنزیه درآمده است والا تشبیه را چه یارا که با تنزیهِ حقیقی جمع شود و در شعشعانِ انوارِ آن مُضمحل و نابود نگردد

۴۴ — مکتوب (۹۱) نود و نهم

المنتخبات ۳۰

بمیر محمد نعمان صدور یافته در جوابِ سوالهائے که کرده بودند بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ

وسلام علی عبادہ الذین اصطفی پرسیدہ بودند کہ گاہ ہست کہ سالک در وقت عروج
خود را در مقامات اصحاب انبیا علیہم الصلوات والتحیات کہ باجماع از و افضل اند مییابد بلکہ
بساست کہ خود را در مقامات انبیا علیہم الصلوات والتحیات مییابد بحقیقت این معاملہ
چیست بعضے مردم از ینجا مساوات آن سالک با ارباب آن مقامات توہم میکنند و شرکت او را
درین مقامات با اہالی آن مقامات در تخیل مے آرند و باین توہم و تخیل رد و طعن او مینمایند و زبان
ملامت و شکایت در حق او دراز میکنند کشف غطا از روے این معما باید نمود جوابش
آنست کہ وصول اسافل بمقامات اعالی گاہ ہست کہ از قبیل وصول فقرا و محتاجان بود کہ بابواب
اصحاب دول و باکنہ خاصہ ارباب نعم میسر گردد تا از ینجا حاجتے خواہند و از دول و نعم ایشان
دریوزہ نمایند دور از کار بود کہ این وصول را مساوات و شرکت فہمد و بساست کہ این وصول
از قبیل تماشا بود کہ بوسائط و وسائل سیر اماکن خاصہ امرا و سلاطین نماید تا بنظر اعتبار تماشا
کند و رغبتے بعلو پیدا آرد تو ہم مساوات ازین وصول چہ گنجایش دارد و تخیل شرکت ازین سیر
و تماشا چہ متصور بود وصول خادمان باکنہ خاصہ مخدومان تا حقوق خدمتگاری بجا آرند محسوس
و ضیع و شریف ست اہلے بود کہ ازین وصول توہم مساوات و شرکت نماید ہر فراشے و
مگس رانے و شمشیر بردارے قرین سلاطین عظام ست و در اخص اکنہ ایشان حاضر خلے
خبط مے طلبد کہ از ینجا توہم شرکت و مساوات نماید بلائے درد مندان از در و دیوارے آید
مردم از برائے ملامت غریبے بہانہ مے طلبند و از برائے طعن و تشنیع او محملے میجویند حضرت حق
سبحانہ و تعالی انصاف شان دہد بایستے کہ در حق ضعیفے محملے از برائے رفع شر و دفع ملامت
مے طلبیدند و در حفظ عرض مسلمانے میکوشیدند امر ایشان کہ طعن مینمایند از دو حال خالی
نیست اگر اعتقاد دارند کہ صاحب این حال معتقد شرکت و مساوات ست با ارباب آن مقامات
عالی پس او را کافر و زندیق تصور میکنند و از زمرہ اہل اسلام مے برآرند چہ شرکت در نبوت و

مساوات با انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کفرست وہمچنین افضلیت شیخین علیہما الرضوان
باجماع صحابہ وتابعین ثابت شدہ است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام
شافعی ست علیہ الرضوان بلکہ فضل مر جمیع صحابہ کرام راست بر باقی امت چہ ہیچ فضیلتے بفضل
صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات عدیل نتواند شد فعل یسیر کہ از اصحاب
علیہم الرضوان در وقت ضعف اسلام وقلت مسلمانان از برائے تائید دین متین ونصرت
سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات صادر شدہ است اگر دیگران در تمام
عمر بریاضات ومجاہدات طاعتہا نمایند بمرتبہ آن فعل قلیل اصحاب نرسند لہذا آن سرور فرمودہ
علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام کہ اگر انفاق نماید یکے از شما مانند کوہ احد طلا از نرسد آن انفاق
بمد یکے از اصحاب کہ انفاق نمایند بلکہ بنصف مد ہم نرسد فضیلت حضرت صدیق رضی اللہ
تعالی عنہ ازین راہ آمدہ است کہ او اسبق سابقان ست در ایمان ودر بذل نفس وانفاق
اموال کثیرہ ودر خدمات لائقہ لہذا در شان او نازل شدہ است کریمہ لا یستوی منکم من
انفق من قبل الفتح وقاتل اولئک اعظم درجۃ من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا
وکلا وعد اللہ الحسنی جمعے نظر بر کثرت فضائل ومناقب دیگران انداختہ در افضلیت او توقف
مینمایند نمیدانند اگر سبب افضلیت کثرت فضائل ومناقب بودبسا ست کہ بعضے از آحاد امت
کہ این فضائل دارند از نبی خود افضل باشند کہ این فضائل ندارد پس ما بہ التفاضل دیگر ست
ورا بر این فضائل ومناقب وآن بزعم این فقیر اسبقیت تائید دین واقدمیت انفاق اموال و
بذل انفس ست در نصرت احکام دین رب العالمین وچون پیغمبر اسبق از جمیع ستارہ افضل
باشد وہمچنین ہر کہ در دین کبیر اسبق ستار مسبوقان افضل ست سابق گویا در امر دین استاد معلم
لاحقان ست لاحقان از انوار سابقان استفادہ مینمایند واز برکات ایشان استفاضہ میفرمایند
ودر دین امت بعد از نبی ما علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام صاحب این دولت عظمی صدیق

رضی اللہ تعالیٰ عنہ است کہ اسبق سابقان ست در انفاق اموال کثیرہ و در مقاتلہ و مجادلہ شدیدہ و در بذل عرض و جاہ و در رفع فساد و تباہ از جہت تائید دین و نصرت سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات پس افضلیت از دیگران اورا مسلم باشد و حضرت پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات عزت و غلبہ اسلام را چونکہ بیاری حضرت فاروق طلبیدہ و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در نصرت حبیب خود در عالم اسباب نیز باو کفایت فرمودہ است و گفتہ یا ایہا النبی حسبک اللہ و من اتبعک من المؤمنین ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمودہ است کہ سبب نزول این آیت اسلام حضرت فاروق ست پس بعد از حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ افضلیت او متعین بود لہذا اجماع صحابہ و تابعین بر افضلیت این دو اکابر منعقد گشت چنانچہ گذشت و حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز فرمودہ است کہ ابو بکر و عمر افضل این امت اند ہر کہ مرا بر ایشان فضل دہد مفتری ست او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند تحقیق این مبحث در کتب و رسائل خود بتفصیل نمودہ این مقام زیادہ برین گنجایش ندارد و آنچہ بود کہ خود را عدیل اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات سازد و جاہلے باشد از اخبار و آثار کہ خود را از سابقان تصور نماید لیکن باید دانست کہ این دولت سبقت کہ باعث افضلیت ست مخصوص بقرن اول ست کہ بشرف صحبت خیر البشر مشرف ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و در قرون دیگر این معنی مفقود ست کہ لاحقان بعضے قرون از سابقان قرون دیگر افضل باشند بلکہ در یک قرن روا ست کہ لاحق از سابق آن قرن افضل باشد حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ طاعنان را بینا گرداناد بر شناعت طعن مسلم و طرد مومن بمجرد توہم و تخیل و بر قباحت تکفیر مسلم و تضلیل او بمحض تعصب و تعنت چہ علاج خواہند کرد کہ اگر قایل تکفیر و شایان تضلیل نباشد آن کفر و ضلالی بارباب آن قال خواہد گشت و از مرمی بکفر برامی کفر خواہد پیوست چنانچہ در حدیث نبوی آمدہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ربنا اغفر لنا ذنوبنا و

اِسْرَافَنَا فِیْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکٰفِرِیْنَ ۝ بر سرِ اصلِ سخن رویم و از شقِ ثانی بیان نمائیم و گوئیم اگر در حقِ صاحبِ این حال طاعنان این اعتقاد ندارند و معاملهٔ او بکفر نمیرسانند هم از دو حال بیرون نیستند واقعهٔ او را بر کذب و بهتان حمل مینمایند این خود سوءِ ظنی ست نسبت بمسلم که محظورِ شرعی ست و اگر او را کاذب نمیدانند و معتقدِ شرکت و مساوات نمی انگارند پس وجهِ طعن و ملامت چیست و تشنیع و تغییب او چرا ست واقعهٔ صادقه را بر محامل نیک حمل باید نمود نه آنکه صاحبِ واقعهٔ صادقه را تشنیع و تقبیح باید فرمود اگر گویند که وجهِ اظهارِ این قسم حال شور انگیز چیست گوئیم که ظهورِ این قسم احوال از مشایخِ طریقت بسیار آمده است و عادتِ مستمرهٔ ایشان گشته است لَیْسَ هٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَةٍ کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ بی نیاتِ حقانیه و بی ارادهٔ صادقه نخواهد بود گاه هست که مقصود ازین نوشتن اظهارِ این قسم احوالِ موهوبه است پیشِ شیخِ طریقتِ خود تا صحت و سقمِ حال بیان نماید و بر تعبیر و تاویلِ آن اطلاع بخشد و گاهے مقصودش ازین نوشتن تحریص و ترغیبِ طلاب و تلامیذ است و گاهے باشد که مقصودش نه این و نه آن بوده باشد بلکه مجرد سکر و غلبهٔ حال برین گفت و گوے آرد تا دمے چند زند و نفسے راست کند مدعی بطلانِ ست کسیکه مقصود او از اظهارِ این قسم احوال شهرت و قبولِ خلق باشد این احوال وبالِ اوست و استدراج ست که متضمنِ خرابیِ اوست رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّیْ اِنَّ رَبِّیْ لَغَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۝ و ایضاً پرسیده بودند که سبب چیست که انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و اولیا علیهم الرضوان در دنیا بلا و مصائب مبتلا باشند و بیشتر بلیات و محن گرفتار بوند گما قیل اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ بَلَآءً الْاَنْبِیَآءُ ثُمَّ الْاَوْلِیَآءُ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ و حضرت حق

سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی در کتاب مجید خود میفرماید وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ
ازین کریمہ مفہوم میشود کہ ہر کہ کسبِ سیئات بیشتر نماید مورد مصیبت بیشتر بود پس باید کہ غیر انبیا
عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وغیر اولیا عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ باشد بلاد مصائب گرفتار بوند نہ
انبیا و اولیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَوَّلًا وَثَانِيًا وَاَيْضًا آن بزرگواران عَلَيْهِمُ
الصَّلَوٰتُ وَالتَّحِيَّاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَصَالَةً وَتَبَعًا محبوبانِ حق اند جَلَّ عَلَا واز خواصِّ مقربان
اویند تعالیٰ بہ محبوبان و خواصِ مقربان بلیات و محن حوالہ نمودن چرا بود و آزار ایشان بکدام
وجہ درست باشد دشمنان در ناز و نعیم و دوستان در بلیات و محن مقیم چون باشند بدان
اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰی وَهَدَاكَ سَوَآءَ الصِّرَاطِ دنیا موضع غبرائے تنعم و تلذذ نیست آخرت ست
کہ برائے تنعم و تلذذ معد گشتہ ست و چون دنیا و آخرت بایکدیگر نسبتِ ضرتیت و تقاضت
دارند و رضائے یکے مستلزم سخط دیگر ست ناچار تلذذ در یکے مستلزم تالم در دیگرے بود پس
ہر کہ در دنیا بیشتر متلذذ و متنعم بود در آخرت بیشتر متالم و متندم باشد و همچنین ہر کہ در دنیا بہ
بلیات و محن بیشتر مبتلا باشد در آخرت بتنعمات و تلذذات زیادہ تر محظوظ و مسرور باشد و بقائے
دنیا نسبت بہ بقائے آخرت کاشکے حکم قطرہ داشتے نسبت بدریائے محیط بے متناہی را بغیر متناہی
چہ نسبت بود پس ناچار بمقتضائے کرم دوستان را بمحنت چند روزہ اینجا مبتلا باید داشت تا بہ تنعمات
ابدی حظ و سرور نمایند و دشمنان را بموجب مکر و استدراج بتلذذاتِ قلیلہ محظوظ باید ساخت تا
بتالماتِ کثیرہ گرفتار باشند سوال کافر فقیر کہ در دنیا و آخرت محروم ست تالم او در دنیا مستلزم
تلذذ او در آخرت نگشت و جہش چیست گوئیم کافر دشمن خداست جَلَّ سُلْطَانُهٗ و مستحق عذاب
دائمی ست در دنیا رفع عذاب ازو ے نمودن و بوضع و ے گذاشتن در حق و ے عین تنعم و تلذذ
ست و نفس احسان ست لہذا بر نفس دنیا در حق کافر اطلاق جنت نمودہ اند غایۃ ما فی الباب
بعضے از کفار را در دنیا ہم رفع عذاب نمایند و ہم از تلذذاتِ دیگر بخشند و بعضے دیگر را رفع عذاب نمایند

واز تلذذات دیگر هیچ ندهند بلکه بالتذاذ فرصت ورفع عذاب اکتفا نمایند لکل ذلک حکم ومصالح

سوال حضرت حق سبحانه وتعالی بر همه چیز قادر ست وتوانا ست که دوستان را هم در دنیا تلذذات بخشد وهم در آخرت تنعمات کرامت فرماید وتلذذ در یکے مستلزم تالم در دیگرے در حق ایشان نباشد **جوابش** بوجوه ست یکے آنکه اگر در دنیا بلیات ومحن چند روزه نمے کشیدند قدر وقیمت تلذذات وتنعمات ابدی را نمے شناختند ونعمت صحت وعافیت دائمی را کما ینبغی درک نمیکردند بکے تا جوع نکشد لذت طعام نیابد وتا مبتلا نشود قدر فراغ ندانند پس گویا مقصود از تالم موقت ایشان تحصیل کمال تلذذ دائمی شان ست مثال ست که برائے ابتلائے عوام بصورت جلال در حق این بزرگواران ظاهر گشته ست یضل به کثیرا ویهدی به کثیرا

جواب دوم آنکه بلیات ومحن هر چند نزد عوام از اسباب تالم ست آما نزد این بزرگواران هر چه از جمیل مطلق جل شانه برسد از اسباب التذاذ شان ست از بلاها همان لذت بگیرند که از نعما بلکه از بلاها بیشتر محظوظ اند که خالص مراد محبوب ست ومورد نعما این خلوص نیست که نفس نیز خواهان نعما ست وگریزان از بلاها پس بلا نزد این اکابر بهتر از نعمت بود والتذاذ ایشان از بلا بیش از نعمت باشد حظے که ایشان را در دنیا ست از بلیات ومصائب ست اگر دنیا این نمک نمیداشت نزد ایشان بهیچے نمے ارزید واگر این حلاوت در دے نمے بود در نظر شان عیش نمیبود

غرض از عشق تو ام چاشنے درد وغم ست + ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کم ست

پس دوستان او تعالی هم در دنیا متلذذ اند وهم در آخرت محظوظ ومسرور واین لذت دنیائے ایشان بحظ آخرت شان جنگ ندارد واین لذت دیگرست که بحظ آخرت جنگ دارد که علوم را حاصل ست آلهی چیست این که دوستان خود را کردی که هر چه سبب تالم دیگران ست سبب التذاذ شان ست وهر چه دیگران را رحمت ست این بزرگواران را رحمت ست ونعمت دیگران نعمت شان ست مردم در شادی شادند ودر غمی غمناک واین بزرگواران هم در شادی شاد وهم در غم فرحناک

چه نظر شان از خصوصیات جملهٔ افعال جمیله و رذیله برخاسته بر جمال فاعل آن افعال که جمیل مطلق
ست مقصور گشته است و بحُب فاعل افعال نیز محبوب شده و الّا تداذ بحُب شیء مطلقاً هر چه در عالم بمرادِ
فاعلِ جمیل جل سلطانہٗ صادر شود اگرچه از قسم ایلام و اضرار شان باشد آن چیز عین مُراد و محبوب
شان ست و سبب التذاذ ایشان خداوند است بآنچه فضل و کرامت ست که چنین دولت خفیه و نعمت
پوشیده را از چشم زخم اغیار پوشیده بدوستان خود عطا فرموده و همواره ایشان را بمراد خود قائم
ساخته محفوظ و متلذذ داشته و کرامت و تمام که نصیب دیگران ست ازین بزرگواران رفع گردانیده
و ننگ و رسوائی که عیب دیگران ست جمال و کمال این طائفهٔ علیه ساخته و در عین نامرادی مرادِ
شان ودیعت نهاده و این التذاذ و سرور عاجل شان را برعکس دیگران سبب ترقیات و حظوظ آخرت
گردانیده ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **جواب سیوم**
آنکه این دار دار ابتلاست که حق با باطل ممتزج ست و محق با مبطل مختلط اگر بدوستان محن و بلا
ندهند و بدشمنان بدهند دوست از دشمن متمیز گردد و حکمت اختبار و آزمایش باطل شود و آن منافی
ایمان بغیب ست که سعادات دنیویه و اخرویه در ضمن آن موضوع ست و کریمه الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْغَيْبِ و کریمه وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ رمزیست ازین
معنی پس خاک در چشم دشمنان انداخته دوستان را نیز بصورت محن و بلا مبتلا گردانیده تا حکمت
ابتلا و آزمایش تمام شود و دوستان در عین بلا متلذذ باشند و دشمنان کور باطن خائب و خاسر
بوند یُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَّيَهْدِي بِهٖ كَثِيرًا معاملهٔ انبیا علیهم الصلوٰت والتسلیمات با کفار
همین بوده است که گاهے غلبه ازین جانب بوده گاهے ازان جانب در جنگ بدر نصرت از
جانب اهل اسلام بوده است و در جنگ احد اهل کفر غلبه نموده اند قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اِنْ
يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِينَ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ

الکافرین جواب چہارم آنکہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ہر چند بر ہمہ چیز قادر ست و توانا ست
کہ دوستان را ہم اینجا ناز و تنعم کرامت فرماید و ہم آنجا لیکن این معنی منافی حکمت و عادت او ست
و او سبحانہ وتعالیٰ دوست میدارد کہ قدرت خود را در تحت حکمت و عادت خود مستور دارد و اسباب
و علل را روپوش جناب قدس خود فرماید پس بحکم تعاضت دنیا و آخرت دوستان را از محن و
بلیہ دنیا چارہ نبود تا متعمات آخرت ہنی و مری ایشان باشد و رمزے ازین معنی در جواب اصل اول
در ما تقدم گذشتہ است بر سر اصل سخن رویم و تتمہ جواب از اصل سوال بیان نمائیم و گوئیم کہ سبب
ورود بلا و مصیبت ہر چند کسب ذنوب و سیئات ست اما آن بلا و مصیبت فی الحقیقۃ مکفر
آن سیئات ست و مزیل ظلمات آن ذنوب ست پس کرم آنست کہ دوستان را بیشتر بلا و محن
بدہند تا کفارت سیئات ایشان نماید و ازالہ ظلمات ذنوب شان فرماید سیئات و ذنوب
دوستان را در رنگ سیئات و ذنوب دشمنان تصور نکنند حسنات الابرار سیئات المقربین
شنیدہ باشند و اگر ذنب و عصیان نیز از ایشان صادر شود در رنگ ذنب و عصیان دیگران نخواہد
بود نزدیک ست کہ از قسم سہو و نسیان بود و از عزم و تعمد دور باشد قال اللہ تبارک وتعالیٰ
ولقد عہدنا الی ادم من قبل فنسی ولم نجد لہ عزما پس کثرت ورود بلا و مصائب دلالت
بر کثرت کفارت سیئات دارد نہ بر کثرت کسب سیئات دوستان را بیشتر بلا بدہند تا کفارت
ذنوب ایشان نمودہ پاک و پاکیزہ برند و ایشان را از محن اخروی محفوظ دارند منقول ست کہ در وقت
سکرات موت آنحضرت و دران بے آرامی و بیقراری آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا از کمال شفقت و مہربانی کہ در حق آنحضرت داشت و آنحضرت
در حق حضرت زہرا فرمودہ بود الفاطمۃ بضعۃ منی نیز بے آرام و بیقرار بود چون آن سرور علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام دائما از حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا در آن وقت آن اضطراب و
التہاب مشاہدہ فرمودند از برائے تسلی حضرت زہرا رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمودند پدر ترا ہیمن

الفضل

محنت ست وبس و بیشتر ہیچ کرده واقع نیست چه دولت ست که عذاب اشد و ابقی بمحنت چند روزه رفع شود
باد دوستان این معامله کنند و باد یگران این معامله نکنند و کفارت ذنوب ایشان انجا گیرا یتبغی نظر اینند بلکه
مجازات ایشان را بآخرت اندازند پس ناچار دوستان بکثرت ورود بلایائے دنیوی احق باشند و
دیگران لائق این دولت نبوند که گناهان شان کبار ند و از التجا و تضرع و استغفار و انکسار کمتر بهره دارند
و بر کسب معاصی دلیر ند و بعزم و جد تحصیل ذنوب مینمایند و از تمرد نیز خالی نیند و قریب ست که
بآیات خداوندی جل شانه استهزا و استنکار نمایند و جزا باندازه جریمه است اگر جریمه سخت دارد و
صاحب جریمه ملتجی و متضرع ست آن جریمه قابل کفارت باشد ببلائے دنیوی و اگر جریمه غلظت
و شدت و ثقل دارد و صاحب آن جریمه متمرد و متکبر ست آن جریمه شایان جزائے اخروی ست
که اشد و ادوم ست وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ نوشته بودند که مردم
استهزا و سخریه مینمایند و میگویند که حضرت حق سبحانه و تعالی با دوستان خود چرا محنت و بلا
بدهد و چرا همیشه بناز و نعم ندارد و باین گفت و گوے نفی این جماعه خواهند کفار نیز در حق آن
سرور علیه و علی آله الصلوٰة و السلام مثل این سخنان میگفتند و قالوا مال هذا الرسول یاکل
الطعام و یمشی فی الاسواق لولا انزل الیه ملک فیکون معه نذیرا او یلقی الیه کنز
او تکون له جنة یاکل منها مدار امثال این سخنان بر انکار آخرت ست و انکار عذاب و ثواب
دائمی ست و نیز مدار بر اعتیاد و اعتبار و اعتنائے تلذذات فانیه عاجله است کسیکه ایمان
بآخرت دارد و عذاب و ثواب آخرت را دائمی میداند بلا و محنت عاجله چند روزه در نظر او هیچ
نمے در آید بلکه این محنت موقته که سبب راحت مؤبده است عین راحت تصور میکنند بگفت و
گوے مردم نمے روند و ورود بلا و محنت گواه عدل محبت ست کور باطنان اگر منافی محبت تصور کنند
چه توان کرد غیر از اعراض از جاهلان و از مقوله ایشان علاج نیست فاصبر صبرا جمیلا و جواب
دیگر از اصل سوال آنکه بلا تابد یا نه محبوب ست که محب را از التفات بماسوے محبوب منع نموده بکلیت

جواب دیگر از اصل سوال

متوجہ جناب قدس محبوب گرداند پس شایان درد و بلا دوستان باشند و این بلا بکفر کسب نہ
بلکہ بہ التفات بما سوائے ایشان باشد و دیگران لائق این دولت نباشند و چرا ایشانرا بزور بجانب
محبوب بیارند ہر کرا میخواہند بزور و قہر بجانب محبوب می آرند و او را بہ محبوبیت برمیدارند و ہر کرا
نمیخواہند او را باو وا میگذارند اگر سعادت ابدی دارد براہ انابت دست و پا زدہ بامداد فضل و
عنایت بمقصد خواہد رسید الا او داند و کار او اللّٰھُمَّ لَا تَکِلْنِی اِلٰی نَفْسِی طَرْفَۃَ عَیْنٍ پس
معلوم شد کہ مرادان را بیشتر بلا نامزد میشود از مریدان لہذا آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و
السلام کہ رئیس مرادان و محبوبان ست فرمودہ است مَا اُوْذِیَ نَبِیٌّ مِثْلَ مَا اُوْذِیْتُ پس بلا
معنے دلالہ پیدا کرد کہ بحسن دلالت خود دوست را بدوست برساند و از التفات بغیر دوست پاک
گرداند عجب معاملہ ست دوستان اگر کروڑہا یا بند بدہند و بلا را بخرند و دیگران کروڑہا بدہند و دفع
این بلا خواہند سوال گاہ ست کہ در وقت ورود بلا از دوستان نیز اضطراب بے قراری و گریہ مفہوم
میگردد و جہش چیست جواب آن کرہ و اضطراب صوریست و بمقتضائے طینت بشری ست
کہ در ابقائے آن حکم و مصالح ست چہ جہاد و معاہدات بالنفس بے آن متصور نیست شنیدہ باشند
بیقراری و بے آرامی کہ از آن سرور دین و دنیا کہ در وقت سکرات موت ظاہر میشد علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ و السلام و آن بقیہ جہاد بالنفس بودہ است تا خاتمہ خاتم الرسل علیہ و علیہم
الصلوٰت و التحیات بر جہاد با دشمنان خدا متحقق گردد و شدت مجاہدت دلالت دارد تا جسم
مواد صفات بشریت نماید و نفس را در کمال انقیاد آوردہ بحقیقت اطمینان رساند و پاک و پاکیزہ
دارد پس بلا دلالہ بازار محبت گشت و سر کہ محبت ندارد بدلالہ چہ کار دارد و دلالگی بچہ کار او مے آید و
نزد او چہ قدر و قیمت داشتہ باشد وجہ دیگر از برائے ورود بلا آنست کہ محب صادق از مدعی
کاذب متمیز گردد چہ اگر صادق ست بورود بلا ملتذ و محظوظ خواہد شد و اگر مدعی ست نصیبش از
بلا کرہ و تالم ست و باین تمیز مہتد نشود مگر کسیکہ شائبہ از صدق داشتہ باشد تا حقیقت کرہ و تالم

را از صورت کُره و تامّ جُدا سازد و حقیقت صفات بشریت را از صورت صفات بشریت علیحده
نماید الولی یعرف الولی رمزیست ازین بیان والله سُبحانهُ الهادی الی سبیل الرّشاد
و ایضاً پرسیده بودند که عدم را الا شیئ محض گفتند پس او را وُجود نباشد و چون وجود نداشته باشد
باوجود کے در ذهن پیدا کرده باشد او را آثار و ترقیات چون بود و اگر بود ذهنی بود و اگر ذهنی بود از
دایرهٔ خیال چون برآید بدانند که عدم هر چند لاشیئ ست امّا این همه کارخانهٔ اشیا باو برپاست و
منشا تفصیل و کثرت اشیا مزاتیت اوست و صُور علمیهٔ اسماء الٰهی جلّ سُلطانهُ که در مرآت
عدم منعکس گشته او را متمیز ساخته ست و ثبوت علمی بخشیده ناچار از لاشیئیت محض او را برآورده
است و منشا آثار و احکام گردانیده و این آثار و احکام در بیرون خانه علم نیز کائن اند و در مرتبهٔ
حس و وهم نیز ثابت و چون باستحکام صُنع خداوندی جلّ شانهُ در ان مرتبه ثبات و استقرار پیدا
کرده اند و بزوال حس و وهم نیز مرتفع نیستند توان گفت که این آثار و احکام خارجی اند شما از ترقیات
عدم چه تعجب دارید این همه کرّ و فرّ کائنات مبنی بر عدم ست کمال قدرت خداوندی را جلّ شانهُ و
مُشاهده نمایند که از عدم این همه کارخانه را بهم ساخته ست و کمالات وجود را بنقائض او ظاهر
فرموده راه ترقی باو دیکمال وضوح ست که صُور علمیهٔ اسماء و جهی جلّ سُلطانهُ در حُجرهٔ او متمکن
اند و باو بهمبستر اند و در کنار او یند و از صور بحقیقت و از ظلال باصل شاهراه افتاده است کور
باطن بود که از احساس آن نماید اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا لفظ ذهن و
خیال شما را در اشتباه نیندازد و آثار و ترقیات را در نظر شما دشوار ننماید که هر معامله که هست بیرون
علم و خیال نیست غایهٔ ما فی الباب از خیال تا خیال فرق ست خلق در مرتبهٔ خیال دیگرست اختراع
وهم و خیال دیگر اوّل نفس امریست و توان گفت که موجود خارجی ست نیز و ثانی ازین دولت
قلیل النصیب ست و ازین ثبات و استقرار قلیل الجدوی بعضے از هنرهائے عدم را که در معرفت
علیحده نوشته ست و نقل آن را میر محبّ الله برده اگر ذوق داشته باشند آنرا ملاحظه نمایند

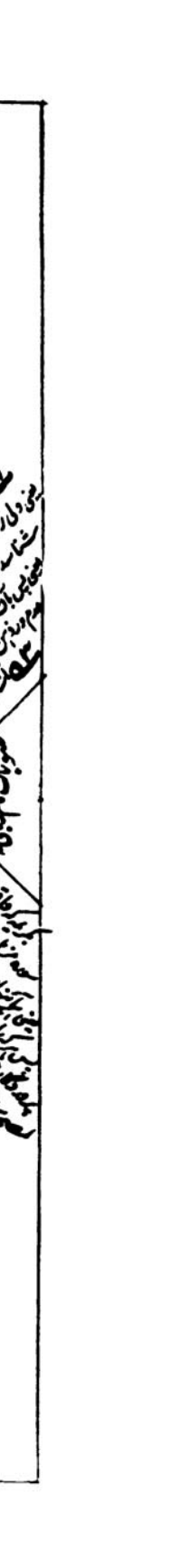

وایضاً از فنا و بقا پرسیدہ بودند معنی این کلمہ را در کتب و رسائل خود این فقیر بسیار جا نوشتہ است مع ہذا اگر خفایے در ماندہ باشد علاجش حضور و شفاست تمام حقیقت در نوشتن نمے آید واگر مے آید اظہار آن اصلح دور مینماید تا کسے چہ فہمد و چہ دریابد فنا و بقا شہودیست وجودی نیست کہ بندہ ناچیز نشود و بحق تعالیٰ متحد نگردد والعبد عبد و ان ما والرب رب و سرمدا زناد قہ اند کہ فنا و بقا را وجودی تصور مینمایند و مے انگارند کہ بندہ بہ رفع تعینات وجودی خود نمودہ باصل خود کہ منزہ از تعینات و قیود ست متحد میگردد و از خود ناچیز گشتہ بر رب خود بقا پیدا میکند در رنگ قطرہ کہ از خود فانی گشتہ بدریا ملحق شود و بہ رفع قید خود نمود و بمطلق متحد گردد اعاذنا اللہ سبحانہ عن معتقد اتہم السوء حقیقت فنا عبارت از نسیان ماسوائے اوست سبحانہ و عدم گرفتاری ست بغیر او تعالیٰ و پاک ساختن ساحت سینہ است از جمیع مرادات و خواستہائے خود کہ مناسب مقام بندگی ست و مناسب مقام بقا قیام عبد ست بمرادات مولائے خود جل سلطانہ و مرادات او سبحانہ عین مرادات خود یافتن ست بعد از شہود آیات انفسی و ایضاً پرسیدہ بودند کہ سیر یکہ در بیرون انفس نوشتہ اند آن کدام باشد سیر در مراتب عشر عالم خلق و عالم امر و سیر ہویۃ و حدانی در داخل انفس مینماید پس سیر در ماورائے انفس کدام باشد بدانند کہ انفس در رنگ آفاق ظلال اسماء الٰہی ست جل سلطانہ و چون ظل بفضل خداوندی جل شانہ خود را فراموش ساختہ متوجہ اصل خود گردد و محبت بہ اصل خود پیدا کند ناچار بحکم المرء مع من احب خود را بہمان اصل خود خواہد یافت و آنہا خود را بہمان اصل خود خواہد انداخت و ہمچنین چون آن اصل را اصل دیگرست ازین اصل بآن اصل خواہد رفت بلکہ خود را عین آن اصل خواہد یافت و ہلم جرا الی ان یبلغ الکتاب اجلہ این سیر سیر ماورائے آفاق و انفس ست اما بدانند کہ جمعے سیر انفسی را سیر فی اللہ گفتہ اند آن سیر کہ گفتہ شد ورائے این سیرست کہ گفتہ اند چہ این سیر حصولی ست و آن سیر وصولی و فرق درمیان حصول و وصول در مکاتیب متعددہ بتفصیل نوشتہ است از انجا معلوم کردہ باشند

دیگر از اقربیت ذات و صفات و افعال واجبی جل سلطانہ پرسیدہ بودند بیان آن نیز بحضور تعلق دارد صلاح نیست کہ بنویسد و اگر بنویسد مغلق ست معلوم نیست کہ بفہم درآید و اگر بتقریر حضور ہم مفہوم گردد مغتنم ست دیگر از کمالات مرتبہ نبوت پرسیدہ بودند کہ فنا و بقا و تجلی و مبدائیت تعین ہمہ در مراتب کمالات ولایات ثلثہ است و سیر در مراتب کمالات نبوت بچہ روش ست بدانند کہ در مراتب عروج تا زمانیکہ بایکدیگر متمیز اند و از اصلے بہ اصلے دیگر رفتہ میشود آن ہمہ کمالات داخل دائرہ ولایات ست و چون این تمیز برطرف شود این تفصیل کم گردد و معاملہ باجمال بساطت صرف افتد و شروع در کمالات مرتبہ نبوت بود و دران مرتبہ نیز ہر چند وسعت ست إن ربک واسع علیم اما آن وسعت وسعت دیگرست و اگر تمیز ست ہم تمیز دیگر زیادہ ازین چہ نویسد و چہ مفہوم شود ربنا آتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا بعضے اسرار نماز را کہ پرسیدہ بودند جواب آنرا بر وقت دیگر انداختہ شد کہ الحال وقت بسیار تنگ ست از دست زمانہ و اہل زمانہ سرقہ کردہ چیزے نوشتہ میشود بفقیر رحم بکنید و بر تسخر تفسار ولیر نباشید ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین الحمد للہ رب العلمین والمنۃ اولا و آخرا والصلوٰۃ والتحیۃ علی رسولہ دائما و سرمدا و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام

والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ

وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ۵

وقد تم الدفتر الثانی فی القسمین بعونہ تعالیٰ وحسن توفیقہ ویتلوہ الدفتر الثالث انشاء اللہ تعالیٰ وصلی اللہ تعالیٰ علی سید الخلق اجمعین وسلم وبارک وعلی آلہ واصحابہ وعلینا معہم اجمعین برحمتہ وہو ارحم الراحمین ۱۲ ذیقعد ۱۳۳۲ھ

بکتابت احقر العباد فقیر محمد عبداللہ عفی عنہ وعن والدیہ ساکن قریہ کوٹ وارث از مضافات وزیر آباد

در مطبع ایجوکیشنل مالکان سعید ایچ ایم کمپنی مطبوع گردید

متعلق ۱	مکتوب (۱) اول	یعنی روضہ نمبر ۱ جو کہ گویا کلید ہے روضہ ۲ تا ۱۰۰ المنتخبات

بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان در جواب سوال او از اقربیت افعال و صفات و ذات و اجبی جل سلطانہ ورود یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ وصول یافت تصدیع بسیار کشیدند حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ سعی ایشان را مشکور گرداند چون مکرر از اقربیت افعال و صفات و ذات واجبی جل سلطانہ استفسار نمودہ اند و سوال این زمان آمد بضرورت این قدر رقم مینماید باید دانند کہ ہر شے بماہیت خود آن شے است و از برائے اقربیت ماہیت

مر آن شے را ہیچ جعل جاعل در کار نیست کہ ثبوت شی مر نفس خود را ضروری است از نیجا گفتہ اند کہ جعل در نفس ماہیات ثابت نیست و ماہیات مجعول نیستند جعل جاعل از برائے اتصاف ماہیات بوجود در کار است فعل صباغ در اتصاف ثوب است بہ لون نہ آنکہ ثوب را ثوب سازد و لون را لون گرداند کہ آن محال است کہ تحصیل حاصل است پس جعل در نفس شے نشد بلکہ در اتصاف شے بوجود شد پس ثابت شد کہ شی بماہیت خود شی است و این معنے در نظر کشفی ذو ظل شی و عکس شی مفقود است کہ عکس و ظل شے بماہیت ظلی و عکسی خود ظل و عکس نیست بلکہ بماہیت اصل خود ظل و عکس گشتہ است چہ ظل ماہیت ندارد ہمان ماہیت اصل است کہ بظل خود را ظہور نمودہ است پس اصل اقرب باشد ظل را از نفس خود چہ ظل باصل خود ظل است نہ بنفس خود و چون عالم ظلال و عکوس افعال و اجبی است جل سلطانہ ناچار افعال کہ اصول او بیند از عالم بعالم اقرب باشند و ہمچنین چون افعال ظلال صفات واجبی اند جل شانہ ناچار صفات بعالم از عالم و از اصول عالم کہ افعال باشند اقرب باشند کہ اصل الاصل اند و چون صفات نیز ظلال حضرت ذات اند تعالیٰ و حضرت ذات جل سلطانہ اصل جمیع اصول است لاجرم حضرت ذات تعالیٰ بعالم از عالم و از افعال و صفات واجبی اقرب باشد آنیت بیان اقربیت او تعالیٰ کہ در حیز تحریر و بیان آید عقلا اگر بر سر انصاف بیایند محتمل کہ قبول این معنی نمایند و اگر قبول نمایند غم نیست کہ خارج از بحث اند و چون درین بیان مقدمات معقولہ نیز مندرج است اگر سیادت پناہی میر شمس الدین علی را نیز در مطالعہ این مکتب شریک سازند گنجایش دارد و نوشتہ بودند کہ شروع در جلد ثالث مکتوبات نمایند چنین کنند کہ اہل العصر و ہر چہ صلاح بینند محتمل کہ مبارک باشد و چون بمیر مشار الیہ تفویض این امر نمایند فرمایند کہ نسخہ را مستعد و سازند و یک نقل از ابسر مند و رستند و سوات را نجا فظت نگاہدارند شاید احتیاج افتد دیگر فقیر در رفتن و ماندن شما حیران است از بسکہ حریص ملاقات شما است بر رفتن شما لب نمیتواند کشود و بماندن ہم دلالت نمیتواند نمود کہ مبادا سبب فوت مصالح جمع کثیر باشد این قدر ہست کہ اگر بروند خواجہ محمد ہاشم را فرستند کہ چند

روز در صحبت باشد و اخذ ببعض علوم و معارف نماید کہ جوانِ قابل ظاہر میشود و مشارالیہ مرتبای شما است و مذاق دانِ شما استفسار ما را باد حوالہ فرمایند کہ جواب گرفتہ بخدمت شما رساند ان شاء اللہ تعالیٰ

۲ - مکتوب (۲) دوم

بحضرات جامع الاسرار والعلوم مخدومزادہ ہائے گرامی خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم سلمہما اللہ تعالیٰ وُرود یافت و مواعظ و تبطل اعراض خلق و توسل بجناب حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ الحمد للہ رب العالمین فی السراء والضراء وفی الیسر والعسر وفی النعمۃ والنقمۃ وفی الرحمۃ والرحمۃ وفی الشدۃ والرخاء وفی الصلبیۃ والبلاء والصلوٰۃ والسلام علی من ہو اذی نبی مثل ایذائہ وما ابتلی رسول بمثل ابتلائہ ہذا اصار رحمۃ للعالمین صدیقا الاولین والآخرین فرزندان گرامی وقت ابتلا ہر چند تلخ و بیمزہ است اما اگر فرصت دہند مغتنم است درین وقت چون شما را فرصت داده اند بحمد خدا جل شانہ بجا آورده متوجہ کار خود باشند یک لمحہ و لحظہ فراغت بر خود تجویز نکنند و بیکے از سہ چیز باید کہ خالی ازان نباشند تلاوت قرآن مجید و ادائے نماز بطول قرأۃ و تکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ باید کہ بکلمہ لا نفی آلہہ ہوا ہائے نفس خود نمایند و دفع مقاصد و مرادات خویش کنند مراد خود طلبیدن و ہوا خود خواستن خود کردن است باید کہ ہیچ مراد بر اراد ساحت سینہ گنجایش نبود و ہیچ ہوسے در تخیلہا نماند تا حقیقت بندگی متحقق شود مراد خود را تن تسلیم دفع مراد مولائے خود است و معارضہ کردن آں بصواب خود این معنی مستلزم نفی مولائے خود است و اثبات مملوکیت خود فہم این امر نایک دریافتہ نفی دعوے الوہیت خود نمایند تا زمانیکہ از ہوا ہا و ہوسہا تمام پاک نہ گردند و جز مراد مولے مرادے نداشتہ باشند این معنی بعنایۃ اللہ سبحانہ امید است کہ در ایام بلا و در اوقات ابتلا بسہولت میسر گردد و غیر این ایام این ہوا ہا و ہوسہا بسیار است و در گوشہ تنہائی

ف مشغول

خریدہ باین امر مشتغل باشند کہ فرصت مغتنم است و در زمانِ فترت آنرا بہ بسیار قبول مینمایند و در غیر زمانِ فترت ریاضات و مجاہدات شاقہ در کار است خبر شرط است ملاقات واقع شود یا نہ نصیحت ہمین است کہ مراوے نمانند والدہ خود را نیز باین معنی مطلع سازند و دلالت نمایند باقی احوال این نیشاپور چون گذرندہ است چہ در غرض بیان آرد برخوردار ان شفقت دارید و بخواندن ترغیب نمایید اہل حقوق را تا توانید از جانب ما نیز سازید و بدعاء سلامتی ایمان مدد و معاون باشید مکرر و موکد نوشتہ میشود این وقت را با امور لاطائل صرف نکنند و بغیر ذکر الٰہی بخود نپردازند باید کہ ہیچ چیز نپردازند اگرچہ مطالعہ کتب و تکرار طلبہ بود وقت ذکر است ہوا ہائے نفسانی را کہ آلہہ باطلہ اند در تحت آرند تا تمام منقاد شوند و ہیچ مزاحمے و مقصودے دیگر نماند حاصلے کہ خلاصی من کہ بالفعل از اہم مقاصد شما است نیز باید کہ مراد شما نباشد و بتقدیر و فعل و ارادہ او تعالیٰ راضی باشند و در جانب اثبات کلمہ طیبہ خیر ترغیب نمایند کہ ورائے ورائے معلومات و متخیلات است ہیچ نباشد نعم حویلی و سرا و چاہ و باغ و کتب و اشیاء دیگر خود ہیچ است باید کہ ہیچ چیز مہم وقت شما نشود و غیر از مرضیات حق جل وعلا مراد و مرضی شما نباشد اگر ما میریم این ہمہ اشیا میرمت گور و حیات مارفتہ باشد ہیچ فکر نکنند و لیا این امور را باختیار خود گذاشتہ اند باختیار او تعالیٰ این امور را گذاریم و فکر بجا آریم و امید است کہ از مخلصان باشیم بفضل تام جائیکہ نشستہ اند ہمان را وطن انگارند حیات چند روزہ ہر جا کہ گذرد باید کہ بیاد حق جل شانہ گذرد و معاملہ دنیا سہل است متوجہ آخرت باشند والدہ خود را تسلی بدہند و ترغیب آخرت نمایند ماند ملاقات یک دیگر اگر حق سبحانہ وتعالیٰ خواستہ باشد میسر خواہد شد والا بتقدیر او تعالیٰ راضی باشند و دعا کنند کہ در دار السلام جمع گردیم و تلافی ملاقات دنیا را بکرم او تعالیٰ در آخرت حوالہ نمائیم والحمد للہ علیہ فی کل حال۔

بسیادت مآب میر محب اللہ مانکپوری وروہ یافتہ دربیانِ معنی کلمہ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ۔ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ نیست ہیچ احدے کہ استحقاق الوہیت ومعبودیت داشتہ باشد مگر خدائے بے ہمتائے جل شانہٗ کہ واجب الوجود است وارسمات نقص وحدوث منزہ ومبرا است زیرا کہ مستحق عبادت کہ عبادت از کمال تذلل وخضوع وانکسار است کسے است کہ جمیع کمالات او را ثابت است وجمیع نقائص ازوے مسلوب است وہمہ اشیا بوے در وجود وتوابع وجود محتاجند واو بہیچ چیز در ہیچ امر محتاج نہ ونافع وضار او است وہیچ چیز بے اذن او ہیچ یکے ضرر ونفع نمیتواند رسانید این چنین کس باین صفات کاملہ غیر او تعالیٰ نیست ومتشاید کہ باشد چہ اگر غیر باین صفات کاملہ بے زیادتی ونقصان متحقق شود غیر نخواہد بود وکان الغیر یتمایزان ولا تمایز ثمہ واگر اثبات غیریت باثبات تمایز نمائیم لازم می آید نقص او کہ منافی الوہیت ومعبودیت است زیرا کہ اگر جمیع کمالات او را اثبات نکنیم تا تمایز پیدا کنند لازم می آید نقص او وہمچنین اگر جمیع نقائص ازوے مسلوب نمائیم نیز نقص لازم است واگر اشیا بوے محتاج نباشند برائے چہ مستحق عبادت ایشان بود واگر او بشے از اشیا وامرے از امور محتاج بود ناقص باشد وہمچنین اگر نافع وضار نباشد اشیا را او چرا مستحق عبادت ایشان باشد واگر احدے بے اذن او باشیا ضرر ونفع تواند رسانید او بیکاری افتد ومستحق عبادت نیماند فلا یکون الجامع لہذہ الصفات الکاملۃ الا واحد لا شریک لہ ولا یستحق للعبادۃ الا ہو الواحد القہار ۔

سوال اگرچہ تمایز باین صفات بر نہجے کہ مبین گشتہ است مستلزم نقص است کہ منافی الوہیت ومعبودیت است اما تواند بود کہ آن غیر صفات دیگر داشتہ باشد کہ باعث امتیاز گردد وہیچ نقص لازم نبود ہر چند ما آن صفات را ندانیم کہ چیست **جواب** آن صفات نیز خالی نیست از صفات کاملہ است یا از صفات ناقصہ بہر تقدیر محذور مذکور لازم است ہر چند ما آن صفات را بخصوص ندانیم کہ چیست اما این قدر معلوم است کہ از دائرہ کمال ونقصان خارج نیست وبہر تقدیر

نقض دامنگیر است چنانچه گذشت و دلیل دیگر بر عدم استحقاق معبودیت غیر حق سبحانه و تعالی آنست که او تعالی هرگاه در جمیع ضروریات وجودی و توابع وجود اشیا کافی باشد و نفع و ضرر اشیا باو سبحانه مربوط بود دیگرے بیکار و بے تحصیل محض بود و هیچ احتیاجے اشیا را باو نباشد پس استحقاق عبادت او را از کدام راه پیدا شود و اشیا چرا ذلت و خضوع و انکسار باو پیش آیند کفار بدین ذکر از غیر حق سبحانه را عبادت کنند و اصنام تراشیده خود را معبود خود سازند بزعم فاسد آنکه اینان نزد حق سبحانه و تعالی شفعاء ما خواهند بود و بتوسل ایشان بحضرت حق سبحانه و تعالی تقرب خواهیم نمود زهے بیخبردان از کجا دانسته اند که اینان را مرتبه شفاعت خواهد بود حضرت حق سبحانه و تعالی اینها را اذن شفاعت خواهد فرمود تجرد و تهجم بے ادبے را در عبادت شریک حق ساختن جل و علا نهایت خذلان و خسارت است عبادت امر آسان نیست که هر سنگ جماد کرده آید و هر عاجزے را بلکه عاجز ترے را در خور استحقاق عبادت تصور کرده شود یعنی الوهیت استحقاق عبادت متصور نیست هر که صلاحیت الوهیت دارد مستحق عبادت است و هر که را این صلاحیت نیست این استحقاق نیست و صلاحیت الوهیت مرتبط بوجوب وجود است آنکه وجوب وجود ندارد الوهیت را نشاید و مستحق عبادت نبود بعقلا نند که حضرت حق سبحانه را در وجوب وجود شریک ندانند و در عبادت با او تعالی شریک اثبات ننمایند دانسته اند که وجوب وجود شرط استحقاق عبادت است و چون در وجوب وجود شریک نبود در استحقاق عبادت هم شریک نباشد در استحقاق عبادت شریک ساختن مستلزم شریک ساختن است در وجوب وجود نیز پس تبکرار این کلمه طیبه هم نفی شریک در وجوب وجود باید ساخت و هم نفی شریک استحقاق عبادت بلکه اهم و اخص و انفع درین راه نفی شریک استحقاق عبادت است که مخصوص بدعوت انبیاست علیهم الصلوات و التحیات و التسلیمات مخالفان که ملتزم ملت انبیا نیستند علیهم الصلوات و التسلیمات نیز بدلائل عقلیه نفی شریک وجوب وجودی نمایند و واجب الوجود جز یکے را نمیدانند جل شانه اما از معامله استحقاق عبادت غافلند و از نفی شریک استحقاق عبادت فارغ

غیر تحاشی ندارند و از عمارتِ دیر تکاسل نورزند انبیا راند علیہم الصلوٰات والتحیات کہ ہدم و تبر
مینمایند و رفع استحقاقِ عبادتِ غیر میفرمایند مشرک بلسانِ این بزرگواران آنکس است کہ بعبادتِ غیر
حق سبحانہ گرفتار است اگرچہ بنفیِ شریکِ وجوب وجود قائل باشد چہ اہتمامِ انہا بنفیِ عبادتِ ماسوای
حق است سبحانہ کہ بمعاد و معاملہ تعلق دارد و مستلزمِ نفیِ شریکِ وجوب وجود است پس تا زمانیکہ
کسے بشرائعِ این بزرگواران علیہم الصلوٰات والتسلیمات کہ مبنی از نفیِ استحقاقِ عبادت ماسوای
است متحقق نشود از شرک نرہد و از شعبہائے شرکِ عبادتِ آلہہ آفاقی و انفسی نجات نیابد کہ شرائع
انبیا علیہم الصلوٰات والتحیات متکفل این معنی است بلکہ مقصود از بعثت شانِ تحصیل
این دولت است و در غیر شرائعِ این بزرگواران نجات از ین شرک میسر نیست و توحید بالتمام
بلتِ ایشان علیہم الصلوٰات والتحیات ممکن نہ قال اللہ تبارک وتعالیٰ اِنَّ اللّٰہَ لَا
یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِہٖ ؛ مراد از کے ہمہ ما اراد اللہ سبحانہ و یحتمل ان یراد لا
یغفر ان لم یلتزم بالشرائع لان عدم التزام الشرائع لازم للشرک فذکر الملزوم
واراد اللازم فحینئذ یندفع ما یتوہم من ان الشرک کما لا یغفر لا یغفر ایضا
سائر الشرعیات ایضا فما وجہ التخصیص و یحتمل ان یکون معنی ان یشرک بہ ان
یکفر بہ لان انکار الشرائع کفر باللہ سبحانہ فلا یغفر والعلاقۃ بین الشرک
والکفر بالخصوص والعموم فان الشرک کفر خاص من مطلق الکفر فذکر الخاص
واراد العام فحینئذ یندفع ما یتوہم من ان الشرک کما لا یغفر لا یغفر انکار سائر الشرعیات
ایضا فما وجہ التخصیص باید دانست کہ عدم استحقاقِ عبادت غیر حق سبحانہ را بدیہی است
لا اقل حدسی است کہ کسے کہ معنی عبادت را نیک فہم نماید و غیر حق سبحانہ را نیک تامل کند بے
توقف حکم بعدم استحقاقِ عبادت نماید مر آن غیر را مقدماتے کہ در بیانِ این معنی آوردہ میشود از قبیل
تنبیہات است کہ بر بدیہیات نمایند ایرادِ نقض و مناقضہ و معارضہ برین مقدمات گنجایش ندارد و

نورِ ایمان باد تا بہ فراست درکِ این مقدمات نماید بسیارے از بدیہیات است کہ بر البہان وقاہر فہمان مخفی ماندہ است و ہمچنین جمعے کہ بمرضِ ظاہر و علتِ باطن گرفتار اند بدیہیاتِ جلیہ و خفیہ برایشان مختفی است **سوال** در عبارتِ شیخ طریقت قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع شدہ است کہ ہر چہ مقصود نیست معبود نیست معنیِ این عبارت چیست و محلے کہ از صدق دارد کدام است **جواب** مقصود شخص متوجہ الیہ آن شخص است و آن شخص تا جان دارد در تحصیلِ آن مقصود خود را معاف نمیدارد و ہر قسم ذل و انکسار کہ در تحصیلِ آن پیش می آید تحمل میکند و تقاعد نمی ورزد و این معنی مؤدائے عبادت است کہ مبنی از کمالِ ذل و انکسار است پس مقصودیتِ شے مستلزمِ معبودیتِ آن شے شد پس نفیِ معبودیتِ غیرِ حق سبحانہ و تعالیٰ وقتے متحقق شود کہ غیرِ حق سبحانہ جل و علا مقصود نماند و مرادِ او جز او تعالیٰ چیزے دیگر نباشد و در تحصیلِ این دولت مناسبِ حالِ سالک معنی کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ لا مقصود الا اللہ است چندان تکرار این کلمہ طیبہ باید نمود کہ از مقصودیتِ غیر نامے و نشانے نماند و مرادِ جز او تعالیٰ ہیچ چیز نبود تا در نفی معبودیتِ غیر صادق بود و در رفعِ آلہہ متکثرہ محق باشد و این قسم نفیِ آلہہ متکثرہ نمودن و از نفیِ مقصودیت بنفیِ معبودیتِ غیر آمدن شرطِ کمالِ ایمان است کہ بولایتِ مربوط است و بنفیِ آلہہ ہوائی منوط تا نفس مطمئنہ نگردد این معنی متوقع نیست و اطمینانِ نفس بعد از کمالِ فنا و بقا متصور است و در ظاہر شریعت خراکہ مبنی از یسر و سہولت است و مشعر از رفعِ حرجِ عباد است کہ بر ضعفِ مخلوق گشتہ اند آنست کہ اگر در تحصیلِ مقصود عجزاً باللہ سبحانہ سر از ربقہ شریعت بیرون آرد و در حصولِ آن اقصد و شرعیہ تجاوز نماید آن مقصود معبود او باشد و الٰہ او بود و اگر آن مقصود این چنین نبود و در تحصیل و حصولِ آن ارتکابِ منکراتِ شرعیہ نماید آن مقصود ممنوع و محظور شرعی نبود گو یا آن مقصود از مقاصدِ ذی نیست و آن مطلوب از مطالبِ او نہ بلکہ مقصود او فی الحقیقت حق است سبحانہ و مطلوب او امر و نواہی شرعیہ او تعالیٰ پیش از تحصیل طبعی بآن شے مقصود بدل پیدا کردہ است

وآنہم مغلوبِ احکامِ شرعیہ است و در حقیقتِ شریعت کہ بکمالِ ایمان دلالت می نماید جزمِ مادہ
مقصودیتِ غیر مطلوب است چہ در تجویزِ مقصودیتِ غیرِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ بساست کہ
بامدادِ اعانتِ استیلاءِ ہوا و ہوسِ نفسانی مقصودیتِ غیر معارضہ بمقصودیتِ حق سبحانہٗ
وتعالیٰ پیدا کند بلکہ حصولِ آنرا بر حصولِ مرضیِ حق جل وعلا اختیار نماید و بخسارتِ ابدی
رساند پس نفیِ مقصودیتِ غیر مطلقاً در اکمالِ ایمان ضروری آمد تا از زوال و رجوع مامون و محفوظ
بود آرے بعضے از صاحب دولتان را بعد از نفیِ الراده و رفعِ اختیار صاحبِ اراده و اختیاری سازند
و اختیار و اراده جزئیہ را ازوے مسلوب گردانیده صاحبِ اختیار و اراده کلیہ می نمایند تحقیقِ این
مضمون در مکتوب دیگر خواہد نمود انشاء اللہ تعالیٰ ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ
کل شیء قدیر والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ
جمیع الانبیاء الصلوات والتحیات والتسلیمات والبرکات اتمہا واکملہا

مکتوب (۱۷) ہفدہم

المنتخبات

بصالحان و اہلِ ارادت در بیانِ عقائدِ دینیہ و ترغیب بر عباداتِ شرعیہ "الحمد للہ الذی
انعم علینا وہدانا الی الاسلام وجعلنا من امۃ محمد سید الانام علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام" باید دانست کہ حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ منعم علی
الاطلاق است اگر رحیم است اجنابِ اقدس او تعالیٰ محبوب است و اگر قہار است ہم الخ

حضرت جلّ سلطانہٗ عطاست و اگر صفاتِ کاملہ است ہم از رحمت شاملہ اوست سبحانہٗ و تعالیٰ
زندگی و دانائی و توانائی و بینائی و شنوائی و گویائی ہمہ از ان حضرت جلّ شانہٗ مستفاد است
و انواعِ نعم و صنوفِ کرم کہ از حدّ و عدّ بیرون است ہم از ان جنابِ قدس مفاض آلا الاعسر
و شدنش او مے فرماید تعالیٰ و اجابت دعوت و دفع بلا او مے نماید سبحانہٗ رزّاق است کہ از
کمالِ افت خود از رزاقِ عباد و ارباب علت گناہانِ شان منع نکند ستار است کہ از ظہورِ عیوب و تجاہر
حرمت شان بارتکاب سیئات نماید حلیم است کہ در مواخذہ و عقوبت شان استعجال نفرماید کریم است
کہ عمومِ کرم خویش از دوست و دشمن باز ندارد و اجل و اعظم این نعم و اعز و اکرم ایہا دعوت باسلام
است و ہدایت بدار السلام و دلالت بمتابعتِ سید الانام علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام
کہ حیوٰۃ ابدی و نعماتِ سرمدی بدان مربوط است و رضائے مولےٰ و لقائے او سبحانہٗ بآن منوط
بالجملہ انعام و اکرام و احسانِ او تعالیٰ اظہر من الشمس است و اجلی من الامس انعام
و گیران باظہار و تکمیل او است تعالیٰ و احسانِ شان از قبیل استعارہ من المستعیر و سوال من الفقیر
نادان در رنگ و انا باین معنے اقرار دارد و نفی مثل ذکی باین امر معترف است بیت گر برزنِ من
زبان شود ہر موئے ۔ یک شکرِ وے از ہزار نتوانم کرد ۔ و شک نیست کہ بداہتِ عقل حکم
بوجوبِ شکرِ منعم مینماید و تعظیم و توقیر او را لازم میداند پس شکرِ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ کہ منعم
حقیقی اوست سبحانہٗ بداہتِ عقل واجب گشت و تعظیم و تکریم او تعالیٰ لازم آمد و چون حضرت
حق سبحانہٗ و تعالیٰ در کمالِ تقدس و تنزہ است و عباد در نہایتِ تدنس و تلوث از کمالِ
بے مناسبتی چہ دریابند کہ تعظیم او تعالیٰ و چیست و تکریم او سبحانہٗ و تعالیٰ در کدام است
بناست کہ اطلاقِ بعضے امور را بر ان جنابِ اقدس ایشان محسن دانند و فی الحقیقت
نزد او تعالیٰ مستہجن باشد و تعظیم خیال کنند توہین بود تکریم تصور نمایند تحقیر باشد پس تا نہ بگہ تعظیم
و تکریم او تعالیٰ از جنابِ قدسِ او سبحانہٗ مستفاد نشود شایانِ شکرِ او نباشد سبحانہٗ و قابلِ

عبادتِ معبود تعالیٰ چه حمدیکه از نزد ایشان باشد نزد یکست که نجود و مدح قدح گردد و تعظیم و توقیر و تکریم او تعالیٰ کار ان حضرت مستفاد گشته است نسبت باهمین شریعت حقه است علیصاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة اگر تعظیم قلبی است در شریعت حقه مبین شده است و اگر ثنائے لسانی است هم آنجا مبرهن است اعمال و افعال جوارح را نیز بتفصیل صاحب شریعت بیان فرموده است پس ادائے شکر او تعالیٰ منحصر در اتیان شریعت گشت قلباً و قالباً اعتقاداً و عملاً و قسم تعظیم و عبادتِ او تعالیٰ که باوراے شریعت او نموده آید شایان اعتماد نباشد بلکه بسا است که مخل اضداد بود و حسنهٔ متوهمه فی الحقیقت سیئه باشد پس بملاحظه بیان مذکور عمل بشریعت به عقل نیز واجب آمد و ادائے شکر منعم تعالیٰ بے اتیان آن متعذر گشت و شریعت دو جزء دارد اعتقادی و عملی اعتقادی از اصول دین است و عملی از فروع دین فاقد اعتقاد از اهل نجات نیست و خلاصی از عذاب آخرت در حق او متصور نه و فاقد عمل احتمال نجات دارد که افراد مفوض بمشیت اوست سبحانه و تعالیٰ اگر خواهد عفو فرماید و اگر خواهد بقدر ذنب عذاب کند خلود در نار مخصوص بفاقد اعتقاد است و مقصور بر منکر ضروریات دین فاقد عمل اگرچه معذب شود اما خلود در نار حق او مفقود است و چون اعتقادیات از اصول دین است و از ضروریات اسلام ناچار بیان آنها می نماید و در عملیات باوجود فرعیت چونکه تفصیل است حواله ایشان بکتب فقه داشته شمه در ترغیب بعضے از عملیات ضروریه نیز بیان خواهد نمود انشاء الله تعالیٰ

اعتقادیات

الله تعالیٰ بذات اقدس خود موجود است و هستی او تعالیٰ بخودی خود است و او تعالیٰ چنانچه همیشه بوده است همیشه خواهد بود قدم سابق و قدم لاحق را بجناب قدس او تعالیٰ راه نیست چه وجوب وجود و کمونه خارج آن درگاه مقدس است و سلب قدم کمینه گنگاش آن بارگاه محترم و او تعالیٰ یکے است که هر یک ما دون در رتبه وجوب وجود و صانوعیت و استحقاق عبادت

چه شریک وقتے در کار بود کہ او تعالیٰ کافی نبود و مستقل نباشد و آن علامت نقص است کہ منافی وجوب و الوہیت است و چون کافی بود و مستقل باشد شریک بیکار میماند و عبث می افتد و آن نیز علامت نقص است کہ منافی وجوب و الوہیت است پس اثبات شریک مستلزم نقص احد الشریکین گشت کہ منافی شرکت است پس اثبات شرکت مستلزم نفی شرکت آمد و آن محال است پس شریک باری تعالیٰ محال باشد و امور انتسابیہ صفات کاملہ است از حیوٰۃ و علم و قدرت و ارادہ و سمع و بصر و کلام و تکوین و این صفات ثمانیہ را صفات حقیقیہ گویند کہ قدیم اند و در خارج موجود اند بوجود زائد بر وجود ذات تعالیٰ و تقدس چنانچہ مقرر علماء اہل حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم و غیر اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بوجود صفات زائدہ از فرق مخالفان ہیچکس قائل نیست حتی کہ صوفیہ متاخرین این فرقہ ناجیہ نیز صفات را عین ذات گفتہ اند و بہ مخالفان موافق گشتہ اگرچہ از نفی صفات تحاشی دارند اما از اصول عقائد بتاویل عبارات ایشان نفی صفات لازم است مخالفان کمال اور نفی صفات کاملہ انگاشتہ اند و بعقل خود از نصوص قرآنی جدا افتادہ ھدانا اللہ سبحانہ سواء الصراط و صفات دیگر یا اعتباریہ اند یا سلبیہ چون قدم و ازلیت و وجوب و الوہیت چنانچہ گویند او تعالیٰ جسم و جسمانی نیست عرض و جوہر نیست مکانی و زمانی نیست حال و محل نیست محدود و متناہی نیست از جہت بجہت و از نسبت بے نسبت کفائت و مثلیت از جناب قدس او تعالیٰ سلوب است و ضدیت و ندیت و ران حضرت جل سلطانہ مفقود از اصل و پدر و از زن و فرزند پاک و منزہ است کہ اینہا ہمہ امارات حدوث اند و مستلزم نقص و جمیع کمالات مر جناب قدس او را ثابت است و جمیع نقائص از ان حضرت جل سلطانہ سلوب بالجملہ صفات امکان و حدوث کہ سراسر نقص و شرارت و اند ہمہ را از جناب قدس او تعالیٰ سلوب باید دانست و سبحانہ علام الغیوب و مجریات است و دانندہ اسرار و خفیات در سموات و ارضین باندازہ احقر ہم از محیط علم او سبحانہ بیرون نیست بے چون تعالیٰ

جمیع اشیا اوست سبحانه باید که عالم بجمیع آنها نیز بود و خالق را از علم خلق چاره نبود و بیدولتان
چند اند که حضرت حق سبحانه و تعالی را عالم بجزئیات ندانند و آنرا بعقل ناقص خود کمال انگارند
چنانچه از کمال بخری زیاده از یک چیز از واجب الوجود جل سلطانه صادر ندانند و آن هم
بایجاب و باضطرار نه باختیار و آنرا نیز کمال انگارند عجب جاهلانند که جهل را کمال تصور نمایند و اضطرار
را به از اختیار دانند و از جهلی که دارند اشیاء دیگر را مستند بغیر او دارند سبحانه عقل فعال از نزد خود
تراشیده محدثات را باو منسوب دارند و خالق سموات و ارضین را معطل و بیکار دانند هیچ طائفه نزد این
فقیر سفیه تر از این طائفه در عالم بوجود نیامده است سبحان الله جمعی هستند که این پلیدان را ارباب معقول
تصور می نمایند و بحکمت منسوب میدانند مگر احکام کاذبه ایشان را مطابق نفس امر می انگارند ربنا
لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب
و او تعالی از ازل تا ابد بیک کلام متکلم است اگر امر است از همان یک کلام است
و اگر نهی است هم ازان و همچنین اخبار و استخبار و ناشی از همان یک سخن و اگر تورات و انجیل
است همه ازان سخن دلیل است و اگر زبور و فرقان است هم ازان کلام نشان است و همچنین
سایر صحف و کتب که بر انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات نازل گشته است تفصیل همان سخن است
هرگاه ازل و ابد باین وسعت و امتداد آنجا آن واحد بود بلکه گنجایش آن هم ندارد که اطلاق آن
آنجا بواسطه تنگی عبارت واقع است پس کلامیکه دران آن صادر شود یک کلمه بلکه یک حرف بلکه یک
نقطه خواهد بود و اطلاق نقطه آنجا نیز در رنگ اطلاق آن است که بواسطه تنگی عبارت واقع است
والا نقطه هم گنجایش ندارد و وسعت و رفعت صفات آنحضرت جل سلطانه از عالم بیچونی و بیچگونگی
است ازین وسعت و تنگی که از صفات امکان است پاک و منزه است و او را سبحانه مومنان
در بهشت خواهند دید بعنوان بیچونی و بیچگونگی چه رویتی که متعلق به بیچون شود آن رویت نیز بیچون
خواهد بود بلکه رائی نیز از بیچونی حظ وافر خواهد یافت تا بیچون را تواند دید لا یحیطون علما بشیء من علمه الا بما شاء

الا مطایا تا امروز این منعم را بر اخص خواص او اولیائے خود حل ساختہ اند و منکشف گردانیدہ این مسئلہ غامضہ نزد این بزرگواران تحقیقی است و دیگران را تقلیدی و غیر از اہل سنت ہیچکس از فرق مخالفان چہ از مومنان و چہ از کافران باین مسئلہ قائل نیست و رویت حق جل سلطانہ غیر این بزرگواران ہمہ محال می انگارند و مستشہد مخالفان قیاس غائب بر شاہد است کہ بین الفساد است حصول ایمان باین قسم مسئلہ غامضہ بے نور متابعت سنت سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ متعذر است ؎ لائق دولت نبود ہر سرے ۔ بار مسیحا نکشد ہر خرے عجب است جمعے کہ ایمان بدولت رویت ندانشتہ باشند چگونہ بحصول آن سعادت مستسعد خواہند شد کہ نصیب منکران حرمان است و این نیز عجب کہ در بہشت باشند و نہ بینند زیرا کہ آنچہ متبادر از شرع است حصول دولت رویت است مر جمیع اہل بہشت را و نیامدہ است کہ بعضے از اہل بہشت خواہند دید و بعضے دیگر نخواہند دید و حق اینہا ہمان جواب حضرت موسیٰ است علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ در سوال فرعون فرمودہ قال اللہ تعالیٰ حاکیا عنہما قال فما بال القرون الاولیٰ قال علمہا عند ربی فی کتاب ۔ لا یضل ربی ولا ینسی الذی جعل لکم الارض مہدا و سلک لکم فیہا سبلا و انزل من السماء ماء باید دانست کہ بہشت و ماورائے بہشت ہمہ نسبت بحضرت حق سبحانہ برابر است کہ ہمہ مخلوق و بندہ تعالیٰ و او را سبحانہ در ہیچ یکے از بہا حلول و تمکن نیست اما بعضے از مخلوقات را لیاقت ظہور انوار وجہی نیست جل سلطانہ و بعضے را ہست آئینہ لیاقت ظہور صور دار و دسنگ و کلوخ ندارد و پس تعالت ازین طرف است باوجود نسبت مساوات از انحضرت جل سلطانہ ۔ این قاعدہ یاد دارکہ بجا کہ خداست ہمہ بے جزو نہ کل نہ ظرف نے مظروف است ۔ در دو سرا رویت واقع نیست این محل لیاقت ظہور آن دولت ندارد و ہر کہ در دنیا بوقوع رویت قائل شود کذاب و مفتری است و غیر حق سبحانہ محق دانستہ است این دولت در ین نشا اگر میسر می شد حضرت کلیم اللہ علیہ

نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ از دیگران بآن احق بود و حضرت پیغمبر ما علیه وعلی آله
الصلوٰة والسلام اگر باین دولت مشرف گشته اند وقوع آن در دنیا نبوده است بلکه بهشت
رفتند و دیدند که از عالم آخرت ستد و دنیا نمیدند بلکه در دنیا از دنیا برآمده بآخرت الحق گشتند و دیدند
و او تعالی خالق سموات و ارضین است و خالق جبال و بحار است و خالق اشجار و اثمار است
و خالق معادن و نباتات است چنانچه آسمان را بخلق ستارها مزین گردانیده است زمین بخلق
انسان مزین ساخته اگر بسیط است بایجاد او تعالی کائن گشته است و اگر مرکب است هم بخلق او
سبحانه پیدا شده بالجمله جمیع اشیا را از کتم عدم بوجود آورده است و حادث گردانیده و قدم غیر او را
سبحانه نشاید و غیر او سبحانه هیچ چیز قدیم نباید جمیع اهل ملت بر حدوث ماسوای او بصانع اجماع
دارند و باتفاق غیر او را سبحانه قدیم ندانند و کسیکه بقدم ایشها قائل شود و تضلیل بلکه بتکفیر او حکم مینمایند
امام محجة الاسلام در رساله منقذ عن الضلال تصریح باین معنی نموده است و حکم بتکفیر همه کرده که غیر
حق را نیز قدیم دانند و جمعی که بقدم سموات و کواکب و امثال ایشها قائل گشته اند قرآن
مجید تکذیب ایشان می فرماید کما قال الله تعالی ۞ اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَیْنَهُمَا فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ ۞ و امثال این از آیتهای قرآنی بسیار است
سفیهی بود که بعقل ناقص خود خلاف نصوص قرآنی نماید وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ
مِنْ نُّوْرٍ ۞ و چنانچه عباد مخلوق حق اند سبحانه افعال عباد نیز مخلوق او بند تعالی چه خلق غیر او
نشاید و ایجاد ممکن از ممکن نیاید که بقصور قدرت متصف است و بنقص علم متصف که شایان ایجاد
و خلق نیست و آنچه از بنده در افعال اختیاریه او دخل دارد کسب اوست که بقدرت و اراده بنده
واقع است خلق فعل از حق است سبحانه و کسب فعل از بنده پس فعل اختیاری بنده بمجموع کسب
بنده و خلق حق جل جلاله واقع است و اگر کسب و اختیار بنده را اصلا در فعل او مدخل نبود حکم مرتعش
پیدا کند و آن خلاف محسوس و مشاهده است ببداهت میدانیم که فعل مرتعش دیگر است و فعل مختار

دیگر و همین قدر فرق از برای مدخلیت کسب در فعل او کافی است و حضرت حق سبحانه و تعالی از کمال رأفت خود خلق خود را در فعل بنده تابع قصد بنده ساخته است بعد از قصد بنده ایجاد فعل در بنده میفرماید پس ناچار بنده ممدوح و ملوم بود و معاقب و ممتاب باشد و قصد و اختیار که حضرت حق سبحانه به بنده داده است هر دو جهت فعل و ترک دارد و نیز به تفصیل حسن و قبح فعل و ترک السنه انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات بیان فرموده است با وجود این بنده که اختیار یک جهت نماید چاره ندارد از آنکه ملام بود یا ممدوح و شک نیست که حضرت حق سبحانه بنده را آن قدر قدرت و اختیار داده است که از عهدهٔ اوامر و نواهی شرعیه تواند برآمد چه در کار است که قدرت کامله و هند و اختیار تام بخشند آنچه باید داده اند منکران مصادم بداهت است و مرض قلبی دارد که در اثبات شریعت و ملت کبر علی المشرکین ما تدعوهم الیه این مسئله از مسائل خاصهٔ کلامیه است نهایت شرح و بیان آن مسئله همین است که درین اوراق تسوید یافته است و الله سبحانه الموفق ایمان بآنچه علماء اهل حق فرموده اند باید آورد و در بحث و جدل نباید افتاد و بیت * نه هر جائی مرکب تواند تاختن * که جا ها سپر باید انداختن * انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات رحمت عالمیانند که حضرت حق سبحانه و تعالی ایشان را برای هدایت خلق مبعوث ساخته است و بتوسط این بزرگواران عباد را بجناب قدس خود خوانده است و دار السلام که محل ثنای اوست دعوت فرموده بید دلت باشد که قبول دعوت کریم ننماید و از بادیهٔ دولت او منقطع نگردد و این بزرگواران آنچه از حضرت حق سبحانه و تعالی تبلیغ نموده اند همه حق و صدق است و ایمان بآن آوردن لازم عقل هر چند بحجت است اما در محبت ناقص است محبت بالغه به بعثت انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات حاصل گشته است که عباد را محل عذر نگذاشته اول انبیا حضرت آدم است علی نبینا و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و آخر ایشان و خاتم نبوت شان حضرت محمد رسول الله است علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات بر جمیع انبیا ایمان

باید آورد علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات وہمہ را معصوم وراست گو باید دانست عدم ایمان بیکے
ازین بزرگواران مستلزم عدم ایمان است بجمیع ایشان علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات چہ کلمہ
ایشان متفق است واصول دین شان واحد وحضرت عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
کہ از آسمان نزول خواہد فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود علیہ وعلیہم الصلوٰت
والتسلیمات حضرت خواجہ محمد پارسا کہ از خلفاء کمل حضرت خواجہ نقشبند است قدس اللہ تعالیٰ
سرہما وعالم ومحدث است نیز در کتاب فصول ستہ نقل معتمدی آورد کہ حضرت عیسیٰ علیٰ نبینا
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از نزول عمل بمذہب امام ابوحنیفہ خواہد کرد رضی اللہ تعالیٰ عنہ
وحلال او را حلال خواہد داشت وحرام او را حرام وملائکہ عباد کرام حضرت حق اند سبحانہ
علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات وبدولت رسالت وتبلیغ او تعالیٰ مشرف
وبآنچہ مامور اند ممتثل دارند وعصیان ومخالفتی از جل سلطانہ در حق شان مفقود است
واز خوراک وپوشاک پاک اند واز ناشوئی معرا اند واز توالد وتناسل مبرا کتب وصحف الٰہی
جل سلطانہ بتوسط ایشان منزل گشتہ است وبہ اثبات شان محفوظ وماموں ماندہ ایمان
آوردن بایشان نیز از ضروریات دین است وراست گو داشتن ایشان را نیز از واجبات اسلام
ونزد جمہور اہل حق خواص بشر افضل اند از خواص ملک وصول شان باوجود عوالق وعلائق
است وقرب قدسیان بے مزاحمت وممانعت حاصل تسبیح وتقدیس اگرچہ کار قدسیان است
اما جہاد را بایں دولت جمع کردن کار کمل انسان است قال اللہ تعالیٰ فضل اللہ المجاہدین
باموالہم وانفسہم علی القاعدین درجۃ وکلا وعد اللہ الحسنیٰ ومحمد صادق علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام از انچہ خبر داده است از احوال قبر واز احوال قیامت واز حشر ونشر
واز بہشت ودوزخ ہمہ حق است ایمان باخرت در رنگ ایمان باصل نیز از ضروریات اسلام است منکر آخرت در
رنگ منکر صانع است قطعا کافر است وعذاب قبر از ضروریات دین حق است منکر آن اگرچہ کافر نیست اما مبتدع است کہ

منکر احادیث مشهوره است وچون قبر برزخ است درمیان دنیا و آخرت عذاب آن نیز شبهے
بعذاب دنیا دارد که انقطاع پذیر است و شبهے بعذاب آخرت دارد که از جنس عذاب آخرت است
بیشتر مستوجب این عذاب جماعت اند که از بول تنزه نمے نمایند و نیز جماعت که بنمامت و سخن
چینی مردم مے درآیند و سوال منکر و نکیر در قبر نیز حق است و این عظیم فتنه و ابتلا است در قبر حضرت
حق سبحانه و تعالی ثابت دارد و روز قیامت حق است و البته آمدنی است و آن روز
سموات پاره پاره خواهند گشت و کواکب فرو خواهند ریخت و زمین و جبال نیز پرچه پرچه خواهند
شد و بعدم خواهند پیوست چنانچه بنصوص قرآنی بآن ناطق است و اجماع جمیع فرق اسلامیه
بر آن منعقد که منکر آن کافر است اگرچه بمقدمات موهومه بتاویل کفر خود نماید و ایمان را از راه برد
و دران روز از قبور برانگیختن و احیاے استخوانهاے پوسیده و ریخته نمودن حق است و حساب اعمال
و وضع میزان و طیران صحف اعمال و رسیدن صحف ارباب یمین بیمین شان و صحف اصحاب
شمال بشمال شان نیز حق است و پل صراط که بر پشت دوزخ بهنند و از انجا گذشته بهشتیان بهشت
روند و دوزخیان از انجا در دوزخ افتند نیز حق است چه اینها همه امور ممکن اند که بخبر صادق بوقوع آنها
خبر داده است پس بے توقف قبول آنها باید نمود و بمقدمات وهمیه تشکیک و تردید نباید کرد
بِمَا اَمَلَتِ الرَّسُوْلُ فَخُذْهُ بِنَصٍّ قَطْعِیٍّ است و دران روز شفاعت نیکان در حق بدان باذن
حضرت رحمان جل سلطانه نیز حق است پیغمبر فرموده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ
شَفَاعَتِیْ لِاَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِیْ یعنی شفاعت من مر اهل کبایر است از امت من و خلود
کافران بعد از حساب در دوزخ و عذاب دوزخ نیز حق است و همچنین خلود مومنان در جنت و دوام نعمات جنت
نیز حق مومن فاسق اگرچه روا است که بشومی گناهان خود چند گاه بدوزخ رود و بعقد رذنوب آنجا معذب
بود اما خلود در نار در حق وے مفقود است کسیکه در دل وے بمقدار ذره از ایمان بود در دوزخ مخلد
نخواهد بود مال کارها و برحمت است و مرجع او بجنت و مدار ایمان و کفر بخاتمه است بسا است که در تمام

عمر بیکے ازین دو صفت متصف بود و در آخر بصدد آن متحقق گردد فَإِنَّمَا الْعِبْرَةُ لِلْخَوَاتِيمِ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

وایمان عبارت از تصدیق قلبی است بامور یکه ازدین بطریق ضرورت و تواتر بثبوت پیوسته است و اقرار لسانی نیز بآن امور ضروری همچو ایمان بوجود صانع و توحید او تعالی و همچنین ایمان بکتب و صحف منزله و ایمان بانبیاء کرام و ملائکه عظام علیهم الصلوات والتسلیمات الی یوم القیام و ایمان بآخرت از حشر اجساد و خلود عذاب و ثواب در دوزخ و در بهشت و انشقاق سموات و انتثار کواکب و اندکاک ارض و جبال و همچنین ایمان بفرضیت صلوات خمس و تعیین رکعات دران و بفرضیت زکوة مال و صوم رمضان و حج بیت الحرام بر تقدیر استطاعت راه و همچنین ایمان بحرمت شرب خمر و قتل نفس بغیر حق و عقوق والدین و سرقه و زنا و اکل مال یتیم و اکل ربوا و امثال اینها که بتواتر به ثبوت پیوسته است و از ضروریات دین اند و مومن بارتکاب کبیره از ایمان نمی برآید و بکفر نمی درآید باستحلال کبیره کفر است و عمل و ارتکاب کبیره دلیل خود را مومن بر حق باید دانست یعنی بثبوت و تحقق ایمان خود اعتراف باید نمود و کلمه استثنا یعنی کلمه ان شاء الله را با ایمان نباید مقرون ساخت که مبنی بر شک است و بثبوت ایمان صورت منافات دارد و هرچند استثنا را راجح بخاتمه دارند که مبهم است اما از اشتباه بثبوت حالی هم خالی نیست پس احتیاط در ترک صورت شک و اشتباه است و افضلیت حضرات خلفای اربعه بترتیب خلافت ایشانست چه اجماع اهل حق است که افضل بشر بعد پیغامبران صلوات الله تعالی و تسلیماته سبحانه علیهم اجمعین حضرت صدیق است رضی الله تعالی عنه بعد ازان حضرت فاروق رضی الله تعالی عنه و وجه افضلیت آنچه این فقیر فهمیده است نه کثرت فضائل و مناقب است بلکه اسبقیت ایمان است و اسبقیت انفاق اموال و اولیت بذل نفس از برای تائید دین و ترویج ملت متین چه سابق گویا در امر دین استاد لاحق است و لاحق

ہر چہ مے یابد از خوانِ دولتِ سابق مے یابد و مجموع این ہر شش صفاتِ کاملہ منحصر در حضرتِ صدیق است رضی اللہ تعالیٰ عنہ بالاسبقیتِ ایمان کسیکہ انفاقِ مال و بذلِ نفس خود را جمع کردہ است او است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و این دولت غیر او را در دین امت میسر نشدہ است قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم فی مرضہ الذی مات فیہ انہ لیس من الناس احد امن علی فی نفسہ ومالہ من ابی بکر بن ابی قحافۃ ولو کنت متخذا من الناس خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا ولکن اخوۃ الاسلام افضل سدوا عنی کل خوخۃ فی ھذا المسجد غیر خوخۃ ابی بکر وقال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ان اللہ بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابو بکر صدقت وواسانی بنفسہ ومالہ فھل انتم تارکون لی صاحبی قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لو کان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب وحضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است کہ ابو بکر و عمر ہر دو افضل این امت اند کسیکہ مرا برابر ایشان فضل دہد مفتری است و او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند و محاربات کہ در میان اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات واقعشدہ است بر تحامل نیک محمول باید داشت و از مظنۂ ہوا و ہوس و از حب جاہ و ریاست و از طلب رفعت و منزلت دور باید ساخت چہ این رذائل از نفس امارہ است و نفوس این بزرگواران در صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات پاک و مزکی شدہ بودند این قدر ہست کہ در ان مشاجرات و محاربات کہ در خلافت حضرت امیر واقع شدہ بود حق بجانب حضرت امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و مخالفان او مخطی بودند بخطائے اجتہادی کہ بمجال ملامت و طعن ندارد و تفسیق خود چہ گنجایش دارد کہ صحابہ عموماً و اول اند و مرویات ہمہ مقبول و مرویات موافقان امیر و مخالفان امیر ہر دو در صدق و وثوق برابر اند و علت مشاجرت و محاربت باعث جرح احدے نشدہ است پس ہمہ را دوست باید داشت کہ دوستی ایشان دوستی پیغمبر است علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات

اختلافہائے ما بین ایشان ۱۲

ع رواہ الترمذی عن عبد اللہ بن مغفل یعنی کسیکہ دوست میدارد مرا پس باید کہ دوست میدارد ایشان را ۱۲ ع رواہ الترمذی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما

کہ فرمودہ مَنْ اَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّیْ اَحَبَّهُمْ وَاَبْغَضَ وَشَنِیْ اَبْغَضَهُمْ ایشان اجتناب باید نمود کہ بُغض ایشان بُغض آنسرور است عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّحِیَّاتُ کہ فرمودہ مَنْ اَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِیْ اَبْغَضَهُمْ و در تعظیم و توقیر آن بزرگواران تعظیم و توقیر آن خیر البشر است عَلَیْهِ عَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و عدم تعظیم عدم تعظیم او و ہمہ را تعظیم و توقیر باید نمود از جہت تعظیم صحبت خیر البشر عَلَیْهِ عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّحِیَّاتُ شیخ شبلی فرمودہ مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ مَنْ لَّمْ یُوَقِّرْ اَصْحَابَهٗ بعد از تصحیح اعتقاد از اتیان اعمال ہم چارہ نبود پیغمبر فرمودہ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کہ بنای اسلام بر پنج چیز است یکے شَهَادَةِ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ کہ عبارت از ایمان و اعتقاد است بآنچہ بہ تبلیغ محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ عَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ بثبوت پیوستہ است چنانچہ گذشت دویم ادائے صَلَوٰاتِ خمس است کہ ستون دین است سیوم ادائے زکوٰۃ مال است چہارم صوم ماہ مبارک رمضان است پنجم حج بیت الحرام است پس نماز بہترین عبادات است بعد ایمان باللہ و برسولہ و در رنگ ایمان حسن لذاتہ است بخلاف سایر عبادات کہ حسن آنہا ذاتی نیست نیک تقیید و زیدہ بعد از طہارت کاملہ چنانچہ در کتب شرع مبین گشتہ است بے فتور ادائے نماز باید نمود و در قرأت و رکوع و سجود و قومہ و جلسہ و سایر ارکان احتیاط باید کرد کہ بوجہ کمال ادا یابند و سکون و طمانیت در رکوع و سجود و قومہ و جلسہ لازم باید دانست و مسائلہ بنا باید گذرانید و نماز را در اول وقت ادا نمایند و تاخیر را از راہ تکاسل و تجاہل تجویز نکنند بندۂ مقبول کسے است کہ بمجرد امر مولی الامتثال امر را بنماید کہ تاخیر کردن در امتثال امر ادیم و دستور ادب است و در کتاب ہائے فقہ کہ بعبارت فارسی نوشتہ اند در رنگ ترغیب الصلوٰۃ و تحریر الاحکام و امثال اینہا باید کہ ہمہ وقت با خود دارند و مسائل شرعیہ را از انجا اخذ نمایند و بعمل در آرند کتاب گلستان و مثل آن در عجم کتب فقہ فارسی داخل فضولی است بلکہ نسبت باہم ضروری لابد منہ است بآنچہ احتیاج است در دین لازم باید دانست و بما ورائے آن نباید تلفت گشت تا در تجدد ہم گویا از ضروریات این راہ است

سعی نمایند کہ بے ضرورت ترک نشود و اگر در ابتدا این معنی متعسر باشد و بیداری دران وقت میسر نشود جمعے از خدمتگاران را برائے این امر تعیین نمایند کہ دران وقت خواہ ناخواہ بیدار سازند و نگذارند کہ در خواب باشند بعد از چند روز کہ بیداری معتاد شود احتیاج بتکلف و تعمل نخواہد شد کسیکہ خواہد کہ در آخر شب بیدار شود باید کہ اول شب بعد از نماز خفتن خواب کند و باشتغال امور لاطائل بیدار نباشد و استغفار و توبہ و ابتہال و تضرع و تذکر معاصی و ذنوب و تفکر نقائص و عیوب و خوف عذاب اخروی و نرس الم دائمی در آنوقت غنیمت داند و عفو و مغفرت از حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ خواہند صد بار این کلمہ استغفار با توجہ قلب بر زبان آرند (اَسْتَغْفِرُ اللّٰہَ الَّذِیْ لَا اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ وَاَتُوْبُ اِلَیْہِ) سبحانہ و نیز بعد از ادائے نماز دیگر این کلمہ استغفار صد بار بخوانند و بطہارت و بغیر طہارت ترک ورد این کلمہ استغفار نمایند در خبر آمدہ است (طُوْبٰی لِمَنْ وُجِدَ فِیْ صَحِیْفَتِہٖ اِسْتِغْفَارٌ کَثِیْرٌ) و نماز چاشت ہم اگر ادا نمودہ شود دولتے است عظیم سعی نمایند کہ لا اقل دو رکعت بر دوام از چاشت ادا کردہ شود و اکثر رکعات نماز چاشت در رنگ نماز تہجد دوازدہ است و بمقتضائے وقت و حال ہر چہ گذاردہ شود مغتنم است و کوشش نمایند کہ بعد از ادائے ہر نماز فرض آیۃ الکرسی خواندہ شود کہ در خبر آمدہ است کہ بعد از ہر نماز فرض ہر کہ آیۃ الکرسی بخواند مانع نباشد او را از دخول بہشت مگر موت و نیز بعد از ادائے ہر نمازے از نماز ہائے پنجگانہ باید کہ سی و سہ بار کلمہ تنزیہ سُبْحَانَ اللّٰہِ بگویند و سی و سہ بار کلمہ تحمید اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ و سی و سہ بار کلمہ تکبیر اَللّٰہُ اَکْبَرُ و یکبار بگویند لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ لَہُ الْمُلْکُ وَلَہُ الْحَمْدُ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ وَھُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ تا عدد پورہ صد پورہ شود و نیز در ہر روز و در ہر شب صد بار سُبْحَانَ اللّٰہِ وَبِحَمْدِہٖ بگویند کہ ثواب بسیار دارد و ایضاً در صباح یکبار بگویند اَللّٰھُمَّ مَا اَصْبَحَ بِیْ مِنْ نِّعْمَۃٍ اَوْ بِاَحَدٍ مِّنْ خَلْقِکَ فَمِنْکَ وَحْدَکَ لَا شَرِیْکَ لَکَ فَلَکَ الْحَمْدُ وَلَکَ الشُّکْرُ و در شام بجائے اَللّٰھُمَّ مَا اَصْبَحَ اَللّٰھُمَّ مَا اَمْسٰی بگویند و تمام کنند و در حدیث نبوی آمدہ است عَلَیْہِ عَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ

که هر که این دعا را در روز بخواند شکر آن روز بجا آورده باشد و هر که در شب بخواند شکر آن شب
بجا آورده باشد و این ورد را کار نیست که بطهارت بخوانند بلکه در جمیع اوقات این ورد یومی
و لیلی را بجا آرند و ادای زکوة مال هم از ضروریات دین ست و بر غبت و منت بمصارف زکوة باید
رسانید هر گاه منعم حقیقی جل سلطانه انعام خود فرماید که از مجمل حصه یک حصه را بفقرا
و مساکین بدهند که در عوض آن اجر جزیل و جزائے جمیل بشما خواهم داد بے انصاف بود بلکه متحیر و
باشد که در ادای این جزو مختصر هم توقف نماید و در انظار آن بخل ورزد این قسم توهمها که در امتثال اوامر
شرعیه بوجود مے آید منشا آن مرض قلبی است و عدم یقین باحکام منزله سماوی مجرد کلمه شهادت
گفتن کفایت ندارد و منافقان نیز این کلمه را میگفتند علامت یقین قلب اتیان اوامر شرعیه است
بکذوق و رغبت یک مثقال که بنیت ادائے زکوة بفقیرے بدهند بهتر از انفاق لکهاست که بے این
نیت بدهند چه آن ادائے فرض است و این اتیان نفل و ادائے نفل را نسبت بادائے فرض
هیچ اعتباری و اعتدادے نیست کما تحکم قطره واشته نسبت بدریائے محیط از تسویلات
شیطان لعین است که مردم را از فرائض باز داشته بنوافل دلالت مینماید و از زکوة بگاه میدارد
در روزه ماه مبارک رمضان نیز از واجبات اسلام است و از ضروریات دین و ادائے آن
نیز اهتمام باید نمود و بعد رهائے نامشروع روزه نباید کشود پیغمبر فرموده است علیه الصلوة
والسلام که روزه سپر است از آتش دوزخ و اگر بانع ضروری در رنگ مرض روزه قضا شود
قضائے آن را بے درنگ ادا باید نمود و بتکاسل و تکاهل نباید گذرانید این کس بنده است
بسیر خود نیست مولا دارد و چاره ندارد الا اینکه بمقتضائے اوامر و نواهی او زندگانی نماید تا امید
نجات متصور بود و الا چنین بنده متمرد باشد که سزائے او انواع عقوبات بود و رکن پنجم اسلام
حج بیت الحرام است و آن عمدة الطاعات است که در کتب فقه بیان فرموده اند بعد از تحقق شرائط ادائے
آن هم ضروری است پیغمبر فرموده است علیه الصلوة والسلام که حج هزم میکند

گناہانِ سابق را و رحل و حرمتِ شرعی نیک احتیاط باید نمود از آنچہ صاحب شریعت
عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ منع فرمودہ است خود را نگاہ باید داشت
و محافظتِ حدودِ شرعی باید کرد اگر مطلوب سلامت و نجات بود خوابِ خرگوش تا چند خواہد
بود و پنبہ غفلت در گوش تا کے آخر بیدار خواہند ساخت و پنبہ غفلت خواہند برداشت آن
زمان غیر از ندامت و حسرت نقدِ وقت نخواہد بود و غیر از خجالت و خسارت حاصل نہ مرگ نزدیک
است و عذابہائے گوناگونِ آخرت طیار و آمادہ ہ مَنْ مَّاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِیَامَتُہٗ پیش
از آنکہ بیدار سازند و سوزنکند بیدار شوند و بمقتضائے اوامر و نواہی شرعی کار کنند و خود را از
عذابہائے گوناگونِ اُخروی نگاہ دارند قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی قُوْٓا اَنْفُسَکُمْ وَاَھْلِیْکُمْ
نَارًا وَّقُوْدُھَا النَّاسُ وَالْحِجَارَۃُ یعنی نگاہ دارید نفسہائے خود را و اہلہائے خود را از آتشی
کہ ہیزم آن آدمی و سنگ است بعد از تصحیحِ اعتقاد و بعد از اتیانِ اعمالِ صالحہ بمقتضائے شریعت حقہ
علٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ اوقاتِ خود را بذکرِ الٰہی جَلَّ شَانُہٗ معمور باید داشت
و از یاد او تعالٰی فارغ نباید بود ظاہر را اگر بخلق مشغول دارند باید کہ باطن بحق جَلَّ سُلْطَانُہٗ
و بیاد او تعالٰی ممتد باید بود این دولت و طریقہ حضرات خواجگانِ ما قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی
اَسْرَارَھُمْ مبتدی را و اوائلِ قدم در صحبتِ شیخ کامل مکمل بعنایت اللہِ سُبْحَانَہٗ میسر است
شاید ایمان باین معنی شمار ہم حاصل شدہ باشد بلکہ نصیبے اگرچہ اقل بود میسر گشتہ ہر چہ بدست
آمدہ است آنرا بنماذ دارند و در شکرِ آن باشند و امیدوار زیادتی بوند و چون در طریقہ حضرات
نقشبندیہ قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَھُمْ اندراجِ نہایت در بدایت است اگر ازین طریقہ اند
است ہم بسیار است کہ در بدایت از نہایت خبر دارد است آما مبتدی را باید کہ ہر چند بسیار بدست
آید در نظرِ او اندک بود و آما از شکرِ آن فارغ نبود و ہم شکرِ آن نماید و ہم زیادتی را خواہد مقصودِ اصلی
از ذکرِ قلبی زوالِ گرفتاری با دونِ حق است سُبْحَانَہٗ کہ مرضِ قلبی عبارت از آنست و ما

زوالِ این گرفتاری حاصل نشود از حقیقتِ ایمان نصیب نبود و در ادائے اوامر و نواہیِ شرعیہ تیسیر و سہولت میسر نیاید میت ذکر گوذکر تا ترا جانست ۔ پاکی دل ذکر رحمان و در طعام خوردن باید کہ حظِ نفس مطلوب نبود بلکہ بہ نیتِ قوت و استطاعت بر عبادت بود و اگر این نیت در ابتدا دست ندہد باید کہ بتکلف خورد بر این نیت آرند و تتبع و تتبع کنند کہ حقیقتِ این نیت میسر گردد و بہ پوشیدن در جامہ پوشیدن باید کہ نیتِ زینت از برای عبادت و ادائے نماز بود کہ در قرآن مجید آمدہ است خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ مقصود از جامہائے مرتب پوشیدن نمود خلق نبود کہ ممنوع است و بہ چنین سعی باید نمود کہ در جمیع افعال و حرکات و سکنات رضامندی مولائے خود جل سلطانہ منظور بود و بمقتضائے شریعت حقہ او عمل کردہ شود و این زمان ظاہر و باطن ہر دو متوجہ حق باشند تعالیٰ و در یادِ حق بود جل و علا مثلاً خواب کہ سراسر غفلت است چون بہ نیتِ رفع تکاسل و راحت طاعت کردہ شود آنخواب باین نیت عین عبادت گردد و تا دران خواب بود گویا در طاعت بود کہ بہ نیتِ ادائے طاعت است و در خبر آمدہ است نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ ہر چند میدانند کہ حصولِ این معنی امروز از شما متعذر است کہ بجوم موانع است و التزامِ رسوم و عادات است و منظور ننگ و ناموس است کہ فضیحت بشریت عزا دارند چہ شریعت از برائے رفع رسوم و عادات وارد شدہ است و از برائے رفع ننگ و ناموس کہ نا شئی از ہوائے امارہ است آمدہ اما اگر ہمو فق اللہ سبحانہ مداومت بر ذکرِ قلبی نمایند و نماز مع وقتی بے فتور بشرائط ادا کنند و در حلِ و حرمتِ شرعی ہمہ آنکس احتیاط نمایند بحیل کہ جمالِ این معنے ظاہر شود و خود بخود در راغب گرداند و جہ دیگر از برائے نوشتنِ این قسم نصائح آنست کہ اگر بہ عمل بمقتضائے این نصائح حاصل نشود و اعتراف بقصور و نقص خود حاصل است و آن نیز دولتے است ؎ ہر کس کہ یافت دولتے یافت عظیم و آنکس کہ نیافت در دنیا نیافت عیاذاً باللہ سبحانہ از انکہ نیابد و از نیافتنِ خود در بار نبود و نکند و از ناکردنِ خویش پشیمان

ف ۱ یعنی زیرا کہ انبوہ و کثرت آشیا باز دارندہ ہا از این معنی متحقق است و التزام رسوم ۱۲

قولہ رقبۃ بالکسر علقہ رسن وغ

نشود مگر حاملِ مسخر باشد کہ سر از ربقۂ بندگی برآوردہ بود و پا از قیدِ رقیت کشیدہ

المنتخبات — مکتوب بست و دوم (۲۲)

سعادت أبد ۱
۳۵

بلا مقصود علی تبریزی وردود یافتہ دربیانِ آنکہ مراد از نجاست مشرکان خبث باطن وسوءِ اعتقادِ ایشان است و نجس العین بودنِ ایشان ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی

مخدوما شفقت آثار المعلوم نشد کہ مقصود از فرستادنِ تفسیرِ حسینی چہ بود صاحبِ تفسیر بیانِ آیتِ کریمہ موافقِ آئمہ حنفیہ مینماید و از نجاستِ شرک خبثِ باطن و سوءِ اعتقاد میخواہد و آنکہ بعد ازان گفتہ است کہ اینہا اجتناب از نجاست نمی نمایند این معنی امروز در اکثرِ اہل اسلام نیز موجود است و ازین راہ فرق درمیانِ حرمِ اہل ایمان و درمیانِ کفار مفقود است اگر عدمِ اجتناب از نجاست سببِ نجاستِ شخص بود معاملہ تنگ گردد لا حرج فی الاسلام و آنکہ نقلے از ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما کردہ است کہ مشرکان نجس العین اند در رنگِ کلابِ این قسم نقلہائے شواذ از اکابرین بسیار آمدہ است کہ محمول بر توجیہ و تاویل است چگونہ نجس العین باشد کہ آن سرورِ دین علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام از خانہ یہودی طعام خوردہ است و بظرفِ مشرکے طہارت کردہ و حضرتِ فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز از سبوئے زنِ ترسا طہارت کردہ است اگر گویند کہ کریمہ ۔ انما المشرکون نجس ۔ میفرماید کہ مشرکان نجس اند جواب آنہا بود کہ متاخر باشد و ناسخ آنہا بود جواب تواند بود اینجا کفایت نمی کند اثباتِ تاخر باید نمود تا دعوی نسخ صحت پیدا کند فان الخصوص من وجہ اذا تعارضا یتساقطان و نیز مسلم کہ متاخر باشد باید کہ مثبتِ حرمت نبود و مراد از نجاست خبثِ باطن باشد زیرا کہ منقول است کہ ہیچ پیغمبرے مرتکبِ امرے نگشتہ است کہ مآلِ آن امر در شریعتِ او یا در شریعتِ دیگرے از انبیا بحرمت کشد و آخر محرم گردد اگرچہ آن امر در وقتِ ارتکاب مباح باشد ثم کرا اول مباح بود و آخر حرام گشت ہیچ پیغمبرے آنرا نخوردہ است اگر مآلِ کارِ مشرکان بنجاستِ ظاہر قرار می یافت و اینہا

در رنگ کلاب نجس العین میگشتند هرگز آن سرور دین که محبوب رب العلمین است علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام بطروف آنہا مساس نمیکرد چہ جائے کہ آب وطعام اینہا میخورد و غیر نجس العین ہمہ وقت نجس العین است اباحت سابق ولاحق در وے گنجایش ندارد واگر مشرکان نجس العین باشند باید کہ از ابتدا چنین بودند آن حضرت علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام با اینہا از اول باندازۂ آن معاملہ میفرمود ولیس کذلک وایضاً حرج در دین مدفوع است معلوم شریف است کہ حکم بنجاست ایشان کردن وایشان را نجس العین دانستن چہ قدر بر مسلمانان تنگ گرفتن است وایشانرا در رنج انداختن است ممنون ائمہ حنفیہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم باید بود کہ مخلصی از برائے مسلمانان پیدا کردہ اند وازاں کتاب حرام برآوردہ نہ آنکہ ایشان را مطعون سازند وہنر ایشانرا عیب انگارند بر مجتہد چہ جائے اعتراض است کہ خطائے او را نیز یک درجہ ثوابست وتقلید او اگرچہ خطا کند موجب نجات است بجماعہ کہ بحرمت اعظم واشہر بہ کفار قائل اند محال عادیست کہ خود را از ارتکاب آن محفوظ دانند خصوصاً در دیار ہند وستان کہ این ابتلا بیشتر است درین مسئلہ کہ تعمیم بلوی دارد اولی آنست کہ فتویٰ باسہل واسیر امور بدہند اگرچہ موافق مذہب خود نبود بقول ہر مجتہد کہ باشد قال اللہ تعالیٰ یُرِیْدُ اللّٰہُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِکُمُ الْعُسْرَ وقال اللہ تعالیٰ یُرِیْدُ اللّٰہُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا بر خلق تنگ گرفتن وایشان را نجانیدن حرام است وغیر مرضی حضرت حق است سبحانہ شافعیہ در بعض مسائل کہ شافعی دران تنگ گرفتہ است بمذہب حنفیہ فتویٰ میدہند وبر خلائق آسان می سازند مثلاً در مصارف زکوٰۃ نزد شافعی صدقہ را باید بجمیع اصناف مصارف مذکورہ قسمت باید کرد یکے ازان اصناف موجود نباشد یا محتاج نباشد یا مستحق نباشد یا قلوب اندکہ درین اوان مفقود اند یا شافعیہ بمذہب حنفیہ فتویٰ دادہ اند بہر یکے ازین اصناف کہ بدہد کفایت کردہ اند وایضاً اگر مشرکان نجس العین باشند باید کہ بعد از ایمان آوردن ہم پاک نشوند پس معلوم شد کہ نجاست ایشان بواسطۂ خبث اعتقاد است کہ زوال پذیر است

تصحیح مسلمان

قال اللہ

و مقصور بر باطن است که محل آن اعتقاد است و نجاست و رونی بطهارت بیرونی جنگ
ندارد و چنانچه معلوم و مشهور است و ایضاً کلام حسن انتظام اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ
اِخبار از حال مشرکان است که ندسیت و نسوخیت بآن کار ندارد و چه نسخ و را نشاء حکم شرعی
است نه در اخبار از طے پس مشرکان همه وقت باید که نجس باشند و مراد از نجاست خبث
اعتقاد بود تا اوّلاً متعارض نباشند و میان اینها هیچ وقت مخلور نبود آن روز که این فقیر
کریمه وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ و درین بحث خوانده بود شما و ربرابر آن فرمود
مراد از طعام اینجا گندم و نخود و عدس است اگر این توجیه را اهل عرف پسندند چه مضایقه است
اما انصاف در کار است مقصود اصلی ازین تصدیع و ازین اطالت کلام آنست که بر خلائق رحم
نمایند و حکم بنجاست شان نکنند و اهل اسلام را نیز بواسطهٔ اختلاط کفار که ازان چاره و گزیر نیست
نجس نه انند و از مخمه و اشربه مسلمانان بواسطهٔ نجاست متوهمه اجتناب نکنند و ازین راه از همدردی
نمایند و این را احتیاط نه انگارند که احتیاط در ترک این احتیاط است و زیاده چه تصدیع دهد

بیت اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم ۔۔۔ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است والسلام

المنتخبات — مکتوب (۲۳) قسم دوم

دیده شد فقیر مجیلر
صحیح لغده

بخواجه ابراهیم قبادیانی صدور یافته در آنکه او تعالی بتوسط انبیا علیهم الصلوٰة والسلام
خبر داده است از ذات و صفات خود و افعال مرضیه و نامرضیه بعباد و که عقل را ازان مدخلے
نیست ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَهَدَانَا إِلَى الْإِسْلَامِ وَجَعَلَنَا مِنْ أُمَّةِ
مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ ۔ انبیاء را مستهاند مرعالمیان را علیهم الصلوٰة
والسلام که حضرت حق سبحانه و تعالی بتوسط بعثت این بزرگواران علیهم الصلوٰة
والسلام ذات و صفات خود با ما ناقص عقلان و قاصر ادراکان خبر داده است

و یا ندازهٔ فہم کوتہ ما بر کمالاتِ ذاتیہ و صفاتیہ خود اطلاع بخشیدہ و مراسمی خود را از نامرضی
خویش جدا ساختہ و مثل نافع و نیوی و اخروی ما را از مضارِ تمتاز فرمودہ اگر توسل وجودِ شریف
شان نبودے عقولِ بشری در اثباتِ صانع تعالیٰ عاجز بودے و ورا ذرا کِ کمالاتِ او
سبحانہ ناقص و قاصر آمدے تمام فلاسفہ کہ خود را اکابرِ اربابِ عقول میگیرند منکرِ صانع بودند
و اشیا را از نقصانِ عقل بہ ہیچ منسوب ساختند و مجادلہ نمرود کہ بادشاہِ روئے زمین بودہ است
بحضرتِ خلیل علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در اثباتِ خالقِ سموات و ارض مشہور
است و در قرآنِ مجید ہم مذکور و فرعونِ بیدولت میگفت ما علمت لکم من الٰہ غیری
و نیز فرعون بحضرتِ موسیٰ علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام خطاب کردہ گفتہ است
لئن اتخذت الٰہا غیری لاجعلنک من المسجونین ؛ و نیز آن بیدولت
بہامان گفتہ است یا ہامان ابن لی صرحا لعلی ابلغ الاسباب اسباب
السموات فاطلع الی الٰہ موسیٰ و انی لاظنہ کاذبا بالجملہ عقل در اثباتِ این دولت
عظمیٰ عاجز است و بدونِ ہدایتِ این بزرگواران باین دولت کبریٰ فایز نمیشد و چون تواتر انبیا
علیہم الصلوٰت والتسلیمات دعوتِ ایشان بخدا کہ خالقِ زمین و زمان است بحد شائع
شہرت یافت و کلہ این بزرگواران مرتفع گشت و ندائے ہر وقت کہ در ثبوتِ صانع تردد داشتند
برفع خود مطلع شدہ بے اختیار بوجودِ صانع قائل گشتند و اشیا را باو تعالیٰ مستند ساختند این
کہ از انوارِ انبیا مقتبس گشتہ است و این دولتیست کہ از خوانِ انبیا بروئے کار آمدہ علیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات الیٰ یوم الدین دبل الی آبدِ الآباد و ہمچنین سائر تحمیقات کہ بہ تبلیغ انبیا علیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات بما رسیدہ است ارموجودِ صفاتِ کمال و باہی جل سلطانہ و در بسطِ انبیا و از
عصمتِ ملائکہ علیہم الصلوٰت والتسلیمات والتحیات والبرکات و از حشر و نشر و از وجودِ
بہشت و دوزخ و نعیم و تعذیبِ دائمی آنہا و امثالِ اینہا کہ شریعت بآن ناطق است عقل در

لہ یعنی ہمہ را بایکدیگر ثبوت وجود ایشان بتوسط حضرات انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام و بسبب انہمہ عقل باثبات شان استقلالے ندارد ۱۲

ادراک شان قاصر ست و بے سماع ازین بزرگواران در اثبات آنہا ناقص و غیر مستقل و چنانچہ
طور عقل و رائے طور حس است کہ آنچہ بحس مدرک نشود عقل ادراک آن نمیتواند چنین طور نبوت
ورائے طور عقل است آنچہ بہ عقل مدرک نشود و بتوسل نبوت بدرک می درآید و ہر کہ ورائے طور عقل
طریقے او برائے اثبات معرفت اثبات نمی نماید فی الحقیقت منکر طور نبوت است و مصادم بداہۃ
است پس از وجود انبیا چارہ نبود تا بشکر منعم جل سلطانہ کہ بہ عقل و بحس دلالت نمایند و
تعظیم مولے نعم جل و علا کہ بعلم و عمل تعلق دارد از قبل او سبحانہ معلوم ساختہ ظاہر سازند
چہ تعظیم او تعالی کہ او نزد او سبحانہ مستفاد و نشود شایان شکر او نیست تعالی زیرا کہ قوت بشری
در ادراک آن عاجز است بلکہ بساست کہ غیر تعظیم او را سبحانہ تعظیم او تعالی انگارد
و از شکر بہ تجاوز رود و طریق استفادہ و تعظیم آن حضرت جل شانہ او ان حضرت تعالی
و تقدس متصور بر نبوت است و منحصر بر تبلیغ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات
و الہام کہ اولیا راست مقتبس از انوار نبوت است و از برکات و فیوض متابعت انبیاست
علیہم الصلوات والتسلیمات و عقل درین امر اگر کفایت میکرد فلاسفہ یونان کہ مقتدائے
خود عقل را ساختہ اند در ورطہ ضلالت نمی ماندند حق را سبحانہ از ہمہ بیش می شناختند و حال آنکہ
جاہلترین مردم در ذات و صفات و افعال جل سلطانہ اینہا اند کہ حق را سبحانہ بیکار و معطل دانستہ
اند و غیر از یک چیز و آنہم با نجناب نہ باختیار باو تعالی مستند نساختہ عقل فعال او نزد خود تراشیدہ
حوادث را از خالق سموات و ارض باز داشتہ باو منسوب میدارند و اثر را از مؤثر حقیقی جل شانہ
منع نمودہ آنرا امر منحوت خود میدانند چہ نزد اینہا معلول اثر علت قریبہ است علت بعیدہ را در
حصول معلول تاثیر ندانستہ اند و بجہل این عدم استناد آثار را باو تعالی کمال او سبحانہ تصور نمودہ اند
و تعطیل را بجہل انگاشتہ و حال آنکہ حضرت حق سبحانہ خود را بخلق سموات و ارض می ستاید
و مدح خود برب المشرق و رب المغرب میفرماید و این سفیہان را بزعم فاسد خود با حضرت حق

سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی ہیچ احتیاجے نیست و باو سُبْحَانَهٗ ہیچ سر نیازدہ در وقتِ اضطرار و احتیاج
باید کہ اینہا بعقلِ فعّالِ خود رجوع نمایند و قضائے حاجت خود را از و خواہند کہ معاملہ را با او رجوع داشتہ اند
بلکہ عقلِ فعّال نیز چون بر عدمِ اینہا موجب است نہ مختار قضائے حاجت از وے خواستن ہم خیر معقول
است اِنَّ الْکٰفِرِیْنَ لَا مَوْلٰی لَهُمْ عقلِ فعّال چہ بود کہ سر انجام اشیا نماید و حوادث را دستند با
و در نفسِ وجود و ثبوتِ او ہزاران سخن است چہ تحقق و حصولِ او مبتنی بر مقدماتِ زر اندود
فلسفیہ است کہ باصول حقہ اسلامیہ ناتمام و نافرجام اند آنچہ بود کہ اشیا را از قادرِ مختار جل شانہ
باز داشتہ باین ہمہ امرِ موہوم مستند سازد بلکہ اشیا را ہزاران ننگ و عار است کہ بمنحوتِ فلسفی مستند
باشند بلکہ اشیا بعدمِ خود راضی و خورسند بودند و ہرگز بنیلِ وجود ننمایند از آنکہ استنادِ وجودشان
بمجعولِ سفسطی نمودہ آید و از سعادتِ انتساب بقدرتِ قادرِ مختار جل سلطانہ ممتنع گردند
کَبُرَتْ کَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ یَّقُوْلُوْنَ اِلَّا کَذِبًا ✦ کفار دار الحرب با وجودِ
بت پرستیہا از ین جماعہ احسن حالند کہ بحضرتِ حق سُبْحَانَهٗ جل و علا در تنگی التجا دارند
و تہا را وسیلہ بشفاعت پیش او تعالی سازند عجب نزآنکہ جمعے این سفہا احکامی نامند و
بکلمت نسبت میدارند اکثر احکامِ ایشان سیما در الٰہیات کہ مقصدِ اسنی است کاذبہ اند و مخالف
کتاب و سنت اطلاقِ حکما بر اینہا کہ سراسر جہل مرکب نصیبشان است بکدام اعتبار نمودہ آید
مگر بسبیل تہکم و استہزا گفتہ شود و یا از قبیلِ اطلاقِ بعیر بر اعمے اشمر دہ آید و جمعے از ین سفہا کہ بے
التزامِ طریقِ انبیا علیہم الصلوٰت و التسلیمات بتقلیدِ صوفیہ الٰہیہ کہ در ہر عصر از متابعانِ
انبیا بودہ اند علیہم الصلوٰت و التحیات طریقِ ریاضت و مجاہدت اختیار نمودہ اند و بصفائے
وقتِ خود مغرور گشتہ و بر خواب و خیالِ خود اعتماد کردہ اند و کشوفِ خیالی خود را مستند ساختہ
ضَلُّوْا وَاَضَلُّوْا نمیدانند کہ این صفا صفائے نفس است کہ راہے بضلالت دارد نہ صفائے قلب
کہ در پرتو ہدایت است چہ صفائے قلب منوط بہ متابعتِ انبیاست علیہم الصلوٰت و التسلیمات

مکتوب ۳۱۳ صفحه ۳۰۲ را بخوانید

ه بمعنی غارت کردن ۱۲

وتزکیهٔ نفس مربوط بصفائے قلب وسیاستِ اوست مرنفس را نفس کہ صفا پیدا کند باد جود ظلمتِ قلب کہ محلِ ظہورِ انوارِ قدم است حکم آن دارد کہ چراغے برافروختہ باشند از برائے تاراج کردن دشمن کہ میں تعین بود بالجملہ طریقِ ریاضت ومجاہدت در رنگِ طریقِ نظر واستدلال وقتے اعتبارے واعتمادے پیدا کند کہ مقرون بتصدیقِ انبیا بود علیہم الصلوات والتسلیمات کہ از قبلِ حق جل وعلا تبلیغ مے فرمایند وبتائیدِ او سبحانہ مؤید اند کارخانۂ این بزرگواران بنزولِ ملائکۂ معصومین او گندہ وکمر دشمن تعین محفوظ است ۔ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ نقدِ وقتِ شان است ودیگران را این دولت میسر نشدہ است وازدامِ نافرجامِ تعین رہائی متصور نگشتہ مگر کہ التزامِ متابعتِ این بزرگواران نمودہ آید وبرآثارِ ایشان رفتہ شود علیہم الصلوات والتسلیمات بیت حال آنست

سعدی کہ راہِ صفا ۔ توان رفت جز در پے مصطفیٰ ۔ علیہ وعلیٰ آلہ وعلیٰ جمیعِ اخوانہ الصلوات والتسلیمات العلیٰ ۔ سبحان اللہ افلاطون کہ رئیسِ فلاسفہ است وولدت بعثتِ حضرت عیسیٰ را علینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام دریابد وخود را از نادانی مستغنی دانستہ بآنحضرت نگرود وازبرکاتِ نبوت بہرہ نگیرد ۔ وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ قال اللہ تبارک وتعالیٰ ۔ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ۔ عجب معاملہ است عقولِ ناقصہ فلاسفہ گویا در طرفِ نقیض بطورِ نبوت افتادہ است ہم در مبدأ وہم در معاد واحکام آنہا مخالف احکامِ انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات نہ ایمان باللہ درست کردہ اند ونہ ایمان بآخرت بقدمِ عالم قائلند وحال آنکہ اجماعِ مسلمین ست بر حدوثِ عالم بجمیعِ اجزاءِ خود وہمچنین بانشقاقِ سموات وانتثارِ کواکب دانند کاک حال وانفجارِ بحار کہ بروزِ قیامت موعود است قائل نیستند ومنکرِ حشرِ اجساد اند وانکارِ نصوصِ قرآنی مینمایند ومتأخران آنہا کہ در زمرۂ اہلِ اسلام خود را داخل ساختہ اند ہمچنان بر اصولِ فلسفی خود راسخ اند وبقدمِ سموات وکواکب قائل

ه فلسفی بفتح اول وسکون ثانی وہی اہملہ وفا بمعنی حکیم ردہ اشند وہمین مناسب است بفلسفہ کہ بمعنی حکیم ودانشمند شدہ است ۱۲ غ

اینہا قائلند و بعدم فنا و ہلاکِ اینہا حاکم قوتِ ایشان تکذیبِ نصوصِ قرآنی است و رزقِ
شان بانکارِ ضروریاتِ دین عجب مومن اند بخدا و رسول ایمان آرند ما آنچہ خدا و رسولِ او
فرمودہ است قبول ندارند سفاہت ازین نیگذرد و میت فلسفہ چون اکثرش باطل سفہ
پس کلِ آن و ہم سفہ باشد کہ حکمِ کل حکمِ اکثر است پہ این جامہ عمرِ خود را در تعلیم و تعلم آنچہ حاصلِ آن
فکری است صرف کردند و ران باب وقتہا نمودند چون بمقصدِ اقصای ذات و صفات و افعالِ
واجبی رسیدند جل سلطانہ دست و پای خود را گم کردند و آلتِ عاصیہ از دست دادہ خجل ماندند
و در ربقہ ضلالت ماندند و رنگِ آنکہ شخصے سالہا آلاتِ حرب را طیار سازد و در وقتِ حرب دست
و پا خود را گم کردہ بکار نبرد مومن علومِ فلسفی را مشقِ و منتظم دانند و از غلط و خطا محفوظ می انگارند
بر تقدیرِ تسلیم این حکم در علومے صادق باشد کہ عقل را در آنہا استقلال و استبداد است کہ خارج آن
در دائرۂ ما لا یعنی اند و بآخرت کہ دائمی است کارندارند و نجاتِ اخروی بآنہا مربوط نیست
سخن در علومے است کہ عقل را در ادراکِ آنہا عجز و قصور است و بطورِ نبوت مرتبط اند و نجاتِ اخروی
بآنہا منوط است نجۃ الاسلام امام غزالی در رسالہ منقذ من الضلال میفرماید کہ فلاسفہ علمِ طب و علمِ نجوم را
از کتبِ انبیاء ما تقدم علی نبینا و علیہم الصلوات و التسلیمات سرقہ کردہ اند و خواص آن و امور
و غیرِ آن را کہ عقل در درکِ آنہا قاصر است از صحف و کتبِ منزلہ بانبیا علیہم الصلوات
و التسلیمات و التحیات اقتباس نمودہ و علمِ تہذیبِ اخلاق را از کتبِ صوفیہ الہیہ کہ در ہر عصر
در ہر ملتِ پیغمبرے بودہ اند برائے ترویجِ اباطیلِ خود سرقہ کردہ اند پس این سہ علم عشیر شان محرف
گشت و ضبط ما کہ در علمِ الٰہی بذات و صفات و افعالِ واجبی جل سلطانہ منحصر و ماند و در ایمان باللہ
و در ایمان بآخرت ممالکتہا بنصوصِ قرآنی نمودہ اند عمرہ ادان بالاذکر یافتہ است ماند علم شد سہ و
مثلِ آن کہ آبِ انہا بیخِ انتعاش را دارد اگر مشقِ و منتظم باشد بچہ کار خواہد آمد و کدام عذاب و وبال آخرت
را خواہد دفع ساخت علامۃ اعراضہ تعالی عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ و ہر چیز کہ

بکار نیاید مثلاً لایبقی است و علم منطق کہ علم آلی است و آزاد عاصم از خطاست گفتہ اند بکار ایشان نیاید و در مقصد اینے از قلطہ خطا ایشان را برآورد بکار دیگران چگونہ خواہد آمد و از خطا چگونہ خواہد رہانید ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب و بعضے از مردم کہ بعلوم فلسفی سرے دارند و بتسویلات فلسفی مفتون اند این جماعہ را حکما و نستہ عدیل انبیا میدانند علیہم الصلوات والتسلیمات بلکہ نزدیک است کہ علوم کاذبہ ایشان را صادقہ دانستہ بر شرائع انبیا تقدیم و ہند علیہم الصلوات والتسلیمات اعلاذا اللہ سبحانہ عن الاعتقاد السوء آرے ہر گاہ اینہا را حکما دانند و علم اینہا را حکمت گویند ناچار درین بلا افتند چہ حکمت عبارت از علم بشے است کہ مطابق نفس الامر باشد علیہ ما عرف پس اینہا بود و خیر مطابقت بنفس نفس الامر خواہد داشت بالجملہ تصدیق اینہا و تصدیق علوم اینہا مستلزم تکذیب انبیا و تکذیب علوم انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات کہ این دو علم در دو طرف نقیض افتادہ اند پس تصدیق یکے مستلزم تکذیب دیگرے است ہر کہ خواہد ملت انبیا را التزام نماید واز مرتبہ حق باشد بجعل سعداء و از اہل نجات بود و ہر کہ خواہد فلسفی شود و در گروہ شیطان باشد و خاسر و خائب بود ۔ قال اللہ تبارک وتعالی من یشاء یضلہ ومن یشاء یجعلہ علی صراط مستقیم انا اعتدنا للظالمین نارا احاط بھم سرادقھا وان یستغیثوا یغاثوا بماء کالمھل یشوی الوجوہ بئس الشراب وساءت مرتفقا والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی جمیع اخوانہ من الانبیاء الکرام والملئکۃ العظام الصلوات والتسلیمات اتمھا واکملھا والسلام

المنتخبات ۷ مکتوب بست و چہارم (۲۴)

بملا محمد مراد کشمی کہ از خادمان میر محمد نعمان است و رو دیافتہ و ربیان بزرگی اصحاب کرام

آنسرور علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام مہربانی آنہا بایکدیگر فرمود قال اللہ تبارک وتعالیٰ
محمد رسول اللہ والذین معہ اشداء علی الکفار رحماء بینہم ترٰہم رکعا سجدا
یبتغون فضلا من اللہ ورضوانا الی قولہ تعالیٰ لیغیظ بہم الکفار وعد اللہ الذین اٰمنوا
وعملوا الصٰلحٰت منہم مغفرۃ واجرا عظیما حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ درین کریمہ جمیع
اصحاب خیر البشر را علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات بکمال مہربانی کہ بایکدیگر داشتند
مدح فرمودہ است چہ رحیم کہ واحد رحماء است متضمن مبالغہ است در مہربانی وچون صیغۂ مشبہ
دلالت بر استمرار نیز دارد باید کہ مہربانی ایشان بایکدیگر بصفت استمرار ودوام باشد چہ در حضور
آنسرور وچہ بعد از ارتحال آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام دائما مستمرا پس آنچہ منافی مہربانی
است در حق یکدیگر باید کہ ازین بزرگواران بر دوام منسلوب باشد واحتمال بغض وکینہ وحسد
وعداوت بایکدیگر ازین اکابر دین بسبیل استمرار منتفی بود وہرگاہ جمیع صحابہ کرام باین صفت مرضیہ
متصف باشند چنانچہ مقتضائے کلمہ والذین است کہ ازین صیغہ عموم واستغراق است از اکابر صحابہ
چہ گوید کہ این صفت اتم واکمل در آنجا خواہد بود لہذا آنسرور فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ارحم امتی بامتی ابوبکر ودر شان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو کان بعدی نبی لکان عمر یعنی لوازم وکمالاتے
کہ در نبوت در کار است ہمہ را عمر دارد اما چون منصب نبوت بختم الرسل ختم شدہ است علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدولت منصب نبوت مشرف نگشت وبیکے از لوازم نبوت کمال
مہربانی است وشفقت بر خلق وایضا رذائلے کہ منافی شفقت ومہربانی است واز ذمائم اخلاق
است از حسد وبغض وکینہ وعداوت در حق جماعہ کہ بشرف صحبت خیر البشر مشرف گشتہ اند علیہ
وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات چگونہ متصور شود کہ بہترین این امت کہ خیر الامم است ایشانند
وسابق ترین این ملت کہ ناسخ الملل است ہم ایشان کہ قرن ایشان بہترین قرون بودہ است

قال صلی اللہ علیہ وسلم خیر القرون قرنی ثم الذین یلونہم ثم الذین یلونہم

قال صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم ولا فخر الخ ۱۲

وصاحب ایشان فاضلترین انبیا و رسل بوده اگر ایشان باین صفات رذیله موصوف باشند که کمینهٔ این امت مرحومه را ازان ذمائم عار است ایشان چرا بهترین این امت باشند و این امت بکدام وجه خیر الامم بود و امتیت ایمان و ولیت انفاق اموال و بذل انفس را چه قربت و فضیلت باشد و خیریت قرن را چه تاثیر بود و فضل صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام چه اثر باشد جماعه که در صحبت اولیای این امت زندگانی مینمایند این رذائل نجات می یابند یعنی که در صحبت افضل الرسل علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات عمر خود را صرف کرده باشند و از برای تائید و نصرت دین او بذل اموال و انفس نموده بوند چه احتمال دارد که این ذمائم در حق شان توهم نموده آید مگر آنکه عظمت و بزرگی خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام والبهیة از نظر ساقط شود و عیاذاً بالله سبحانه و صحبت او علیه و علی آله الصلوٰة والسلام از صحبت ولی امت ناقص تر شود نعوذ بالله سبحانه منه و حال آنکه مقرر است که هیچ ولی امتی بمرتبهٔ صحابی آن امت نرسد فکیف به نبی آن امت شیخ قبل علیه الرحمة فرموده است مما امن برسول الله من لم یوقر اصحابه یعنی گمان مبر بند که اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات دو فریق بوده اند گروهی بوده اند که مخالفت بحضرت امیر داشته اند رضی الله تعالی عنه و عنهم و گروهی دیگر موافق حضرت امیر بوده اند کرم الله تعالی وجهه و این دو گروه با یکدیگر عداوت و بغض و کینه داشته اند و بعضی ازینها از جهت بعضی مصالح این صفات خود را مطعن میدانسته اند و تقیه می نموده اند و نیرنگان میکرده اند که این رذائل در ایشان تا بیک قرن نزدیک بوده است تا بوده اند این ذمائم داشته اند و باین توهم مخالفان حضرت امیر را بد یاد می کنند و چیزهای نامناسب بایشان منتسب می سازند انصاف باید نمود که برین تقدیر هر دو فریق موردِ طعن می گردند و بر ذائل صفات انصاف می یابند و بهترین این امت بدترین این امت بلکه بدترین جمیع امم می گردند و تغییر آن قرن به شر تبدیل می یابد کدام انصاف است که حضرات شیخین را رضی الله تعالی عنهما

بقیه ۱۲

باین توہم بدیاد نمودہ آید و امور نامناسبہ باین اکابر دین منتسب ساختہ شود و حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحکم نص قرآنی اتقائے این امت است زیرا کہ اجماع مفسرین است چہ ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما و غیر آن برین کہ کریمہ وسیجنبہا الاتقی در شان حضرت صدیق نازل است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و مراد از اتقی اوست رضی اللہ تعالیٰ عنہ پس شخصے را کہ حضرت حق سبحانہ اتقائے این امت خیر الامم می فرماید خیال باید کرد کہ تکفیر و تفسیق و تضلیل او تا چہ سر حد شناعت بود امام فخر الدین رازی باین کریمہ استدلال بر افضلیت حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نمودہ است زیرا کہ بحکم کریمہ ان اکرمکم عند اللہ اتقکم گرامی ترین این امت کہ مخاطب است نزد خدا جل وعلا اتقائے این امت است و چون حضرت صدیق بحکم نص سابق اتقائے این امت است باید کہ گرامی ترین این امت نیز نزد حق جل وعلا بحکم نص لاحق او باشد رضی اللہ تعالیٰ عنہ و اکابر ائمہ سلف کہ یکے از ایشان امام شافعی است رضی اللہ تعالیٰ عنہم اثبات اجماع صحابہ و تابعین کردہ اند بر افضلیت حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم و حضرت امیر نیز بحکم بافضلیت حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم نمودہ است امام ذہبی کہ از اکابر محدثین است فرمودہ است کہ این نقل از حضرت امیر زیادہ از ہشتاد نفر رواۃ روایت کردہ اند و عبد الرزاق کہ از اکابر شیعہ است نیز بموجب این نقل حکم بافضلیت شیخین نمودہ است و باین عبارت گفتہ ہ افضل الشیخین بتفضیلی علی ایاہما علی نفسہ ولا لما فضلتہما کفانی و زیادۃ ان احبہ ثم اخالفہ پس کسانیکہ بحکم کتاب و سنت و اجماع و نیز باعتراف حضرت امیر افضل این امت خیر الامم باشند تنقیص و تحقیر شان از کدام انصاف و دیانت باشد و کدام خیریت در ضمن آن متوقع بود اگر در سب احدے معنی خیریت و عبادت بودے سب ابی لہب کہ بنص قرآنی ملعون و منظور و اندوزد این امت بودے و حسنات کثیرہ در ضمن

ہ مرجع ہم مضمون باین مبنی است و ہو اعلم بالصواب

آن عامل آمدے در سبب کدام خیریت است کہ متضمن کوشش و طبیعت است علی الخصوص در حق کسیکہ مستحق آن نبود و اہل آن نباشد وضع شے در غیر موضع آن شے ظلم است و از شے تا شے فرق است و از موضع تا موضع تفاوت است پس از ظلم تا ظلم بون بعید بود و خلافت حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ باجماع صحابہ کرام ثابت شدہ است و باتفاق صغار و کبار مذکور و اثبات آن قرن خیر القرون بحصول پیوستہ لہذا علماء فرمودہ اند کہ آن قدر اتفاق و اجماع کہ بر خلافت حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحصول پیوستہ است بر خلافت ہیچ یکے از حضرات خلفاء ثلثہ دیگر بحصول نہ پیوستہ زیرا کہ در بدء خلافت او رضی اللہ تعالیٰ عنہ چون یکنوع تردد بودہ اہل آن قرن درین مادہ احتیاط بسیار مرعی داشتہ اقدام نمودہ اند باید دانست کہ اصحاب کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم مبلغان کتاب و سنت اند و اجماع ہم بقرن ایشان منوط بودہ اگر جمیع ایشان یا بعض ایشان مطعون باشند و تضلیل و تفسیق متصف بوند اعتماد از کل دین یا بعض دین مرتفع میگردد و فائدہ بعثت خاتم الانبیاء افضل الرسل کم میماند علیہ و علیہم الصلوٰت و التسلیمات جامع قرآن مجید حضرت عثمان است بلکہ حضرت صدیق و حضرت فاروق اند رضی اللہ تعالیٰ عنہم اگر ایشان مطعون باشند و یا مسلوب العدالت بوند بر قرآن چہ اعتماد ماند و دین بچہ چیز بر پا بود و شناعت این امر را باید دریافت اصحاب پیغمبر ہمہ عدول اند علیہ و علیہم الصلوٰت و التسلیمات و آنچہ بتبلیغ ایشان بما رسیدہ است از کتاب و سنت ہمہ حق و صدق است و مخالفات و منازعات این اکابر دین کہ در زمان خلافت حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ واقع شدہ است نہ از راہ ہوا و ہوس و نہ از حب جاہ و ریاست بودہ است بلکہ از روے اجتہاد و استنباط بودہ اگرچہ در اجتہادی یکے خطا بود و در استنباط او دور از صواب باشد مقرر علمائے اہل سنت و جماعت است رضی اللہ تعالیٰ عنہم کہ محاربات و مشاجرات حضرت امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و محاربان امیر رضی

بکتاب

بودند اما این خطا که منشا آن اجتهاد است از طعن و ملامت دور است مقصود حقیقت جانب امیر است و خطا جانب مخالف امیر که اهل سنت بآن قائل اند مخالف را لعن و طعن و طرفدون مرتبه‌ی است نه محل بلکه متعین احتمال غیر است که اصحاب پیغمبر اند رضی الله تعالی عنهم و بعضے از ایشان مبشر بجنت اند و مبدری اند که مغفور اند و عذاب آخروی از ایشان مطلقا مرفوع است چنانچه در احادیث صحاح آمده است اطلع الله علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فانی قد غفرت لکم و بیعت رضوان مشرف گشته اند که آن سرور فرموده که هیچ یکے از ینها از اهل دوزخ نیست علیه و علیهم السلوات و التسلیمات بلکه علما فرموده اند که از قرآن مجید مفهوم می گردد که جمیع صحابه اهل بهشت اند قال الله تبارک و تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا و کلا وعد الله الحسنی و الله بما تعملون خبیر و حسنی جنت است و همه صحابه که انفاق و قتال پیش از فتح کرده اند یا بعد از فتح سوء بجنت اند فرموده اند که صفت انفاق و قتال از برائے تقیید نیست بلکه از برائے مدح است چه همه صحابه باین دو صفت متصف بودند پس همه موعود بهشت باشند ملاحظه باید نمود که این قسم بزرگواران را بد یاد کردن و سوء ظن بانها نمودن چه دور از انصاف و دیانت است سوال در جمعے گفته اند که بعضے از اصحاب کرام بعد از ارتحال آنسرور علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات بآن صراحت نمانده بواسطه حب خلافت و طلب جاه و ریاست از طریق حق انحراف نمودند و غصب منصب خلافت حضرت امیر کردند بلکه گمان میبرند که انحراف ایشان بحد کفر رسیده بود و بضلالت انجامیده پس بزعم ایشان همه این صحابه از وعده‌ها که باصحاب کرام آمده است محروم باشند چه فضیلت صحبت فرع اسلام است و چون در اسلام شان سخن بود صحبت را چه تاثیر باشد جواب حضرات خلفائے ثلثه رضی الله تعالی عنهم باحادیث صحاح که بحد تواتر معنوی رسیده اند مبشر بجنت اند احتمال کفر و ضلالت از ایشان

مدفوع است و نیز حضرات شیخین از اہل بہشت اند کہ باحادیث صحاح مطلقاً مغفور اند و نیز بہ بیعت رضوان مشرف اند کہ جمیع اہل آن بیعت باحادیث صحاح از اہل بہشت اند و گاہ گاہ حضرت عثمان کہ در بدر حاضر نہ بود حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را در مدینہ گذاشتہ آمدہ بود بہ ابراہیم بیمار و اہلیہ او کہ بنت آن حضرت بود علیہ وعلیہ الصلوٰت والتسلیمات فرمودہ بود ند کہ ہر چہ بدریان را فضیلت حاصل شود ترا ہم حاصل خواہد شد و در بیعت رضوان کہ حاضر نہ بود آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام او را پیش اہل مکہ فرستادہ بود و از جانب او خود بیعت فرمودند چنانچہ مشہور است و نیز قرآن مجید شہادت بزرگی این حضرت می دہد و از طوی رعایت شان خبر میدہد از کتاب و سنت کسیکہ چشم پوشیدہ مکابرہ نماید از بحث خارج است شیخ سعدی فرمودہ است بیت

آنکس کہ نہ قرآن و خبر زو نہ ہی ۔ آنست جوابش کہ جوابش ندہی

و ہر چہ ملا شد اگر در حضرت صدیق احتمال ضلال و کفر صورت داشتے اصحاب پیغمبر با آن عدالت و با آن کثرت اجانشین پیغمبر نساختند صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیہم وسلم و در تکذیب خلافت حضرت صدیق تکذیب سی دسہ ہزار اہل آن قرن خیر القرون است تجویز کند آنرا کسیکہ او فی روایت دارد کدام خیریت دران قرن میماند کہ سی دسہ ہزار اہل آن قرن بر باطل جمع گردند و ضال و مضل را جانشین پیغمبر سازند حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ آنہا را از اتصاف بدہ کہ از طعن اکابر دین زبان کوتاہ کنند و حق صحبت پیغمبر را مرعی دارند آن سرور فرمودہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوہم غرضا من بعدی فمن احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم زیادہ چہ نویسد و اجلاء بدیہی را چہ جلاد ہد زیرا کہ حضرت صدیق کہ قرآن مجید بمدح او مملو است در یک سورہ والیل ستہ کریمہ در فضائل آنحضرت نازل گشتہ است و احادیث صحاح لا تعد ولا تحصیٰ در کمالات و فضائل او مسطور است و در کتب انبیائے ماتقدم مذکور شمائل

شہ یعنی در سیہ ہا کہ حق تعالیٰ بعد ہجرت تا زمان وصال عنایت فرمود الخ ۱۲

واقع است مکتوب سید فتح مع ۱۲

واوصافِ او بلکہ ذکرِ جمیع صحابہ آمدہ است کما قال اللہ تعالیٰ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ ورأس ورئیسِ این امت مرحومہ کہ خیر الامم است ہم اوست ہر گاہ اورا کافر و ضال و امثال او دیگران پیشوا اعتبار نمایند و بکلام راہ دادہ سخن کنند ۔ اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۔ وَالصَّلٰوةُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَكْمَلُهَا

۸ — مکتوب (۲۸) بست و ہشتم

بملا صالح مترک در بیانِ کیفیتِ تصدق بارواحِ مؤتی ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى رونے بخاطر آمد کہ بروحانیتِ بعضے از اقاربِ موتایٔ خود تصدق کردہ شود درین اثنا ظاہر گشت کہ باین نیتِ آن میتِ مرحوم را فرح و سرور حاصل شد خورم و شادمان بنظر در آمد و چون وقتِ اعطائے آن صدقہ رسید اول بروحانیتِ حضرت رسالتِ خلیت علیہ وعلیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ آن صدقہ را نیت کرد چنانچہ عادت بود بعد ازاں بروحانیتِ آن میت نیت کردہ داد و درین زمان در آن میت ناخوشی و اندوہ احساس نمودہ و بکلفت و کدورت ظاہر شد ازین حال تعجب تمام روداد وجہِ ناخوشی و کلفت ظاہر نشد باوجود آنکہ تفحص شد کہ برکاتِ عظیم ازان تصدق بآن میت رسید اما آن فرح و سرور دے ظاہر نگشت و چنین روزے پارہ متلبغ نذر آن سرور نمودم علیہ الصلوٰۃ والسلام و بروحِ پر فتوحِ انبیاء کرام علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات نیز دران نذر داخل ساختم و بفیضِ آنحضرت نمودم علیہ وعلیہا الصلوٰت والتسلیمات مرضی آنحضرت درین امر معلوم نشد و چنین در بعضے اوقات کہ درود میفرستادم اگر در ہر مرتبہ

بر سائر انبیا نیز می فرستادم مرضی آنسرور ان ظاهر نمی شد علیهم الصلوات والتسلیمات
والتحیات باوجود آنکه معلوم شده است که اگر بروحانیت کسی تصدق کرده سائر مومنان
را شریک سازد بهمه برسد وازان شخص که بثبت او داده بود هیچ نقصان نکند + ان ربک واسع
المغفرة + برین تقدیر وجه ناخوشی وعدم رضا چه بود مدتی این اشکال خدشه داشت آخر الامر
بفضل خداوندی جل شانه ظاهر شد که وجه ناخوشی وکلفت آنست که اگر صدقه بی شرکت به میتی
داده شود آن میت از جانب خود بطریق تحفه وهدیه آن صدقه را در حضرت آن سرور علیه وعلی
آله الصلوة والسلام خواهد برد وبوسیله آن برکات وفیوض خواهد گرفت واگر صاحب صدقه
خود میت آن سرور بکند علیه وعلی آله الصلوة والسلام میت را چه نفع بود در صورت
شرکت میت را اگر صدقه قبول افتد ثواب همان صدقه است ودر صورت عدم شرکت
هم ثواب صدقه است اگر قبول افتد وهم برکات وفیوض اتحاف واهدای آن صدقه
از نزد حبیب رب العالمین علیه وعلی آله الصلوة والسلام وهمچنین هر شخصی را که شریک
سازند همین نسبت کائن است که در شرکت یکدرجه ثواب است ودر عدم شرکت دو درجه
ثواب که آن میت از جانب خود باو بگذراند ونیز معلوم گشت که هدیه وتحفه که غریبی بخدمت
بزرگی ببرد بی شرکت احدی اگرچه طفیلی باشد آن تحفه را گذرانیدن بهتر است یا
بشرکت شک نیست که بی شرکت بهتر است وآن بزرگ به برادران خود از نزد خود بدهد
بهتر است از انکه این کس بفضولی دیگران را داخل سازد وآل واصحاب که در رنگ عیال
آن سرور اند علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات ایشان را اگر بطفیل داخل
هدیه آن حضرت علیه وعلیهم الصلوات والتحیات ساخته می شود مرضی ومقبول می نماید بلی
مستفاد فست که در هدایای مرسومه اگر با بزرگی اقران او را شریک سازند از ادب واز رضامندی
او بعید مینماید واگر خدمه او را بطفیل او ساخته هدیه فرستند مرضی می آید که اعزاز خدمه اعزاز اوست پس معلوم شد

صدقه — هدیه

ثبت — نسبت

شرکت — ثبت

شرکت — ثبت

شرکت — ث

که بیشتر رضامندی مؤمنے در افزاد صدقه است نه در اشتراکِ صدقه اما باید که هرگاه صدقه بنیت
نیت بکند اول باید که بنیتِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام هدیه جدا سازد و بعد ازان
بنیت تصدق کند که حقوقِ آنسرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام فوق حقوقِ دیگران است
و نیز درین تقدیر احتمالِ قبولِ صدقه است بطفیلِ آنسرور علیه وعلی آله الصلوٰت و
التحیات این فقیر در بعضی صدقاتِ موتے که در تصحیح نیت خود را عاجز میابد علمائے ما ازین نمے
یابد که آن صدقه را بنیتِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام تعیین نماید و آن بنیت را
بطفیلِ ایشان سازد و امید است که ببرکتِ توسطِ ایشان قبول افتد فرموده اند که صلوٰة آنسرور
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام اگرچه بریاء و سمعه ادا کرده شود مقبول است و بآن سرور
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام اثرِ او وصول است اگرچه ثوابِ آن بصلوٰة فرستنده
نرسد که ثوابِ اعمال مربوط بتصحیحِ نیت است و از برائے قبولِ آن حضرت که مقبول و
محبوب است بهانه کافیست کریمه و کان فضل الله علیک عظیما در شانِ آن
سرورِ زمان است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و علی جمیع اخوانه الکرام
من الانبیاء و الملئکة العظام الی یوم القیام ✤ ✤ ✤ ✤

۹ — مکتوب (۲۹) بست و نهم

بسیادت پناه میر محب الله در بیانِ فهم کردنِ بعضے کلماتِ قدسی آیاتِ قرآنی ✤
سابقا چون از قصورِ فهم در بعضے از کلماتِ قدسی آیاتِ قرآنی خدشه و تردد پیدا می شد و در
تطبیقِ آن عاجز میگشت و در رفع وساوس بعنایة الله سبحانه به ازین طلبے نمی یافت
که باخود میگفت که این نظمِ قرآنی را بکلامِ خدا جل شانه اعتراف می نمائی و ایمان بآن داری
یا نه اگر ایمان نداری کافری و از مبحث خارجی و اگر ایمان بآن داری پس تصور و فهمیدنِ

ه یعنی حق همراست بودن کلام الٰہی ۱۲

نه در نظم قرآنی که کلام خالق ارض و سموات است و مبدع عقول و ادراکات است و چون بفضل خداوندی جل سلطانه ایمان بحقیقت کلام ربانی حاصل بود آن وسوسه باین تردید مضمحل و ناچیز می گشت و از تردد و نجات می یافت و درین اوان بفضل الله سبحانه کار تا باینجا رسیده است که در نظم قرآنی هر محلے که آنجا از قصور ادراک گنجایش تردد و خدشه است همان محل باعث ازدیاد ایمان است بقرآن و همان خدشه واسطه ظهور اعجاز است در فرقان و آن اغلاق را از شعب اعجاز تصور می نماید و آن اشکال را بر کمال بلاغت و براعت محمول میدارد که بشر را فهم آن عاجز است آن قدر ایمان که در نافهمیدن قرآن حاصل است در فهمیدن آن نیست که در نافهمیدن را ہے باعجاز کشاده است که در فهمیدن نیست سبحان الله همین نافهمیدن جمعے را به ضلالت می برد و بانکار کلام حق میرساند جل و علا و بعضے را همین نافهمیدن سبب کمال ایمان بقرآن مے گردد و به هدایت می آرد یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا ربنا اتنا من لدنك رحمة و هیئ لنا من امرنا رشدا

والسلام

۱۰ — مکتوب (۳۰) سی ام

بسیادت و ارشاد پناه میر محمد نعمان در بیان عروج بمراتب اصول و مراتب عبادات

الحمد لله رب العالمین و الصلوٰة و السلام علی سید المرسلین بیت

پایه آخر آدمست و آدمی ٭ گشت محروم از مقام محرمی ٭ گر نه گردد باز مسکین بن سفر ٭ نیست ازوے هیچکس محروم تر ٭ و چون بعنایة الله سبحانه او را عروجے باصول خود که او در رنگ ظل است مر آن اصول را واقع شود در هر اصلے از اصول اول او را فنای است در آن اصل و بعد ازان بقائے بآن و باین فنا و بقا اطلاق انائی او ازان ظل زائل گشته بران اصل که فنا و بقا او را در وے حاصل گشته است اطلاق خواهد

یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست وہمچنین چون ازان اصل بکرم حق جل وعلا
او را عروج واقع شود اصلے کہ فوق آن اصل است وآن اصل ظل است مر این اصل را
آن اصلِ اوّل را درین اصلِ ثانی حاصل خواہد کرد و اطلاقِ انا از اصلِ اوّل زائل گشتہ باصل
ثانی خواہد پیوست وخود را ہمان اصلِ ثانی خواہد یافت وہمین نسبت است اصلِ ثانی را
باصلِ ثالث اگر عروج واقع شود و اطلاقِ انا بران اصلِ ثالث قرار خواہد یافت کہ اصلِ ثانی
ظلِ اوست وہمچنین در ہر اصلِ تحتانی کہ در رنگِ ظل است مر اصلِ فوقانی را ہمین نسبت
کائن است اگر بمحضِ فضلِ خداوندی جل سلطانہ عروج واقع شود واز ظلِ باصل بگذرانند
اطلاقِ انا از ہر ظلِ باصل آن خواہد قرار یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست الی
ما شاء اللہ تعالیٰ علیٰ تفاوتِ درجاتِ الاستعدادِ واین اصول باین کثرت
وباین رفعت اجزای او خواہند گشت وقطرہ را دریا خواہند ساخت وکاہ را کوہ خواہند گردانید
وچون این اصول اجزای او باشند ناچار از کمالات وبرکات شان نیز بہرۂ کامل نصیبِ
او خواہد شد وکمالِ او جامع کمالات آن اجزا خواہد بود واز اینجا فرق ورمیان انسانِ کامل
وسایر افرادِ انسان توان شناخت کہ آن دریائے محیط است وایشان ہا در رنگ قطرہ ہائے
محقر آن دریا پس اینہا او را چہ شناسند واز کمال او چہ دریابند خوش گفت الٰہی چیست
اینکہ اولیائے خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت وتا ترا نیافت ایشان را
نشناخت وچنانچہ درمیانِ انسانِ کاملِ وانسان ناقص بکثرت وقلت اجزا تفاوت است
درمیانِ طاعات وحسنات اینہا نیز باندازۂ آن تفاوت است شخصے را کہ صد زبان بدہند
وبہر زبان یا وحق بگوید جل وعلا چہ نسبت دارد بآن شخصے کہ او را یکزبان بدہند وبآن یکزبان
یا وحق نماید جل وعلا ایمان ومعرفت وسائر کمالات را برین معنی قیاس باید کرد ربنا اتمم
لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کل شیء قدیر والحمد للہ رب العالمین

اوّلاً وآخراً والصّلوٰۃ والسّلام علیٰ رسولہٖ دائماً وسرمداً وعلیٰ آلہ الکرام وصحبہ العظام
الیٰ یوم القیام

المنتخبات ۸ مکتوب (۳۱) سی ویکم سعادت آبیہ ۱

بملا بدرالدین در تحقیق عالم ارواح وعالم مثال وعالم اجساد ۔ الحمد للہ وسلام
علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ نوشتہ بودند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالم مثال بوده
است بعد از مفارقت از بدن باز بعالم مثال خواہد رفت پس عذاب قبر در عالم مثال خواہد
بود در رنگے کہ در خواب در عالم مثال احساس نمایند نوشتہ بودند کہ این سخن شاخسار
بسیار دارد اگر قبول نمایند فروع بسیار برین سخن متفرع خواہد ساخت بدانند کہ این قسم خیالات
از صدق قلیل النصیب است مباد اکہ شما را براہ غیر متعارف دلالت نماید چند کلمہ بضرورت
با وجود موانع در تحقیق این مبحث نوشتہ آمد واللہ سبحانہ الہادی الی سبیل الرشاد
اے برادر عالم ممکنات را اللہ قسم قرار دادہ اند عالم ارواح وعالم مثال وعالم اجساد وعالم مثال
را برزخ گفتہ اند درمیان عالم ارواح وعالم اجساد ونیز گفتہ اند کہ عالم مثال در رنگ مرآت
است مر معانی وحقائق این ہر دو عالم را کہ معانی وحقائق اجساد وارواح در عالم مثال بصور
لطیفہ ظہوری نماید چہ در انجا مناسب ہر معنے وحقیقتے صورت وہیئت دیگر است وآن عالم
فی حد ذاتہ متضمن صور وہیات واشکال نیست صور واشکال در وے از عوالم دیگر منعکس
گشتہ مطویافتہ است در رنگ مرآت است کہ فی حد ذاتہا متضمن ہیچ صورت
نیست اگر در وی صورت کائن است از خارج آمدہ است چون این سخن معلوم شد
بدانند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالم خود بودہ است کہ فوق عالم مثال است وبعد از تعلق
ببدن اگر متنزل نمودہ است بعالم اجساد بعلاقہ جبلی فرود آمدہ است بعالم مثال کار ندارد نہ
پیش از تعلق ونہ بعد از تعلق پیش ازین نیست کہ در بعضی اوقات بموافقت اللہ سبحانہ بعضے

از احوالِ خود را در مرآت آن عالم مطالعه می نماید و حسن و قبح احوال را از انجا معلوم
می سازد و چنانچه در واقعات و منامات این معنی واضح و لائح است و بسا است که بے
آنکه از حس غائب شود این معنی احساس نماید و بعد از مفارقت از بدن اگر روح علوی است
متوجه فوق است و اگر سفلی است گرفتار سفل است بعالم مثال کاری ندارد و عالم
مثال از برای دیدن است نه از برائے بودن جائے بودن عالم ارواح است یا عالم
اجساد عالم مثال بیش از مرآت این دو عالم نیست چنانچه گذشت و آنچه که در خواب
در عالم مثال احساس نموده می آید صورت و شبح آن معتبت است که رائی مستحق آن
گشته است و ادبرائے تنبیه او این معنی را بروے ظاهر ساخته اند و عذاب قبر ازین قبیل
نیست که حقیقت عقوبت است نه صورت و شبح عقوبت و نیز آنکه در خواب احساس
نموده می آید اگر فرضاً حقیقتے هم داشته باشد از قسم المهائے دنیوی خواهد بود و عذاب قبر
از عالم عذاب اخروی است تشتان ما بینهما چه عذاب دنیوی را نسبت بعذاب اخروی
العاذنا الله سبحانه هیچ مقدارے و اعتبارے نیست اگر شراره از آتش دوزخ در
دنیا افتد همه را پاک بسوزد و متلاشی گرداند عذاب قبر را هم بنگ خواب دانستن از
عدم اطلاع است از صورت عذاب و حقیقت عذاب و نیز منشا این اشتباه توهم
مجانست عذاب دنیا است بعذاب آخرت و این باطل است بین البطلان
سوال از کریمه الله یتوفی الانفس حین موتها و التی لم تمت فی منامها
مفهوم می شود که توفی فی النفس چنانچه در موت است در خوابست نیز عذاب یکے
را از عذابهائے دنیا شمردن و عذاب دیگر را از عذابهائے آخرت گفتن بکدام وجه است
جواب توفی فی النوم از ان قبیل است که شخصے از وطن مالوف خود بشوق و رغبت از برائے
سیر و تماشا بیرون آید تا فرح و سرور حاصل کند و خرم و شادان بوطن خود باز رجوع نماید

وسیر گاہِ او عالمِ مثال است کہ متضمنِ عجائبِ ملک و ملکوت است و توفی موت نہ چنین است
کہ آنجا ہدمِ وطنِ مالوف است و تخریب بنائے معمور از نیجا است کہ در توفی نوم
محنت و کلفت حاصل نیست بلکہ متضمنِ فرح و سرور است و در توفی موت شدت و کلفت
است پس وطنِ متوفائے نومی دنیا بود و معاملہ کہ با و نمایند از معاملاتِ دنیا باشد و متوفائے
موتی بعد از تخریبِ وطنِ مالوف خود انتقال بآخرت نموده است و معاملہ او از معاملاتِ
اُخروی گشته * مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ * شنیده باشند زنہار بکشوفِ خیالی
و ظہورِ صورِ مثالی اعتقادیاتِ مقررہ اہل سنت و جماعت را شکر اللہ تعالیٰ سعیہم
از دست ندہند و بخواب و خیال خود غرہ نشوند کہ نجات بمتابعتِ این فرقہ ناجیہ متصور نیست
خوشطبعیہا را موقوف داشته اگر آرزوہائی نجات دارند بجان و دل در اتباعِ این بزرگواران
کوشند خبر شوط است مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ اِنبساط عبارت شمارا در توہم اندا خت
کہ نزدیک است کہ این تخیلات شمارا از تقلیدِ این اکابر بیرون آرد و تابع کشفیاتِ خود
سازد نعوذ باللہ سبحانہ منہا و من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا
شیطانِ دشمنِ قوی است واقف باشند کہ از صراطِ مستقیم بپس کوچہا نیندازد و
مدت مفارقت تا بکسال ہم نکشیده است چہ بلا شد آن احتیاطہا کہ در التزامِ متابعت سنت
و اہلسنت می نمود و در انحصارِ نجات در تقلیدِ این بزرگواران می کرد مگر ہمہ فراموش گشت
کہ تخیلاتِ خود را مقتدائے خود گردانیده شاخسارہا را آبروئے متقرع ساختند احتمال
ملاقاتِ بحظِ ہر بسیار بعید مینماید چنان زندگانی نمایند کہ بشتہ امید نجات گسستہ نشود
رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

۱۷ — مکتوب (۳۵) سی و پنجم — سعادت أبدیه

بمیر زا منوچهر در تعزیت و نصیحت و اغتنام شباب ورود یافته حضرت حق سبحانه و تعالی برخوردار سعادت اطوار را خوشوقت و بجمعیت دارد و حزن و اندوه ماضی را در حق ایشان باحسن وجوه تلافی فرماید ای فرزند اقبال آثار زمان عنفوان شباب چنانچه اوان هوا و هوس ست زمان تحصیل علم و عمل ست هر عملے که بمقتضائے شریعت غرا درین اوان با وجود استیلائے موانع شهویه و غضبیه نفسانیه بوجود آید باضعاف مزیت و اعتبار و اعتداد دار دازان عملے که در غیر این اوان بوقوع آید چه وجود مانعے که باعث رنج و محنت ست شان آنرا بآسمان برده ست و عدم مانعے که مستلزم عدم کدورت ست معامله آن را برزمین انداخته ازینجاست که خواص بشر از خواص ملک افضل آمد که طاعت بشر مقرون بموانع ست و عبادت ملک بے مزاحمت موانع و قت اعتبار و اعتداد و سپاهیان در اوان استیلائے اعداست که موانع دولت اند اندک تردد شان در این وقت باضعاف مزیت و اعتبار دار دازتردد بسیار ایشان که در غیر این وقت بوقوع آرند و معلوم ست که هوا و هوس مرضی اعداء الله ست که نفس و شیطان باشند و عمل بمقتضائے شریعت غرا مرضی حضرت رحمان جل سلطانه و از فطانت و زیرکی دور ست که اعدائے مولی را راضی دارند و مولائی که موصل نعم ست در سخط باشد والله

۱۳- المنتخبات ۹ — مکتوب (۳۶) سی و ششم — سبحانه الموفق — سعادت ابدیه ۱

بجناب میر محمد نعمان ورود یافته در رفع شبهات منکران عذاب قبر الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی جمعے در عذاب قبر که باحادیث صحاح مشهوره بلکه بآیاتے قرآنی نیز ثابت شده است تردد بمعارض بلکه نزدیک ست که باستحالت و انکار آن جزم نمایند مقتدائے اشتباه ایشان باخساس احوال موتی غیر مدفون ست بر نهج واحد و بر نسق استدامت و استقامت که منافی تعذیب و ایلام ست که تندید و

اضطراب از لوازم آنست جواب در حلِ این اشکال آنست که حیات عالمِ برزخ که موطنِ قبر ست از قبیلِ حیاتِ دنیوی ست که حرکتِ ارادی و احساس هر دو لازمِ آنست که انتظامِ این نشأ مربوط باین دو امر ست و در حیاتِ برزخ حرکت هیچ در کار نیست بلکه منافی آن نشأ برزخی ست احساس فقط آنجا کافی ست که وجدانِ الم و عذاب نماید پس حیاتِ برزخ گویا نصفِ حیاتِ دنیوی ست و تعلقِ روح ببدن آنجا نیمه تعلقِ روح ست ببدن که در نشأهٔ دنیوی بوده است پس روا ست که موتای غیر مدفون بحیاتِ برزخی احساسِ عذاب و الم نمایند و هیچ حرکتے و اضطرابے بحیاتِ برزخی ازینها بوجود نیاید و آنچه مخبرِ صادق فرموده است صادق باشد علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات اتمها و اکملها

بآنکه گوییم و خشم مادهٔ این اشکال و امثالِ این اشکال نمایم که طورِ نبوت ورائے طورِ عقل و فکرت ست امور یکه عقل را ادراکِ آنها قاصر ست اثباتِ آن امور بطورِ نبوت نموده مے آید و اگر عقل کفایت میکرد انبیا برائے چه مبعوث مے گشتند صلوات الله تعالی و تسلیماته سبحانه علیهم اجمعین و عذابِ اخروی را چرا بعثِ ایشان مربوط مے ساختند قال الله تبارک و تعالی و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا عقل هر چند حجت ست اما حجتِ بالغه نیست و در حجیت کامل نه حجتِ بالغه بعثتِ انبیا متحقق گشته است علیهم الصلوات و التسلیمات و زبان عذر مکلفان را بسته قال الله تعالی تبارک و تعالی رسلا مبشرین و منذرین لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل و کان الله عزیزا حکیما و چون ادراکِ عقل را در بعض امور قصور ثابت شد پس جمیعِ احکامِ شرعیه را بمیزانِ عقل سنجیدن مستحسن نباشد و فی الحقیقت التزامِ تطبیقِ آن حکم باستقلالِ عقل بود و انکارِ طورِ نبوت باشد عاذنا الله سبحانه عن ذلک اول فکرِ ایمان بر سول باید کرد و تصدیقِ رسالتِ او باید نمود تا در جمیعِ احکام او را صادق دانسته شود و بوسیلهٔ آن از ظلماتِ شکوک و شبهات خلاصی میسر آید اگر را باید معقول ساخت تا فروع بے تکلف معقول معلوم گردند هر فرع را بے اثباتِ اصل معقول ساختن بسیار متعسر ست و اقرب طرق بوصولِ این تصدیق و حصولِ اطمینانِ قلب ذکرِ الهی ست جل سلطانه

قال اللہ تبارک وتعالیٰ الا بذکر اللہ تطمئن القلوب الذین امنوا وعملوا الصلحت طوبیٰ لھم وحسن مآب۔ برائے نظر واستدلال باین مطلب عالی رسیدن دور دورست ؎ پائے استدلالیان چوبین بود۔ پائے چوبین سخت بے تمکین بود۔ باید دانست کہ مقلد انبیا بعد از اثبات نبوت ایشان وبعد از تصدیق رسالت شان علیہم الصلوٰت والتسلیمات از مستدلانست وتقلید او در سنان این اکابر را در ہر وقت عین استدلال ست مثلاً شخصے کہ اصل را باستدلال ثابت نمودہ باشد در ہر وقت فروعے کہ از ان اصل ناشی گردند ہمہ مستند بآن استدلال خواہد بود و باستدلال اصل در اثبات جمیع فروع مستدل خواہد بود والحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق۔ والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

بمولانا محمد طاہر بدخشی در رد و یافتہ در بیان آنکہ ہر چہ از جمیل مطلق سبحانہ آید جمیل آید۔ الحمد للہ رب العلمین دائما وعلی کل حال از اخبار پراگندہ متوحش نباشند و دل تنگ نگردند چہ ہر چہ از جمیل مطلق جل شانہ پیدا آید زیبا بود و اگرچہ بصورت جلال نماید ما فی الحقیقت جمال باشد این سخن بر تقول محمول نباشد و بر تقوہ صرف نشود کہ تمام حقیقت دارد و سراسر مغز ست بگفتن و نوشتن راست نیاید اگر در دنیا ملاقات میسر شود فبہا والا معاملہ آخرت نزدیک ست بشارت المرء مع من احب تسلی بخش مہجوران ست صحیفہ شریفہ کہ بصوب درویش محمد علی کشمیری ارسال داشتہ بودید رسید و بآنچہ نوشتہ بودند اطلاع یافت در جواب آنچہ بمقتضائے وقت گنجید نوشتہ فرزندان و دوستان بجمعیت باشند و در مکان خود ثابت بوند و بمقتضائے او تعالیٰ امنی باشند۔

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

سعادت ابدیہ ۱ ۱۵ — ۳۲

المنتخبات ۱۰

ورود یافته بلا ابراهیم در جواب سؤال او از معنی حدیث ستفترق امتی و تحقیق در جواب باب فقر ما باید
دانست که مراد از قول آنسرور علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات که در حدیث تفرق این امت
بهفتاد و دو فرقه واقع شده است کلهم فی النار الا واحدة دخول شان ست در نار و تمکث شان ست
در عذاب آن نه خلود در نار و دوام در عذاب آن که منافی ایمان ست و مخصوص بکفار ست غایة
ما فی الباب چون باعث دخول شان در نار معتقدات سوء شان ست تا چار همه ایشان داخل نار گردند
و باندازهٔ خبث اعتقاد معذب گردند بخلاف آن یک فرقه که معتقدات شان نجات بخش از عذاب نار ست
و سبب فلاح شان ست اینقدر هست که اگر بعضے از ایشان مرتکب اعمال سوء گردند و آن اعمال بتوبه و
شفاعت معفو نگردند جائز ست که بقدر ذنب بعذاب نار مبتلا گردند و دخول نار در حق ایشان متحقق گردد
پس در فرق دیگر دخول نار در حق جمیع افراد آنها کائن ست اگرچه خلود نبود و در حق این فرقه ناجیه دخول
نار مخصوص ببعض ست که ارتکاب اعمال سوء نموده اند و در کلمه کلهم رمزیست باین بیان کما لا یخفی
و چون این فرق مبتدعه اهل قبله اند در تکفیر آنها جرأت نباید نمود تا زمانیکه انکار ضروریات دینیه نمایند
و رد متواترات احکام شرعیه کنند و قبول ما علم مجیئه من الدین بالضرورة نکنند حکما فرموده اند
اگر نود و نه وجه کفر ظاهر شود و یک وجه اسلام یافته شود تصحیح این وجه باید نمود و حکم بکفر نباید کرد والله
سبحانه اعلم و کلمته احکم و نیز باید دانست که مراد از نصف یوم که فقرای این امت پیش از اغنیا
بآن مدت بهشت خواهند رفت پانصد سال دنیوی ست زیرا که یوم نزد حق جل وعلا هزار سال ست
کربما تعدون و یوما عند ربک کالف سنة مما تعدون شاید این معنی ست و تقدیر آن مدت مفوض بعلم
الهی ست جل شانه بی آنکه روز و شب و سال و ماه متعارف متحقق شود و مراد از فقیر صابر ست که
التزام اتیان احکام شرعیه نموده ست و از محظورات شرعیه اجتناب فرموده و در فقر درجات و مراتب
ست بعضها فوق بعض و اعلای مراتب آن در مقام فنا صورت مے بندد که غیر از حق جل شانه
همه را ناچیز گرداند و فنیان نماید و هر که جامع جمیع مراتب فقر ست افضل ست از آنکه بعض از ان مراتب

دارد دون بعض پس با وجود فنا ہر کہ فقر ظاہر ہم دارد افضل ست از انکہ با فنا فقر ظاہر ندارد فافہم

۱۶ — مکتوب (۳۹) سی و نہم

سعادت آبیہ ۲

بمولانا محمد صادق کشمیری ورود یافتہ در بیانِ فرق میان علم الیقین صوفیہ و علم الیقین ارباب معقول

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی علم الیقین نزد صوفیہ عبارت از یقینے ست کہ باستدلال از اثر بمؤثر حاصل میشود و چون این معنی اہل نظر را استدلال آنیز میسر ست فرق درمیان علم یقین صوفیہ و علم یقین ارباب معقول چہ بود و علم الیقین صوفیہ چرا داخل کشف و شہود باشد و علم الیقین علما بکدام وجہ از ضیق نظر و فکر نہ برآید باید دانست کہ در علم الیقین ہر دو طائفہ شہود اثر لازم ست تا از انجا بے بمؤثر برده شود کہ غیر مشہود ست غایۃ ما فی الباب ارتباطے کہ درمیان اثر و مؤثر حاصل ست و سبب انتقال ست از وجود اثر بوجود مؤثر در علم الیقین صوفیہ آن ارتباط نیز مشہود و مکشوف ست و در علم الیقین اہل استدلال آن ارتباط نظری ست کہ بفکر و دلیل محتاج ست پس ناچار انتقال از وجود اثر بوجود مؤثر طائفہ اولی را احدسی بلکہ بدیہی باشد و طائفہ ثانیہ را این انتقال نظری و فکری بود پس یقین طائفہ اولی داخل کشف و شہود باشد و یقین طائفہ ثانیہ از ضیق استدلال نہ برآید و اطلاق استدلال در علم یقین صوفیہ مبنی بر ظاہر و صورت ست کہ متضمن انتقال ست از اثر بمؤثر و فی الحقیقت کشف و شہود ست بخلاف علم الیقین علما کہ بحقیقت استدلالی ست و چون این فرق دقیق بر اکثرے پوشیدہ ماندہ است ناچار در مرتبہ حیرت ماندہ اند و جمعے از نہایت نارسائی خود زبان اعتراض را دراز ساختہ اند بر بعضے از عزہ کہ علم الیقین صوفیہ را تفسیر باستدلال از اثر بمؤثر کردہ اند کل ذلک لبعدہم عن الاطلاع علی حقیقۃ الامر واللہ یحق الحق وہو یہدی السبیل والسلام علی من اتبع الہدی۔

۱۷ — مکتوب (۴۰) چہلم

بخدمت خواجہ حسام الدین احمد ورود یافتہ در جواب طلب مشورت آنجناب بسفر حج مع توابع الحمد للہ
وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ احوال او ضلع فقرا ایں حدود مستوجب حمدست المسئول
من اللہ سبحانہ سلامتکم ودعافیتکم صحیفہ شریفہ کہ از روے شفقت ومہربانی نامزد ایں فقیر ساختہ
بودند بمطالعہ آن مشرف گشت اظہار اشتیاق فرمودہ بودند کہ دریکے از حرمین شریفین با متعلقان
متوطن ومدفون گردد ومحمد ومامکن ما رفتن متعلقان بنظرے درآید بلکہ نزدیک ست کہ منع مفہوم شود
اگر ایشان جریدہ بروند بنظر مستحسن مے درآید وامیدست کہ بسلامت برسند والامر الی اللہ سبحانہ
دیگر از پارہ سیادت آب نوشتہ بودند کہ اطبا بضرر آن حاکم اند شفقت آثار اہر چند امعان نمودہ مے آید
در نظر ہیچ ضررے ازان پارہ نمے آید جز آنکہ یک ظلمتے آنجا محسوس میگردد کہ غیر ظلمت این ضرر ست
وجہش چہ باشد بالجملہ ضرر اطبا مفقود ست واللہ سبحانہ اعلم والسلام

المنتخبات ۱۱ مکتوب چہل ویکم (۴۱) سعادت ابدیہ ۳

یکے از صالحات ورود یافتہ در نصائح ضروریہ نساء در ضمن تاویل کریمہ یا ایہا النبی اذا جاءک
المؤمنات الآیۃ قال اللہ تبارک وتعالی یا ایہا النبی اذا جاءک المؤمنات یبایعنک علی ان
لا یشرکن باللہ شیئا ولا یسرقن ولا یزنین ولا یقتلن اولادہن ولا یاتین ببہتان یفترینہ
بین ایدیہن وارجلہن ولا یعصینک فی معروف فبایعہن واستغفر لہن اللہ ان اللہ غفور
رحیم۔ ایں آیہ کریمہ در روز فتح مکہ نازل شدہ است وآن سرور علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام چون
از بیعت رجال فارغ گشت شروع در بیعت نساء فرمود وبیعت آنحضرت علیہ وعلی الہ الصلوۃ و
السلام بنساء بمجرد قول بودہ است وہرگز دست آنحضرت علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام بدست
نساء بالعیان نرسیدہ است وچون فہم واخلاق رویہ در نساء نسبت برجال بسیار بودہ است
بنابران در وقت بیعت نساء شرائع زائدہ بر بیعت رجال درمیان آوردہ است وازجہت امتثال

امرِ خداوندی جَلَّ سُلطَانُہٗ نسار را در انوقت نہی ازان دائم فرمودہ است شرطِ اول آنکہ ہیچ چیز را
باو تعالیٰ شریک نباید ساخت چہ در وُجوب وُجود و چہ در استحقاقِ عبادت کسیکہ اعمالِ او از شائبۂ ریا و
سُمعہ پاک نباشد و از مَظِنّۂ طلبِ اجر از غیرِ او تعالیٰ ولو بالقولِ و ذکرِ الجمیلِ مُنزّہ نبود آنکس از دائرۂ شرک
بیرون نباشد و موحّد و مُخلص نبود قال علیہ و علیٰ آلہٖ و صحبہٖ الصلوٰۃ و السلام الشرک فی امتی اخفیٰ
من دبیب النمل الذی یدب فی لیلۃ مظلمۃ علی صخرۃ سوداء

بیت

لاف بے شرکی مزن کان از نشانِ پائے مور در شبِ تاریک بر سنگِ سیہ پنہان ترست

قال علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام اتقوا الشرک الاصغر قالوا ما الشرک الاصغر قال علیہ و علیٰ آلہ
الصلوٰۃ و السلام الریاء و تعظیم مراسمِ شرک و مواسمِ کفر ہمہ را قدمِ راسخ ست در شرک و مُصدقِ دین
از اہلِ شرک ست و متشبّث بمجموعِ احکامِ اسلام و کفر مُشرک تبرّی از کفر شرطِ اسلام ست بیزاری
از شائبۂ شرک شرطِ توحید و استمداد از اصنام و طاغوت در دفعِ امراض و اسقام کہ در جملۂ اہلِ اسلام
شائع گشتہ است عینِ شرک و ضلال ست و طلبِ حوائج از سنگہائے تراشیدہ نامتراشیدہ نفسِ کفر
و انکار از واجب الوجود تعالیٰ و تقدّس۔ قال اللہ تبارک و تعالیٰ شکایۃً عن حالِ بعضِ اہلِ الضلالِ
یُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّتَحَاکَمُوْٓا اِلَی الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْٓا اَنْ یَّکْفُرُوْا بِہٖ وَیُرِیْدُ الشَّیْطٰنُ اَنْ یُّضِلَّہُمْ ضَلٰلًا
بَعِیْدًا و اکثرِ زنان بواسطۂ کمالِ جہل کہ دارند باین استمدادِ ممنوع مبتلا اند و طلبِ دفعِ بلیہ از ین اسباب
بے مسمّٰے مینمایند و بادائے مراسمِ شرک و اہلِ شرک گرفتار ند علی الخصوص ایمنی از نیک و بد ایشان در
وقتِ عروضِ مرضِ جُدری کہ در زبانِ ہندیہ بسیتلہ معروف ست مشہود و محسوس ست کم زنے
باشد کہ از دقائقِ این شرک خالی بود و بر سمے از رسومِ آن اقدام ننماید الا من عصمہ اللہ تعالیٰ
و تعظیم نمودنِ ایامِ معظّمہ ہنود را و بجا آوردنِ دران ایام رسومِ متعارفۂ جہود را نیز مستلزمِ شرک و
مستوجبِ کفر ست چنانچہ در ایامِ دوالی کہ از جملۂ اہلِ اسلام علی الخصوص زنانِ ایشان رسومِ اہلِ
کفر را بجا مے آرند و عیدِ میسازند و ہدایائے شبیہ بہدایائے اہلِ کفر بخانہائے دختران و خواہران در

یعنی در نگذرند عید ست ظاہر میشود

رنگِ اہلِ شرک میفرستند وظرفہائے خود را در رنگِ کفار دران موسم رنگ میکنند و بہ برنجِ سرخ آنہا را پُر کردہ میفرستند و آن موسم را اعتبار و اعتنا میدہند ہمہ شرک ست و کفر ست بدینِ اسلام قال اللہ تبارک وتعالیٰ وما یؤمن اکثرھم باللہ الا وھم مشرکون وحیوانات را کہ نذرِ مشایخ میکنند و بر سرِ قبرہائے ایشان رفتہ آن حیوانات را ذبح مینمایند در روایاتِ فقہیہ این عمل را نیز داخلِ شرک ساختہ اند و درین باب مبالغہ نمودہ و این ذبح را از جنسِ ذبائحِ جن انگاشتہ اند کہ ممنوعِ شرعیت و داخلِ دائرۂ شرک از ین عمل نیز اجتناب باید نمود کہ شائبۂ شرک دارد و وجوہِ نذر بسیار ست چہ در کار ست کہ نذرِ ذبحِ حیوانے کنند و ارتکابِ ذبحِ آن نمایند و بذبائحِ جن ملحق سازند و تشبیہ بعبدۂ جن پیدا کنند و از ینجا لازم ست صیامِ نسائیکہ بہیئتِ پیران و بیبیان نگاہ دارند و اکثر ناہائے ایشان را از نزدِ خود تراشیدہ روزہ ہائے خود را بنامِ آنہا نیت کنند و در وقتِ افطار از برائے ہر روزہ طعامِ خاص بوضعِ مخصوص تعین مینمایند و تعینِ ایام نیز میکنند از برائے صیام و مطالب و مقاصدِ خود را باین روزہ ہا مربوط میسازند و بتوسلِ این روزہ ہا از انہا حوائجِ خود میخواہند و روائے حاجاتِ خود را از انہا میدانند این شرکت در عبادت ست و بتوسلِ عبادتِ غیر حاجاتِ خود را از ان غیر خواستن شناعتِ این فعل را نیک باید دریافت و حال آنکہ در حدیثِ قدسی آمدہ ست کہ او تعالیٰ فرمود الصوم لی وانا اجزی بہ یعنی صوم مخصوص از برائے من ست و غیر مرا در عبادتِ صوم شرکتے نیست ہر چند در ہیچ عبادت شرکت با و تعالیٰ جائز نیست اما تخصیصِ صوم از برائے اہتمامِ این عبادت ست و بتاکید نفیِ شریک دران عبادت کردن ست و حیلہ ست آنچہ بعضے از زنان در وقتِ اظہارِ شناعتِ این فعل گویند کہ ما این روزہ ہا را برائے خدا نگاہ میداریم و ثوابِ آنرا بہ پیران می بخشیم اگر درین امر صادق باشند تعینِ ایام از برائے صیام چہ در کار ست و تخصیصِ طعام و تعیینِ اوضاعِ شنیعۂ مختلفہ در افطار برائے چیست بساست کہ در وقتِ افطار از ارتکابِ محرمات نمایند و افطار ہا مرتکبِ حرام کنند و بے حاجت سوال و گدائی کنند و بآن افطار نمایند و قضائے حوائجِ خود را مخصوص

بار ارتکاب این محرم دانند این خود عین ضلالت ست و تسویل شیطان لعین ست وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ
العاصم و شرط دوم کہ در وقت بیعت نساء در میان آوردہ اند نہی از سرقہ بودہ است کہ از کبائر سیئات
ست و چون این ذمیمہ در اکثر افراد زنان متحقق ست و کم نمے باشد کہ از دقائق این ذمیمہ خالی بود
نہی این ذمیمہ شرط بیعت شان آمد زنان کہ در اموال شوہران بے اذن شان متصرف شوند و بے
تحاشی تلف و خرج آن نمایند داخل سارقان گردند و بکبیرہ سرقہ متحقق باشند یعنی در عموم نساء لو ان
گفت کہ ثابت باشد و این خیانت در جمیع افراد شان نزدیک ست کہ متحقق شود اِلَّا مَنْ عَصَمَہَا
اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ کاش یعنی راسیئہ شمرند و بد تصور نمایند بیم استحلال نسبت باین سیئہ در حق شان غالب
ست و خوف کفر از راہ این استحلال در باب ایشان بیشتر حکیم مطلق جَلَّ شَانُہٗ بعد از نہی شرک زنان
را نہی از سرقہ فرمودہ کہ این ذمیمہ در حق شان بواسطہ شیوع استحلال آن از ایشان قدمے راسخ
در کفر دارد و از سائر کبائر سیئات در حق ایشان منکر تر ست و چون زنان را بواسطہ تکرار اخذ اموال
شوہران ملکیہ خیانت پیدا میشود و قبح تصرف در اموال غیر از نظر شان زائل میگردد و دور بود کہ
در املاک غیر شوہران نیز بتعدی تصرف نمایند و بے تحاشی در اموال دیگران خیانت و سرقہ کنند
نزدیک ست کہ این معنی باندک تامل واضح و لائح گردد پس متحقق شد کہ نہی سرقہ در حق زنان از اہم
مہام اسلام آمد و بعد از شرک نسبت بایشان قبح آن متعین گشت تذییل روزے حضرت
پیغمبر ما صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ از اصحاب خود پرسیدند کہ میدانید کہ اَسْرَقُ السَّارِقِیْن کیست یعنی
بدترین دزدان کدام ست عرض کردند نمیدانیم فرمائید آنحضرت فرمود عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَ
التَّسْلِیْمَاتُ کہ اَسْرَقُ السَّارِقِیْن کسے ست کہ از نماز خود بدزدد و ارکان نماز را بتمام و کمال ادا نماید
ازین سرقہ نیز اجتناب ضروری آمد تا از بدترین دزدان نباشد بحضور دل نیت نماز باید کرد کہ بے
حصول نیت عمل صحیح نبود و قرارت را درست باید خواند در رکوع و سجود را با طمینان بجا باید آورد و قومہ
و جلسہ را نیز با طمینان باید ادا کرد یعنی بعد از رکوع درست باید ایستاد و بمقدار یک تسبیح در ایستادن

درنگ باید کرد و درمیانِ دو سجده درست باید نشست و بمقدارِ یک تسبیح در نشستن مکث باید نمود تا
در قومه و جلسه اطمینان میسر شود و هر که چنین نکند خود را در قطارِ سارقان داخل سازد و مستحق وعید
گرداند شرط ثالث که در بیعتِ نساء منصوص ست نهی از زنا ست تخصیصِ بیعتِ نساء باین شرط
بواسطهٔ آنست که حصولِ نادر اغلب بتوسطِ حصولِ مناسبت از زنان باین عمل و عرضِ کردنِ اینها
ست نفوسِ خود را بر مردان پس زنان درین عمل سابق باشند در رضائے اینها در حصولِ این عمل معتبر
باشد پس نهی ازین عمل در حق زنان آکد باشد و مردان درین عمل تابع زنان باشند ازینجاست که حضرتِ
حق سبحانه در کتابِ مجید خود زنِ زانیه را بر مردِ زانی تقدیم فرمود الزانیة والزانی فاجلدوا کل
واحدٍ منهما مائة جلدة و این ذمیمه خسارتِ بخشِ دنیا و آخرت ست و در جمیعِ ادیان مستقبح و منکر
ست ابو حذیفه رضی الله تعالی عنه از حضرتِ پیغمبر روایت کند که فرموده علیه و علی آله الصلوة و
السلام اے گروهِ آدمیان از زنا پرهیز نمائید که در وی شش خصلت ست سه در دنیا و سه در آخرت
اما سه خصلت که در دنیاست یکے آنست که بهاء و نورانیت و صفا از زنا کننده زائل میگردد دویم
آنکه زنا مُورِث فقر ست سیوم آنکه نقصان در عمرے آرد و آن سه خصلت که زانیان را در آخرت
یکے سخطِ غضبِ خدا ست جل سلطانه دویم سوءِ حساب ست سیوم عذابِ نار بداند که در حضرتِ
نبوی آمده ست علیه الصلوة والسلام که زنا چشمان نظر بسوئے محرمات ست و زنا دستان گرفتن محرمات
و زنا پایها رفتن بسوئے محرمات ست قال الله تبارک و تعالی قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم و
یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم و قال الله تبارک و تعالی و قل للمؤمنات یغضضن من ابصارهن و
یحفظن فروجهن یعنی گوئے محمد مردان را که بپوشند چشمانِ خود را از محارمِ خدا و نگاه دارند فرجهائے خود را
از محرمات و بگو مر زنانِ مومنات را که چشمهائے خود را بپوشند از محرمات و محافظت کنند فرجهائے
خود را از محرمات باید دانست که دل تابعِ چشم ست تا زمانیکه چشم از محرمات پوشیده نشود محافظتِ
دل مشکل ست و چون چشم گرفتار شود محافظتِ دل مشکل تر و چون دل گرفتار شود محافظتِ فرج

منعصر پس پوشیدن چشم از محرمات ضروری آمد تا محافظت فرج میسر آید و بخسارت دینی و دنیوی نرساند و در قرآن مجید نهی فرموده است از انکه زنان با مردان بیگانه کلام نرم و ملایم گویند در رنگ زنان بدکار بر نهجی که مردان بدکار را در وهم سوء انداز ند و طمع بد در دل آنها افتد و بگویند زنان با مردان قول معروف و خشن را که خالی ازین وهم و طمع بود و نیز نهی آمده است از انکه زنان اظهار زینت و محاسن خود در پیش مردان نمایند و مردان را در خواهش اندازند و ایضاً نهی آمده است از انکه پایهای خود را بر زمین زنند تا معلوم شود زینت پوشیده ایشان چنانچه خلخال و امثال آن در حرکت آید و آواز نماید که آن مستلزم میل رجال است بنساء بالجمله هر چه منجر بفسق ست منهی و مستقبح ست احتیاط باید نمود که از ارتکاب مقدمات و مبادی محرمات نمود شود تا سلامتی از نفس محرمات میسر آید والله سبحانه العاصم وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب پوشیده نماند که زن اجنبیه زن را در رنگ مرد اجنبی ست در حق نظر و مس بشهوت روا نیست که زن خود را برای غیر شوهر خود بیاراید و خود را زینت دهد و مزین بسازد غیر شوهر مرد باشد یا زن چنانچه مردان را نظر بشهوت بامردان حرام و مساس امردان نیز ایشان را بشهوت محرم زنان را نیز نظر بشهوت بزنان محرم ست و مساس بشهوت ایشان را حرام تنگ این دقیقه را رعایت باید کرد که شاه راه بخسارت دنیا و آخرت ست وصول مرد بزن بواسطه تباین صنفین تعسر دارد و موانع درمیان ست بخلاف وصول زن بزن بواسطه اتحاد صنف در کمال یسر و آسانی ست احتیاط اینجا بیشتر مرعی باید داشت و در منع نظر و مساس نساء از نظر مرد بزن و نظر زن بمرد انداز بلیغ و بلاغ مبین باید نمود شرط چهارم که در بیعت نساء فرموده است نهی از قتل اولاد ست که زنان ایشان خود را مے کشتند از جهت ترس فقر این عمل شنیع چنانچه متضمن قتل نفس بغیر حق ست متضمن قطع رحم ست نیز که از کبایر عظیمات ست و شرط پنجم که در بیعت نساء فرموده است هی از بهتان وافترا ست و چون این صفت در نساء بیشتر بوده است تخصیص نهی بایشان فرموده است این صفت از اشد ذمایم صفات ست و از ارذل رذائل اخلاق که متضمن کذب ست که در جمیع ادیان

صلی الله علی محمد

حرام و مستنکر است و نیز متضمن ایذائے مومن است کہ نسبت باو بہتان و افترا نمودہ است و ایذاء مومن حرام است
و نیز مستلزم فساد فی الارض است کہ بنص قرآنی ممنوع و محظور و محرم و مستنکر است شرط ششم نہی از معصیت
و نافرمانبرداری پیغمبر است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام در ہر امر کہ فرماید این شرط متضمن بامتثال جمیع
اوامر و انتہا از جمیع نواہی شرعیہ است چہ صلوٰۃ و چہ زکوٰۃ و چہ صوم و چہ حج کہ بناء اسلام بعد از ایمان
باللہ و بما جاء من عند اللہ بالضرورۃ دو بین چہار رکن است نماز پنجگانہ را بے کسل و بے فتور بجد و جہد ادا
باید نمود و زکوٰۃ مال بر رغبت و مسرت بمصارف زکوٰۃ ادا باید کرد و صوم رمضان کہ مکفر سیئات سالیانہ است
نگاہ باید داشت و حج بیت اللہ کہ در شان آن مخبر صادق فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام
الحج یجب ما کان قبلہ نیز ادا باید نمود تا اسلام را بر پا داشتہ آید و بہمین از ورع و تقوی چارہ نبود کہ
حضرت پیغمبر فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام ملاک دینکم الورع یعنی برپا دارندہ دین
شما ورع است و آن عبارت از ترک منہیات شرعیہ است از تناول مسکرات اجتناب باید نمود و از امر رنگ
خمر باید دانست و محرم و مستنکر باید داشت و از غنا نیز اجتناب ضروری است کہ داخل لہو و لعب است کہ
حرام است و آمدہ است کہ الغناء رقیۃ الزنا یعنی غنا افسون زنا است و از غیبت گفتن و سخن چینی نمودن
نیز اجتناب لازم است کہ ممنوع شرعی است و نیز مخبر یہ و ایذاء مومن بناحق بہر وجہ کہ باشد نہی عنہ است اجتناب
از آنہم ضروری است و شگون بد را اعتبار نکنند و از اتاثیر ندانند و نیز مرض یکے بدیگرے نداند کہ تجاوز
کند و از مرض بصحیح برسد کہ مخبر صادق علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام و ازین ہر دو منع فرمودہ است
لا طیرۃ و لا عدوی یعنی شگون بد را اصل ثابت نیست و مرض یکے بدیگرے رسیدن بطلق متحقق نہ و سخن
کاہن و منجم را اعتبار نکنند و امور غیبیہ از ینہا استفسار ننمایند و اینہا را عالم بامور غیبیہ نداند کہ در شریعت
بمبالغہ منع آن آمدہ است و سحر نکنند و ساحری را کار نفرمایند کہ حرام قطعی است و قدم راسخ در کفر دارد و
ہیچ کبیرہ از سحر و ساحری نزدیکتر بکفر نیست احتیاط باید کرد کہ دقیقہ از دقائق آن بعمل نیاید کہ آمدہ است
کہ مسلم تا زمانے کہ اسلام دارد سحر از وے در وجود نیاید و چون ایمان از وے جدا کرد و اعاذنا اللہ سبحانہ

آنزمان سحر از وے متحقق شود پس گویا سحر و ایمان نقیض یکدیگر ند اگر سحرست ایمان نیست نیک رعایت
این دقیقه باید کرد تا خللے در کارخانهٔ ایمان نیفتد و به شومیِ آن عمل اسلام از دست نرود بالجمله آنچه مخبر صادق
فرموده است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام و علما در کتب شریعه آنرا بیان فرموده اند بجان و دل در
امتثال آن جهد کوشید و خلاف آن را سم قاتل باید اندیشید که بوے بدی رساند و بعد ابهاے گوناگون همه
گرداند و چون نساء با بیعت این همه شرائط را قبول نمودند آنسرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
بمجرد قول با بیعت فرمودند و بامر حق جل و علا ایشان را طلب مغفرت نمود استغفار یکه ازان سرور
علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بامر حق جل و علا در حق جماعه بوقوع آید امیدواری تمام ست که باجابت
رسد و آن جماعه مغفور گردند هند زوجهٔ ابی سفیان نیز داخل این بیعت بوده است بلکه سرگروه آنها او بود
و از زبان آنها او سخن میکرد ازین بیعت و ازین استغفار در حق او امیدواری عظیم ست پس از زنان هر که باین
شرائط اعتراف نماید و بمقتضاے آنها عمل کند مسلماً درین بیعت داخل شود و امیدوار برکات آن استغفار
گردد قال الله تبارک و تعالیٰ ما یفعل الله بعذابکم ان شکرتم و آمنتم یعنی چه کار دارد خدا تعالے
بعذاب شما اگر شما شکر او بجا آرید و ایمان درست کنید شکر بجا آوردن عبارت از قبول کردن احکام شرعیه است
و بمقتضاے آن عمل نمودن ست طریق نجات و راه رستگاری همین متابعت صاحب شریعت ست علیه
و علی آله الصلوٰة والسلام در اعتقاد و عمل استاد و پیروے آن غرض میگیرند که دلالت بشریعت نماید
و برکت ایشان یسر و سهولت در اعتقاد و عمل بشریعت پیدا شود نه آنکه مریدان هر چه دانند کنند و هر چه
خواهند خورند و پیران سپر ایشان گردند و از عذاب نگاه دارند که این معنی تمناے محض ست آنجا بے اذن کسے
شفاعت نتواند کرد و تا مرتضے نبود شفاعت او نکند مرتضے وقتے شود که بمقتضاے شریعت عامل باشد
و بموجب شریعت زیستے اگر ازوے واقع شود بشفاعت تدارک آن ممکن بود سوال مذهب را بکدام
اعتبار مرتضے توان گفت جواب چون حضرت حق سبحانه و تعالیٰ مغفرت او میخواهد و
وسیله از براے عفو او میان مے آرد آن شخص فی الحقیقت مرتضے ست اگرچه بظاهر مذهب

وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلَامُ

۱۹ - مکتوب (۵۶) پنجاه و ششم

بجناب پیرزادهٔ حضرت ایشان خواجه محمد عبدالله و بخواجه جمال الدین حسین ولد خواجه حسام الدین احمد
و تأسف بر فوت صحبت گذشته و دریافتن اسرار جدیده الحمد لله وسلام علی عباده الذین
اصطفی + قرّتی العینین وسراجی الکونین خواجه محمد عبدالله و خواجه جمال الدین حسین بمعیت
صوری و معنوی متحلی باشند عجب تغافلی ورزیدند و ناهربانی نمودند که باوجود حصول قرب جوار
در سرهند رسیدند و این غریب را نپرسیدند و حقوق آشنائی بجا نیاوردند از خواجه محمد افضل چه گله نماید که در
آشنائی خود را از ایشان بمراحل دور تر میدارد بلکه از آشنائی ماهر اسان ست از میر منصور بیگ چه گوید که
همیشه آرزوی صحبت دارند و از قوت بفعل نمی آرند قول فقهای عظام ست که الراضی بالصرد
لا یستقی النظر لشکر هر چند دریای ظلمات ست اما متضمن آبحیات ست در نجا بعنایة الله سبحانه
و تعالی سبیل التذرة آن گوهر بدست ما آید که در جاهای دیگر اگر شبح آن گوهر میسر شود مغتنم ست
هر مبارز یکه قدر و قیمت پیدا کرده است در استیلا بر اعدا او را میسر شده است هر چند سلامتی در زاویه است
اما دولت غزا و شهادت در معرکه است گنج و زاویه با اهل ستر و از باب ضعف مناسب ست در حدیث
آمده المؤمن القوی خیر من المؤمن الضعیف کار مردان اقویا مبارزت و معرکه گیری ست
قل کل یعمل علی شاکلته فربکم اعلم بمن هو اهدی سبیلا بعد از مضی مدت رخصت
چون متوجه عسکر شد فرزندی محمد سعید را بضرورت در خانه گذاشته آمد و چون فیوض و برکات و علوم
و معارف را که بعد از مفارقت فرزندی بظهور آمده بود ملاحظه نمود از مفارقت او پشیمان شد و گفت
را غنیمت شمرده طلبید خود و ریزه همه آمده اند بامید آنکه از این برکات چیزی ریزه نمایند عجایب معاملات

ـ یعنی کودکان ـ

گویا در جرگۂ ملامتیہ ایم و در زمرۂ قلندریہ باوجود آنکہ از فریقین جدا ایم و کاروبار علیحدہ داریم ثمّہ از علوم جدیدہ بشنوید بعنوان مکتوب ست قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی ھَلْ اَتٰی عَلَی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّھْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئًا مَّذْکُوْرًا بلی یارب قَدْ اَتٰی عَلَی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّھْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئًا مَّذْکُوْرًا لَا عَیْنًا وَّلَا اَثَرًا وَّلَا شُھُوْدًا وَّلَا وُجُوْدًا اِلٰی اٰخِرِہٖ وشما در مکتوبات دیدہ اید کہ من زوالِ وجودی را از قبیلِ انجماد و رندقہ شمردہ ام و اینجا باین عبارت نوشتہ ام و علاج آن بکرمہ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ نمودہ ع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا + این ہمہ دولت از برکاتِ این واقعات ست لَوْلَاھَا لَمَا وُجِدَتْ تِلْکَ + رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ۔

مولانا محمد مراد چون مترددِ آن حدود بودہ دو کلمہ نوشتہ آمد اَلْعَاقِبَۃُ بِالْخَیْرِ +

۷۰ — مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

سعادت ابدیہ ۱ ۴۹

بمولانا حمید احمدی در بیانِ حدوثِ عالم و ردِّ عقلِ فعّال + اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ۔ اللہ تعالیٰ بذاتِ اقدسِ خود موجود ست و ہستی او سُبْحَانَہٗ بخودی خود ست و تعالیٰ چنانچہ ہست ہمیشہ بودہ ست و ہمیشہ خواہد بود عدم سابق و عدم لاحق را بجنابِ قدسِ او سُبْحَانَہٗ راہ نیست چہ وجوبِ وجود کمینہ خادمِ آن درگاہِ مقدس ست و سلبِ عدم کہینۂ کنارِ آن بارگاہِ محترم و ماسوائے او تعالیٰ کہ مسمّٰی بعالم ست چہار عناصر و چہار افلاک و چہار عقول و چہار نفوس و چہار بسائط و چہار مرکبات ہمہ بایجادِ او جَلَّ سُلْطَانُہٗ موجود گشتہ ست و از عدم بوجود آمدہ قِدَمِ ذاتی و زمانی جنابِ قدس را ثابت ست و بس و حدوثِ ذاتی و زمانی غیر او سُبْحَانَہٗ کائن چنانچہ زمین را در دو روز خلق فرمودہ ست سموات و کواکب را بعد از خلقِ زمین در دو روز از عدم بوجود آوردہ ست کریمہ خَلَقَ الْاَرْضَ فِیْ یَوْمَیْنِ و کریمہ فَقَضٰھُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ فِیْ یَوْمَیْنِ

---

۳ نیز ہما بجاد واقع ست یعنی پس ساخت آنہا بہ آسمان در دو روز ۱۲ منہ سلمہ اللہ تعالیٰ

مصداقِ این سخن ست سفیہے باشد بلکہ منکرِ نصِ قرآنی بود کہ بقدمِ بعض ماسوی اللہ شہادت دہد بقدمِ افلاک و کواکب حکم کند و بسائط عناصر را قدیم داند و عقول و نفوس را ازلی و قدیم تصور نماید اجماعِ اہلِ ملت بر حدوثِ ماسوائے حق جل و علا منعقد گشتہ است و باتفاق حکم بوجود ماسوے بعد از عدمِ سابق نمودہ اند چنانچہ امام حجۃ الاسلام در رسالہ المنقذ عن الضلال تصریح باین معنی نمودہ است و جماعہ کہ بقدم بعضے از اجزائے عالم قائل گشتہ اند ازین راہ تکفیر آنہا فرمودہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پس حکم بقدمِ شے از اشیاءِ ممکنہ خروج از ملت ست و دخول در فلسفیہ و چنانچہ ماسوائے حق را جل سلطانہ عدمِ سابق کائن ست عدمِ لاحق نیز دائمگیر اوست کواکب از سموات فرو خواہند ریخت و آسمانہا پارہ پارہ خواہند گشت و زمین و جبال نیز بر چہ بر چہ خواہند شد و بعدم خواہند پیوست چنانچہ نصِ قرآنی بدان ناطق ست و اجماعِ جمیع فرقِ اسلامیہ بران منعقد حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ در کلامِ مجید فرمودہ است فَاِذَا نُفِخَ فِی الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ وَّحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ وَفرمودہ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ وفرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ وفرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ وفرمودہ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ و امثالِ اینہا در قرآنِ مجید آیتہائے بسیار وارد ست جائے بود کہ انکارِ فنائے اینہا نمایند یا ایمانے بقرآن نداشتہ باشد و بمقدماتِ فلسفی مفتون بود بالجملہ اثباتِ عدمِ لاحق در ممکنات در رنگِ اثباتِ عدمِ سابقِ آنہا از ضروریاتِ دین ست و ایمان بآن لازم و آنچہ بعضے از علما گفتہ اند کہ ہفت چیز را کہ عرش و کرسی و لوح و قلم و بہشت و دوزخ و روح باشند فنا نخواہد شد و باقی خواہند ماند نہ بآن معنی ست کہ اینہا قبولِ فنا نمیکنند و قابلیتِ زوال ندارند حاشا و کلا بلکہ قادرِ مختار جل شانہٗ ہر کرا خواہد بعد از وجود فانی سازد و ہر کرا خواہد باقی دارد از جہت حکم و مصالح یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ازین بیان لائح گشت کہ عالم بجمیع

اجزائے خود مستند بواجب ست تعالی و در وجود و بقا باو سبحانہ محتاج چہ بقا عبارت از استقرار نفس ہمان وجود ست در زمان ثانی و ثالث الی ما شاء اللہ تعالی امر زائد نیست بران وجود کہ مسمّے ببقا باشد پس نفس وجود کہ استقرار وجود ہر دو باراده او تعالی مفوض باشند عقل فعال چہ بود کہ سر انجام اشیا نماید و حوادث با و مستند باشند در نفس وجود و ثبوت او ہزاران سخن ست چہ تحقق و حصول او مبنی بر مقدمات زرا ندود فلسفیہ است کہ باصول حقہ اسلامیہ ناتمام و نافرجام انداملے بود کہ اشیارا از قادر مختار جل شانہ باز داشتہ باینچنین امور ہم مستند سازد بلکہ اشیارا ہزاران ننگ و عار است کہ بنحوت فلسفی مستند باشند بلکہ اشیا بعدم خود رضی و خورسند باشند و سر گرمیل وجود ننمایند از انکہ استناد وجود شان بمجعول مفضل گردد و از سعادت انتساب بقدرت قادر مختار جل سلطانہ ممتنع گردند۔ کبرت کلمۃ تخرج من افواههم ان یقولون الا کذبا۔

۷۱ — مکتوب (۵۸) پنجاه و ہشتم

بخواجہ صلاح الدین آخراری در آنکہ خلق و نمود و وجود ممکنات در مرتبہ وہم و حس ست کہ اتقان یافتہ است کان اللہ ولم یکن معہ شیء و چون خواست کہ کمالات کمونہ خود را ظاہر سازد ہر اسمے از اسمار الٰہی جل سلطانہ طلب مظہرے از مظاہر فرمود تا کمالات خود را دران مظہر جلوہ فرماید و مظہریت وجود و توابع وجود را غیر از عدم قابل نیست چہ مظہر و مرآت شے مباین و مقابل شے ست و مباین و مقابل وجود عدم ست فقط پس حضرت حق سبحانہ و تعالی بکمال قدرت خویش در عالم عدم مر ہر اسمے را از اسمائے مظہرے از مظاہر تعین فرمود و آنرا در مرتبہ حس و وہم ہر گاہ کہ خواست و ہر طور کہ خواست خلق فرمود خلق الاشیاء متی شاء و کما شاء و معاملہ ابدی بان مربوط ساخت باید دانست کہ منافی عدم خارجی ثبوت خارجی ست نہ ثبوتیکہ در مرتبہ حس و وہم پیدا کند کہ آن بوے منافات ندارد و ثبوت عالم در مرتبہ وہم و حس ست نہ در مرتبہ

خارج نامنافی او بود پس روا ست که عدم در مرتبهٔ حس و وهم ثبوت پیدا کند و بصنع خداوندی جل سلطانه انقیادی در سوی آنجا او را حاصل شود و دران مرتبه بطریق انعکاس و ظلیت حی و عالم و قادر و مرید و بینا و شنوا و گویا بود و در مرتبهٔ خارج هیچ نامی و نشانی ازوی نباشد و در خارج غیر از ذات و صفات واجبی جل سلطانه هیچ چیز ثابت و موجود نبود و باین معنی توان گفت الآن کما کان مثال آن مثال نقطهٔ جوالهٔ و دائرهٔ موهومه است که موجود همان نقطه است و بس و دائره در خارج معدوم ست و نامی و نشانی در خارج ندارد مع ذلك آن دائره در مرتبهٔ حس و وهم ثبوتی پیدا کرده است و دران مرتبه بطریق ظلیت انارت و اشراق او را حاصل ست ازین تحقیق استغنای حاصل میگردد ازان مقدمات مبسوطه که حضرت شیخ محی الدین و تابعان او در تکوین عالم فرموده اند و بیان تنزلات نموده و تعینات علمی و خارجی ساخته و حقایق و اعیان ثابته را در مرتبهٔ علم واجبی جل سلطانه ثابت کرده و عکوس آنها را در خارج که ظاهر وجود ست مقرر داشته و آثار اینها را خارجی نامیده کما لا یخفی علی المنصف التأمل فی کلامهم المطلع علی اصطلاحهم و باین تحقیق معلوم گشت که هیچ چیز غیر از حق جل و علا در خارج موجود نیست چه اعیان و چه آثار اعیان بلکه ثبوت اینها در مرتبهٔ حس و وهم ست و هیچ محظور لازم نیست چه این نه موهوم ست که باختراع وهم ثبوتی پیدا کرده است که بارتفاع وهم مرتفع گردد بلکه ثبوت آن بصنع خداوندی جل شانه در مرتبهٔ وهم ست و ثبات و تقرر و اتقان و استحکام درین مرتبه دارد و صنع الله الذی اتقن کل شیء ازین بیان واضح گشت که حقایق ممکنات عدمات اند که در خانهٔ علم واجبی تمیز و تعین پیدا کرده اند و بصنع خداوندی جل سلطانه مرة ثانیه در مرتبهٔ حس و وهم ثابت گشته بعضے ازانها مرایای اسمای الهی جل شانه شده و درین مرتبه بحکم ظلیت و انعکاس حی و عالم و قادر و مرید و بینا و شنوا و گویا گشته و بتحقیق شیخ و متابعان او حقایق ممکنات صور علمیهٔ اسمار الهی ست جل سلطانه که یکے از تنزلات خمسهٔ حضرت وجود ست بالجمله نزد فهم این فقیر حقایق

ممکنات عدمات اند و نزد حضرت شیخ وجود ظلی متنزله و حضرت شیخ نمود کثرت را در خارج اثبات
کرده است و گفته که صور علمیه متکثره که حقایق ممکنات اند و تعبیر از انها باعیان ثابته کرده است
در مرآت ظاهر وجود تعالی که جزو او در خارج موجودے نیست منعکس گشته در خارج نمودے پیدا
کرده اند و مینمایند که در خارج اند و فی الحقیقت غیر از یکذات تعالی در خارج موجودے نیست میفرماید
که هریک از صور علمیه را در وقتے از اوقات بظاهر وجود که کالمرآت ست مر آن صور را نسبت
مجهول الکیفیت پیدا میشود که سبب نمایندگی آنها در خارج میگردد و میگوید که این نسبت مجهول
الکیفیت معلوم احدے نیست حتی که انبیا را نیز ازین سر اطلاع نداده اند علیهم الصلوات و
التسلیمات و اظهار این صور را در خارج که بعد از حصول آن نسبت مجهول الکیفیت ست خلق
گفته است و ایجاد اشیا دانسته و باین تحقیق سابق که این فقیر بآن مهتدی گشته است اشیا را
چنانچه در خارج وجودے نیست نمودے هم ایشانرا بخانه خارج برهمان بیرنگی خود ست نه وجودے
غیر را در وے نه نمودے اگر نمود ست او را در مرتبهٔ وهم ست و اگر ثبوت ست بصنع خداوندی جل
شانه هم در مرتبهٔ وهم ست بالجمله نمود و ثبوت او در یک مرتبه است نه آنکه نمود او در جائے ست و
ثبوت او در جائے دیگر مثلاً دائرهٔ مؤهومه که ناشی از نقطهٔ جواله است چنانچه ثبوت آن در مرتبهٔ
وهم ست نمود او نیز در همان مرتبه است چه از اقسام آن در وهم ست نه در خارج و نمود هم ران
مرتبه است زیرا که در خارج از وے نشانے نیست تا نمود ار گردد و غایة ما فی الباب نمود وهمی
را نمود خارجی مے انگارند در رنگ آن که صور مثالیه را در عالم مثال در یقظهٔ بحس باطن مے بینند
و خیال کنند که آن صور را در عالم شهادت و حس ظاهری مے بینند و این قسم اشتباه بسیار واقع
میشود که یک مرتبه را بمرتبهٔ دیگر مشتبه میسازند و حکم یکے بر دیگرے میکنند پس در ما نحن فیه
آن دائرهٔ مؤهومه که در خیال مرتسم گشته است بچشم خیال در مرتبه که مرتسم ست مے بینند و خیال
میکنند که آنرا بچشم سر در خارج مے بینند نه اینچنین ست زیرا که آنرا در خارج که محل نقطهٔ جواله است

نامے ونشانے نیست تا دیدہ شود وصورتِ شخص کہ در آئینہ منعکس گشتہ است ہمبریں منوال است
کہ صورت را در خارج نہ ثبوت ست ونہ نمود بلکہ ثبوت ونمود وے ہر دو در مرتبۂ خیال ست واللہ
سُبحانہٗ اَعلَم پس آنرا کہ شیخ قُدِّسَ سِرُّہٗ خارج دانستہ است اُشیارا دراں بطریقِ انعکاس نمودنے
اِثبات کردہ آں خارج نیست مرتبہ وہم ست کہ بصُنعِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ تقرر وثبات پیدا کردہ
است وخارج متوہّم میشود خارج ورائے ادست کہ از شہود واحساسِ ما برتر ست آنچہ مشہود ومحسوس
ومعقول ومتخیّل ماست ہمہ داخلِ دائرہ وہم ست موجودِ خارجی جَلَّ سُلطَانُہٗ ماورائے اَفہامِ ماست
مرآئیت اینجا چہ گنجایش دارد وکدام صورت بود کہ دراں حضرتِ سُبحانہٗ منعکس گردد مرایا و
صُوَر ہمہ در مراتبِ ظِلال ست کہ بدائرہ وہم وحس تعلّق دارد رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ
رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝

مکتوب (۸۴) ہشتاد وچہارم

عزرا قاری علیہ السلام

بحافظ عبد الغفور در آدابِ این طریقہ علیہ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى۔
طالبِ این راہ را باید کہ بعد از تصحیحِ عقائد بموجب آرائے صائبہ اہل حق شَکَرَ اللّٰہُ تَعَالٰی سَعْیَہُمْ
وبعد از علمِ باحکامِ فقہیہ ضروریہ وبعد از عمل بمقتضائے آن علم جمیعِ اوقاتِ خود را مصروفِ ذکرِ
الٰہی جَلَّ شَانُہٗ گرداند بشرطِ آنکہ آن ذکر را از شیخ کامل مکمّل اخذ کردہ باشد زیرا کہ از ناقص کامل
نیاید واَوقاتِ خود را بذکر بر نہجے مَنْمُود دارد کہ بغیر از اداءِ فرائض وسُنَنِ مؤکدہ بہیچ چیز نپردازد
حتّٰی کہ تلاوتِ قرآن وعباداتِ نافلہ را نیز موقوف دارد وبا وضو وبے وضو ذکر گوید وایستادہ
ونشستہ وافتادہ ہمیں کار مشتغل باشد ودر آمد ورفت ودر خور وخفت از ذکر خالی نباشد ۝

آنجناب

ذکر گو ذکرتا ترا جان ست ✦ پاکی دل از ذکر نیز دان ست ✦ چندان بدوام ذکر پرداز کہ غیر مذکور را از ساحت سینہ او رخت بربندد و از ماسوے مذکور نامے و نشانے در باطن او نماند تا آنکہ ماسوے بطریق خطرہ ہم در دل او خطور نکند و اگر بتکلف اخطار غیر نماید میسر نشود بواسطہ نسیانے کہ از غیر مذکور دل را حاصل گشتہ است و این نسیان کہ دل را از جمیع ماسوے مطلوب حاصل گشتہ است مقدمہ حصول مطلوب ست و مبشر وصول او ست از حصول مطلوب و وصول حقیقی بمقصود چہ نویسد کہ وراء وراست ؎ کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَهَا ✦ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَهُنَّ خُیُوْفُ ✦ وچون برادر عزیز این سبق را بعنایۃ اللہ سبحانہ بانجام رساند طلب سبق دیگر نماید

وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْمُوَفِّقُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

۸۵ — مکتوب ہشتاد و پنجم

بحضرات ذوی البرکات مخدوم زادہا خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم سلمہما اللہ در مواعظ حفظ اوقات ✦ احوال و اوضاع این حدود مستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم بہمۃ اللہ سبحانہ اگر اجمیر رسیدہ شد و ازین عقبات شدائد راہ و گرمائے مفرط نجاتے میسر گشت بشما خواہد نوشت و خواہد طلبید ان شاء اللہ تعالیٰ بجمعیت باشند و ہمت خود را تمامی مصروف مراضی مولیٰ جل شانہ سازند مبادا در فراغت افتند و حظ نفس نمایند و باہل و عیال مؤانست تام پیدا کنند و فتورے در کارخانہ اہم نمایند کہ جز حرمان و ندامت نقد وقت نخواہد بود و سود نخواہد داشت آین صحبت و این دولت را مغتنم دانند و باہم امور گذرانند خبر شرط ست معارف جدیدہ کہ نوشتہ شدہ ست ہمہ سبق بعد سبق شماست سرسری نگذرانند و بجد و جہد در مطالعہ آن کوشند شاید دریچہ از مکنونات آن منکشف گردد و سرمایہ سعادت شود در ماد شما بشارتے یافتہ ام کہ در مکتوبے نوشتہ بخواجہ محمد ہاشم کشمی سپردہ ام کہ بشمار رساند امید کہ بکرم

خود حق سُبحانهٗ وتعالیٰ شمارا ضایع نگذارد وقبول فرماید اما ترسان ولرزان باشند ولهو ولعب نگذرانند بعد صحبت مبادا تاثیرے نماید وبحضرت حق سُبحانهٗ ملتجی ومتضرع باشند وبقدرِ ضرورت باهلِ حقوق اختلاط نمایند وخاطرداری کنند وباجماعهٔ مستورات بوعظ ونصیحت زندگانی نمایند وامرِ معروف ونهیِ منکر درحقِ ایشان دریغ نکنند وجمیعِ اهلِ خانه را به نماز وصلاح واتیانِ احکامِ شرعی ترغیب نمایند فانکم مسئولون عن رعیتکم حق سُبحانهٗ وتعالیٰ شمارا علم داده است عمل بروفقِ آن نیز کرامت فرماید وبران استقامت دهد آمین +

سعادت ابدیه ۳ —

مکتوب (۸۶) هشتاد وششم

بدرویش حبیب خادم در سرِّ کثرتِ ظهورِ خوارق وقلتِ آن واِرتکابِ فضول مباحات باعث قلتِ ظهورِ خوارق ست علی الخصوص که کثرتِ مباشرتِ فضول بحدِ مشتبه رساند وازانجا عیاذاً باللهِ سُبحانهٗ بجوالیِ محرم آرد کرامات کو وخوارق کجا هر چند دائرهٔ مباشرتِ مباح تنگ گرفته شود وبقدرِ ضرورت اکتفا نموده آید گنجایشِ کشف وکرامات بیشتر شود وراهِ ظهورِ خوارق کشاده تر باشد ظهورِ خوارق شرطِ نبوت ست نه شرطِ ولایت چه اظهارِ نبوت واجب ست نه اظهارِ ولایت بلکه ستر واخفا درین مرتبه اولیٰ ست زیرا که آنجا دعوتِ خلق ست وایجاد قربِ حق جلّ شانهٗ ومعلوم ست که دعوت را اظهار لازم ست وقرب را استتار مناسب کثرتِ ظهورِ خوارق از ولی دلالت بر افضلیتِ او بر دیگران که آنقدر خوارق ازیشان بظهور نیامده است ندارد بلکه رواست که ولی باشد که اصلاً خارقے ازو بظهور نیاید افضل باشد از اولیائے که اظهارِ خوارق نموده اند چنانچه شیخ الشیوخ بتحقیق این معنی در کتاب عوارف فرموده است هر گاه در انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات ظهورِ قلت وکثرتِ خوارق که شرطِ نبوت ست موجبِ فاضلیت ومفضولیت نباشد در ولایت که شرط نیست موجبِ تفاضل چرا باشد انگارم که مقصودِ اصلی از ریاضات ومجاهداتِ انبیا علیهم الصلوات

وَالتَّسْلِيمَاتُ وتنگ گرفتنِ ایشان مباشرتِ مباحات را بر نفوسِ خویش تحصیلِ ظهورِ خوارق
بوده است که بر ایشان واجب و شرطِ نبوتِ شان بوده نه وصول بدرجاتِ قربِ الٰہی جَلَّ سُلْطَانُہٗ
چه انبیا علیہم الصلوٰت والتحیات مجتبا اند که بقلابِ جذبِ محبت کشان کشان ایشان را
میبرند و بے مشقتِ شان بدرجاتِ قرب میرسانند اما ثابت ست و ارادت که ریاضات و مجاہدات
از برائے وصول بدرجاتِ قربِ الٰہی جَلَّ شَانُہٗ آنجا در کار ست که راہ مرید انست و اجتباء راہِ مرادان
مریدان بشقت و محنت بپاہائے خود میروند و مرادان را بناز و تنعم میبرند و بے محنتِ شان
بدرجاتِ قرب میرسانند باید دانست که ریاضات و مجاہدات شرطِ راہِ اثابت و ارادت ست و
در راہِ اجتباء مجاہدات شرط نیست مَعَ ذٰلِكَ نافع و سودمند ست مثلاً شخصے را که کشان کشان
میبرند و او بآن کشش سعی و مشقتِ خود را نیز در بردن در کار دارد زود تر بمطلب رسد و دور تر
رود ازان که سعی خود را کار نفرماید ہر چند رواست که گاہے کشش تنہا که اقوی بود کار بیشتر
کند ازان که کشش مرکب مذکور کند پس سعی و تردد و مشقت در راہِ اجتباء شرطِ کمالِ وصول ہم
نبود چنانچه شرطِ نفسِ وصول نیست آرے احتمالِ نفع دارد ولو فی بعض المحالِ و فوائد و منافعِ
ریاضات و مجاہدات که عبارت ازاقتصار بر ضروریاتِ مباح ست ارباب اجتباء را نیز بغیرِ این
معنی که مذکور شد بسیار ست مثل دوامِ جہادِ اکبر و طہارت و نظافتِ باطن از تلوثاتِ دنیائے
دنیه چه ہر قدر که از حوائجِ ضروری ست داخلِ دنیا نیست و آنچه فضول ست از دنیاست و نفعِ
دیگر در ریاضت و اقتصار بر ضرورت قلتِ محاسبه و مواخذهٔ اخروی ست و ایضاً سبب
ارتفاعِ درجاتِ اخرویه است چه ہر قدر که در دنیا محنت ست اضعافِ آن در آخرت مسرت ست
پس وجوہِ دیگر ہم از برائے ریاضات و مجاہداتِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات سوائے وجہے
که بالا مذکور شد پیدا گشت پس واضح شد که ریاضات و اقتصار بر ضروریاتِ مباح اگرچه شرطِ وصول
در راہِ اجتباء نیست اما فی حدِ ذاتہا محمود و مستحسن ست بلکه نظر بفوائدِ مذکوره ضروری ولازم دینا

اتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ۔

٤٢ — مکتوب (٩١) نود و یکم

بمولانا طاہر بدخشی در جواب اسولہ او از فرق میان معرفت و ایمان حقیقی وغیر ذلک ۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند صحیفہ شریفہ اخوی اعزی کہ بمضمون شیخ سجاول ارسال داشتہ بودند رسید الحمد للہ سبحانہ کہ سلامت و بعافیت اند چند اسولہ اندراج نمودہ بودند در جواب آن آنچہ بخاطر رسید نوشتہ شد نیک توجہ نمایند سوال اول آنکہ در میان معرفت و ایمان حقیقی چہ فرق ست جوابش آنست کہ معرفت دیگر ست و ایمان دیگر چہ معرفت شناختن ست و ایمان گرویدن شناختن بود و گرویدن نبود اہل کتاب را در حق پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام معرفت بود و میشناختند کہ پیغمبر ست کما قال اللہ تعالیٰ یَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ اما بواسطہ عناد چون گرویدن نبود ایمان متحقق نشد و معرفت ہم در رنگ ایمان دو قسم ست صورت معرفت ست در رنگ صورت ایمان و حقیقت معرفت ست در رنگ حقیقت ایمان صورت ایمان ہمان ست کہ حضرت حق سبحانہ از کمال رأفت و رحمت خود در شریعت از برائے نجات اخروی بآن اکتفا فرموده است و آن گرویدن قلب است با وجود انکار و تمرد نفس امارہ و صورت معرفت ہم مقصور ہمان لطیفہ است با وجود جہل امارہ حقیقت معرفت آنست کہ امارہ از جہالت جبلی خود برآید و شناسائی پیدا کند و حقیقت ایمان گرویدن اوست بعد از شناسائی و مطمئنہ گشتن و بعد از امارہ گی کہ طبعی او بوده اگر گویند کہ در شریعت تصدیق قلبی اعتبار کرده اند این گرویدن عین آن تصدیق ست یا امریست ورائے آن تصدیق اگر ورائے تصدیق باشد لازم آید کہ در ایمان سہ چیز معتبر باشد اقرار و تصدیق و گرویدن و این خلاف مقرر [illegible]

وعمل را کہ بعضے علما اعتبار در ایمان نمودہ اند جزو چہارم ایمان میشود جواب گوییم کہ گرویدن عین تصدیق ست زیرا کہ تصدیق کہ حکم ست عبارت از اذعان ست کہ معتبر بگرویدن ست اگر پرسند کہ اہل کتاب حضرت پیغمبر ما را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام چون بعنوان نبوت میدانستند ناچار حکم بہ نبوت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام میکردند واذعان وگرویدن ایشان را حاصل میشد چہ حکم برین تقدیر عین گرویدن ست پس ایمان در حق ایشان چرا متحقق نشود وبکدام علت از کفر بر آیند جواب گوییم کہ بعنوان نبوت میدانستند اما بواسطہ تعصب وعناد قلب ایشان را اذعان حاصل نمیشد تا حکم بہ نبوت او نمایند معرفت وتصور بود واذعان حاصل نشد تا تصدیق گردد وبایمان رساند واز کفر برآرد فرق دقیق ست بشنو وبوجدان خود در رو باو وجود وعناد نبی اللہ فعل کذا توان گفت لیکن تا اذعان پیدا نشود انہ نبی اللہ نمیتوان گفت چنانکہ در صورت اولی تصور ست وحوالہ بمعرفت مشہورہ است ودر صورت ثانیہ تصدیق ست کہ مبنی بر اذعان وگرویدن ست وچون اذعان نبود تصدیق چہ صورت بندد وایضا در صورت اولی مقصود اثبات نبوت نیست بلکہ اثبات فعل او ودر صورت ثانیہ مقصود اثبات نبوت ست کہ عناد آنرا بر تابد پس اذعان چہ صورت دارد واگر فرضا بے حصول اذعان تصدیق وحکم پیدا شود آن نیز داخل تصورات ست وصورت تصدیق تا اذعان پیدا نشود حقیقت تصدیق صورت نبندد وایمان حاصل نشود این مسئلہ از امہات مسائل کلام ست وبسیار دقیق ست فحول علما در حل آن درماندہ اند بعضے ازینہا از اضطرار رکن ثالث در ایمان افزودہ اند وگرویدن را زائد بر تصدیق داشتہ اند وجمعے دیگر کہ تصدیق را عین گرویدن گفتہ اند در حل این معما کما ینبغی ننمودہ اند وباجمال گذرانیدہ الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ بشنو بشنو مرکب اضافی ومرکب توصیفی مثل نبی اللہ وہذا النبی ہر چند متضمن حکم ست بانہ نبی ومشتمل ست بر معرفت او بعنوان نبوت اما حصول تصدیق بانہ نبی موقوف بر اذعان ست کہ مثبت ایمان ست غلام زید فعل کذا ورجل صالح

حکم یکدا ہر دو بے اذعان کائن وصحیح ست و در ہر دو معرفت بعنوان غلامیت و صلاحیت ثابت اما اذعان نیست کہ تصدیق بغلامیت و صلاحیت ہر یک حاصل آید اگر گویند کہ تو اذعانِ نفس بعد از اذعانِ قلب گفتی و اذعانِ نفس را بایمانِ حقیقی تعبیر نمودی وحال آنکہ فلاسفہ و ارباب معقول مطلق اذعانِ نفس گرفتہ اند و از اذعانِ قلب سخن نگفتہ جواب گوئیم کہ ارباب معقول گاہے از نفس روح میخواہند و گاہے قلب را ارادہ مینمایند بالجملہ تدقیقاتِ فلسفی ایشان در جاہائے دیگر ست کہ اکثر آن لاطائل ست اینجا اینہا معطل و بیکار اند و حکم عوام دارند نوبت تدقیق اینجا بصوفیہ رسیدہ است کہ باحکام ہر لطیفہ متلبس میگردند و از ہر کدام لطائف بسیر و سلوک بالا میگذرند و نفس را از قلب جدا میسازند و روح را از سر علیحدہ و خفی را از اخفی متمیز میگردانند ارباب معقول را غیر از معرفت اسامی اینہا معلوم نیست کہ نصیبے باشد نفس امارہ را فلاسفہ شے بزرگ دانستہ اند و از مخترعات شمردہ از قلب و روح نامے نبردہ اند و از سر و خفی و اخفی نشانے ندادہ اند إِنَّ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ مَلَکًا یَسُوْقُ الْاَھِلَّۃَ اِلَی الْاَھِلِ و جواب دیگر گوئیم کہ ارباب معقول نظر باحکام عادی عرفی اذعانِ نفس را کہ قریب بفہم اینہا بودہ است ذکر کردہ اند و سخن ما در تصدیقاتِ احکام شرعیہ است کہ نفس را بالذات از انہا انکار ست اذعان چہ بود این آن انکار ست کہ منکر را بحد عداوت صاحب آن احکام ساند نعوذ باللہ مِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَیِّئَاتِ اَعْمَالِنَا در حدیث قدسی آمدہ است عَادِ نَفْسَکَ فَاِنَّمَا انْتَصَبْتَ بِمُعَادَاتِیْ + اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْنَ از کمال مہربانی در اوائل حال اذعانِ نفس را منظور نداشت و باذعانِ قلب نجات را مربوط ساخت و اگر ثانیاً بمحض کرم او سبحانہ اذعانِ نفس ہم میسر شد نور علی نور و سرور علی سرور و وصول الی درجاتِ الولایۃ و حصول لحقیقۃ الایمان نوشتہ بودند کہ جواب موافق فہم و دانش فقیر نوشتہ شود کہ معلوم تو نم کردہ چہ تو ان کرد مسئلہ بسیار دقت دارد و حل آن ہم بے دقت مشکل ست بلکہ نفس حل دقت میطلبد گناہ عبارت چیست بایستے این فکر را اول میکردند و بسوال حل این طور متجرات نمے نمودند فَلَا تُزَکُّوْٓا اَنْفُسَکُمْ

آنہا

سوال دوم آن بود کہ زہاد و عباد بایمانِ حقیقی مشرف اند یا نہ جواب اگر بر تتبع مقررین بر سند و نفوسِ شان مطمئنہ گردد بایمانِ حقیقی بر سند سوال سیوم آن بود کہ صاحبِ معرفت اجمالی کہ مشارٌ کفرِ حقیقی ست اینہا را عارف چون توان گفت معنی این عبارت خوب معلوم نشد کہ چیست خود عبارت مغلق مینویسید و دیگران را منع میکنید اگر مقصود این ست کہ کافرِ طریقت را عارف بچہ معنی توان گفت جوابش آن ست کہ کافرِ طریقت ہم خدا را جل شانہ بیگانگی شناختہ است و ماسوائے او را بخود و مُتلاشی ساختہ عارف ست اما عارفِ مطلق نیست کہ از تمیز برآمدہ است چون تمیز آید عارفِ مطلق گردد و بایمانِ حقیقی مشرف شود والسلام

مسعادت ابدیہ ۳ ۴۰

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بفقیر ہاشم کشمی در جواب سوالیکہ نوشتہ از استماعِ صوفیہ کلامِ حق را سبحانہ و مکالمہ ایشان با او تعالی پرسیدہ بودند آنکہ بعضے عُرفا فرمودہ اند ما کلامِ حق را مے شنویم و یا ما را با او تعالی مکالمہ میشود چنانچہ از امامِ ہمام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہ منقول ست کہ گفت ما زِلتُ اُردِّدُ الآیۃ حتی سمعتُہا من المتکلِّم بہا و نیز از رسالہ غوثیہ کہ منسوب بحضرت شیخ عبد القادر جیلی ست قدس سرہ مفہوم میگردد بچہ معنی ست و تحقیقِ آن نزدِ تو چیست بدان ارشدک اللہ تعالی کہ کلامِ حق جل و علا در رنگِ ذاتِ حق و سایرِ صفاتِ حق جل شانہ بیچون و بیچگونہ است و سماعِ آن کلام بیچون نیز بیچون ست زیرا کہ چون را بہ بیچون راہ نیست پس آن سماع مربوط بحالتہ سمع نباشد کہ سراسر چون ست آنجا اگر از بندہ استماع ست تلقی روحانی ست کہ نصیبے از بیچونی دارد و بے توسطِ حروف و کلمات ست و نیز اگر از بندہ کلام ست ہم بالقائے روحانی ست بے حروف و کلمہ و این کلام نصیبے از بیچونی دارد کہ مسموع بیچون میگردد با آنکہ گوئیم کلامِ لفظی کہ از بندہ صادر میشود حضرت حق سبحانہ و تعالی آنرا نیز بسماعِ بیچونی استماع میفرماید و بے توسط

حروف وکلمات وبے تقدیم وتاخیر آنرا مے شنود اذ لا یجری علیہ تعالی زمان یتم فیہ التقدیم
والتاخیر ودران موطن اگر از بندہ سماع ست بکلیت سامع ست اگر کلام ست ہم بکلیت متکلم
تمام گوش ست وتمام زبان ست روز میثاق ذرات مخرجہ قول الست بربکم را بواسطہ بکلیت
خود شنیدند وبکلیت خود جواب بلی گفتند تمام گوش بودند وتمام زبان زیرا کہ اگر گوش از زبان
متمیز بودے سماع وکلام بچون حاصل نیامدے وشایان رتبا طرمتبہ بچون نگشتے لا یحصل عطایا
الملک الا عطایاہ غایۃ ما فی الباب آن معنی متلقی کہ از راہ روحانیت اخذ نمودہ بود ثانیا در عالم خیال
کہ آن را انسان تمثال عالم مثال ست بصورت حروف وکلمات مترتبہ متمثل میگردد وآن تلقی والقا
بصورت سماع وکلام لفظی مرتسم میشود چہ ہر معنی را دران عالم صورتے ست اگرچہ آن معنی بچون
بود اما از تسام بچون ہم آنجا بصورت چون ست کہ فہم وافہام بآن مربوط ست کہ مقصود از ان
از تسام ست چون سالک متوسط در خود حروف وکلمات مترتبہ میابد سماع وکلام لفظی احساس
مینماید خیال میکند کہ این حروف وکلمات را از اصل شنیدہ ست وبے تفاوت از انجا اخذ کردہ نمیداند
کہ این حروف وکلمات صور خیالیہ آن معنی متلقی ست واین سماع وکلام لفظی امثال سماع وکلام
بچونی عارف تام المعرفۃ باید کہ حکم ہر مرتبہ را جدا سازد ویکے را بدیگرے ملتبس نکرداند پس سماع وکلام
این اکابر کہ بمرتبہ بچونی مربوط ست از قبیل تلقی والقاء روحانی ست واین کلمات وحروف کہ تعبیر
ازان معنی متلقی بآن مینمایند از عالم صور مثالیہ دگر وہے کہ گمان برد اند کہ ما حروف وکلمات را ازان
حضرت جل سلطانہ استماع مینمائیم دو فریق اند یکے ازان دو فریق کہ آخر جہال اند میگویند کہ این حروف
وکلمات حادثہ مسموعہ دوال اند بران کلام نفسی قدیم وفریق دیگر باطلاق قول بسماع کلام حق جل شانہ
مینمایند وہمین حروف وکلمات مترتبہ را کلام حق میدانند جل وعلا وفرق نمیکنند درمیان آنکہ لائق
بشان او تعالی کدام ست وکدام ست کہ شایان جناب قدس او نیست سبحانہ وہم الجہال
البطال لم یعرفوا ما یجوز بحقہ سبحانہ عما لا یجوز علیہ تعالی سبحانک لا علم لنا

إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَيْرِ الْبَشَرِ وَالٰهِ وَأَصْحَابِهِ الْأَطْهَرِ

٢٦- سعادت أبدية ١ ٣٣ | مکتوب صد و یکم (۱۰۱) | المنتخبات ١٢

بشیخ عبدالله در منع تفسیر و تاویل آیات قرآن بر طبق مذاق فلاسفه. سلّمکم الله سبحانه و تعالٰی عن البلیات. کتاب تبصیر الرحمن[1] را که مرسل داشته بودند بعضے از مواضع آنرا مطالعه نموده واپس فرستاد مکرر مصنف این کتاب خیلے میل بمذهب فلاسفه دارد و نزدیک ست که محکمات را عدیل آنبیا سازد علیهم الصلوات و التسلیمات آیه در سورهٔ هود بنظر درآمد که بیان آنرا بطرز محکمات که خلاف طور آنبیاست علیهم الصلوات و التحیات کرده ست و تسویه درمیان قول آنبیا و محکمات داده و گفته است در بیان کریمه أولٰئک الذین لیس لهم فی الآخرة إلا النار الحقیقی أو العقلی الخ باوجود اجماع انبیا علیهم الصلوات و التحیات اتفاق محکمات چه گنجایش دارد و در عذاب اخروی قول شاذ را چه اعتبار ست علی الخصوص که مخالف قول آنبیا بود علیهم الصلوات و التسلیمات فلاسفه که عذاب عقلی را ثابت مینمایند مقصودشان رفع عذاب حسی ست که باجماع آنبیا بر نبوت آن واقع شده است و در مواضع دیگر آیتهائے قرآنی را موافق مذاق محکمات بیان میکند هر چند مخالف مذهب یقینی بود مطالعه این کتاب بے حضور رائے خفیه بلکه جایز نیست اظهار این معنی لازم دانسته بچند کلمه مصدع گشت و السلام

(۱) تبصير الرحمن و تيسير المنان للشيخ زين الدين علي بن احمد الارموی الحنبلی المتوفی سنة خمس و ثلاثين و ثمانمائة ۸۳۵

المنتخبات ١١٣	مکتوب (۱۲۳) صد و بست و سوم	سعادت ابدیہ ۳۳۶

بنور محمد تہاری در بیانِ آنکہ راہہائے کہ مُوصل اند بجنابِ قدس و اند بنیم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی راہہائے کہ بجنابِ قدس مُوصل اند دو اند راہیست
کہ بقربِ نبوت تعلق دارد عَلٰی اَرْبَابِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ و مُوصل اصل الاصل ست و اصلانِ این
راہ بالاصالۃ انبیا اند عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و صحابۂ ایشان و از سایرِ اُمتان تا کرا باین
دولت بنوازند اگرچہ قلیل بوند بلکہ اقل و درین راہ توسط وخیلولۃ نیست ہر کہ ازین و اصلان
فیض میگیرد بے توسطِ احدے از اصل اخذ مینماید و ہیچ یکے دیگرے را حائل نیست و راہیست
کہ بقربِ ولایت تعلق دارد اقطاب و اوتاد و ابدال و نجبا و عامۂ اولیا اللہ بہمین راہ واصل اند و
راہِ سلوک عبارت ازین راہ ست بلکہ جذبہ متعارفہ نیز داخل ہمین ست و توسط و خیلولت درین
راہ کائن ست و پیشوائے و اصلانِ این راہ و سرگروہ اینہا و منبع فیض این بزرگواران حضرت علی
مرتضےٰ ست کرّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْہَہُ الْکَرِیْمَ و این منصبِ عظیم الشان بایشان تعلق دارد
درین مقام گویا ہر دو قدمِ مبارکِ آن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بر فرقِ مبارکِ
اوست کرّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْہَہٗ، حضرتِ فاطمہ و حضرات حسنین رضی اللّٰہ تعالٰی عنہم درین
مقام با ایشان شریک اند آنگاہ کہ حضرتِ امیر قبل از نشاۂ عنصری نیز ملاذ و ملجا این مقام بود
اند چنانچہ بعد از نشاۂ عنصری و ہر کرا فیض و ہدایت ازین راہ میرسید بتوسطِ ایشان میرسید چہ
ایشان نزدِ نقطۂ منتہائے این راہ اند و مرکزِ این مقام بایشان تعلق دارد و چون دورۂ حضرت
امیر تمام شد این منصبِ عظیم القدر بحضرات حسنین ترتیباً مفوض و مسلّم گشت و بعد از ایشان
ہمان منصب بہر یکے از ائمۂ اثنا عشر علی الترتیب و التفصیل قرار گرفت و در اعصارِ این بزرگواران
و ہمچنین بعد از ارتحالِ ایشان ہر کرا فیض و ہدایت میرسید بتوسطِ این بزرگواران بودہ و کملت

ایشانان ہر چند اقطاب و نجبائے وقت بودہ باشند و ملاذ و ملجا ہمہ ایشان بودہ اند چہ اطراف را
غیر از لحوق بمرکز چارہ نیست تا آنکہ نوبت بحضرت شیخ عبد القادر جیلانی رسید قدس سرہ
و چون نوبت باین بزرگوار شد منصب مذکور باو مفوض گشت و مابین ائمہ
مذکورین و حضرت شیخ ہیچکس بریں مرکز مشہود نمیگردد و وصول و فیوض و برکات درین راہ بہر کہ
باشد از اقطاب و نجبا بتوسط شریف او مفہوم میشود چہ این مرکز غیر او را میسر نشدہ از ینجاست
کہ فرمودہ شعر اَفَلَتْ شُمُوْسُ الْاَوَّلِیْنَ وَشَمْسُنَا ۔ اَبَدًا عَلٰی اُفُقِ الْعُلٰی لَا تَغْرُبُ ۔ مراد از
شمس آفتاب فیضان ہدایت و ارشاد ست و از اُفُول آن عدم فیضان مذکور و چون بوجود
حضرت شیخ معاملہ کہ با اوّلین تعلق داشت با و قرار گرفت و او واسطہ وصول رشد و ہدایت
گردید چنانچہ پیش از وے اوّلین بودہ اند و نیز تا معاملہ بتوسط فیضان بر پاست بتوسل اوست
ناچار راست آمد کہ اَفَلَتْ شُمُوْسُ الْاَوَّلِیْنَ وَشَمْسُنَا الخ سوال این حکم منتقض ست بمجدد
الف ثانی زیرا کہ در بیان معنی مجدد الف ثانی در مکتوبے از مکتوبات جلد ثانی اندراج یافتہ است
کہ ہر چہ از قسم فیض در آن مدت با متنان برسد بتوسط او باشد ہر چند کہ اقطاب و اوتاد باشند
و ابدال و نجبا وقت بودند جواب گوئیم کہ مجدد الف ثانی درین مقام نائب مناب حضرت
شیخ ست و بہ نیابت حضرت شیخ این معاملہ باو مربوط ست چنانکہ گفتہ اند نُوْرُ الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ
مِنْ نُوْرِ الشَّمْسِ فَلَا مُحْذُوْرَ سوال معنی مجدد الف کہ بالا مذکور شد مشکل ست زیرا کہ در مدت
مذکورہ حضرت عیسے عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ خواہند نزول فرمود و حضرت مہدی
علیہ الرضوان نیز خواہند ظہور نمود و معاملہ این بزرگواران برتر ازان ست کہ بتوسط احدے
اخذ فیوض نمایند جواب گوئیم کہ معاملہ توسط مربوط براہ دومی ست از دو راہ مذکور کہ عبارت از
قرب ولایت ست و در راہ اوّل کہ عبارت از قرب نبوت ست معاملہ توسط مفقود ست ہر کہ
بآن راہ واصل گشتہ است ہیچ حائلے و متوسطے درمیان ندارد و بے توسط احدے اخذ فیوض

وبرکات مینماید توسط وخلوت در راه اخیرست فقط معامله آن موطن علاحده است چنانچه گذشت وحضرت عیسے علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام وحضرت مهدی علیه الرضوان براه اول واصل اند چنانچه حضرات شیخین رضی الله تعالی عنهما براه اول واصل گشته درضمن آن سرور اند علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام وآنجا شان خاص دارند علی تفاوت درجاتهما

تنبیه باید دانست روست که شخصے از راه قرب ولایت بقرب نبوت برسد ودر هر دو معامله شریک باشد وبطفیل انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات اورا آنجا هم جا بدهند وکار خاص باو مربوط سازند وایجا هم معامله باو منوط گردانند ـــ خاص کند بنده مصلحت عام را + ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ +

عمدة المقامات [1] ١٥٧ در ذکر بعضے احوالات بلند حضرت مجدد الف ثانی

مخفی نماند که حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنه را در اولیای این امت شان عظیم است ومراتب والا که خال خالی را با آن ممتاز کرده باشند هرچند زبان کتابت از تبیان آن عاجز وحوصله کاتب از تعداد آن قاصر اما بحکم من لم یدرك کله لم یترك کله بیان بعضی ازان معاملات بزرگ ومراتب شگرف می نماید بگوش هوش استماع باید کرد وچون ایزد تعالی وتقدس ایشان را مجدد الف ثانی ومنور هزار دوم گردانیده وجود شریف ایشان را قائم مقام پیغمبر اولوالعزم ساخت بیان او آنکه سنه الف را ایزد تعالی وتقدس بقدرت کامله خود در تغیر امورات تاثیری عطا کرده وعادة الله جاری شده که بعد مضی مدت مذکور در امورات دینی ومعاملات ظاهری تغیری کلی واقع شود لهذا بر هر الفی پیغمبر اولوالعزم باشریعت جدید مبعوث می شد

---

(١) مؤلف (عمدة المقامات) محمد فضل الله از احفاد محمد معصوم مجددی است توفی سنة ١٢٣٨ هـ. [١٨٢٣ م.] در قندهار عمدة المقامات در سنة ١٣٩٧ در کابل چاپ شده و یك نسخه اش جناب ضیاء المشایخ ابراهیم مجددی از کابل بحسین حلمی استنبولی ارسال کرده و در استانبول سنة ١٤١٦ هـ. براه اوفست طبع شده

وخلق را از بادیه ضلالت بشاهراه هدایت دعوت می فرمود چنانچه نور ارشاد و هدایت او از محیط عرش تا مرکز فرش شامل حال عالم و عالمیان میبود هرچند باندازه قرب زمان او و بعد او در عالم فتور راه می یافت ایزد تعالی نبی دیگر را مبعوث ساختی تا بر تابعت کتاب و شریعت او ترویج و تجدید اسلام نمودی تا دوره الف اول باتمام رسید بقرب الف دوم باز تغیر و فتور و تفریق کلی در دین اسلام افتادی و ظلمت کفر در عالم مستولی شدی چنانکه اکثر آن امم پرستش اصنام و آلهه باطله گرفتار شدندی آنگاه بعنایت بی غایت الهی و عین غلبات ظلمت کفر و ضعف نور اسلام بر سر سنه الف پیغمبر اولوالعزم با معجزات ظاهر و برهان باهر و دلائل روشن و حجت محکم بعالم مبعوث می نمود تا فوج فوج رفتگان ورطه کفر را بساحل ایمان و اسلام ارشاد هدایت می فرمودند هر کرا سعادت ازلی نصیب او بوده قبول دعوت رسالتش می نمود و از زلال خوشگوار ایمان و اسلام کام جان شیرین میساخت و آنکه از شقاوت ازلی بقبول دعوت رسالتش اباء می کرد و از دولت ایمان و خلعت اسلام محروم می ماند ایزد تعالی انتقام او بزهر قاتل عقوبت فانتقمنا منهم میداد گرفتار عذاب و عقاب دارین میکرد کما قال الله تعالی فمنهم من ارسلنا علیهم حاصبا ومنهم من اخذته الصیحة ومنهم من خسفنا به الارض ومنهم من اغرقنا وما کان الله لیظلمهم ولکن کانوا انفسهم یظلمون بر سر اصل سخن رویم که چون پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مبعوث شد و خاتم النبیین آمد حضرت حق سبحانه وتعالی دعوت او را کامل گردانید و دوره او را تا مادام قیام ساعت باقی داشت و نبوت و رسالت و انزال کتب و ملک با و ختم فرمود و لاجرم بحکمت بالغه خود علمای امت شریف او را حکم انبیای بنی اسرائیل داد و هدایت و ارشادی که با نبیای تعلق داشت کرامة له بوجود مسعود علمای عامل و عرفای کامل امت او متعلق گردانید چنانچه جناب

نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در اخبار خود از این معنی باخبر گردانید علمائے اُمتے
کانبیائے بنی اسرائیل فرمود و حدیث نفیس ان اللہ یبعث علی راس کل مائۃ سنۃ
من یجدد لھا دینھا و چون سنہ ہزار از رحلت خواجہ ابرار صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گذشت و در
سنہ مذکور ہمان خاصیت الوف ماضیہ تبعًا در نہاد بود لاجرم فتور کلی در دین و اسلام و مدار
و انوار سنت رو بانقباض آورد و ظلمت رسوم کفر و بدعت روز بروز شہرت و استعلا
پذیرفت چندانکہ انواع فتور در دین پیدا شد حضرت حق سبحانہ و تعالی از کمال
کرم و عنایت خود از امت او کہ خیر الامم ہست، بر سر الف ثانی عالمی عارفی تام المعرفتی
و قوی العملی را قائم مقام پیغمبر اولوالعزم گردانید و آنچہ مضمون حدیث شریف
مثل امتی کمثل مطر لا یدری اولہ خیر ام آخرہ، بوجود مسعود شریفش ثابت
گردانید چہ آخریت امت متعلق بہ مضی الف بود و ایشان را خلعت فاخرہ تجدید پوشانیدہ مجدد
الف ثانی گردانیدہ تازہ شد از و شریعت مطہرہ غرا و تائید یافت ملت شریفہ حنیفیہ بیضا
سرسبز گشت اشجار یقین و گلگل شگفت چمن بہارستان دین

خدمت حضرت مولانا ہاشم کہ از عاظم خلفائے
مبارک ایشانست در زبدۃ المقامات می نویسند کہ مرا در دل خطور میکرد کہ اگر یکی از اعاظم
علمائے وقت این معنی را کہ حضرت سبحانہ ایشان را مجدد الف ثانی ساختہ مسلم میداشت
تائید تام میبود تا روزی با این خطرہ بخدمت ایشان رسیدم باین فقیر خطاب نمودہ فرمودند
مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی کہ در علوم عقلیہ و نقلیہ و تصانیف علیہ چون
او فی الحال در دیار ہند نمی نماید ما نوشتہ بود و تبسم نمودہ فرمودند یکی از ان فقرات
مدحیہ آن بود کہ مجدد الف ثانی این از خوارق آنحضرت بودہ کہ خطرہ او را دریافتہ
مقصد خطرہ او را با و بیان نمودند و تسلی کلی دادند